

PRIMASII
VTICENSIS IN AFRI-

CA EPISCOPI, IN OMNES

*D. Pauli epistolas commentarij perbre-
ues ac docti, ante annos mille ab
autore editi.*

DE LA LIBRERIA

DEL REAL COLEGIO MAYOR

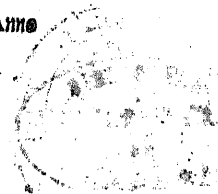
*Reunido de Santa Cruz, y
Santa Catalina.*

E. 4.º C. 71 N. 11.

COLONIAE,

Excudebat Ioannes Gymnicus, Anno

M. D. XXXVIII.

CHRISTIA
NISSIMO AC PIENTISSI
MO GALLIARVM REGI FRAN
CISCO I. Ioannes Gagneus Pa
risinus Theologus salutem in
CHRISTO.

VI BONAS LITERAS
ac disciplinas, quanto aliquot an
te hac seculis in squallore, quamq;
fœdissimo situ iacuerint, com
perium habuerit, FRANCIS
CE rex Christianissime, is con
festim intelliget, non humana ope, sed presenti ali
quo numine effectum, ut in istum tandem splendorem
ac nitorem tam horridis tenebris existere, emica
req; potuerint. Diluuium enim illud barbarici cala
mitosum, siue hominum incuria, seu temporum iniu
ria obuenerit, non literas modò ipsas meliores, ac
disciplinas absorpserat, sed, ne qua illis aliquando
emergendi spes esset, ita bonos omnes libros bona
rum literarum parentes fœcundissimos obrutos tene
bat, ac sepultos, ut si qui limatiore ingenio, atq; ad li
teras adprime nato adspirare ad eas contenderent, li

broꝝum statim penuria excluderentur. Cuius ego tamen alluionis tam pernicioſe principem cauſam eſſe puo, quod ſui deeſſent ea etate literis ac diſciplinis aſſertores, ac uindices principes: adeo nihil tam ueꝝum, quàm quod ille cecinit, Sint Meccœnates, non deerunt Flacce Marones. Hunc ignorantia nimbũ, hanc ad tuãſque tempora in Gallijs illuionem maſſaſſe, FRANCISCE literarũ uindex, ac patrone, nemo neſcit, qui aliquo eſt in cenſendis literarũ monumentis iudicio. Nempe ut Budeũ literarũ decus unicum, atque aliquot paucos inferioris, nec poenitendæ tamen eruditionis uiros anterior etas tulerit, certè te autore meliores ſe, ac doctiores ſe ipſis effectos, ulro ipſi fateantur. Neque uerò attinet dicere, quot nobis triplicis linguæ doctorum hominum myriadas pepererit ardens tuum illud propagandi philologiæ imperij deſyderium: ex quo triam linguarũ profeſſores binos ternosue regia illa tua Pariſienſi ſcholæ munificentia ſuppeditauit: quum iam hodie facilius multò, atque elegantius Græcè pueri loquantur, quàm olim Latine ſenes non indocti. Porro nequaquam ſufficere ratus cum deceſſione ærarij tui acceſſionem philologiæ imperio facere, unde cunq̃ue accerſitis, qui iugi ſtudio, laboreq̃ indefeſſo tum à barbarorum incurſionibus illius limites aſſerent, tum etiam protenderent longius, adiunxiſti in
ſuper

ſuper rem multò utiliſſimam. Nam cum ad omnes omnino diſciplinã, & uerò maxime ſacras tenebris ofuſas pluſquàm cimmerijs, interpollandas reconcinandasq̃, ac tanquam denuo reſingendas animum iam pridem conuertiffes (quod ego in præcipua laudum tuarũ parte duco) non tuæ modo etati, ſed poſteris etiam conſultum uolens, unde locorum cunq̃ue bonos omnes libros inueſtigare ſategiſti in exemplaria (nequid illis deeſſet) tranſferendos innumera. Memini enim, quum Primaſij Vticenſis in Aphrica epiſcopi commentarios ut antiquiſſimos, ita doctiſſimos, è tenebris illis (ubi apud diuum Theudericum Vienneſis archiepiſcopi coloniã annos ſupra mille latuerant) aſſertos tuæ ſemel maietàti inter prandendum explicarem (ſicuti nullam propè menſam docta aliqua, ac pia uel lectiõne, uel diſceptatione uacare ſiñis) memini inquam, quanta tum illos, Deus bone, gratia, quamq̃; gratabunda fronte exceperis, ſimul & admirabunda, hæctenus delituiſſe tanta regni literarij iactura, theſauros tam raros atque precioſos. Hic ego ſanctiſſimum tuum inſtitutum, ac planè regiam uoluntatem qualicunq̃ue mea opera adiuturus, quum dicerem eiufdem te materiei ſyluas habere in regno tuo quàm plurimas, ſed barbararũ aliquot nationum cuſtodia inaccessas, obſtinatè librarias ſuas occludentibus cœnobitis aliquot, illarũq̃; ingreſſu ſibi

de cæteris tanquam Vestæ adytis interdientibus : te statim mihi uiam facturum pollicitus es, uel si (quod de hortis Hesperidum fabulantur) draconum uigilantia obseruarentur iugi ac perpetua. Huius ego tam egregiæ sponsonis tuæ accepto in pignus diplomate publico, quo uniuersas mihi patere regni tui librarias iuberet, atque inde quotquot è re philologiæ uiderentur monumenta, describendi potestatem faceres, coepi omnium cœnobiorum, quæ iter in comitatu tuo facienti occurrerunt, librarias uerrere : unde quum centum propè non inferioris notæ uolumina è tenebris uindicaßem, ni tua tandem autoritas intercessisset, perpetuis illis, facinus concepisti nulla unquam hominum memoria delcibile, uereq; regio atque humano principe dignissimum : quo Ptolemæum illum Philadelphum Aegyptiorum regem, non æquasti modò, sed multis omnino parazangis auertisti : imò si proximè uerum loqui uolumus, eius planè luminibus obstruxisti, ac gloriæ nulli non ueterum, ut mihi quidem uidetur, suprâ quàm par erat, commendate. Ptolemæus enim dum unde locorum cunq; quæsitis uoluminibus insignem ac stupendam librariam congerit (quæ tantum illi apud antiquos peperit nominis) quidnam iudicio cuius non præpostero in publicum promouisse uideri potest, nisi quòd sparsos passim bonos ac doctos libros in unam

in unam semel coëgit bibliothecam flammis deuorandos? Quòd ego sanè credi nollem, nisi ueritatis magister tempus fidem faceret (atque utinam non faceret) tam infelicis euenti certissimam. Quot enim hodie, obsecro, superant è tot librorum milibus, quæ una semel lues publico omnium malo abstulit? Quòd si rem aliquorum opinione molitus ille esse uidebitur non malam, eamque non sinistrè conceptam obscurare nequit euentus nec opinatus: hunc tu FRANCISCÈ literarum Mæccenas, ac patrone, hac in parte, ne quid amplius dicam, æquatum prudentiore consilio superaßi multò, ac prouidentiore. Non enim uescius, quo in statu res sint mortalium, porrò etiam compertum habens, quàm præclara ædificia quàm subitus ignis euerterit, in animum induxisti non prius ueterum librorum bibliothecam struere, quàm in commune philologiæ bonum è prælo illi exirent in exemplaria quàm castigatissimi. Cuius ego rei per te mihi demandata prouincia, quum multos haberem hominum conuentu, ac conspectu literatorum dignissimos libros, ab eo auspiciandum duxi, quem ego tibi dudum probari censura sciebam non iniqua, ac docti omnes rerum amantes diuinarum amplexuri sint lubentissimè. Is est Primasij Vticensis in Aphrica episcopi commentarius (si quo possum esse hac in re iudicio) omnium quos

hactenus uidi doctissimus, Græcorum iuxta ac Latinorum. Est enim in locis non difficilimis, tam facunda breuitate ita graciosus, ut in ijs, quæ ob summam argumenti difficultatem prolixè ceteri tractarunt, minime sit fastidiosus. Addit porro autori gratiam (quod ego te plerunque non sine iudicio dicentem audiui) stylus dulcis ac temperatus, & inter paraphrasin atque homiliam medius: cuius tu semel olfacta suauitate captus uernaculam tam egregij libri uersionem imperasti homini mihi ad eam rem non satis idoneo, quippe qui facundum illud uernacule dicendi genus nunquam tractaueram sermonis aulici rudis, & ante annos duos aulæ nunquam assuetus. Proinde huius ego meæ ruditatis conscius, imperium tuum ficta aliqua excusatione detractassem lubens: nisi iam pridem ingenij tui candorem nossem, & facilitatem, simulq; nefas duxissem, tam Christianam mentem, quatenus Deo dante possem, non adiuuare. Quid enim tam est in officio Theologi hominis, quam ei principi sacras aperire literas, qui omnem in promouendis illis, atque ab earum hæreticis hostibus uindicandis operam nauauit? Nam sunt quidam ingenio tam lubrico, atque ad omnem doctrinarum uentum fluctuanti, ut ignorare eas illos præstet multò, nisi quatenus cuiusque saluti expedit. Te uerò, qui religionis tuæ inuictæ & constantissimæ fidei

dei tot tamq; præclara argumenta præstitisti, quis non planè ad sacrarum literarum adyta admittat? Ausus sum igitur, exploratissimus pietatis tuæ, ac fidei testis, dum uoluntati tuæ obsecundare cupio, rem aggredi, mihi sanè insolentem, sed, si uerum auguror, tibi futuram ob argumenti dignitatem sanctissimi & grauissimi non ingratam. Nam ingenue fateor, nullum me in eo opere sermonis affectasse nitorem, satisfactum iri maiestati tuæ ratus sententiarum pondere simul & grauitate, ac pro comperito habens regium illud tuum iudicium ut summum est, ita non nisi summis & arduis delectari, quæ ilium ego rerum plenum esse sciebam P R I M A S I V M: tu quoque una & altera lectione non falso præsenferas, ac demum dum tibi eum uertere pergo, agnouisti certius. Enim uero huius ego lectionem auctoris, etsi gratissimam tibi fore sciebam, principi rerum bonarum sitientissimo, id tamen in admirationem me uertit ac stuporem, quòd cum ferè (ut sunt res mortalium mentium primigenia illa ueteris A D A M noxa deprauatarum) in summa periclitantium rerum consultum illis humano consilio potius imus, quàm superds precatum, sacræque literas consolationis (ut P A V L V S ait) fontes uerberrimos consultum, tu tamen, tot tamque infestis bellorum-auocamentis, tot ancipitis tamque uariæ

α 5 fortu-

fortuna colluctationibus ab auspiciata semel **PRIMASII** lectione diduci nequiveris: quem interim dum uni tibi uernacula nostra loquentem edimus, sua, hoc est, Latina loquentem sub tuis auspicijs, tuoque nomine studiosis omnibus uersandum dedimus. Porro autem quum totus in eleuandis hominum meritis, fideque tantum extollenda uideatur esse **PRIMASIVS**, ne qua inde in ueterem atque iam olim ab adolescente ecclesia coeptam, nunc uero nostra etate resartam haeresim prolabendi sumatur occasio, repetendum duxi paulo altius eiusce rei argumentum. Sub **HIERONYMI** & **AVGVSTINI**, ac proinde huius tui **PRIMASII** (ita enim lubens appellare soles) tempora, duae contrariarum partium haereses orta sunt: Pelagij una, altera Manichaei: dum ille uim facultatemque liberis extollit arbitrij, nullum ut Dei gratiae locum faciat reliquum: iste uero dum totum Dei gratiae tribuit, ociosos nos esse uult, ac plane dormitantes, nihilque de nostro, ac ne consensionem quidem uoluntatis ullam Deo conferentes. Proinde intantum inualuerunt id etatis diuersarum partium sectae, ut totam prope penetrarint ac perturbarint ecclesiam: quando is, qui se à Pelagiano commento extricare studebat, nisi prudens solersque iudicium adhiberet, in Manichaei se inuoluebat erratum: Contra qui Manichaei

Manichaei se dogmatis explicare conabatur, in Pelagianam haeresim prolabebatur. Et uero aduersus duos haec rationum quidem aduersariarum monstra, sed in unam tamen ecclesiae perniciem coeuntium, uiriliter dimicauerunt, **HIERONYMUS**, **AVGVSTINUS**, **PROSPER**, **PRIMASIVS**. Aduersus Pelagium autem Dei gratiae inimicum usque adeo omni animi contentione scripserunt, ut dum adblandientem illam nostris uiribus, at Dei gratiam interim subruentem haeresim euertunt, Manichaei sectae prope fauere uideantur, homini praesertim non admodum argutae naris. Huic sectae ueteris instauranda ansam ceperunt ex **AVGVSTINO**, & **PROSPERO**, aliisque eius etatis ecclesiae proceribus, nostrae tempestatis haeretici: dum primas, secundas, tertias, ac demum nouissimas fidei tribuunt, sacramentis penè omnibus perparum: actionibus autem nostris quamlibet bonis plane nihil: non intelligentes praefractae opinionis homines è Scylla se in Charybdim ruerere: qui si **AVGVSTINI**, sanctorumque patrum aduersus Manichaeum, atque alios scripta legerent, aut certe legisse se non dissimularent, intelligerent sane radicem iustificationis nostrae, initiumque fidei ab illis tribui, ceterum suam non deesse actionibus nostris ex fide & gratia factis mercedem ac meritum: neque enim ab huiusmodi uocabulo, quod illi tantope-

re uersantur, ueteres abhorruerunt ecclesie patres. Quod ego de PRIMASIO (ut interim de reliquis fileam) planum faciam, facileq; commonstrabo, illum nequaquam (quod alij solent) totum fidei tribuere, non nostra merita tollere, sed id spectare unum, nequid de uiribus nostris praesumamus, aut de meritis gloriemur: uerum uni Deo merita nostra omnia, qualia sunt cunq;e, seramus accepta. Nam in caput undecimum ad Hebraeos Iacobum apostolum Paulo concilians super illo loco, Fide obtulit ABRAHAMAM Isaac: Quid est, inquit, quod beatus Iacobus in epistola sua mentionem Abrahæ faciens, laudat eum summo opere ex operibus: beatus uero Apostolus non opera illius, sed fidem attentissimè commendat? Rectè igitur beatus Iacobus ex operibus eum laudat, quem sciebat etiam fide perfectum: quoniam illis scribebat, qui fidem quidem uidebantur habere, sed eandem bonis operibus non exornabant. At uero beatus PAVLVS quia illis scribebat, qui bona opera legis habere uidebantur, sed fidem perfectam non habebant, iure fidem Abrahæ attentius commemorat, quatenus studerent eum imitari. Vnde certè ut ostenderent, quia qui filij Abrahæ uolunt esse, necesse est, ut fidem & opera habeant: meritò unus ex fide, alter nihilominus laudat eum ex operibus. Hæc ille, scitè quidem, & doctè: quam ego rationem iudicio

cuius

cuius non peruicacissimo satis esse puto aduersus eos, qui uehementius instant tantopere fidem ab Apostolo commendari in epistolis ad Romanos, Galathas, Hebraeos. Nam Romanis cum scriberet, partim ijs, qui ex Hellenismo, partim qui ex Iudaismo ad Christianismum conuolarant, scribebat Apostolus: quorum hi legis opera non negligebant: illi actiones quidem in speciem præclaras & studiosas, & quatenus natura tantum duce uiuitur, uirtutes habebant non ignobiles: at non intelligebant ociosas illas, ac nullius esse extra CHRISTI fidem momenti: Iudei uero totum penè suæ legi tribuebant, fidei propè nihil: nec dissimilis error tenebat Galathas, quos à Christianismo ad Iudaismum deducere pseudoapostoli nitebantur. Hinc est, quod tantopere fidem illis commendat Apostolus: reliquis enim, qui in Christi fidem nomen dederunt iuratisimum, aut nihil, aut perparum meminit fidei, quod illis esse sciret commendatissimam: quam sic commendare solet Primasius, ut suum quoque operibus locum faciat. Nam in illum locum ad Galathas IIII. Maledictus omnis, qui pendet in ligno: quatenus fides ualeat sine operibus, quatenus etiam exigantur opera, aperte ijs uerbis explicat: Queritur utrum sola fides sufficit Christiano, & non sit maledictus, qui euangelica præcepta non seruarit: Fides sufficit, ut primò credens

credens

credentem & iustum efficiat, si deinceps in iustificatione permaneat: ceterum sine operibus mortua est, sed fidei, non legis. Ibidem capite V I I I, super illo loco: Omnis lex uno uerbo completur. Non ergo sola ad uitam sufficit fides, ut laciniosa legis praecepta uano dilectionis capitulo concludantur. Et super illo loco: Qui crucifixerunt carnem suam. Similiter notandum, quod eos C H R I S T I esse dixerit, qui carnem suam cum concupiscentijs crucifixerunt: contra illos, qui solam fidem sufficere arbitrantur. Et ad Ephesios V. illo loco: Omnis fornicator. Contra illos agit, qui solam fidem dicunt posse sufficere ad salutem, sine operibus: quod de illis solis bene dicitur, qui post baptismum rapiuntur, & tempus non habent bene operandi. Ad Hebraeos I I I I, super illo loco: Festinemus ingredi. Sed ad salutem non sufficit sola fides: necessarium est enim operari per dilectionem fidei, & conuersari Deo dignè: quia fides sine operibus mortua est. Item de meritis I I ad Timotheum I I I I. illo loco: Bonum certamen certavi. Ista utique, ait, iam merita sua bona commemorat, ut post bona merita consequatur coronam. Hæc pauca ex multis eiusdem notæ P R I M A S I I locis addere uisum est, ne quum in P R I M A S I O quis legit, Audi gratiam, & tace de operibus: Noli gloriari de meritis, aut quid simile: confestim arbitretur aut

excludi

excludi opera, aut nostra omnino tolli merita: sed intelligat aduersus Pelagianos hæc scribi: qui uiribus suis confidentes naturalibus, nullum Dei gratiæ locum faciebant. Sed hætenus in P R I M A S I V M, Franciscæ rex Christianissime, præfatus, finem tandem facio, bonarum prius literarum ac diuinarum studiosus hortatus, maiestati tuæ Christianissime bene ut precentur, per quam dudum sepultas literas, rediuuare habent, atque in pristinum dignitatis gradum restitua-

tæ.

Primasij

PRIMASII VITA EX IOANNE
ne Trithemio.

Primasius Vticensis in Africa episcopus, beati Augustini quondam discipulus: uir sanè in scripturis sanctis eruditus, & disciplinis secularium literarum gloriose imbutus: ingenio subtilis, & eloquio disertus: multa dicitur composuisse opuscula, quæ apud ueteres magno in precio habebantur: de quibus ego tantum reperi, contra hæreses ad Fortunatum episcopum libros tres: in Apocalypsim Ioannis ad Cassistorum libros quinque: de libro Apocalypsis beati Ioannis. Cætera autem quæ composuit, ad meam notitiã non uenerunt. Hæc Trithemius. Nos uerò hos insignes commentarios in coenobio diui Theoderici, apud oppidum reperimus, quod uulgo Sanctum caput appellant: Colonia est Viennensis archiepiscopi, non procul Lugduno in Delphinatu. Floruit uerò Primasius sub Theodosio secundo imperatore, anno domini quadragesimo.

PRIMASII EPISCOPI

AFRICANI, DIVI AVGVSTI-
NI QVONDAM DISCIPVLI, IN
uniuersas Diui Pauli epistolas
PRAEFATIO.

PRIMO intelligere nos oportet, quibus uel quare scribat Apostolus. Non enim credendum est, eum post euangelia, quæ legis impletio sunt, sine causa has epistolas ad singulas scripsisse ecclesias: maxime quæ nobis in his præcepta, & exëpla discendi plenissima sint digesta. Sed initio nascens ecclesiæ nouis causis existentibus, etiã post futuras quæstiones excludit. Non solum autem hoc Apostolus, sed etiam prophetæ fecerunt. Nam post legem Moyse datam, quæ omnia mandata cõtinebat, illi quoque non cessauerunt prædicatione sua noua populi peccata comprimere, & libris ad nostrã memoriam transmittere, in quos fines seculorum deueniunt. Scribit ergo nunc ad Romanos, qui ex Iudæis & gentibus credentes, superflua contentione uolebant se alterutrum superponere. Dicebant enim Iudæi: Nos sumus gens sancta, quos ab initio Deus dilexit, et fouisit: Nos ex genere Abraham, stirpe sancta, descendimus: Nos de Aegypto liberati, mare siccis pedibus transiimus: Propter nos Pharaon cum exercitu suo merfus interijt: Nobis manna pluit dominus in deserto: & cætera, quæ enumerare perlongum est. Soli hoc dicimus, quod ipse dominus, in quibus & uos uideamini credere, nobis ex lege fuerit re promissus: Vos autem, qui estis gentes ab initio derelictæ, qui nunquam Dei notitiam habuistis, sed semper

A
dæmonijs

* Alias,
super.

dæmonijs deseruistis: æquūne est ut hodie ab idolis uos conuertentes, nobis cōparemini? & non potius profelyti sitis, sicut semp fuitis in lege: & hoc ipsum quia multum est misericors Deus, qui uos uoluit ad nostram imitationem adducere. Gentes ē contrario respondebant, Quanto maiora Dei beneficia narraueritis, tantō uos maioris criminis reos esse mōstrabit: quia semper * his omnibus extitistis ingrati, q post Dei uocem auditam uobis uitulum fabricastis. Quod et si non fecissetis, solo hoc crimine ueniā non poteratis accipere, qui dominum uobis prophetarū uocibus repromissum, non solum suscipere nolulistis, sed etiam occidistis: quem nos suscepimus, quum nobis de eo nemo prædixerit. Quanto ergo nostra fides melior, perspicue patet. Quod autem idolis seruiuimus, non malitiæ fuit, sed ignorantia: Denique ubi cognouimus ueritatē, statim sumus secuti. Filios autem Abrahæ nō carnalis natiuitas, sed fides facit. His ita litigantibus se medium interponit Apostolus, ostendens ambobus populis, neque circumcissionem aliquid esse, neque præputium: sed fidem, quæ per charitatem operatur. Vicissim autem eos humilians per totam epistolam, rationibus & testimonijs ad unitatem hortatur, & ostendit neutrum hoc sua iustitia meruisse: sed totum hoc, quicquid sunt, Dei iustitiæ deputandum. Et Iudæos uerō, & gentes grauius scientes deliquisse: Iudæos, quod per præuocationem legis inhonorent Deum. Quæritur etiam, quur non amplius quam decem epistolas ad ecclesias conscripserit: Decem sunt enim cum ea, quæ dicitur ad Hebræos: nam reliquæ quatuor ad discipulos familiariter sunt porrectæ. Ut ostenderet, nouum testamentum non discrepare à ueteri, & se con-

tra legem non facere Moyse, ad numerum primorū decalogi mandatorum, quibus ille præceptis à Pharaone instituit liberatos. Nā duas tabulas lapideas duorum testamentorū figuram habuisse uiri eruditissimi tradiderūt. Epistolā sanē, quæ ad Hebræos scribitur, quidam Pauli non esse affirmāt, eō quod non sit eius nomine titulata, & propter sermonis styliq; distantiam: sed aut Barnabæ, iuxta Tertullianū: aut Lucæ, iuxta quosdā: uel certē Clemētis discipuli apostolorū, et post eos episcopi Romanæ ecclesie ordinati. Quibus respondendū est, Si propterea Pauli non erit, quia eius nō habet nomē, nec alicuius erit, quia nullius nomine titulatur. Quod si absurdū est, ipsius esse magis credenda est, quæ tanto doctrinæ suæ fulget eloquio: uel certē, quia apud Hebræos ecclesias quasi destructor legis falsā suspicionem habebatur, uoluit tacito nomine scribere, ne odium nominis fronte prolata utilitatē excluderet lectionis. Non est sane mirum si discretior sit in proprio, id est, in Hebræo q̄ in peregrino, id est, Græco; quo ceteræ epistolæ scriptæ sunt, sermone. Mouet etiam quosdam, quare Romanorū epistola in primo sit posita, quū eā postea scriptā ratio manifestet. Vnde intelligendū est, ita omnes epistolas ordinatas, ut prima poneretur, quæ ad inferiores fuerat destinata, & per singulas epistolas gradatim ad perfectiores ueniretur. Romani namque tā infirmi erāt, ut non intelligerent: idcirco illos indigere asserit confirmari, uicia eorū priora commemorās. Corinthijs autē iā dicit sciētiam omnem esse concessam, & nō tā ipsos increpat, q̄ quur alios non increpauerint, reprehendit, quū dicit: Audite inter uos fornicatio. Et iterum: Cōgregatis uobis cū meo spiritu, tradere huiusmodi satanæ. In secunda uerō

A 2 lau-

laudantur, & ut magis ac magis proficiant admo-
 nentur. Galathæ iam nullius criminis arguuntur, nã
 si quod uersus pseudoapostolis crediderunt. Ephe-
 sijn sanè nulla reprehensione, sed multa sunt laude di-
 gni, quia fidem apostolicam seruauerunt. Philippen-
 ses etiam multò magis collaudantur, qui ne audire
 quidem falsos apostolos uoluerunt. Thessalonicen-
 ses adæquè in duabus epistolis omni laude prosequi-
 tur, eò quòd non solum fidem inconcussam seruau-
 rint ueritatis, sed etiam in persecutione ciuium con-
 stantes fuerint inuenti. Colossenses uerò tales erant
 qui non indigerent, ut ab Apostolo carnaliter uide-
 rentur: Deniq; nunquam eis suum promittit aduentum:
 quibus etiã dicit, Etsi corpore absens, sed spiritu uo-
 biscum sum gaudens, & uidens ordinem ue-
 strum. De Hebræis quid dicam? quibus
 ait, Nam et uinctis compassi estis,
 & rapinam bonorum ue-
 strorum cum gaudio
 suscepistis.

PRIMA-

PRIMASII EPISCOPI
 AFRICANI IN^E PISTOLAM AD
 ROMANOS COMMENTA-

R I V S.

AVLVVS, Id est, pusillus & u-
 mus: ex Saulo Paulus, sicut ex
 bram, Abraham: ut etiam in
 uocabulo nouus esset. Seruus I-
 s v Christi. Sicut Esaias dicit, Ma-
 gnũ tibi est uocari seruum me-
 Vocatus Apostolus. Iam in prescien-
 tia ad hoc uocatus, & prædestinatus, ut esset aposto-
 lus. Segregatus. Sicut in Actibus apostolorum dicit:
 Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus, ad
 quod elegi eos. In Euangelium Dei, quod antè promiserat.
 Euangelium bona annuntiatio dicitur: & quod ma-
 ius bonum, quàm natũ & passum resurrexisset CHRIS-
 TVM pro nobis? Per prophetas suos in scripturis sanctis,
 de filio suo, qui factus est ei. Ad nutriendam Iudæorum
 fidem, asserit se illum prædicare, quem prophete an-
 nuntiauerunt in scripturis sanctis. Totus locus iste
 contra Manichæos facit, qui alium Deum prophe-
 tarum, alium dicunt noui testamenti. Ex semine Dauid.
 EX MARIA, quæ de Dauid stirpe uenit: sicut Esaias
 dixit: Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium.
 Secundum carnem. Et Photinum extinxit, qui solita-
 rium hominem dicit: non intelligens, in CHRISTO
 duas esse substantias. Qui prædestinatus est filius Dei in
 uirtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mor-
 tuorum IESV Christi domini nostri. Prædestinatus est, ut
 prior omnibus resurgeret, & filiis Dei uiam resurre-
 ctionis aperiret: ut quomodo caput, sic & corpus ei⁹

A 3 resur-

surgeret. Per quem accepimus gratiā & apostolatū, ad
 rediendū fidei in omnibus gentibus. Gratiā, ut credamus,
 baptizemur: & quia gratis & iam ipse iustificatus,
 nullis meritis suis. Apostolatū uerò accepit, quā-
 directus est gentibus prædicare. Pro nomine eius.
 ice nominis eius fungimur: sicut ipse dicit: Sicut
 iſit me pater, & ego mitto uos. & Legatione fun-
 imur pro CHRISTO. In quibus estis & uos uocati IESU
 hrifti. Et in uobis Romanis apostolatū accepimus,
 cut & in omnibus gentibus. Omnibus qui sunt Romæ
 ilectis Dei. Omnibus Dei fidelibus qui sunt Romæ.
 Vocatis sanctis. Vocatione Dei sanctificatis, & gratia,
 nō meritis operum suorum. Gratia uobis. Talis est ubiq;
 saluratio eius, ut & cōmemoret beneficia Dei, & ea
 optet in nobis integra permanere: quia gratis nobis
 peccata donata sunt, nō meritis nostris. Et pax à Deo
 patre nostro & domino IESU Christo. Sicut ad Colossen-
 ses dicit, Pacificauit omnia quę in cælo, & quę in ter-
 ra sunt, per sanguinē eius: & quos redemit, uult paci-
 ficos uiuere. Primū quidē gratias ago Deo meo per IESUM
 Christum. Quia natura Deus omnium: merito & uolūta-
 te paucorū est: ideo dixit, Deo meo. Pro omnibus uobis.
 Non pro Iudæis solis. Quia fides uestra annūtiatur in uni-
 uerso mundo. Subtiliter laudat, ut prouocet ad profe-
 ctum. Et uerē ubiq; fides clara est Romanorū. Fides,
 inquit, uestra. fidem dixit esse illorum, quę sine dubio
 Dei, & à Deo illis infusa est: sed cōsuetudo scripturæ
 hoc habet: sicut in euangelio ait dominus, Nōne scri-
 ptum est in lege uestra, Quia ego dixi Dñi estis? Vel il-
 lud, Sicut scriptum est in lege eorum, Quia odio ha-
 buerūt me gratis. & alibi, Nūquid lex nostra dānat
 aliquem inauditum? Ita ergo fides eorū dicitur, sicut
 lex eorum: cum nullus ignoret quōd lex à Deo sit,
 sicut

sicut & fides. Testis enim mihi est Deus, cui seruo in spiri-
 tu meo, in euangelio filij eius. Hoc est, cui in toto corde
 meo prompta deuotione, & plena ueritate deseruio.
 Quōd sine intermissione memoriam uestri facio, semper in o-
 rationibus meis obsecrans. Hic ostendit se omnia cum di-
 lectione dicturum, ut ab his libentius audiatur: &
 dat exemplum sine intermissione orandi. Si quo modo
 tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate Dei ue-
 niendi ad uos. Desidero enim uidere uos, ut aliquid impertiar
 uobis gratiæ spiritualis. Aliter em̄ prosperū iter nōn ha-
 beo, nisi me uoluntas Dei, quæ omnia nouit, & in bo-
 nis omnibus nos præuenit, & præcedit, & fouet, illō
 direxerit, ubi fructum aliquem habeam: sicut de apo-
 stolis legimus, eos aliō ire uolentes, aliō destinatos,
 non eō isse, quō uolebant, sed quō eos Deus misisset:
 sciens quando, & ad quos ire deberent. Ad confirman-
 dos uos. Hic ostendit, qualiter eos superius laudauerit,
 qui ad confirmandum adhuc gratiæ indigent spiri-
 talis. Id est, simul consolari in uobis per eam quæ inuicem est
 fidem uestram atque meam. Ut per communem fidem in
 uicem consolemur, & de illuminatione sancti spiri-
 tus inuicē gratulemur. Nolo enim uos ignorare fratres,
 quia sepe proposui uenire ad uos. Per comiteantes enim
 fratres audire potuistis dispositionem meam. Et pro-
 hibitus usq; adhuc. Id est, occupatus, dum alijs prouin-
 cijs prædico: uel reuelatione prohibitus: uel fortē,
 sicut alibi dicit, Impediuit nos satanas. Ut aliquem fru-
 ctū habeam in uobis. Mercedē laboris sui nominat fru-
 ctum. Sicut & in cæteris gētibus Græcis ac barbaris. Subau-
 ditur habeo. Sapientibus & insipientibus debitor sum. Sapi-
 entes Græcos dicit, apud quos omnis philosophia est:
 insipientes barbaros appellat. Ita quod in me promptū
 est. Paratū est in me. Et uobis qui Romæ estis, euanglizare.

S. D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.

Aequè ut sapientibus Græcis. Non enim erubescō euangeliū. Hoc subtiliter ad taxationem pertinet pagano-
rū, qui meritò de incestatoribus Dijs suis deberēt erubescere: nec tamē erubescunt Deum suū Iouem cre-
dere, & erubescēdum putant, dominum propter salu-
tem imaginis suę credere crucifixum: cū in altero de-
decus, in altero sit insigne uirtutis. Et cōtra eos, qui
negant Christum in carne, & erubescunt natiuitatē
domini, et crucem: qui putant hæc indigna Deo, non
intelligētes, nihil dignius Deo, q̄ quod ad humanā
salutem proficit. Nam si incredulis stultitia est, sed
credentibus Dei uirtus, et Dei sapientia. *Virtus enim
Dei est in salutē.* Nulla maior uirtus est, q̄ deuicta mor-
te, homini uitam perditam reddere, quamuis infir-
mitas, id est, humanitas: in uirtute, hoc est, in diuini-
tate: incredibilis uideatur incredulis. *Omni credēti, Iu-
deo primum & Græco: iustitia enim Dei in eo reuelatur.* Ut
quomodo Abraham credens ex gentibus per fidem
saluatus est, ita & cæteri credentes saluentur. *Ex fide
in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide mea uiuit.* Ex
fide ueteris testamenti iustificatur Iudæus: ex noui,
gentilis: dum Iudæus credit quòd hoc antè prophe-
tā prædixerint. Item aliter: Ex fide præsentī in fu-
tura: quia fides ad inuisibilia pertinet: quæ et sub uete-
ri testamēto, et in nouo dono Dei infusa est. Et ideo
dicit, Iustus autē ex fide mea uiuit. *Reuelatur enim ira
Dei de cælo.* Contra partem gentium loquitur, dicitq̄
Dei irā per euangeliū reuelari. Nouerant em̄ homi-
nes & beneficia & plagas expectare de cælis. *Super
omnē impietate & iniustitia hominum.* Prima impietas in
Deum, peccare est aut per blasphemiam, aut per con-
temptū. Alia in parentes, aut iniuria, aut despectu.
Tertia in extraneum: quia omne cōtrarium pietati,
impie

AD ROMANOS.

9
impictas est. Quarta in semetipso, sicut Sapientia dī-
cit. Qui autem peccant in me, impiè faciunt in suas
animas. Siue omnem impietatem: quia diuersæ sunt
idolorum culturæ: ut impictas ad iniuriam Dei, iniu-
stitia ad omnia peccata referatur. *Eorum qui ueritatem
in iustitia detinem.* Qui ueritatem nominis Dei in iniu-
stitia indignæ materiæ detinent idolorū. *Quia quod
notum est Dei, manifestum est in illis: Omnis creatura ostendit
se non esse Deum, sed esse alium qui eam fecerit,
cui seruitio parere necesse sit: naturaliter enim po-
test scire de deo quòd sit, & quòd iustus sit, & ipsa
creatura non esse à semetipso, quia maior per omnia
omnibus nulla est, quia omnes se alterutram uincūt,
aliæ magnitudine, ut cælum: aliæ claritate, ut sol, &
luna, uel stellæ præclaræ. Deus enim illis manifestauit. Vir-
tutes eius occultæ ex ijs quæ palam sunt manifesta-
tur. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta
sunt intellecta conspiciuntur. Si enim ea quæ uidentur tam
præclara, ab illo facta sunt, ut quidam illa Deos pu-
tarent: quanto magis factorem sempiternum intelli-
gere potuerunt? Sempiterna quoq̄ eius uirtus & diuinitas,
ut sint inexcusabiles. Ergo CHRIS TVS sempiternus,
quia Dei uirtus & Dei sapiētia est. Quia cum cognouis-
sem Deum. Quomodo cognouerunt? siue ex conscien-
tia per insitam sibi rationem, siue ex mundi factura,
quia omnia mutabilia sunt, solus deus incommutabi-
lis. Non sicut Deum glorificauerunt. Non illum per suam
magnitudinem uenerati sunt: sed pro Deo idola co-
luerunt. Aut gratias egerunt. Quia rationabiles ab eo
facti sunt. Sed euauerunt in cogitationibus suis. Putantes
se Dei magnitudinem posse comprehendere. Et ob-
scuratum est inspicens cor eorū. Recedentes utiq̄ à limine
ueritatis, creaturam pro creatore uenerādo, uerum*

lumen, id est, Dei sapientiam perdiderunt. Dicentes enim se esse sapientes. Quasi qui inuenirēt, quomodo inuisibilis Deus in simulachrum uisibile coleretur. Stulti facti sunt. Non intelligentes, Deum non esse, quē homo fecisset. Et mutauerunt gloriā in corruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucris, & quadrupedum, & serpentium. Hic Iouis cultores appellat quem propter amores scdissimos toties asserunt transformari, uelut in cygnū, & taurum. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorū. Tradere dicitur Deus, dū non retinet delinquētes iusto iudicio, propter arbitrii libertatem ad malū promptissimam. Derelinquit autē dereliquentes se, sicut dicit per prophetā, Si autē reliqueritis eum, & ipse relinquet uos. Et ilud, Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, et ibunt in uoluptatibus suis. In immundiciam. Quę est in turpibus mysterijs idolorū. Ut comunctijs efficiat corpora sua. Dū sibi characteres & uestiones infligunt in consecrationibus idolorū. In semetipsis. Vitā quam amantes nec sibi parcant: ut etiā in hoc erroris sui pœnam perferant. Qui commutauerunt ueritatem Dei in mendacio. Transulerunt ueri Dei culturā in mēdaciū idolorū, qui falsō pro Dijs habentur. fallūt enim, dum hoc se mentiuntur esse, quod nō sunt. Et coluerunt & seruiuerunt creaturę potius q̄ creatori. Non solum dixerunt, sed etiā seruiuerunt: et quicūq; alicuius creaturę cupiditate uincitur, ipsi seruit: a quo em̄ quis uincitur huius & seruus est: intantū, ut & uenter sit Deus. Qui est benedictus in secula. Cui si seruissent, et ipsi benedicti in secula fieri potuerunt. Maledicti ergo, & temporales effecti sunt, qui benedictū in secula reliquerunt. De talibus em̄ dicitur, Similiter odio sunt impius & impietas eius. Amē. Verē, siue fideliter. Propterea tradidit

illos

illos Deus in passionē ignominie. Propter causas superius memoratas etiā in his flagitijs dimissi sunt, ut passio uitij iā pœna peccati sit. Nam femine eorum. Ideo ipsa crimina euidenter expressit, ut cognoscas eos rationē perdidisse naturę, qui tam amentes effecti sunt, ut omnia peruerterent, in Deū peruersi. neq; enim ordinem naturę seruare possunt, qui autorē naturę dereliquerunt. Immutauerunt naturam uerā in eam uisum qui est contra naturam. Omnia peruerterunt sicut scriptū est: Infandorum enim idolorū cultura omnis mali caput est, & initium, & finis. Similiter autē et masculi relicto naturali usu femine. Quomodo enim ordinē naturę seruasent, autore naturę derelicto? Exarserūt in desiderijs suis, inuicem masculi in masculos turpitudinē operantes. Effrenata libido modum seruare non nouit. Et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipso recipere. Sic currit ordo, ut qui dominum obliti fuerant, nec se ipsos cognoscerent. Et sicut non probauerunt dominū. Non nescierūt, sed minime probauerunt. Ille enim dominū probat habere se in notitia, qui semper tanquā presentē timeret, & peccare nō audet. Tradidit eos Deus in reprobū sensum. Id est, relicti sunt in reprobū sensum. Ut faciam quę nō conuenit. Quę non conueniunt homini facere. Repletos omni iniquitate, & malitia. Iniquitatē et malitiam principales causas ostendit esse uitiorū. Fornicatione, auaritia. Fornicationē & auaritiam simul iunxit, quia utręq; passionē idololatrię cōparantur, sicut dixit in Exodo, Fornicati sunt a Deo suo propter idoli sordem. Nam fornicatio est Christiano, alicui rei adherere præterquam Deo, & multis cupiditatibus corrupti. Vnde dicit Paulus, se uni uiro nos uirginem castam spondisse. Nequitia. Ideo insatiabilis est auaritia, quia post Dei diuitias quantūuis quis habeat, parum est.

Plenos

12 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
 Plenos inuidia, homicidio. Pulchrè homicidium inuidiæ
 sociavit, quia prima huius criminis ipsa materia est:
 quia primum homicidium & diaboli & Cain de in-
 uidia natum est. *Contentione.* Contentio est, ubi non
 ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: &
 ubi non ueritas quæritur, sed animositas fatigatur.
 Primitus fraterni sceleris causa ex contentione eue-
 nit. *Dolo, malignitate.* Dolus est occulta malitia blan-
 dis sermonibus adornata. *Sufurriones.* Murmuratores,
 non in facie, sed in aure loquentes: uel de quibus dici-
 tur, Neque murmuraueritis. *Detractores Deo odibiles.*
 Detractores Deo odibiles, quia nihil tam odibile
 Deo, quam idololatria, cui detractio comparatur:
 cum & idololatra & detractor eradicandi à scriptu-
 ra dicantur. *Comumeliosos.* Qui ueloces sunt in uerbo-
 rum iniurijs. *Superbos.* Qui uult supergredi quod est,
 superbus dicitur: sicut diabolus, q̄perdidit hoc quod
 fuit. Et qui super alios uult esse, infra se fiet. *Elator,*
inuentores malorum. Elatus est, qui effertur supra men-
 suras suas. *Parentibus nõ obediens.* Hoc loco & docto-
 res intelligi possunt, parentes animarum. *Inspiciens.*
 Quia ab ipso fonte sapientiæ recesserunt. *Incompositos.*
 Omnis insipiens inordinatus. *Sine affectione, absq̄ ho-
 nore.* Affectio est adimpletio charitatis. *Sine misericor-
 dia.* Quomodo poterant alijs misereri, qui in se mise-
 ricordes esse noluerunt? *Qui cum iustitiam Dei cognou-
 uissent.* Per hoc, quod eis naturaliter displicet malũ,
 Dei iustitiam cognouerunt. *Non intellexerunt.* Qui si
 intellexissent, timuissent: si timuissent, nunquã ta-
 lia commississent. *Quoniam qui talia agunt, digni sunt mor-
 te.* Iudicij Dei: & si non in presentia, futuram tamen
 non effugient pœnam. *Non solum qui ea faciunt, sed &
 qui consentiunt faciētibz.* Consentunt suscipiendo do-
 ctrinam.

AD ROMANOS.

15

Strinam, uel * conuiuendo. ¶ Propter quod inexcusabilis es, ò homo, omnis qui iudicas: In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas: Eadem enim agis, quæ iudicas. Omnes qui huiusmodi iudicabant, maxime tamen qui habent examinandi potestatem, non solum iudices, sed & domini conueniuntur. Quia naturali iudicio iustam factis profert unusquisque sententiam. Omnesq̄ norunt & innocentiam præmio, & malitiam dignam esse supplicio: Et ideo inexcusabiles, quia Dei iustitiam cognouerunt. Scimus enim, quoniam iudicium Dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt. Vtiq̄ secundum ueritatem est iudicium, quo iudicabuntur huiusmodi, qui condemnare alios sapuerunt, que per se committere non timebant. Si enim tu peccator peccatorem tui similem iudicas, quanto magis Deus iustus te iudicabit iniustum? Et ideo iudicium Dei secundum ueritatem est, quippe quem sine personarum acceptione nec amicis suis, nec angelis peccantibus legimus pepercisse. Humanum autem iudicium multis modis corrumpitur: Nam & amore, uel odio: sed & auaritia, ac timore: nonnunquam & misericordia deprauatur. Existimas autem hoc, ò homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? Nunquid propterea tibi de impunitate blandiris, quia Deus in presenti non reddit, & patientiam eius contemnis? Non tardat, inquit, dominus promissa, sed paciēter agit propter uos, nolens aliquem perire, sed omnes ad patientiam conuerti: Bonus est enim expectando: iustus est puniendo. An diuitias bonitatis eius. Abundantiam. Et paciētiæ & longanimitatis contemnis: ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Multum se homines per patientiam Dei seducunt: quia non uult statim punire peccantes.

* alias, cõ-
 uiuendo.
 CAP. II.

tes. Putant enim cum aut non curare res humanas, aut donare quod differt. Pleriq; etiã calumniantur, quare in præfenti non reddit? Miseri etiam in hoc ingrati, sicut in omnibus beneficijs Dei: qui ei impurant, quod eorum dissimulatur interitus: non intelli gentes, quia si statim redderet, nullus iam hominũ re mansisset, nec ex iniustis fieret iusti. Quid plura? Pau lum quoq; ipsum ecclesia nõ haberet. Ideo autem ho minibus uidetur Deus diu expectare peccãtes: quia parui temporis sumus, & ceterum annos pro infinito habemus. Ille autẽ, apud quem mille anni tanquam una dies sunt, centum annos pro hora habet. Et ideo hoc parum est ante dominum, cum & homines ali quantis diebus soleant expectare peccantes. Huma num est nõpe delinquere: humanũ est pro delicto pe nitere. Nemo periculosius peccat, q̃ qui peccata de fendit. *Secundũ autem duritiã tuam, & impœnites cor thesau rizas tibi. Tu autẽ imprudẽs eger ipso remedio ad ma iora abuteris uulnera, sicut dicit Iob, Dedit ei Deus locũ pœnitentiã, et ille abutitur in eo superbiã. Non agnita em̃ pietas maius iudiciũ parat, ut uindictã sen tiat, qui misericordiam sentire despexit. Irã in die irẽ. Irã super iram ipse tibi apud dominũ recondis, quã diebus definitis et certis tẽporibus apparebit, nõ an re diẽ, quia expectaris. Et reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddit unicuiq; secundũ opera eius. Quia occultus est: & si uideatur modò, per speculũ in enigmate, siue per uela men uidetur. His quidẽ, qui secundum patientiã boni operis. Boni operis merces per patientiã expectatur: quia in præfenti uita non redditur. Per fidẽ enim ambula mus, et nõ per speciem: & tunc erit perfectũ opus, si in finem usq; durauerit. Gloriam. Gloriam illam præ dicat, qua sancti fulgebunt ut sol, & honorem. Hono*

rem filiorum Dei. Quid enim honoratius filijs Dei, qui etiã angelos iudicabunt? Et incorruptionẽ. Incorruptio nem, gloriam immortalitatis dicit. *Queremus uitã eternã. Qui quær it uitam eternã, ista omnia conseque tur: & qui habet hanc spẽ in eo, sanctificat se: sicut dicit, Sancti estote, sicut ille sanctus est. His autem qui ex contemione. Qui euangelicã ueritati non credunt, & consentiunt iniquitati: qui relicto creatore deseruiunt creaturẽ: qui contra quod sciunt defendunt, conten tiosi sunt. Timete contentionẽ, ne quã sequuntur pa riamini. Et qui non adquiescunt ueritati. Euangelicẽ. Credunt autem iniquitati. Quam norunt, qui credere uoluerunt iniquitati: non enim equum derelicto creatore om nium, creaturã seruire. Ira & indignatio. Hęc omnia peccatoribus in iudicio præparantur: Tunc erit magna, & infructuosa pœnitentia. Tribulatio & angustia. Conscientiã, & uanã pœnitentiã, sicut scriptum est: Tunc dicent inter se pœnitentes, & præ angustia spi ritus gementes. In omnem animam hominis operamẽ ma lum. Quia anima prima peccat, ideo pœnã principali ter sentit. siue anima pro homine integro ponitur: sicut dicit quod Iacob in lxx. animabus intrauit in Aegyptum. Iudæi primum, & Græci. Primi, quia primò dominũ agnouerunt: et primi in legem grauius præ uaricati sunt. Vel primum pro quidem ponit: quia & ipse dicit, Non est personarum acceptio apud Deum: sic primum tempore, non honore. Gloria au tem, & honor, & pax omni operamẽ bonum. Gloria con tra iram, honor contra indignationem, pax contra tribulationem & angustiam: & quod super in cor ruptionem, hic pacem nominauit. Iudæo primum, & Græco. Quod ibi in anima dixit Iudæi & Græci, hic ipsum hominem posuit. Et, sicut dictum est, primum hic*

hic pro quidem ponit: siue primum, credulitatis tē-
pore, non honore. Non est enim personarum acceptio apud
Deum. Ne gentes se de ignorantia excusarent, quia
lege naturæ sunt præditi: nec Iudæi de lege & cir-
cuncisione sibi blandiantur, quia non solum profes-
sio, sed & conuersatio requirenda est. Quicūq; enim sine
lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicūq; in lege pec-
cauerunt, per legem iudicabuntur. Lege literæ, & lege na-
turæ: hoc est, mentis, & conscientiæ. Peius enim ui-
detur esse perire, quàm iudicari. Sed cum hoc de gen-
tibus & de Iudæis loquitur, quis audeat dicere, Iu-
dæos qui in lege peccant, non esse perituros, cum
in CHRISTO non crediderint? quandoquidem sine
fide CHRISTI nemo liberari potest, ac pro hoc ita
iudicabuntur. Peribunt regno, sed supplicio non pe-
ribunt. Quis autem dubitat, siue gentes, siue Iudæos
si CHRISTO non crediderint, perituros? Non enim
auditores legis iusti sunt apud Deum: sed factores legis iustifi-
cabuntur. Reddit rationem, quare non sint à genti-
bus meliores: unde & nos timere debemus, ne au-
dientes legem, & non facientes, cum gentibus pe-
reamus. Nec dicat Iudæus, sub lege uixi, gentili sum
melior. Lex ergo auditores facit: gratia factores.
Quis enim dicat non iustificatos eos, qui fuerunt ex
fide legi obedientes? quando nisi iustificarentur,
non possunt esse obedientes. Sed dicimus, lege fieri,
ut Deus quid fieri uelit audiatur: Gratia uero fieri,
ut legi obediatur: quia non auditores, sed factores
legis iustificabuntur. Cum enim gemes, quæ legem non
habent. Ne si diceretur, qui legem literæ non habent,
quomodo poterunt iudicari? Naturaliter quæ legis sunt
faciunt, euismodi legem non habentes. Siue de his dicit, qui
naturæ legem custodiunt, qui quod sibi nolunt fie-
ri, alijs

ri, alijs non faciunt: siue quod naturaliter etiam gen-
tes laudant bonos, & iudicant malos, quod est opus
legis: siue de his, qui etiam nunc dum boni aliquid
operantur, à Deo accepisse se copiam qua placere
Deo ualeant profitentur uitia puniundo. Ipsi sibi sunt
lex, qui ostendunt opus legis. Ostendit illos non fuisse si-
ne lege, ut & gentes inexcusabiles faciat, & Iudæis
de proprietate legis gloriam tollat. Nam omnis ho-
mo de peccato in conscientia erubescit, & de bono fa-
cto lætatur. Scriptum in cordibus suis, testimonium red-
deme illis conscientia. Naturæ igitur legem in corde
per testimonium conscientiæ: siue conscientia testa-
tur legem se habere dum peccat, & gaudere dum
peccata superat. Et inter se inuicem cogitationum accusan-
tium, aut etiam defendentium in die cum iudicabit Deus occul-
ta hominum. Dicit altercationes cogitationum esse,
cum quid aut faciendum, aut non faciendum, diu
deliberantes diiudicamus, & secundum hoc nos in
die domini iudicandos: quia bonum & malum non
ignorasse probamur. siue conscientiæ nostræ cogi-
tationes erunt in die iudicij ante oculos nostros tan-
quam historiæ agnoscendæ: & hæc nos aut accusa-
bunt, aut etiam excusabunt. Secundum euangelium
meum per IESVM Christum. Secundum quod annun-
tio per IESVM Christum: siue per IESVM Chri-
stum iudicabit Deus occulta hominum. Si autem tu
Iudæus. Postquam allocutus est gentium partes,
nunc ad Iudæos conuertitur, dicens, illum uerum
Iudæum probari, cuius bona magis sint occulta,
quàm publica. Cognominaris. Nomine, non opere.
Et requiescis in lege. Confidis: uel securus es. Et gloria-
ris in Deo. Gloriaris, quia notus in Iudæa tantum
Deus, quod solus noueris Deum, uel solus intelli-
gas uo-

gas uoluntatem eius . Et nosti uoluntatem eius . Subauditur Dei : unde beati sumus , si quæ Deo placent , nobis nota sint , & faciamus quæ iubet . Et probas utiliora instructus per legem . Legendo , uel examinando : quia per naturam , licet infirmam , utilia multa probantur : per legem utiliora : quia per gratiam perfectiora . Iterum recapitulat expositionem : Qui in lege requiescis , quomodo transgredieris legem ? qui gloriaris in Deo , quare inhonoras Deum ? qui nosti uoluntatem eius , quare non facis eam ? qui probas utilia , quare sectaris inutilia , & uana ? dux cæcorum , quomodo uiam non uides rectam ? si enim uideres , per ipsam utique ambulares , lumen aliorum , quomodo non abijcis opera tenebrarum ? eruditor insipientium , cur etiam timorem domini , qui est initium sapientiæ reliquisti ? magister infantium , puer es sensu : qui habes formam scientiæ & ueritatis in lege , nec ipse sequeris , nec alios sequi malo exemplo permittis . Confidit teipsum ducem esse cæcorum . Eorum utique , qui uiam sine luce fidei perdiderunt . Lumen eorum qui in tenebris sunt . In tenebris ignorantiae . Eruditorem insipientium . Qui Dei sapientiam non habent . Magistrum infantium . Siue ætate , siue sensu paruulorum . Habentem formam scientiæ & ueritatis in lege . Exemplum , quod illos putas sine lege uiuere non posse , habes formam , ad quam semper respiciens errare non possis . Qui ergo alium doces . Quod gentili dixit , In quo alterum iudicas , teipsum condemnas . Teipsum non doces . Quare non conuenit uita tua doctrinæ tuæ , & opus tuum destruit fidem tuam : & ita fit , ut lex non custodita non solum tibi nihil profit : sed etiam maioris te criminis reum teneat , ut contemptorem suum .

Qui

Qui prædicas non furandum , furaris . Quidam dicunt , furaris CHRISTVM , id est , abscondis eum ab hominibus : uel sacras scripturas , si possis , uelis subtrahere . Qui dicis non mœchandum , mœcharis . Non est una mœchatio , nam omne quod totum Deo debes , si alicui præterquam Deo reddideris , mœcharis : siue amorem , siue timorem , siue seruitium , siue obedientiam , siue spem , & ideo grauius ab illo delinquitur , à quo perfectio prædicatur . Qui aominaris idola , sacrilegium facis . Sacrilegium est quod proprie in Deum committitur , quasi sacri uiolatio , uel præuaricatio mandatorum . Qui in lege gloriaris . Dicente beatum quoddam Dei noueris uoluntatem . Per præuaricationem legis Deum inhonoras . Exposuit sacrilegium . Nomen enim Dei per uos blasphematur inter gentes , sicut scriptum est . Væ quorum malis operibus nomen domini fuerit blasphematum , sicut scriptum est : Polluerunt nomen sanctum meum inter gentes , dum dicuntur populus Dei iij , qui inter gentes captiui , peccatis suis facientibus , demorantur : ut dicerent gentes , dominum non posse populum suum defendere , se per idola sua extitisse uictores : non intelligentes , quod Israël si dominum tenuisset , semper illis fuerat dominaturus , & per hoc defensor . Circuncisio quidem prodest , si legem obserues : si autem præuaricator legis sis , circuncisio tua præputium facta est . Prodest tempore suo , siue quia uiuere facit Iudeum , & non exterminari . Potest et ita intelligi : Circuncisio prodest , quia facit intelligi esse : qua per spectra , inuenitur carnis circuncisione cessante ueram cordis esse uenturam . Præuaricator legis est , dum non sequitur quod ibi prædictum est . Signum prodest , si res adsit : cæterum signum sine re superfluum

B 2 erit.

erit. Nam & signum, quod Cain accepit, hoc significauit, quod Iudæos circumcisio discerneret à reliquis. Et sicut ille uagus & profugus cum ipso signo usq; ad mortem durauit: sic Iudæi usq; in finem cum ipso circūcisionis iam inani signo per orbem dispersi, pleni zelo & pauore discurrunt: & nullus eis auferat circūcisionē, siue sub paganis, siue sub Christianis principibus ipsum signum portant **CHRISTI** homicidæ, sicut Cain fratricida portauit. Si igitur præputium iustitias legis custodiat. Visibilia indigent inuisibilibus: inuisibilia non indigent uisibilibus, eò quòd uisibilia imagines sint inuisibilium. Circūcisio carnis indiget cordis circūcisione: circūcisio autem cordis non indiget carnis circūcisione: quia imagine non indiget ueritas: imago uerò indiget ueritate: quare ergo data est circūcisio, si sola non prodest? Primum, ut cognosceretur Dei populus inter gentes uel in bello. Quòd autem tali membro signantur, primum hæc causa est, ne aliud membrum deturparetur, quòd aspectu horreret: deinde propter gratiæ promissionem, in qua erat per castitatem placendum: siue ut **CHRISTVS** significaretur ex circūcisione uenturus, usq; ad quem futura erat carnalis circūcisio, cuius typum gerens Iesus filius Naue secundo circumcidere iubetur filios Israël. Sed hoc figura fuit, intantum ut diceretur: In nouissimis diebus circūcidet Deus cor tuum. Et, Circūcidite præputia cordis uestri. Et ut originale peccatum in eo membro, ubi insertum fuerat, etiam legis tempore puniretur. Nonne præputium illius in circūcisionem reputabitur? & iudicabit quòd ex natura est. Quia habet iustitiam, cuius signum est circūcisio. Præputium legem consummans. Implens. Te qui

per

per literam & circūcisionem præuaricator legis es? Dum literæ circūcisionem sectaris, spiritus accipere non mereris. Non enim qui in manifesto Iudæus est. Omnia quæ antè circa exteriorē hominem gerebantur, figuram exterioris hominis præferbant. Neque quæ in manifesto in carne circūcisio, sed qui in abscondito Iudæus est. Ipse uerus Iudæus est. Et circūcisio cordis in spiritu. De qua scriptum est in lege: In nouissimis diebus circūcidet Deus cor tuum, & cor seminis tui. In spiritu, inquit, id est, secundum nouum testamentum, quòd interiora quærit, quæ solus uideat Deus: & hæc est uera circūcisio. Non litera, cuius laus, non ex hominibus, sed ex Deo est. Litera occidit, spiritus autem uiuificat. Lex literæ non est data iustis, sed iniustis: & ideo laudem hominum merebatur. Lex autem **CHRISTI** iam non minatur gladium peccantibus, sed promittit præmium liberè seruientibus: & ideo laudem à Deo habet, qui solus uidet cor, quia ex fide precatur. ¶ Quid ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circūcisionis? Reddit rationem quòd lex inanis non fuerit, sed quòd carnalis circūcisionis prærogatiua uana sit, nullis operibus fulsa. Interrogat, Quid amplius habeat Iudæus. Respondet siue ex se, siue ex persona Iudæorum: Multum per omnem modum. Nam si ipse est, sensus, Multum per omnem modum: Et, Omnis homo mendax. Quomodo postea conuenit dicens, Si autem iniquitas nostra & cætera. Postremò, quomodo negat præcellere Iudæos, multum per omnem modum? Multa illa utilitas erit, si eloquia, quæ meruit accipere, studeat custodire. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quòd gentibus nulla. Quid enim, si quidam illorum non crederent? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit?

B 3 Absit,

Abfit. Nec enim credentibus præiudicat incredulitas transgressorum: & promissio Dei, quæ ad Abraham facta est, si circa præuaticatores euacuatur, circa obediens impletur: quia mentiri ueritas nescit, sicut scriptum est: Est autem Deus uerax, omnis uero homo mendax. Quia nemo sine peccato, præter illum solum: qui nec nascendo habuit, nec uiuendo contraxit. Ideo solus uerax, implens que promissit: quia in semine eius benedicendæ essent gentes, & benedicuntur in CHRISTO, & per CHRISTUM: quia in ipso per eius gratiam crediderunt: nam & si incredulis Iudæis euacuata est in eis, qui de populo ipso dono domini crediderunt, & impleta est: & usque in finem cotidie plenius adimpletur: quia uerax est qui promissit, & fallere nullatenus potest. Est autem Deus uerax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est. Ut iustus proberis, cum in peccatoribus uindicas. Ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Vincis cum iudicaris, cum mihi peccata mea, me confitente, & damnante, dimittis. Ut iustificeris, inquit, in sermonibus tuis: est enim Deus uerax: nam & si uacuata est apostolatus benedictio in traditore Iuda, sed in Petro, qui fidem conferuauit, impleta est. Euacuata est promissio in populo, qui propter transgressiones perijt in deserto: Impleta est in eis, qui in terram sanctam dono domini, fide cooperante, perducti sunt. Adijcit etiam de psalmo quinquagesimo testimonium: Ut iustificeris, inquit, in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. In psalmi ordine & locutio prophetæ ita se habet: O domine pronunciaisti quidem sine personarum acceptione te in peccatores uindicaturum, & quidem nunc dum mihi remittis,

patien-

patientiam tuam mendacium iudicant: sed uincis quum iudicaris, dum mihi peccata, me confitente, & damnante, dimittis: quia non iudicas bis in idipsum. Id est, dum homo ipse sui iudex culpam in se lamentatione & contritione persequitur, iniusta esse pietatis tuæ indulgentia non probatur. Dum me immanis commissi reum arguis per prophetam, probas te habere de nostris operibus curam, & uincis eos, qui te incuriosum humanorum actuum iudicabant. Ideo de isto sensu Apostoli totam expositionem cuiusdam sancti uiri posui, ut plenius lectoris sollicitudo imbueretur: & ubicunque sic inuenis, paginas plenas, pro instructione hoc posui, Ut iustificeris, inquit, in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Videamus quomodo sibi hoc loco Apostoli sermo consentiat cum testimonio, quod ex Propheta, sermonem suum confirmaturus, assumpsit. Sententiam hanc euidenter illo sensu Apostolus ponit, quo dudum Dauid sub pœnitentiæ uoce protulerat, dicens: O domine, de semine meo esse uenturum saluatorem humani generis promissisti: Nunc dum me uidet populus tuus duplici crimine uulneratum, blasphemare feci filios Israël, ut dum in adulterio & homicidio perspicunt reatum meum, te putent esse mentitum: & ideo precem satisfactionis agnosce, & tu remitte, quod ipse condemno: ut cum me indulta propiciatione reparaueris, & dignum promissione tua feceris, in sermonibus tuis iustus appareas, & uincas quum a reprehensoribus iudicaris. & ita nunc hanc lineam Apostolus sequitur dicens: Licet transgressores Iudæi fecerint nomen domini blasphemari, quo dicatur, Hæc erat illa gens sancta, & populus electus, qui

B 4 se nunc

se nunc transgressione, & inexpressibili sacrilegio & crimine impietatis inuoluit: ecce per scelus præuaricatorum Dei promissa uacuata sunt. Sed non ita est: Nam si transgressores à gratia exciderunt, ueridicam domini sponsonem obedientia fidelium cōsequitur: ac sic confusis illis, qui eloquia diuina in irritum adducta iactabant, iustificatur dominus in sermonibus suis, & uincit cum iudicatur, dum gratiam ab incredulis repudiātam credentibus confert. Quòd uerò dicit: Est autem Deus uerax, omnis autem homo mendax. Et iterum: Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat. Infideles utrunq; hoc testimonium in rationabili sensu accipiant. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: quid dicemus? Nunquid iniquus Deus, qui infert iram? Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, iniquum est, inquit, si in illos uindicat, qui ideo peccauerunt, ut iustior appareret: qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si secundum te humana iniquitate sit iustior? Hoc loco magistro gentium differente, duarum ratio uertitur personarum, id est, sub imperitia malè interpretantis, & sub doctrina Apostoli refellentis: & tanquam si Apostolo pars diuersa imprudenter credens ita diceret: O Apostole, magnum peccatis nostris solatium contulisti, dicendo, quòd iustificetur Deus in nostrorum indulgentia delictorum: & quia ueritatem Dei mendacia nostra commendant: & peccata nostra misericordiae materiam Deo ingerunt, ut per iniquitates nostras eius bonitas exerceatur, & gloria dilatetur, iniuste peccata nostra puniuntur, quæ ad manifestandā Dei patientiam, beneuolentiāq; proficiunt. statim infert. Huc usque obiectio aduersa: hic respondet

Apo-

Apostolus illorum sensui: Iniquus est, inquit, Deus, si in illos uindicat, per quorū peccata benignus apparet: & non debeo iudicari, qui mentior: quia commendatio Dei ueritas colliata prædicabilior inuenitur. Et ideo quanto maiora mala fecerimus, tanto maiora bona ab illo, pro cuius laude peccauimus, recipimus. Hoc fortassis ideo imprudenter ita intelligi debere arbitrabantur: quia legimus: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia: quæ quæ peccati det meritum, dum clementiæ Dei præstet augmentum. Sed longe aliter intelligenda est ista sententia. Et quòd ita per satisfactionem & emendationem consumpta sit abundantia peccatorum, ut emendati non solum ueniam, sed etiam præmia mereantur: Ut iustificeris, inquit, in sermonibus tuis. Hoc testimonium pars aduersa ita proposuit, quasi dixerit David, Propterea ego peccaui, ut dum me iudicas, tu iustus appareas, aut misericors, dum remittes: & ideo parcere mihi debes, quia iniquitas mea, aut misericordiam tuam, aut iustitiam commendat. Hunc eorum errorem apostolus retractat, & interiectis sententijs destruit dicens: Si, quemadmodum aiunt nos quidam dicere, iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: ergo iniquus est Deus, qui infert iram, cum iniquitas nostra eius prædicet misericordiam. Secundum hominem dico. Absit. Id est, secundum carnalem sensum tuum, uel secundum te, qui de superiori sententia tam imperitè sentis, & tam imprudenter intelligis. Qua enim iustitia damnabit iniustitiam, si iuxta opinionē tuam humana iniquitate sit iustior? Sed non ita est: Nam Deum nostrum non tam peccata, quam bonorum operum gesta glorificat: & ideo in puniēdis peccatis iustus agnoscitur.

B 5 qui

qui sanctis operib. delectat. Alioquin quomodo iudicabit Deus huc mundū? Si nō bonis bona, et malis mala retribuit, ut iustis præmiū pro iustitia, et peccatorib⁹ qd merentur tribuit? Si em̄ ueritas Dei in mco mendacio abin daut in gloriā ipsius: quid. Id est, ut qd iudicor quasi male faciēs: et non sicut quidā nos dicūt dicere, ut quāto maiora mala fecerimus, tāto ampliora bona recipiamus. Adhuc. Insuper. Et ego tanq̄ peccator. Homo q̄ mē rior. Iudicor. A deo in die iudicij. Iste est sensus, tanq̄ si diceret: O infidelis, ex uerbis meis peccatorū tuorū asseris defensionē, dicendo quōd iustitiā Dei iniquitas nostra commendat, & ueritas eius ex nostris mē dacijs crescat, & imbecillitati nostrę comparata, magis magistꝝ maior appareat. Sed dum ita malis tuis inimica seueritate blandiris, iusta damnatione puniendus es ab illo, qui secundū uniuscuiusq; opera iudicabit mundum. Vnde hic locus ideo difficilior uide tur, quia ab imperitis diuersę partis quęstionib. ob scuratur: sicut alio loco Apostolus irrationabilia ob iecta proponit, & respuit: Quid em̄ dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abūdet? Absit. Et paulo post: Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Ad extremū Apostol⁹ sensu ueritatis euacuans quęstionē ita dicit: Et nō sicut blas phemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, Faciamus mala, ut eueniāt bona. Et hęc stultorum obiectio est, quā subiungens destruit dicens: Quorum damnatio iusta est. Quid enim iustius, quā ut aliquis pœnam peccati sui sentiat? quā nos negare mentiti sunt, qui nihil magis quā iustū Dei iudicium prædicamus, Quid igitur? præcellimus eos? Nos Iudæi. id est, nullam unde alterutra pars præcellat causam inuenio: quia omnes sub peccato esse iudicauimus: hoc em̄ ipsa ratio deprehēdit,

dit, sub peccato esse Iudæos & gentes, ut etiā psalmi testimonio cōprobatur. Nequaquā. Ipse respondit sibi. Causati enim sumus. Ratiocinati sumus. Iudæos et Græcos omnes sub peccato esse. Atq; gentiles. Sicut scriptū est: Quia nō est iustus. Psalmus unde hoc testimoniū sumpsit, de insipiente loquitur: qd in aduētū c h r i s t i impletū ostendit, q̄ tempore nullus iustus inuentus est. Quisq̄. Nec Iudæus, nec Græcus. Non est intelligens, non est qui requirit Deū. Quia nō intelligit, nō requirit. Deus autem tūc queritur, cum eius inquiritur uolūtas, & implet. Omnes declinauerūt. Necessē est ut declinet, q̄ requirere noluit. firmamentū. Simul inutiles facti sunt. Ad opus, ad qd fuerant procreati. Non est qui faciat bonū. Non ergo erat qui faceret bonū, cum Iudęos præuaricatio mā datorū: gentes uerō naturę lex condēnaret. Cum ergo ex alterutra parte aliquis bonū fecerit, gratiæ se debere nouerit, non naturę: sicut propheta ad dominiū referens dicit: Apud quē nemo per se innocēs est. Et Esaias in cantico dicit: Domine Deus noster dabis pacē nobis, omnia em̄ opera nostra operat⁹ es in nobis. Non est usq; ad unū. Quidā dicunt, usq; ad c h r i s t u m. Sepulchrū patens est guttur eorum. Violētiam pe stiferi odoris exaggerāt fœtore docting: Omnis odor mortis procedit de ore eorū: hoc est, uerba pestifera, & adulatoria quę interficiūt audiētes. Ideo em̄ sepulchra clauduntur, ne in uita positis exhalatione sui generēt pestē. Linguis suis dolose agebant. Aliud ore promentes, aliud corde meditātes. Venenum aspidum. Horū serpentū perniciosius cæteris esse fertur uenenum. Sub labijs eorū. Id est, in corde. Quorū os maledictio ne. Quicquid enim malo uoto dicitur, sine dubio male dicitur. Et amaritudine plenum est. Amaritudo Antichristi cōtraria est dulcedini uerbi Dei. Veloces pedes

eorum ad effundendum sanguinem. Non ad liberandas animas, sed ad perdendas. siue inefficentes animas, non illis annunciando peccata sua, sed adulatione confirmando eas in ipsis. Vnde Paulus dicit: *Mundus sum à sanguine omnium. Conuictio & infelicitas in uis eorum.* Conteruntur & infelices efficiuntur animæ in uis eorum: hoc est, in doctrinis, uel in exemplis conuersationis eorum. Et uiam pacis non cognouerunt. Doctrinam patris, qua Deus hominibus pacaretur, non cognouerunt: quia pax nostra **CHRISTVS** est. Hoc egit à capite epistolæ, ut ostenderet omnes indigere misericordia Dei. misericordia autem in potestate donantis est. Nemo enim potest dicere, se amplius accipere debuisse. *Non est timor Dei ante oculos eorum.* In timore Dei conclusit: quia si timorem Dei semper ante oculos habuissent, utique non peccassent: neque enim seruus audet domino præsentem peccare. *Samus autem, quoniam quæcumque lex loquitur, his qui in lege sum loquitur.* Ne dicerent Iudæi, hoc de gentibus dictum est: Quomodo Iudæi dixerunt: Non est Deus, non utique uerbo, sed opere. Dominum enim confitentur se nosse, factis autem negant. Ergo gentes hic non tangit, sed iam de gentibus prius dixerat & de eorum sceleribus nemo dubitabat. Ne dicerent hoc de gentibus scriptum, ostendit omne quod in lege de gentibus dicitur, etiam ipsum de Iudæis dici, quia ipsorum principalis est causa. *Vt omne os obstruatur.* Non solum gentium, sed etiam Iudæorum: cum non habeant unde possint gloriari. *Et subditus fiat omnis mundus Deo.* Vt sciat se sine gratia Dei saluum esse non posse: uel certè in confessione peccati speret misericordiam, cognoscens se esse in peccatis. *Quia ex operibus legi.* Hoc contra Pelagianos facit, qui dicunt,

eunt, quod lex iustificet. Opera autem legis circumcisionem dicit, & sabbatum, & reliqua. *Nō iustificabitur omnis. Nō iustificabitur, quia nihil ad perfectum lex adduxit.* Hinc contra eos incipit disputare, magno diuturnoq; conflictu, qui gloriabantur in lege, et per legem se iustificari credebant, & non per gratiam: docens per ordinem, legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod aufert gratia: quæ lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, sicut gratia iuuare, qua infunditur charitas. *Nō dicimus nos iustificatos eos fuisse, qui fuerunt legi obediētes: sed nisi iustificarentur, non essent obediētes.* *Caro. Homo. Coram illo.* Non omnis iustitia coram domino iustificat, sed ea quæ ex mera Dei uoluntate procedit: non illa, cuius præceptum humanam lætat infirmitatem: sicut istorum, quibus tunc iustitia Dei non poterat reuelari, sed sola eis peccati cognitio demonstrata: quia suam querentes statuere, iustitiæ Dei non erant subiecti. *Per legem enim cognitio peccati.* Non remissio, non consumptio: sed cognitio: aut quia in obliuione erat lex naturæ, aut quia ante legem literæ leuiores quæque non cognoscebantur esse peccata: sicut concupiscentia, & cætera, quæ non alteri nocent, sed ipsi. *Nunc autem sine lege iustitia Dei.* Quæ nobis à Deo gratis donata est, non nostro labore quaesita. *Manifestata est.* Quæ erat occulta. *Testificata à lege, & prophetis.* Hæc iustitia legis oraculis prædicata est nouissimis uentura temporibus. *Iustitia autem Dei per fidem IESU Christi.* Iustitia hæc, quæ conferitur per fidem: fides ipsa occulta inspiratione Dei gratiæ dono infunditur, non labore humano, nec opere ueteris testamenti acquiritur: quæ, ut dictum est, ipsius donum est, ut credamus. *Super omnes qui credunt.* Non super

super solos Iudeos. Ostendit illos ideo talem legē accepisse, quia non credebant: quia propter in presenti sine peccati, siue iustitiæ meritum referebant. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, et egent gloria Dei. Id est, inter Iudæum & gentilem: quia utraque pars in incredulitate conclusa est, & egent gloria redemptionis, quæ in salutem credentium dilatatur. Nam Iudæi legem literæ, gentiles naturæ legem transgrediendo, pariter peccatores inuēti sunt, & per originale peccatum, & per actuale. *Iustificati gratis.* Sine ullis præcedentibus meritis, per baptismum iustificati. Cum omnibus non merentibus gratis peccata donauit, audi gratis, & tace de meritis. *Per gratiam ipse.* Quia quod non debebat, pro nobis exoluit, ut nos gratis redemptos saluaret. *Per redemptionem quæ est in CHRISTO IESU.* De captiuitate peccati redempti sumus, non natura: quia natura semper ipse fuit: quia qui redimit, suum docet fuisse quem redimit: sicut docet propheta: *Gratis uenudati estis, & sine pecunia redimemini.* CHRISTVS ergo nos redemit, sicut dicit Petrus: *Scientes, quia non corruptibilibus argento & auro redempti estis de uana uestra conuersatione: & reliqua.* Et Paulus: *Empti enim estis pretio magno. Redempti ergo sumus de morte, cui per peccatum uenditi fueramus, secundum Esaiam dicentem: Quis liber repudiis? Peccatis enim uestris uenudati estis. Quam mortem CHRISTVS euicit, qui peccatum non fecit, quia omnes debitores eramus morti per peccatum: Ille autem se tradidit morti, cui nihil debebat, ut nos suo sanguine à morte redimeret. Non emit, quia per naturam ipse fuimus: sed redemit, quia captiui tenebamur. Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipse. In*

promptu

promptu posuit, quia gratis dat, ut nec desperet aliquis, nec de suis meritis extollatur, quia propitiatio & remissio peccatorum per sanguinem est CHRISTI collata: in cuius typo etiam in ueteri testamento pro peccatis populi uictimarum sanguis offerebatur. *Ad ostensionem iustitiæ suæ.* In hoc dicit ostendisse iustitiā, quod indefensam tenuit pro emendationis nostræ expectatione patientiam: ita nobis fit misericordiam remissionis, dum ille patitur, qui nihil peccauit, quia omnia Deus iuste facit. Iuste ergo diabolus perdidit debitorem, quia iniuste occidit innocentem. *Propter remissionem præcedentium delictorum.* Quare præcedentium nisi originalium debitorum. *In sustentatione Dei.* Sustentatio Dei ad maiora peccata profecerat. *Ad ostensionem iustitiæ eius.* Ut reuelaret iustitiā, quæ ex fide est: hoc est, CHRISTVM, in hoc tempore nouissimo, ut ipse sit iustus & iustificans. Qui solus iustus inuentus est, et quæ ipse iustificauerit: quia peccatum nesciuit, ideo peccata damnauit. *Eum qui ex fide est IESUS.* Ex fide inquit IESUS, quam ipse IESUS dedit: & non ex operibus legis, aut naturæ. *Vbi est ergo gloria tua? Exclusa est.* Ad Iudæos dicit, *Vbi est elatio tua, in qua gloriaberis te meliorem esse per circumcissionem carnalem? exclusa est gloria tua.* *Per quam legem factorum? non: sed per legem fidei.* Sequitur, *Nunquid per factorum? id est, opera legis, & respondet, Non, sed per legem fidei.* Legem dicit fidei gratiam, per quam ad CHRISTVM accedimus, per quam fidem accipimus. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem.* Definimus, certi sumus, hoc iudicamus. *Sine operibus legis.* Addedo, legis, ostendit esse & fidei opera. *Quomodo ergo Iacobus ait. Fides sine operibus mortua est? Sed Paul. de operibus legis dicit:*

cit: Iacobus autem de operibus, quæ fidelem hominem esse probant: sicut ipse in sequentibus exponit: Ostende mihi ex operibus fidem tuam. Opera sunt, per quæ fides agnoscitur. An Iudeorum Deus? Nonne omnes Deus fecit, & similiter de omnibus cura est ei non solâ uobis, sed & gentibus uenit CHRISTVS ex lege promissus: imò magis ipsis. Tamum. Quasi Iudæi dicant, Sed gentes Deum dereliquerunt: & respondeatur eis, Et uos. Illi peccauerunt: & uos. Sed nos conuertimur, & illi: Nobis CHRISTVS uenit promissus, & illis. Non ergo uester tantum est Deus: aut quasi uos nesciatis, quòd omnes ex Adam nati sunt, & quòd scriptum sit, gentes CHRISTO credituras, sicut dicit, Domus mea, domus orationis uocabitur omnibus gentibus. Et iterum: Audite uocem tubæ: & dixerunt, Non audiemus. Propter hoc audient gentes. Nonne & gentium? Ex gentibus credentium, quia frequenter propheta de eorum uocatione dixerunt. Imò & gentium. Id est, multo magis & gentium, quia ante legem sancti Deo placuerunt. Optime autem modum seruauit in uerbis: Imò dixit, ut ostenderet magis gentes: quia antè fuerunt sancti præputiati, quàm circuncisi: & Abraham ante circuncisionem iustificatus credidit. Quoniam quidem unus Deus qui iustificat circuncisionem ex fide. Vtramque gentem per fidem CHRISTI saluandam esse denunciat: hoc est, ex fide. Nam nec præputium, nec circuncisio sine fide iustificatur. Et præputium per fidem. Sicut Abel, Noë, & cæteri. Legem ergo destruimus per fidem. Absit. Legem ergo per fidem destruimus, quæ circuncisionem docuit? Absit. In tantum ut dicat Moysen propter circuncisum filium penè interfectum fuisse. Ne ergo illi dicerent, Legem ergo destruis,

struis, in qua omnes qui crediderunt iusti circuncisi fuerunt ante legem incircuncisi: sed tamen nullus in circuncisus in lege. Non solus, ait, nõ destruo, sed cõfirmo, dum hanc prædico circuncisionem, quam ille prædixit: In nouissimis, inquit, diebus circūcidet dominus Deus cor tuum, & cor seminis tui, ad Deum tuum & mandum. Hæc est fides. Tunc destruerem legem, si illam mentitam dicerem, hoc est, non cessaturam, cum illa se promiserit cessaturam, sicut dicit Hieremias: Dabo uobis testamentum nouum. Et Esaias: Ex Syon egredietur lex, & uerbum domini de Hierusalem. Sed legem statuimus. Stare facimus, dum probamus uerum esse quod dixit de antiquis iustis & gentibus credituris, & spiritalem circuncisionem uenuram, dum hoc efficit fides, quod lex iubet: quæ fides si non sit, iubet tantum lex, & non implentes iussa reos tenet: quæ non impletur, nisi per charitatem, quam spiritus sanctus infundit per gratiam suam.

¶ Quid ergo dicimus inuenisse Abraham patrem nostrum? Reuocat illos ad caput circuncisionis, ut quod initio constiterit, id habeatur in toto. Circuncisio in carne est, fides autem in mente consistit. Abraham secundum fidem per præputium pater est gentium: secundum carnem pater est circuncisionis. Fides autem, qua pater est gentium, non in carne, sed in mente consistit. Secundum carnem. Id est, secundum carnis circuncisionem. Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam. Quomodo ex operibus, quum & ipse ex gentibus uenerit? Sed non apud Deum. Sed apud semetipsum habet, quia iussa perficit: aliter ergo nihil. Illi Deus donauit, sed ex se, sed ex operibus suis habuit gloriam. Sed quia illum fides à Deo do-

C A. IIII.

C nata

54 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
nata sine operum præsumptione iustificat, non sibi,
sed domino ex gratuita largitate dat gloriam. Di-
cit ergo beatum Abraham non ex operibus (quia
ante legem fuit) sed ex fide (quia promissis Dei cre-
didit) inuenisse iustitiam: & quia fides per gratiam
Dei non solum peccatorem, sed & impium pro
Dei bonitate iustificat, dum non ex operibus ha-
bet fiduciam, sed per omnia se Deo intelligit debi-
torem: quia nihil inuenit, quod sibi arrogare pos-
sit ex meritis. *Quid enim scriptura dicit? Scripturam
interrogemus. Credidit Abraham Deo. Probauit, & i-
deo apud Deum habet gloriam. tam magna fuit do-
no Dei fides Abraham, ut & pristina ei peccata do-
narentur, & sola ei pro omni iustitia duceretur ac-
cepto: & tanto amore flagrauit, ut deinceps semper
Deo placeret. Et reputatum est illi ad iustitiam. Com-
pensatum. sola fides. Ei autem, qui operatur, merces non im-
putatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Expo-
nit ipsum exemplum. Et quia lex opera requirit, per
quæ elatus fuerat pharisæus: quum ergo iustificat
impium diuina miseratio, locum meriti non potest
habere præsumptio. Debitor enim est antequam
pareat præceptis: & nisi paruerit, damnatus. Si au-
tem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis seruus
est, qui nihil amplius operatur. Si uero qui non opera-
tur. De circuncisione dicit, & cæteris huiusmodi.
Credenti autem in eum, qui iustificat impium. Impium
per solam fidem iustificat, non opera, quæ non ha-
bit: si enim secundum opera, puniendus est, non
liberandus. Simul attendendum non peccatorem
iustificari per fidem, sed impium. Reputatur fides
eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ Dei: sicut et
Dauid dicit. Sicut Abraham, & nostra filiorum eius per
gratiam*

AD ROMANOS. 55
gratiam. *Beatitudinem hominis. Magna beatitudo est,
sine labore legis, uel pœnitentiæ fidem per solam
gratiam promereri, secundum propositum Dei, quo
proposuit gratis peccata dimittere. Cui Deus ac-
cepto fert iustitiam sine operibus. Illi accepto fert iusti-
tiam sine operibus, qui per fidem, qua primum Deo
credidit, & de præterito absoluitur, & de præsentibus
iustificatur, & ad futura fidei opera preparatur. Pro-
bare uult & in ipsa lege prædici, iustitiam sine ope-
ribus prodesse: nec se hoc suo defendere, sed prophe-
tæ exemplo firmare. Quod remittitur, nõ est: quod
regitur non paret: & ideo nec imputatur. Beati quoru
remisse sunt iniquitates. Contra Iudæi arrogantiam:
quia beatitudo, & remissio peccatorum credituratis
opus est, non laboris. Quidam dicunt remitti pecca-
ta per baptismum, tegi lachrymis pœnitentiæ, non
imputari ulla peccata in martyrio. Quamuis totum
in fide baptismi possit intelligi, tamen cum remissa
fuerint delicta, diligitur Deus. Cui enim plus dimit-
titur, plus diligit: & ideo charitas operit multitudi-
nem peccatorum, ut superet dilectio pristinum con-
temptum. Non autem imputat, dum bonis eius deinceps
operibus, quæ per charitatem fiunt, delectatur,
nec reminiscitur eius ante factorum. Et quorum tecta
sunt peccata. Charitate. Beatus uir, cui non imputauit domi-
nus peccatum. Nec rememoratur. Beatitudo ergo hæc in
circuncisione, an etiam in præputio? Volunt aliqui istam
beatitudinem tribus temporibus assignare, Naturæ,
Circuncisioni, & Christianitati: sed ut eos à gloria
priuilegij excludat, ipse dicit, non in circuncisione,
sed in præputio. Dicimus enim, quia reputata est Abrahæ fi-
des ad iustitiã. Quia utriq; confitemur iustificatũ: quia
ergo de Abraham tractamus, quod de ipso inueniret
C 2 ratio*

ratio, hoc in omnibus accipiamus: hoc omnes indubitanter teneamus, quia fides hæc non soli Abrahamæ profuerit, sed omnibus, qui credulitatis suæ sequuntur exemplum, sicut in sequentibus legimus, ut reputetur illi ad iustitiam. *Quomodo ergo reputata est, in circumcisione, an in præputio? Videamus, utrum propterea iustus, quia circumciscus: an ideo circumciscus, quia iustus inuentus est: Vtrum circumciscio de iustitia, an iustitia de circumcisione sit nata. Non in circumcisione, sed in præputio. Antè iustificatus est, quàm circumcideretur. Non ergo propter circumciscionem iustificatus est. Et signum accepit circumcisionis. Ne dicerent, Quid ergo circumciscus est, si non indigebat circumcisione? Signum est, inquit, iustitiæ, non augmentum. Item aliter: Ut ostenderet quàm iustus & fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato Dei non dubitauit inferre: non putans superfluum, quod ab scientiarum domino iuebatur: sicut nec parricidium impium, quod fons præceperat pietatis. Signaculum iustitiæ fidei. Ut significaret iustitiam CHRISTUS, quæ ex fide est, quæ nunc est in præputio, siue quæ ei in præputio est nata. Item aliter: Tam perfecta fuit fides eius, ut signaculum mereretur: semper res plena signatur & magna. Quæ est in præputio. Nunc in his, quæ ex gentibus credunt. Ut sit pater omnium credentium per præputium. Ut omnes, qui ex gentibus credunt, secundum fidem filij sint Abrahamæ: & illis sola fides ad iustitiam reputatur, etiam & ipsi circumcisci non carne, sed corde: siue quia ante circumcisionem iustus esset præputiatorum pater iustorum. Ut reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circumcisionis. Cum iustificati fuerint, circumcisci sunt: quia præputiatus si iustus est, præputium eius in circumciscione*

sione reputabitur. Modò enim signo non est opus, per quod ab hominibus cognoscatur. Non enim una gens est Dei, sed ex omnibus congregatio: quia iam uenit expectatio gentium CHRISTVS. Non his tantum, qui sunt ex circumcisione fideles, sed & his qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahamæ. Si illum imitantur. Non enim per legem. Non per legem, sed ante legem: quia in lege quidem de fide, & promissione Abrahamæ creditum est: Sed Moyses, qui scripsit legem, postea fuit. Deinde ipse ad Galathas dicit. Quia post CCCC. & XXX. annos facta est lex quæ non irritum facit ad euacuandam promissionem. Promissio Abrahamæ, aut semini eius, ut hæres esset mundi. Non per circumcisionem. Sed per iustitiam fidei. Ut in femine Abrahamæ, id est, CHRISTO, benedicerentur omnes gentes: cui datæ sunt à patre gentes, in hæreditatem: siue ut cum eo requiescant gentes, sicut dicit Saluator: Venient ab oriente, & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob. Si enim qui ex lege hæreses sunt. Si ex circumcisione, secundum uos: si illi soli, ut uos uultis, hæreses, non reddidit Deus Abrahamæ, quod promissit per iustitiam, ut pater esset multarum gentium, et uideretur sine causa credidisse. Sed non ita est: Nam impleuit Deus Abrahamæ promissionem, quia ex omni parte mundi gentes credunt in CHRISTO. Exinanita est fides, abolita est promissio. Ergo nemo iustificatur ex fide, nec ipse Abraham. Sed quoniam fides exinaniri nõ potest, nec promissio aboleri: superest, ut non sit ex lege hæreditas, sed per iustitiam fidei. Lex enim peccata non donat, sed indicat. Et ideo non potest filios facere Abrahamæ: quia secundum quòd omnes sub peccato inuerti sunt, omnes erant puniendi. Ideo ergo ex fide, ut

Alias uindictæ sue uocat.

C 3 dimissis

dimissis per gratiam peccatis, fiant filij Abrahamæ. Lex enim iram operatur. Quæ iniustis est posita, quæ magis grauauit peccantes, non absoluit, quia iniustis est posita. In præsentem enim poenam transgressoribus inferebat. Lex enim quid aliud, quam sola litera est eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt: quæ talibus litera est, quia non est adiutrix legentium, sed teitis peccantium. Ideo quippe lex iram operatur, ut terrore atq; conuerso ad iustitiam legis implendæ Dei misericordia gratiam largiatur per IESUM Christum dominum nostrum, qui est Dei sapientia: De qua scriptum est: Legem et misericordiam in lingua portat. Legem, quæ terreat, misericordiam, qua subueniat. Cognitio itaq; legis facit superbum præuaricatorem: per donum autem charitatis delectat legis esse factorem. Lex, inquit, iram operatur, hoc ideo, quia ira Dei maior est in præuaricatorem, qui per legem cognoscit peccatum, & tamen facit. Vbi enim non est lex nec præuariatio. Quæ propter transgressionem posita est: ubi enim uenit ex lege præceptio, abundauit & præuaricationis occasio. Ideo ex fide. Hæredes ex fide, non ex lege. Ut secundum gratiam. Diligenter aduerte, quia secundum gratiam dixit, ut cesset præsumptio, quæ sibi blanditur de meritis. Firma sit promissio omni semini. Nō ei, qui ex lege est solum: sed et ei, qui ex fide est Abrahamæ. Quia omnes gentes credunt, & completur promissio Abrahamæ. Qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est. Pater & præputiatorum & circumcisorum. Hoc loco, ubi Abraham multarum gentium pater dicitur, Iudeorum superbia confunditur: quia Iudeorum per carnem, gentium per fidem est pater. Quia patrem multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti. Quia per se nec unius filij poterat pater esse.

QUI

Qui uiuificat mortuos. Ad generandum mortuos dicit, ut & præsertim Sarram, ut præsertim clausæ conueniat: quia fructum sobolis, quem ætas non obtinuerat, fides perfecta promeruit. Et uocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Quamuis in principio uocauerit ea quæ non erant, & ad nutum iubentis statim esse cœperunt, tamen hic de filij desperata conceptione significat. Qui contra spem. Contra spem naturæ erat, ut uetula pareret, & semen suum sicut stellas cæli futurum. In spem credidit. In spe potentiæ Dei. Ut fieret pater multarum gentium. Quia adhuc unius filij pater erat. Secundum quod dictum est: Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & arena maris. Quia scientibus legem loquebatur Apostolus, in arena Iudeos, in stellis gentes, quæ credunt significauit: Illos terrenos, istos cœlestes intellige: quia etiam de ipso genere Iudeorum primitiuorum ecclesia, quæ credidit cælo & stellis, merito comparatur. Et non est infirmatus fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum ferè centum annorum esset, & emortuam uulnam Sarræ. Nihil naturæ considerat fides: quia in his, quæ promittit Deus, facile natura suo seruit auctori. Quæritur, quomodo Abraham postea de Cethura filios generauerit, qui de Sarra ante non poruit. Idcirco de Sarra non genuit, quia anus erat, & sterilis. De illa uerò, quæ in ætatis iuuentute posita erat, facile ualuit procreari. In repromissione autem Dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo. Nec de senectutis impossibilitate, nec de promissionis magnitudine dubitauit: quia non ad annos suos, sed ad omnipotentis promissa respexit, dans gloriam Deo tanquam de percepto gratias agens. Plenissimè sciens, quia

C 4 quæ

quæcumque promisit Deus, potens est & facere. Id est, certissime. Ipse igitur fidem gentium facit, qui potens est facere quod promisit. Ipse ergo operatur in cordibus nostris fidem miro & ineffabili modo ut credamus. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi. Quia si credidit. Et aliter, Aduertendum, quia apud Deum non solum deuotio operis habet meritum, sed etiam firma & perfecta credulitas. Sed & propter nos, quibus reputabitur. Non ut sciremus tantum qualis fuerit, sed ut nobis omnibus exemplo sit, ut filiis pater: sicut omnia exempla sanctorum, siue tentationes, ut se ipsi scirent, & nos eorum exempla sequeremur. Ideo tentantur sancti, ut ipsi se agnoscant: ideo probati iustificantur, ut nos eorum uestigia subsequamur. *Credemibus in eum, qui suscitauit IESVM CHRISTVM dominum nostrum à mortuis.* Videamus quo ordine hoc loco ad *CHRISTI* transierit resurrectionem: id est, & nobis reputabitur, si tam perfecte crediderimus *CHRISTVM* à mortuis resurrexisse: quomodo ille credidit corpus Saræ emortuum posse ad concipiendum uiuificari. *Qui traditus est propter delicta nostra.* In traditione misericordia, in resurrectione potentia demonstrata est: & ut nouæ ex resurrectione uitæ, quæ est iustificatio nostra, nobis daretur exemplum, ut peccata nostra portaret, mortuus est: resurrexit, ut per resurrectionem suam gloriam nostræ iustificationis ostenderet. Et resurrexit propter iustificationem nostram. Ideo mortuus est, ut uitam mortuis redderet. Ideo in ipso corpore, quo est crucifixus, apparuit, ut fidem atque iustitiam credentium confirmaret cum in plenitudine promissionis fructum suæ creduli-

credulitatis agnosceret. ¶ *Iustificati igitur.* Quam Iu CAP. V. dæi & gentes inter se disceptarent, & illi de antiquæ legis operibus, hi de noua *CHRISTI* uocatione prætererent: pertractata causa, quia nemo eorum est ex merito suo iustificatus: sed omnes per gratiam, quæ fidem infundit, & ueritatē ostendit: & quod nec genus, nec circuncisio, sed fides faciat filios Abrahæ, qui ante circuncisionem ex sola credulitate iustificatus est: qua ratione conclusa pacem eos habere hortatur ad Deū, quia nemo suis meritis, sed omnes Dei gratia & misericordia sunt saluati. Ex fide. Quæ ex Deo est, ut credamus: sicut & ad Galathas dicit: At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædagogō. Et ad Hebræos: Aspicientes in autorem & consummatorem fidei *IESVM* Christum. *Pacem habeamus ad Deū.* Vel subiecti simus Deo: uel pacem Dei, non seculi habeamus. *Per dominum nostrum IESVM Christum.* Non ex operibus. *Per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam.* Per quem accessimus propè, qui eramus longè. *In qua stamus.* Quia ante gratiam iacebamus. Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. In hoc quod incredibile uidetur, nos per fidem gloriamur filiorum Dei sperare nos adoptionem: tantumque est quod speramus, quantum ex se presumere nullus auderet: quia in sola Dei uirtute est, ut homo in filiorum Dei numero possit ascendere, ostendit & nos habere unde rectè, & sine periculo gloriemur. Magna enim gloria est, per fidem ac spem in numero filiorum Dei adscisci. In spe gloriæ filiorum Dei illud nobis promittitur, quod, sicut dictum est, sperare nullus audebat: quod si fortè in mentem alicuius incidisset, poterat estimare se in blasphemiam incurrisse: quod adeo magnum est, ut à multis pro ipsa magnitudine

incredibile uideatur: eo quod speramus gloriam futuriorum Dei nos consecuturos. *Non solum autem, sed etiam gloriamur in tribulationibus.* Ideo in tribulationibus gloriamur, quia per eas patientiæ uirtus ostenditur, & de patientia fidei approbatio nascitur: spes uero de inuicti animi probatione nutritur. Gloriantur ergo sancti de tolerantia tribulationis sine periculo uanitatis. Non solum enim in gloria spei, sed etiam in saluberrimis nobis tribulationibus gloriamur, scientes quantam habeant remunerationē, sicut ait Iacobus: *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes uarias incideritis.* Et illud: *Beatus uir qui suffert tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet coronā uitę.* De tribulatione enim gloriosa permittitur nobis ut gloriemur: quod & si fecerimus: tale est, quale si quis nummo æneo, aut plumbeo contempto, gemmam regiam consequatur. Quanquam non sit digna comparatio: quia hic quamuis precium distet, manet tamen utriusque corruptio: ibi derogant paruis magna, & caducis succedunt æterna. *Sciens quod tribulatio.* Sciri iam dicitur, quod firmissimè creditur. *Patientiam operatur.* In tribulatione apparet patientia, siue augetur. Optant fideles aliquid pati pro nomine domini, ut acquirant de tribulatione finienda præmia sine fine mansura. *Patientia autē probationem: probatio uerò spem.* Qui in omnibus patiens fuerit, probatus est. Vasa enim figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. *Spes autem non confundit.* Spes futurorum omnem confusionem expellit presentium: unde probatur non habere spem, qui præceptis CHRISTI confunditur. *Quia charitas Dei.* Quomodo nos Deus diligit ex hoc cognoscimus, quia non solum nobis per mortem filij sui peccata

cata dimisit: sed etiam donū in nobis sancti spiritus contulit, qui purgat & illuminat occulta cordium, & iam nunc reuelat gloriam futurorum. *Diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Magnitudo beneficiorum excitat in se magnitudinē charitatis, quæ perfecta timere non nouit, neque confunditur: quæ tamen in nobis non per propriū meritum, sed per spiritum sanctum donatur: quia ipsa charitas plenitudo legis esse cognoscitur. Et ideo nemo in se, sed in Deo, cuius donum est, gloriatur: nec dicat: *Ego naturali legi credidi, & sic accepi spiritum sanctum: quia nemo præuenit Deum: sed illius semper misericordia præuenimur.* *Vt quid enim CHRIS TVS quum adhuc infirmi essemus.* Vult hinc ostendere, quia pro impijs mortuus est, & beneficiorū eius magnitudinem commendare, ut indebitè ab eo tantum dilecti, quantum eum diligere debeamus, uideamus, aut si tam sancto & tanto beneficio aliquid præponē dum sit, cum ille nobis impijs nec uitam suam præposuerit, nec denegauerit mortem. *Secundum tempus pro impijs mortuus est.* Siue quia in ultimo seculi passus est CHRISTVS, siue ad præsens, uel ad tridui tempus, ut prædicabatur, est mortuus. Qui ergo pro impijs mortuus est, dicens, ostendit, quod pium dominū usque ad mortē diligere debeamus, quæ pro impijs serui cruciatum mortis excepisse cognoscimus: simulque notandum, quod ait, pro impijs, ut præsumptio humana reprimatur, ne suis meritis aliquid tribuat. *Vix enim pro iusto quis moritur.* Hoc contra Pelagiū facit, qui negat originale peccatum, quod si hominem non obligasset, mors CHRISTI non fuisset necessaria. Dignum autem est, ut homo pro confessione boni domini uitam incunctanter effundat, qui non pro iustis, sed pro impijs

pijs mortuus est, & uel sic de nobis praesumere desinamus. Nam si uix pro iusto quis moritur, quis pro iniquo & impio, nisi ille qui uenerat saluum facere quod perierat: cui nullus prior dedit, sed ab illo accepit, ut crederet. Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Tam facile: nam bonum hoc est, quod iustum, secundum illud mandatū, iustum & bonum. Commendat autem suam charitatem. Quando indebitē aliquid redditur, tunc charitas commendatur. Quid ergo tam indebitum, quā ut sine peccato dominus pius pro seruo impio moreretur? Deus in nobis. Quantum nos diligat ex morte sua cognoscimus. Quoniam quum adhuc peccatores essemus, CHRISTVS pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus. Si peccatores tantū dilexit, quāto magis iam quos iustos fecit custodiet? & si pro extraneis intercessit, multo magis suos perire non patitur. Si semetipsum dedit pro impio, quomodo sua poterit denegare? Non iam per animalium cruorem, sicut in lege, sed per sanguinem filij Dei debitores esse nos admonet. Et ut intelligamus quantum diligat receptos, qui reconciliauit inimicos. Ab ira. Iram iudicij. Per ipsum. Per ipsum saluabimur, non per nos: hoc est, si membrum eius fuerimus: cum enim omnia ardebunt, solum corpus saluabitur iudicantis. Si enim quum inimici essemus. Inimici eramus ante donum gratiae ipsius, & ante baptismi sacramentū: sed & illi inimici esse noscuntur, qui post baptismum flagitijs & sceleribus se inuoluunt, nec poenitentia uolūt emendare errores, sicut dicit Iacobus: Amicitia huius mundi inimicitia est Dei. Inimici ergo non natura, sed contraria uolūtate. Reconciliati sumus. Quia alienati, & inimici facti fueramus per transgressionem. Nemo enim reconciliatur,

liatur, nisi ex inimicitijs. Inimicos autem nos primi parentis transgressio fecit. Per mortem filij eius: multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. Si per mortem CHRISTI saluati sumus, quanto magis in uita ipsius glorificabimur, si & uitam eius imitemur, & mortem: & in praeceptorum eius adiutorio ipsius studuerimus permanere custodia. Non solum autem, sed & gloriamur in Deo. Non solum nobis uita dabitur CHRISTI in illa resurrectionis immutatione, sed & gloria, sicut dicit Ioannes apostolus: Nondū apparuit qui dixerimus: scimus quoniam quum apparuerit, similes ei erimus. Per dominum nostrum IESVM Christum. Ut per ipsius gratiam similitudinē eius mereamur. & simus in gloria Dei patris. Per quem nunc reconciliationem accepimus. Nunc reconciliationem, tunc gloriam. Propterea sicut per unum hominem in hunc mundum. Hinc ostendere uult propterea CHRISTVM passum, ut qui à Deo per Adam discesseramus, per CHRISTVM reconciliaremur. Peccatum imrauit. Tra duce et exemplo, quomodo enim quum non esset peccatum, per Adam aduenit: ita & quum iam apud nullum esset iustitia, per CHRISTVM reuocata est: & quomodo per illius peccatum mors, ita per huius iustitiam uita. Et per peccatum. In hoc loco contra abruptum Pelagianae impietatis errorem mortem studet ostendere non à Deo factam, sed per culpā transgressionis illatam: quia sicut per primi Adae peccatum salus amissa est: ita per secundi iustitiam reparata est. Hic Apostolus hoc intendit asserere, quia magna fuit Adae transgressio, sed ditior est CHRISTI redemptio: & inde dixit: Et non sicut per unum hominem peccatum, ita & donum. Ex uno peccato ille intulit mortem: hic ex multorum abolitione redidit

didit uitam. Et ideo plus præualuit iustitia in uiuifi-
cando, quam peccatum in occidendo. Mors. Illa de
qua dicit, Quum mortui essetis in peccatis, conuiu-
ficauit uos **C H R I S T O**. Mors à morfu serpentis no-
men accepit. Et ita. Quomodo in illo. In omnes homi-
nes mors pertransijt. Mors tam animæ, quam corporis
pertransit ex originali peccato & in Abraham, & in
Isaac, & in Iacob, sed Dei sunt uiuificati gratia: de
quibus dicitur: Non est Deus mortuorū, sicut et Apo-
stolus dicit etiam in eos, qui non peccauerunt: id est,
capitale peccatum sic in homines pertransijt: quia
non solum ille mortuus est, qui transgressus est, sed
etiam illi, qui ex transgressoribus sunt procreati, per
naturæ uinculum tenentur obnoxij: id est, per omnes
ramos uitium suum radix corrupta transmisit. Adam
occidit, **C H R I S T V S** uiuificauit. In quo omnes peccauerūt
Siue peccato inobedientiæ: siue in Adam omnium pec-
cantium pœna præmonstrata est. *Usq; ad legē enim pec-
catum erat in mundo.* Requirendum est quod peccatū:
id est, illud solum peccatum usq; ad legē uiguit, quod
præuaticatio primi parentis inuexit. Cessabat enim
transgressionis delictum ante legis aduentū. In pri-
mo seculo peccatores libertate præsentis uitæ secu-
rius fruebantur. Erat quidem ante legem ex opera-
tione peccatum, sed non ita imputabatur: quia iam
penè obliterata fuerat scientia naturalis, cuius intel-
lectus quasi mortuus reuixit ex lege. Lex * uindex
peccati aduenit. *Peccatum autem non imputabatur, quum
lex non esset.* Erat: sed agrestis hominibus non impu-
rabatur, nec ab alijs credebatur esse peccatum. Sed
regnauit mors ab Adam usque ad Moysen. Id est, mors ex
originali malo ueniens usq; ad legem sola regnauit.
Ideo dixit, Regnauit: quia totum mundum genera-
liter

* alijs,
index.

liter occupauerat. Alia uerò peccata nequaquam re-
gnare uidebantur, quia non per uniuersos generali-
ter regnabat iniquitas. Naturalis enim aliquantula
iustitia uigebat in plurimis, sicut in multis philoso-
phis: & cætera delicta quamuis ex uitata natura,
tamen uoluntaria erant. Sequutum est aliud nouum,
id est, præuaticationis contempta lege delictū. Ergo
obligatio sola primi hominis usq; ad Moysen per se
mortem operata regnauit. A legis autem tempore
genus aliud delictorum in reatum neglectæ legis
accessit, quod ante eius promulgationem non pote-
rat imputari. Ac sic introeuntibus nouis præceptis
iniquitas multiplicata est. Lex enim non ut tolleret
peccatum, sed ut demonstraret, uel indicaret, adue-
nit: & ideo hic abundantiam gratiæ Apostoli do-
ctrina commendat: quia non tantum Adę debitum,
quod solum usque ad legem, uelut tyrannica domi-
natione regnauerat: sed etiam innumeras offensas
præuaticationis & reprobæ conuersationis redem-
ptoris bonitas redonauit. Propterea dixit: Nam iu-
diciū quidem ex uno in condemnationem. Quod
autem dicit: *Usq; ad Moysen: id est, usq; ad finem le-
gis & initium gratiæ debitum naturale regnauit: si-
cut dicimus uerbi gratia: Fuerunt Hunni usq; ad At-
tilam.* Non utique principium regni eius, sed finem
designamus: sic & usque ad Moysen, id est, usque ad
finem legis, & principium gratiæ. Reliqua delicta,
quæ non intelligebantur peccata esse usq; ad prin-
cipium legis, quousq; diceret lex, Non concupisces,
per legem reuixerunt. Nam originale hodieq; us-
que ad baptismum regnat, sed sc̄noris sui perdi-
dit usum, postquam **C H R I S T I** sanguis chirogra-
phum originale deleuit. Sed dicit aliquis: Quare
adhuc

adhuc in multis gentibus regnat originis malum: Cui responderet: Tunc uerè pestis latè diffusa regnabat, quando medicus deerat, quando mortalitas generalis omnes uastabat. Vbi uerò portam paradisi remissio de cœlis missa patefecit, mors perdidit potestatem: ac sic non regnat, quia regnum eius destructum est per gratiam CHRISTI. Etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Forma futuri: forma è contrario, quomodo ille peccati, ita hic iustitiæ: siue ille in anima uiuente, iste in spiritu uiuificante. CHRISTI forma Adam fuit: quia sicut Adam sine commercio coniugali Dei manibus est factus, ita & CHRISTVS ex uirgine, Deo operante, processit. Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis IESV Christi in plures abundauit. Et non sicut per unum peccatum, ita & donum. Id est, plus præualuit iustitia in uiuificando, quàm peccatum in occidendo: quia Adæ peccatum & se, & suos posteros interfecit: CHRISTVS autem & quos in corpore inuenit, & suum hominem, & posteros saluauit. Sed fortè dicit aliquis: Caro, quæ ex transgressore uenit, iustè trahit originale peccatum: Anima uerò, quæ innocens nascitur, unde trahit originale peccatum, ut si non baptizatus infans moriatur, in æternum damnetur? Audiatur, & agnoscat, quia magis anima primum in Adam pro appetitu diuinitatis, quàm caro peccauit. Isto uerò loco omnino cauenda est opinio quæ dicit, Sicut caro ex carne Adæ, ita anima nostra ex anima Adæ occulta Dei operatione creatur.

* Sicut quidam dixit, Lege latenti fundet opus natura suū, quæ nisi hic fuerit liberata per gra-

gratiam, perpetua pœna in æternum damnabitur. Nam iudicium. Subauditur, mortis. Ex uno in condemnationem. Subauditur, peccante siue peccato primum. Gratia autem ex multis delictis in iustificatione. Ac si prima obligatio ueteris offensæ usq; ad CHRISTVM dominata est. Alia uerò delicta ante interdictum legis nō uidebantur, uel non intelligebantur esse tam grauiata: adueniens ergo gratia, non solum originale debitum, sed & actuale donauit per baptismum. Et ideo ex multis delictis iustificauit. Si enim unius delicto mors regnauit per unum. Id est, per Adæ transgressionem. Multo magis abundantiam gratiæ. Maior est redemptio saluatoris, quàm perditio transgressoris: quia per CHRISTVM omnia peccata dimissa sunt, non solum originalia, uerum etiam & actualia. Et donationes, et iustitiæ accipientes in uitam regnabunt per unum IESVM Christum. Quia & ut iustè uiuamus, & ut cum ipso regnemus, muneris ipsius largitate donatū est. Donationes audimus: de nostris meritis taceamus. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem sic & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitæ. Mors regnauit, subaudiendum. Qui ergo ex hac condemnatione liberatur, gratiam diligat: qui non liberatur, debitum agnoscat. Si in remittendo debito bonitas, in exigendo æquitas intelligitur: Nusquam enim esse apud Deum iniquitas inuenitur. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obediendum iusti constituntur multi. Sicut exemplo inobedientiæ Adæ peccauerunt multi: ita & Christi obediunt iustificantur multi. Grande crimen inobedientiæ: quàm qui habuerit Christianus, quodcunq; boni fecerit, euacuat. Obedientiam, inquit, malo, quàm sacrificium. Lex au-

tem subintravit, ut abundaret delictum. Ne dicerent nobis, Lex peccata dimisit: Nō, inquit, uenit dimittere, sed monstrare: qua contempta, incepit abundare delictū per scientiam: quasi diceret: ut uideo, lex peccata nō minuit, sed adiecit: non tamen suo uicio, sed illorum. Lex, inquit, subintravit, ut abundaret delictum: quod superuenientis gratiæ largitate uacuatum est. Apertè ergo ex hoc testimonio aduertimus, Apostolum de duobus loqui generibus peccatorum, quæ uel ex naturali legis transgressione ueniebant, ubi causam explicuit naturalem, legalem subdidit, dicens: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Vbi autem abundauit peccatum. Totus hic sensus est: Vetus Adam per unum delictum intulit mortem: nouus Adam ex innumerabilium delictorum indulgentia donauit salutem. Vbi, inquit, abundauit peccatum: quia accepta lege peccatum non cum ignorantia, sed cum scientia perpetratur. Ideo incipit abundare delictum. Superabundauit gratia. Ut sicut regnauit peccatum in mortem. Quomodo dicit saluator: Cui plus dimittitur, plus diligit. Manifestata est quæritas peccati, ut scirent magnitudinem gratiæ, & redderent magnitudinem charitatis: & ex indulgentia remissionis cresceret debitum charitatis. Ita et gratia regnet per iustitiã in uitam æternam per IESVM Christum dominum nostrum. Manifestantur beneficia dum e contrario indignorum meritis comparantur: mors enim per Adã regnauit, uita per CHRISTVM. Ut sicut confirmatum est regnum peccati per legem contemptã, quæ abstulit excusationem ignorantia, ita & regnum gratiæ confirmetur per multorum remissa peccatorum. ¶ Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Illorū hic infertur obiectio, qui adhuc

CAP. VI.

huc

huc parum intelligentes, dicere poterant, Si gratia crescit in magnitudine delictorum, peccare debemus, ut gratia abundet, ut possit magis ac magis munificentia eius in peccatoribus abundare. Absit. Absit. Illi tã imperitè loquuntur, qui adhuc infirmi inueniuntur. Nos uerò persuasionem huius ignorantia respuamus, qui iam mortui sumus peccato, ut gratiæ uiueremus. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuimus in illo? Vult tam firmum esse baptizatum, tamq; perfectum, quasi qui ad capitalia committenda mortuo quodammodo comparetur: ut iam peccare non debeat, id est, crimen admittere. An ignoratis, quia quicūq; baptizati sumus in CHRISTO IESU. Aut nunquid sacramentum ipsius baptismatis ignoratis? In scripturis baptismatum sunt genera tria: Aqua, ut Ioānes: Spiritus, qui & ignis: ut in actibus apostolorum: Descēdit spiritus sanctus quasi ignis, de cuius deitate alio loco demonstrat: Deus, inquit, noster ignis consumens est. Tertiū genus est baptismi in sanguine, quo martyres baptizantur. Vnde ipse dominus iam baptizatus in euangelio protestatur: Baptisma habeo baptizari, quod uos nescitis. Sicut in Ioannis apostoli epistola legimus: Tria sunt, quæ perhibent testimonium: aqua, sanguis, spiritus. Vnum in ministerio, non in natura. Aqua per figuram testis est dominicæ sepultura: Sanguis testis est mortis: Spiritus testis est resurrectionis: quia spiritus autor est uitæ. In morte ipsius baptizati sumus. In morte CHRISTI baptizamur, ut in ipsius morte credentes, quasi mortui uiueremus. Quippe quibus nihil esset cum hoc mundo commune. Et quibus totus mundus erat autoris exemplo moriturus: sicut muli sancti uel fecerunt uel faciunt: quia CHRISTVS PRO

D 2 omni-

omnibus mortuus est. Ergo omnes mortui sunt: ut & qui uiuunt, iam non sibi uiuant, sed ei, qui pro illis mortuus est. Viuo autem iam non ego: uiuit uero in me **CHRISTVS**. Et, Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Fieri enim non potest, nisi ut mortuo capite, omnia membra commoriantur. Caput enim pro omnibus membris pertulit pœnas, ut omnia in eum membra morerentur, & ita peccato mortua uiuerent Deo. Quomodo enim mortuus peccare non potest, ita & nos, qui **CHRISTO** sumus commortui, implicari peccatis capitalibus non debemus. Qui crucifixus est, nihil aliud facit, nisi quod horam mortis expectat, & in manus patris commendat spiritum suum. Plenius requirendum est, quid intelligi debeat, in morte ipsius baptizati sumus. Præcipit **Apostolus**, ut quia propter nos **CHRISTVS** crucifixus, mortuus, & sepultus est, & resurrexit: nos quoque ad passionis suæ similitudinem uoluntates & cupiditates nostras crucifigamus, & in baptismatis mysterio mortis, sepulturæ, ac resurrectionis eius exemplum imitemur: ut si passionum socij fuerimus, simus etiam consolationum. Sed requirendum, quomodo possit in uita positus mori, & nondum mortuus sepeliri: & nondum sepultus, quomodo ualeat suscitari. Hoc utique modo, dum de filijs perditionis filij adoptionis efficiuntur, priori naturæ secunda natiuitate præmorimur: & dum sub cognato terræ elemento submergimur, sepelimur: dum è sinu fontis adurgimus, suscitamur: et hoc maximum baptismatis sacramentum est. Et ideo dixit: Consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem. Et in consequenti: Si, inquit mortui sumus cum **CHRISTO**, credimus quia simul etiam uiuemus cum **CHRISTO**. Elaborandum est itaque,

est itaque, ut nihil de sordibus ueteris hominis agnoscat in nobis. Vnde si quis nostrum fortè præuenitur, dono domini per pœnitentiam diluatur. Si ergo fuerimus noui, & immutati in conuersatione: similiter noui & immutati efficiemur in gloria. Scientes quia uetus homo noster simul crucifixus est. Vetus homo dicitur, qui ueterem & terrenum Adam aut deposuisse nondum uideretur, aut eundem, in cœnum prioris uitæ relapsus, imitatur. Sicut autem redemptor ille innoxium corpus appendit: ita nos noxium suspendamus à uitis. In quo mysterio crucis **Moyse** serpentem æreum in deserto suspendit: ut destruat corpus peccati: Hoc est, ut non ex parte, sed omne uitium destruat. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem. In exemplo **CHRISTI** ad eum imitandum consepelimur in baptismo, ut mortui ueteribus criminibus renuntiemus diabolo & pompis eius. Ostendit nos ita baptizari ut consepeliamur **CHRISTO**. Ut quomodo surrexit **CHRISTVS** a mortuis per gloriam patris. Ut quomodo glorificatur pater per resurrectionem filij: ita & per conuersationis nostræ nouitatem glorificetur. Ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Ostendit quomodo uiuentes mortui esse possimus: nec aliquid uelle, aut cupere debeamus, quod uolunt, aut cupiunt ij, qui noui non sunt. Si enim complamati facti sumus similitudini mortis eius: simul & resurrectionis erimus. Si consepulti sumus, & resurrectionis erimus participes. Si complamati non sumus, nec conresurgemus: & si fuerimus noui in uita, erimus in gloria. Si similitudinem mortis habuerimus, & resurrectionis habebimus. Hoc sciemes, quia uetus homo noster simul crucifixus est. Qui ueterem hominem & terrenum imitando peccabatur

Nam uetus homo Adam intelligitur: sicut nouus
 CHRIS TVS. Vt destruat^r corpus peccati. Vnum uitium
 membrum est peccati: corpus uero uniuersitas deli-
 ctorum, quorum principium originale peccatum.
 CHRIS TVS autem non ex parte, sed integer est cru-
 cifixus: ut nos ex toto moriamur peccato, & uiua-
 mus Deo: siue ut corpus nostrum destruat^r a serui-
 tute peccati, & fiat iustitiæ mancipium, quod sole-
 bat esse delicti. Vt ultra non seruiamus peccato. Omnis
 enim qui facit peccatum, seruus est peccati. Qui enim
 mortuus est, iustificatus est a peccato. Hoc est, alienatus
 est a peccato, iã non potest peccare: Crucifixus enim
 omnibus membris dolore occupatis, peccare non
 potest: sed concupiscentijs, & passionibus contradi-
 cit. Si autem mortui sumus cum CHRIS TO, credimus quia
 simul etiam uiuimus cum CHRIS TO. Sicut & alibi di-
 cit: Si commortui sumus, & conuiuemus. Sciens
 quod CHRIS TVS surgens a mortuis, iam non moritur. Sic
 & nos, si mortui fuerimus uitijs, mortem secundam
 non timebimus. Aut certe ita: sicut iam pro uobis
 non potest, si criminose uixeritis, CHRIS TVS ite-
 rum crucifigi: ita & uos non potestis iterum bapti-
 zari: sicut alibi dicit: Impossibile est eos, qui semel
 sunt illuminati, & participes sunt effecti, renouari
 rursus ad poenitentiam, rursus crucifigentes in se fi-
 lium Dei: quibus non poenitentiam, sed innouatio-
 nem, id est, iterationem baptismatis interdicit. Mors
 illi ultra non dominabitur. Si ultra non dominabitur, er-
 go iam dominata est, contra Manichæos, qui negant
 CHRIS TVM ueram carnem habuisse. Quod enim mor-
 tuus est peccato. Siue quod pro peccato generis huma-
 ni, siue quod morti ipsi, quæ in eum ultra locum non
 poterit habere, sit mortuus. Mortuus est semel. Id est,
 sicut

sicut caput uestrum semel est mortuum, sic & uos
 membra illius effecti, uitæ eius exempla sectamini,
 ut nihil morti ulterius debeatis: hoc est, ut in uobis
 locum mors secunda non habeat. Nam qui credit ba-
 ptismum posse iterare, credit CHRIS TVM posse ite-
 rum crucifigi. Quod autem uiuit, uiuit Deo. Viuit in dei-
 tate, ipse homo Deus. Ita & uos existimate uos. Quasi
 filij, uel membra eius uos intelligite. Mortuos quidem
 esse peccato. Sicut imitator eius dicebat, Viuo autem
 iam non ego, uiuit uero in me CHRIS TVS. Viuemes
 autem. Hoc est, eius uitam sequentes, in nobis non-
 dum uiuimus, sed iam in CHRIS TO uiuimus omnes.
 Mortui enim sumus, & uita nostra abscondita est cū
 CHRIS TO in Deo. Deo in CHRIS TO IES V. Ille au-
 tem uiuit Deo, qui CHRIS TI uestigia humilitate,
 sanctificatione, pietate sectatur. Non ergo regnet pecca-
 tum in uestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentijs eius.
 Osendit quomodo regnet. Ille enim regnat, cui
 omnes obediunt. Quomodo in corpore peccatum
 regnet exposuit: id est, si uitiatæ naturæ præbea-
 mus obedientiam, & consentiamus. Non dixit, Non
 sit: quia iam ibi est: sed, Non regnet, id est, non fiat
 quod iubet. Surgit ira: noli dare iræ linguam ad ma-
 ledicendum, non manum ad ferendum: non mem-
 bra libidini: quæ non surgeret, nisi peccatum esset in
 membris nostris. Inest quidem peccatum in mem-
 bris: sed non regnat, si non obediatur desiderijs
 illius. Et ideo dum quod non uult, agit, id est, non
 uult concupiscere, concupiscit: consentit legi, quo-
 niam bona est: hoc enim uult & ipse, quod lex: quia
 uult ipse non concupiscere, & lex dixit, Non concu-
 pises. Sed neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis
 peccato. Vnumquodq; membrum si officium suum in
 D 4 malos

malos usus conuerterit, arma iniquitatis efficitur ad iustitiam expugnandam: si manus ad furtum, lingua ad mendacium, uel blasphemiam: si oculus concupiscentiæ seruiat ad pudicitiam expugnandam, & cetera. Sed exhibete uos Deo tanquam ex mortuis uiuentes. Tanquam iam resurrexeritis: post resurrectionem autem non carnaliter uiuitur, nec peccatur. Et membra uestra arma iustitiæ Deo. Ut oculus qui antè uidebat ad peccandum, nunc uideat ad boni operis ministeriū: qui antè uidebat ad expoliandum, nūc uideat ad uertendum: sic etiā de reliquis membris aduerterit de iniquitate ad misericordiam commutentur. Peccatum enim uobis non dominabitur. Nō uos uincat peccatū: non enim estis paruuli, sed perfecti. quasi pædagogus puero dicat, Noli facere uitium sermonis, non enim adhuc audis grammaticū, sed oratorem. Siue non dominabitur, non habet dominari. Nō enim sub lege estis, sed sub gratia. Id est, sub beneuolentia redemptoris, qui pugnandi atq; uincendi & conatus dedit, & doctrinam præbuit: sed & exemplū in super, & uirtutē per consolationem spiritus sancti donauit, per quam liberamur à dominatione peccati. Quid ergo peccabimus quia non sumus sub lege? Qui sub lege est, premitur à lege, dum non implet legem: nō est sub lege, sed cum lege. Sed sub gratia? Absit. An nescitis, quoniam cui exhibetis uos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obediētiæ ad iustitiam? Ne indocti, & in fide rudes obijcerēt, Ergo cessante uindicta legis, impune peccabimus. Absit. Gratia quæ & donauit quomodo uincamus, non uult nos omnino peccare: si uolueritis peccare, dominabitur uobis legis sententia, quæ uindicat in peccantes. Si autem iustitiæ serueritis, non estis sub lege, sed sub gratia: Non enim, inquit,

inquit, potestis duobus seruire. Hic quod dixit, peccabimus, criminalia, & capitalia peccata intelligamus: non minuta, sine quibus esse nō possumus. Hoc & ubiq; intellige, ubi prohibemur peccare: quia & de ipsis peccatis loquebatur, quæ & lex damnare cōsueuerat, secundum illud: Si dixerimus quia peccatū non habemus, &c. Gratias autē Deo quod fuistis serui peccati. Gratias Deo, quia fuistis, sed ipso liberant: & adiuuante iam non estis, quia obedistis, quia resististis adiutore Deo. Obedistis autem. Ut dono & exemplo CHRISTI uiuatis, qui non solum peccata, sed occasiones auferre donauit & docuit delictorum. Imitatores, inquit, mei estote, sicut & ego CHRISTI ex corde, ex fide. In eam formam doctrinæ, in qua traditi estis. Nō uel testamenti. Liberati autem à peccato. Liberi facti. Serui facti estis iustitiæ. Per gratiam Dei. Humanum dico. Quia non potestis adhuc audire diuinum. Siue sic, Humanitate dignum est quod dico, quod etiā apud homines rationem habet, & facillè intelligi potest. Hoc est, Maiora quidem exigere à uobis pro diuinæ seruitutis retributione deberem: sed condescendens, & temperans infirmitati uestræ, humana & possibilis prædico, atque persuadeo: ut sicut prompti fuistis ad sectanda noxia atque contraria: ita alacres sitis ad ea, quæ utilia, & saluti amica sunt peragenda. Propter infirmitatem carnis uestræ. Corpus quod corrumpitur aggrauat animam: quia quicquid anima carnaliter fecerit, carni deputatur: & quando anima cœlestia agit, totus homo spiritalis est. Carnalis si uincitur à concupiscentiis: spiritalis, cum dono Dei uincat concupiscentias. Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire. Ita nunc uoluntate mutata exhibeamus nos seruire iustitiæ: non sicut Manichæi, qui di

D 5 cunt,

cunt, naturam corporis ita in se per conditionem infertum habere peccatum, ut illud superare non possit: sed per gratiam renouati non exhibeamus membra nostra ad malum: nam non est ex se corpus malum, sed uoluntates quas mutare iubemur, quæ per transgressoris reatum uitio naturæ inesse noscuntur, non conditione. *Immunditiæ, & iniquitati, Luxuriæ* siue idololatriæ. *Ad iniquitatem. Ad iniquitatem faciendam. Ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiæ.* Ut quomodo perfecti fuistis in malo, ex originali peccato, ita perfecti sitis in bono, gratiæ dono: ut manus quæ antea rapiebat, modò porrigat misericordiam: & pedes qui antea ad malum currebant, modò ad uisitandos infirmos, et in carcerem ad opus bonum currant: oculi qui antè uidebant ad concupiscendum, ad inuadendum, uideant modò ad miserandum, ad largiendum. Ecce sic mutantur membra nostra. In sanctificationem. Ut recipiatis sanctificationem, siue possideatis. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Hoc est, in nullo seruistis iustitiæ. Ita & nunc liberi estote à peccato, ut in nullo ei seruiatis. Ecce ostenduntur etiam peccato minimè potuisse, nisi alia libertate seruire. Liberi ergo à iustitia non sunt, nisi arbitrio uoluntatis. Liberati autem à peccato non fiunt, nisi gratia saluatoris. Liberos dixit iustitiæ, non liberatos: à peccato autem non liberos, ne sibi hoc tribuerent, sed liberatos: id est, si uos filius liberauerit, tunc uerè liberi eritis. *Quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis. Qualem fructum in actiōe illius habuistis, in cuius etiam recordatione uerecundia est. Quicumq; se cognouerit bonum, erubescit se fuisse malum. Et quicumq; se erubescit bonum, malus est: quia nec in præsentem fructum habet, & finem mortem.* Nam

finis

finis illorum. Malorum scilicet. *Mors est. Pœna perpetua. Nunc uero liberati à peccato.* Attende quia liberati dixit, ut non nobis, sed Deo demus gloriam. *Serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem: si nem uero uitam æternam.* In Dei seruitio permanere, hoc ipsum iam fructus est, quod uiuistis, sanctificati per baptismum. *Seruus autem Dei uicem inimicis non reddit, sicut Ioseph, qui dixit fratribus: Nolite time re, seruus enim Dei ego sum.* Dei autem serui in præsentem fructum habent donum spiritus sancti, & finem uitam æternam, siue sanctificationem bonæ uitæ. Ergo in ista uita adhuc ex qua parte serui sumus Deo, liberi sumus peccato: ex qua parte adhuc serui sumus legi, peccati adhuc serui sumus. Et ideo dixit: *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominē.* Ecce uade liberi, unde condelectamur legi Dei: Libertas enim delectat: Nam quamdiu timore facis quod iustum est, non Deus te delectat. *Stipendia enim peccati mors.* Remuneratio dicitur stipendium. Merito ergo stipendium: quia malitiæ diabolicæ mors æterna, tãquam debitum redditur. *Qui militat peccato, mercedem accipit mortem.* Gratia autem Dei uita æterna, in CHRISTO IESU domino nostro. Gratia sub qua estis. Simulq; notandum, quia non dixit stipendia iustitiæ, quia non illam habemus ex nobis. Ergo quamuis nostra non sit, sed gratiæ, tamen custodita Dei adiutorio uitam dat æternam, transacta uita temporali. ¶ *An ignoratis fratres, sicut enim legem loquor.* CA. VII. Hinc incipit difficultatem legis ostendere, ut illos hortetur sine timore sub gratia uiuere: quia modò actu cessante, lex nobis non uiuit, sed sibi: & uiuit in nouo testamento, per quod reformatur. *Quia lex in homine dominatur quam tempore uiuit. Nã quæ sub uiro est mu*

lier ui-

lier, uiuente uiro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri. Comparisonem inducit: mandatum legis dicit uirum: plebem autem, uel animam, mulierem: ut ostendat legem, quæ iram operatur, sine effectu, quasi mortuam, nobis iam mortificatis impedire nõ posse, quod minus eius esse possimus, qui à mortuis resurrexit. quæ merito nobis uiueret, si inueniret quod puniret in nobis. Tam diu enim dicit esse sub lege hominem, quandiu uiuit in peccato. Hoc autem peccatum intelligendum est, quod accessit ex lege. Vbi enim non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro: si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro. Quandiu uiuit uir, tandiu ei secundum eius necesse est uiuere uoluntatem. Si autem dormierit uir, & mulier alij fuerit iuncta uiro, iam non ei secundum prioris uiri consuetudinem est uiuendum. Itaq; fratres mei & uos mortificati estis legi. Iuxta corpus noluit dicere, mortificata est uobis lex: sed reliquit intellectui, sicut in multis locis. Iuxta comparisonem debuit dicere, magis illis legem mortuam, quàm ipsos legi: sed quod inter Iudæos dicere adhuc intractabile uidebatur, intellectui derelinquit: satis euidenter ostendens, legem non potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum, quod aufert gratia: quoniã lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, non iuuare, quod facit gratia CHRISTI. Ab hoc loco, & tota ista lectione, usque, Quis liberabit me de corpore mortis huius, uidet Apostolus transfiguratum esse in se hominem sub lege positum, cuius uerbis ex persona sua loquitur. & qui dixerat: Euacuati sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouita-

uitate spiritus, & non in uetustate literæ. Per hæc uerba uidetur legem reprehēdisse, sed non ita est, quæ subiecit, Lex peccatum est: Absit. & reliqua. Hæc uero auricula est non mendax. Crucifixa carne, per quam nobis dominabatur damnando peccatum, iam actum non habet. Antè erant imitatores Moysi: nunc uero CHRISTI. sic dictum est, Mortui estis legi, ac si diceretur, Mortui estis supplicio legis. Quis mortui sumus legi per corpus CHRISTI, si bona est lex? Quia mortui sumus legi dominanti: liberati ab eo effectu, quem lex punit & damnat. Usitatus enim uocatur lex: quando minatur & terret, ac uindicat. Ita que idem præceptum timentibus lex est, amantibus gratia est. Per corpus CHRISTI, commoriendo CHRISTO, qui damnauit peccatum in carne. Ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit. Subaudiendum aliter uiri. Ut fructificetis Deo. Fructificat cuius exemplo populus Dei crescit, sicut dicit: Ut aliquem fructum habeamus in uobis. Cum enim essemus in carne. Cum essemus in carnali conuersatione, passio concupiscentiæ operabatur in oculis, & cæteris membris, quæ tamen per legem ostendebantur esse peccata, ut fructificarent morti peccati. In carne, inquit: id est, carnalibus desiderijs obstricti teneremur. Passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabamur in membris nostris. Is passionibus moritur, qui iam mente seruit legi Dei, quamuis passionibus ipsæ necdum mortuæ sint. Auctam dicit concupiscentiam, quum lex prohibet. Augmentum concupiscentiæ de inhibitione: & reatum poenæ de præuaricatione. Hoc est, quia per bonum operatum est mortem. Ut fructificarent morti. Id est, ut nos in iisdem passionibus, positos legis seueritas interficeret, et fructum morti de nostra perditione præberet, quia

quia fructus peccati mors est. Fructificamus mortis, dñi prohibita facimus. Nunc autē soluti sumus à lege mortis. Lex mortis, quę occidit peccatores, id est, criminosos: sed et lex peccati ideo dicitur, non quia ipsa peccatū est, sed quia peccatorib. imponitur. Ideo etiam mortis dicitur, quia stipendii peccati mors: aculeus autem mortis, peccatū: uirtus uerò peccati, lex. In qua detinebamur. Detinebamur per peccatum. Ita ut seruamus in nouitate spiritus, & nō in uetustate literę. Spiritus talis gratię pceptis obediētes, non literam legis sequentes. Quid ergo dicimus: lex peccatū est? Quia dixerat, qđ passiones per legem morti fructificaret, ideo sibi obicit, Lex peccatum est? & respōdet, Absit. Hoc facit contra Manichęos, qui uetus testamentum negāt. Quōd si dixerint: Ideo hic propter Iudęos asserit legem, quia timuit scandalum. Respondendū est: Ergo semper timuit scandalum, quia nunq̄ contra legem locutus est. Cū ergo multis locis opera legis destruxerit, nunc meritō in hoc eam laudat, in quo spiritalis est, & Manichęos eius insinuatione cōfundit. Absit. Ne quis enim propter hęc testimonia uiruperet legem, & malam esse contendat, p̄uidit Apostolus malē intelligentibus quid possit occurrere, eandem sibi ipse proposuit quęstionem. Quid ergo dicimus, inquit: lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Hoc iam superius dixerat, Per legem cognitio peccati. Non ergo ablatio, sed cognitio est. Quę ideo data est, non ut peccatum tolleretur, neq; ut extirparetur, sed tantū ut demonstraretur, ut quia peccatum sine gratia Dei uinci nō potest, ipsa reatus sollicitudo cogat ad gratiam conuolare. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupi-

scit.

scit. Hinc incipit Apostolus quasi de se dicere, & de se dare exemplum, qui sub lege uiixerat, quę per se non saluat, sed ostēdat peccatum: nam nec tollit, nec iustificat: sed in transgressoribus uindicat. Non ait, Peccatum non feci, nisi per legem: sed, Peccatum nō cognoui, nisi per legem, quę ostendit peccatum esse concupiscentiam: quod ego nesciebam esse peccatū. Concupiscentiam, inquit, nesciebam. Non dixit: Nō habebam, aut non faciebam, sed nesciebam esse peccatum. Vnde apparet concupiscentiam per legem non insitam, sed demonstratam, quę docet quid quisque facere debeat, uel uitare. Sed uetus homo adhuc trahitur consuetudine delinquendi: Concupiscentia enim nostrę naturę est, accedens per peccatum, non Dei conditio. Et ideo malum ipsum non Dei disiunctione separandum, sed Dei miseratione sanā dum est. Occasione autem accepta. Hinc Apostolus præteritam uitam suam, quando sub lege uiuebat, & adulescentię suę pugnam commemorat. Et quod ait: Ego autem uiuebam sine lege: primam suam ætatē insinuat: adueniente, inquit, mandato, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum: iam se pcepti capacem, sed non efficacem fuisse testatur. Et ideo ut præuaricatorem se legis ostenderet, in quibus interioribus talem se fuisse sciebat Apostolus ante gratiam Dei, quę per IESUM Christum dominum nostrum est. Et ad Ephesios hoc apertissimē cōfiteretur, in quibus, inquit, ut nos omnes conuersati sumus, in desiderijs carnis & cogitationum: & eramus natura filij irę, sicut & ceteri: & reliqua. Et ad Titum: Fuimus & nos, inquit, aliquando stulti, & increduli, errantes: & reliqua quę ibi sequuntur. Talis ante gratiam fuit. Peccatum per mandatum operatum est. Sicut qui inuidet

inuidet, tunc magis occasionem nocendi accipit, quā do ei, cui nocere uult, aliquid creditur. *In me omnem concupiscemiam.* Omnem quæ scripta est in lege: Non concupisces uxorem, neque agrum, neque quicumquam proximi tui, & reliqua. Habet hoc per transgressionem humanæ mētis infirmitas, ut difficiliter obseruari possint prohibita. Sine lege enim peccatum mortuum erat: id est, latebat, non apparebat, ignorabatur, mihi mortuum uidebatur: uel in obliuionem erat naturalis lex, quæ ostendebat quid esset peccatū. Ideo et lex data est literæ, quæ commemoraret legē naturæ. *Ego autem uiuebam aliquando.* Quasi iustus, et liber à peccato uiuere mihi uidebar. *Sine lege.* Unde manifestat, non ex persona sua propriè, sed generaliter ex persona hominis loqui. Sed quum uenisset mandatum: id est, in obliuionem uenerat esse peccatum: At ubi uenit mandatum, cognitum est peccatum, ut omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat. *Reuixit.* Id est, enituit, & apparuit. *Reuixit,* ait: non uixit: uixerat enim aliquando in paradiso, quando contra datum præceptum satis apparebat admissum. *Peccatum reuixit, ego autem mortuus sum.* Hoc est, apparuit quod fuerat occultum, quia uixerat per scientiam naturalem, et mortuum fuerat per obliuionem: quia præuaricatus sum iam sciens, & mortuum me esse peccati manifestatione perspexi: quia iam præuaricatione peccat, qui uidet per legem, quid facere non debeat, & tamen facit siue titillatione, siue delectatione, & si non consensione: uel quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium comminatur. *Et inuenim est mihi mandatum.* Quod custoditum proficiebat ad uitam, hoc neglectum perduxit ad mortem: quia sciens illud non custodiui. Hoc totum

totum ideo, ut ostendat legem quidem datam ad uitam: sed quia non dedit adiutorium quomodo possimus saluari, ut nos deducat ad gratiam, quæ totum habet, & misericordiam, et adiutorium, et exemplū. *Quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem.* Si uis ad uitam uenire, serua mandata. Custoditum mandatum uitam tribuit: nō custoditum, mortem: quæ trāsgressio est. *Nam peccatum occasione accepta.* Si quid cōtra legem uidetur dicere, eis imputat, qui perfectiora accipere non ualuerunt. Ideo occasionem dixit fuisse peccati. *Per mandatum.* Quia suasio delinquendi ad peccatum uehementior est, cum adest prohibitio: & nō solūm peccatorem, sed et transgressorem facit. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratiam accipientibus suauius admittitur quod uetatur, fallit peccatū falsa dulcedine: quia uero accidit reatus præuaricationis, occidit: quia precium mortiferæ uoluptatis amplectitur dulcedinem illam qua fallitur, & delectatur etiam contra legem facere: & tanto magis libet, quāto minus licet. *Seduxit me, & per illud occidit.* Neque enim ullum peccatum, nisi concupiscendo committitur. Proinde quæ hoc prohibet, bona et laudabilis lex est. Sed ubi sanctus adiuuat spiritus, inspirans, & concupiscentia mala concupiscentiā bonam, hoc est, charitatē diffundens in cordibus nostris: profectō illa lex quāuis bona auget prohibendo desiderium malū. Sicut aquæ impetus si in eam partem nō cesset fluere, uehementior fit obice opposito, cuius molem cum euicerit maiori cumulo præcipitatus uiolentius per prona prouoluitur. Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, fit iucundius dū uetatur. Et hoc est quod fallit peccatū per mandatum, et per illud occidit: Cū accidit etiam præuaricatio, quæ nul

E la est,

la est, ubi lex nulla est. Itaq; lex quidē sancta, & mandatū sanctum & iustum. Contra impugnatores legis, & contra eos qui iustitiam à bonitate fecernunt, lex et sancta, & bona dicitur, & gratia iusta. Nisi enim abundauerit iusticia uestra, & reliqua. Sed & Deus in ueteri testamento nonnunq̄ bonus, & in nouo dicitur iustus: ut est illud, Pater iuste. Et hoc contra Marcionistas: tamen nihil ex ea rectē fit sine gratia, quia nō est data quæ possit uiuificare, sed præuaricatiōis causa posita est, ut conuictos concluderet sub peccato, non iustificandis impijs, sed conuincendis superbis præuaricationis causa posita. Et contra Manichæos est, quia laudatur: & contra Pelagianos, quia nemo ex lege iustificatur: & ideo uiuificandis eis quos litera occidit, spiritus gratiæ gratis opitulatur. Nam nihil ex ea rectē fit, sicut dictum est, sine gratia: quia non est data quæ possit uiuificare. Et bonum. Custodientibus. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Non mihi mandatum per se causa mortis exiit: sed ego mihi facio qui peccando morte digna committo. In male utente quippe uitium est: non in mandato ipso, quod bonum est, quoniā bona est lex. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Per legem apparet peccatum, & per ipsam punitur. Ergo per bonum, id est, per legem, quæ bona est, si quis ea legitime utatur, mihi operatur mortem, cum eius transgressor efficior. Ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Iniquitatis exigit magnitudo ut homo iā non peccator, sed peccatum uocetur. Ante legem modum habebat peccati appetitus per ignorantiam: supra modum est qd scienter admittitur. Scimus enim. Id est, quod lex ardua, sed spiritalia præcipit: sed ego cum iuxta carnalem

lem consuetudinem titillor, ab eius perfectione dissentio: perfecta perimit imperfectum. Quod lex spiritalis est. Expositum est hoc. Mandat quæ spiritalis sunt opera: unde ostendit non posse impleri legem, nisi ab spiritali. Ego autem carnalis sum. Qui legem accipio, consueui carnaliter uiuere: id est, carni consentiens nondum spiritali gratia liberatus. Bonum est enim non concupiscere: & hoc bonum uult iustus, qui ex fide uiuit, & tamen facit quod odit, quia concupiscit, quamuis post concupiscentias suas non eat. Quod si fecerit, tunc uerè ipse facit, ut cedat, ut consentiat, ut desyderio peccati obediat. Venundatus sub peccato. Id est precium temporalis uoluptatis. Inter uendentem autem & ementem hoc loco istud probatur esse commercium. Proponit inimicus iniquitatis consilium & accipit uoluntatis assensum. Accipio ergo amissæ innocentie precium, ipsam peccandi uoluptatem, ac mortiferam de iniqua sua uita te dulcedinem. Venundati, inquit, estis peccatis uestris, ne quisquam eum nondum redemptum CHRISTUS sanguine existimet. Sed redemptionem, id est, immortalitatem expectat. Vel uenundatum sub peccato in prima transgressione præcepti, ut haberet corpus corruptibile, quod aggrauat animam. Nunc uero, tanquam emptum mancipium, cogitur seruire libidini. Quod enim operor non intelligo. Nunquid non intelligo malum esse quod inuitus admitto? quomodo nō intelligit qui hoc agit quod nō uult, et quod odit, illud facit? Non paruum intelligentiæ iudicium est, odisse delictum: ergo quod operor non intelligo, id est, non consentio, non approbo, non facio, & quam libet uictus contrarium esse decerno: & rectum nō esse cuidēter intelligo, nō agnosco esse in præceptis

ueritatis. Non enim quod uolo bonum, hoc ago. Huc usque sunt uerba hominis, ut aliqui putant, sub lege cōstituti, nōdum sub gratia: ut a liqui, etiā si nolit peccare, uincitur à peccato, inualuit enim consuetudo carnalis, & naturale uinculū mortalitatis: ne fortè ex his uerbis quispiam consentire carnis concupiscentiæ ad opera mala sanctum Apostolum suspiceretur: sed consideret quod adiunxit, Si autem quod nolo, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est: magis enim se dicit legi consentire, quàm carnis concupiscentiæ: hanc enim peccati nomine appellat. Facere ergo se dixit, non affectu consentiendi, & implēdi, sed ipso motu concupiscendi. Sed quod odio malum, illud facio. Bonum est enim nōn concupiscere: & hoc bonum uult iustus, qui ex fide uiuit: & tamē facit quod odit, quia concupiscit, quamuis post concupiscentias non eat: quod si fecerit, tunc uerè ipse facit ut cedat, ut cōsentiat, ut desyderio peccati obediat. Si autem quod odio, illud facio. Id est, dum nolo facere quod committo, utique cum lege concordo, quæ mala & non uult, & prohibet: Ideoq; ei mēte consentio, opere cōtradico: atq; ita aliud in me conscientia, aliud infirmitas agit, quæ iugo peccati, iudicio contradicente, succumbit. Facere ergo se dixit, & operari, non affectu consentiendi & implēdi, sed ipso motu concupiscendi. Consentio legi, quoniam bona est. Quia nolo, quod nō uult, conscientia lege ei consentio: quia quod nolo facio. Nunc autem. Nunc iam sub gratia, quæ me liberauit à consensione. Iam nō ego operor illud. Id est, non consentio. Nam si & concupiscit, & consentit, & agit, quomodo nō ipse illud operatur? etiam si se ipse operari doleat, & uinci grauiter ingemiscat. Non ego operor: hoc est, non interior mens: nec consentio exhibere

membra

membra mea arma iniquitatis. Antequàm lex prohiberet, libens ipse faciebam: sed postquàm lex uenit, inuitus pecco, quia consuetudine uincor. Sed quod habitat in me peccatum. Habitat quasi hospes, & dominatur, & quasi aliud in alio, nō quasi unū habitat in me adhuc carnalis affectus. Scio enim quia iam non habitat in me. Ex eo quod scit, cōsentit legi: ex eo quod facit, cedit peccato: ut in me ita præualeat, quasi innatum uideatur: quod quidem non est à Deo conditum, sed ex uitiosa natura procedit. Hic incipit dicere, quod ipse titillationem carnis habuit. Notandum etiam, quod titillationem ipsam Apostolus se sensisse testetur. Hoc est, in carne mea, bonum. Non dixit, Caro mea non est bona: sed bonum in carne mea non habitat, quam peccati deprimit consuetudo, quod uincere nequeo: quia dum de opere legis confido, gratiæ adiutorium non requiro. Hoc autem quod inhabitat, ex traduce mortalitatis per transgressorem in omnes homines uenit. Nam uelle adiacet mihi. Est quidem in me uoluntas à Deo præparata atque donata, sed non est effectus: quia carnalis consuetudo uoluntati ipsi resistit, adhuc in ista uita mortali. Aliqui æstimant, quod uoces istæ sint hominis sub lege constituti, nondum sub gratia. Perficere autem bonum non inuenio. Sine adminiculo gratiæ non inuenio bonæ uoluntatis effectum. Nam ut uelle sit, iam uoluntas à Deo præparata est: quia ipse est, qui in nobis operatur & uelle. Et hoc notandum, quod non dixit, Facere bonum non inuenio, sed perficere: quæ est em̄ perfectio boni, nisi extinctio mali? Perfectio boni est, non concupiscere: quid enim facilius homini sub lege constituto, quàm uelle bonum, & facere malum? Nam hoc est perficere bonū, ut nec concupis-

E 3 cat

cat homo. Imperfectum est bonum, quando concupiscit: etiam si concupiscentiæ non consentit ad malum. Non inuenio, id est, non possum. Non enim quod uolo bonum hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Vincere te consuetudine quod nolo facio: sicut si quis iurare consuevit, quando non putat incurrere. Si autem quod nolo illud facio. Facere ergo se dixit, & operari, non affectu consentiendi, & implendi: sed ipso motu concupiscendi. Non iam ego operor illud. Non ego, quia inuitus: sed ego, quia ipse mihi hanc per uitam consuetudinis imposui necessitatem. Sed quod habitat in me peccatum. Habitat in me consuetudo peccati, quæ mihi per transgressionem primi parentis ex uitiatâ natura transfusa est. Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum. Mente inuenio legem bonum facere contra malum, quod est in carne mea. Legem consentaneam habeo interioris hominis ut excludatur malum, quod mihi per uitiatam naturam inest: sed sine gratia Dei fieri non potest. Ideo dico, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Quoniam mihi malum adiacet. Id est, desideria mala, uel consilia inimici, uel bella carnis, quibus inueterato consensu obtemperare consueui. Adiacet autem malum ex concupiscentia, cui non consentit, qui dixit: Iam non ego operor illud. Condelector enim legi Dei. Hic duas leges ponit: legem spiritus, & legem carnis, quæ resistit legi mentis: id est, uel conscientiæ naturali, uel legi diuinæ, quæ in mente consistit. Libertas enim delectat: nam quamdiu timore facis quod iustum est, non Deus te delectat: quamdiu non te delectat, adhuc seruus facis. Delectat te, & liber es. Delectat me lex, delectat quod lex iubet, delectat me ipsa iustitia. Secundum interiorum

hominem

hominem. Secundum mentem. Video autem aliam legem in membris meis. Hæc est, quæ remansit infirmitas. Repugnantem legi mentis meæ, & captiuam me in lege peccati, quæ est in membris meis. Ex hac parte sentit captiuitatem, ubi non est impleta iustitia. Video autem aliam legem in membris meis: desyderia carnis, et motiones uitiatæ naturæ: id est, concupiscentiam. Sed ista concupiscentia si uocatur peccatum: ideo, quia à peccato facta est, sic uocatur: sicut scriptura manus cuiusque dicitur, quod manus carnem fecerit: peccata autem sunt, quæ secundum carnis concupiscentiam illicitæ sunt. Legem appellat in membris suis, onus ipsum mortalitatis, in quo ingemiscimus grauati. Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam: per quod fit etiam sæpe, ut inuite delectet quod non licet: quam sarcinam ideo legem appellat, quia iure supplicij imposita est. Repugnantem legi mentis meæ. Quæ alibi mortificari iubet in membris. Mortificate, inquit membra uestra. Legi, inquit, Dei: quæ in mente est, et captiuam me. Captiuum te esse deplorat: quia sentit in se desyderia surgere puritati mentis contraria: contra quæ gratiam liberatoris implorat. Ex hoc potest intelligi, quod captiuitatem dixerit carne, non mente: occasione, non consensione: & ideo captiuam, quia & in ipsa carne non est aliena natura, sed nostra. Potest etiam uideri Apostolus eum describere, qui sub lege adhuc uiuit, nondum sub gratia. Quod dicit, captiuam me, hoc est, carnem meam: legi peccati, quæ est in membris meis. Sed et si de ipso accipitur, non quod ipse immoderata libidine pollutus fuerit, sed à consensione praua liber: de concupiscentia tamen carnis, quam moderando frenabat, tanta humilitate & pietate genuisse, ut opta

E 4 res

ret eam non habere potius, quàm domare. In lege peccati, quæ est in membris meis. Quæ damnat peccatum, siue malam consuetudinem, quæ in membris est: quasi diceret, et captiuam me in lege sua. Ideo captiuus, quia non facit quæ uult. Quamdiu caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Infelix ego homo, quis me liberabit. Qui sic tenor. Verba sunt hominis sub gratia constituti: cuius actio habet quidem reluctantem mortalitatem carnis, sed non uincens ad consensionem peccati. Quis neget Apostolum, quum hæc diceret, adhuc fuisse in corpore mortis huius: à quo utique uel impij non liberantur, quibus eadem corpora ad tormenta æterna redduntur. Liberari ergo est à corpore mortis huius, omni sanato languore carnis concupiscentiæ non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam: sicut & alibi dicit: Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem, expectantes redemptionem corporis nostri. Liberari enim se à uitij corporalibus & mortiferis deprecatur. Si uos, inquit, filius liberauerit, uerè liberi eritis. De corpore mortis huius! Gratia Dei per IESVM CHRISTVM dominum nostrum. Corpus mortis, est litera occidens: Corpus mortis est mortifera uoluptas, et carnalis delectatio, et corporalis infirmitas, et uiolentia consuetudinis, quæ ad mortem trahit. De qua consuetudine non lex, sed gratia liberat, per dominum nostrum IESVM Christum. Ante legem nulla pugna erat cum uoluptatibus huius seculi, quia totum licebat: sub lege uerò pugnatur, sed uincimur: sub gratia autè pugnamus, & Deo adiuuante uincimus, quia non timore, sed dilectione seruiamus. De quo corpore mortis nō omnis liberatur, qui finit hanc uitā, sed qui in hac

uita

uita susceperit gratiam, & ne inaniter suscipiat, bonis operibus egerit, & fuerit cooperatus. Aliud est enim, exire de hoc corpore: aliud est, liberari de corpore mortis huius: quod sola Dei gratia impartitur. Igitur ego ipse. Recapitulat aut concludit. Mem seruo legi Dei. Quamdiu carnalis sum, duplex sum. Carne autem. Carne seruit legi peccati, concupiscendo: mente legi Dei, eidem concupiscentiæ non consentiendo. Homo geminæ, & duplicis uoluntatis: id est, aut carnalis, aut spiritalis, quodammodo, in semetipso diuisus, iuxta operum qualitatem. Lex quidem una est, sed duo sunt genera mādatorum: unum, quod docet bonum: aliud, quod prohibet malum. Quod docet bonum, Dei est: quod prohibet malum, nostrum uitium est, quibus lex opus fit dari, qui peccamus. Legi peccati. Consuetudini, uel uitiatæ naturæ, tamdiu, quamdiu languor oblectatur saluti, & caro concupiscit aduersus spiritum. ¶ Nihil ergo nunc damnationis est ijs qui sunt in CHRISTO IESU. Non enim damnatur, nisi qui concupiscentiæ carnis consentit ad malum: nam carne mortua, nihil habet in se quod dānari possit. Qui non secundum carnem ambulat. Qui à CHRISTO didicerunt carnem crucifigere, & non carnaliter uiuunt. Lex enim spiritus uitæ in CHRISTO IESU liberauit me. Aduertendum, quia gratiam, legem appellat. Gratia noui testamenti, liberat nos à consuetudine peccati & mortis: auferendo etiam occasiones, & dando adiutorium & exemplum uiuendi, ne scilicet consensionem meam concupiscentia sibi uendicet carnis. A lege peccati & mortis. Quæ occidit, & mortificat peccatores: id est, lege literæ, siue ab illa lege, quam supra in membris dixerat dominari: Nam quod impossibile erat legi. Quia nihil ad perfectum

CAP. VIII.

E s lex

lex adducit, impossibile erat legi, ut homines carnales, faceret fidei custodire iustitiam: sed hoc CHRIS TVS & præcepto, & exemplo, & adiutorio fecit esse possibile. Impossibile est enim legem implere per carnem, qua superbi, ignorantes Dei iustitiam, idest, quæ ex Deo est homini ut sit iustus, & suam uolentes constituere, tanquam per eorum non adiutum diuinitus arbitrium lex possit impleri, iustitiæ Dei non sunt subiecti: ideo iustitia legis in eis impletur, qui non secundum carnem ambulant: id est, secundum hominem ignorantem Dei iustitiam: sed ambulant secundum spiritum. *In quo infirmabatur per carnem.* Infirmabatur per concupiscentias, id est, per desyderia carnalia: ideo non implebatur lex, quia ipsius iustitiæ nondum erat charitas, quæ interiore delectatione teneret mentem, ne ad peccatum delectatione rerum temporalium traheretur. Ergo infirmabatur lex per carnem: id est, non efficiebat iustos deditos carni. *Deus filium suum mittens in similitudinem.* Similem carnem suscipit cæteris hominibus sine peccato: quia nec de concupiscentia, nec de coitu, sed de uirgine nata est. Facit hoc contra Photinum, qui negat filium ante partum fuisse uirginis. *Carnis peccati.* Non caro peccati erat, quæ non carnali delectatione nata erat: tamen inerat similitudo carnis peccati: quia mortalis caro erat. *Et de peccato damnauit peccatum.* Et de carne, quæ in nobis ante seruebat peccato, uicit peccatum non peccando: quomodo si quis de barbaris uincat barbaros. Hostiæ quas offerebant pro peccato in lege, peccati nomine uocabantur, cum ipsa peccatum nescirent: Sic & peccati caro, quæ pro peccatis nostris oblata est, peccati nomen accepit. Quidam dicunt

dicunt de peccato Iudæorum, qui occiderunt dominum, peccatum diaboli quo hominem implicuerit, condemnauit: sicut ad Hebræos scriptum est, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium. Et recte mors peccatum dicitur, quam de peccato constat esse generatam. Quidam dicunt de peccato Iudæorum, qui eum crucifixerant, factum est, ut sanguinem suum in remissionem funderet peccatorum. *In carne.* In ipsa carne uicit peccatum, ut naturam, quæ fuerat bona, per conditionem, & per transgressionem est uitata, per suam gratiam reformaret, ut eius adiutorio uincere possit peccatum: quæ prius sic fuerat facta, ut possit non peccare si uelit. Sed ante transgressionem hoc, ut dixi: nam modò per gratiam Dei potest peccatum aut declinare, aut uincere: sic tamen, ut dominum semper adiutorem impleret. *Vt iustificatio legis impletur in nobis.* Hic aut ipsam gratiam legem uocat, aut certè illam iustificationem legis, quæ spiritu intra literam latente est manifestata: ut quoniam in illis uita, & repugnante carne, iustificatio legis impleri non potuit, in nobis impleatur, qui CHRIS TI adiutorio carnem mortificamus cum uitijs. Præcepta legis implentur per charitatem, quæ per timorè non poterant impleri. *Qui non secundum carnem ambulamus.* Conuersamur. *Sed secundum spiritum.* Caro de terra facta est, spiritus autem à Deo datus est. Vtraque ergo illa desiderant unde sunt: caro terrena, spiritus cœlestia. Si igitur spiritus carnem superauerit, operantur cœlestia: si autem carni confenserit, terrena præualebunt. *Quis autem ambulat secundum spiritum, nisi qui agitur Dei spiritu?* Quotquot enim spiritu Dei aguntur, in filijs Dei sunt. *Qui carum.* Unus homo ex spiritu constat,

stat, & carne: quando ergo secundum carnem ambulat, caro est: quando secundum spiritum, spiritus est. Secundum carnem sunt. Manifesta sunt opera carnis. Quæ carnis sunt sapiunt. Terrena & carnalia bona pro summis bonis concupiscunt. Qui uero secundum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Id est, diuina. Deus enim spiritus est: quisquis non resistit uoluntati Dei, quæ sunt spiritus sentit. Nam prudentia carnis mors est. Prudentia à prouidendo dicitur. Ipse alibi dicit, prudentiam humanam esse, malo uicem referre. Talis ergo prudentia mortem parat transgrediendo preceptum. Ergo prudentia carnis est, ut unusquisque uelit se uindicare. Prudentia uero spiritus, non reddere malum pro malo. Anima cum inferiora appetit, prudentiam carnis habere dicitur: cum superiora, prudentiam spiritus. Non quia prudentia carnis substantia est, qua anima induitur aut exiit: sed ipsius animæ affectio est, quæ omnino esse desinet, cum se totam ad superiora conuerterit. Prudentia autem spiritus, uita et pax. Prudentia spiritus & in presenti pacem habet, non reddendo malum pro malo: & in æternum uitam æternam meretur, propter obedientiam & pacem, dum per suam patientiam non sinit crescere peccatum. Quoniam sapientia carnis. Non caro, sed carnalis actus. Inimicitia est in Deum. Omne enim quod non est subiectum Deo, inimicum est: & quicumque se uult uindicare, excedit modum etiam ueteris legis: non quia Deo quid nocere potest, sed sibi nocet. Legi enim Dei non subijcitur, nec enim potest. Impossibile penitus dixit, ut uel illos à carnis illecebris, & luxuria reuocaret: uelut si dicamus, Iniustitia esse non potest iusta: tanquam si diceretur, Nix non calefacit, nec enim potest: quando enim nix est, non

non calefacit, sed resolui potest: potest & feruere ut calefaciat, sed cum hoc facit, iam nix non est. Sic & prudentia carnis dicitur, cum mundana pro cælestibus concupiscit: sed cum cælestia desiderare incipit, definit esse carnalis prudentia. Qui autem in carne sunt. Hinc probatur, quia non de substantia dixerit carnis. Deo placere non possunt. Quia fieri non potest, ut non peccent qui carnaliter uiuunt, & carnis uoluntatibus acquiescunt. Vos autem in carne non estis. Hoc est, in carnalibus desiderijs, sed in spiritualibus. Sed in spiritu. In spiritali actu illi spiritaliter uiuunt, qui spiritum Dei habent: in illos spiritus Dei est, in quos apparuerit fructus eius, sicut ad Galatas ait, fructus spiritus. Si tamen spiritus Dei habitat in uobis. Si quis autem spiritum CHRISTI non habet, hic non est eius. Qui inimicos diligit, intelliget sanctum spiritum sicut ex patris, ita etiam ex filij substantia procedere: quia unius est, atque eiusdem substantiæ, qui eius spiritum habet. Et ideo sicut patris, ita & filij appellatur. Et ideo dixit in euangelio, De meo accipiet. Si quis, inquit, spiritum Dei non habet: Hoc est, ut oret pro persequentibus, ut diligat inimicos, ut in omnibus eum imitetur, sicut dicit Petrus apostolus: CHRISTVS passus pro uobis, reliquit uobis exemplum &c. Dicit enim ipse discipulis, Nescitis cuius spiritus sitis. hi spiritus eius erant, quia in fide, & spe, & charitate, uiuebant. Si autem CHRISTVS. Si CHRISTVM semper imitami, corpus quasi mortuum, & si resistit, non uincit, sicut Dauid dicit: Ego autem sicut surdus non audiebam: & tu exaudies me domine Deus meus. In uobis est. Per gratiam suam. Corpus quidem. Spiritus uiuit, & uiuificat, ut iustitiam faciamus: caro autem mortua est, ne ab ea uincamur. Nō hoc

hoc solum quæritur, ut caro moriatur, sed etiã ut spiritus uiuificetur. Simul aduertere, quod uita animæ, iustitia sit: oportet ergo, ut nō solum à carnalibus cessemus, sed etiam spiritualia faciamus. Mortuum est propter peccatum. Mortuum corpus dicit, quamdiu tale est, ut indigentia rerum corporalium molestet animam, & quibusdam motibus sollicitet & inquietet. Nam peccatum i. leō concupiscentia nuncupatur, quia meritō peccati contigit: sicut scriptura manus cuiusq; dicitur, quod manus eam fecerit. Spiritus uero uiuit propter iustificationem. Ille homo hic describitur, qui sub gratia uiuit, & nondum habet perfectam pacem, quæ corporis resurrectione & immutatione futura est. Nam quamdiu in hac uita sumus, non desit aut titillatio, aut delectatio: quamuis enim nō cedat qui sub gratia uiuit, & mente seruit legi Dei, carne autem legi peccati. Quod si spiritus eius, qui suscitauit IESUM à mortuis, habitat in uobis: qui suscitauit IESUM Christum à mortuis. Si uos ita exhibeatis, ut digni sitis, in quibus spiritus sanctus habitet, non patietur templum sui spiritus interire Deus: sed quomodo suscitauit IESUM à mortuis, ita & nos uiuificabit. Viuificabit mortalia corpora uestra, propter inhabitantem spiritum eius in uobis. Viuificatis igitur mortalibus corporibus uestris, non solum ad peccandum consensio nulla erit, sed nec ipsa, cui consentiatur, carnis concupiscentia. Ergo fratres debitores sumus. Hoc totum facit, ut ostendat legem ueterem fidelibus non necessariam, quæ carnalibus, & peccatoribus data est. Non carni, ut secundum carnem uiuamus. Id est, iam non sumus subiecti carnali consuetudini. Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini. Si secundum rationem superà expositam, quod carnales homines iustitiam custodire

custodire non possunt. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Exposuit quid supra dixerit carnem, hoc est, spiritualibus actibus carnalia opera subieceritis. Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei. Quicumq; gratia Dei, & spiritu sancto gubernantur. Tunc bene agis, si ab eo agaris: e contra filij diaboli spiritu eius aguntur, qui ab initio peccat. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. Iudæi acceperunt spiritum in timore, qui illos ad seruitutem cogeret: quia qui timet, seruus est: qui autem diligit, filius: sicut scriptum est: Seruus timet dominū, & filius diligit patrem suum. Si pater sum, ubi est honor meus? Si dominus, ubi est timor meus? Illi ergo quia operari propter amorem nolebant, timore, & necessitate coguntur: nos uerò omnia uoluntariè propter dilectionem facere debemus, quasi filij. Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei. Tunc adoptamur, quando per baptismum renascimur: nam antè filij iræ: & si filij iræ, ubi est fides naturæ? In quo clamamus, Abba pater. Qui uocat patrem, ostendit se esse filium. In omnibus ergo debet imitari patrē, ne pronomine indignè usurpato, maiori subiaceat pœnæ. Clamantem, id est, clamare nos facientem. Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij. Testimonium est adoptionis, quod habemus spiritum, per quem sic oramus. Tantū donum accipere nemo poterat, nisi filij gratia, quæ est arra, hoc est, donum spiritus sancti. Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem CHRISTI. Qui per gratiam efficitur filius, meretur esse hæres, & cohæres uero filio fieri. Si tamen compatimur, ut & glorificemur. Si compatimur, patientia est, & etiam perseuerantia: quia si dono Dei ante oculos nostros ponimus, quæ ille

ille pro nobis impijs pertulit: tali adiutore, non debemus timere pati pro illo, ut conglorificemur, sicut dicit sanctus Ioannes: Nunc filij Dei sumus: cum apparuerit, similes ei erimus. Existimo enim, quod non sunt condignæ passionis huius temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Quid potest homo dignū pati gloria cælesti, etiam si esset illa uita, qualis nunc est ista? quicquid passus fuerit à morte, plus non est, quàm etiam pro peccatis suis antea merebatur. Nunc autem & peccata donantur, & tunc uita æterna dabitur, et splendor solis, &c. Ostendit premium, quod facilius etiam mors contemnatur, quod ad illum possit tutius perueniri. Nam scimus homines, quod peius est, propter aurum se ultro ad bestias subrepsisse. Quod nos Deo adiutore facere debemus in tribulationibus propter dominum: quæ cum sint temporales, æternam salutem tribuunt. Si hoc ille dicit, quid nos? Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim subiecta est creatura. Quidam de Adā, & Eua uolunt sentire creaturam, quos serpens spe diuinitatis subiecerit uanitati, & corruptioni fecerit deseruire non uolentes: hoc est, non ex semetipsis, quia peccantes iusto iudicio sunt addicti: quia & ipsi (inquiunt) liberabuntur à seruitute corruptionis. Omnem autem creaturam, dicunt, omnes homines, qui usque ad aduentum christi fuerunt iusti, quia & ipsi nondum acceperunt, sed expectant in spe. Non solum autem illi, sed & nos ipsi, in quibus completa sunt, adhuc speramus, quibus dictum est, Multi prophetæ & iusti cupierunt uidere, quæ uidetis, & non uiderunt. Ideo dicit: Reuelationem filiorum Dei expectant. tam diu omnia sic erunt, quam diu erit resurrectio. postea ab actu cessabunt, et mutabuntur, secundum scripturas. Vanitati

tati enim subiecta: id est, hominibus, qui euangeli-
 runt, quibus alij homines ministrant. Quicquid finem habet, uanum est, ad comparationem æternæ uitæ. Vanitas (inquit) uanitatum, omnia uanitas. Nec putes ipsam tibi aliquid præstitisse, cum etiam peritura, & mundana donauerit. Non uolens, sed propter eum, qui subiecit eam in spem. Non sua sponte. Alij dicunt angelos, quia & ipsi creatura sunt, expectare ut homines in angelorum dignitatem mutantur. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Qui de mundi creatura hoc uolunt accipere, hoc dicunt, Quando glorificandi sunt filij Dei, tunc & ipsa creatura libera fiet à seruitute: quia & ipsa laborem sentit, sicut & terra iugiter seminata sterilis efficitur. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc. Illa quæ possunt ingemiscere, propter nimium laborem ingemiscunt: quia plus ab illis exigitur, quam possunt. Quæ autem sensum non habent, quomodo gemunt? nisi forte propter nostras iniquitates ingemiscant, sicut in passione domini sol fugit, quia impietatem Iudæorum uidere non poterat. Non solum autem illa, sed & nos ipsi, primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem expectantes. Non solum creatura, quæ receptaculum spiritus non habet, uel carnales homines: sed & nos, qui nouimus lætitiā temporis futuri, dolemus nos h. c. diutius laborare. Item aliter: Non solum angeli, qui nobis benigniores sunt, dolent de ijs, qui perseuerant in delictis: sed etiam nos, qui spiritum sanctum habemus, de talibus ingemiscimus. Redemptionem corporis nostri. Resurrectio christi est redemptio corporis nostri. Vel expectamus glorificationem in resurrectionem futuram corporis nostri.

ut corruptum hoc induatur in corruptione. Hoc capitulum obscurum est, inquit, Augustinus quia non satis apparet quam nunc uocet creaturam. Dicitur autem secundum catholicam disciplinam creatura, quicquid fecit, & condidit Deus pater, per unigenitum filium suum, in unitate spiritus sancti. Ergo non solum corpora, sed & anime nostræ, id est, spiritus, nomine creaturæ continetur. Sic autem dictum est, Ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei: quasi nos non simus creatura, sed filij Dei, in quorum gloriæ libertatem liberabitur à seruitute creaturæ. Item dicit, Scimus enim, quod omnis creatura ingemiscit, & dolet usque adhuc. Non solum illa, sed & nos ipsi: tanquam nos aliud simus, aliud omnis creatura. Totum ergo capitulum particulatim considerandum est. Exiitimo enim (inquit) quod non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Hoc manifestum est: dixerat enim superius: Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Quod fieri non potest sine molestia, cui patientia necessaria est. Quod pertinet, & quod paulò antè ait, Sic tamen compatimur, ut & cōglorificemur. Quod itaque ait, Nam & expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat: hoc eum puto dicere: Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet, cum facta carnis mortificamus: id est, cum esurimus, uel sitimus per abstinentiam: dum frenamus delectationem cōcubitus per castitatem: cum iniuriarum lacerationes et contumeliarum aculeos per patientiam sustinemus: dum neglectis, atque reiectis uoluptatibus nostris, pro fructu matris ecclesiæ laboramus: quicquid in nobis in hac, atque huiusmodi attritione dolet, creatura est. dolet enim corpus &

pus & anima, quæ utique creatura est, & expectat reuelationem filiorum Dei: id est, expectat, quando appareat, quod uocatum est. Quia enim filius Dei, unigenitus non potest dici creatura, quandoquidem per ipsum facta sunt omnia, quæ Deus fecit. Distinctè etiam nos uocamur creatura ante illam gloriam euidentem: & distinctè uocamur filij Dei, quamuis hoc adoptione mereamur. Nam ille unigenitus natura filius est. Ergo, expectatio creaturæ: id est, expectatio nostra, reuelationem filiorum Dei expectat: hoc est, expectat quando appareat quod promissum est: quando re ipsa manifestandum sit, quod nunc spe sumus: filij enim Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus enim, quia cum apparuerit, similes ei erimus: quia uidebimus eum sicuti est. Ipsa est reuelatio filiorum Dei, quam nunc expectat expectatio creaturæ. Non quod creatura reuelationem expectet alterius nature, quia non sit creatura: sed ipsa qualis nunc est, expectat quando sit qualis futura est. Tanquam si diceretur: Opere ante picto reposito, subiectis sibi coloribus, & ad opus eius paratis, expectatio colorum reuelationem imaginis expectat, & manifestationem: non quia tunc alij erunt, aut non colores erunt: sed tantum quod aliam dignitatem tunc habebunt. Vanitati enim subiecta est creatura: hoc est illud, Vanitas uanitatum, & omnia uanitas. Quæ abundantia homini in omni labore suo, quem ipse laborat sub sole: cui est dictum, In labore manducabis panem. Vanitati enim creatura subiecta est non sponte: Bene additum est, Non sponte: homo quippe sponte peccauit, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque fuit spontaneum, contra preceptum facere ueritatis: peccati autè pena, subij

ci fallaciæ. Non ergo sponte uanitati creatura subiecta est, sed propter eum, qui subiecit eam in spe, id est, propter iustitiam atque clementiam: qui neque peccatum impunitum reliquit, nec insanabilem uoluit esse peccantem. Quia & ipsa creatura: id est, ipse homo, cum iam signaculo imaginis propter peccatum amissio remansit tantum creatura. Ipsa itaque creatura: id est, ipsa, que nondum uocatur filiorum forma perfecta, sed tantum uocatur creatura, liberabitur à seruitute interitus. Quod itaque ait, & ipsa libere itur: facit intelligi & ipsa quemadmodum nos: id est, & de ipsis non est desperandum, qui nondum uocantur filij Dei, quia nondum crediderunt, sed tantum creatura: quia & ipsi creatura sunt, & liberabuntur à seruitute interitus sicut & nos, qui iam filij Dei sumus: quamuis nondum apparuerit quid erimus. Liberabitur ergo à seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei: id est, erunt ipsi ex seruis liberi, & ex mortuis gloriosi in uita perfecta, quam habebunt filij Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & dolet usque adhuc. Omnis creatura in homine numeratur: non quia in eo sint omnes angeli, et supereminentes uirtutes, ac potestates, cæli, terra, & mare, & omnia que in eis sunt: sed quia omnis creatura partim spiritalis est, partim animalis, partim corporalis: sicut in euangelio dicit, Prædicare euangelium omni creature. Et ad Colossenses, In spe euangelij, quod prædicatum est in uniuersa creatura que sub cælo est. Quod ut ab inferioribus consideremus, corporalis creatura per loca ostenditur: animalis autem uiuificat corporalia: animalis regit, & tunc bene regit, cum ipsa regendam se subiicit Deo. Cum autem transgreditur præcepta eius, laboribus, & ærumnis per eadem

dem ipsa que regere poterat implicatur. Qui ergo uiuit corpore, carnalis homo, uel animalis uocatur: Carnalis, quia carnalia sectatur: Animalis autem, quia fertur dissoluta lasciuia animæ suæ, quam non regit spiritus, neque coercet intra metas naturalis ordinis: quia & ipse non se subdit regendum Deo. Qui autem spiritu animam regit, & per animam corpus, quod facere non potest, nisi dominum habeat & ipse rectorem. Quoniam sicut non potest non caput mulieris uir esse: ita caput uiri CHRISTVS est. Vocatur spiritalis, quia & uita cum aliqua molestia nunc agitur: post autem nullam patietur. Et quoniam summi angeli spiritaliter uiuunt: infimi uero animaliter: bestia uero, & omnia pecora carnaliter: corpus autem non uiuit, sed uiuificatur. Omnis creatura in homine est, quia & intelligit spiritu, & sentit animo, & localiter corpore mouetur. Omnis itaque creatura in homine ingemiscit, & dolet: non enim totam, sed omnem ait. tanquam si quis dicat, quod solem omnes homines uident qui sunt incolumes, sed non toti uident: quia tantum oculis uident. Ita in homine omnis creatura est, qui & intelligit, & uiuit, & corpus habet: sed non tota creatura in ipso est: quia sunt præter ipsum & angeli, qui intelligant, & uiuant, & sint: & pecora, que uiuunt, & sunt: & corpora, que tantummodo sunt: cum ipsum uiuere magis sit, quam non uiuere: & ipsum intelligere magis sit, quam sine intellectu uiuere. Cum ergo miser homo ingemiscit, & dolet, omnis creatura congemiscit, & dolet. Usque adhuc, autem recte dixit, quia etiam si sunt aliqui iam in sinu Abrahamæ, & latro ille in paradiso constitutus, illo die, quo credidit, dolere destiterit: tamen usque adhuc omnis creatura congemiscit, & do-

ler, quia in illis qui nondum liberati sunt, omnis est per spiritum & corpus & animam. Non solum autem, inquit, omnis creatura congemiscit, et dolet: sed et nos ipsi. Id est, non solum in homine corpus, & anima, & spiritus simul dolent ex difficultatibus corporis: sed & nos ipsi exceptis corporibus in nobis ipsis congemiscimus. Et bene dixit, Primitias habentes spiritus: id est, quorum iam spiritus tanquam sacrificium oblatus sunt Deo, & in diuino charitatis igne comprehensi sunt. Hæc sunt primitiæ hominis: quia ueritas primum spiritum nostrum obrinet, ut per hunc cætera comprehendantur: uel qui primi spiritum ipso aduentu redemptionis accepimus. Iam ergo habet primitias oblatas Deo, qui dicit, Mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati. Et qui dicit, Deus, cui sermo in spiritu meo. Et de quo dicitur, Spiritus quidem promptus, caro autem infirma. Sed quoniam adhuc dicit, Infelix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? Et adhuc alibi dicitur, Viuificabit & mortalia corpora uestra, propter spiritum eius manentem in uobis: nondum est holocaustum: erit autem, cum absorbebitur mors in uictoria, cum ei dicitur, Vbi est mors contentio tua? ubi est mors aculeus tuus? Nunc ergo, inquit, non solum omnis creatura: id est, cum corpore: sed nos ipsi primitias spiritus habentes: id est, nos anime qui primitias mentes nostras obtulimus Deo, in nobis ipsis congemiscimus: id est, præter corpus: adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri: id est, ut & ipsum corpus accipiens beneficium adoptionis filiorum qua uocati sumus, totos nos liberatos transactis molestiis omnibus ex omni parte Dei filios esse manifestet. Spe enim salui facti sumus. Spes autem

quæ

quæ uidetur, non est spes. Tunc ergo erit res, quæ nunc est spes, cum apparuerit quid erimus: similes illi, quoniam uidebimus eum sicuti est. Hoc capitulum si hoc modo, ut tractatum est, aperitur: non incidemus in illas molestias, quibus homines plerique dicere coguntur, Omnes angelos, sublimesteque uirtutes in dolore & gemitibus esse, antequam nos penitus liberemur: quia dictum est, Omnis creatura congemiscit, & dolet. Quamuis enim adiuuet nos pro sua sublimitate, dum obtemperant Deo, qui unicum filium suum dignatus est pro nobis mittere: tamen sine gemitu & doloribus id facere credendi sunt, ne miserum existimentur, felicioresque ille sit de numero nostro Lazarus, qui iam in Abrahamæ sinu requiescit: præsertim quia dixit, eandem creaturam, quæ congemiscit & dolet, uanitati esse subiectam: quod de summis & excellentibus uirtutum potestatibusque creaturis nefas est credere. Deinde liberari eam dixit à seruitute interitus, quo illos cecidisse, qui in cælis agunt uiram beatissimam, non possumus credere. Tamen nihil temere confirmandum est, & pia diligentia etiam atque etiam uerba diuina tractanda sunt: ne forte congemiscit, & dolet, & uanitati subiecta est, possit aliquo alio modo intelligi, ut de summis angelis, quoad nostræ infirmitati iussu domini non opitulatur, non impiè possit existimari. Sed siue illa, quam executi sumus, siue alia huius capituli expositio proferatur, id tantum est cauendum, ne uiolet, aut uulneret catholicam fidem: scio enim uanos multos hæreticos multa impiè & ineptè iactitasse. Spe enim salui facti sumus. Spe, inquit, non re ipsa salus speratur adhuc, sicut ad Corinthios: Per fidem ambulamus, non per speciem credimus quod futuri sumus, adhuc

F 4 tamen

tamen non sumus. Spes autem quæ uidetur, non est spes. Nam quod uidet quis, quid sperat? Quod uidetur non speratur, quia tenetur. Si autem quod non uidemus speramus. Ideo patientia per fidem magnam habet mercedem, quia sperat quod non uidet: & sic securi sumus, quasi iam acceperimus, quod nondum acceperimus. Per patientiam expectamus. Spes sine patientia esse non potest. Similiter autem & spiritus adiuuat. Secundum eandem expectationem adiuuat spiritus infirmitatem orationis: ut quæ Dei sunt oremus, & propter spem quæ placita sunt Deo, postulemus. Infirmitatem nostram. Infirma est oratio nostra, nisi à spiritu sancto non solum adiuuetur, sed etiam inspiratur. Nam quid oremus. Frequenter quæ putamus prospera, obliunt: ideo non conceduntur, Deo melius providente: sicut Paulus ter dominum rogauit. Sicut oportet nescimus. Quia nunc per speculum uidemus, sicut ad Corinthios ait: Si quis existimat se scire, nondum sciuit, quemadmodum oporteat eum scire. Sed ipse spiritus postulat pro nobis. Quomodo nos tentat ut sciat: hoc est, ut scire nos faciat: sicut dicitur, Ille ædificauit domum, cuius iussu fit. Sic & spiritus sanctus postulat, id est, postulare nos facit, quæ Dei sunt, inspirando, uel prestando, aut operando in nobis. Gemitibus inenarrabilibus. Gemere nos facit altis gemitibus mutis: quia quantum ore petere non possumus, tantum gemitibus deprecamur. Qui autem scrutatur corda scit quid desiderat spiritus. Hic gratiâ spiritus nominauit spiritum sanctum, sicut ibi, Si orauero lingua, spiritus meus orat: ubi genus linguæ uel locutio intellecta accipitur. Quia secundum Deum. Quia cælestia et diuina desiderat. Postulat pro sanctis. Pro sanctis rebus, non humanis, neque terrenis. Scimus autem quomodo diligentibus Deum

omnia

omnia cooperantur in bonum. Quæcunque fecerimus, uel fuerimus passi propter dilectionem, omnia nobis ad mercedem concurrunt: siue cooperantur, hoc est, crescunt, siue adiuuante Deo cõtraria uertuntur in prosperum, secundum illud, Omnia quæcunque feceris, prosperabuntur. His qui secundum. Sicut & nos dicit ante mundi constitutionem electos. Propositum uocati sunt sancti. Propositum Dei est, ut sine operibus legis, uel quibuscunque alijs meritis per fidem solum iustificaret impios: quæ fides non ex natura, sed Dei donum est: fructus spiritus est inter cetera et fides. Non enim omnes uocati, secundum propositum sunt uocati: quonia multi uocati, pauci electi. Ipsi ergo secundum propositum uocati, qui & electi ante constitutionem mundi. Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Prædestinauit, ut qui donum eius conformis esset in uita, esset conformis in gloria: qui transformauit corpus humilitatis nostræ cõforme corpori claritatis suæ. Vnde & Ioannes: Similes ei erimus. Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Primogenitus ex mortuis, quia habet multos præter se. Quos autem prædestinauit. Hic prædestinatio in temporibus intelligitur, non in huius temporis hominibus: id est, & ante legem, sub lege, & sub gratia. Sed quicumque tunc saluati sunt, Dei gratia sunt saluati, dicente Apostolo: Habentes autem eundem spiritum fidei. Hos & uocauit. Homines in hoc tempore ad fidem uocauit, quia apud eum antequam mundus esset, erant uocati. Vocantur autem per fidei inspirationem, & per exhortationem, & diuina operatione, iustificantur per baptismum, glorificantur per premium, siue in præsentem per uirtutem: sed hæc omnia sunt dona Dei: quia dicit alibi: Ut di-

F 5 gnetur

gnetur uos uocatione sua. Et illud: Qui uos uocauit in gratia Dei, iustificati gratis, qui operatur omnia in omnibus: quia ipse nos eripuit de potestate tenebrarum, & trāstulit in regnum dilectionis suæ, non ipsius, sed filij. Et quos uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit. Magnum est tibi uocari seruum meum, quos post resurrectionem glorificaturus est. Illa omnia iam facta sunt, præsciuit, prædestinauit, uocauit, & iustificauit. Quoniam & omnes iam præsciti & prædestinati sunt, & multi iam uocati, atque iustificati. Quod autem ait, Illos & glorificauit: illa gloria intelligenda est hic, de qua idem dicit, Cum CHRIS TVS apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum illo in gloria. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Si Deus nos adiuuat, quis nobis nocebit? Si Deus gratis nos uult iustificare: quis dicit, Non potest fieri? Vult ostendere multum esse quod accepimus, & quod nemo præualeat impedire uoluntatem Dei, qui quod uult facit. Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Non pepercit permittendo tradi, ut & eradentibus libertas permaneret arbitrij ad peccandum, & nobis patientiæ monstraret exemplum. Nam CHRIS TO quid habet charius, quod nobis neget, qui pro nobis proprio filio non pepercit? Non solum autem à patre est traditus, sed à semetipso, sicuti alibi dicit, Qui tradidit semetipsum oblationem & odorem Deo in odorem suauitatis. Quis accusabit electos Dei? Quis accusabit quos Deus elegit, & fecit credentes in se? Deus signis & uirtutibus iam esse iustos probat, contra eos qui dicunt, Non sunt iusti, nisi quos lex iustificauerit:

cum

cum tunc omnia fuerant sub peccato cōclusa. Si quasi confirmans pronūties, quanta peruersitas oriatur? Sic ergo pronūciandum est, ac si diceretur, Deusne quid iustificatur subaudiatur. Non utiq; Deus qui iustificat. Subaudiendo, Nūquid Deus, qui per eos signa et mirabilia facit, qui eos gratis iustificauit? Quis est qui cōdemnet? Quasi interrogat, Quis est qui cōdemnet? aut dimitteret? Intelligendū est: Nūquid CHRIS TVS? Et respondet, Qui mortuus est pro nobis, ipse nos cōdemnat? Absit. Imò qui & resurrexit, & cit in beatitudine patris. Qui sicut per serui formam rogat, pro nobis patrem, & etiam nos exaudit cum patre, nunquid ipse nos accusabit, aut cōdemnabit? Christus IESVS qui mortuus est: imò qui resurrexit. Ille nos tantum dilexit, ut etiam moreretur pro nobis. Qui est ad dexteram Dei. Vbi ille est, & nos uenturi sumus. secundum hominem tractat, secundum quem mortuus est, & primogenitus factus ex mortuis. Qui etiam interpellat pro nobis. Solent Arriani dicere, Minor est, qui interpellat. Respondendum est, dominum obliuionem non pati, ut pro illis semper cōmoneatur quos ipse iustificauit. Sed in hoc interpellare dicitur, dum semper hominem, quem suscepit glorificatum, quasi nostrum pignus patri ostendit, & offert, ut uerus, & æternus sacerdos. Per quem hominem et minor dicitur: sicut anima et corpus ex diuersa substantia unus est homo: ita Deus & homo, ex diuersa substantia unus est CHRIS TVS. Ac per hoc cum sit ipse unus ex diuersa substantia, ipse se quodammodo petit, ipse quodammodo pro nobis exaudit. Quis nos separabit à charitate CHRIS T? tribulatio, an angustia, an famines, an persecutio, an nuditas, an periculū, an gladius? sicut scriptū est. Iudæi illos separare uolebant à Christo uolē

IES

tes eos ad legis custodiam reuocare. Post tãta & tã
 præclara beneficia, & promissa, quis nobis tale ali-
 quid dabit, aut promitter, ut à **CHRISTO** meritò re-
 cedamus, qui etiã animã suã posuit pro nobis? *Quia
 propter te mortificamur tota die, existimati sumus ut ovis occisi-
 onis. Beati estis cū uos persequuntur propter me. Et,
 propter te, ait, non propter aliqd crimen morti affi-
 cimur: & propter te mortē sustinemus, cūm uicē re-
 ferre possimus. In nobis maximē impletur hoc testi-
 moniū, quibus nec resistere licet, exemplū magistri,
 & domini sequentibus, qui uelut ovis ad occisionem
 ductus est. Sed in his omnibus superamus propter eū qui di-
 lexit nos. Has omnes tribulationes ad nihilū ducimus
 propter eum, qui etiam nos tãtum dilexit, ut pro no-
 bis moreretur: & quãdo pro eius nomine morimur,
 tunc maximē triumphamus. Certus sum enim, quod neq;
 mors, neq; uita. Certus sum, quia nec si mihi quis mortē
 minetur, nec si uitam promittat æternam. Neq; ange-
 li. Nec si se angelum à Deo dicat directum: sicut ipse
 ad Galathas ait. Neq; principatus, neque instantia. Nec si
 in presentihonorem conferat. Neq; futura. Neq; si præ-
 sentia bona, & in futuro gloriam promittat. Neque
 fortitudines. Neque si uirtutes operetur. Neque altitudo.
 Regni cœlorum uel sapientiæ. Neque profundum. Neq;
 profunditas scientiæ, uel infernus. Neque creatura alia
 poterit nos separare. Omnem penē creaturam nomina-
 uit, & non fuit his contentus, & addidit, etiam si sit
 alia creatura, non poterit nos separare à charitate
CHRISTI. Vnde considerandū qua fide crediderit
CHRISTO. A charitate Dei quæ est in **Christo IESU** do-
 mino nostro. Charitas **CHRISTI** non in hoc tan-
 tum constat, si quis dicat eum se diligere: sed etiam
 quæcunque sanctis eius fiunt, sibi fieri ipse testatur,
 di-*

dicens, Qui uos recipit, me recipit, etc. Et Ioannes
 ait, Si fratrem tuum quem uides, non diligis, domi-
 num quem non uides, quomodo potes diligere? Imò
 dilectionem Dei in fratribus uoluit ostēdi, Quo-
 niam, inquit, Deus dilectio est, & cætera. Et domi-
 nus, in hoc, ait, cognoscetur, quia discipuli mei estis,
 si uos inuicem dilexeritis. Si diligitis me, mandata
 mea seruate. Et, Qui audit uerba mea, & facit ea: hic
 est, qui me diligit.

¶ *Veritatem dico.* Quidam dicunt, quod rem incredibilem diciturus: id est, quod se
 uellet esse anathema à **CHRISTO** pro Israël: primū
 quadam testatione satisfaciatur. Satisfacit Iudæis se il-
 los non odisse, sed eorum causa plurimum contrista-
 ri quod **CHRISTO** credere nollent, qui eis fuerit
 promissus. In **CHRISTO** non memior. Quicumque er-
 go baptizatus est, aut ueritatem dicit, aut menda-
 cium: quicquid facit, in **CHRISTO** facit, cuius est mē-
 brum. Et quicumque in baptizato peccat, in **CHRIS-
 TO** peccat, sicut ait, Sic autem peccantes in fratres,
 & percutientes conscientias eorū infirmas, in **CHRIS-
 TO** peccatis. Testimoniū mihi perhibēte consuetia mea. Il-
 le uerum loquitur, cuius conscientia testimoniū
 perhibet, & non illum arguit in mendacio. In spiritu
 sancto. Non ficto. Quoniam tristitia est mihi magna, & con-
 tinuus dolor cordi meo. Eò quod uiderim eos non crede-
 re Deo. Optabam ego ipse anathema esse à **CHRISTO** pro
 fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. Opta-
 bam aliquando, non nunc optarem. Sciebam enim
 quod ipsorum erant omnia: sed cum cognoui uerita-
 tem, conuersus sum qui tam infidelis fui, & illi non
 conuertuntur. Qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filio-
 rum, & gloria, & testamenta, & legislatio, & obsequium, et pro-
 missa. Refert & quid dimiserit, ut cognoscas, quæ uis
 sit,

fit, quæ cum potuit ab illis separare. Quorum patres, Abraham, Isaac, & Iacob. Et ex quibus CHRISTVS secundum carnem: qui est super omnia Deus. Contra Arianum, Manicheum & Photinum: sed & contra Nestorium, qui negat secundum carnem dominum CHRISTVM. Benedictus in secula, amen. Et Thomas ait, Deus meus, & dominus meus: quod ille confirmat dicens, Quia uidisti, ideo credidisti. Non autem quod exciderit uerbum Dei. Quia superius dixerat, dolere se, quod genus Israël uo uitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerant. Hic ostendit, illos, qui non credunt, non esse filios Abraham, ne omnibus Iudæis prædicare putaretur & diceretur, Ergo Deus mentitus est Abraham? Absit. Hinc incipit ratiocinari, cur alto, & iusto Dei iudicio, repulsis Iudæis gentes sunt intronissæ. Non enim omnes qui ex Israël, ij sunt filij Israël: neque quia semen sunt Abraham, omnes filij. Si non omnes, tamen aliquanti, qui inde electi sunt, & facti credentes: si non omnes qui ex Israël, ij sunt Israël, ergo e contrario multi qui non sunt ex Israël, ij sunt Israël. Dicit saluator, Ecce uerè Israëlita, in quo dolus non est. In quo ergo dolus est, non est uerè Israëlita. Sed in Isaac uocabitur tibi semen. In Isaac tunc etiam uocati sunt filij Abraham, non in Ismaël, cum & ipse semen eius esset. Id est, non q filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt repromissionis, æstimantur in semine: Promissionis enim hoc uerbum est. Et Ismael enim secundum consuetudinem natus est ex ancilla: Isaac uerò plus habuit quàm natura dabat, qui iam de senibus per repromissionem natus est. Ita & nunc Christianos promissio facit filios Abraham, non caro & imitatio fidei eius, per quam iustificatus est, & meruit ut in semine eius benedicantur omnes

omnes tribus terræ, non circumcisio. Secundum hoc tempus ueniam & erit Sarræ filius. Non Agar ancillæ, ut ostendat posteriorem populum esse repromissionis: sic & in Isaac. Non solum autem illa, sed & Rebecca. Nō solum Ismaël, & Isaac, qui quamuis ex uno Abraham, tamen diuersis matribus nati sunt, non fuere unum apud dominum, sed etiam Iacob & Esau, qui ex uno sunt de Rebecca nati concubitu, antequàm nascerentur, apud Deū, per eius præscientiam sunt ad inuicem separati, ut propositum Dei in præscientia sua maneret, qua repudiaturus erat Iudæos incredulos, & gentibus sine ullis meritis erat misericordiã donaturus. Hoc totum agit, ut ostendat, apud Deum prerogatiuam generis nō ualere: nec eū personam alicuius accipere: quod his uult firmare exemplis, quæ illi poterat in calūniam uertere, de his ipsis ostensurus, Deum quod uelit facere, neminē ei posse contradicere, si uoluit generi eorū aliquid propriè dare, & nūc quos uoluit eligere. Ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cū enim nondum nati fuisset, aut aliquid egisset boni aut mali, ut secundum selectionē propositum Dei maneret. Ex uno duos, quæ intelligitur prima geminos edidisse, in eo quod quasi nouum sibi aliquid accidisset, perterrita domini num interrogat. Non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei. Maior seruiet minori. Non in Iacob & Esau est impletum, sed in figura dictum est populi Christiani, qui prælati sunt seniori populo Iudæorum: sicut & Esraim & Manasses præfigurauerunt populum iuniorē, id est, Christianum, qui sunt mutatis manibus benedicti. Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quod in Genesi dictum est, hoc propheta non de ipsis, sed de filijs eorū refert impletum: quod testimonium Apostolus sumēs curiositatem & calumniam

niam repressit, asserens quod nulla sit iniquitas apud Deum: sed quicquid agit, aut misericorditer, aut iudicialiter agit. Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum Absit. Adhuc ratiocinatur, et proponit sibi quasi contradicentis personam, & testimonijs superat, quod uoluntati domini nemo ualeat contra ire, ipso Moysi dicente, Miserebor cui misereor: id est, Si ego bonus, oculus tuus quare nequam? nunquid tibi tollo, quod alij dono? In praescientia mea decreui in oliua oleastrum inferere, quid ad te? Moysi enim dicit, Miserebor cui misereor: & misericordiam praestabo, cui miserebor. Quia cui miseretur Deus, uocat eum, & inspirat, ut credat, & cui misericors fuerit, ut credat, misericordiam praestat: hoc est, faciet eum misericordem, ut etiam bene operetur. Vnde euidenter constat, omnia bona esse a Deo ipso, quod est saluator omnium, maxime delictum. Sed dicit aliquis, Quare illi sic, & alium non sic: & cur non omnes equaliter? nunquid personarum est acceptio Deus? Acceptio personarum ibi recte dicitur, ubi ille qui iudicat, relinquens causae meritum de qua iudicat, alteri contra alterum suffragatur, qui inuenit aliquid in persona, quod honore, uel misericordia sit dignum. Si autem quispiam duos habeat debitores, & alteri uelit debitum dimittere, & alterum exigere: cui uult donat, sed neminem fraudat: nec acceptio personarum dicenda est, quando iniquitas nulla est. Alioquin eis qui parum intelligunt, potest acceptio personarum uideri, ubi uinae dominus operarijs, qui una hora illius opus fecerunt, tantum dedit, quantum illis, qui pertulerunt pondus diei, & aestus: aequales faciens in mercede, quorum tam magna distantia fuerat in labore. Sed quid respondit de hac uelut acceptione personarum murmurantibus? Amice non

ce non facio tibi iniuriam, &c. Nempe hic tota iustitia est, hoc uolo tibi reddi, huic donavi: neque tibi aliquid abstuli, aut quod debebam uel minui, uel negaui. An non licet mihi quod uolo facere? &c. Sicut ergo hic nulla est acceptio personarum, quia sic alius gratis honoratur, ut alius debito non fraudetur: sic cum secundum propositum Dei uocatur alius, alius non uocatur: uocato datur gratuitum bonum, cuius boni est uocatio ipsa principium: non uocato redditur debitum malum, quia omnes rei sunt per unum, per quem peccatum intrauit in mundum. Igitur non uolentis neque currentis, sed miseremur est Dei. Concludit disputationem, & obijcit testimonia de Pharaone, ut Dei iudicia contremiscamus potius, quam discutiamus: quia plerumque sunt occulta, nunquam tamen sunt iniusta, quia uerum est quod & currerium cursum ipse diligit, & sine illius gratia nullius cursus suum sortitur effectum: sicut dicit Ecclesiastes, Non est uelocium cursus, nec fortium praelium. & Dauid, Nisi dominus aedificarit domum, in uanum laborarunt, qui aedificant eam. Ipsius ergo auxilium implorandum est, qui operatur omnia in omnibus. Debet ergo currere Christianus, & nunquam praesumere de suis uiribus, currere debet, & Dei praeccepta implere: sed arrogare sibi nihil debet, secundum illud, Qui gloria tur, in domino gloriatur. Hoc contra illos, qui de suis meritis ac uiribus praesumebant. Nam & ipse currebat, quando est uertus ire Bithiniam, sicut in Actibus apostolorum legimus. Credo quia inanis eius cursus erat futurus: sed illuc ab spiritu sancto directus est, ubi praedicatio eius proficeret. Nam & Dauid clamabat ad dominum, Gressus meos dirige secundum eloquium tuum. Sine dubio inanis est cursus noster: nisi

G gressus

gressus nostri à domino dirigantur. Nam & equus potest currere, sed si non habeat rectorem, infrenis & præceps præuolitat, & rectū iter nō ambulat. Ita & nos sine Deo & gratia eius. Quis autem hominū habet potestatem tali usu attingere mentem suam, qua eius uoluntas moueatur ad fidem? Quis autem animo amplectitur, quod eum non delectat? Aut quæ habet in potestate, ut ei uel occurrat, quod eum delectare possit, uel delectet cum occurrerit? Cum ergo ea nos delectant, quibus proficiamus, à Deo inspiratur hoc, & gratia Dei præbetur hoc, non nutu nostro, uel industria, aut operum meritis comparatur: quia ut sit motus uoluntatis, ut sit industria studij, ut sint opera charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur. Petere enim iubemur, ut accipiamus: & quærere, ut inueniamus: pulsare, ut aperiatur nobis. Nōne aliquādo ipsa oratio nostra sic tepida est, uel potius frigida, et penè nulla? Imò omnino interdum ira nulla, ut neque hoc in nobis cū dolore aduertamus: quia si uel hoc dolemus, iam oramus. Quid aliud ostenditur nobis, nisi quia & petere, & quærere, & pulsare ille concedit, qui hæc ut faciamus iubet. Igitur non uolentis, nec currentis, sed miserentis est Dei. Quando quidem nec uelle, nec currere, nisi eo mouente, atque excitante poterimus. Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia in hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in te uirtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in uniuersa terra. Vnusquisque modo & sine peccatorum completo punitur. Aliquoties etiam in præsentia, sicut Sodomitæ, & Gomorreï. Pharao ergo iam excefferat modum, & quoniam dignus erat perditione, uoluit Deus illius exemplo omnibus timorem incutere, & ut agnosceret populus eius, qui exiturus erat de Aegypto, uirtutem

uirtutem ipsius, & iustitiam, ne ipsi similiter peccarent, aut timeret aduersarios suos, uoluit eos tali uisione non solum ab imminente periculo liberare, sed etiam ad cauendum iniquitatem in posterum terrore suæ potentia præmunire. De Pharaone & sic intelligi potest, ut dicatur per Dei misericordiam induratus, quoniam quando Moyse orate cessauit plaga, ille indurabatur, et quamuis sciret eum ita esse induratum ut non possit conuerti, tamen bonitatem suam ostendit. Nam quod dixit, Excitauit id est, prodidi, non feci: quomodo si aliquis duo uasa plena, unum cum balsamo, & alterum cum stercore, uentilet, odorem siue fetorem prodit, non generat. Ergo cuius uult miseretur, & quem uult indurat. Miseretur magna bonitate, & obdurat nulla iniquitate: miseretur bona tribuendo, obdurat digna retribuendo: tanquam diceret, Ergo sic intelligitis, si cui uult miseretur, et quem uult indurat, sequitur intellectum uestrum, ut dicatis, Quid adhuc redarguimur quod uult ipse, hoc facimus. Sensit Apostolus quid moueret carnalem intellectum eorum, & sibi uerba contradicentis, quæ apostolica autoritate coerceret, opposuit. Ait enim: Dicit itaque mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Responditque ista dicenti. O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quare me fecisti sic? Deinde secutus tam magnam abditumque secretum, quantum aperiendum esset hominibus iudicauit, & aperuit dicens. Si autem uolens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiam suam, sustinuit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditione, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Hoc est gratiæ Dei non solum adiutorium, uerum etiam documentum. Adiutorium scilicet in uasis misericordiæ: in uasis autem iræ documentum. In

eis enim ostendit iram, & demonstrat potentiam suam: quia tam potens est bonitas, ut bene utatur etiam malis, & in eis notas faciat diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ: quoniam quod ab iræ uasis exigit iustitia punientis, hoc uasis misericordiæ dimittit gratia liberantis: nec beneficium quod nonnullis gratis tribuitur, appareret, nisi Deus alijs ex eadem massa pariter reis iusto iudicio condemnatis, quid utrifque deberetur ostēderet. Audi etiam integram loci istius interpretationem beatissimi patris Augustini. Nam de Pharaone ita respondetur: Prioribus meritis, quibus afflixit in regno suo peregrinos, dignum effectum cui obduraretur cor, ut nec manifestissimis signis iubentis Dei crederet: ex eadem ergo massa, id est, peccatorum, et uasa misericordiæ protulit, quibus subueniret, cum eū deprecarentur filij Israël, & uasa iræ, quorum supplicio illos erudiret, id est, Pharaonem & populum eius: quia quamuis essent utriusque peccatores, & propterea ad unā massam pertinere: aliter tamen tractandi erant, qui uni Deo ingemuerant, ut eis subueniret: aliter illi, sub quorū iniustis oneribus gemuerāt. Pertulit ergo in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Et eo ipso, quo ait, In multa patientia: satis significauit priora eorum peccata, in quibus eos pertulit, tunc uindicare: quando de eorum uindicta subueniē dum erat ijs, qui liberabantur: ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloria. Hic fortasse conturbatus ad illam quæstionē redisti, Si cui uult miseretur, & quem uult obdurat: quid adhuc cōqueritur? uoluntati eius quis resistit? Prorsus ita est, uis non uis, cui uult miseretur: & quem uult obdurat. Sed uelle Dei quis impius dicat

dicat iniustum, cui etiam ipse Pharaon clamat, Iustus est Deus: ego autem & populus meus iniusti. quia hæc uoluntas Dei iniusta esse non potest. Venit enim de occultissimis meritis, quæ ipsos peccatores discernunt. Nam cum propter generale peccatum unam massam fecerint, non tamen nulla est inter illos diuersitas: quia sunt multi peccatores naturaliter moderatè uiuentes, per quod quamuis nondum sint iustificati, digni tamen efficiantur iustificatione: & rō præcedet in alijs peccatoribus proprio uitio, ut digni sint obtusione, habētes eundem Apostolū alibi dicentem, Quoniam nō probauerunt Deum habere in noticiam, dedit illos Deus in reprobum sensum. Hoc est, quod obdurauit cor Pharaoni. Quod autem illi non probauerunt Deum habere in noticiam, hoc est quod digni extiterunt dari in reprobum sensum: tamen uerum est, quia non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Quia si pro eo leuioribus quisque peccatis, aut certè grauioribus & multis, tamen magno gemitu & dolore pœnitendi misericordia Dei dignus fuerit, non ipse est, qui si relinqueretur, interiret: sed miserentis Dei, qui eius precibus, doloribusque subuenit. Parum est enim uelle, quamuis etiam ut uelimus uoluntas à domino præparatur: tamen (ut dixi) parū est uelle, nisi dominus misereatur. Sed Deus non misereatur, qui ad pacem uocat, nisi uoluntas iam quidem sanata præcesserit: quia pax hominibus bonæ uoluntatis. Et quomodo nec uelle quisquam potest, nisi admonitus & uocatus, siue intrinsicus, ubi nullus hominum uidet, siue extrinsecus per sermonem sonantē. aut per aliqua signa uisibilia, efficitur ut etiā ipsum uelle Deus operetur in nobis. Ad illam enim cœenam, quæ dominus dicit in euangelio præ-

paratam, nec omnes qui uocati sunt uenire uoluerunt
 neq; illi qui uenerunt, uenire possent, nisi uocarentur.
 Nec illi debent sibi tribuere qui uenerunt, quia uoca
 ti uenerunt: nec illi qui noluerunt uenire, debent al
 teri tribuere, sed tantum sibi: quoniam ut ueniret uo
 cati erant in libera potestate: uocati ergo ante meri
 tum uoluntatem operatur: propterea & si quisq; tri
 buit quod uenit uocatus, non sibi potest tribuere qd
 uocatus est. Qui autem uocatus non uenit, sicut non
 habet meritum pramij, ut uocaretur: sic incidet in me
 ritum supplicij, qui uocatus uenire neglexit. Ita erunt
 illa duo, Misericordiam & iudicium cantabo tibi do
 mine. Ad misericordiam pertinet uocatio, ad iudicium
 pertinet beatitudo eorum qui uenerunt uocari: & sup
 plicium eorum qui uenire noluerunt. Nunquid ergo la
 tebat Pharaonem quantum boni consecuturam illam ter
 ram per aduentum Ioseph fuerint: illius ergo rei gestae
 cognitio uocatio eius sit, ut populum Israel misericor
 diter tractans non esset ingratus. Quod autem huic
 uocationi obtinere noluit, & exercuit crudelitatem
 in eis, quibus humanitas, et misericordia debebat: me
 ruit poenam, ut induraret illi cor, & tantam caecitatem me
 nis pateretur, ut tot, & tantis, tamq; manifestis Dei si
 gnis non crederet, quod possit eius supplicio siue obdu
 rationis, siue ultimae uisibilis submersiois erudiri po
 pulus, ut sibi afflictione illa & occultae obtusionis,
 & manifestae submersiois inobedientiae merito com
 pararet. Haec autem uocatio, quae siue in singulis homini
 bus, siue in populis, atq; in ipso humano genere per
 temporum opportunitates operatur: alta & profunde
 ordinationis est: quod pertinet etiam illud, In utero san
 ctificauit te: & cum esses in renibus patris tui, uidi te. Et,
 Iacob dilexi, Esau autem odio habui. cum dictum sit, an
 teq;

teq; nasceretur: nec comprehendi potest, nisi forte ab
 eis, qui diligunt dominum Deum suum ex toto corde,
 & ex tota anima, et ex tota mente sua: & diligunt tam
 quam semetipsos. Tanta enim charitate fundati, pos
 sunt iam foras se cum sanctis comprehendere longitu
 dinem, latitudinem, & profundum. Illud tamen con
 stantissima fide retinendum, neq; quidquam Deum iniuste
 facere, neq; ullam esse naturam, quae non Deo debeat
 id quod est. Quia Deo debetur omne decus, & pulchri
 tudo, & congruentia patrium: quae si penitus persecu
 tus fueris, & usque ad omnes reliquias de rebus de
 traxeris, remanet nihil. Cum ergo meritum pec
 cando amiserimus, & si misericordia Dei remota, ni
 hil aliud peccantibus nisi poena aeterna debeat: quid
 sibi uult homo de massa perditionis natus, ut
 Deo respondeat, & dicat, Quare sic me fecisti? si uis
 ista cognoscere, noli esse lutum, sed efficere filius dei
 per illius misericordiam, qui dedit potestatem filios
 Dei fieri credentibus in nomine eius. Non autem quod
 tu cupis, antequam credant, datur hominibus diuina nos
 se cupientibus. Merces enim cognitionis meritis reddi
 tur: credendo autem meritum comparatur. Ipsa au
 tem gratia, quae data est per fidem, nullis nostris me
 ritis praecedentibus data est. Quod enim meritum pec
 catoris & impij: *C H R I S T V S* autem pro peccatoribus,
 & pro impijs mortuus est, ut ad credendum non meri
 to, sed gratia uocaremur. credendo autem etiam meri
 tum collocaremus. Peccatores igitur credere iuben
 tur, & a peccatis credendo purgantur. Nesciunt enim
 quid recte uiuendo uisuri sint: quia propter cum uidere
 non possint, nisi recte uiuant: nec recte uiuere ualeant, ni
 si credant: manifestum est a fide incipiendum, ut praeter
 pra quibus, credentes a seculo hoc auertunt, cor mundum

faciant, ubi uideri Deus possit: tunc demum rectè et non præposterè audies, si qua sunt de animarum occultissimis meritis, et de gratia uel iustitia secreta omnipotentis Dei. Fidem etiam, ut credas, ille dat, à quo est omne datum bonum: quid enim habes quod non accepisti? Dicis itaque mihi, Quid adhuc queritur? uolumati enim eius quis resistit? Verum est quòd non resistitur: quia ipsa uoluntas Dei bona et iusta esse à nullo dubitatur Christiano. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Et hoc contradicentis est: etiam si sic esset, ut dicis, tu quis eras, qui responderes Deo? qui debes racere, & quod tibi iubetur, facere: si te bonum iubet facere, debes intelligere, quia & ipse bonus est, cui malum non placet, & à quo te prohibet. Nūquid dixit, O homo falsum est quod dixisti: sed dixit, O homo tu quis es, qui respondeas Deo? & reliqua. Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus lutum. Non dicit, quia non potest, nec debet: uult nos sic mutos esse apud dominum, sicut lutum ad figulum: quum enim non intelligimus, non debemus mala sentire de Deo: scientes quòd in Deo uitium cadere non potest: quia iudicia eius occulta sunt, iniusta non sunt. Ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uerò in contumeliam? De illa massa dicit populi peccatoris, qua ex Adam omnes creati sumus. Quòd si uolens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam. Voluntas Dei misericors est, & iusta, & non uult nisi quod bonum, pium, & iustum est. Sustinuit in multa patientia. Qui illum diu sustinuit blasphemantem, & populum suum duris operibus affligentem. Vasa iræ apta in meritum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ. Implendo peccata uasa iræ digna fuerant effecta, aptata à semetipsis in inte-

in interitum, non solum per originale peccatum, sed & per actuale. Ira quippe non redditur, nisi debita, ne sit iniquitas apud Deum. Et hinc intelligunt uasa misericordiæ quàm gratuita illis misericordia præbeatur, quòd iræ uasis, cum quibus eis est perditionis causa, & massa communis, ira debita & iusta reppenditur: & istis misericordia indebita condonatur. In uasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam: quos & uocauit. Quia ipse eis uoluit misereri, & facere eos uasa misericordiæ de uasis iræ. Non solum ex Iudæis. Si personaliter uocasset, solos Iudæos uocasset: sed inuenimus eum nec Iudæis peccantibus pepercisse, nec gentes saluari prohibuisse. Sed etiam ex gentibus, sicut *Osce dicit*. Quia & tunc Aegyptij: aliquanti exierant cum illis. Vocauit non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam. Per prophetam ostendit prædictum, gentes esse transituras ad CHRISTVM. Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco, ubi dictum est eis, Non plebs mea uos: ibi uocabuntur filij Dei uiui. In tantum quos uult uocat, ut etiam gētes impias eligeret, & quæ nunquam boni aliquid fuerant operatæ. Si enim merita eligeret, solus Israël, qui semper Deo seruiuit, debuerat hoc mereri: sed omnes gratis saluat, & nullum meritis suis: quia sicut dicit, Omnia sub peccato inclusit, ut omnibus misereretur. Esaias autem clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arenæ maris. Pro ipsis est, si credant, quod illis comminatur. Reliquæ saluæ sient. Iudæorum autem paucitatem credituram ostendit Esaias, quæ sunt uasa in honorem: nam reliqua multitudo uasa in contumeliam. Verbum consummans & breuians in æquitate. Secundum historiam sic intelligitur: Sicut ego uerbum ad breuium, & finio, sic illud et-

rō Deus facit. Secundum allegoriam autem, nouum
 testamentum accipit uerbum ad breuiatum: quia om-
 nia in eo breuiter comprehensa sunt: ut est, Credo in
 Deum patrem omnipotentem, & in filium eius Ie-
 sū Christum, & in spiritum sanctū, & reliqua quę
 sequuntur in simbolo. Vel illud, Quod uobis fieri
 non uultis, alij ne feceritis. Id est, ut compendio fi-
 dei, per gratiam saluos faciat credentes: non per in-
 numeras obseruationes, quibus illa multitudo serui-
 liter onerata premebatur. Per gratiam quippe no-
 bis uerbum consummans & breuians fecit super ter-
 ram, dicens, Iugum meum suauē est, & onus meum le-
 ue. Vel illud: Diliges Deum, & proximū: In his pre-
 ceptis tota lex pendet & prophete. Quia uerbum breuia-
 tum facit dominus super terram. Contraxit & ad breuia-
 uit dominus populum Israël. Et sicut prędixit Esaias,
 Nisi dominus sabaōth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma fa-
 cti essemus: & sicut Gomorra similes fuissēmus. Quia non est
 passus omnes perire cum impijs: sed inde uel pau-
 cos iustos effecit, & semen Abrahę uenit, qui salua-
 ret quę perierant. nisi uoluisset uel paucos saluare,
 omnes pariter perissemus, sed ut quod promiserat
 Abrahę, impleret. Quir autem iste accipiat, ille non
 accipiat, cum ambo nō mereantur accipere, & quis-
 quis acceperit indebitē accipiat: uires suas metiatur,
 & fortiora se non scrutentur: sufficiat eis scire, quōd
 nō sit iniquitas apud Deum. Quid ergo dicemus, quōd
 gentes, quę nō sectabantur iustitiam, apprehenderunt iusti-
 tiam? Si non ita est ut dicimus, Quia non est uolentis,
 neq; currentis: quomodo gentes, quę nunquā ius-
 titiam quęserunt, inuenerunt iustitiam? & Israël
 qui semper iustitiam sectatus est, in legē iustitię non
 potuit peruenire? Respondit. Quia illi crediderunt:
 isti ue-

isti uerō noluerunt: sed in operibus gloriati sunt, que
 nec custodierunt. Quid ergo dicimus contra hęc,
 quę nobis objici possunt: hoc est, quōd gētes non se-
 ctantes apprehenderunt, Israël uerō non apprehen-
 dit: sed cōtremiscamus iudicia Dei, quę, ut dixi, occul-
 ta sunt: iniusta autem nunquā sunt. Iustitiam autem
 quę ex fide est: Israël uerō sectans legem iustitię, in legem iusti-
 tię non peruenit. Quam dominus dedit uocatis ut cre-
 derēt. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Quasi:
 quia non uerē. Offenderunt. Offendunt ad lapidem
 offensionis, uelut argutē legem defendendo: & na-
 turam & liberum arbitrium præcipitando: quem-
 admodum philosophi mundi. In lapidem offensionis.
 Qui uidet lapidem, lapis salutis est illi, qui in eum nō
 offendit: qui autem cæcus est, offendit in lapidem.
 Ita & Iudæi quos excæcauit malitia sua, ne CHRIS-
 TVM agnoscerent, offenderunt in eum, faciēdo il-
 li iniuriam, in quo gentes credentes, apprehenderūt
 iustitiam. Ideo lapis offensionis & petra scandali
 prædictus est CHRISTVS: quia multi in passione
 eius, & natiuitate scandalizantur, sicut scriptum est,
 Quia scandalizabantur in eo. Et ipse Paulus ad Co-
 rinthios: CHRISTVM crucifixum Iudæis scan-
 dalum, gentibus autem stulticiam: ipsi autem uoca-
 tis CHRISTVM Dei uirtutem, & Dei sapien-
 tiam. Vnde & hic sequitur: Qui credit in eum, non
 confundetur. Petrus quoque dicit, quōd credenti-
 bus lapis electus sit, & angularis, incredulis uerō
 offensionis. Sicut scriptum est, Ecce ponam in Sion lapi-
 dem offensionis, & petram scandali. In propheta Esaiā
 hoc dixit. Et omnis qui credit in eum, non confundetur.
 Quia intelligit Dei uirtutem, & Dei sapientiam.

¶ Fratres, uoluntas quidem cordis mei & obsecratio CAP. X.
 ad Deum

ad Deum fit. Pro inimicis nō labijs tantum, sed & corde orandum est. Pro illis in salutem. Pro Iudæis. Testimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent. Aemulationem habent sectandæ legis Dei. Sed non secundum scientiam. Nisi omnia quis secundum datam à Deo scientiam fecerit, impingit, etiam si quis consummatus fuerit. Si scientiam Dei haberent Iudæi, cognoscerent quod CHRISTVS non contra legem uenit, sed secundum legem: & quia non possint secundum legem iustificari, sed Deus gratis ex fide iustificat, non ex operibus legis, in quibus illi gloriabantur. Ignorantes enim Dei iustitiam. Ignorauerunt, quod gratis ex fide iustificat, & non ex operibus legis, in quibus illi gloriabantur, dicentes se custodisse legem, quam non custodierunt: & per ipsam iustificando se, non subiiciunt se remissioni peccatorum, ne uideantur fuisse peccatores. Non enim ut essent infideles cogebantur inuiti, sed nolendo credere, infidelitatis crimine non carebant. Et suam querentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Quæ ex lege est, uel quam de libero esse fallebantur, uel falluntur arbitrio: & dum sibi tribuunt quod Dei est, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Legis itaq; iustitia est, iubere quod Deo placet, & uetare quod displicet. In lege iustitia est, seruire, & extra eam nullum Dei adiutorium ad rectè uiuendum requirere. Dei autem iustitia est, nō de uiribus suis præsumere. Iustitia Dei dicitur, non qua iustus est Deus, sed qua dat homini Deus, ut iustus sit homo per Deum. Finis enim legis CHRISTVS, ad iustitiam. Finis legis dicitur CHRISTVS, quia ipse est, uel in ipso est tota perfectio. Finis autem dicitur à consummando, non à consumendo: quia aliud est, finitus est panis: aliud, finita est tela: illud ut non sit,

istud

istud ut perfectum sit. Qui ergo in CHRISTO credit, ipse perficit legem, quia ad ipsum tendere, & festinare debet omnis nostra intentio, qui ultra non habet quod requirat: quia omnia sunt impleta, quæcunque de eo in sanctis scripturis prædicta sunt. *Omni credenti.* Iudæo & Græco. *Moyes autem scripsit quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo.* Moyes qui dem secundum historiam de lege dixit: sed Apostolus illud ad CHRISTVM aptat: quia lex nec in cælo fuit, nec in abyfso: & ideo illos iubet semper legem meditari, ut ibi inueniât CHRISTVM. *Vnet in eam autem ex fide est iustitia, sic dicit.* Nemo ergo uiuit illorum: quia nemo eam facit: quia ad comparisonem tantorum peccatorum, etiam si essent pauci qui facerent, nulli esse crederentur. *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? id est CHRISTVM deducere: aut, quis descendet in abyfsum: hoc est CHRISTVM ex mortuis reuocare.* Sed quid dicit scriptura? *Propè est uerbum in ore tuo, & in corde tuo.* Hoc est, nec de passione, nec de resurrectione, nec de ascensione eius, quod non à semetipso factum sit, in corde tuo debeas dubitare. Hoc est uerbum fidei, quod prædicamus. Hoc est nouum testamentum. *Quia si confitearis in ore tuo, dominum IESVM, & in corde tuo credideris, quod Deus illum excitauit à mortuis, saluus eris.* Testimonium cordis est, oris confessio. Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem fit confessio ad salutem. Delictis præcritis, non futuris. Ergo si fides sufficit ad iustitiam, & confessio ad salutem. Iudæus & Græcus unum sunt in CHRISTO. Dicit enim scriptura: *Omnis qui credit in illū non confundetur.* Non Iudæus tantum. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. De pristino peccato uel idololatria: nō ergo illos uos potestis confundere, quos scriptura dicit confundi nō posse.

INCI-

INCIPIT expositio de libro sancti Augustini excerpta e loco ad sanctum Simplicianum, De Iacob & Esau. Quæ licet non in ordine tractatus huius posita esse uideatur, tamen ideo prætermissa non est, quia necessaria, atque perfecta est, & ob hoc hic conscripta, ut loci ipsius obscuritate reuelata legis sensum euidenter illuminet.

Non ex operibus, sed ex uocante dictum est, Quia maior seruiet minori. Vocantis est ergo gratia, percipiētis uero gratiam consequenter sunt opera bona: non quæ gratiam pariāt, sed quæ gratia pariantur. Non enim ut ferueat calefacit ignis, sed quia feruet. Nec ideo bene currit rota ut rotunda sit, sed quia rotunda est: Sic nemo propterea bene operatur ut accipiat gratiam, sed quia accepit. Quomodo enim potest iuste uiuere, qui non fuerit iustificatus? quomodo sancte uiuere, si non fuerit sanctificatus? uel omnino uiuere, qui non fuerit * iustificatus? Iustificat autem gratia, ut iustificatus possit uiuere iuste. Prima est igitur gratia, secunda opera bona, sicut alio loco dicit. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Non enim intelligebant, quia eo ipso quo gratia est euangelica, operibus non debetur: Alioquin gratia iam non est gratia. In multis locis hoc sæpe testatur, fidei gratiam præponens operibus: non ut opera extinguat, sed ut ostendat non esse opera præcedētia gratiam, sed consequentia: ut scilicet non se quisq; arbitretur ideo percepisse gratiam, quia bene operatus est: sed bene operari non posse, nisi per fidem percepit gratiam. Incipit autem homo percipere gratiam, ex quo incipit Deo credere, uel interna, uel externa admonitione motus ad fidem, Sed interest quibus artibus

* alias uiuificatus.

culis temporum, uel celebratione sacramentorū gratia plenior, & euidentior infundatur. Sed ut de re, de qua agitur, potius loquamur, ad frangēdam, atq; deiciendam superbiam hominum ingratorum gratiæ Dei, & audētium gloriari de meritis ista commemorantur. Cum enim nondum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum uel malum, non ex operibus, sed ex uocante dictum est, Quia maior seruiet minori. Vocantis ergo est gratia. Si igitur electio, per præscientiam præsciuit autem Deus fidem Iacob, unde probas, quia non etiam ex operibus elegit eum? Si propterea, quia nondum nati erant, & nondum aliquid egerant bonum aut malum: ita etiam nondum crediderat aliquis eorum: sed sicut præscientia uidit crediturum, ita præscientia uidere poterat operaturum. Ut quomodo dicitur electus propter fidē futuram, quā præsciebat Deus: sic alius possit dicere, propter opera futura potius electum, quæ nihilominus præsciebat Deus. Quapropter unde ostendit Apostolus, nō ex operibus dictum esse, Maior seruiet minori: si quo minus nondum nati erant, non solum nō ex operibus, sed ex fide dictum est, quia utrunq; deerat nondum natis. Non igitur & præscientia uoluit intelligi factam electionem minoris, ut maior ei seruiret. Volens enim ostendere, non ex operibus factam, propterea intulit dicens, Cum enim nondum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum seu malum. Alioquin poterat ei dici, sed iam sciebat Deus quis quid esset acturus. Quamobrē unde illa electio facta sit queritur, quia si non ex operibus, quæ non erant in nondum natis, nec ex fide, quia nec ipsa erat. Unde igitur? an dicendum quod nulla electio fuerit, non existente aliqua diuersitate in utero matris, uel fidei

fidei, uel operum, uel quorumlibet omnino meritorum? Sed dictum est, Vt secundum electionem propositum Dei maneret. Et ideo quærimus, quia dictum est, nisi fortè sic est distinguenda sententia, nõ ut intelligamus tanquam ideo non ex operibus, sed ex uocante dictum esset, Maior seruiet minori: ut secundum electionem propositum Dei maneret: sed ita potius, ut hoc de nondum natis & nondum aliquid operatis exemplum datum accipiatur, ne aliqua electio hic possit intelligi. Cùm enim nondum nati fuissent, neq; aliquid egissent bonum siue malum, ut secundum electionem propositum Dei maneret: id est, neq; aliquid egissent bonum aut malum, ut propter ipsam actionem electio aliqua fieret eius qui bene egerat. Cùm ergo nulla esset electio bene agentis, secundum quam maneret propositum Dei, non ex operibus, sed ex uocante: id est, ex eo qui uocando ad fidem gratia iustificat impium, dictum est ei, Quia maior seruiet minori. Non ergo secundum electionem propositum Dei maneret: sed ex proposito electio, id est, nõ quia inuenit Deus opera bona in hominibus quæ eligit, ideo manet propositum iustificationis ipse: sed quia manet illud ut iustificet credentes, ideo inuenit opera quæ iam eligit ad regnum cælorum. Nam nisi esset electio, non essent electi, nec rectè diceretur, Quis accusabit aduersus electos Dei? Non tamen electio præcedit iustificationem, sed electionem iustificatio. Nemo enim eligitur, nisi iam distans ab illo qui reijcitur. Vnde quod dictum est, Quia elegit nos Deus ante mundi constitutionem: non uideo quomodo sit dictum, nisi præscientia. Hic autem quod ait, Non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Non electione merito-

ritorum,

ritorum, quæ post iustificationem gratiæ proueniunt, sed liberalitate donorum Dei uoluit intelligi, ne quis de operibus extollatur. Gratia enim Dei salui facti sumus: & hoc non ex operibus, sed Dei donum est: non ex operibus, ne fortè quis extollatur. Queritur autem, Vtrum uel fides mereatur hominis iustificationem, an uerò nec fidei merita præcedat misericordiam Dei, sed & fides ipsa inter dona gratiæ numeretur. Quia & hoc loco cum dixisset, Non ex operibus: non ait, sed ex fide dictum est ei, quia maior seruiet minori. Ait autem, Sed ex uocante: nemo enim credit, qui non uocatur. Misericors autem Deus uocat, nullis hoc uel fidei meritis largiens, quia merita fidei sequuntur uocationem potius, quàm præcedat. Quomodo enim credent ei, quem non audierunt? Et quomodo audient sine prædicante? Nisi ergo uocando præcedat misericordia Dei, nec credere quisquam potest. ut ex hoc incipiat iustificari, & accipere facultatem bene operandi. Ergo ante omne meritum est gratia. Etenim CHRISTVS pro impijs mortuus est. Ex uocante igitur minor accipit, non ex ullis meritis operum suorum, ut maior ei seruiret, ut etiam quod scriptum est, Iacob dilexi, ex uocante fit Deo, nõ ex operante Iacob. Quid deinde Esau quod seruit minori, & quod scriptum est, Esau autem odio habui: quibus malis suis hoc meruit, cùm & ipse nõdum nuats fuisset, neque aliquid egisset boni aut mali, quando dictum est, Et maior seruiet minori? An fortè quæadmodum illud de Iacob nullis meritis bonæ actionis dictum est: ita Esau nullis meritis malæ actionis odiosus? Si enim, quia præsciebat Deus futura opera eius mala, propterea eum prædestinauit ut seruiret minori: propterea prædestina-

H uit &

uit & Iacob, ut ei maior seruiret, quia futura eius bona opera præsciebat: & falsum est iam quod ait, Non ex operibus. Si autem uerum est, quod non ex operibus, & inde hoc probat, quia de nondum natis, nondumq; aliquid operatis hoc dictum est: unde nec ex fide, quæ nondum natis similiter nondum erat, quo merito Esau odio habetur antequam nasceretur? Quod enim fecit Deus ea quæ diligeret, nulla quæstio est. Si autem dicamus eum fecisse quæ odisset, absurdum est, occurrente alia scriptura, & dicente, Neque enim odio habens aliquid constituisti, & nihil odisti eorum quæ fecisti, aut constituisti. Quo enim merito factus est sol? aut quid offendit luna, ut tanto illo inferior: uel quid promeruit, ut syderibus cæteris tanto clarior crearetur? Sed omnia bona creata sunt, quæq; in genere suo. Nō enim diceret Deus, Solem dilexi, lunam autem odio habui: aut, Lunam dilexi, stellas autem odio habui: sicut dixit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Sed illa omnia dilexit, quamuis excellentiæ diuersis gradibus ordinata: quoniam uiam uidit Deus quia bona sunt, cum dicto eius sint instituta. Ut autem odisset Esau, nisi iniustitiæ merito, iniustum est. Quod si concedimus, incipit & Iacob iustitiæ merito diligi. Quod si uerum est, falsum est quod non ex operibus. An forte ex iustitia fidei? Quid ergo te adiuuat, Cum enim nondum nati fuissent? quando quidem in nondū nato nec iustitia fidei poterat esse. Vidit itaq; Apostolus, quid ex his uerbis possit animo audiētis, uel legentis occurrere, statimq; subiicit: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Et quasi docens quomodo absit: Moyse enim dicit, inquit, Miserebor cui miserus ero: & misericordiam præstabo, cui misericors fuerit.

ro. Qui-

ro. Quibus uerbis soluit quæstionem: an potius actus conligauit? Id ipsum enim est, quod maxime mouet: si miseretur, cui miserus erit: & misericordiam præstabit, cui misericors fuerit. Quæ hæc misericordia defuit Esau, ut etiam per illam bonus esset, quemadmodum per illam bonus factus est Iacob? An ideo dictum est, Miserebor, cui miserus ero, & misericordiam præstabo, cui misericors fuero: quia cui miserus est Deus ut eum uocet, miserebitur eius ut credat: & cui misericors fuerit ut credat, misericordiam præstabit: hoc est, faciet eum misericordem, ut etiam bene operetur? Vnde admonemur nec ipsis operibus misericordiæ quenquam oportere gloriari, & extolli, quod eis quasi suis Deum promeruerit: quando quidem ut haberet ipsam misericordiam, ille præstitit, qui misericordiam præstabit cui misericors fuerit. Quod si eam credendo se meruisse quis iactat, nouerit eum sibi præstitisse ut crederet, qui miseretur, inspirando fidem, cuius miserus est: ut adhuc infideli uocationem impartiret. Tam enim discernitur fidelis ab impio. Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Rectè quidem hoc, sed quæ hæc misericordia subtracta est ab Esau, ut non sic uocaretur, ut & uocato inspiraretur fides, & credens misericors fieret, ut bene operaretur? An forte quia noluit? Si ergo Iacob ideo credidit, quia uoluit, non ei Deus donauit fidem, sed eam sibi ipse uolendo præstitit, & habuit aliquid quod nō accepit. An quia nemo potest credere, nisi uelit: nemo uelit, nisi uocetur: nemo autem sibi potest præstare ut uocaretur: uocando Deus præstat & fidem: quia sine uocatione non potest quisquā credere, quāuis nullus credat inuitus.

H 2 Quo-

Quomodo enim credent ei quem non audierunt? aut quomodo audient sine prædicante? Nemo itaque credit non uocatus: sed non omnis credit uocatus: Multi enim sunt uocati, pauci autem electi. Vtique ij, qui uocantem non contempserunt, sed credendo secuti sunt, uolentes autem sine dubio crediderunt. Quid ergo quod sequitur, Igitur non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. An quia nec uelle possumus, nisi uocati: & nihil ualet uelle nostrum, nisi ut perficiamus adiuuet Deus? Opus est ergo uelle currere. Non enim frustra diceretur, In terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Et, Sic currite, ut comprehendantis. Non tamen uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, ut & quod uolumus adipiscamur, & quod uolumus perueniamus. Noluisset ergo Esau, & non uocatus: sed & si uoluisset, & cucurrisset, Dei adiutorio peruenisset, qui ei etiam uelle & currere uocando præstaret, nisi uocatione contempta reprobus fieret. Aliter enim Deus præstat, ut uelimus: aliter præstat quod uoluerimus. Ut uelimus enim, & suum esse uoluit & nostrum: suum uocando, nostrum sequendo. Quod autem uoluerimus, solus præstat: id est, posse bene agere, & semper beatè uiuere. Verum tamen Esau nondum natus, nihil horum possit uelle, seu nolle. Quare ergo in utero positus improbat? Reditur enim ad illas difficultates, non solum sua obscuritate, sed etiam nostra iam multa repetitione molestiores. Quare enim Esau reprobatus est nondum natus, qui nec credere poterat uocanti, nec contemnere uocationem, nec boni uel mali aliquid operari? Si præscientia Dei futuræ malæ uoluntatis eius, quare non & Iacob præscientia Dei approbatus est futuræ bonæ uoluntatis eius? Quod si semel con-

cesseris,

cesseris, potuisse quenquam uel approbari, uel improbari ex eo, quod nondum in illo erat, sed quia Deus futurum esse præsciebat: conuincitur enim potuisse etiam ex operibus approbari, quæ in illo Deus futura esse præsciebat, quamuis nondum esset aliquid operatus: & omnino te nihil adiuuabit, quod nondum nati erant, cum dictum esset, Maior seruiet minori: ut hic ostendas dictum non ex operibus, quia nondum quisquam erat operatus. Illa etiam uerba si diligenter attendas, Igitur non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: non hoc Apostolus propterea tantum dixisse uidebitur, quod adiutorio Dei ad id quod uolumus peruenimus: sed etiã ex illa intentione qua & alio loco dicit, Cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini. Deus est enim qui operatur in uobis & uelle & operari pro bona uoluntate. Vbi satis ostendit, etiam ipsam bonam uoluntatem in nobis operante Deo fieri. Nam si propterea solum dictum est, Non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: quia uoluntas hominis sola non sufficit ut recte iusteq; uiuamus, nisi adiuuemur misericordia Dei: potest & hoc modo dici: Igitur non miserentis est Dei, sed uolentis est hominis: quia misericordia Dei sola non sufficit, nisi consensu nostræ uoluntatis addatur. At illud manifestum est, frustra nos uelle, nisi Deus misereatur. Illud autem nescio quomodo dicatur, frustra Deum misereri, nisi nos uelimus. Si enim Deus miseretur, etiam uolumus: ad eandem quippe misericordiam pertinet, ut uelimus. Deus est enim qui operatur in nobis & uelle & operari pro bona uoluntate. Nam si queramus, utrum Dei donum sit uoluntas bona: minus si negare quisquam audeat. At enim quia non

H 3 præ-

præcedit uoluntas bona uocationem, sed uocatione
 nam uoluntatem: propterea uocanti Deo rectè tri-
 buitur quòd bene uolumus: nobis uero tribui non po-
 test quòd uocamur. Non igitur ideo dictum putan-
 dum est, Non uolentis, neq; currentis, sed miserentis
 est Dei: quia nisi eius adiutorio non possumus adri-
 fici quòd uolumus: sed ideo potius, quia nisi eius uoca-
 tione nò uolumus. Sed si uocatio ista ita est effectrix
 bonæ uoluntatis, ut eam omnis uocatus sequatur:
 quomodo uerū erit, Multi uocati, pauci electi? Quod
 si uerum est, & consequenter uocationi uocatus ob-
 temperat, atq; ut non obtemperet in eius est positum
 uoluntate: rectè etiam dici potest, Igitur non mise-
 rentis est Dei, sed uolentis atque currentis hominis:
 quia misericordia uocantis non sufficit, nisi uocatio-
 nem obedientia consequatur. An fortè illi qui hoc
 modo uocati non * sentiunt, possint alio modo uo-
 cati accommodare fidei uoluntatem: ut & illud ue-
 rum sit, Multi uocati, pauci electi: ut quamuis mul-
 ti uno modo uocati sunt, tamè quia non omnes uno
 modo affecti sunt, illi soli sequantur uocationem, qui
 ei capiendæ reperiuntur idonei: & illud non minus
 uerum sit, Igitur non uolentis, neq; currentis, sed mi-
 serentis est Dei: quia hoc modo uocauit quo modo
 aptum erat eis qui secuti sunt uocationem. Ad alios
 autem uocatio quidem peruenit: sed quia talis fuit,
 qua moueri non possent, nec eam capere apti essent,
 uocati quidem dici poterunt, sed non electi: & non
 etiam similiter uerum est, Igitur nò miserentis Dei,
 sed uolentis & currentis est hominis. Quoniam non
 potest effectus misericordiæ Dei esse in hominis po-
 testate, ut frustra ille misereatur, si homo nolit: quia
 si uelit etiam ipsorum misereri, opus sit ita uocare,
 quomo-

æ alias con-
 semunt.

quomodo illis aptum esset, ut & mouerentur, & in-
 telligerent, & sequerentur. Verum est ergo, Multi
 uocati, pauci electi. Illi enim electi, qui congruen-
 ter uocati: illi autem qui non congruebant, neq; con-
 temperabant uocationi, non electi, quia non secuti,
 quamuis uocati. Item uerum est, Non uolentis neq;
 currentis, sed miserentis est Dei: qui etiam si mul-
 tos uocet, eorum tamen miseretur, quos ita uocat,
 quomodo uocari aptum est ut sequantur. Falsum est
 autem si quis dicit, Igitur non miserentis Dei, sed uo-
 lentis, atq; currentis est hominis: quia nullius Deus
 frustra miseretur. Cuius autem miseretur, sic eum uo-
 cat, quomodo scit ei congruere, ut uocantem non
 respuat. Hic dicit aliquis: Quis ergo Esau non sic est
 uocatus, ut uelit obedire? Videmus enim alios aliter
 iisdem rebus demonstratis, uel significatis, ad credē-
 dum moueri: sicut exempli gratia, Simeon in domi-
 num nostrum IESVM CHRISTVM adhuc infan-
 tem paruulum credidit, spiritu ei reuelante cogno-
 scens. Nathanaël ad unam sententiam quam ab illo
 audiuit, Prius quàm te Philippus uocaret, cum esses
 sub arbore ficu uidi te. Respondit, Rabbi tu es filius
 Dei, tu es rex Israël. Quod tanto post quia confessus
 est Petrus, meruit audire, quòd beatus sit, & quòd
 ei darentur clauis regni cælorum. Miraculo facto
 in Chana Galileæ, quòd initium signorum euange-
 lista commemorat, aqua in uinum conuersa, credide-
 runt in eum discipuli eius. Multos loquendo inuita-
 uit ad fidē, multi nec suscitatis mortuis crediderunt.
 De cruce, atq; morte eius conterriti etiā discipuli ti-
 tubarunt, & tamen Iatro tūc credidit, cum eum non
 præstantiorē uideret in operibus, sed cōsortio crucis
 æqualem. Vnus etiam de numero discipulorum post

eius resurrectionem, non tam uiuentibus membris, quam recentibus cicatricibus credidit. Multi ex eorum numero, à quibus crucifixus est, qui uidentes eum miracula facientem contempserant: discipulis eum predicantibus, & in nomine eius talia facientibus crediderunt. Cum ergo alius sic, alius autem sic moueatur ad fidem, eademque res sæpe alio modo dicta moueat, alio modo dicta non moueat, aliumque moueat, alium non moueat, quis audeat dicere defuisse Deo modum uocandi, quo etiam Esau ad eam fidem mentem applicaret, uoluntatemque coniungeret, in qua Iacob iustificatus est? Quod si tanta possit esse obstinatio uoluntatis, ut contra omnes modos uocationis obdurescat mentis auersio, quæritur utrū de diuina pœna sit ipsa duricia. Cum enim Deus deserit non sic uocando, quomodo ad fidem moueri potest? Quis enim dicat modum, quo ei persuaderetur ut crederet, etiam omnipotenti defuisse? Sed quid hoc querimus, cum ipsum subiungat Apostolus? Dicit enim scriptura Pharaoni, Quia ad hoc te excitauit, ut ostendā in te potentiam meam & annuntietur nomē meum in uniuersa terra. Hoc autem subiecit Apostolus documentum, quo probaret quod supra dixerat, Igitur non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Tanquā diceret, Vnde hoc doces? dicit enim scriptura Pharaoni: Quia ad hoc te excitauit, ut ostendā in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in uniuersa terra, utique hic ostendens, quod non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: Concludit itaque: Ergo cuius uult miseretur, & quem uult obdurat: cum superius non utrunque sit. Neque enim quomodo dictum est, Non uolentis, sed miserentis est Dei: sic etiam dictum est, Non uolentis, neque currentis, sed

tis, sed obduratis est Dei. Vnde datur intelligi quod infra utrunque posuit, Ergo cuius uult miseretur, & quem uult obdurat, ita sententiæ superiori congruere posse, ut obduratio Dei sit uelle misereri: ut non ab illo irrogetur aliquid quo sit homo deterior: sed tantum quo sit melior, non derogetur. Quod si sit nulla distinctio meritorum, quis non irrumpat in eam uocem, quam sibi ipse obiecit Apostolus? Dicit itaque mihi, quid adhuc conqueritur? nam uoluntati eius quis resistit? Conqueritur enim spiritus sæpe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos, quod nolint credere, & recte uiuere. Vnde fideles, & facientes uoluntatem Dei, conuerti dicuntur sine querela, quod de illis non queratur scriptura. Sed quid conqueritur, ait? Nam uoluntati eius quis resistit? quando cuius uult miseretur, & quæ uult obdurat. Et tamen intueamur superiora, & inde nostram quantum ipse dominus adiuuat, sententiam dirigamus. Ait enim paulo ante: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Sit igitur hoc fixum, atque immobile in mente sobria pietate atque stabili fide, quod nulla est iniquitas apud Deum. Atque ita tenacissime, firmissimeque credatur, id ipsum quod Deus cui uult miseretur, & quem uult obdurat: hoc est, cuius uult miseretur, & cuius non uult non miseretur, esse alicuius occultæ, atque ab humano modulo imperuestigabilis æquitatis, quæ & in ipsis rebus humanis terrenisque contractibus animaduertenda est. In quibus nisi supernæ iustitiæ quædam impressa uestigia teneremus, nunquam in ipsum cubile ac penetrabile castissimum atque sanctissimum spiritualium præceptorum nostræ infirmitatis suspiceret, atque inhiaret intentio. Beati qui e su-

riunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. In ista igitur siccitate uitæ conditionistq; mortalis, nisi aspergeretur desuper uelut tenuissima quædam aura iustitiæ, citius aresceremus. Quapropter cum dando & accipiendi inter se hominum societas connectatur: dentur autem & accipiantur uel debita, uel non debita: quis non uideat iniquitatis argui neminem posse, qui quod sibi debetur exegerit: nec eum certè, qui quod ei debetur donare uoluerit: hoc autem non esse in eorum, qui debitores sunt, sed in eius, cui debetur, arbitrio. Hæc imago, uel, ut supra dixi, uestigium negotijs hominum de fastigio summo æquitatis impressum est. Sunt igitur omnes homines, quandoquidem, ut Apostolus ait, In Adam omnes moriuntur, à quo in uniuersum genus humanum origo ducitur offensionis Dei, una quædã massa peccati, supplicium debens diuinæ summæq; iustitiæ: quod siue exigatur, siue donetur, nulla est iniquitas. A quibus autem exigendum, & quibus donandum sit, superbè iudicant debitores. Quemadmodum conducti ad illam uineam iniuste indignati sunt, cum tantundem alijs donaretur, quantum ipsis redderetur. Ideoq; huius impudentiæ quæstiones ita rerundit Apostolus: O homo, tu quis es, qui respõdeas Deo? sic enim respondit Deo, cum hoc displicet, qd de peccatoribus conqueritur Deus: quasi quenquam Deus peccare cogat, sed tantummodo quibusdã peccantibus misericordiam iustificationis suæ non largiatur, & ob hoc dicatur obdurare peccantes quosdam, quia non eorum misereatur, non quia impellit ut peccent: eorum autem non misereatur, quibus misericordiam non esse præbendam æquitate occultissima & ab humanis sensibus remotissima iudicat. Inscrutabilia

tabilia enim sunt iudicia eius, & inuestigabiles uia eius. Conqueritur autè de peccatoribus, tanq; de ijs, quos ipse peccare non cogit. Simul etiam ut ij, quorū miseretur, hanc quoq; habeant uocationem, ut dum cõqueritur Deus de peccatoribus, cõpungantur corde, atq; ad eius gratiam conuertantur. Iuste ergo cõqueritur & misericorditer. Sed si hoc mouet, quòd uoluntati eius nullus resistit, quia cui uult, subuenit, & quem uult, deserit: cum & ille, cui subuenit, & quem deserit, ex eadem massa sint peccatorū, & quã uis debeat uterq; supplicium, ab uno tamen exigitur, alteri donatur. Si hoc ergo mouet, Tu quis es, qui respondeas Deo? Illud tantummodo inconcussa fide teneatur, quòd non sit iniquitas apud Deum: qui siue donet, siue exigat debitum: nec ille à quo exigit, rectè potest de iniquitate eius conqueri: nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari. Et ille enim nisi quod debetur non reddet: & ille non habet nisi qd accepit. Etenim obduratio illa impiorum utrunque demonstrat: & quid timendum sit, ut quisq; pietate conuertatur ad Deum: & quantæ agendæ sint gratiæ misericordiæ Dei, qui in aliorum pœna quid alijs donet ostendit. Si autem illa quam de alijs exigit nõ est iusta pœna, nihil donat alijs, à quibus eam non exigit. Quia uerò illa iusta est, & nulla est iniquitas apud uindicantem Deum, quis sufficiat agere gratias ei, qui hoc remittit, quod si uelit exigere, nemo se rectè diceret non debere? Quos & uocauit: Nos, inquit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, id est, uasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Non enim omnes Iudæos, sed ex Iudæis: nec omnes omnino homines gentium, sed ex gentibus. Vna est enim ex Adam massa peccatorum & impiorum

impiorum, in qua Iudæi & gentes, remota gratia dei, ad unam pertinent conserpſionem. Si enim figurus luti ex eadem conserpſione facit aliud uas in honorem, aliud in contumeliam: manifestum est autem quod ex Iudæis alia uasa sunt in honorem, alia in contumeliam, sicut ex gentibus: sequitur ut ad unam conserpſionem omnes pertinere intelligantur. Si fuerit inquit, numerus filiorum Israël quasi arenæ maris, reliquiæ saluæ fient. Cætera ergo turba, uasa perfecta ad perditionem. Verbum enim consummans & breuiâs, inquit, faciet dominus super terram: id est, ut compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes: nõ per innumerabiles obseruationes, quibus illa multitudo seruiliter onerata premebatur. Per gratiam quippe nobis uerbum consummans & breuiâs fecit super terram, dicens, Iugum meum suaue est, & sarcina mea leuis est. Quod & paulò post hic dicitur: Propè est uerbũ in ore tuo, & in corde tuo: hoc est uerbum fidei quod prædicamus: quia si confitearis in ore tuo, quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris: Corde enim creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutem. Hoc est uerbum cõsummans & breuiâs, quod fecit Deus super terram: qua consummatione atq; breuitate latro iustificatus est, qui defixus in cruce omnibus membris, & habens libera hæc duo, corde credidit ad iustitiam, ore confessus est ad salutem, statimq; audire meruit, Hodie mecum eris in paradiso. Consequerentur enim bona opera eius, si percepta gratia diu inter homines uiueret. Nec tamen ea præcesserant, ut eandem gratiam mereretur, ex latrocínio fixus in cruce, ex cruce in paradysum translatus: Et sicut prædixit, inquit, Esaias, Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semẽ,

sicut

sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissetus. Quod hic ait, Reliquisset nobis semẽ: hoc ibi, Reliquiæ saluæ fient. Cæteri autem perditionis uasa debito supplicio perierũt. Et non omnes perisse sicut Sodoma & Gomorra, non meritum eorum fecit, sed gratia Dei relinquentis semen, unde alia messis toto orbe confurgeret. Hoc & paulò post: Sic ergo, inquit, & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratiæ, iã non ex operibus: alioquin gratia iam nõ est gratia. Quid ergo: quod quærebat Israël, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, cæteri uerò excæcati sunt. Consecuta sunt uasa misericordiæ, excæcata sunt uasa iræ: ex eadem tamen conserpſione. Quis enim discutiet opera domini ex eadem conserpſione unum damnantis, alterum iustificantis? Liberum uoluntatis arbitrium plurimum ualet: Imò uerũ est quidem, sed in uenudatis sub peccato quid ualet? Caro, inquit, concupiscit aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem: ut non ea quæ uultis faciatis. Præcipitur ut rectè uiuamus, hac utique mercede proposta, ut in æternum beatè uiuere mereamur. Sed quis potest rectè uiuere, & bene operari, nisi iustificatus ex fide? Præcipitur ut credamus, ut dono accepto spiritus sancti, per dilectionem bene operari possimus. Sed quis potest credere, nisi aliqua uocatione: hoc est, aliqua rerum testificatione tangatur? Quis habet in potestate tali uisu attingi mentem suã, quo eius uoluntas moueatur ad fidem? Quis autem animo amplectitur aliquid, quod eum non delectat? Aut quis habet in potestate, ut uel occurrat, quod eum delectare possit, uel delectet cum occurrerit? Cum ergo nos ea delectant quibus proficiamus ad Deum,

inspira-

inspiratur hoc, & præbetur gratia Dei, non nutu nostro, & industria, aut operum meritis comparatur: quia ut sit motus uoluntatis, ut sit industria studij, ut sint opera charitate feruentia, ille tribuit, ille largitur. Petere iubemur, ut accipiamus: quærere, ut inueniamus: & pulsare, ut aperiat nobis. Nonne aliquando ipsa oratio nostra sic tepida est, uel potius frigida, & penè nulla, ut neque hoc in nobis cum dolore aduertamus? quia si uel hoc dolemus, iam oramus. Quid ergo aliud ostenditur nobis, nisi quia & petere, & quærere, & pulsare ille concedit, qui hæc ut faciamus iubet. Igitur non uolentis, neque currentis, sed miserentis est Dei: quandoquidem nec uelle, nec currere, nisi eo monente atque excitante poterimus. Quid si electio sit aliqua, ut sic intelligamus, quod dictum est, Reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt: non ut iustificatorum electio fiat ad uitam æternam: sed ut eligantur qui iustificentur. Certe ita occulta est electio, ut in eadem conspersione nobis prorsus apparere non possit. aut si apparet quibusdam, ego in hac re infirmitatē meam fateor. Non enim habeo quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam salutarem, si ad examē huius electionis aliqua cogitatione permittor, nisi uel maius ingenij, uel minora peccata, uel utrunque, addamus etiā si placet, honestas utilesque doctrinas. Quisquis ergo fuerit quā minimis peccatis irretitus atque maculatus (nam nullis quis potest?) & acer ingenio, & liberalibus artibus expolitus, eligendus uidetur ad gratiam. Sed cum hoc statuero, ira me ridebit ille qui in firma mundi elegit, ut confundat fortia, & stulta mundi, ut confundat sapientes: ut cum intuens & pudore correctus, ego irrideam multos & præ quibusdam

pecca-

peccatoribus castiores, & præ quibusdam piscatoribus oratores. Nonne aduertimus multos fideles nostros ambulantes uiam Dei, ex nulla parte ingenio comparari: non dicam quorundam hæreticorum, sed etiam mimorum? Item non uidemus quosdam homines utriusque sexus, in coniugali castitate uiuentes sine querela, & tamen uel hæreticos, uel paganos, uel etiam in uera fide & uera ecclesia sic tepidos, ut eos miremur meretricum & histrionum subitò conuersorum non solum patientia & temperantia, sed etiā fide, spe, & charitate superari? Restat ergo, ut uoluntates eligantur: sed uoluntas ipsa, nisi aliquid occurrerit, quod delectet, atque inuitet animum, moueri nullo modo potest. Hoc autem ut occurrat, non est in hominis potestate. Quid uolebat Saulus, nisi inuadere, trahere, uincire, necare Christianos? quā rabida uoluntas, quā furiosa, quā cæca? Qui tamen una de super uoce prostratus, occurrere utique tali uisu, quomens illa & uoluntas refracta seuitia retorqueretur & corrigeretur ad fidem: repente ex euāgelij mirabili persecutore, mirabilior prædicator effectus est. Et tamen quid dicimus? Nunquid iniquitas est apud Deum? exigentem à quo placet, donantem cui placet: qui nequaquam exigit indebitum, nequaquam donat alienum. Nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Quare tamen huic ita, & huic non ita? O homo tu quis es? debitum si non reddis, habes quod gratuleris: si reddis, non habes quod queraris. Credamus tantum, etsi capere non ualeamus: quoniam qui uniuersam creaturam & spiritalem & corporalem fecit & condidit, omnia in numero, & pondere, & mensura disponit: sed inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uia eius. Dicamus Alleluia,

Iuya, & collaudemus canticum, & nō dicamus, quid hoc? ut quid hic? Omnia enim in tempore suo creata sunt.

ITEM DE LIBRO SECVNDO.

Diabolus etiam uolens nocere iusto uiro Iob, nocendi quidem uoluntate diabolus erat, sed tamen à domino Deo potestatem petebat, dicens: Mitte manum tuam, & tange carnem eius. quamuis hoc esset, si permitteretur, ipse facturus: Ipsam enim promissionem petebat hoc modo, & manum domini appellabat permissam à domino manū suam, id est, ipsam potestatem quam uolebat accipere. Cui congruit illud in euangelio, quod dominus discipulis ait, Hac nocte postulauit satanas uexare uos sicut triticum. Dicitur ergo spiritus Dei malus, hoc est, minister dei ad faciendum malum in Saul, quod eum pati iudex omnipotentissimus iudicabat, quoniam spiritus ille uoluntate qua malus erat, nō erat Dei: Creatura uerò, qua conditus erat, & potestate quam non sua, sed domini omnium æquitate acciperat, dei erat. Item, ira hominis feruida est, & non sine cruciatu animi: Ira uerò Dei, de qua dicitur in euangelio, Sed ira Dei manet super eum. illo in tranquillitate iugiter permanente cum creatura subdita exercet admirabili æquitate uindictam.

Hic iam ordine ad tractatum reuersus Apostoli est. Nam idem dominus omnium: diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim, quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Unus Deus omnium, & diues in misericordia, salutem habet, unde utrique tribuat. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Interrogat, & postmodum ipse respondet, Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo uerò

do uerò prædicabunt, nisi mittamur? Quia nunquam ad illos prophete missi sunt. Sicut scriptum est, Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Istorum pedes bene currunt, & speciosi sunt, quia annuntiant. Illorum autem, qui ad uanitates seculi currunt, turpes sunt pedes. Sed non omnes obediunt euangelio. Si ne illi quidem obediunt, ad quos isti mittebantur, quomodo illi obediunt, qui non audierunt? Esaias enim dicit, Domine quis credidit auditui nostro? Quis pro difficultate dicit. Ergo fides ex auditu, auditus autem per uerbum CHRISTI. Responso Apostoli hoc magis contra Iudæos dicit, quibus & per legem, & per prophetas promissus est CHRISTVS, & uenisse credere nolunt. Et docet testimonijs sequentibus, quia ita est, & excusationem nullam habebunt. Sed dico, Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Uult hoc testimonium per allegoriam de uocibus prophetarum intelligi. Sed dico, Nunquid Israël non cognouit? Nūquid Israël non cognouit gentes esse saluandas? sed quando legebāt testimonia, de profelitis dici credebant, non de uniuerso mundo. Primus Moyses dicit, Ego ad emulationem uos adducā. Quia debuistis exemplum præbere, ut gentes uos imitarentur, ut relictis idolis uerum Deum colerent. Nunc uel illos imitami, quia iam illi idola non colunt. In non gentem. Antequā crederent Deo, non erat gens Dei. Quasi dicat, eos qui nō erant gens mea, uoco, & credent mihi ad uestram irritationē: ut quibus debuistis maiores esse, gaudeatis si eis æquamini. Sicut si aliquis habeat filium inobedientem, et ad corrigendū eum dimidiū patrimonium det seruo, & postea ille conuersus gaudeat si aliud dimidium meruerit accipere. In gentem

insipientem in iram uos mittam. Gens insipiens, quæ legem Dei non habebat, siue non erat gens, quia mortui erant peccatis per idololatriam, sicut dicit de nõ credente, Iam iudicatus est. *Esaias autem audet, & dicit. Au det, quia non timet populum Iudæorum. Inuētus sum non querentibus me. Gentes quæ non querebant Deum cuius nec legem habebant, per quam eum quererēt. Palam apparui ijs, qui me non interrogabam. Gentes nõ Deum interrogabant, sed idola & mathematicos. Ad I sraël autem dicit. Qui tam benè sensit de gentibus, ecce quid dicit de Iudæis. Non solùm ergo gentes eligendas, sed etiam ex I sraël incredulos repellendos, antè prædictum est. Per allegoriam extensio manuum crucem significat. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem. Toto tēpore mirabilia ostendens, & nec sic credidistis, quanta sit pietas Dei: ut in modũ nutricis, quæ uult paruulũ proficere ut ambulet, q̄ nec dum ambulat, expandit manus, ut ad illã ueniat: et dum ad illã cupit peruenire, discat ambulare. Sic deus beneficijs suis semper ad se colendũ Iudeos prouocauit, sed illi in sua claudicatione remanserũt. ¶ Dico ergo: Nunquid repulit dominus populũ suũ? Quia satis illos humiliauit, modò quasi bono doctor & ne exacerbare illos potius uideatur dũ prouocaret, quasi cõsolatur eos. Absit. Nõ sic eos repulit, ut iã non reci piat eos, si crediderint domo domini. Nã & ego I sraëlita sum. Si omnes penitẽ repulisset, nec me utiq; attraxisset: quòd si etiam, ut ita dicã, ex eis alius nõ credidisset, nisi ego, fuerat in me cõpleta pmissio Dei, quã Abraham locutus est: non dicã quòd inde tot milia crediderunt dono eius. Ex semine Abraham de tribu Benjamin. Nõ ex proselitibus. Non repulit Deus plebem suã, quam præsciuit. Quam præsciuit: id est, prædestinauit saluan-*

CAP. XI.

saluandam: quia ex ipsa plebe multi crediderunt dono gratiæ CHRISTI: qui apud illum futura iam facta sunt: sine dubio ergo præsciuit: & quia præsciuit, prædestinauit: sed prædestinasse est disposuisse, quòd fuerat ipse facturus. An nescitis in Helia quid dicit scriptura? Vbi scriptum est de Helia. Quomadamodum in terpellat Deum aduersus I sraël: Domine prophetas tuos occiderunt: altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & querunt animam meam. Hoc dicit, ne superbirent iterũ gentes, eò quòd ex ipsis multi crediderunt, ex illis uerò pauci, ad comparationem multitudinis gentium. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Prophetæ illud sciebãt, quòd illis dicebatur. Nã si omnia nossent, diuini potius dicerentur. Dixit & rex ad Hieremiã, Si est uerbum Dei in te. Reliqui mihi septem millia uirorum. Si prophetã tanti latuerunt, uos quãtos putas posse latere qui saluandi sunt? Norandũ quia non dixit, Relicta sunt: sed, Reliqui mihi. Qui nõ curuauerunt genua ante Baal. Quomodo malis operibus Deus negat, ita & idolum adoratur. Nõ em̄ tantum ille ei seruit, qui illi immolat, sicut de auaritia dicit, quæ est simulachrorum seruitus. Sic ergo & in hoc tēpore reliquæ secundũ electionẽ gratiæ saluæ factæ sunt. Sicut ergo tunc nõ omnes perierunt, ita et nunc aliquanti saluantur: tẽpus electionis modò est: ceterum qui credit nũc, tunc mercedẽ accipiet. Si autẽ gratia non ex operibus. Inter gratiã & prædestinationẽ hoc interest, q̄ prædestinatio est gratiæ preparatio: gratia uerò iã ipsa donatio. Quòd ait Apostolus, Ipsius em̄ sumus figmẽtum creati in Christo IESV in operibus bonis: gratia est. Quòd autẽ sequit̄, Quæ preparauit deus ut in illis ambulemus. prædestinatio est. Et ne diceret illi, Sub Helia iusti erãt, isti uerò peccatores sunt: quomodo ergo eos dicit electos?

subiecit, Quia eos gratia fecit esse credētes, ideo sunt gratis saluati. Gratia em̄ ideo dicit, q̄a gratis datur, nullis præcedētibz meritis. Præcedit namq; non de bita, sed gratuita gratia, ut per illam fiant bona opera. Ne si præceſſerunt bona opera, tanq̄ operibus reddatur gratia, ac sic gratia iã non sit gratia. Quisquis uerò dicit, gratiã Dei ab hominibus bonor̄ merito præueniri, & gratiam Dei meritis dari, Pelagia nus est: Nam nõ est gratia, si non gratis datur: si de bita merētibz redditur: quod absit. Quia nos Deus præuenit, & præcedit: nõ nos Deum. In multis locis hoc sæpe testatur, fidei gratiã præponens operibus: non ut opera extinguat, sed ut ostēdat, non esse ope ra præcedentia gratiam, sed consequentia: ut scilicet non se quisq; arbitretur ideo percepisse gratiã, quia bene operat⁹ est: sed bene operari non posse, nisi per fidem perceperit gratiã. Alioquin gratia non est gratia. Si aliquid antè præcedit hominis unde saluetur, iam non gratis. Gratia autem, ut dixit, ideo dicitur, quia nullis præcedētibz meritis datur, et quia gratis pec cata dimittit. Quid ergo: quod quærebat Israël, hoc non est consecutus. Totus Israël ideo non est consecutus, quia non ex fide quærebat, sed per sabbatum tantum, & circuncisionem se putabat iustificari, cum cetera mã data contemneret: sic quum iustitiam consecuta sunt uasa misericordiã, excæcata sunt uasa ire. Electio autē consecuta est. Electio, populus fidelis, qui misericordiã cõsecutus est, quē Deus elegit. Ego, inquit, elegi uos: non uos me. Cognouit Deus qui sunt eius. Et illud, Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi. Hęc est illa electio, qua eos quos uoluit elegit in CHR I S T O, ante constitutionem mūdi ut essent sancti. Cæ teri uerò excæcati sunt, sicut scriptū est. Excæcati sunt per infidelitã

infidelitatē: sicut scriptum est, Nisi credideritis, non intelligetis. Dedit illis spiritū compunctionis, oculos ut non uideam, & aures ut non audiam. Et ibi propheta de infide libz aiebat, & peccātibz. Dedit illis Deus: hoc est, tradidit illos Deus in desiderio suo. Dei tradere, re linquere est. Spiritum cõpunctionis, quē uolebāt, de dit illis deus: q̄a semper increduli fuerūt uerbis Dei, et diffidētes: et ideo iusto sunt Dei iudicio derelicti: ira et nunc Christiani, qui dubitāt de resurrectione, & præmio, & gehenna, spiritū cõpunctionis habent à diabolo infusum. Vsq; in hodiernū diē. Vsq; q̄ conuer tantur ad Deū: quomodo de uelamine carnis ad Co rinthios tractat. Cū conuersi fuerint ad Deū, aufere tur uelamen. Et Dauid dixit, Fiat mensa corū in laqueū, & in captionem, & in scandalū, & in retributionem ipsis. Hoc de illis dicit, qui saluatorē aceto & felle potauerunt: & tamen ipsis dicit Petrus, Et nūc fratres scio, quia per ignorantiam fecistis hoc: pœnitementi ergo, & bap tizetur unusquisq; uestrum. Et ipse Paulus pōst modi cum, Et illi, si non permanserint in incredulitate, in serentur. Obscuremur oculi eorum, ne uideam: & dorsum il lorum semper incurua. Quamdiu tales sunt. Dico ergo, Nū quid sic offenderunt, ut caderem? Absit. Hoc est, ut caderēt in æternum? Absit. Possunt tamen, quāuis sua uolun tate ceciderint, illuminante Dei gratia surgere. Sed illorum delicto salus est genibus, ut illos æmulemur. Vsq; a deo dilexit, ut propter illorum salutem gentes salua rentur: ut illi uidentes gentes ad regnum Dei uoca ri, & confunderentur, & conuerterentur. Quod si deli ctum illorum diuitiæ sunt mūdi. Si delictum eorum uobis tantum profuit, ut uos illis æquaret: quanto magis si uelint multi ex illis credere, uel omnes, prodesse uobis poterant ad doctrinam? Delictum Iudæo-

rum ditauit gentes, ut eorū sine labore legis fierent coheredes, et cōcorporales, sicut ad Ephesios ipse cōmemorat. Et diminitio corū diuitiā gentiū: quāto magis plemitudo corū? Si pauci eorū credentes tantum uobis profuerūt: quāto magis si plurimi credidissent? Vobis enī dico gentib. Qui ex gētibus credidistis. Vult ostēdere se per illos Iudæorum salutem magnopere querere. *Quādiu quidem ego sum gemiū Apostolus. Quādiu sum in corpore. Ministeriū meum honorificabo. Illustrabo, honorificabo ministeriū meū, si non solūm gentes, ad quas missus sum, sed etiā Iudæos lucratus fuero exēplo meo. Si quo modo ad emulādum prouocem carnem meā. Hic carnē suam Iudæos dicit, ex quorū genere ueniebat. Si quocunq; modo sic me exhibeā, ut me illi amulentur, & desiderēt tales esse. Et saluos faciam aliquos ex illis. Quia uolūt omnes: uel aliquos, ut impleatur, Reliquiē saluē fient. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi. Repetit quod dixerat. Quæ adsumptio nisi uita ex mortuis? Vnde gentibus adsumptio, nisi ex illorū morte? Ex Iudæis mortuis Apostoli uita fuerūt adsumptio ni gentiū. Quōd si delibatio sancta est, & massa. Pauci credentes sancti: & omnes, si credant, fieri possunt. Si riuus bonus, & fons. Et si radix sancta, et rami. Radix patriarcharum, hoc est, primi & nouissimi, qui ex illis crediderūt, sancti sunt. Quōd si aliqui ex ramis facti sunt. Qui in c h r i s t o credere noluerūt. Tu autem. Non ideo illi fracti sunt, ut tu inferaris: sed ideo cōsertus, quia illi fracti sunt. Cū oleaster effes, insertus es in illis. Olea quidem, sed inculta, syluestris, de genere sine lege, et promissis. Cōtra naturā est ut oleaster in oliua inseratur: sed potētia Dei omnia possibilia: nec cōtradicat factura factori. Et socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es. Radicis, patrū: Pinguedinis, c h r i s t i. Noli gloriari*

gloriari aduersus ramos. Noli gaudere, quōd illi fracti sunt. Quōd si gloriaris, non tu radicē portas, sed radix te. Si gloriaris, hoc audies, quia nō illi per te stant: sed tu per illos. Nec tu illis uitā pręstitisti: sed illi tibi. Dicit ergo, Fracti sunt rami, ut & ego inserar. Bene: propter incredulitatē fracti sunt. Tu autē fide stas. Dicit ergo illos fractos, ut tu inferaris. Videamus, si propter hoc: sed illi per incredulitatem fracti sunt, tu autē nullis tuis meritis fide insertus es gratis: ne putes, quōd personam tuā acceperit, illos sine causa proiecerit. Noli altū sapere: sed tē. Noli superbē sapere contra eos: Sed magis uole, & ora pro illis. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Si illis nō pepercit, quia increduli fuerūt, quia ex semine Abrahę sunt: nec tibi parcat, si in aliq; incredulus fueris: quia oleaster eras. Incredulitas nō est uni⁹ generis: Omne peccatū ex infidelitate descēdit, sicut ostēditur in scripturis, Quia nō crediderūt uerbis Dei, etiā si Deo crediderūt peccatores. Vide ergo bonitatē & seueritatē Dei. Contra eos, quia alium Deū iustū, alium asserunt bonū: & contra eos quia negant Deum in peccantibus uindicare. In eos quidē, quia ceciderunt, seueritatē: in te autē, bonitatem Dei. Quia & illi iustificati sunt, et tui misericorditer, & clementer miseratus est, & nullis tuis meritis: unde omnino debet cessare pręsumptio. Si permanseris in bonitate. In fide, quę tibi per eius bonitatē collata est. Alioquin & tu excideris. Et tu si incredulus fueris, seueritatē senties: & illi bonitatem, si crediderint. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Si autem in infidelitate permanserint, non inserentur. Ostendit eos dono Dei posse reuerti. Potēs est enim Deus iterum inserere illos. Apud homines quidē impossibile est, aridos surculos reformare: Deo autē omnia possibilia sunt. Nam si tu ex naturā

excisus es oleastro. Qui iam olim in patribus tuis, qui ob
liri naturalem legem, degenerauerunt à natura, etiã
per successiones peccandi consuetudo crescẽdo perma-
mansit, quasi naturaliter amari fuerunt: non solidim
per originale peccatum, sed etiam per actuale. Et cõ-
tra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis hi scẽ-
dum naturam inserẽtur sucẽ oliuẽ? Contra naturã est, sicut
dictum est, oleastrũ oliuẽ inserere: quia magis radix
ramo solet consentire, q̃ ramus radici. Nolo enim uos ig-
norare fratres. Et hoc ne superbirent gentes contra
eos. *Mysteriũ hoc, Secretũ. Ut non sitis uobis ipsis sapientes.*
Ut non secundum carnalem uestrã sapientiam dica-
tis, Meritis nostris nos Deus elegit, illos autẽ abiecit:
& ut nos eligeret, ideo illos repulit. *Quia cecitas ex
parte contigit in Israhel.* In his cecitas contigit, quia non
crediderunt: quos et Iacob claudicatio figurauit. Do-
nec plenitudo gẽtium iuraret, & sic omnis Israhel saluus fieret.
Cũ plenitudo gẽtium crediderit, sic æstimantur in fi-
ne seculi Iudæi, qui inuẽti fuerint credituri. Plenitu-
do gentium, multitudo credẽtium est, ex omni gene-
re: non omnes omnino gentes, iuxta figurã synecdo-
chen. *Sicut scriptũ est. In Esaia propheta. Veniet ex Syõ,
q̃ eripiat & auertat impietates ab Iacob. Quod antẽ nemo
facere p̃ualebat. Et hoc illis à me testamentum. Testamẽ-
tum nouũ, quod Hieremias promittit. Cũ abstrulero
peccata eorum. Ut per baptismũ mundati nouum acci-
pian testamentum. Secundum euangelium quidem inimici
propter uos. Inimici, quia uos illis æquauit, & quia uobis
p̃cedico, prohibentes nos gẽtibus loqui. Quid est, Se-
cundũ euangelium inimici propter uos: nisi, quod eorũ
inimicitia, qua occiderũt CHRISVM, euãgelio pro-
ficat: & hoc ostendit ex dei dispositione uenisse, qui
bene ueri nouit etiam malis: quia persecutio Iudæo-
rum*

euange

euangelio militauit. Tanta ab illis fieri permisit,
quanta necessaria fuerunt euangelio. *Secundum ele-
ctionem autem charissimi propter patres.* Si autem credãt,
charissimi sunt. Item aliter: Qui inde p̃destinatio-
ne electi sunt, per gratiam diligunt: qui in suo erro-
re dimissi sunt, inimicitias exercent propter euange-
lium: quos & Iacob claudicans figurauit. *Sine pœnitentia enim sunt dona, & uocatio Dei.* Id est, sine mutatione
stabiliter fixa sunt. Ad hanc uocationem qui perti-
nent, omnes sunt docibiles Dei: nec possunt dicere,
Credidi, ut sic uocarer: quia dominum non pœnitent
semini Abraham promississe. Et aliter: Sine aliquo p̃-
cedenti merito uel labore data est fides per gratiam
CHRISTI. Pœnitere Dei, mutare est: sicut legimus,
Pœnitent me Saul regem fecisse. uel illud, Iurauit do-
minus, nec pœnitebit eum: & reliqua: hoc est, sacer-
dotium istud nõ mutabitur sicut mutatum est Iudæo-
rum: ita & hic sine pœnitentia sunt dona Dei, & uo-
catio: hoc est, quos p̃destinauit, hos & uocauit.
Quia Deus non mutabit uocationis suę sententiam:
Sed quos ante mundi constitutionem in p̃scientia
sua elegit, ipsi dicturus est, Venite benedicti patris
mei: & reliqua. *Sicut enim aliquando & uos non credidistis
Deo. Quando adhuc illi credebant. Nunc autem miseri-
cordiam consecuti estis propter illorum incredulitatem. Non
merito uestro. Ita & isti nunc non crediderunt in uestra mi-
sericordia. Misericordia gentium CHRISVS est. Ut
& ipsi misericordiam consequantur. In tantum non credi-
derunt, ut & ipsi non ex operibus iustificentur, sed
misericordia, sicut uos, quandocumq; crediderint. Cõ-
clusit enim Deus omnia in incredulitate. Quos inuenit in in-
credulitate: hoc est, Iudæos omnes, & gentes, hos con-
clusit: quia antẽ Iudæi peccatores erant, non perfidi:*

I 5 Post

Postquam autem CHRISTO non crediderunt, æqua
les sunt gentibus: & ita misericordia indigent om-
nes & consequuntur. Vt omnium misereatur. Hæc fecit
causa ut omnibus misereatur: quia omnes æqualiter
incredulosprehendit. O altitudo diuitiarum sapien-
tiæ. Laudat ergo sapientiam Dei, qui tamdiu expe-
ctauit secundum præscientiam, donec omnes equa-
liter indigerent misericordia, ut nemo haberet unde
gloriaripotest, se ex operibus iustificatum, quæ nec
fecit. Hoc autem nemo intellexit iusto Dei iudicio,
unde admirans Apostolus tantum profundum; nul-
lis meritis præcedentibus gentes intromissas, et mul-
ta perfidia præcedente derelictos Iudæos, excla-
mat: O altitudo. Et si Apostolus hoc dicit, quãto ma-
gis nos dicere debemus, & non discutere Dei iudi-
cia: sed ad istud testimonium, uelut ad portum confu-
gere, & uelut ad ualidissimam anchoram nos tene-
re. Et scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius,
& inuestigabiles uia eius. Considerandum quòd Dei
scientia omnibus diuitiis præponitur. Quis enim co-
gnouit sensum domini? aut quis consiliarius eius fuit? Quis, pro
difficultate positum est. Aut quis prior dedit illi, & retri-
buatur ei? Quis prior fecit aliquid boni sine Deo, ut
non Dei misericordiam glorificet, sed suo merito se
recepisse gloriatur? cuius est bonitatis etiam quòd su-
mus, & uiuimus, non tantum quòd credimus: quia
in omnibus ipsius misericordia præuenimur. Et scia-
mus, quia si boni aliquid facimus, iam ab illo accipi-
mus, cui nemo prior dedit. Quonia ex ipso, & per ipsum.
Ab ipso non solum omnis creatura de nihilo facta
est, sed ex ipso est omne bonum, dicente Iacobo. A quo
est omne donum optimum. Et in ipso sunt. In ipso con-
cluditur, ipse glorificandus à nobis est. Omnia. Ipsi glo-

ria in secula. Amen. Si omnia, & fides. ¶ Obsecro itaq; uos CAP. XIII.
fratres. Initium cause: Quia de sensu domini dixerat,
modò docet qui esse debeant, quales se Dei adiutorio
debeant exhibere, ut sensum domini habere merean-
tur. Per misericordiam Dei. Qua saluati estis: nihil enim
maius habebant. Vt exhibeatis corpora uestra. Quanto
magis animas uestras: non arietes & hircos: qui ta-
men uiui, & sine macula offerebantur. Hostiam uiuen-
tem. Ab omni peccatorum morte alienam. Sanctam.
Puram, & castam: Sanctificate enim uos, ait, à mulie-
ribus. Deo placeamem. Non hominibus solum. Ratio-
nabile obsequium uestrum. Omnia sapienter faciendã: quia
etiam si consummatus quis fuerit, & abfuerit ab illo
scientia Dei, in nihilum deputabitur. Et nolite confor-
mari huic seculo. Nolite iterum similes esse filiis mun-
di, qui facti estis filij Dei. Sed reformamini in nouitate
sensus uestri. Renouate dono Dei sensum uestrum, per
quem regitur corpus, et omnia membra diriguntur.
Et ita corpus renouabitur: & cum hoc feceritis, tunc
poteritis uoluntatem Dei, & sensum eius agnosce-
re. Vt probetis quæ sit uoluntas Dei. Hæc enim non nisi
nouo sensu reuelatur renatis per gratiam. Bona, &
beneplacens, & perfecta. Bona, melior, & optima. Dico
enim per gratiam quæ data est mihi. Non sensu proprio
loquor: sed gratia CHRISTI loquitur in me: quasi
prohibens aliter sapere, quàm præcipit lex diuina.
Omnibus qui sunt inter uos. Sacerdotibus, & doctori-
bus, quorum exemplum cæteri sequerentur. Non
plus sapere, quàm oportet sapere: sed sapere ad sobrietatem. Plus
sapit, qui illa, quæ lex non dicit inquirat: sicut dicit Sa-
lomò. Altiora te ne quesieris. Vnicuiq; sicut Deus diuisit.
Notandũ quòd spiritũ sanctum dicat Deũ: quem ad
Corinthios, diuidere dicit dona singulis prout uult.

Mensuram fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus. Vt agnoscamus à Deo nobis etiam ipsam fidem donari. Omnia autem membra non eundem actum habent. Non potest oculus audire, nec auris uidere. Ita multi unum corpus sumus in CHRISTO. Ad unitatem & pacem hortatur: Non potest unus omnia habere: ne superbiat si nullius indigeat. Nolite ergo contristari, quia non habet unus, quod aliū habere perspexit. Singuli autem alter alterius membra. Alterutro præstamus quod habemus: ut præstando in alterutrū quod habemus, magis ac magis charitas confirmetur. Habemus autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differemus. Audi donationes, & tace de meritis. Noui testamenti donum est, quod ex nobis non est: Omnibus credentibus gloria futura promittitur. Sed iam in præsentī renatis dominus differentias uirtutum, gratia distribuite, largitur. Sicut prophetiam secundum rationem fidei. Fidei, non legis: sed illius fidei, quæ per dilectionem operatur: sed ista dilectio per spiritum sanctum infunditur. Vel etiam illam prophetiam ueram, quæ secundum fidem est. Sicut ministerium, in ministrando. Sacerdotale. Sicut qui docet, in doctrina: qui exhortatur, in exhortando. Qui docet, maior est eo qui exhortatur: exhortari enim possunt & ignari pro uiribus suis: docere autem doctorum est. Hinc usque dona. Hinc iam docet, ut donis acceptis beneturamur. Qui tribuit, in simplicitate. Omnibus simpliciter, id est, puro corde debet dari: qui enim suscepit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Qui præest, in sollicitudine. Ecclesiæ, uel fratribus. Qui miseretur. Maxime misericordia circa ægrotantes exhibenda est, quamuis generalis sit. In hilaritate. Hilarem enim datorem diligit Deus: Tri-

stem

stem sine dubio odit. Dilectio sine simulatione. Qui factus est in charitate, iniuriam Deo facit, qui charitas est. Magna enim fraus est, si auro plumbum admisceas: quanto grauius, si malo simulationis, quantum in te est, bonum cœleste corrupas? Tora puritas debet esse in Christiano, sicut dicit, Deus lux est. Et in Christiano serenitas mētis debet esse. Seruorum est in præsentī pauere, & in absentī detrahere. & illud, Nō diligamus uerbo, sed opere & ueritate, ut etiam si necesse est, moriamur. Odiemus malum. Siue opus, siue hominum actus malos. Adhæremes bono. Sicut. Diuerte à malo, & fac bonum. Et adica malum, ut semines bonum. Charitate fraternitatis. Tanquam ex uno utero nati, ita uos diligite. Inuicem benigni. Sicut, Inuicem superiores existimantes. Honore inuicem præuenientes. Maximè semper tenendum est, ut semper te minorem omnibus existimes, & sic seruabitur humilitas, & patientia: quia quicquid pateris à maiore, contentus es. Solitudine non pigri. Non solum ad quem manet sollicitudo ecclesiæ, impiger debet esse, & alacer: sed etiam inuicem de profectu & uita uestra debetis esse solliciti. Spiritu feruemes. Tunc spiritu feruemus, si à carnalibus actibus fugiamus: quia dominus in tepidis nauseam patitur. Domino seruientes. Non seculo, nec uitis: sed redemptori. Spe gaudentes, in tribulatione patientes: orationi inflames. Propter gaudium futuræ spei in tribulatione estote patientes. Omne, inquit, gaudium existimate, cum in tentationes uarias incideritis. Omni tempore benedicentes. In prosperis, & in aduersis. Necessitatibus sanctorum communicantes. Memento te quibus operibus sancti paruerint Deo, & estote participes eorum, & ministrare eis, qui omnia sua contempserunt propter

CHRISTO

142 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
CHRISTVM, sic, ut ibi uestra abundantia illorū ino-
piam suppleat, ut & illorum abundantia uestræ ino-
piæ sit supplementum. Hospitalitatem scilicet. Sicut
Loth etiam inuitos cogebat hospites. Et sicut dicit,
Hospitalitatem nolite obliuisci. per hanc enim pla-
cuerunt quidam, angelis hospitio receptis: & cæte-
ra testimonia. Benedicite persequemibus uos, Benedicite,
& nolite maledicere. Ne putaremus urrunque fieri pos-
se, non solum non remaledicendum est, sed etiam be-
nedicendum: sicut ait apostolus Petrus, Non red-
dentes malum pro malo, uel maledictum pro ma-
ledicto: sed è contrario benedicentes. *Gaudere cum
gaudemibus.* Sed modò id peruerse fit, qui flemus cum
gaudentibus: si quis laudatur, inuidemus: si quis ca-
dit, gaudemus: si de corpore essemus, doleremus
unum membrum abscissum de corpore nostro. *Fle-
re cum fletibus.* Ad fletum Marię fletibus prouocatur
dominus, nobis præbens exemplum, non pro Laza-
ro, neq; pro Iudæorum incredulitate: quia non tunc
primum signis eius nõ crediderunt, sicut quidam pu-
tant. *Flere cum fletibus:* nos oportet, subintelligi-
tur. Si quid patitur unum membrum, compatiuntur
omnia membra. *Idipsum inuicem semiemus.* Vt sicut tuę,
ira & fratris necessitati perfecta charitate consen-
tias. Non alta sapientes. Superbè sapit, qui Deo suã non
referuat iniuriam. Sed humilibus conseniemes. Humili-
bus, hoc est, humilitati. Nolite esse prudentes apud uosmet-
ipsos. Nolite in humana sapientia gloriari: sed stulti
estote in hoc seculo, ut sitis sapientes, sicut scriptum
est, Beatus quem tu erudieris domine, & de lege tua
docueris eum. Nulli malum pro malo reddemes. Sapiētia
humana est, si queras, quomodo uicem reddas malo.
Nam stultitia est in seculo, si percutienti maxillam,

præ-

præbeas & alteram. Qui si tantæ patientiæ & beni-
gnitatis fueris, non solum coram Deo, sed etiã apud
homines probabilis habebertis. *Prouidemes, bona non
tantum coram Deo: sed etiam coram omnibus hominibus.* Tu
enim caue ne ideo facias, ut non Deo & homini, sed
ut solis hominibus placeas. *Si fieri potest, quod ex uobis
est, cum omnibus hominibus pacem habemes.* Siue ex uobis
est ut fieri possit, quod uestrum est, uos habetote pa-
cem & cum amicis, & cum inimicis, & dicite cum
Propheta, Cum ijs qui oderunt pacem, eram pacifi-
cus. Nulli ergo debemus malum de iniuria facere,
uel nocere: sed magis è contrario optare salutem eo-
rum, & conuersionem ad dominum. Vt bonum fieri
possit, merces sit uoluntatis tuæ: ut uerò fieri non
possit, culpa sit dissensionis alienæ. Tu uerò cū
propheta pronuntia, Cum ijs qui oderunt pacem eram
pacificus. Quod hoc modo implet, dum utilia & sa-
lutaria optas inimicis: quia huiusmodi uoro ad optã-
tem permanet fructus: & si ab altera parte negligã-
tur affectus. Nõ uosmetipsos defendemes charissimi. Id est,
non partes uestras uerbis defendetes, contentiones,
odia præparetis: sed magis furentis iracundiã ceden-
do uincatis. Quia alienæ malitię impetum fugisse, su-
perasse est: hoc modo importunam animositatē aut
ratione mitiges, aut humilitate declines. *Sed date lo-
cum iræ.* Aut fugite, aut permittite uobis noceri. *Scr-
iptum est enim, Mihi uindictam.* Ego quasi meam, non ue-
stram iniuriam uindicabo, quoniã qui uos tangit, &
pupillam meã: Et qui scandalizauerit unum ex pusil-
lis istis, & reliqua. Ego retribuam dicit dominus. Secun-
dum historiam speim uindictę illis promittit, ut uel
sic illos prouocet ad patientiam, & misericordiam:
nõ illi negarent, quod Deus nulli negat. *Sed si e fuerit
inimi*

inimicus tuus, aba illum. Si sitit, potum da illi. Hoc est, ut maglum benignitate confundas, & gratia castiges ingratum. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Ut cum intellexerit sibi carbones congregari per tuam sibi non debitam misericordiam, postea conuertatur, & diligat, quem antea oderat: nam non est misericordia, si illam ideo facias, ut illi aliquid peius eueniat, qui iuberis pro inimico orare. Noli uin ei à malo: sed uince in bono malū. In sensibus uel motibus animorum ille dicitur uicisse, qui alterum ad suam traxerit partem, sicut hæreticum, aut paganum. Si ergo mali uicissitudinem à te receperit, ille te uicit, & passionis similitudinem uitio suo subdidit. Si autem per patientiam tuam cessare eum ab ira, uel iniuria feceris, tu uicisti, & de peccato ad salutem, acquirendo proximum, triumphasti. ¶ Omnis anima potestatis. Hæc causa aduersum illos, qui se purabant ita debere libertate Christiana uti, ut nulli aut honorem deferrent, aut tributa redderēt: quibus ita dicit, ut eos humiliet. sed & de ecclesiasticis potestatibus potest intelligi, ut sacerdotibus humiles existamus. Sublimioribus subdita sit. Ecclesiasticis, uel seculi. Non est enim potestas, nisi à Deo. Quæ autē sunt, à Deo ordinata sunt. Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Non uult Christianum esse superbum, ne non propter CHRIS TV M, sed propter superbiam patiatur: sicut alibi dicit, Videte quomodo cautè ambuletis, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt: sicut ipse redemit tempus, cum dixit, Optime Felix: non idcirco iustus, nam secundum desiderium eius datur ei: quia dicit Salomon, Quoniam data est uobis potestas à Deo: sed cum essetis ministri regni illius, non recta iudicatis. Constituetur enim ut iustè te iudicet, & ut ti-

CAP. XIII.

ut timeatis, & uel sic non peccēt. quomodo ergo propheta dixit, Quia regnauerunt, & non per me: per pecuniam, & magos, & ambitiones regnabant. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Quia per superbiam suam damnantur. Nam principes non sunt timoriboni operis. Sicut dicit de hæretico, cum sit proprio iudicio condemnatus. Sed mali Malus timet: Bonus autem, si pro iustitia mori non timet. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudē ex illa. Damna tio malorū, laus honorū est, naturaliter enim omnes norunt & innocētiā præmio, & malitiam dignam esse supplicio. Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Et si non ab illa, tamē ex illa. Aut enim iustè agis, & iusta potestas laudabit te: aut iustè agentem etiam si potestas iniusta dānet te, Deus iustus coronabit te. Ac per hoc tu iustitiam tene, tu bene uiue. Et siue dānet, siue absoluat, habebis laudē ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malè feceris, time. Quia pro tua sollicitus est quiete. Non enim sine causa gladium portat. Gladium spiritus, quem portabat Petrus, & ipse Paulus, & in te habet officium si peccaueris. Hoc spiritaliter. Dei enim minister est, uindex in iram, ei qui malum agit. Ideo necessitate subditi estote. Sicut Ananiæ & Saphiræ, & Mago: quia Deus emendare uult peccatores. Non solum propter iram, sed & propter conscientiam. Non solum ne irascatur, sed etiam quia scit ille à iustis etiam honorem deberi principibus populi tui, qui possunt etiam sine causa insurgere: sed & ne pro peccati conscientia damnemini. Ideo enim & tributa præstatis. Reddite quæ Cæsaris sunt Cæsari: quicunq; enim habet unde tributum præstet, quo modo potest non esse subiectus in ijs quæ illi à Deo sunt constituta? Hoc & de sacerdotibus. Ministri enim Dei sunt, in hoc

K

hoc

hoc ipsum seruientes. Dignus est operarius mercede sua: ut uel sic crederent, ne uideretur CHRIS TVS magis superbiā docuisse: dum in peccatoribus uin dicant, Deo ministrare probantur. Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum. Inclina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum: etiam elemosyna debitum appellatur. Cui uectigal, uectigal. Vectigal nostrum est, ut transeuntibus demus, uel transeuntes sedentibus ad uiam & indigentibus largiamur. Vectigal autem à uehendo dicitur. Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Quomodo ergo, præter Deum, ne timueris alium? seu sic, inquit, te age, ut neminem timeas: timor enim Dei expellit timorem humanū. Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Hoc solum debet manere: semper dilectionis debitum, quod semper est necessarium. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Proximus est secundum dictum domini, omnis homo qui misericordia indiget. Nam non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces. Et si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo restauratur. Diliges dominum Deum tuum perfecte, propter idololatriam: & proximum sicut te, propter iniustitiam. Inde enim iniustitia nascitur, quia plus cæteris nos amamus. Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Omnis lex & prophetæ in hoc uerbo continentur: sicut enim non uis tibi fieri malum, sic uis tibi fieri bonum. Plenitudo ergo legis est dilectio. Consummatio legis: quia & bonum non facere, malum est. Et hoc sciemes tempus quia hora est. Non ergo debetis semper paruuli esse & lactentes, sicut dicit ad Hebræos. Enumerat, siue recapitulat. Horam pro tempore posuit. Iam nos de somno surgere. De somno pigritiæ,

tiæ, & ignorantiae surgamus. Iam enim lucet scientia Dei. Nunc enim propior est nostra salus. Dum appropinquat scientia Dei, adpropinat salus, appropinquat saluti perfectus intellectus, & firmior fit credendo. Quam cum credidimus. Cum primum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Comparat nocti ignorantiam, diei uero scientiam. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Cum ignorantia abijciamus simul & opera ignorantiae, & induamus arma scientiae: hoc est, opera bona. Qui male agit, odit lucem: qui autem facit ueritatem: uenit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo suat facta. Sicut in die honestè ambulemus. Scientes Dei oculis semper uideri. Omne peccatum nocte liberius fit: in die autem peccare non liberè potest, propter timorem, & pudorem. Non in comessationibus. Comessatio est collatio conuiuij. Nos igitur non tales, sed spirituales de Apostolo habemus comessationes: Cum conuenitis, inquit, inuicem, unusquisque uestrum psalmum habet: & reliqua. Et ebrietatibus: non in cubilibus, & impudicijs: non in comemione, & emulatione. Attendite uobis, ne forte grauentur corda uestra in crapula: & cætera de ebrietate testimonia. Sequitur ebrietatem impudicitia: ebrietas enim materia est luxurij. Sed etiam si ista non fuerint, & fuerit zelus & inuidia, non nobis esse gloriandū Iacobus probat dicens, Nolite gloriari, & mendaces esse aduersus ueritatem: & reliqua. Sed induimini dominum IESVM CHRISTVM: & carnis curam ne feceritis. Qui dicit se in CHRISTO manere, debet quomodo ille ambulauit, ambulare: solus CHRISTVS uideatur in nobis, non homo uetus. In desyderijs. Salomon: Post concupiscentias tuas ne eas. & iterum: Si dederis

concupiscentiam animę tuę, faciet te in gaudium inimicis tuis. Omnino faciendū non est quod caro desiderat. ¶ *Infirmum autem in fide.* Hinc incipit differere inter eos qui crediderant in CHRISTO: quia alij eorum erant perfecti in fide, alij adhuc minus firmi. Et ij, qui perfecti erant, etiam de immolatijs carnis, si eis aliquis apponebat, tanquam reliquos cibos sine discretionē æqualiter manducabant. Alij uerò hæsitabant, & eas uelut immundas uitabant, quibus dicitur, ut holus manducet. Tamen aliqui capitulum istud de ijs, qui ex Iudæis, & ex gentibus crediderant, dictum putant: quia qui ex Iudæis crediderant, adhuc quasi secundum legem & carnes aliquas immundas, & dies aliquos sanctiores putabant, ueluti sabbatum, aut neomenias: ipsis quasi infirmis iubetur olera manducare: quæ indifferenter comeduntur ab omnibus. Qui firmiores erant in fide, hoc est, qui ex gentibus crediderant, omnes carnes, & omnes dies æquales esse credebant: istis dicitur ut nihil æstiment commune per ipsum, nisi ei qui commune crediderit: sicut subter adiecit, Scio & confido in domino, quia nihil commune per ipsum, & reliqua. Assumite. Suscipite, uel sustinete. Obliquè illos increpat, qui se fortes putabant, ut carnibus uterentur. Non in disceptationibus cogitationum. Nolite secundum uestras cogitationes iudicare, quem lex nõ iudicat. Alius enim credit māducare omnia. Qui scilicet senior est, aut iam edomuit carnem, aut tantam fidem habet, ut non possit moueri ad luxuriam, uel peccatū. Qui autē infirmus est, holus manducet. Infirmus, secundum Deum, aut iuuentutem, aut corporis calorem, uel fidē. Is qui manducat, non manducamē non spernat. Et qui non manducat, manducamem non iudicet. Habebāt inter se emulatiōē qui

qui non manducabant, manducātes iudicabant quasi carnales: & illi illos irridebant, quasi cito uolentes mori, & infirmos, qui de immolatijs manducarent. Deus enim illum assumpsit. Similiter quomodo & te. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Sicut ait sanctus Iacobus, Qui iudicat fratrem, iudicat legem scilicet, & sapienterem se iudicat lege. *Suo domino stat aut cadit.* Siue uiuit, siue moritur: quia & ille propter Deum abstinet, & ille propter dominum manducat. *Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.* Deus qui tres pueros leguminibus pastos meliores fecit apparere, quàm illos qui de mensa regis edebant, potest & ista facere: in corpore diutius stare, aut ieiunare, aut carnibus abstinere. Nam alius iudicat diem inter diem: alius iudicat omnem diem. Iudæi diem inter diem non poterant iudicare, quia de ieiunio lex non est posita, sed quomodo potest unusquisque, aut uult: qui autem plus ieiunat, mercedem maiorem habet. Unusquisque in suo sensu abundat. In tali causa duntaxat unusquisque sic faciat, quomodo melius putat, aut potest, aut corporis ualitudo permittit. *Qui sapit diem, domino sapit.* Et qui manducat, domino manducat. Domino sapit diem, qui ieiunat propter Deum, siue qui sapientia studens abstinet. *Gratias enim agit Deo.* Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit Deo. Euangelium prædicat, per quod gratia domino referatur: quia propter Deum manducat, ut possit habere uirtutem ædificandi corpus CHRISTI: non propter gulam, nec propter luxuriam. Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur. Per illius exemplum multi saluantur, & gratias agunt Deo. *Qui enim uoce gratias agit, solus agit: qui autem opere, multos agere facit.* Siue enim uiuimus, domino ui-

uimus. Siue morimur domino morimur. Beatus qui omnia propter Deum facit: nos uero econtrario, aut nobis uiuimus, aut hominibus morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, domini sumus. In hoc enim CHRIS TVS mortuus est, & resurrexit, ut & uiuorum & mortuorum dominetur. Aduentus Dei & uiuos inueniet, & mortuos suscitabit. Nihil ergo praedudicat: utrum te uiuum inueniat, an resuscitet, tantum ut iustus sis. Tu autem quid iudicas fratrem tuum. Qua autoritate? quasi non propter Deum, sed propter gulam manducet. Aut tu quare spernis fratrem tuum? Quasi propter homines abstinere. Omnes enim stabimus. Tunc de istis dominus iudicabit, quid quomodo fecerimus. Ame tribunal Dei. Deum esse CHRIS TVM, qui iudicaturus est, non dubites. Scriptum est enim, Vivo ego, dicit dominus: quoniam mihi siccatur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Probat scriptum, quod omnes soli Deo reddent rationem. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non pro alio: nec hominibus pro se rationem reddet de his, de quibus lex tacet. Nam si tacuerit uideans peccantem, reddet rationem pro eo. Speculatorem posui te domui Israël, dicitur ad prophetam. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Sufficit quod nunc hucusque ignorantes fecistis. Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, uel scandalum. Hinc subtiliter ingreditur ad abstinentiam, & dicit, non illos debere manducare, quamuis firmi sint: ne iuniores exemplo illorum, aut infirmiores manducent, & offendant, aut scandalizentur. Scio, & confido in domino IES V, quia nihil commune. Ne dicerent, quae Deus creauit, tu communia dicis esse: non hoc ideo dico, ut aliquid putem esse commune. Per ipsum, Per CHRIS TVM omnia mundata sunt: commune enim erat, quic

quicquid in esca non excipitur Iudaeorum. Nisi ei, qui existimat quid commune esse, illi commune est. In conscientia sua. Si enim propter cibum frater tuus contristatur. Non dixit propter ieiunium, si illum aut cogas manducare, aut tuo exemplo prouoces, qui iniustus manducat, quod non potest sustinere. Iam non secundum charitatem ambulat. Iam non diligis proximum sicut te ipsum, si non illius ruinam consideras quasi tuam. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo CHRIS TVS mortuus est. Non dixit abstinentia tua. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Blasphematur autem, si propter escas contentiones oriantur. Non est enim regnum Dei esca & potus. Non per escam iustificamur: & non dixit, ieiunium & sobrietas, sed esca & potus. Sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. Sed per ieiunium facilius acquiritur. Vbi iustitia tanquam se proximum diligendum, ibi & pax: & ubi pax, ibi & gaudium: quia ubi dissensio, ibi tristitia. Qui enim in hoc seruit CHRIS TO, placet Deo, & probatus est hominibus. Nemo potest dubitare quod sanctus sit. Itaque quae pacis sunt, sectemur. Vt non inuicem iudicemus. Et quae aedificationis sunt, inuicem custodiamus. Aedificatio est abstinentia: Nam esca etiam si non perdat fratrem, non aedificat. Noli propter escam destruere opus Dei. Hominem, quem Deus fecit. Omnia quidem munda sunt. Reperit, ne creaturam damnare uideatur. Sed malum est homini. Ipsum mundum malum fit illi. Qui per offendiculum manducat. Alterius, non suum. Bonum est non manducare carnem, & non bibere uinum. Exponit quid est per quod offendit infirmus. Neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur. In quocumque cibo aut potu alter scandalizatur, non est accipiendus. Aut infirmatur, A fide. Vinum,

& mulieres, apostatate faciunt uiros sapientes. Tu si dem habes penes te ipsum, habe corā Deo. Si in hoc te fidelem putas, sic manduca, ut te nemo uideat infirmus: quod fieri non potest, nec debet, ut inclusus manducet. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui se non considerat in quo se probat infirmum; sed alterum timet perire. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est. Si considerat quod dixerit, iudicat, hoc dicit discernit, & iudicium enim ex discretionem est, & discretio ex iudicio, imò id ipsum est. Quia non ex fide. Non ex fide que per charitatem operatur. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Quicquid non edificat, non est ex fide, & ideo peccatum est. ¶ Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere. Si uerè firmi estis, sic facite, quomodo ego factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacere. Et non nobis placere. Non nos ipsi, sed proximi laudent: quia dominus dissipat ossa hominum sibi placentium: sicut ego omnibus per omnia placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut saluentur. Unusquisque uestrum proximo suo placeat. Non enim edificare potest eum, cui non placuerit per exemplum: quia nequeunt edificari uerbis, qui destruntur exemplis. In bonum ad edificationem. Etenim CHRIS TVS non sibi placuit. Ostendit modum placēdi, ne ad uanam gloriam placeamus: simul & cum dicit, ad bonam edificationem: monstrat esse malum. Qui CHRIS TVS I discipulus erit, non quærit proprium: quomodo ille enim propter aliorum salutem etiam mortuus est, & amarissima sustinuit obprobria dicentium, Vah qui destruis templum. & Si filius Dei est, descendat de cruce, & liberet se, & cætera. Sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt

CAP. XV.

rum super me. Quæcunque sanctis impropèratur propter Deum, Deo impropèrantur: sicut dicit, Dum dicitur mihi coridic, ubi est Deus tuus? Vel, Qui uos spernit, me spernit. Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt. Nihil ergo sine causa scriptum est, siue pœnæ peccatorum, siue merita iustorum, siue tentationes iustorum: nam & Deo, & sibi notæ erant, sed ut nos eos in omnibus imitemur, ideo eorum gesta referuntur. Ut per patientiam. Ut & nos pro edificatione fratrum, si necesse fuerit, etiam hæc similiter patiamur. Et consolationem. Consolatio est patientiæ nostræ, si quos nos patimur, dominum, & sanctos sciamus esse perpeffos, sicut dicit, Nolite mirari si odit uos mūdus. Scripturarum, spem habeamus. Per scripturarum consolationem spem futuram patientia expectamus, sicut scriptum est, Pax multa diligētibz legem tuam, & non est illis scandalum. Non possunt ergo desperare, uel à fide moueri, qui consolatione utuntur. Deus autem patientiæ & solatiij, det uobis. Non impatientiæ, nec dissensionis: sed patientiæ, & solatiij, usque ad consummationem: quia sine ipso nihil sumus: ab ipso est enim patientia mea. Id ipsum sapere in alterutrum secundum IESVM CHRISTVM. Ut unusquisque sic quærat salutem alterius, quasi suam: ut in fide unanimiter perseueret. Ut unanimes, uno ore honorificetis Deum, & patrem domini nostri IESVM CHRISTI. Tunc Deus uerè honorificatur, si uno animo, & con cordi uoce laudatur. Si fuerint duo uel tres congregati in nomine meo, & reliqua. Propter quod suscipite in uicem, sicut & CHRIS TVS suscepit uos, in honorem Dei. In uicem onera uestra portate, & sic adimplebitis legem CHRIS TVS. Si ille portauit nostras infirmitates, & suscepit nos impios, qui Deus erat: quanto magis nos

K 5 debemus

debemus inuicem sustinere, qui similes sumus? Dicit enim **CHRISTVM IESVM**. Iterum Iudæos & gentes ad unitatem adducit. Consentio uobis quod **CHRISTVS** ad uos uenerit: Primum promissus uobis per prophetas: & gentes propter misericordiam Dei uocatae: nunc tamen unum corpus estis effecti per mortem **CHRISTI**. Ministrum fuisse circumcisionis, propter ueritatem Dei. Non enim uenerat ministrari, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Ad confirmandas promissiones patrum. Quia illis promissus fuerat **CHRISTVS**, sicut ipse dicit: Non ueni nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Gentes autem super misericordia honorare Deum. Quia impares sunt gentes ad gratias agendas, secundum quod illis gratuitam misericordiam Deus donauit: siue propter Israël misericordiam gentes uocatae sunt, ut illos æmulentur. Sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gemibus domine, & nomini tuo cantabo. Ostendit à gentibus maiores Deo gratias referendas: Cui enim plus dimittitur, plus diligit: & Iudæis arrogantiam tollit, dum & gentium salutem firmiliter docet esse prædictam, quamuis ipsi nunquã audierint. In ipsis **CHRISTVS** confitetur eos misericordiam consecutos, quia & ipsi in eius sunt corpore. Et iterum dicit, Lætamini gentes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes gentes dominum, & magnificate cum omnes populi. Quia cum ipsis ad salutem estis uocati. Et rursus Esaias ait, Erit radix Iesse. Cuius filius est Dauid, ex cuius semine **MARIA**, ex qua natus est **CHRISTVS**. & illud huic loco aptum est, Nō deficiet dux de femoribus Iuda: contra Iudæos, quia uerè **CHRISTVS** uenit, cui omnes gentes crediderunt. Et qui exurget regere gentes, in cum gentes sperabunt. Ne dicent

rent

sent, de profectis dictum est. Deus autem spei repleat uos omni gaudio. In quo omnes speramus. Omne gaudium spiritale fidelibus in spe futura esse debet. Et pace in credendo, ut abundetis. Omne gaudium, ubi pax: nullum uerò gaudium, ubi dissensio, sed mœstitia. In spe, in uirtute spiritus sancti. Consolatio spei sanctorum, uirtutes spiritus sancti sunt. Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de uobis. Bonus doctor laudando prouocat ad profectum: ut erubescant tales se non esse, quales esse putantur. Quomodo & ipsi estis pleni dilectione. Ne tanquam contentiosos arguisse uideretur, & dissidentes, & stultos, simul ostendit Christianos semper se alterutrum monere debere. Repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. Et ueteris & noui testamenti. Audacius autem scripsi uobis fratres ex parte. Imò ideo magis scribendi fiduciam habui, quia scio uos ut prudentes cito accipere rationem. Argue sapientem, & amabit te. Tanquam in memoriam uos reducens. Sciens quàm sapientes sitis. Sapiens etiam nutibus seruit. Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo. Non propter dona humana, uel ut lauder à uobis: sed ut officium meum impleam. Ut sum minister **CHRISTIE SV** in gentibus. Reuocans illi seruos quondam fugitios. Sanctificans euangelium Dei. Meo exemplo sanctum ostendens, quod cum tanto timore ministro. quidam enim ut humana contemnunt, quod prædicant ut diuinum: & ita fit, ut res sancta uideatur esse non sancta, si non fiat sancta. Vnde dicitur, Sanctificare ieiunium, id est, sanctum facite siue monstrate. Ut fiat oblatio gentium accepta, sanctificata in spiritu sancto. Ut exemplo meo gentes efficiantur hostia Deo accepta: non igni sanctificata uel suscepta, sed spiritu sancto, sicut scriptum est, Quia sedit super apostolos

stolos sicut ignis. Habeo igitur gloriam in CHRIS TO
 IESV. Qui gloriatur, in domino gloriatur. Ad Deū.
 Licet apud homines infamia. Non enim audeo aliquid lo
 qui eorum, quæ per me non efficit CHRIS TVS in obedientia
 gentium. Non audeo me dicere propria uirtute fecisse,
 & nõ omnia per me CHRIS TVM esse operatum:
 ut nobis tolleret præsumptionem. Verbo & factis, in
 uirtute signorū, & prodigiorum. Ipse per me loquebatur,
 & ipse signa faciebat, uirtutes operando. In uirtute
 spiritus sancti. Hoc non de operibus, sed de uirtutibus
 & signis, quæ fiebant, loquebatur. Ita ut ab Hierusalem
 per circuitum usq; ad Illyricum repleuerim euāgelium CHRIS
 TI. Replet euāgelium, quando etiam gentes cre
 dunt: sic adimplētur passionēs CHRIS TI in Paulo,
 quando à gentibus patitur, & in omni loco CHRIS
 TI euāgelium dilatur. Sic autem hoc prædicauit euā
 gelium, non ubi nominatus est CHRIS TVS, ne super alienum
 fundamentum ædificarem. Non omnis qui super alienum
 fundamentum ædificat, male ædificat, nam potest au
 rum ædificare. Hic pseudoapostolos taxat, qui semper
 ad iam credentes ibant, & nunquam ad gentes,
 quia non poterant operari uirtutes: & ostendit per
 se se laborasse, qui & fundamentum posuit & su
 perædificauit. Sed sicut scriptum est, Quibus non est annun
 ciatum de eo. Suum laborem monstrat antè prædictū.
 Videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Videtur
 CHRIS TVS in apostolis per uirtutes, sicut pater in
 CHRIS TO, dicere, Vel operibus credite, quia pater
 in me est, & ego in patre. Propter quod & impedibar
 plurimum uenire ad uos. Nunc uero ulterius locum non habens
 in his regionibus. Exponit illud, quod in capite episto
 læ dixerat. Sed prohibitus sum. Cupiditatem autem ha
 bens uenire ad uos. Notandum, esse cupiditatem etiā
 bonam.

bonam. Ex multis iam præcedentibus annis. Qualis neces
 sitas fuit, ut multis annis detineretur. Cum in Hispan
 nam proficisci ceperō. Promiserat quidem, sed dispēsan
 te Deo non ambulauit. Spero quod præteriens uideā uos,
 & uobis deducar illuc. Quia uos sic exhibetis, ut nec in
 uobis locum habeam diutius immorandi. Si uobis pri
 mum ex parte fruius fuero. Ex parte: quia iam credidi
 stis ad confirmādos uos, ideo ex parte, nulla tempo
 ris magnitudo fatiat charitatem. Nunc igitur proficis
 car in Hierusalem. Hoc solum mihi restat, ut ueniam.
 Ministrare sanctis. Sancti erant in Hierusalem, qui
 omnibus contemptis, & ante pedes apostolorum ia
 statis, lectioni, orationi, & doctrinæ uocabāt. Qua
 les ergo erant, ut Apostolus ipse pergeret illis mini
 strare, & quibus optat acceptam suam oblationem,
 si eam dignentur accipere: ostendens hoc nõ tam ac
 cipientibus prodesse, quàm dantibus. Probauerunt e
 nim Macedonia & Achaia. Probauerunt sibi hoc utile es
 se. Collationē aliquā facere. Conferre aliquid sumptuū.
 In pauperes sanctorum, qui sunt in Hierusalē. Pauperes san
 ctorum, quia propter dominum sunt pauperes. Pla
 cuit enim eis, & debitores sunt eorum. Prouocat illos ad
 hoc opus, ostenditq; non illis immerito placuisse. Nā
 si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles. Quia ex
 ipsis habebant doctores, & socij facti erant radices,
 & pinguedinis oliuē. Debent & in carnalibus ministrare il
 lis. Vnusquisque in quo abundat. Hoc igitur cum consum
 mauero, & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per uos
 in Hispaniam. Si uos sic exhibueritis abundanter bene
 doceam uos, quod quia quantum proficit discipulus,
 rantum ad docendum prouocatur & doctor: sicut
 ibi, Os nostrum patet ad uos. Scio autem quod ueniens ad
 uos, in abundantia benedictionis CHRIS TI ueniam. Siue a
 bundan

būdanter preparatis merēda, siue benedicatur CHRIS-
TUS in aduentu meo. Obsecro igitur uos fratres per do-
minum nostrum IESVM CHRISTVM. Iacobo oc-
ciso, pro Petro orant, & liberatur de carcere, ne ipsi
detrimentum paterentur. Et per charitatem spiritus
sancti. Charitas spiritus quam scripsit ad Galathas,
Charitas facit sancti spiritus ut pro inuicem ore-
mus. Ut adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum. Mul-
tum enim ualet instans oratio plurimorum. Ut libe-
rer ab infidelibus qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio ac-
cepta fiat in Hierusalem sanctis. Siue ut omnes credant,
siue fidelibus ministrans in infideles non incidam,
& ad uos uenire non possim; præuidebat enim per
spiritum, se ibi sicut in actibus apostolicis legimus,
multa passurum. Ut ueniam ad uos in gaudio. Tunc cum
gaudio ueniam, si ab eis oblatio mea fuerit accepta,
& securus uerbum Dei abundantius loquar. Tristi-
tia enim animi multum impedit ad doctrinam: si-
cut Ecclesiastes, Calumnia turbat animum, etiam
sapientis. Per uoluntatem Dei, & refrigerer uobiscum. Si
Deus uoluerit, non si ego sine eius uoluntate inten-
dero. Deus autem pacis cum omnibus uobis Amen. Non nisi
in pacificis Deus pacis inhabitat. Pulchre autem in
pace finiuit, duobus populis in concordiam reuoca-
tis.

CA. XVI.

¶ Commendo autem uobis Phœben sororem no-
stram. Hoc iā quasi post finem, ut solet in ultimo epi-
stolæ fieri. Quæ est in ministerio ecclesiæ. Quomodo dia-
cones sunt, siue in ministerio uerbi: Nam & fœminæ
tunc in suo sexu docebant, sicut legimus de Priscilla,
cuius uir Aquila uocabatur. Quæ est in Cenchris. Cen-
chres portum aiunt Corinthi. Ut eam suscipiatis in do-
mino dignè sanctis. Hoc est, propter dominum. Et assi-
statis ei, in quocumq; negotio uestri indiguerit: etenim ipsa quo-

que

que assistit multis, & mihi ipsi. Et adiuuetis eam, siue
sumptū, siue aliquo solatio, quia & ipsa quamdiu ha-
bit, plurimos adiuuit. Salutate Priscam & Aquilam.
Qui confirmarunt Apollon, & docebant, sicut le-
gimus. Adiutores meos in CHRISTO IESU. In
hoc adiuuabant in quo laborabat Paulus, in uerbo
scilicet. Qui pro anima mea suam ceruicem supposuere Pro-
bando meam doctrinam se periculis obiecerunt.
Quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ ecclesiæ gen-
tium. Quibus per illos ego seruatus sum. Et domesti-
cam eorum ecclesiam. Ostendit, in quocumque loco
collecti fuerint fratres, ecclesiam esse. Salutate E-
phnetum dilectum mihi. Illos salutat, per quos Ro-
mani crediderant, non sunt enim nomina Latina,
sed Græca. Qui est primitiuus Asiæ in CHRISTO
IESU. Qui primus ex Asia credidit. Salutate MA-
RIAM, quæ multum laborauit in uobis. Verbo, nam
tunc etiam prophetabat. Salutate Andronicum & Juli-
am cognatos, Ex Iudæis. Et conceptiuos meos. Simul
fuerant passi cum Paulo tribulationem. Qui sunt no-
biles in apostolis. Et mente, & doctrina. Ipsi inter
ceteros missos ad Romanos, per quos crederent,
uel eorum firmarentur exemplo, nobiles habeban-
tur. Qui & ante me fuerunt in CHRISTO. Salutate
Ampliatum dilectissimum mihi in domino. Salutate Vrba-
num adiutorem nostrum in CHRISTO IESU, & Stachen
dilectum meum. Qui etiam antè credidit quàm e-
go. Salutate Apellem probum in CHRISTO. Proba-
rum siue perfectum. Salutate eos qui sunt de Aristoboli do-
mo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui
sunt ex Narcissi. Ciuitas uel locus est. Qui sunt in domi-
no. Non enim omnes ex Narcissi erant in domino.
Salutate Triphenam & Triphosam, quæ laborant in domi-

no.

no. Salute Persidem charissimam, quæ multum laborauit in domino. Salute Rufum electum in domino, & matrem eius & meam. Aetate, non partu. Salute Asyncritum, Phlegontam, Hermem, Patrobam, Heriman, & qui cum eis sunt fratres, Salute Phedologum, & Iuliam, Neicum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salute inuicem in osculo sancto Salutant uos omnes ecclesie CHRISTI. Non fictè, uel sub dolo, quali Iudas tradidit saluatore rem. Ideo enim de ecclesia primò pax annunciat, ut ostendat se cum omnibus pacificum esse, qui corpori communicaturus est CHRISTI. Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos, qui dissensiones. Dissentiunt autè à doctrina, & ex circūcisione erant, qui ieiuniū & abstinentiā destruunt, neomenia, & sabbata, & ferias, uentris causa docebant. Et offendicula præter doctrinā, quā uos didicistis, faciunt: & declinat ab illis. Quia per hæc potestis offendere. Huiusmodi enim CHRISTO domino nostro non seruiunt, sed suo uentri. Sicut Iouinianus. Et per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium, Composite dicentes, & bene astruunt. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Si illis obedistis, quibus non debuistis, quanto magis nobis? Ideo ad uos uenerunt, scientes uos cito seduci posse: bona enim obedientia, sed in bono. Nam non semper: quia frequenter & mala docentur. Gaudeo igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Bonum sapite faciendo, malum ignorate uitando, & subijcitur inimicus pedibus uestris: Estote astuti sicut serpentes, simplices ut columbæ. Deus autem pacis conteret satanam sub pedibus uestris uelociter. Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones: id est, ut non uobis dominantur, & omnibus super eos membris liberi ambuletis. Gratia domini nostri IESV

CHRIST

CHRISTI uobiscum. Salutatio uos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Hæc est semper Pauli subscriptio. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Salutatio uos Caius hospes meus & uniuersæ ecclesie. Tertius nomine, non numero. Salutatio uos Erastus dispensator ciuitatis, & Quartus frater. Hunc Erastum discipulum fuisse, & prædicasse euidenter dicit ad Timotheum. Ei autem qui potens est uos confirmare. Signis atque uirtutibus. Iuxta euangelium meum & prædicationem IESV CHRISTI. Iuxta prædicationem IESV CHRISTI uiuatis. Secundū reuelationem mysterij temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obedientiam fidei in cunctis gentibus. Mysterium de uocandis gentibus in lege diu fuerat occultatum, quod nunc per prædicationem, uel reuelationem CHRISTI, & euangelium Pauli patefactum est, per testimonia prophetarum: quamuis enim hoc antè prophetæ prædicerent, tamen quomodo futurum esset nec ipsi quidem prophetæ sciebant. Poterant enim credere eos tanquam profelitos admittendos ad fidem. Cogniti soli sapienti Deo. Solus hæc antè Deus præsciuit: siue solus naturaliter sapiens. Quomodo solus bonus, cum et homo bonus dicatur. Nos enim dono Dei boni, uel sapientes esse possumus: ille natura. Notandum quia non dixit soli sapienti patri, sed soli sapienti Deo, qui est trinitas æterna. Per dominum IESVM CHRISTVM, cui honor & gloria in secula seculorum. Amen. Per IESVM CHRISTVM, non à nobis ipsis.

FINIS EPIST. PAULI AD
ROMANOS.

L AD

AD CORINTHIOS

EPISTOLA PRIMA.

ARGUMENTVM.

Corinthij sunt Achaici: & hi similiter ab apostolis audierunt uerbum ueritatis, & subuersi sunt multitudine à falsis apostolis. Quidam à philosophiæ uerbosa eloquētia, alij secta legis Iudaicæ, inducti sunt. Hos reuocat Apostolus ad ueram euangelicam sapientiam, scribens eis ab Epheso. Corinthus metropolis est, et ideo quod ipsis scribit, omni Achaicæ scribit.

PAULVS. Autoritatis est nomē. Vocatus apostolus IESV CHRISTI. In uia uocatus, ut esset apostolus Per uolūtatem Dei. Voluntate Dei uocatus & illuminatus credidit. Et Softhenes frater. Non apostolus, sed ex ipsis sciēs erat. Ecclesie Dei, quæ est Corinthi. Est ecclesia & non Dei. Sanctificatis. Per baptismum. In CHRISTO IESV. Gratia eius per quam saluamur. Vocatis sanctis cum omnibus. Ostendit quæ sit ecclesia Dei, quæ lauacro saluari abluta est. Sanctos corripit, ut illi cæteros arguant, quia nec ipsi sine peccato: sicut saluator propter Phariseos discipulis dicit, Videte, & caute ab omni auaricia: qui nihil habebant. Qui inuocant nomen domini nostri IESV CHRISTI in omni loco, ipsorum, & nostro. Inuocare, intus uocare est, qd licet ad omnes, sed maxime ad sacerdotes pertinet inuocare: sicut ibi, Sic benedicetis filios Israel, inuocantes nomen meum. Et Dauid ait, Et Samuël inter eos qui inuocant nomen domini. Nam

Nam sacerdos fuit, qui & sacerdoti successit, & quæ hostias offerebat, & de quo secundum historiam dictum est, Suscitabo mihi sacerdotem fidelem. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro & domino IESV CHRISTO. Notandum, quia semper gratiam præmittit cū pace. Gratias ago Deo meo semper pro uobis, in gratia Dei, quæ data est uobis in CHRISTO IESV. Gratias quidem ago quod habetis scientiam, sed uolo uos scire quæ sit uera scientia, quæ concordat in omnibus catholice fidei. Ut solet, primum prouocat. Quia in omnibus diuites facti estis in illo. In omnibus doctrinis dono Dei per sapientiam, quæ prophetas & amicos Dei constituit. In omni uerbo, & in omni scientia. Tam ueteris testamenti, quam noui. Sicut testimonium CHRISTI confirmatum est in uobis. Testimonium CHRISTI quod dixit, Omnis scriba doctus similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & uetera. Ita ut nihil desit in ulla gratia. Sicut dicit Salomon, Venerunt mihi omnia simul cum ea: id est, cum sapientia. Expectantibus reuelationem domini nostri IESV CHRISTI. Qui nunc tanquam absens non uidetur. Qui & confirmabit uos usque ad finem sine crimine, in die aduentus domini nostri IESV CHRISTI. Sicut ait propheta, Confirma me in uerbis tuis, & illud, Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum. Fidelis Deus, per quem uocati estis. Quia confirmauit fidelis Deus. In societatem filij eius IESV CHRISTI domini nostri. Societatem Ioannes ostēdit dicens, Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo nullæ sunt: si dixerimus, quia societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Et Paulus: Si commorimur, & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus: si socij fuerimus conuersationis & passionum, erimus socij &

in gloria. Obsecro autem uos fratres. Hucusque cum lau-
de præfatio. Hinc iam causam dissensionis exequi-
tur. Per nomen domini nostri IESU CHRISTI. In quo
nomine uidebitis signa fieri. Ut id ipsum dicatis omnes, et
non sint in uobis schismata. Ut unum sentiat, uel confi-
teamini. Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sen-
tentia. Si unum & sentiat & proferatis, tunc pote-
ritis esse perfecti. Significatum est enim mihi de uobis fra-
tres mei ab his qui sunt Chloës, quia contentiones inter uos sunt.
Quomodo Apostolus credidit de absentibus, cum
scriptum sit, Non credas auditui uano: & cetera mul-
ta. Sed hanc gratiam habebat, ut sciret quid absentes
agerent, sicut ad Colossenses ait, Et si corpore ab-
sens, spiritu præsens, gaudens, & uidens ordinem
uestrum. Hoc autem dico, quod unusquisque uestrum dicit, Ego
quidem sum Pauli, ego autem Apollos, ego uero Cepha. In
apostolorum persona hoc de pseudoapostolis dice-
bat, qui per sapientiam mundi circumuenerant eos,
quia unusquisque eius se dicebat esse, cuius doctrinam
diligebat, cum diuersas haberent doctrinas. si ergo
nec de ueris apostolis dicendum est, quanto magis
de illis qui nihil erant? Ego autem CHRISTI. Di-
uisus est CHRISTVS? nunquid Paulus crucifixus est pro uo-
bis? Pauci dicebant, quod omnes dicere debuissent.
Diuiditur corpus, cum membra dissentiant. Potest
dici illis, qui CHRISTI exemplo Abraham uo-
lunt imitari: Nunquid Abraham crucifixus est pro
uobis? & illud domini, in quo docet, non debere nos
quærere quid alteri discipulo præcipiet: ait enim
Petro, Quid ad te? tu me sequere. Aut in nomine Pauli
baptizati estis? Habebant ergo isti baptismatis sacra-
mentum, sed hoc per contentionem, & zelum in-
scisma uertebant, & carnaliter sapiendo aliter de
Deo

Deo credebant, dum sibi ipsi sensu carnali Deum qua-
lum uolebant fingebant, atque ira tantum longe ali-
ter quam Deus est credebant, quantum à ueritate ua-
nitas differt: quia animalis homo non percipit ea que
sunt spiritus Dei. De talibus dicit, Et circumferun-
tur omni uento doctrinæ. Gratias ago Deo meo, quod ne-
minem uestrum baptizauit, nisi Crispum, & Caium, ne quis di-
cat, quod in nomine meo baptizati estis. Baptizauit autem
Stephanæ domum. Cæterum ne scio si quem alium baptizau-
erim. Non enim misit me CHRISTVS baptizare, sed eu-
angelizare. Quod sic euenit, ut neminem uestrum bap-
tizarem: nam forsitan dixissetis, quod in nomine
meo baptizarem. Non in sapientia uerbi, ut non euacuetur
crux CHRISTI. Euacuant illi uim crucis, qui hu-
mana sapientia gloria nentur, quam illa damnauit. Ver-
bum enim crucis prædicatio euangelij est. CHRISTI
crucifixi. Percuntibus quidem stultitia est. Incredulis, &
non intelligentibus uirtutem Dei. Stultitia uidetur,
Dei filium dicere crucifixum: fideles autem intelli-
gunt Dei esse uirtutem, cum & diabolus superauit,
& mortem. Iis autem qui salui sunt, id est nobis, uirtus Dei
est. Fidem infundendo saluauit. Scriptum est enim, Per dā
sapientiam sapientum, & prudentiam prudentium reprobabo.
In aduentu CHRISTI impletum est. Vbi sapiens? Vbi
scriba? Eligēdo piscatores, philosophos reprobauit.
Vbi inquisitor huius seculi? Qui sapientia sua conquirat cū
cæteris de occultis, ut de abditis rebus ac naturis sin-
gularum. Vnde est hæc sapiētia, quam reprobatur De-
us, cū omnis sapiētia à domino Deo sit: sed ista sapiē-
tia talis, & secularis, non est de sursum descendēs, sed
mūdāna, ideo ut stulta à domino refutatur, quia se pu-
rat aliquid esse, & per suam sapientiam occulta Dei
cognoscere: sed ista sapientia animalis & diabolica
L 3 est.

est. De talibus sapientibus dicit Deus, Quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi? nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo. Omnia in sapientia fecit, in qua debuit ipse cognosci quæ fecerat, qui etiam ipsis ad cognoscendum eum dederat sapientiam. Per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Quæ apud illos stultitia haberetur. Quomodo & Iudæi signa petunt. Ex consuetudine prophetarum, qui cum etiam sine signis cognoscere debuerunt, uidentes non crediderunt. Et Græci sapientiam quærunt. Rationem humanam sapientiam. Nos autem prædicamus CHRIS TV M crucifixum. Ostendit multum discrepare illorum sapientiam à doctrina sua. Iudæis quidem scandalum. Scandalum est Iudæis, si prædicamus esse ipsum CHRIS TV M, quem illi crucifixerunt: scandalum illis est audire mortuum CHRIS TV M, sicut dicebant, Nos audiuius ex lege, quia CHRIS TV S manet in æternum. Gentibus autem stultitiam. Non intelligentibus misericordiam Dei esse, quæ stultitia credebatur. Nisi enim (ait propheta) credideritis, non intelligetis. Ipsi autem uocatis Iudæis atque Græcis, CHRIS TV M Dei uirtutem, & Dei sapientiam. Quam non credit profectò dum nescit: cum autem crediderit, quam infirmitatem putauerat, intelligit esse uirtutem, quia intelligunt mysterium pietatis esse dum credunt. Si CHRIS TV S Dei uirtus, ergo sempiterna. Sempiternus igitur CHRIS TV S, quia alibi dicit, Sempiterna quoque uirtus eius, et diuinitas, & sapientia. Quod hæretici non intelligentes, patrem imperfectum blasphemant, dum dicunt fuisse patrem aliquando sine filio, ergo fuit sine uirtute, sine uerbo, sine sapientia, sine iustitia, quod quæ stultè

stultè dicunt, agnoscat Dei uirtutem, propter signa: Dei sapientiam, propter doctrinam. Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus. Quia stultum uidetur Deo, sapientius est omnibus hominibus: quia sapientia sua saluari non poterat, qui per crucem domini liberati sunt: sicut si dicas, sapientior est rusticus sermo aduocati, quæ sermo sapientissimi rustici. Stultum Dei iudicabatur, quando audiebant Deum passum. Sed hoc erat sapientius. Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Mortuum quam nec gigantes euadere potuerunt, homo crucifixus, in Deo assumptus, euit. Videte enim uocationem uestram fratres. In uobis ipsis probate quod dico. Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Quia pauci sapientes crediderunt: per superbiam enim sapientie secularis, multi Dei sapientie uoluerunt esse subiecti. Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus: et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret. Hoc est, elegit Deus populum gentium, qui non erat populus Dei, ut destrueret populum Iudæorum, qui se esse gloriabatur Dei. Semper istorum trium gloriatio arguitur, sicut scriptum est, Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, neque diues in diuitiis suis. Ipse quoque dominus quod per prophetam dixerat, in se ad nostrum exemplum impleuit. Denique dum de paupere nascitur, reprobatur diuitias: dum literas non discit, refutat seculi sapientiam: dum traditur, non resistit, qui poterat totum mundum uno sermone subuerrere, humanam tamen fortitudinem nihil esse monstrauit. Unde humiliet se Deo, si uolunt & ipsi eligi cum ceteris. Sed hoc totum contra illos dicebat, quod se dicebant de genere sacerdotali esse, & legis peritos,

& meliores a postolis, & seducebant eos in multis erroribus doctrinarum: quomodo dici potest contra Pelagianos, qui dicunt se sua sapientia esse saluatos. *Vt non gloriatur omnis caro in conspectu eius.* Carnales sunt, qui de suis meritis gloriantur: sed cito cadent, sicut flos sceni. *Ex ipso autem uos estis in CHRISTO IESU.* Si ergo ex ipso estis, nolite illos admirari, quos ille non elegit. *Qui factus est sapientia nobis à Deo, & iustitia.* *Vt nos faceret sapientes, & iustos, & sanctos.* Contra Arrianos facit locus iste, qui dicunt patrem fuisse aliquando sine filio, qui est sapientia. *Et sanctificatio, & redemptio.* Corporis nostri in resurrectione. *Vt quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in domino gloriatur.* Non hoc seculo, nec in proprijs meritis, sicut multi, qui se Christianos credunt, & Pelagia-

CAP. II. no errore decipiuntur.

¶ *Et ego cum uenissem ad uos fratres, ueni non per sublimitatem sermonis, aut sapientiæ annunciatus uobis testimonium CHRISTI; non enim iudicavi scire me aliquid inter uos. Quia ostenderat non illos debere admirari humanam sapientiam, suum exemplum replicat: quia non ipse per humanam sapientiam prædicasset. Nisi IESUM CHRISTUM, & hunc crucifixum.* Quod apud homines stultum uidetur. *Et ego in infirmitate, & in timore & tremore multo fui apud uos.* Non in iactantia. *Et sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis.* Quia ualde disputatores erant isti Corinthij, timuit ne illi resisterent, aut ne illis & hoc aliqua philosophia uideretur, & non crederent: ideo magis uirtutes ostendit. *Vt fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in uirtute Dei.* Sapientia humana ad breue tempus placet: quia temporalis est, ut ipse homo: uirtus autem Dei æ-

terna

terna est, quomodo Deus. Ideo illa fides permanet, quæ per Dei uirtutem est collata in homine. *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et nos habemus diuinam sapientiam, sed eam uos capere non poteratis: quia adhuc lacte nutrimini, & in fide parui comprobamini. *Sapientiam uero nõ huius seculi, neq; principum huius seculi.* Siue regum, siue philosophorum, uel certe principum Iudeorum, uel contrariæ fortitudinis. *Qui destruntur.* Cum sapientia sua, atq; doctrina, adueniente gratia CHRISTI. Sed loquimur Dei sapientiam. Quæ CHRISTVS intelligitur, qui & prædestinatus est, sicut dicit ad Romanos. *In mysterio quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram.* Siue in præscientia, siue in re ante tempora, siue quia multi prophetæ cupierunt uidere, & quanquam singula scierint, nemo tamen ad plenum cognouit. *Quam nemo principum huius seculi cognouit.* Pylatus & Caiphas, uel certè omnes principes sacerdotum. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. *Sed sicut scriptum est, Quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum.* Dominus maiestatis & merito & natura omnis creaturæ dominus effectus est, & IESVS homo, in quo Deus quodammodo potuit crucifigi: propter quod & Deus illum exaltauit, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, pro unitate personæ: & Deus dicitur crucifixus, & filius hominis esse in cælis, cum quando ista dicebat dominus in corpore erat in terris. Quoniã ergo CHRISTVS homo uerus, & Deus uerus, ex duplici substantia una persona, & homo Deus, & idem rex gloriæ, dominusq; uirtutum non sit crucifixus, pro inuolabili diuinitate: & crucifixus sit in homine, pro unitate personæ:

L 5 sonæ:

Ionæ: itaque miro, atque incogitabili modo passus
 est Deus, & non passa diuinitas. Nobis autem reuela-
 uit Deus per spiritum suum. Non merito nostro reuela-
 uit nobis, sed sua gratia, qui per fidem eius accepimus
 spiritum sanctum, qui uoluntatem Dei nobis
 ostendit. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda
 Dei. Quis enim scit hominum, quæ sint hominis, nisi spiritus ho-
 minis, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi
 spiritus Dei. Deum esse non dubites, qui non solum
 humana, sed etiam Dei occulta scire dicitur. Nos au-
 tem non spiritum huius mundi accepimus: sed spiritum qui ex
 Deo est. Qui mundana cogitat, id est, qui se munda-
 nis inuoluit, & implicat, spiritum mundi habet: non
 habet spiritum sanctum. Ut sciamus quæ à Deo donata
 sunt nobis, quæ et loquimur. Per aduentum, passionem,
 & resurrectionem eius, dono spiritus sancti, quæ
 etiam uobis annuntiamus. Audi donata, & tace de
 meritis. Non in doctis humane sapientiæ uerbis, sed in do-
 ctrina spiritus. Non à philosophis docti, sed à Dei spi-
 ritu. Spiritualibus spiritualia comparantes. Spiritualibus, qui
 ea capere possunt asseuerantes. Animalis autem homo
 non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Qui spiritum Dei
 non habet, animalis est: quia ritu animalium uiuit,
 qui putat nihil esse post mortem, sed hoc se debere
 agere, quod animalia: id est, manducare, & luxuria-
 ri, & mori. Stultitia est enim illi, & non potest intelligere,
 quia spiritualiter examinatur. Stultitia illi uidetur pri-
 mum natus Deus, passus, resurrexisset: secundò con-
 remnere quæ tua sunt: præstare maxillam: & cetera.
 Spiritalis autem dijudicat omnia. Iudicat uanum esse hu-
 iusmodi hominem, probat, examinat, & ipse à nullo
 carnali intelligitur, & quo quis spiritu agat. Et ipse
 à nemine indicatur. Quis enim cognouit sensum domini, qui
 instruat

instruat eum? Modo timeret, ne dicant, totum hoc habet
 sensus Dei, quod nobis dixisti: id est, non in me sen-
 sus Dei deficit, sed in uobis uirtus audiendi. Nos au-
 tem sensum CHRISTI habemus. Qui spiritum sanctum
 accipimus. Et ego fratres non potui uobis loqui quasi
 spiritualibus, sed quasi carnalibus. Appellati sunt enim ad
 quendam modum carnales iam renati per fidem,
 non sic, sicut illi qui adhuc uenundati erant sub pec-
 cato: ac si diceret, non potuistis quasi spirituales, sed
 quasi carnales capere quod loquebar. Animalis enim
 homo, id est, qui secundum hominem sapit (animalis
 quippe dicitur ab anima, carnalis à carne, quia ex
 anima & carne constat totus homo) non percipit quæ
 sunt spiritus Dei: id est, quid gratiæ credentibus crux
 conferat CHRISTI. Tanquam paruulis in CHRISTO lac
 uobis potum dedi, non escam: Nondum enim poteratis: sed nec
 nunc quidem potestis: Adhuc enim estis carnales. Non in car-
 nali gratia, sed in fide CHRISTI ostendit proficientis
 futurum esse, ut possint, quia iam in eis spiritualiter
 natis gratia fuerat inchoata: ergo iam uasa erant in
 honorem facta, quibus adhuc rectè diceretur, O ho-
 mo, tu quis es, qui respondeas Deo? & si talibus re-
 ctè dicitur, multo rectius eis, qui uel nondum ita re-
 generati sunt, uel etiam in contumeliam facti. Illud
 tantummodo teneatur, quod non sit iniquitas apud
 Deum: qui siue donet, siue exigat debitum, nec ille
 à quo exigat, rectè potest de iniquitate eius conque-
 riri: nec ille cui donat, debet de suis meritis gloriari.
 Et ille enim, nisi quod debetur non reddet: & ille
 non habet, nisi quod accepit. Cum enim sit inter uos ze-
 lus, & concitatio. Dicit beatus Petrus, Deponentes igitur
 omnem malitiam, & simulationem, ræquam mo-
 do geniti infantes, rationabile, & sine dolo lac concu-
 pis-

cupiscite. Si igitur illi paruuli esse dicuntur, qui omnem malitiam deposuerint, quia adhuc bona non fecerint: quid de nobis censemus, in quibus omnis malitia dominatur? Nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Considerandum propter quid carnales esse dicuntur: quod utique non carnaliter fit, sed sensu fit carnis. Cum enim quis dicit, ego quidem sum Pauli: alius autem, ego Apollo: nonne homines estis? Qui nihil maius habet, quam ceteri homines, secundum hominem ambulat. Id est, qui diligentem se tantum diligit, & cetera. Sed in hoc loco propter defensionem hominum singulorum homines appellantur, euidenter ostendit, plus nos uelle esse, quam homines. Cum exprobrat homines esse, quia eos contentiones habere cognouit, excedere nos uult humanam naturam, dum sic exprobrat. Quid igitur est Apollo: quid uero Paulus: ministri eius cui credidistis. Si nos nihil sumus, quanto magis aliqui uerè nihil sunt, sed ficti apostoli? Et unicuique sicut dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigauit. Hoc ipsum non ex nobis, sed Dei donum est, qui in uobis operatur: quia & nobis gratiam dedit, ut ego signa facerem, per quæ crederetis: & Apollo sua doctrina uos confirmaret: quia sicut qui plantat in siccitate, sic omnis doctrina crescit, nisi Dei gratia irroretur. Si ergo & planta Dei est, & fons, quid nobis adscribitis, quasi aliquid nostrum sit? Hæc dicens, commendat gratiam. Sed Deus incrementum dedit. Vide commendantem gratiam: & audent homines modò dicere blasphemias, & sibi adscribere, quæ Dei sunt, cum si ille non dederit incrementum, omnis homo labore in uanum. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat, Deus. Qui plantat autem, & qui rigat, unum sunt. Nos mercenarii sumus, alienis ferramentis operamur,

ramur, nihil debetur nobis, nisi merces laboris nostri, quia de accepto talento operamur. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet: secundum suum laborem. Contra Iouinianum, qui unam omnium dicit esse mercedem. Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis. Adiutores in uerbo, non in potentia: ager, & messis Dei. Dei ædificatio estis. Aedificatio templi Dei. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi. Non secundum meam uirtutem. Ut sapiens architectus. Sapiens architecti est, fundamentum ponere. Primus ergo Apostolus Corinthiis fidem insinuans, per gratiam Dei CHRISTVM posuit fundamentum: & si ipse fundamentum, quomodo Pelagiani dicunt, quod homo incipiat, & ille consummet? Fundamentum posui, alius autem superædificat. Si fundamentum ipse CHRISTVS, quomodo blasphemant Pelagiani, quod ipsi suis meritis ad fidem uenerunt CHRISTI? Unusquisque autem uideat quomodo superædificat. Ut rectus ergo & fortis paries crescat: ne per malam conuersationem, uelut male cæmentati lapides, de ædificatione Dei cadatis. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, qui est CHRISTVS IESVS. Nemo potest alium CHRISTVM uobis prædicare, præter IESVM, in quem tota fide credentes, firmi stete. Si fundamentum CHRISTVS, ubi sunt, qui dicunt, aliquid boni posse haberi sine CHRISTO? & sibi fidem, qua in CHRISTO creditur, tribuere arroganter præsumunt: & non agunt Deo gratias, à quo eis insula esse dignoscitur? Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestum erit: dies enim declarabit, quia in igne reuelabitur. Tria genera sunt bonorum in ecclesia: hoc est, bonus, melior, optimus. & tria

& tria genera his contraria: id est, malus, peior, pessimus: quæ lignis, scæno, & stipulæ comparantur. Alij de hoc loco ita sentiunt, quod aurum, argentum, & lapides preciosos ædificet, qui erogatis, uel dimissis facultatibus suis, aut monasterium ex petat, aut remotus à seculi actibus uiuit, uel sic in ipsis facultatibus uiuit, tanquam non possidens, uelur aliena sibi commodata possideat, & paratus sit eas propter CHRISTVM amittere: ut si persecutio propter Deum uenerit, expeditus, paratusq; inueniatur. E contra uerò ligno, scænum, stipulam illi ædificent, qui Christiani quidem sunt, & fideles, & bene utuntur bonis suis, sed nimio amore implicantur rerum suarum: & cum uenerit aut persecutio, aut iussio, ut priuari bonis suis debeant Christiani, si non negauerint CHRISTVM, illi non plus faciunt res suas, quàm CHRISTVM: sed quia plus quàm oportuit amauerunt. cum amittunt, non sine dolore, & tribulatione amittunt, ideoq; salui fiunt, quasi per ignem, id est, per tribulationem. Et uniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit: si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. Id est, examinatio iudicij, uel præsens tribulatio, quæ igni frequentissime comparatur. Aurum enim & argentum, splendidius efficitur in igne. Lignum autem, & scænum, & stipula ardebunt. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur. Si quis negligenter docuerit, aut exemplo, aut uerbo, perdit laborem suum: quia opus infirmum facit. Ipse autem saluus erit. In sua iustitia. Sic tamen, quasi per ignem. Quasi, habet ueritatem, sicut ibi, Quasi unigeniti à patre. Si ille per ignem saluus erit, qui iustus est, quare non fuit sollicitus ut forte, et stabile esset quod superædificauit: quid de illis, qui sermone ædificant, & exemplo destruunt? Nescitis quis

quis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis: Nescitis cuius templi fitis? Si quis autem templum Dei uiolauerit. Siue in singulis, siue in omni ecclesia. Nota quia hic spiritum sanctum Deum dixit, cuius templum sumus: quia ipse templum sumus, qui habitat in nobis, quem Deum fatetur. *Disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos.* Siue suum corpus, peccando: siue ecclesie, populum ad prauam doctrinam seducendo, aut certe exemplo proprio destruendo. Hoc Nouatiani proponunt, ut excludant penitentiam. Quibus respondendum, Si Corinthij iam baptizati peccauerant, si non admittitur penitentia, ad quem profectum illis scribit, & dicit, *Ut secundam gratiam habeatis? Sanctus Hieronymus dixit ad Galathas, Hoc unum scio quod qui post fidem CHRISTI fornicatur, uiolat templum Dei. Nemo se seducat: si quis uidetur inter uos. Nemo sibi blandiatur, propria uanitate deceptus. Sapiens esse, in hoc seculo. Ad reddendum malum pro malo. Stultus fiat, ut sit sapiens. Stultus iudicatur in hoc seculo, qui implet euangelium, non reddendo malum pro malo. Sed stultus uoluntate fit, non natura. Sapiencia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. Nihil stultius, quàm ut uellet se uindicare, qui non potest, & Deo suam non reseruat iniuriam: quod etiã ille facere debet, qui se ualet in hoc seculo uindicare, uel dum rationem requirit, cui iubeatur ut credat. Scriptum est enim, *Comprehendam sapientes in astutia eorum.* Nihil proficit astutia hominum, quod possit effugere manum Dei: sapiens sibi uidetur uir diues, pauper autem sensatus reprehendit eum. Et iterum, *Dominus nouit cogitationes hominum, quomodo uanæ sunt.* Nihil utilitatis confert ad salutem uerbosa eloquentia. Itaq; nemo gloriatur in hominibus. In pseudapostolis, sed*

sed nec in aliquo alio uel rege uel sacerdote. Omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors. Nos uestri sumus, non uos nostri. Siue presentia, siue futura. Omnia enim uestra sunt. Omnia propter sanctos creata sunt, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Siue uolueris ad libertatem referre: quod uultis eligere, siue mortem, siue uitam, siue presentia, siue futura. Vos autem CHRISTI: CHRISTVS autem Dei. Sic CHRISTVS Dei, sicut Deus CHRISTI, si ad diuinitatem aptes: quamquam secundum hominem tractet, qui unctus est.

CAP. III.

¶ Sic nos existimet homo, ut ministros CHRISTI, & dispensatores ministeriorum Dei. Non ut æquales CHRISTO. Hic iam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur. Interrogantis uox est: hoc est, iam hic uos putatis conscientias iudicare. Mihi autem pro minimo est ut à uobis iudicet, aut ab humano die: Sed neque me ipsum iudico. Et diem hominis non concupiui: hoc est, tempus. Nam hic humanum diem, intellectum, uel cor sapiens, non absurdè accipitur, qui potest diiudicare. Nihil enim mihi conscius sum. Nihil mali. Sed non in hoc iustificatus sum. In hoc tempore, aut die, uel certe, si me nemo uituperet, non mihi inde blandiri deo, uel extolli: aut si nullum crimen admisi, minuta forrè non omnino percarui. Qui autem iudicet me, dominus est. Ante diem iudicij. Itaque nolite ante tempus iudicare. Occultas cogitationes: quia homo uidet in facie, Deus autem in corde. Quo ad usque ueniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit con silia cordium. Quia me melius dominus nouit, quam uel ego, uel ullus hominum scit. Et tunc laus erit unicuique à Deo. Ille uerè laudabilis est, quem Deus laudabilem facit. Hæc autem fratres transfigurauit in me & Apol-

lo pro-

lo propter uos, ut in nobis discatis. Ut à nobis humilitatis sumatis exemplum. Ne supra quam scriptum est. Suprà est, quod non est scriptum. Unus aduersus alterum infletur pro alio. Id est, cõteritione orta inflemini, quis melior sit. Quis enim te discernit? Cuius momenti est? Hic cõuersus est ad inflatos scientia sermonis. Vel certè, Quis te discernit à massa perditionis, nisi Deus? Nam nõ merita tua, nec scientia tua. Dicitur homini tanquã de semetipso presumentem. Quis enim te discernit, uti que ab iræ uasis, à massa perditionis, quæ per unum omnes misit in damnationem? Quis te discernit? Et tanquam respondisset, discernit me fides mea, propositum meum, meritum meum, Quid enim habes, inquit, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? hoc est, quasi de tuo sit unde discernaris. ergo ille discernit, qui unde discernaris impertit, pœnam debitam remouendo, & indebitam gratiam largiendo. Quid autem habes quod non accepisti? Quid habes ex te, nisi forrè peccatum? Nam siue scientia, siue aliquid boni in te est, donum Dei est: quod si ex te esse credideris, dicetur tibi, Quid habes, quod non accepisti? & euenit tibi, si tibi aliquid adscribis, & non Deo, illud euangelij, quod de ingrato dicitur, Qui enim non habet (id est, à Deo) etiam quod uidetur habere, auferetur ab eo. Et ideo declinemus superbiam, & demus Deo gloriam, à quo est omne datum optimũ: ne si à nobis uel fidem, uel bona opera esse credimus, perdamus quod habere uidemur. Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Quasi aliquid tuum habeas. Iam saturati estis, iam diuites facti estis, sine nobis regnatis. Doctrina, uel scientia. Hoc increpantis pronũciatur affectu, quia sibi adscribebant, quod esse uidebantur. Et utinam re-

M

gna-

gnar etis, ut & nos uobiscū regnaremus. In nullo nostri indigetis, uel indignistis: siue regnaretis & nos uobiscū regnaremus, uel socios, si non magistros, computaretis. Puto enim quod Deus nos apostolos nouissimos ostēdit, tanquam morti destinatos. Veluti quod in Apocalypsi promissit, nouissimo tempore se missurū duos ad mortem: uel nos iam, qui ad gentes missi sumus. Quia spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Omnes expectant nostras iniurias: uel certamen Christiani, & pagani, uel certē angelos simpliciter ait. Nos stulti propter CHRIS TV M, uos autem prudentes in CHR IST O. Nos omnia sustinemus propter CHR IST VM: uos autem sic uultis esse Christiani, ut prudentiam seculi non amittatis, nec aliquid pro CHR IST O pati. Nos infirmi, uos autem fortes in CHR IST O. Quasi non possimus reddere uicem, quod secularis potest prudentia. Vos nobiles, nos autem ignobiles. Quia & scientiam suam, & nobilitatem generis pseudoapostoli, siue aliqui credentes præferabant. Vsq; in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur. Ex quo cæpimus prædicare usq; in hoc tempus in nullo abundauimus. Et instabiles sumus. Nusquam habemus sedem: uel certē sic uobis uideretur. Et laboramus, operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus. Sic operabatur, ut tota die doceret, & nocte laboraret, unde postera die panem manducaret, non ut solidos reponeret die noctuq; in tali opere impendendo, sed unde tam ipse, quam discipuli sui uiuerent. Blasphemamur, & obsecramus. Pro eis, qui nos blasphemant. Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus. Iustus immundus est apud malos, Omnium peripissima usque adhuc. Omnium humilimi, abiecti, & despecti, mappula. Non ut confundam uos,

hæc

hæc scribo: sed ut filios meos charissimos moneo. Poterant confundi, si illos non consolaretur: non ad confusionem, sed ad profectum uestrum scribo. Nam si decem milia pædagogorum habeatis in CHR IST O, sed non multos patres. Omnes quorquor iam natis apponuntur, patres esse non possunt. Nam in CHR IST O I E S V per euangelium ego uos genui. Me primū prædicante domino credidistis. Rogo ergo uos, imitatores mei estote. Bonorum filiorum est, in omnibus imitari parentes. Ideo misi ad uos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in domino. Quanto fidelior cæteris, tanto charior uniuersis. Qui uos commonefaciāt. Qui uos & meis literis, & suo doceret exemplo: aliud enim sine alio non poterit esse perfectum. Viaticas, quæ sunt in CHR IST O. Vitam, & cursum meum, atque labores. Sicut ubique in omni ecclesia doceo. Vias, & doctrinam, & conuersationem, quibus ubique æqualis incedo, & à nullo quicquam lucri uel commodi temporis præsentis accipio. Tanquam non uenturus sim ad uos, sic inflati sunt quidam. Tam diu inflatus est aliquis, quam diu non uenit, qui ueram habet scientiam: non illam, quæ stultitia est apud Deum. Veniam autem cito ad uos, si dominus uoluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed uirtutem. Virtutem fidei, quæ in operibus CHR IST I est, uel signis. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in uirtute. Nouum testamentum. Quid uultis? Benignus magister, qui discipulorum correctionem in eorum posuit uoluntate. Si non emendatis, in uirga: si autem, in consolatione. In uirga ueniam ad uos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis? In uirga iustitiæ, qua uirga usus est Petrus ad Ananiam & Saphyram, & Paulus ad Magum: simulq; considerādum, quod ipsa ira

M 2 in no

180 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
in nostra sit posita potestate, non nos in illius: &
tunc exeritur, quando Dei iniuria uindicatur.

CAP. V. ¶ Ommino auditur inter uos fornicatio. In ecclesia: cui
uos præestis. Et talis fornicatio, qualis nec inter gentes.
Ostendit cur iram præmiserit. Ita ut uxorem patris ha-
beat. Concubinam patris sibi sociauerat. Et uos infla-
ti estis. Inflati estis uana scientia, uel superbia: & non
est uobis cura de his qui pereunt, ut conueniantur,
& aut corrigantur, aut reñciantur. Et non magis lætum
habuistis. Boni pastores semper pro populi peccatis
fleuere, sicut Hieremias dicit, Quis dabit capiti meo
aquam, cui non uoluntas, sed lachrymæ defuerit? Ut
tollatur de medio uestrum qui hoc opus fecit. Siue qui fecit,
siue satanas tollatur, dum non habet per quem ope-
rari. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam
iudicauit ut præsens, cum qui sic operatus est, in nomine domi-
ni nostri IESU CHRISTI, congregatis uobis. Ne tan-
tum ex auditu iudicare putaretur. Et meo spiritu,
Mearum literarum iudicio. Cum uirtute domini IESU.
Domini quoque non deerit uirtus. Tradere huiusmo-
di satanæ in inmeritum carnis. Ut habeat potestatem ac-
cipiendi illum, ut uel sic conuertatur, dum uiderit se
nec hic carnis, nec in futuro spiritus requiem habi-
taturum. Cauendum: quia qui excommunicatur, sata-
næ traditur. Ut spiritus saluus sit in die domini IESU.
Quod si in spiritum satanas non acceperit potesta-
tem, dum corrigit, solius domini iudicio reseruat.
Non est bona gloriatio uestra. Qui talem in ecclesia ad-
mittitis. Nescitis, quia modicum fermentum totam massam
corrumpit? Ignoratis, quia unius mali exemplo multi
possunt perire: & per unius delictum in omni popu-
lo, ira Dei superuenit in populo Iudæorum. Expur-
gate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azy-
mi. Ni-

AD CORINTH. I. 181

mi. Nihil in uobis remaneat pristinae conuersatio-
nis. Etenim pascha nostrum immolatus est CHRISTUS.
Facti per baptismum mundi de seculi uitibus ad uirtu-
tes domini transeamus. Itaque epulemur non in fermento
ueteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiae, sed in azymis
sinceritatis & ueritatis. Scripsi uobis in epistola, ne commiscea-
mini fornicarijs. Non agnus, qui erat figura CHRISTI,
& illi quidem septem diebus azyma comedebant,
nos semper, si simplices sumus: quia & septem die-
bus mundus est factus: quotidie nobis agnus occidi-
tur: quotidie pascha celebratur: qui fermentum ma-
litiæ, & nequitiae non habet. Non in saturitate uen-
tris, quæ ad Deum non pertinet, sed in simplicitate
mentis, & cordis puritate. Fermentum enim quid
est, nisi corruptio naturæ, id ipsum de dulci acerbum
factum? Non utique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut
rapacibus, aut idolis seruientibus. Non gentium fornicari-
ijs. Alioquin debueratis de hoc mundo dixisse. Alio gene-
re debueratis exisse, non sic, aut certe si sic, melius uo-
bis fuerat mori. Nunc autem scripsi uobis, non commisceri.
Hoc ipsum nunc scripsi quod dico. Si quis, qui frater nomi-
natur, est fornicarius, aut auarus, aut idolis seruiciens, aut
maledicus, aut ebriosus, aut rapax. Non ex solo nomi-
ne dicendus est frater, sed ex actu. Sed si quis forni-
cator nominatur, quod & in ueteri testamento inue-
nitur, Qui se iungit fornicarijs, nequam erit: putre-
do & uermes hæreditabunt eum. Cum huiusmodi nec ci-
bum sumere. Quid enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare?
Nonne de ijs qui intus sunt uos iudicatis? Nec istum com-
munem quem concessi, cum gentibus si ire uolueri-
tis. Nam eos qui foris sunt Deus iudicabit. Foris eccle-
siam sunt Iudæi, hæretici, uel gentiles. Auferte ma-
lum ex uobis ipsis. Non ex gentibus, sed ex uobis.

M 3 Audet

¶ *Audet aliquis uestrum habens negotium aduersus alterum. Aulus est aliquis contra præceptum domini uenire dicentis, Si quis tecum uoluerit iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & palium. Hic intelligitur quod maxime propter fornicationes accusarentur in iudicio seculari: quia illud hic in media causa fornicationis immisit. Iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? Hic probatur iudices gentiles fuisse, quod iniqui dicuntur. An nescitis, quoniam sancti de mundo iudicabunt? Sicut saluator ait, Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israël. Quod autem illis dixit, omnibus dixit, qui eos fuerint imitati. Nam de illis duodecim unus perijt, & alius qui illum non audierat, eius loco successit: & Paulus & Barnabas apostoli fuerunt. Et si in uobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Siue per uos, siue uestro exemplo. Nescitis quoniam angelos iudicabimus. Illos angelos qui contra naturam peccauerunt iudicabant ij, qui supra naturam castitatem cum Dei auxilio seruauerunt. Quæto magis secularia? De rebus seculi. Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Possunt de his etiam illi iudicare, qui sunt minimi in ecclesia, aut certe qui iniurias suas contemnunt. Notandum quod minimos dicat, qui in Dei lege non sunt instructi, sed in seculi. Ad ueracundiam uestram dico. Quod dicturus sum, ut erubescant qui sunt tales. Sic non est inter uos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Nunquid non est? Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Duplicant peccatum, & quod litigant, & quod apud infideles litigant. Iam quidem omnino delictum est in uobis, quod iudicia habetis inter uos.*

Primum,

Primum, quia præceptum CHRISTI contemnitis, iam peccatum habetis. Quare non magis iniuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Illis loquitur, qui faciebant, non qui patiebantur: Sustinere debetis si quis uobis fecerit iniuriam. Sed uos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Quibus nec uicem licet reddere inimicis. Nolite errare, neque fornicari: neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Nolite seduci, existimantes de multis, & non etiam de uno peccato puniendum. Et hæc aliquando quidem fuistis. Nolite timere de præteritis: tantum ne post baptismum criminolum aliquid committatis. Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini IESU CHRISTI, & spiritu Dei nostri. Abluti in nomine domini IESU CHRISTI, sanctificati per spiritum sanctum. Hic totam trinitatem intellige. Omnia mihi licet, sed non omnia expediunt. Quia de fornicatione tractat, uult materiã fornicationis ostendere. Omnia mihi licet, sed ego sub nullius redigar potestate. Licet nobis manducare & bibere, sed si subiecerimus nos comestioni, hoc ipsum licitum perducet nos ad illicitum: hoc est, ad fornicationem. Sic & de nuptijs, & de diuitijs, & ceteris huiusmodi rebus potest intelligi, quæ non sunt peccatum, sed ad occasionem possunt perducere delictorum. Escam uentri, & uenter escis: Deus autem & hæc, & hæc destruit. Et hæc duo, id est, & uentrem, & escam, & ipsum hominem, qui in his est. Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori. Deus uobiscum est, quam diu uos estis cum illo: Si autem dereliqueritis eum, derelinquet uos. Deus uero & dominum suscitauit, & nos suscitabit per uirtutem.

M 4 Si sus-

Si suscitauit dominum, & nos quoque eadem uirtute suscitabit. Si eius membra sumus, ergo debemus membra nostra sanctificare, ut in eo manere mereamur. Nescitis quoniam corpora uestra membra CHRISTI sunt? Omnis ecclesia corpus CHRISTI est: singuli autem membra. Tollens ergo membra CHRISTI, faciam membra meretricis: Absit. Non dixit fornicatoris, sed meretricis: ut ostenderet eum eiusdem esse criminis, & nominis, cuius meretrix, cum qua fornicatur, quia hominibus minus uidetur peccare uir, quam mulier. Simul notandum, quia ante tollit membra CHRISTI, qui facturus est meretricis: in eo fornicator maioris est criminis, quia tollit membra CHRISTI, & facit ea membra meretricis. An nescitis quoniam qui adheret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne una. Quomodo cum uxore licite, sic & cum meretrice una caro efficitur per amorem illicitum. Qui autem adheret domino, unus spiritus est. Quomodo qui carnis opera facit caro est, ita & qui Dei opera facit, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Videntes quam grauis sit. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est. Omne peccatum ab uno potest fieri, qui corpus dici non potest, sed membrum: in fornicatione autem duo pereunt, & duo possunt dici corpus: grauius ergo est ubi duo pereunt, quam ubi unus: quia reliqua peccata possunt & sine corpore fieri. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Quidam de corpore ecclesie putant dictum: sed, in corpus suum peccat, ait: siue sic grauiorem dicit esse fornicationem, quam scit in illis esse, quae apud illos leuis uidebatur, quia in consuetudinem ierat. An nescitis quoniam membra uestra templum sunt spiritus sancti qui in uobis est: quem habetis à Deo, & non estis uestri. Empti enim estis

pretio

pretio magno. Quia non est suus, non debet sibi uiuere, sed illi, cuius est sanguine comparatus. Qui uult, inquit, post me uenire, abneget se sibi. Si homo à seruo parua pecunia comparato continuum seruitium querit, quanto magis ille, qui plus pro nobis quod daret non habuit, quam semetipsum? Glorificate. Id agite, ut glorificetur per uos Deus, & per opera uestra. Et portate dominum in corpore uestro. Ut portemus imaginem caelestem. Notandum, quod hic Deum quem portare iubemur, spiritum sanctum dicit: cuius superius membra nostra templum esse testatus est, dicens, Vos estis templum Dei, & spiritus Dei habitat in uobis. Et nunc, Glorificate, inquit, & portate Deum in corpore uestro, utique Deum spiritum sanctum. De quibus autem scripsistis. Interrogatus respondet. Bonum est homini mulierem non tangere. Bonum erat illud, quod optimum praedicaui: si ergo bonum habenti non tangere, quanto magis si non duxerit melius? Incontinentia & tempore & aetate, infirmitate prohibetur: castitas autem semper potest Deo adiutore, & custode seruari. Illud ergo magis querendum est, quod aeternum est. Quare ergo, Crescite & multiplicamini & replete terram? nunc autem etiam ipsa terra iam non capit homines. Sed potuit, inquit, omnes de terra facere: potuit, sed noluit: potuit enim & pinnatos & cornutos homines facere. Sed omnia secundum rationem sibi notam optime fecit. Ipsam denique Eua noluit de terra facere, sed de costa. Si autem putas modo id esse in omnibus, imitare Caim, & ceteros qui proprias sorores duxerunt. Si ergo hoc sic erat, omnia Deum secundum praescientiam, qua Deus est, temporibus ordinasse credamus. Illud etiam credendum, si uel modo secundum legem nubant non pec-

M 5 care:

C. A. VII.

care: lex enim propter filios nubere permittit, non propter luxuriam. In hoc se etiam animalibus deteriores faciunt homines, quod quum nec pręgnatis parcunt, ostendunt se homines uxores non propter filios accepisse. Qui autem sola filiorum causa, postquam peperit mulier abstinet se, & dum lactatur infans, & per ætatem fortẽ iam partu cessante, cessatur & ab opere nuptiali: non tangere, secundum usum, non secundum tactum simplicem. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquęq; suum uirum habeat. Vxori uir debitum reddat: similiter autem & uxor uiro. Fornicatoribus concessit ut nubant, incontinentes ne fornicetur: sicut si dicit medicus infirmo, Bonũ tibi erat non manducare poma: & ille non se posset continere, ut uelit manducare ficus: postea medicus concedat illi dura cœna tantũ ne manducet, unde moriatur. Vnde prædicanda est perfectio: qui autem non potest, dādum remedium nuptiale. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir. Quia sponte sibi abstulit libertatem. Similiter autem & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Agnoscant uiri nõ sibi licere aliã præter uxore agnoscere, quia æquali sorte sibi iniucẽ sunt subditi & debitores. Nolite fraudare inuicẽ, nisi forte ex consensu, ad tempus, ut uacetis orationi: & iterum reuertimini in id ipsum. Nõ potest uacare orationi qui incontinens est. Non solum autem continentia in nouo testamento laudabilis est, sed & in ueteri testamẽto, descendurus Deus in montem Sinai, sanctificari iubet populum à mulieribus triduo, quanto igitur magis Deum uideri poterit, qui semper castus esse uoluerit? Similiter & sacerdos Dauid prohibuit sanctum panem quousque mundus à mulieribus esse cognosceret, & Petrus iubet etiam à licitis temperare. Ne timeat uos fa-

timas propter incontinẽtiam uestram. Ne uno se retrahente, alius fornicetur, & satanas locum tentandi inueniat. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut in ipso. Hoc infirmis indulgeo, non perfectis præcipio, qui omnes homines uelim me in omnibus imitari, qui scio quantum possit castitas apud Deum. Sed unusquisque proprium habet donum ex Deo, alius quidem sic, alius uerò sic. Proprium donum, quia Deus diuidens singulis prout uult, quia nec omnes capiunt uerbum hoc. Cæterum si omnes possunt, quomodo dicit feriptura, quod nemo esse possit continens, nisi tu dederis? Donum ex Deo, alius quidem sic, alius uerò sic. Audis donum, cesset præsumptio. Dico autem non inceptis, & uiduis. Incipit de his qui uxores non habent, & de uiduis. Bonum est illis si sic maneant, sicut & ego. Quis potest dicere non esse bonum, quod ipse dicit esse bonum? Quis rogo possit, nisi fortẽ Iouinianus? Quod si non se continent, nubant. Aut incontinenter patieris, aut nubere non debes, si continens esse uis. Melius est enim nubere quã uiri. Fornicatio igne punitur, sicut dicit Iudas de nuru sua, Producat, inquit, et incendatur. Ad comparationẽ ergo fornicationis, est melius nubere. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus. Hic proprie loquitur ad coniugatos, ne dimitterent uxores, & alias ducerent aut pulchras, aut diuites, sicut Iudei faciebant. Vxorẽ à uiro nõ discedere. Si quis dimiserit uxore, excepta causa fornicationis, facit eã mechari. Quod si discesserit, maneret innuptã. Nõ ita discedere, ut alij nubat: si ob aliquã causam discesserit, alij nõ nubat. Aut uiro suo reconciliari. Et uir uxore non dimittat. Nam ceteris ego dico, non dominus. Melius est si ad uirum suum reuertatur, quã alij nubat. Si quis frater, uxorem habet

habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier habet uirum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat uirum. Si quis unus credit è duobus: non quo permiserit infidelem fidei cõ iungi, sed de iam coniunctis loquitur. Sanctificatus est enim uir infidelis in muliere fidei. Sæpe contigit ut lucrifera per mulierem. Ideo ait beatus Petrus, ut si qui non credunt uerbo, per mulierum conuersationem, sine uerbo lucrifera, & cum uiderint ex ebriosis sobrias, ex superbis humiles, dicant, Verè lex Dei est, quæ sic potuit mutare mores inolitos. Credo iam pro uenerat ut nonnullæ fœminæ per uiros fideles, & uiri per uxores fideles in fidem uenirent: & quamuis non dicens nomina, exemplis est tamè hortatus ad confirmandum consilium suum. Et sanctificata est mulier infidelis per uirum fidelem. Alioquin filij uestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Si ambo infideles essetis, necessario filij uos imitarentur: nunc aut forsitan fideles imitatur, & sancti sunt: quia etiã si de duobus fidelibus nascantur, sic nascuntur, tanquã si oleaster ex oliua. Oleastrum dico propter originale peccatum, & propter hoc sunt sub diabolo, nisi renascantur in CHRISTO: quia diabolus culpæ autor est, non naturæ. Iam credo quod erant paruuli Christiani, qui siue autore uno ex parentibus, siue utroque contenti te sanctificati erant: quod non fieret, si uno credente dissociaretur coniugium. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim maior maritus, quam Deus. Non est enim seruituti subiectus frater, aut soror. Nūquid sic quis nubet, ut seruiat & pereat propter alterum infidelè? Et notandum, quia inuicem serui sunt. In eiusmodi re, aut causa. In pace autem uocauit nos Deus. In libertate: non ergo debemus nos ultro discedere.

Vnde

Vnde enim scis mulier, si uirum saluum facies? Aut unde scis uir, si mulierem saluam facies? Nisi unicuique sicut diuisit dominus: unumquemque sicut uocauit Deus. In dubio posuit: sed semper, si quid ambiguum est, in meliori parte intellectus ducendus est. Ita & ambulet: & sicut in omnibus ecclesijs doctro. Siue cum uxore, siue sine uxore. Siue circumciscus, siue in præputio: siue seruus, siue liber. Circumciscus aliquis uocatus est: non adducat præputium. Siue cum uxore uocatus est, non dimittat eam: siue sine uxore, non ei opus nubere, si in eo consilio acquiescit, & si potest continere. Nam circumciscus quoniam habuit præputium, reuocare non potest se superfluo circumciscum, quod suo tempore opus fuit: nõ dicat, melius fuerat si non fuisset circumciscus, non uiuat gentiliter. In præputio aliquis uocatus est: non circumcidatur. Non putet fidem domini causam esse dissidij. Et circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat apud Deum. Nec obest, nec prodest in hoc tempore. Seruus uocatus est: non sit tibi curæ. Aliqui seruitutem coniugij uolunt intelligi. Sed & si potes liber fieri, magis utere. Quia Deus conditiones non respicit, sed mentem, & uoluntatem: nec dicas, quomodo possum Deo placere, qui seruus sum? Qui enim in domino uocatus seruus: libertus est domini. Similiter qui liber uocatus est, seruus est CHRISTI. Qui hominis seruus, apud Deum liber est: & qui apud homines est liber, est seruus Dei. Ergo ambo unum sunt. Non est enim acceptio personarum apud Deum. Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Unusquisque in quo uocatus est fratres, in hoc maneat apud Deum. Nolite propter homines seruire ad oculum, ut hominibus placeatis: sed omnia propter Deum, credentes uos mercedem consecuturos à Deo. De uirginibus au-

nibus autem præceptum domini non habeo. Scriptis respondit: quia illi dicebant, Vbi præcepta est uirginitas: ut superfluum demonstrarent: quia quod sub præcepto est, non impletum punitur, impletum autem præmiū non habet. Consilium dat, saluatore dicente, Non omnes capiunt uerbum istud: sed quibus datum est. Nam si generale esset, quod potest unus, & omnes possent. Occasio castitatis est abstinentia: Occasio autem incontinentiæ, luxuria est. Datur autem à Deo, qui ipsius proprium donum est, dicente Propheta, Cum sciam quia nemo est continens, nisi cui credideris. Consilium autem do. Implet illud domini, quod ei in figura stabularij dixit: Si quid supererogaueris, ego ueniens reddā tibi. Tanquam misericordiā consecutus à domino ut sim fidelis. Omnia ad dei misericordiā refert, ut suo exemplo doceat, nisi in Deo esse gloriādum. Fidelis seruus est, qui omnibus prætermisissis domini sui semper seruitio occupatur, ad quod eos suo exemplo prouocat, ut ipsi soli desiderent seruire. Et nemo de suis meritis præsumat, quando ille ut fidelis sit, misericordiā domini se adeptū testatur. Existimo ergo hoc bonum esse. Existimo, hoc non est quasi dubium sed certum: sicut est, Puto quod & ego spiritum Dei habeam. Propter instantem necessitatem. Siue custodiendi iustitiam, siue carendi mundi sollicitudine. Quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori: noli querere solutionem. Malum est ergo sic non esse, quia primitus perdit præmium castitatis, non quod peccet. Solutus es ab uxore: noli querere uxorem. Ita dicit, nō ligandum, quomodo non soluendum. Si autem acceperis uxorem, nō peccasti. Qui liber es, si nō uis esse maior, esto uel minor. Et si nupsit uirgo, non peccabit. Nuptiæ per se non habent peccatum, sed per sollicitudinem seculi sepe

pecca-

peccatum incurrunt. Tribulationem tamen carnis habebūt huiusmodi. Sub maledicto se Euxæ subijcientes, quæ ideo in partu maledictionem accepit, quoniam sciebat Deus incontinentes futuros homines, ut uel metu doloris à libidine temperarēt. Adijciuntur etiam uagitus infantum, filiorum mortes, nec non & aborsus. Ego autem uobis parco. Ideo quia secūdam indulgentiam coniugia non omnino prohibeo. Hoc itaque dico fratres. Hic omnes ad continentiam cohortatur. Tempus breue est. Reliquum est, ut & qui habent uxores, sint tanquam non habentes. Vitæ nostræ tempus breue est, sicut aut unius, aut amborum morte soluentur. Sic intelligendum, propter breuitatem nulla esse putanda ad comparationem futurorum. Et qui stent, tanquam nō stemes. Et qui gaudent, tanquam non gaudentes. Et qui emunt, tanquam non possidentes. Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. In hoc seculo, quia omnia in breui finientur. Temporū breuitatem describit Salomō, Tempus & tempora, nos autem quotidie uidemus homines morientes, & æternos futuros nos credimus, quasi alterius simus naturæ. Nam sapiens aliorum casibus emendatur. Ideo Salomon, Cor, inquit, sapiens in domo luctus: cor autem insipientis in domo conuiuij. Præterit enim figura huius mundi. Hoc seculum figura futuri est. Si figura talis est, qualis erit ueritas? Sicut stella figura est solis. Volo autē uos sine sollicitudine esse. Ideo nō nubit quis, ut mūdo sollicitudo discedat, ne spinæ suffocent semen: & ne dicant, uillam cōparauī, boues emī, uxorem duxi: & non possit cōnare cum spōso. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. Interrogandum cui expediat placere, Deo, an mulieri morituræ.

Et diuisus

Et diuisus est. Mulier innupta & uirgo cogitat quæ domini sunt. Si diuisus, esse non potest unum: Nam unitas diuisionem non recipit. Ut sit sancta, & corpore, & spiritu. Corpore, ab usu: spiritu, à sollicitudine, uel concupiscentia cogitationum. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi. Quæ nupta est, si quæ sunt mundi cogitat, cui placere desiderat, incipiet illi præponi nupta, quæ habet excusationem cogitandi quæ mundi sunt, occasione mariti. Quomodo placeat uiro. Ista nec corpore nec spiritu est sancta. Porro hoc ad utilitatem uestram dico. Ne uideretur infirmis durè locutus esse, modò excusat se: sed ipsa excusatio consideranda est. Non ut laqueum uobis iniiciam. Non impono necessitatè innuptis, sed consilium do, quid magis uobis expediat. Sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi. Ergo nec uirile, nec honestum erat, quod illi uolebant. Si quis autem turpem se uideri existimat super uirgine sua, quod sit super adulta. Turpis uidebitur, si cum ad perfectam ætatem uenerit, neutrum deliberet, uel uirginitatem seruare, uel nubere: aut si uolenti nubere, non permittat, & illa fuerit fornicata. Nam si unusquisq; hoc ad carnem suam reuocet, & uideat se uirginitatem seruare non posse, nubat, ne fornicando turpis appareat. Et ita oportet fieri. Ita necesse est, propter uoluntatè puellæ. Quod uult, faciat: non peccat, si nubat. Parentes quidem debent eam usque ad maturam ætatem custodire, & docere castitatem. Sed si noluerit, fiat quod necesse est: non peccat pater puellæ, siue ipsa puella, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus. Firmus ille statuit, cuius filii uoluntas firmauerit uoluntatem. Non habens necessitatem. Hinc cognoscitur illum necessitatem habere filiæ, de quo dixit, Potestatem autem habens

sua

suae uoluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare uirginem suam: bene facit. Potest facere quod uult. Igitur & qui matrimonio iungit uirginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Conclusiua collectio est: Prudentibus sane semper meliora sectanda sunt. Mulier alligata est, quanto tempore uir eius uiuit. Hic de uiduis incipit: quia & de ipsis consuluerant. Quòd si dormierit uir eius, liberata est. Cui uult nubat, tantum in domino. Libera facta à uinculo coniugali secundum legem: si nec tunc se potuerit continere, cui uoluerit nubat, tantummodo in CHRISTO. Beatior erit, si sic permanserit. Beata habens maritum, si possit custodire iustitiam, & tantum propter filios maritum cognoscit: Beatior uidua, quia magis laborat, quam nupta, & habet mercedem castitatis: et orare quotidie libera consciètia potest. Virgo beatissima, quia compendioso labore ad grande præmium poterit peruenire. Secundum meum consilium. Quod do uirginibus. Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam. Nolite putare, quia ex me hoc ipsum fit quod dico: spiritus Dei in me loquitur, quem contemni non expedit. Hic, puto, non dubitatem significat. ¶ De his autem quæ idolis sacrificantur. Et de his illi scripserat, sicut & de superioribus: quia manducabant in templis, dicentes, Omnis creatura Dei bona, & idolū nihil est, & hac imagine magis, quam ueritate rationis errabant. Scimus quia omnes. Nos omnes: nam non illi: de quibus dicit, Sed non in omnibus est scientia: id est, Sciètia à domino data. Scientiam habemus. Hanc habet consuetudinem, ut primum leniter ingrediatur, & in nouissimo uim suæ orationis ostēdat. Scientia inflat. Illa q; stulticia est apud Deū. Si scientia inflat, ut quid illos adhuc plus uult inflare? Ipse etiam de se dicit, Et si imperitus ser

N mone

CA. VIII.

194. D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
mone, sed non scientia. Et pro Ephesijs orat, ut sciētia replentur. Et in hac ipsa epistola gratias agit, q̄ repleti sint scientia huiusmodi. Scientia que imaginē magis rationis, q̄ ueritatē ostendit: non scientia, que potest reprehendi. Charitas uerō edificat. Illa charitas, quæ non quærīt quæ sua sunt: sed quomodo per eam CHRISTI corpus proficiat. Scientia sine charitate inflat, cum charitate ædificat. Si quis se existimat scire aliquid. Si quis sibi uideatur sapiens, non est sapiens: Nam qui uerē sapiens est, insipientiorem se omnibus credit: & ille uerē est sapiens, qui quicquid boni sapit, à Deo se accepisse testatur. Nondum cognouit, quem admodum oporteat eum scire. Qui sibi tribuit quod scit per stultam præsumptionem, nescit quem admodum oporteat eum scire: Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. Aedificando ecclesiam diligit Deum, quia & proximum: hunc nouit dominus, quia cognouit dominus qui sunt eius. De esca autem que idolis immolatur, scimus quia nihil est idolum in mundo: & quod nullus est Deus, nisi unus. Repetit, quod superius dixerat, scimus: & quid sit ostendit, quia nihil est idolum. Nam & si sunt qui dicantur Dij. Potest dici quod dicatur, & non sit. Siue in cælo, siue in terra: si quidem sunt Dij multi, & domini multi: nobis tamen unus Deus pater ex quo omnia, & nos in illum. Angeli & sancti, quibus dicit, Ergo dixi, Dij estis, & domini, sancti eorum quos iudicabunt, Siue sic, Dij in cælo, & domini in terra. Hic Arriani calumniantur, CHRISTVM Deum esse negantes: quia tantum dominus appellatur. Quibus respondendum est: Si ideo non erit Deus, quia unus Deus est pater: ergo & pater nō erit dominus: quia dominus unus CHRISTVS. Et unus dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia, & nos per ipsum

ipsum. Qui omnia ex nihilo fecit: ubi trinitatem intellige. Sed non in omnibus est scientia. Non omnes sciunt, quod propter contemptum hoc faciatis: sed putant uos propter uenerationem illud facere. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum, cum sit infirma, polluitur. Adhuc sic habent in conscientia, quomodo antè quæ crederent. Esca autem non nos commendat Deo: neque si non manducauerimus, deficiemus: neque si manducauerimus, abundabimus. Sicut dicit Aggeus propheta, Et si manducaueritis & biberitis, nonne uobis manducabitis, & biberitis? Videte autem ne forte hæc licentia uestra offendiculum fiat infirmis. Potest hoc simul & de illis religiosis uel clericis dici, qui quod docent uerbo, destruant exemplo, dum & diuitijs incubant, & preciosis uestibus circumdantur. Si enim quis uiderit eum, qui habet scientiam, in idolo recubentem: nonne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter quem CHRISTVS mortuus est. Sic autem peccames in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in CHRISTO peccatis. Quicumque scandalizauerit unum de pusillis istis, expedit illi ut mola asinaria suspendatur collo eius, & mittatur in profundum maris: leuius est illud, quod graue. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Nō sola esca & caro, sed omnes reliquæ res. ¶ Non sum liber? non sum apostolus? Ita legem dū est, Nunquid non sum? Suū exemplum illis replicat, q̄ cū habuisset omnia in potestate, noluerit facere, q̄d illi licebat, præter aliorum salutem. Nonne IESVM dominum nostrum uidi? Quando ei apparuit in uia. Nonne opus meum uos estis in domino? Et si alius non sum Apostolus,
N 2 lus,

lus, sed tamen uobis sum. Alijs, ad quos non sum missus, Nam signaculum apostolatus mei uos estis in domino. Indicum apostolatus mei est, quod uos credidistis in domino per me. Mea defensor apud eos, qui me interrogant, hæc est. Per hæc defensor esse apostolus. Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? De uestro sine labore nostro. Nunquid non habemus potestatem fororem mulierem circumducendi? Quæ nobis ministraret. Nō dixit, ducendi: sed circumducendi: ne quis de uxore sua ipsum dixisse putaret. Sicut & cæteri apostoli, & fratres domini, & Cephas. Non illos iudicat: Sed quia illi delictoribus prædicabant, liberius panem quotidianum accipiebant: quia & apud Iudæos hæc erat consuetudo doctorum. Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Qui ad gentes missi sumus. Quis militat. Dat alia exempla, quibus probet sibi debitum hoc fuisse. Suis stipendijs unquam? Et non publicis. Quis plantat uineam, & de fructu eius non edet? Per comparisonem hic populum dicit uineam, sicut ibi, Vineam de Aegypto transtulisti. Quis pascat gregem, & de lacte gregis non manducat? Et dabo uobis pastores secundum cor meum, & pascent uos cum disciplina. Nunquid secundum hominem hæc dico? Ex me. An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi, Non alligabis os boui trituranti. Omnia legis testimonijs confirmat. Nunquid de bobus cura est Deo? Quomodo ergo de passerib. Deo cura est? & in Iona dicitur de Niniue, in qua sunt hominum plus cxx. milia, & pecora multa. Sed et ipsa propter hominem creata sunt. Nam deficiente homine, & ista deficient. An propter nos? utiq; dicit. Nam propter nos utiq; scripta sunt. Quomam debet in spe qui arat, arari e: & qui trahit, in spe fructus percipiendi. Debet fructum sui sperare laboris: & qui triturat, debet de ipsa area manduca-

re.

re. Ut per hanc comparisonem libenter tribuatur ijs, qui in uerbo laborant. Si nos uobis spiritualia seminamus, magnum est. Non erat magnum, non uos grauabamus si uelimus accipere: sed nolumus, ppter uos. Si nos carnalia uestra metamus. Quæcūq; necessaria sunt. Si alij potestatis uestræ participes sunt, quare nō potius nos? Sed nō usi sumus hac potestate. De pseudoapostolis dicit, quibus non debebatur, qui nihil illis præstiterant. Sed omnia sustinemus. Et famem, & sitim, & nuditatem. Ne q; offendiculum demus euāgelio c h r i s t i. Ne in aliq; displicat prædicatio nostra: ne illi quibus euāgelizamus, per nos offendāt, aduersarijs occasiōe accepta deorātibus. Nescitis quoniā qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edūt? Qui altario deseruium cū altario participat? Apud Iudæos secundū legem. Ita & dominus ordinauit ijs qui euāgelium annunciant de euāgelio uiuere. Sicut dicit, Dignus est operarius mercede sua. Dicit apostolus, licere sibi quidē & permillum à domino esse, ut qui euāgelium annunciant, de euāgelio uiuāt, id est, de euāgelio habeant ea, quæ huic uitæ sunt necessaria: sed tamen se non esse abusum hac potestate. Erant enim multi, qui occasionem habere cupiebant acquirēdi, et uendendi euāgelium: quibus eam uolēs amputare apostolus, manibus suis uictū suum tolerauit. De his em̄ alio loco dicit, Ut amputē occasiōē, qui quarunt occasionem. Quāq; etiam sicut ceteri boni apostoli, permillum domini possit de euāgelio uiuere: tamē non in eo uictū constituerit finem euāgelizandi: ut non ideo euāgelizaret, ut perueniret ad cibū, et si qua sunt talia necessaria: sed ideo ista sumeret, ut illud impleret: ne non uolens, sed necessitate euāgelizaret. Ego autem nullo horum usus sum. Non scripsi autem hæc, ut ita fiant in me. Non hæc ideo scribo, ut fiat quod nō est fa-

N 3 etum:

ctum: sed uobis exemplum faciendi do. Bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis euacuet. Etiam si moriar fame, non euacuabitur hæc gloria, quæ habeo secundum Deum, ut nihil à uobis accipiam. Nam si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Cum omnia feceritis, dicite, serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Pœnam habeo. Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: Si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Tunc erit uoluntarium, si etiam debitum contemnatur. Quæ est ergo merces mea: in euangelium prædicans sine sumptu ponam euangelium. Vnde habeo mercedem: & ipse sibi respondit, ut gratis annuntiæ. Ut non abutar potestate mea in euangelio. Siue ne utar potestate quam accepi. Siue dum uoluero accipere, uilem faciū potestatem meam, cum propter uentrem meum docere existimor. Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, ut plures lucrifacerem. Cum possim utilitertate mea, & de cæteris non curare, omnibus tamen compassus sum, ut eos saluarem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus ut Iudæos lucrarer. Quando se purificauit in templo, quod tempore gratiæ nouerat esse superfluum. His qui sub lege sunt, quasi sub lege essem. Ostēdit quomodo fuerit cū eis et ipse Iudæus, ut ei clarè occasio prædicandi eis. Cū ipse nō essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrifacerem. Non est sub lege, quæ paruulis data est, qui gratia implet legē: iusto enim lex nō est posita. His qui sine lege erant, tanquam sine lege essem: cū sine lege Dei non essem. A gentilibus primum solam fidē quærebam, quasi non haberē præcepta legis CHRISTI, quæ illos obseruare docerem. Sed in lege essem CHRISTI, ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant. Contra Arrianos, qui negant CHRISTVM esse Deum.

Nam

Nam cum dicit, se sine lege Dei non esse, sed in lege esse CHRISTI, CHRISTVM Deum esse fateretur. Factus sum infirmis infirmus, uti infirmos lucrifacerem. Cum infirmis holera manducaui, cum possem carnes manducare sine timore. Vel illud: Ego me nihil iudicauit scire inter uos, nisi CHRISTVM IESVM, & hunc crucifixum. Omnibus omnia factus sum. Non mihi aliquid quærens quod mihi utile est. Ut omnes facerem saluos. Cogitandum, quia Deus suscepit hominem, & cum esset sine peccato, peccata nostra portauit. Nos autem homines sumus peccatores. Considerare debemus quod ægritudinem siue animæ, siue corporis, quam in homine alio uidemus, etiam & nos habere potuimus, aut possumus. Hoc ergo exhibeamus ei cuius infirmitatē portare uolumus, quod ab illo nobis uelintus exhiberi, si nos in ea essemus, & ipse non esset. Ad quod pertinet, Inuicem onera uestra portate. Omnia autem facio propter euangelium, ut particeps eius efficiar. Ut in eo habeam partē. Nescitis quod illi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brauiū. Debemus omnes currere: nam si ibi unus qui uicerit accipit, quanto magis nos, qui omnes dono Dei possumus uincere, & omnes pariter per illiū misericordiam coronari: Sic currite, ut omnes cōprehendatis. Si ad fidem, fides cum operibus sit: si ad doctrinā, doctrina firmetur exemplo. Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. Et ille quidem ut corruptibilem coronam accipiat. Ab omnibus escis, quæ impediūt cursum, uel unde alius scādalizatur. Sic ergo curramus, ut cōprehendamus: omnes enim qui rectè currunt, cōprehendunt. Non sicut in agone theatro, oēs qui dē currūt, sed unus accipit palmā. Curramus credēdo, sperādo, desiderādo: curramus corp⁹ castigādo,

N 4 &

& eleemosynis, in bonis dandis, malisq; ignoscēdis: hilariter, & ex corde faciendo, & currentiū uires ut adiuuentur orādo: & sic audiamus perfectionis præcepta, ne currere negligamus ad plenitudinem charitatis: & ne nobis tribuamus, quod currimus. Nos autē incorruptam. Illi in incertum currunt, quia uincere omnes nō possunt. Ego igitur sic curro, non quasi in incertū. Qui propter humanū fauorē prædicat, incertus est de mercede. Sic pugno, non quasi aerem uerberans: Sed castigo corpus meum. Nō fingo certamen, aut in uanum pugno. Et in seruitutem redigo, ne fortē qui alijs prædicauerim, Per abstinentiam, ut Helias in melote, Esaias in cilicio, & ceteri in diuersis. Ipse reprobus efficiar. Reprob⁹ ipse efficitur, qui tantum uerbo docet, non exemplo.

CAP. X.

¶ Nolo enim uos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt: Ne quis sibi aut in baptismo confidat, aut in esca spiritali, aut potu, & putet Deum sibi parcere, si peccauerit criminaliter. Omnia quæ populo Israël facta sunt in figura, nobis eueniunt in ueritate: sicut illi per Moysen ex Aegypto liberati sunt, sic nos per baptismum ē seculo: deinde ut Catechumini per deserta ducimur, ut per exercitū obliuiscamur Aegypti uoluptatē, & nesciamus reuerti in seculum. Et cum transferimus mare, moritur nobis Pharaō cū exercitu suo: postea Mānam accipiemus, & aquam de petra: postea autē ostendetur nobis charitas scientiæ, & refrigerium consolationis. Si autem post ista omnia peccauerimus capitale peccatū, ista nobis non prosunt. Sed tanquam ingrati maiori penæ subiiciemur, si non hoc per penitentiam diluamus: sicut ad Hebræos dicit, Irritam quis faciens legē Moysi, sine ulla miseratione punitur. Quāto magis baptismum CHRIS T I: Et omnes mare transierunt.

Marc

Mare rubrum significat baptismum, CHRIS T I sanguine decoratum. Et omnes in Moysē baptizati sunt. Moyses ductor, significat CHRIS T V M: populus transiens, significat fideles: mors Aegyptiorū, significat abolitionem peccatorum in nube, & in mari, quæ nubes habet humorem, id est, aquam baptismi. Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt: & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra. Petra autem erat CHRIS T V S. In mysterio. Sed non in pluribus eorum bene placitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Manna in typum corporis CHRIS T I. Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Ipsis tunc ueritas erat, sed nostram figuram præferabant. Neq; idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die uiginti tria milia. Propter illos qui in idolis recumbebant. Neque tememus CHRIS T V M, sicut quidam eorum temauerunt, & a serpentibus perierunt. Dicentes, nunquid potest Deus? Et hic CHRIS T V S Deus ostenditur: quia scriptum est Deum dixisse, Et tentauerunt me. Hoc decies. Ideo autem dicit illos tentare, sicut dicit illis, An experimentum quæritis eius qui in me loquitur CHRIS T V S? Neq; murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. In tribulationibus. Hæc autem omnia in figura comingebant illis. Omnia quæ illis contigerunt, secundum facta sua quidem receperunt: sed tamen propterea scripta sunt, ut non nos putemus impune peccare: si illis qui paruuli erāt non pepercit, quanto magis nobis, qui legem perfectam accepimus, si non custodiamus? Scripta sunt au-

N 5 tem

tem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deueniunt. In quos rota perfectio cadit: id est, completum est quod illi uel prædixerunt, uel præfigurauerunt. Itaque qui se existimat stare, uideat ne cadat. Per hoc ipsum quod se putat stare, cadit, dum superbit, et de se presumit. Tentatio uos non apprehendat, nisi humana. Sunt humanæ tentationes, cum bono quisque animo secundum humanam tantum fragilitatem in aliquo consilio labitur, aut irritatur in fratre studio corrigendi, paulo ramen amplius quam Christiana tranquillitas postulat: de quibus Apostolus dicit, Tentatio uos non apprehendat, nisi humana. Nolite uobis ipsis facere tentationem aliquam: si uos homines cogunt tormentis, consentire non deberetis, ut à fide recedatis. Humana tentatio est arbitrii uana presumptio: uel sicut ipse superius dixit, Cum enim sit inter uos zelus, & emulatio: nonne homines estis, & secundum hominem ambulatis? Quid tam humanum, quam de occultis hominum non rectè sentire? ut homo credat bonum, quem nescit malum: et iterum opinione non certa credat malum, quem non probauit malum: & ante tempus iudicet, quod nescit. Tentatio humana potest dici, & suggestio praua, quæ uel in anima surgit, uel quæ per prauos homines suggeritur: sicuti est, aut falsum testimonium dicere, aut inimicitias intendere, aut uisionem requirere, & reliqua huiusmodi. Aliter enim sentire, quam perfectum est, potest dici humana tentatio: & pugna carnis, potest humana tentatio dici, dum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Fidelis autem Deus est, qui non patietur uos tentari supra id quod potestis. Vos state firmiter & ille uobis uirtutem tribuet tolerandi. Sed faciet cum tentatione etiam prouenire, ut possitis sustinere. Illud uobis fa-

ciet

ciet prouenire, quod poteritis sustinere: aut de ipsa tribulatione lucrum animæ. Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor: uos iudicate quod dico. Propter quod non deberetis nec inuiti hoc facere. Calix benedictionis cui benedicimus. Ideo primum calicem nominauit; quia postea de pane plus disputaturus erat. Nonne communicatio sanguinis CHRISTI est? Sicut dixit saluator, Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis domini est? Sic & idolorum panis dæmonum participatio est. Quoniam unus panis & unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus. Sic & si de eodem pane manducamus unde idololatræ, unum cum illis corpus effimur. Videte Israël secundum carnem. Carnalis Israël, carnales hostias offerre: spiritualis, spirituales: & quomodo illi participes altaris Dei, sic iste altaris idolorum. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? dico quod idolis immolatum sit aliquid: aut quod idolum sit aliquid? Ne illi responderetur sic, dicis quasi idolum aliquid habeat, aut aliquam maliciam, quod sine anima est. Sed quæ immolant gemas, dæmonijs immolant, & non Deo, nolo autem uos socios fieri dæmoniorum. Sunt dæmones qui ista polluunt, qui præsentent simulachris, ad homines seducendos. Non potestis mensæ domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. Non potestis & cum Deo socij esse, & cum dæmonibus: quia utriusque mensæ uultis esse participes. An emulamur dominum? Sicut ibi, Aemulantur uos non bene. Nunquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Qui ista non fecit, si scisset hinc finem probari fortiozem, & ipse illud fecisset:

ut &

ut & in hoc nobis daret exemplum. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est querat, sed quod alterius. Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit. Sed nos exemplo CHRISTI non debemus considerare quæ licent, sed quæ expediunt nobis, & ædificant alteros: ut non quæramus quæ nobis solis profunt, & alteri aut non profunt, aut nocent: quæ non prohibentur, quia per se non habent peccatum: sed occasionem habent peccati. Omne quod in macello uenit, manducate. Quod dixit, Bonum est non manducare carnem, et non bibere uinum. & iterum: Non manducabo carnem in æternum: quomodo omnia præcipit manducanda? Sed concedit magis manducare carnes, tantum ne idolothyta manducet. Nihil interrogantes, propter conscientiam. Domini est terra, & plenitudo eius. Si interrogarent, cognoscebantur Christiani esse, & propter irrisionem omnia illis dicebant immolata esse. Si quis uocat uos infidelium ad cœnam, & uultis ire, omne quod uobis apponitur manducate, nihil interrogantes, propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum qui iudicauit, & propter conscientiam. Et hoc in uoluntate ipsorum posuit: non dixit, Ite, Tunc enim debet Christianus ire ad infidelem, si aliquem profectum habeat: id est, si scit se posse illum lucrari: sicut saluator propterea ibat, ut aut uirtutes faceret, aut increparet: sicut quando iuit ad quendam pharisæum, & dum pranderent, primum ipsum docuit, non diuites pascendos esse, sed debiles. Deinde pharisæos docuit, etiam in prandio humilitatem seruandam. Tertio legis peritos arguit, qui sibi plus aliquid uendicabant, & nec ipsi arguebant superbiam, nec alios permittebant. Conscientiam autem dico, non tuam, sed al-

sed alterius. Ne dicerent, quomodo nos uerant immolare, quasi malum sit: & illi manducant, quasi sancta, & munda? Ut quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Cum nihil mihi profit. Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Omnia munda sunt, quæ cum gratiarum actione percipiuntur: sed ille hoc non intelligit, & iudicat me: quasi si nam me dicere, malum esse idolis immolare. Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Nihil aliud agendum est Christiano, nisi ut in omni opere eius Deus glorificetur: nihil superfluum. Sine offensione estote Iudæis, & gentibus, & ecclesie Dei. Istis omnibus offendiculum erat. Iudæi dicebant, Christiani in tantam dementiam abierunt, ut idolis immolent: gentes dicebant, quomodo nos prohibent ab idolis, & ipsi nobiscum seruiunt idolis? Christiani autem licere putantes, sequebantur exemplum. Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant. Ego me sic exhibeo, ut placeam. Si quis autem gratis me odit: ipse sciat: non mea culpa est. ¶ Imitatores mei estote, CAP. XI. sicut & ego CHRISTI. CHRISTVS nihil propter se aut fecit, aut passus est, sed propter omnium salutem. Ita & Paulus, qui non querit, quod sibi utile est, sed quod multis. Laudo autem uos fratres, quod per omnia mei memores estis. Quid erat, quod subito laudat, quos antequam uiderat? Vbi legis auctoritatem non habet, blandimentis prouocat ad rationem. Et sicut tradidi uobis, præcepta mea teneatis. Sic quasi legem, quia nostis me spiritum Dei habere, qui in lege & prophetis locutus est. Volo autem uos scire. Etiam hoc uolo uos tenere. Quod omnis uiri caput CHRISTVS est. Nulli hominum subiectus est uir, nisi CHRISTO, qui & homo est, & Deus

206 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
Deus. Caput autem mulieris, uir. Mulier & uiro, &
CHRISTO subiecta esse debet, secundum ordinem
naturæ: cæterum in CHRISTO IESU neque
masculus, neque femina: sed uoluit eas esse subie-
ctas. Caput uero CHRISTI, Deus, CHRISTI, secun-
dum hominem, unde & nomen accepit. Nam no-
men eius in deitate, secundum Salomonem, quis po-
test scire? dicentem, Quod nomen eius? aut quod no-
men filij eius? Omnis uir orans, aut prophetans uelato capi-
te, deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans, aut pro-
phetans non uelato capite, deturpat caput suum: unum enim
est ac si decaluetur: nam si non uelatur mulier, tondeatur. Si
uero turpe est mulieri tonderi, aut decaluari, uelut caput suum.
Vir quidem non debet uelare caput, quoniam imago, & gloria
est Dei: mulier autem gloria uiri est. Venit ad causam,
quia & uiri aliquanti comam nutribant, & mulieres
nudo capite in ecclesia procedebant, & in suis ca-
pillis gloriabantur: quod non solum inhonestum,
sed etiam scandalo erat. Ergo uir non debet, inquit,
habere uelamen, qui solum CHRISTVM habet ca-
put. Mulier autem debet habere uelamen, quod
ostendat illam humilem, & uiro esse subiectam. No-
tat autem Corinthiorum consuetudinem, quod mu-
lieres eorum inuoluto capite essent, & uiri comam
nutrissent, & indifferenter uescerentur in templis:
& inflati sapientia seculari, resurrectionem carnis
negarent. Non enim uir ex muliere est: sed mulier ex uiro.
Etenim non est creatus uir propter mulierem: sed mulier pro-
pter uirum. Ideo debet mulier potestatem habere supra ca-
put. Exemplum de Adam & Eua. Propter angelos.
Angelos sacerdotes, & ministros altaris intellige,
uel omnem clerum, qui Dei præcepta annunciant.
Angelus enim est nomen officij, non naturæ. Verum-

tamen

tamen neq; uir sine muliere: neque mulier sine uiro in domino.
Quia pro omnibus se tradidit CHRISTVS. Nam si-
cut mulier de uiro, ita & uir per mulierem. Omnia autem ex
Deo. Vos ipsi iudicatis: decet mulierem non uelatam orare
Deum? Nec ipsa natura docet uos. Quod uir quidem si comam
nutriat, ignominia est illi: mulier uero si comam nutriat, gloria
est illi: quoniam capilli pro uelamine ei data sunt. Sicut pri-
ma mulier ex Adam, ita CHRISTVS ex uirgine.
Si quis autem uidetur contemiosus esse, nos talem consuetudi-
nem non habemus, neque ecclesia Dei. Hoc autem præcipio,
non laudans, quod non in melius, sed in deterius conuenitis.
Hoc est, nos diximus quæ nobis honesta uidebantur,
& iusta. Si quis autem nolens acquiescere ueritati,
querit quid respondeat, & quibus nitatur: contra-
sciat se responsione non dignum, qui magis contem-
dere paratus est, quam doceri. Primum quidem conue-
nientibus uobis in ecclesiam, audio scissuras esse: & ex parte cre-
do. Contentiones. Nam oportet hæreses esse, ut & qui pro-
bati sunt, manifesti fiant in uobis. Non quod hæreses Deo
placeant, sed quod per eas fideles exercitati, sicut
Deo noti sunt, ita etiam manifestentur hominibus,
& clarius innotescant. Nam unde aduocati peritia
apparebit, si causam nullam dicat ubi probetur? unde
nauclerus, uel gubernator laudabitur, si nauis sem-
per in portu uel in tranquillitate consistat? Conuenien-
tibus uobis in unum, iam non est dominicam cœnam manduca-
re. Unusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducan-
dum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid
domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut ec-
clesiam Dei contemnit, & confunditis eos, qui non habent?
Quid dicam uobis? Laudo uos: in hoc non laudo. Apud Co-
rinthios quondam, sicut aliqui asserunt, praua in-
ualuerat consuetudo, ecclesias passim dehonefata
conui-

conuiujs, in quibus uescebatur ante dominicam oblationem, quam cœnam noctibus offerebant: cumq; diuites ebrii ad eucharistiam uenirent, uexabantur inopes fame. Mos uero iste, ut referunt, de gentili adhuc superstitione ueniebat: unde etiam quibusdã locis per Aegypti loca, uel Syria, die sabbati nocte post cœnam dicitur ad ecclesiam conueniri. Ego enim accepi à domino, quod et tradidi uobis: quoniam dominus IESVS. Iam hinc quasi oblitus commemorat quàm magnum insit huius mysterij sacramentum. In qua nocte tradebatur, accepit panem. Ultimam sui nobis commemorationem siue memoriam reliquit. Et gratias agens, fregit, et dixit. *Benedicens. Hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur. Hoc facite, in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cœnauit, dicens. Qui manducat, inquit, corpus meum, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Ergo cum ipso in baptismo mortui sumus mundo, sicut dicit Apostolus, Mortui estis cum CHRISTO, & uita uestra abscondita est cum CHRISTO in Deo. Cum CHRISTVS apparuerit uita uestra, tunc & uos cum ipso apparebitis in gloria. Nihil ergo hic quærat gloria & gaudij, ubi mortui estis. Hic calix nouum testamentum est. Quia uetus hoc per sanguinem animalium portendebat. In meo sanguine. Hoc facite. Testamentum per sanguinem dedicatur, quia sine morte firmum non est. Quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis. Saluator Deus exemplum dedit, ut quotiescumque hoc facimus, in mente habeamus quod CHRISTVS pro nobis omnibus mortuus est. Ideo nobis dicitur, corpus CHRISTI, ut cum hoc recordati fuerimus, non simus ingrati gratiæ eius: quemadmodum*

si quis

si quis moriens relinquat ei quem diligit aliquod pignus, quod ille post mortem eius, quancumque uiderit, nunquid potest lachrymis continere, si eum perfecte dilexerit? Mortem domini annuntiabitis donec ueniat. In cordibus uestris, cum auditis, corpus CHRISTI. Itaque quicumque manducauerit panem hunc, uel biberit calicem domini indigne. Omnis mundus manducabit carnes: & anima quæ manducauerit immunda, exterminabitur. Si ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum. & Hieremias, Nunquid uota, & carnes auferent à te malitiã tuam? Prius perscrutanda est omnis conscientia, si in nullo nos reprehendit: & sic aut offerendum est, aut communicandum. Reus erit corporis, et sanguinis domini. Quasi ipse illum occiderit, quia contemnit illum, & pro nihilo ducit corpus eius, sicut Iudæi fecerunt. Probet autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Si in linteo, aut in uase polluto non potest miti, & hoc unusquisque non audet, quanto magis non debet accipi corde polluto: quam immunditiã Deus super omnia execratur, & quæ sola iniuria corpori eius efficitur. Nam & Ioseph ille iustus syndone munda inuolutum, & in sepulchro nouo corpus domini sepeliuit. Qui enim manducat, et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit. Dupliciter reus est qui indignus accedit, & pro peccato, & pro usurpatione. Non diiudicans corpus domini. Sic accipiens, quasi communem cibum. Ideo inter uos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. Tribus ex causis infirmitates corporales eueniunt: aut ex tentatione, ut Iob, & Tobia: aut ex peccato, sicut Iosaphat, & qui in presenti arguuntur ab Apostolo: aut ex negligentia, uel aliqua intemperantia, ut Timotheo, & qui iubentur medicum honorare,

○

huic

huic sole causæ potest humana medicina prodesse, ex qua etiã negligentia, uel alio casu mori homines possunt, sicut scriptum est, Iustus quacunq; morte præuentus fuerit. & iterum, Noli esse durus, ne moriaris non in tuo tempore. Quod quamuis non fit sine Dei permisso, non fit tamen eius imperio, sed fit eius iusto iudicio. Erat præsens correptio, & nunc est: sed nõ intelligimus, et putamus consuetudinis esse, quod culpæ est, quia multi hoc patiuntur. Quod si nosmet ipsos iudicauerimus, non utique diiudicauerimus. Si nos agnosceremus. Dum iudicamur autem, a domino corripiamur, ut nõ cum hoc mundo damnemur. Correptio paternæ pietatis est, ut pœnitentiam agamus, ne in æternum damnemur cum infidelibus mundi. Itaq; si fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet. Quia qui primus uenisset, offerrebatur illi, & comedeat & abibat. Vt non in iudicium conueniatis. In iudicio conueniebant, non in sanctificatione. Cetera autem, cum uenero, disponam. De ipsis mysterijs,

CAP. XII.

¶ De spiritualibus autem. Crescente fide, gratia linguarum minuebatur, quam propter infideles acceperant: hinc ergo plurimi contristati, cœperunt adhuc hanc gratiam habentibus inuidere, putâtes hoc maius esse omnibus charismatibus. Nolo uos ignorare fratres. Scitis autem quoniam cum gentes essetis. Nolo ignoratis rationem. Ad simulachra muta. Secundum Prophetam dicentem, Similes illis fiant qui faciunt ea, & qui confidunt in eis, quæ sunt sine uoce insensibilia. Prout ducebamini euntes. A magis, uel aruspiciibus idolorum. Ideo notum uobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema IESVS. Ideo ut iam non fitis irrationabiles, & mobiles: cum religione enim debetis & mores mutare, & scire uestre fidei rationem. Et

nema

nemo potest dicere, dominus IESVS, nisi in spiritu sancto. Quomodo ergo dominus non cogniturus operarios iniquos? quamuis enim dominum sint confessi, & ipse Apostolus factis Deũ negari confirmat: Hoc est, nemo in spiritu sancto potest dicere dominum, nisi qui eum integrè, & fideliter Deum hominem confiteretur, & secundum unamquãq; substantiã, & æqualem patri, & minorem patre. Diuisiones uerò gratiarum sunt: idem autem spiritus. Hoc est, linguarum, uel diuersarum rerum, quæ spiritus sanctus sua uoluntate distribuit, quomodo uerè Deus. Et diuisiones ministratiõis sunt: idem autem dominus. Quamuis proprie contra Macedonium faciat, qui spiritum sanctum Deũ negat: dicendo enim semper idem, ostendit se omnia de spiritu sancto dicere: tamen & contra Arrianos nõ mediocre est argumentum, qui de hoc semper callignantur, quod pater primum nominetur, secundo filius, tertio spiritus sanctus. Hic autem istum ordinẽ demutauit. Vult autem hic ostendere, gratiã diuini spiritus, non ipsum esse diuisum: hoc est, ministeriorum ecclesię, doctrinæ, & ceterorum dona largiri. Et diuisiones operationum sunt: idem uerò Deus, qui operatur omnia in omnibus. Quibus uirtutes operabantur. Vnicuiq; autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Siue credentium, siue incredulorum, ut credant. Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ. Vt appareat illum spiritum sanctum habere, qui a Deo accipit sapiẽtiam, dum sine suo labore, & cogitatu loquetur, & nemo illi poterit resistere, sicut Stephano. Sapientia est sapienter, & aprè, & rationabiliter loqui, & posse differere, & docere quod nosset: Sapientia potest intelligi diuina nosse: scientia humana. Item aliter: Ab hominibus ita discerni probabiliter solent, quod sapientia

O 2 pientia

Augustinus libro primo contra Academicos.

Ex eodem libro paulo post.

pientia pertineat ad intellectum æternorum: scientia uerò ad ea quæ sensibus cordis experimur. Sed & si ita est, alia est scientia Dei, & non eiusdem generis, cuius ista est, quæ hominum dicitur: sicut etiã ipsum quod Deus dicitur, longè aliud est, quàm quomodo homines dicuntur Dij: sicut etiam cum dicimus ira Dei, cum nulla perturbatio in Deum cadat. Vnde in libris contra Academicos ad Romanianum: Non enim nunc primò auditis sapientiam esse rerum humanarum diuinarumq; scientiam. Item post alia: Aut cum rerum humanarum scientia dicitur, ea dicitur, quæ quiscq; nouit, uel quot uel quales fundos habeamus: uel quid auri, quid argenti: sed illa est humanarum rerum scientia, quæ nouit lumen prudentiæ, temperantiæ decus, fortitudinis robur, iustitiæ sanctitatem. Hęc enim sunt, quæ nullam fortunam metuentes, uerè nostra dicere audemus: quæ si Albicrius ille didicisset, nunquàm, mihi credite, tam luxuriose deformiterq; uixisset. Alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum. Scientia est mysteriorum legis, aut scire præterita, et de futuris æstimare. Sapientia mihi uidetur esse rerum humanarum, & diuinarum, quæ ad beatam uitam pertineant, non scientia solùm, sed etiam diligens inquisitio. Quam descriptionem si partiri uelis, prima pars, quæ scientiã tenet, Dei est: hæc autem quæ inquisitionem, contenta est esse hominis. Illa igitur Deus, hac autè homo beatus est. Sapientia potest intelligi diuina nosse: Scientia autem humana, uel historiam recollere, & præterita bene narrare. Itè aliter: Sapientia pertinet ad intellectum æternorum: Scientia uerò ad ea quæ sensibus corporis experimur. Talis sapientia ad beatã uitam pertinet. Alteri fides in eodem spiritu: Alij gratia sanitatum

ratum in uno spiritu. Sicut granum sinapis: abusuè rem posuit pro effectu. Hic fides non solùm ad credendũ, sed etiã ad prodigia, ut ignis caderet. Alij operatio uirtutum. Virtus est mortuos suscitare, leprosos mundare. Alij prophetatio. Futura præcinere, uel obscura differere. Alij discretio spirituum. Qualis quis spiritu ueniat: uel quis spiritus suggerat aliquid agendũ, utrum bonus an contrarius. Alij genera linguarum. Notandum, quia inter alia dona genera linguarũ commemorat. Alij genera linguarum, ut sciat linguis loqui. Alij interpretatio sermonum. Alius interpretari poterat, quæ alius loquebatur. Hęc autem omnia operatur unus, atq; idẽ spiritus, diuidens singulis prout uult. Ostendit se superius totum de solo spiritu sancto dixisse, & eum se Deum & dominum prædicasse. Sed & cum dicit, prout uult, sic quoque Deum demonstrat, qui non iussus, sed uoluntarius operatur, qui prout uult diuidit, nulli subiectus est. Si ergo omnia unus spiritus operatur, quare contristaris, quòd aliam gratiam acceperis, & æmularis alium, quasi maiorem partem inuaserit, cum hoc nõ in nostra, sed in donantis sit positum potestate? Sicut enim corpus unum est, & membra habet multa: omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt. Comparatione corporis utitur, ut ostendat officia diuersa esse non natura membrorum: & neminem debere curare cuius officij sit, dum omnes uno spiritu animentur, & in uno corpore coaptentur. Ita & CHRIS TVS. Notãdum, quòd CHRIS TVS dicitur ecclesia, id est corpus CHRIS TI. Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus. Vt unum corpus simus. Quorum ergo spiritalia communia sunt, eorum & carnalia debent esse communia, secundum ipsius sententiam, quorum unus est

Deus, idemq; pater eorum, nisi & possessio communis, impij sunt. Siue Iudæi, siue gentiles: siue serui, siue liberi, & omnes uno spiritu potati sumus. Quasi portionem pro capacitate uniuscuiusq; quantum uoluit largitus est. Nam & corpus. Redit ad exemplum. Non est unum membrum, sed multa. Non ergo potest totum corpus unum habere officium, sed unumquodque ad quod aptum est. Si dixerit pes. Pedes possunt dici ecclesiæ illi, qui ad intercedendum ambulant, uel euangelium prædicant. Quoniam non sum manus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Manus est ille qui operatur utilia in corpore. Dicebant enim se non esse de corpore, quia hanc, quam alij gratiam non habebant. Et si dixerit auris. Sapiens auditor, est auris, intellectus est scripturæ, qui inter cetera ablati est à Iudæa. Quia non sum oculus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Oculus est, qui intelligit uel futura, que loquitur, uel præsentia. Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si toti docentes, ubi auditores? Si totum auditus, ubi odoratus? Si toti auditores, quis sciret discernere bonum, uel malum? Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore. Quomodo in corpore apte & ordinate constituta sunt membra: ita & in ecclesia unufcuiusque à Deo ad quod aptus est, ordinatur. Si omnes unam gratiam haberent, ubi essent reliqua? Sicut uoluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Velle Dei, & bonum, & iustum, & sanctum est, & non discutendum, sed admirandum. O homo, tu quis es, qui respondeas Deo, & dicas, Quare ego sic, & ille non sic: & quid est quod illi dedit, & illi non dedit? Non potest dicere oculus manui, Opera tua non indigno. Ideo alterutrum egemus, ut charitas conferuetur:

tur. Nam si unus omnia haberet, aduersum ceteros superbiret. Aut iterum caput. Hic sacerdos est caput. Pedibus, Non estis mihi necessarij. Pedibus, qui portant corpus. Sed multo magis que uidemur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt. Prophetia quam spernebant, ad maiorem utilitatem ualebar. Et que putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorum circumdamus. Sicut in corpore sine oculis & manibus uiui potest, sine interioribus non potest. Et que inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. Dum cautius uestimentis, & diligentius conreguntur. Honestas autem nostra nullius egent. Quia per se pulchra sunt, & honesta: ut caput, & cetera. Sed Deus temperauit corpus ei cui deerat, abundantiorum tribuendo honorem. Minoribus maiora dona concedens, ut qui honore minor est, gratia maior sit. Ut non sit scissura in corpore. Dum alterutrum indigemus, pro inuicem sumus solliciti, nequis se dicat & gratia, & honore priuatum. Sed in idipsum pro inuicem sollicita sint membra. Oculi prouident pedibus uiam, manus pro toto corpore operantur: & omnia alterutrum membra deseruiunt. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra. Si unum membrum dolet, totum corpus ægrotat, & ad sanitatem eius reliqua membra festinant. Siue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Sicut dicit Salomon, Corde lætante, uultus floret. Nos autem compassionem & congratulationem in contrarium demutamus. Vos estis corpus CHRISTI, & membra de membro. Omnes corpus, singuli membra, hoc est ecclesia: sicut alibi dicit, De carne eius, & de ossibus eius. Notandum quod dicamur recte ecclesia. Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia. Ordine modo membrorum

ostendit. Primo apostolos: Secundo prophetas. In ecclesia, non in synagoga, ne putemus eum de antiquis dixisse prophetis: Sed de Agabo, & cæteris. Cæterum patriarchas quoque debuerat nominasse prophetas eos dictos, ex quibus Agabus erat, non illos, qui uenturum in carne Deum prophetabant. Tertio doctores. Et qui explanant obscura prophetarum, et qui hominibus loquuntur consolationes, merito doctores dicuntur, qui honestè mores instituunt, etiam si mysteria explanare non possunt. Deinde uirtutes. Virtutes, maiora sunt signa, siue dæmonum, siue infirmitatum. Exin gratias curationum, opitulationes. Adiuutoria: Nam Paulo à Macedone dicitur, Veni, adiuua nos. Gubernationes, genera linguarum. Qui sciunt singulos gubernare. Nunquid omnes apostoli? Nunquid omnes prophetæ? Nunquid omnes doctores? Nunquid omnes uirtutes? Nunquid omnes gratiam habent curationum? Nunquid omnes linguas loquuntur? Nunquid omnes interpretamur? Quod superius dixit, Si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Aemulamini autem. Studete imitari. Charismata. Dona ista gratiarum sunt, non meritorum: quia quod donatur, non est in nostra positum potestate, nec à nobis exigitur. Sicut bona uita, quam cum Dei adiutorio exhibere debemus. Meliora. Quia & ista bona. Et adhuc excellentiorem. Sicut publica uia excellentior est reliquis uis, ac semitis: ita & charitas uia est directa, per quam ad cœlestem metropolim tenditur. Si quis reliquas uirtutes habuerit, nisi in istam uiam intrauerit, id est, nisi charitatem habuerit, quæ est excellentior uia, non poterit intrare domini ciuitatem. Viam uobis demonstro. Qua pergatis ad Deum, id est, charitatè: uult ostendere, illa nos quere re debere, quæ ad uitam profunt magis, quàm signa.

Si lin-

Si linguas hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam. Non solum hominum, sed etiam si quæ sunt angelorum. Factus sum uelut æsonans, aut cymbalum tintiens. Quod non ex se, sed ab alio impulsu solum sonitum reddit, qui nec ipsi, nec alij prodest. Charitas autem omnem possidet fructum. Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia. Hic prophetia futura prædicere: mysteria ad sapientiam: Sciëntia autem, sci re omnia quæ fuerunt, & sunt. Et omnem scientiam. Non mirum si scientiæ charitas præferatur: cum etiã prophetia, & martyrium sine illa nihil esse dicantur. Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam. Saluator dicit, fidem sicut granum sinapis montes posse transferre: hic uerò Apostolus ait, omnem fidem esse, quæ transferat montes: unde intelligitur, perfectam esse fidem, quæ grano sinapis comparatur: & hoc non propter exiguitatem, sed propter integritatem, & feruorem eius appositum est. Charitatem autem non habuero, nihil sum. Quid mihi proderit habere præscientiæ uirtutes, si opera non habuero charitatis? dicitur enim mihi, Recede à me operarius iniquitatis. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. Notandum, quod contemptus mundi martyrio copuletur, contra eos, qui illud de euangelio uarijs argumentis excusant. Et si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Si non propter Deum, sed propter gloriam fiat humanã: aut certè in ipso martyrio aduersus fratrem teneat iram, contemnens Deum, qui dixit, Obluiscimini maliciam proximi: non charitas de martyrio, sed martyrii nascitur ex charitate. Charitas. Modò describit membra, & species charitatis: Charitas ex Deo est, imò deus est, & ideo tantis uirtutibus constat. Patiens est, benigna est. Paren

O 5 tes

res, quia diligunt filios, omnes eorum infantum per-
 rant patienter iniurias. *Charitas non emulatur. Nemo
 illi quem uerè amat inuidet, cuiusuis eum gloria ui-
 deat, uel honoris: sed omnem eius felicitatem quasi
 suam libenter amplectitur. Non agit perperam. Omnia
 secundum ordinem facit. Non inflatur, non est ambitiosa.
 Maior enim alijs esse non ambit, & super fratres nõ
 cupit dominari. Non querit quæ sua sunt. Non querit
 quod sibi utile est, sed quod multis. Non irritatur, non
 cogitat malum. Ut non solum amicis non cogitet ma-
 lum facere, sed nec inimicis reddere mala pro malis.
 Non gaudet super iniquitate, congaudet autem ueritati. Con-
 tristatur, si quem iniquitatem uel fecisse, uel passum
 esse conspexerit: Omnia suffert, omnia credit, omnia spe-
 rat. Suffert iniurias, credit satisfaciendi, sperat emen-
 dationem, expectat donec corrigas. Omnia sustinet
 charitas, nunquam excidit, siue prophetiæ euacuabuntur, siue
 linguæ cessabunt. Hoc est, ipsa sola permanet in futuro:
 uel certe quæ uera est non mutatur, nec excidit, quia
 bono animo cuncta facit. Siue scientia destruetur. Sine
 charitate scientia inflat, & ideo destruetur. Nam
 cum charitate ædificat. Ex parte enim cognoscimus, & ex
 parte prophetamus. Non omnia scimus, nec omnia pro-
 phetamus. Cum autem uenerit quod perfectum est, euacua-
 bitur quod ex parte est. In futuro quod promissum est:
 id est, ut non iam ex parte sit, sed ex toto: quia fidei
 & spei iam res ipsa, non quæ credatur, & speretur,
 sed quæ uideatur, & teneatur succedat. Charitas au-
 tem, quæ in his tribus maior est, non auferatur, sed
 augeatur, & impleatur contemplata, quod credebatur
 & spectabatur indepta: in qua plenitudine, charitatis
 præceptum illud implebitur, Diliges dominum De-
 um tuum ex toto corde tuo. Nam cum est adhuc a-
 liquid*

liquid carnalis concupiscentiæ, quod uel continen-
 do frenetur, non ex tota anima diligitur Deus. Cum
 essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, co-
 gitabam ut paruulus. Exemplo carnalis incrementi
 uult spiritalem monstrare profectum. Quando factus
 sum uir, euacuauit quæ erant paruuli. Ostendit que-
 modo euacuentur illa quæ superius memorauit. Vi-
 demus nunc. Quasi paruuli qui non possumus serenissi-
 ma cordis acie perfecte lumen perspicere uerita-
 tis. Per speculum in ænigmate. Per speculum legis qua-
 si imaginem rerum uidemus. Tunc autem facie ad fa-
 ciem. Nunc cognosco ex parte. Præsentia dicit uel perspi-
 cüe. Tunc autem cognoscam, sicut cognitus sum. Cognoscã
 tunc Deum, & quæ sunt Dei. Tamen in quantum po-
 test de Deo mens humana cognoscere: Nam quis po-
 test Deum, ut est scire? Nunc autem manent fides, spes, cha-
 ritas, tria hæc: maior autem his est charitas. In præsentia
 tria, in futuro sola charitas Dei, & angelorum, & o-
 mnium sanctorum. Maius ergo quod semper opus
 est, quàm quod aliquando cessabit. Omne enim quod
 speramus, & credimus: Nõ omne quod credimus, &
 speramus. ¶ Persequimini charitatem. Omni conatu
 ipsam sequimini, et tenete, quæ per spiritum sanctum
 diffunditur. Aemulamini spiritalia, magis autem ut prophete-
 tis. Qui enim loquitur lingua, nõ hominibus loquitur, sed Deo.
 Et spiritalia dona æmulari uos, & querere nõ prohi-
 beo: sed magis hortor, ut prophetetis: id est, ex pona-
 tis, ut & aliæ difficentur. Nemo enim audit. Nemo intelli-
 git, nisi Deus, et si quis habet interpretationem. Spiritus
 autem loquitur mysteria. Per gratiã spiritus. Nam quæ pro-
 phetat, hominibus loquitur: ad ædificationem, exhortationem, &
 consolationem. Ex poluit prophetiam quæ dixerat: quicum-
 que ergo hoc agit, prophetat. Qui loquitur lingua, semet-
 ipsum

CAP. XIII.

ipsum edificat. Se solum. Qui autem prophetat, ecclesiam Dei edificat. Omnes. Volo autem omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Hoc non prohibeo, illud hortor: hoc uolo, illud malo. Nam maior est qui prophetat. Maior est, quia hoc donum petit, unde multi proficiunt, quia & hoc opus charitatis. Quam qui loquitur linguis. Quod illi maximum putabant. Nisi forte ut interpretetur, & ecclesia edificationem accipiat. Si utrunque habeat, tunc æquabitur prophetanti. Nunc autem fratres si uenero ad uos linguis loquens. Suo exemplo dehortatur eos illud pro magno querere, quod non prodest ecclesie. Quid uobis proderit. Erit uobis sola miratio, non profectus. Nisi uobis loquar aut in reuelatione. Tunc uobis prodero, si interpretor, aut plana loquar, aut prophetias exponam, aut moralia doceam. Aut scientia. Id est, spiritalem sensum, hoc est, discretionem, quid agere debeamus, & quomodo mores nostros corrigere. Scientiam possumus intelligere res gestas bene referre. Aut prophetia. Per allegoriam prophetiam, id est, anagogen, hoc est, cum ad inuisibilia, & ad futura sermo transferretur, sicut est illud, quod de resurrectione mortuorum enuntiat. Prophetiam hoc loco maxime expositionem dicit. Aut in doctrina? Simplicem historicam narrationem. Tamen quæ sine anima sunt uocem damia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonitus dederint. Cum hæc inanimata nisi distinctionem habeant, sua uia non erunt, & ut inania, & superflua respiciuntur, quanto magis uos, quorum spiritualis suauitas non aures debet mulcere, sed mentem? Quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Intelligetur. Etenim si incertam uocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & uos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Suorum tubæ incerta fuerit, utrum solennitatis, an bellum sit,

si sit, nemo discernit. Ita ergo uester sermo intelligi debet, ut possit ad spirituale bellum CHRISTI milites præparare. Eritis enim in aëre loquentes. Tam multa ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo. Etiam si tam multa loquamini, ut genera sunt linguarum, quid proderit, cum omnia in aëre soluantur, & nulli proficiant? Et nihil sine uoce est. Nihil sine uoce linguarum. Si ergo nesciero uirtutem uocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. Omnis sermo qui non intelligitur, audienti barbarus est. Sic & uos, quoniam æmulatores estis spirituum. Quomodo de me dixi. Ad edificationem ecclesie. querite ut abundetis. Quomodo spiritalia dona scrutamini. Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Oret ut interpretandi quoque gratiam mereatur: siue ita debet dicere, ut interpretetur. Nam si dicam lingua, quod non intelligo, uelut afflatus spiritu, in extasi loquor. Nam si oram lingua, spiritus meus orat. Hoc loco spiritus sermo intelligendus est, qui nonnunquam mente alia cogitante precatur. unde propheta, Cor meum dereliquit me. Mens autem mea sine fructu est. Quia non intelligo quod dicam per spiritum. Quid ergo est? orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente. Qui enim interpretatur, necesse est ut prius ipse intelligat, quod alius est dicturus. Ceterum si benedixeris spiritu. Benedicitur omne quod uerè, & secundum Deum dicitur. Quis supplet locum idiotæ? Sanitatem scientiæ in corde idiotæ quis implet? Quomodo dicit, Amen, super tuam benedictionem? Quomodo quid dicas nescit, qui pro idiota, id est, ignaro respondit Amen. Nam tu qui dem bene gratias agis, sed alter non edificatur. Quod benedixerit. Gratias ago Deo, quod omnium uestrum lingua loquor. Ne putetis me quoque hanc gratiam non habere, & uos ideo prohibere. Sed in ecclesia uolo quinque uerba

sensu

sensu meo loqui, ut & alios instruam, quàm decem milia uerborum in lingua. Sed malo per pauca ad profectum loqui, quàm multa quæ nulli proficiant. Quidam quæ runt, quare quinque uerba: qui e contrario interrogati sunt de decem milibus. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege scriptum est, Quoniam in alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit dominus. Simul ostendit reminem nisi paruulum malitia sensu esse perfectum: quia in maleuolam animam non intrabit sapientia. Malitia paruuli estote, non sensu: sci re enim debetis quàm diu lingue futurę sint, uel quare sunt data. Itaque lingue in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus. Ostenditur crescente fide signa cessare, quę propter infideles sunt data. Prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus. Maior est ergo & utilior quæ fidelibus prodest, & quæ semper est necessaria. Si ergo conueniat uniuersa ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur. Hoc est, si fieri possit ut, quia toti hoc uultis, concederetur uobis. Intran autem idiotæ aut infideles. Nuper credentes, uel ignari, minus docti. Nonne dicunt, quod insanitis: Si autem omnes prophetant, intret autem quis infidelis, uel idiota, conuincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Quomodo Iudæi dixerunt, Hi multo pleni sunt. Occulta cordis eius manifesta sunt. Quando eius conscientia per doctrinam pulsatur. Et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod uerè Deus in uobis sit. Sicut Nabuchodonosor adorauit Danielelem dicens, Deus uester uerè ipse est Deus: post quàm somnium suum & interpretationem eius audiuit. Quid ergo est fratres? cum conuenitis, unusquisque uestrum psalmum habet, doctrinam habet. Intellectum. Apocalypsin habet, linguam habet, interpretationem habet. Reuelationem mysteriorum. omnia

ad edifi-

ad edificationem fiant. Nihil sit in uobis quod non edificet alterutrum. Siue lingua quis loquitur secundum duos, aut ut multum tres. κατὰ δύο, secundum Græcos. Et per partes: & unus interpretetur. Siue ipsi duo per partes dicant, non simul: siue unus per partes interpretetur. Si autem non fuerit interpretes, taceat in ecclesia. Aut ipse, aut alius. Sibi autem loquatur, & Deo. Prophetæ duo aut tres dicant, & ceteri dijudicent. Sua conscientia & Dei teneat eum gratiam hanc habere. Quod si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur. Qui prior dixit, uel qui prior honore est. Et spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis. Siue gratiæ spiritus alteri prophetæ consentit, siue spiritus humilitatis, & charitatis debet esse in prophetis: quia non est Deus superbiæ, & dissensionis, qui in eis non habitat, sed pacis, quia eis nota sunt quæ prophetant. Sicut in omnibus ecclesijs sanctorum doceo. In omnibus ecclesijs sic est, ne noui aliquid me uobis imperare putetis. Mulieres in ecclesijs taceant. Quia contra ordinem est nature uel legis, ut in conuentu uirorum femine loquantur. Non enim permittitur eis loqui. Quomodo ergo alibi dicit, bene illas docere debere prudentiam, ut prudentiam & castitatem doceant, sed in sexu: simul et cum ostendit locum ubi taceant, alibi eas loqui permisit. Sed subditas esse, si ut & lex dixit. Quia & uir prior factus est, & Sara dominum uocabat Abraham. Si quid autem uolum discere, domi uiros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An à uobis uerbum Dei processit, aut in uos solos peruenit? Si quis uidetur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini sunt mandata. Ne uideretur eas etiam discere prohibuisse, ostendit eas domi de-

bere

bere discere, in ecclesia autem omnes habere silentium. Notandum, quod & uiri tam docti debeant esse, ut uxores suas docere debeant, & de fidei ueritate instruere. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres, emulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere: omnia autem honeste & secundum ordinem fiant in uobis. Cum ageret Apostolus ut omnia honeste, & secundum ordinem fierent, ait: Si quis uideatur propheta esse, aut spiritalis, cognoscat que scribo uobis, quia domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Si quis uideatur esse, & utique non est: nam qui est, sine dubitatione cognoscit, nec admonitione, & coërtione opus habet: quia omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes in ecclesia faciebant, qui uidebantur esse, quod non erant: hos docet cognoscere domini esse mandatum, quia non est seditionis Deus, sed pacis. Si quis autem ignorat, ignorabitur: id est, improbabitur: non enim si ad scientiam referas, Deus ignorat eos, quibus dicturus est, Non noui uos: sed eorum improbatio hoc uerbo insinuata est. Amē dico uobis, quia nescio uos. Et ideo debemus operam dare, ut cum charitate dono Dei simus instructi. ¶ Notum autem uobis facio fratres euangelium quod predicauit uobis. Inter cetera quidam Corinthiorum etiam resurrectionē carnis ausi sunt denegare, quos redarguit apostolus. Quod & accepistis. Ne non credentibus tantum predicasse uideretur. In quo & statis. In cuius doctrina statis. Per quod & saluamini. Per quod & saluamini, si tamen fide credatis, & opere impleatis: aut quia & in presenti de multis infirmitatibus saluantur. Qua ratione predicauerim uobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim uobis in priore & accepi, quoniam CHRIS TVS mortuus est pro peccatis nostris

CAP. XV.

nostris, secundum scripturas: Et quia sepultus est: & quia resurrexit tertia die secundum scripturas. Capitulatē ea que eis predicauerat, ad memoriam reuocat. Et quia uisus est Cephæ. Nō quod ei primū apparuerit, sed tertia apparitione ei se manifestauerit. Et post hæc undecim. Ipsa resurrectionis die serō, quando aberat Thomas. Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc. Per quos potestis, si uultis, scire quæ dico. Quidam autem dormierunt. In domino. Deinde uisus est Iacobo: deinde apostolis omnibus. Nouissimē autem omnium tanquam abo tino. Abortiuus dicitur, qui extra tempus nascitur, seu qui mortua matre uiuus educitur. Abortiuum se nominat, qui extra tempus dominicæ predicacionis credidit. Uisus est & mihi. Quādo Damascum pergebat. Ego enim sum minimus apostolorum. Non labore, quia plus omnibus laborauit: sed ordine. Qui non sum dignus uocari apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. Tota ratio predicacionis nostræ hæc est, ut resurrectionem credatis: hoc est enim præmium ijs qui CHRIS TO deseruiunt: alioquin superfluum est omnis labor ieiuniorum, atque tribulationum, quæ in hac uita siue prospera, siue aduersa cum infidelibus uideantur esse communia: sicut nobis solent proponere quid ab illis amplius habeamus: & uerē, si horum laborum præmium in uita alia non speramus, peiores illis sumus. Gratia autem Dei sum id quod sum: & gratia eius in me uacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laborauit: non ego autem, sed gratia Dei mecum. Hoc est, gratia Dei me uiuificauit, & refecit, & post hæc cum dei gratia laborauit: & in me uacua non fuit. Et quia dixerat, Abundantius illis omnibus laborauit: ne sibi aliquid uideretur adscribere, continuo subiunxit;

P Non

Non ego autem, sed gratia Dei mecum: quia Deus in nobis operatur, et ipse nos ut laboremus inspirat, & ipse adiuuat laborantes, ipse opus bonum consummat: quia ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, sicut & alibi dicit, Qui cœpit in uobis opus bonum, ipse perficiet usque in diem CHRISTI IESU. Et ipse dicit, Sine me nihil potestis facere. Nā et beatus Hieronymus in apologetico ad Pammachium, sic ponit testimonium istud, Non autem ego, sed gratia Dei, quæ in me est. Siue enim ego, siue illi, sic predicauimus, & sic credidistis. Si autem CHRISTVS predicatur quod surrexit à mortuis, quomodo dicunt quidam in uobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neq; CHRISTVS nõ surrexit. Quod si CHRISTVS non surrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides uestra. Inuenimur autē et falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deum quod suscitauerit CHRISTVM, quem nõ suscitauit, si mortui non resurgunt. Nā si mortui non resurgunt, neq; CHRISTVS surrexit: quod si CHRISTVS non surrexit, uana est et fides uestra: adhuc enim estis in peccatis uestri. Ergo et qui dormierunt in CHRISTO perierunt. Si in hac uita tantū in CHRISTO sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quoniā nec quenquam eorum grauauit, quibus euangelium prædicabat, suum uictum suis manibus transigebat: ubi magis impletum est quod ait, Plus omnibus illis laboraui: & adiungit, Nõ ego autem, sed gratia Dei mecum: ut hoc quoq; appareat Dei gratiæ deputandum, quod & animo & corpore poterat usque adeo plus illis omnibus laborare, ut neque cessaret ab euangelio prædicando, neque tamen ex euangelio sustentaret hanc uitam. Nunc autem CHRISTVS surrexit à mortuis. Quod iam probatum est. Primitiæ dormientium. Si caput resurrexit,

surrexit, necesse est ut cætera quoq; membra sequantur: quia primus in incorruptibilitate resurrexit. Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Sicut per Adam mors intrauit, quia ipse primus est mortuus, ita & per CHRISTVM resurrectio, quia ipse primus resurrexit: sicut ille forma morientium, ita & iste forma resurgentium. Et sicut in Adam omnes morimur, ita et in CHRISTO omnes uiuificabuntur. Quod moritur, hoc resurgit. Resurgere non dicitur, nisi quod cecidit. Nam neque anima mortalis est, quamuis peccato sit mortua: neque in sua ipsa substantia iacuit, quia incorporea. Sed corpus alioquin surgere magis, quam resurgere dicere potuit. Vnusquisque autem in suo ordine. Temporis uel honoris. Primitiæ CHRISTVS. Ut superius dixit, Primitiæ dormientium. Deinde ij, qui sum CHRISTI in aduentu eius. In aduentu eius non modo, sed in aduentu eius resurgent. Deinde finis. Cum omnium resurrectio, tunc erit finis mortis. Cum tradiderit. Calumniatur Arriani dicentes, Si tradit filius regnum patri, postq̄ tradiderit regnum, ipse regnare iam desinet. Quibus respondendum est: Si ideo filius nõ regnabit, quia regnū traditurus est patri, ergo nec pater regnat anteq̄ ei tradatur à filio: Sin autē pater non tunc primum regnauit, quāuis tūc suscipiat: sic nec filius, quāuis tradat regnum, amittet. Iterum proponit, quod subiectus erit patri: impios illos esse, qui etiā modo negant illū in corpore suo patri esse subiectū. Subiectio uerò nõ semper ad diminutionē pertinet. Nam spiritus prophetarū prophetis subiectus est, ut non sit Deus disensionis, sed pacis. Regnum. Traditio autē regni noster profectus est, cum esse ex integro filij meruerimus in patris regnum: cum incorruptibiles

factos electos suos ad contemplationem illam perduxerit: de qua beatus Ioannes dicit, Videbimus eum sicuti est. Tenendum primum est, quod hoc loco apostolus non de trinitate, sed de resurrectione agit, quam de domini, id est, hominis assumpti exemplo confirmat. Regnum. Regnum Dei naturaliter quidem per omnia est, quæ ipse constituit: sed tunc propriè regnare dicitur Deus, cum illi fuerint homines uoluntate subiecti: sicut regno diaboli se sponte subiecere. Deo & patri. Deo secundum humanitatem; patri secundum diuinitatem: & ideo ait Deo & patri. Cum euacuauerit omnem. Euacuans peccatis euacuatur regnum eorum à nobis. Principatum. Quia sequemur illos, faciendo uoluntatem eorum. Et potestatem. Quia dominabantur nobis. Et uirtutem. Quia uincabant sibi inimici. Oportet autem illum regnare. Regnare pro iudicare posuit. Donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Quando alij erunt uoluntate, alij necessitate subiecti. Nouissima autem inimica destruetur. Non erit enim aliud quod destruetur. Postea cum mortale hoc induerit immortalitatem. Mors. Qui in Apocalypsi peccatum & mors appellatur, quia autor est mortis. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. David hoc de homine dicit. Cum autem dicat, omnia subiecta sunt ei. Propter calumniam. Sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia. Deum, qui erat in ipso mundo reconcilians sibi. Vel certe patrem intellige, qui nullam conditionem assumpsit, qua debeat esse subiectus. Cum autem subiecta fuerint illi omnia. Quando & boni & mali subiecti erunt. Tunc ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia. De subiectione quidam dicunt, sicut in esurientibus esurit, uel pascitur in subiectis suis: hoc est, in corpore suo ipse subijcitur: aut quod ipsa humana

natura

natura in gratiarum actiōe debeat esse subiecta illi diuinitati, quæ iam secum unum faciendo ei omnia subiecerit. Aliter: In iudicio necesse est eum iterum in forma humilitatis apparere: Post iudiciū uerò iam ita est subiectus, id est, cōnexus uel perunitus homi Deo, ut nō iam appareat nisi diuinitas, sicut eius sermo declarat. Ut sit Deus omnia in omnibus. Subauditur tēporibus: uel certè quia modò nondū, quia adhuc corpori eius resistitur, dū non ea quæ uolumus facimus, quia caro adhuc cōcupiscit aduersus spiritū, spiritus autè aduersus carnē. Ut sit Deus oīa in omnibus. Totus in omnibus dominator: nunc adhuc non est omnia in omnibus, quia singuli sancti diuersas uirtutes eius in se habēt. Tunc autem uniuersa unus habebit, & erit ipse omnia in omnibus. Itē quid sanctus Augustinus episcopus senserit, uideamus. Tūc et ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Rectè queritur hoc loco, utrum secundum personarum proprietates, an secundum hominis susceptionem Apostolus dixerit. Solet circūstantia scripturæ illuminare sententiā, cum ea quæ circa scripturam sunt præsentem quæstionem contingentiā diligenti discussione tractantur. Inuenimus itaque ita uentum esse ad hūc locum, ut supra diceret, Nunc autem CHRIS TV S resurrexit à mortuis primitiæ dormientium: agebat enim de resurrectione mortuorum, quod in domino secundum susceptionem hominis factum est. Manifestum est ergo hoc secundum susceptionem hominis dictum. Sed alia in hoc capitulo solet quæstio oboriri. Primo quod dictum est, Cum tradiderit regnū Deo & patri quia si nunc non teneat regnum pater: Deinde quod dictū est, Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes

P 3 inimic-

Augustinus
in libro de
diuersis
quæstioni-
bus: quæ-
stion. 69.

inimicos suos sub pedibus suis: quasi postea non sit regnaturus: & ad hoc ualeat quod supra dictum est, Deinde finis: Quod hæretici sacrilega opinione sic accipiunt, quasi finem dixerit, consummationem regni eius: cum in euangelio scriptum sit, Et regnurus non erit finis: Postremo quod dictum est, Cum autem ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia: sic uolunt intelligi, quasi nunc aut aliquid filio non sit subiectum, aut patri non sit ipse subiectus. Genere igitur locutionis soluitur questio: sic enim plerumque scriptura loquitur, ut quod semper est, tunc fieri dicatur in aliquo, cum ab eo cognosci cœperit. Ita enim dicimus in oratione dominica, Sanctificetur nomen tuum, non quasi aliquando sanctum non sit. Ergo sicut sanctificetur est, sanctum esse innotescat: ita quoque cum tradiderit regnum Deo & patri, id est, cum patrem regnare monstrauerit, ut per speciem manifestationemque clarescat, quod nunc à fidelibus creditur, & ab infidelibus non putatur. Euacuabit autem omnem principatum, & potestatem, manifestando utique regnum patris: ut omnibus notum sit, nullum principum & potestatum, siue cœlestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus, & potestatis: sed ab illo, ex quo sunt omnia: non solum ut sint, uerum etiam ut ordinata sint. In illa enim manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, aut in quoquam homine: quod etiam nunc prophetice canitur, Bonum est sperare in domino, quam sperare in homine. Bonum est sperare in domino, quam sperare in principibus: ut ista meditatione anima iam in regnum patris assurgat, nec cuiusquam potestatem præter illum magnificans, nec sua sibi ipsa perniciosissime

ssime blandiēs. Tradit ergo regnum Deo & patri, cum per illum per speciem cognoscitur pater. Regnum enim eius sunt, in quibus nunc regnat per fidem. Aliiter enim dicitur regnum CHRISTI secundum potestatem diuinitatis, quo ei cuncta creatura subiecta est: & aliter regnum eius dicitur ecclesia, secundum proprietatem fidei que in illo est, secundum quod orat qui dicit, Posside nos. Neque enim non ipse possidet omnia: secundum quod dicitur etiam illud, Cum serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ. Euacuabit ergo omnem principatum, & omnem potestatem, & uirtutem, ut nulli patrem intuenti per filium opus sit, aut libeat in cuiusquam creatura, uel in sua conquirere potestate. Oportet enim eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: id est, oportet regnum eius intantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsi regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod si de iustis acceperimus, ideo dictum est inimicos, quia ex iniustis iustificantur, & ei credendo subduntur. De iniustis autem qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum regnare ipsa regni eius manifestatione confusi fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: non ita dictum est, quasi cum posuerit inimicos suos sub pedibus suis, non sit postea regnaturus: sed oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Oportet eum, inquit, ad tantam euidenciam suum regnum perducere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quod regnat. Interdum, donec, uerbum sacra eloquia pro coniunctione sumunt, qua & uel ut, indicari potest. Nā scri

prum, Donec peperit filium suum: id est, & peperit filium suum. Scriptum est etiam, Oculi nostri ad dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri: id est, ut misereatur nostri. Nec ideo tamen cum miseretur nostri fuerit, oculos ab eo debemus auertere. Intantum est enim beatitudo nostra, in quantum eius contemplatione perfruimur. Sic ergo & hoc dictum est, Oculorum nostrorum intentio ad dominum non porrigitur, nisi usque ad impetrationem misericordiae ipsius: non ut postea inde auertatur, sed ut nihil inde amplius requirat. Donec ergo pro eo positum est, ut non amplius intelligat. Quo enim amplius, id est, usque ad quam maiorem manifestationem manifestabitur regnum CHRISTI, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Aliud est ergo, non amplius manifestari, aliud amplius non permanere. Non amplius manifestari, est non fieri manifestius: non amplius permanere, non fieri persequantius. Quando autem manifestius erit regnum CHRISTI, quam cum omnibus claruerit inimicis? Nouissime inimica destruetur mors: non enim erit aliud quod destruat, posteaquam mortale hoc induerit immortalitatem. Omnia enim subiecit sub pedibus eius: hoc est, ut etiam mortem destruat. Cum autem dixerit, quia omnia subiecta sunt: dixerit hoc utique propheta in psalmis: manifestum, quia praeter eum qui subiecit illi omnia, patrem uult intelligi omnia filio subiecisse: sicut multis locis idem dominus in euangelio commendat et praedicat, Non solum propter formam serui, sed etiam propter principium, de quo est, & de quo aequalis est ei de quo est. Amat enim ad unum principium referre omnia, tanquam imago eius: sed in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Cum autem

ei-

ei omnia subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: non quasi modo non ita sit, sed tunc manifestum erit, secundum locutionem superius tractatam: Ut sit Deus omnia in omnibus. Ipse est finis quem supra commemorauit, cum eorum primò breuiter uellet concludere, deinde quasi membratim explicare, & exponere. Loquebatur enim de resurrectione, ubi ait, Initium CHRISTVS, deinde IESUS, qui sunt CHRISTI in praesentia eius, deinde finis. Ipse scilicet finis est, ut sit Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis qui pertinet ad consumptionem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter enim tunica finitur texendo, aliter cibus comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, ut nemo eorum, qui ei cohaerent, amet aduersus eum suam propriam uoluntatem: manifestumque sit omnibus, quod idem Apostolus alio loco dicit: Quid autem habes, quod non accepisti? Sunt item qui sic intelligant hunc locum, Oportet eum regnare donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: ut sub alia significatione positum hic dicant regnare, non sub ea, qua positum est regnum, de quo ait, Cum traderit regnum Deo & patri: ut illud sic appellauerit regnum, quo uniuersam Deum creaturam regit: Hoc autem sic appellauerit regnare, ut intelligatur tanquam aduersus hostem exercitum ducere, uel defendere ciuitatem: ut ideo dixerit, Oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Quia talis regni, quale habent principes armorum, nulla erit causa, hoste ita subiecto, ut rebellare non possit. Nam utique dictum est in euangelio, Et regni eius non erit finis. Secundum quod regnat in aeternum: secundum autem quod aduersus diabolum

P s lum

lum sub eo militatur, tam diu erit utique ista militia, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis: postea uerò nō erit, cum pace perpetua perfruemur. Hæc autem ita dicta sunt, ut nouerimus diligentius etiam illud considerari oportere, secundum quid regnet nunc dominus: id est, secundum dispensationem sacramenti sui per incarnationem atque passionem. Nam secundum id quod uerbum Dei est, tam sine fine, quam sine initio, quam sine intermissione est regnū eius. Secundum id autem quod uerbum caro factum est, cœpit regnare in credentibus per fidem incarnationis suæ. Vnde est etiam illud, Dominus regnauit à ligno. Hinc autem euacuauit omnem principatū, & omnem potestatem, et uirtutem, dum non per claritatem eius, sed per humilitatem serui fiunt credentes in eum. Hoc est absconditum à sapientibus, & prudentibus, & reuelatum paruulis: quoniam placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes: neque quicquā inter paruulos scire se dicit Apostolus, nisi **CHRISTVM IESVM**, & hunc crucifixum. Qua prædicatione tam diu opus est, donec ponantur omnes inimici sub pedibus eius: id est, ipsi humilitati eius, quam pedum nomine significari arbitror: cedat atque subdatur omnis superbia secularis, sicut ex maxima parte iam factum, & quotidie fieri uidemus. Sed quo fine ista fiunt? ut tradatur regnum Deo & patri: id est, ut nutritos fide incarnationis suæ perducatur ad speciem, qua æqualis est patri: iam enim eis, qui crediderant, loquebatur, cum diceret, Si manseritis in uerbo meo, uerè discipuli mei estis, & cognoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. Regnum enim tradit patri, cum per id regnabit in contemplantibus ueritatem, qua æqualis est pa-

tri:

tri: & per se unigenitū per speciem faciet uideri patrem. Nunc enim per hoc regnat in credentibus, quod semetipsum exinaniuit, formam serui accipiēs. Tunc autem tradet regnum Deo, & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & uirtutem. Vnde euacuabit, nisi humilitate, & patientia, & infirmitate? Quis enim principatus non euacuatur, cum filius Dei propterea regnat in credentibus, quia cum principes seculi iudicarunt? Quæ potestas non euacuatur, cum ipse, per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus fuit potestatibus, ut diceret homini, Non haberes in me potestatem, nisi data tibi esset desuper? Quæ uirtus non euacuatur, cum ipse per quem cœli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia usque ad crucem mortemque infirmatus est? hoc autem modo filius propriè in fide credentium. Non enim pater dici, aut credi potest, uel incarnatus, uel iudicatus, uel crucifixus: per speciem autem qua æqualis est patri, cum patre regnat in contemplantibus ueritatem. Quod autem tradet regnum Deo & patri, à fide incarnationis suæ, ad speciem deitatis perducens eos qui sibi nunc credunt, non ipse amittet, sed uterque se unum ad fruendum contemplantibus præbet. Tam diu autem opus est, ut in hominibus, non dū ualentibus æqualitatem patris & filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet **CHRISTVS**, quod tales capere possunt, & quod proprie ipse suscipit, id est, incarnationis humilitatem: donec ponat inimicos omnes sub pedibus suis: id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Sanè quod dictū est, Tunc et ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: quamuis secundū susceptionem

prionem hominis dicatur, quia inde quæstio nata est, cum ageret de resurrectione mortuorum: tamen rectè quæritur utrum secundum ipsum tantum sit dictum, quòd est caput ecclesiæ, an secundum uniuersum CHRISTVM, adnumerato corpore eius, & in membris. Cum enim ait ad Galathas, Non dicit, & seminibus, tanquam in multis: sed tanquam in uno, & semini tuo, quod est CHRISTVS: ne ipsum solum hoc loco intelligeremus CHRISTVM, qui de Maria uirgine natus est. postea dicit, Omnes enim uos unum estis in CHRISTO IESV. Si autem uos CHRISTI, ergo Abraham semen estis. Ad Corinthios, cum de charitate diceret, de membris corporis similitudinem ducens, Sicut enim corpus unum est, inquit, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus: ita & CHRISTVS. Non dixit, ita & CHRISTI: sed ita & CHRISTVS: ostendens CHRISTVM rectè appellari etiã uniuersum: hoc est, caput cum corpore suo, quod est ecclesia. Et multis scripturarum locis inuenimus CHRISTVM etiam hoc modo appellari, ut cum omnibus suis membris intelligatur, quibus dictum est, Vos estis corpus CHRISTI & membra. Non ergo absurdè sic intelligimus, Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia: ut filium non solum caput ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt unum in CHRISTO, unum semen Abraham. Subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ ueritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, ut in illa uita nemine amante propriam potestatem, sed Deus omnia in omnibus.

Alioquin. Cæterum. Quid faciem, qui baptizamur pro mortuis?

mortuis? Si omnino mortui non resurgunt, ut quid & baptizamur pro illis? Quicumque baptizati sumus in CHRISTO IESV: in morte ipsius baptizati sumus. Omnes enim qui baptizamur, sic baptizamur, ut iam pro mortuis simus. Quid ergo prodest nos huic mundo mori, si hunc laborem uita non sequitur eterna? Ut quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter uestram gloriam fratres. Si nihil esset in futuro, non eramus tam aucti, ut talia pro alijs pateremur. Quam habeo in CHRISTO IESV domino nostro. Ego habeo mercedem laboris, etiam si uos proficere non uelitis. Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi: quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si nihil speratis me remunerationis accipere à Deo: ergo gratis pugnaui, forte ut hominibus placerem. Et aliter per allegoriam bestiarum intelliguntur aduersariarum potestates. Sicut in psalmo: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi. Et multa dicuntur in epistolis, quæ in actibus non habentur: & multa in actibus, quæ in epistolis non dicuntur. Manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. Propheta Esaias increpat gulæ deditos desperatione futurorum, cuius blasphemie crimen negat eis dimitti, quoad usque moriantur. Nolite seduci. Ab his qui talia agunt. Corruptunt mores bonos colloquia praua. Ne dicerent, Seduci ergo nos posse existimas? occurrens sensui illorum, Non, inquit, de uobis timeo: sed de illorum tergiuersatione formido. Econtrario redintegrant mores malos colloquia bona. Euigilate. Sobrii estote. Iusti, Probat resurrectionem non credere eos, qui se gulæ, & uoluptatibus tradiderunt. Et nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ille iustus est, qui non peccat: id est, capitale peccatum: aut si subito præuenitur, pœnitentiam agendo delict,

ler, quia se credit in iudicio rationem esse redditurū. Nam qui resurrectionem non credit, desperans omnia infanda committit. Multi solent proponere, utrum debilia corpora, ita ut sunt defuncta, resurgant. Quibus respondendum est, quod in resurrectionem non indebilitatis uitium, sed natura reparatur. Nūquam enim tam debile est corpus, quā cum later in puluere. Qui ergo creditur totum reddere, quur ex parte reparare dubitetur? cur oculos nō reddat, qui totum restituet corpus? Ad reuerentiam uobis loquor. Sed dicit aliquis, Quomodo resurgent mortui? quali autē corpore uenient? Ignorant potentiam Dei: qui eum putant mortuos suscitare non posse, diuinitatem ex sua imbecillitate metiētes, ut erubescatis uos talibus sermonibus tanquam paruulos erudire. Inspiciens tu, quod feminas non uiuificatur, nisi prius moriatur. Inspiciens, qui etiā naturalibus rebus edoceri debueras, de resurrectione non dubitare. Adhuc repromissionibus diuinis existis incredulus? ex tui operis cōsuetudine considerare debuisti quod dicimus. Et quod feminas, nō corpus, quod futurum est, feminas, sed nudū granum: ut puta tritici, aut alicuius ceterorū. Deus autem dat illi corpus sicut uult. Sicut de grano resurgit fecundior cū granis arista, & corpus corruptibile in glorię resurget augmentum. Ut unicuique seminum propriū corpus. Vnde beatus Iob, Et in carne mea uidebo Deum. Non omnis caro eadē caro. Attende, quia proprium dixit corpus, nō alienum. Sed alia hominum, alia pecorū, alia caro uolucrum, alia autem piscium. Similiter & de aquis intellige, quę tantam diuersitatem uolucrum & pisciū ediderunt. Et corpora cęlestia, & corpora terrestria. Qui talia fecit corpora elementorum, cur non reficiat exiguū corpus humanum. Sed alia quidem cęlestium gloria, alia autem terrestriū.

Alia

Alia claritas solis, alia claritas lunę, alia claritas stellarū. Omnis comparationis diuersitas ad hoc facit, ut credas unum facile reddere posse, qui tanta fecit ex nihilo. Stella enim a stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum. Stellarum diuersitate in iustorum cōparat differentię, quos uirtutes, non peccata facient esse diuersos. Nam peccatorum diuersitas in cęlo non erit, sed in pęna. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Ut nec febres, nec cętera patiatur. Seminatur in ignobilitate. Quid tam ignobile, quā mortuum corpus? Surget in gloria. Surget in gloriam splendoris, sicut sol. Seminatur in infirmitate. Imbecillitatis humanę. Surget in uirtute. In uirtute æternitatis angelicę. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Hic quidem animale corpus, quia non semper spiritū sanctum habemus: tunc uero semper erit in nobis. Si est corpus animale, est et spiritale. Quod possit ire obuiā CHR ISTO. Sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam uiuentē. Hoc testimonium ex lege. Nouissimus Adam in spiritum uiuificantem. Cur homo secundus, uel Adam nouissimus post tot homines dicitur? Primus Adam habetur, quisquis uestigia eius imitatur: postremus ille est, qui dominę uestigia sequitur. Nouissimus ex primo ex eo dicitur dominus, quod usque ad ipsum mors ab ipso primo inuenta descendit, quod usque ad crucem lapsus primi hominis potestatem habuit: & ideo morti primus, nouissimus saluti: ille primus uiuens, iste uiuificans. Sed non prius quod spiritale est, sed quod carnale est, deinde quod spiritale est. Primus homo de terra terrenus. Notandum, quod cum duos Adam dicit, eiusdem nature utrosque demonstrat: quia sicut ille sine genere, ita iste sine semine. Secundus homo de cęlo, cęlestis. Hac ratione CHR ISTVS homo de cęlo, quia in baptismo Ioannis non

non aqua, sed gratia de cælo descendit. Et quia sine peccato carnem assumpsit, & Deus ex uirgine nasci dignatus est. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis celestis, tales & celestes. Sic intellige **CHRISTVM** celestem, quia omnino sine peccato: non quia de cælo carnem attulerit. Igitur sicut portauimus imaginem terreni. Peccator imaginem Adam portat: iustus uero **CHRISTI**. Portemus & imaginem celestis. Veterem hominem ante baptismum, nouum post baptismum. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere nō possunt: neq; corruptio incorruptam possidebit. Frequenter scriptura opera carnis nominat pro substantia: sicut ibi, Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. Aliter: Caro sicut nunc est, regnum Dei non possidebit, nisi immortalitate uestita. Ecce mysterium uobis dico. Obscurum significat nominando mysterium. Omnes quidem resurgemus. Omnes resurgemus, qui mortui inuenimur **CHRISTO** ueniente. Sed non omnes immutabimur. Qui in corpore fuerint reperti: quia sancti assumuntur: peccatores uero æterno incendio relinquentur. Nam qui uiui inuenti fuerint peccatores, combusti primò ignibus tunc resurgent ij peccatores, qui in aduentum domini uiui inueniuntur. Sed non omnes immutabimur. Quia iusti ad gloriam, peccatores resurgent ad pœnam. In momento, in istu oculi. Breuitatem uult significare momenti. In nouissima tuba. Quidam duas tubas, duos **CHRISTI** aduentus intelligunt. Cænet enim tuba, & mortui resurgent. Primò resurgent mortui, & sic immutabuntur sancti, ut hoc dicatur nouissima tuba. Incorrupti. Ut semper durent in pœna. Et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptum hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc

indue-

induerit immortalitatem. Est quod induet, & est quod induitur. Tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in uictoria. Euacuatis causis mortis. Vbi est mors uictoria tua? ubi est mors stimulus tuus? Vbi est mors contentio tua? Quæ contentio, nisi quia modò caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem? Ista pugna, ista contentio: sed ex persona iustorum loquitur insultantium morti. Stimulus autem mortis peccatum est. Sagitta mortis peccatum, per quod animæ iugulantur. Virtus uero peccati lex. Fortius fit per scientiam peccatum. Cur uirtus peccati lex, si lex bona est? Quia peccatum per bonū operatum est mortem, ut fiat supra modum, hoc est, maiores uires ex præuaricatione accipiat: Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriam per dominū nostrum **IESVM CHRISTVM**. Victoriā illius peccati in quo lex infirmabatur, per carnalem nostram uoluptatem, quam **CHRISTVS** cruce sua destruxit. Itaque fratres mei dilecti. Reddita ratione resurrectionis, de qua hæsitabant, hortatur eos in Dei opere permanere, iam certus de retributione futura. Stabiles estote, & immobiles, abundantes in opere domini semper. Nemo uos de hoc gradu spei moueat ultra. Sciemus quòd labor uester non est inanis in domino. Hoc est, non sine causa laboratis.

¶ De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinauimus **cap. xvi.** de his Galatiæ, ita & uos facite. De sumptibus dicit, qui per singulas ecclesias collecti Hierosolymam sanctis pauperibus mittebantur. Per unam sabbati uniusquisq; uestrum. Vna sabbati, dominica dies est, sicut in euangelio scriptum est, dominum una sabbati resurrexisse. Apud se ponat, recondens quod ei bene placuerit: ut non cum uenero, tunc collectæ fiam. Cum autem præsens fuerit, quos probaueritis per epistolas, hos mittam per ferre gratiam

tiam uestram in Hierusalem. Ut paulatim reponentes non una hora grauari se putent, ut hilares sint dato res qui diligantur à Deo. Quod si dignum fuerit, ut ego eam, mecum ibunt. Si talis fuerit oblatio uestra, ut per me dignè possit offerri. Veniam autem ad uos cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud uos autem forsitan manebo, uel etiam hyemabo, ut uos me deducatis quocumque iero. Nolo autem uos modo in transitu uidere. Quia ita sci habent Macedones, ut non sit necesse apud eos diutius demorari. Apud uos autem necesse est ut maneam uel hyemem: multa enim sunt quæ corrigantur in uobis: nam & medicus ibi moram habet, ubi plures ægrotant. Spero enim me aliquantum temporis manere apud uos, si dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi usque ad pentecosten. Hostium enim mihi apertum est magnum, & euident, & aduersarij multi. Si autem uenerit Timotheus, uidete ut sine timore sit apud uos. Opus enim domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, ut ueniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre, multum rogavi eum ut ueniret ad uos cum fratribus: & utique non fuit uoluntas eius ut nunc ueniret. Veniet autem cum ei uacuum fuerit. Vigilate, state in fide, uiriliter agite, & confortamini. Omnia uestra in charitate fiant. Ideo ibi permanebo, quia cum mihi euidentis nata sit opportunitas prædicandi, & plurimi sint qui resistent: plurimis autem Deus ostium cordis aperuit, & multi non credentes restiterunt. Obsecro autem uos fratres nostros domum Stephanæ & Fortunati quoniam sunt primitiæ Achaicæ. Vel fide primitiæ, uel honore. Et in ministerio sanctorum ordinauerunt seipsos. Ad docendos sanctos, uel necessaria eisdem ministranda. Ut & uos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Qui nobiscum uel illis cooperantur

rantur in euangelio CHRISTI. Gaudebo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici. Qui præsententur apud uos. Quoniam id quod uobis deerat. In scientia. Ipsi supleuerunt. Per doctrinam, uel exemplo. Refecerunt enim & meum spiritum, & uestrum. Meum spiritum gaudio de uestro profectu: uestrum uero de instructione doctrinæ. Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt. Salutans uos ecclesie Asiae. Salutans uos in domino semper multum Aquila, & Prisca. Sicut alibi, Cognoscite eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Hic cognoscite, pro honorate, cognoscentes eorum laborem. Cum domestica sua ecclesia. Domestica congregatio fratemitatis ecclesia dicitur. Salutans uos fratres omnes, apud quos etiam hospitor. Salute inuicem in osculo sancto. Non ficto, sicut Iudas. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat dominum IESVM CHRISTVM, sit anathema maranatha. Quomodo illis qui eum amant, redemptio uenturus est CHRISTVS, ita his qui eum non amant, anathema illis uenit: id est, ut illos abominetur, & perdat. Gratia domini IESV CHRISTI uobiscum. Subscriptio est: hoc est, sit uobiscum gratia semper, sine cuius auxilio subsistere non potestis, nec aliquid boni facere. Charitas mea cum omnibus uobis in CHRISTO IESV. Non seculari charitate: ut quomodo uos ego diligo, ita uos alterutrum diligatis in CHRISTO, qui dixit, In hoc cognoscetur uos discipulos meos esse, si inuicem diligatis. Amen. Confirmatio benedictionis est, amen. Sicut ipse superius dicit, Quomodo dicit amen super tuam benedictionem.

FINIS EPIST. PAULI AD CORINTHIOS PRIMAE.

AD CORINTHIOS.

EPISTOLA SECVNDA.

ARGVMENTVM.

Post actam pœnitentiam consolatoriam scribit eis à Troade: & collaudans eos, hortatur ad meliora.

PAVLVS apostolus IESV CHRISTI. Quæritur, cur in omnibus epistolis contra usum scribendi, primò suum nomen ponat, & sic eorum quibus scribit, sed hoc autoritatis est apostolicæ, & ordinis: quia minoribus se scribit, sicut solent iudices ad eos, quos regunt, præcepta dirigere. Per uoluntatem Dei. Sicut ad Galatas dicit, Non ab hominibus, neq; per hominem: simul ut ostenderet non sine uoluntate patris se missum: Dei autem uoluntatem iustam, & rationabilem esse, nullus ignorat. Et Timotheus frater. Non dixit Paulus & Timotheus, quia non ambo apostoli. Ad Philippenses uero, ubi autoritas non tantum erat necessaria, sic incipit: Paulus, & Timotheus serui IESV CHRISTI: quia ambo sunt serui. Ecclesie Dei, quæ est Corinthi. Erat enim ibi ecclesia, & non Dei. Cum sanctis omnibus qui sunt in uniuersa Achaia. Possunt sancti hic accipi, non solum baptizati, sed & sacerdotes Dei, sicut in prima. Cum omnibus qui inuocant nomen domini. Et ad Philippenses, Cum episcopis & diaconis: ideo autem postea posuit sacerdotes, ne parum intelligentibus eos in ecclesia non comprehensisse uideretur.

Gratia

Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO. Sicut nos solemus initio epistolarum precari salutem, pro hoc Apostolus semper gratiam ponit. Benedictus Deus, & pater domini nostri IESV CHRISTI. Gratias agit Deo quòd consolationem ideo accipiunt, ut ipsi alios consolentur. Pater misericordiarum. Quia ex ipso est omnis misericordia. Et Deus totius consolationis. Totius consolationis, quia perfectè consolatur, nec minor est tribulatione consolatio. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Non in aliquibus. Ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt. Propterea nos liberat, ut ipsi possimus alios consolari, ac sic formam nobis dat alios consolandi. Per exhortationem qua exhortamur & ipsi à Deo. Et per exhortationem, qua ipsi à Deo consolamur, agnoscimus quòd Deus neminè derelinquat, & multo magis in futuro remneret, etiam quos in presenti non deserit. Quonia sicut abundam passionem CHRISTI in nobis. Passiones pro nomine CHRISTI. Ita & per CHRISTVM abundat consolatio nostra. Sicut Petrus est de carcere liberatus, & Paulus uisione domini, & uoce confirmatus in templo. Siue autem tribulamur pro uestra exhortatione & salute: siue consolamur pro uestra consolatione. Quia uos exhortamur ad salutem, siue ut uobis exemplum tolerantie præbeamus. Siue exhortamur pro uestra exhortatione, quæ operatur tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur. Propterea nos liberamur, ut ipsa reconfirmemini, non uos debere perterritescere passiones: siue ut hortemur patienter hæc ferre, quæ præsentem & futuram habent consolationem. Ut spes nostra firma sit pro uobis, sciemes, quoniam sicut socij passionum estis, sic critis & consolationis. Quia certi sumus. Non enim uolumus ignorare uos fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in

Q 5 Asia

*A*sa. Suas narrat passiones, ut illi cognoscant, se parua pati, maximè cum illi talia sint perpeffi, qui uice CHRISTI fuerant destinati: comparatione magistri erubescant discipuli suam dolere iniuriam, cum magistrum maiora pertulisse cognouerint. Quoniam supra modum grauati sumus supra uirtutem. Prefura tribulationum. Ita ut tæderet nos etiam uiuere. Ita ut mori cuperemus. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus. Ipsa mors nos docuit, omne humanum auxilium defecisse, & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam mortuos suscitare possibile est. Ut non simus fidentes in nobis. Siue etiam desperemus de uita. Facit locus iste contra eos, qui catholici sunt, & suis aliquid meritis tribuere præsumunt. Sed in Deo, qui suscitatur mortuos, qui de tantis periculis eripuit nos, & eruit. Non in nostra uel prudentia, uel cautela, neque in uirtutibus nostris, quia maledictus qui ponit fiduciam carnem brachij sui. In quem speramus, quoniam adhuc & eripiet. Præscit se adhuc passurum, qui sperat se liberandum. Adiuuamibus & uobis. Sicut & Petrus de carcere liberatus est orationibus ecclesiæ: simul notandum, quod nisi laborans non dicitur adiuuari. In oratione pro nobis. Multum ualet oratio omnis ecclesiæ. Ut ex multarum personarum facierum eius quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agamur pro nobis. Ut ex multarum conuentu personarum, uidelicet infantium, iuuenum, senum, pro eo quod uobis donati sumus, domino gratiæ referantur. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & sinceritate Dei. Ideo glorior in tribulationibus, quia conscientia mea non reprehendit me lucri uel gloriæ causa prædicare: sed in simplicitate uestram salutem requirere. Et non in sa

piemta

piemta carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in mundo. Non subdole docentes, sicut est sapientia carnalis, quæ mercede distrahitur: sed gratis, sicut à Deo accepimus, uel Dei causa prædicauimus. Abundantius autem ad uos. A quibus nec uictum qui nobis iure debebatur, accepimus. Non enim alia scribimus uobis. Nō erubescō, quia etiam uos scitis certum esse quod dico. Quam quæ legistis & cognoscistis. Hæc legentes in epistola, quæ cognoscatis in conscientia. Spero autem, quod usque in finem cognoscetis. Non mutabo propositum meum. Sicut & cognouistis nos ex parte. Quia nondum est finis: cum autem uenerit finis, tunc ex integro cognoscetis. Quia gloria uestra sumus, sicut & uos nostra. Sic est gloria discipulis de bono doctore, quomodo & magister in bonis discipulis gloriatur. In die domini nostri IESU CHRISTI. Vbi & ueri magistri, & boni discipuli probabuntur. Et hæc confidentia uolui prius uenire ad uos. Hac cōscientia: quia nihil aliud uestrum quæsiuimus, quam salutem. Ut secundam gratiam haberetis, & per uos transirem in Macedoniam. Et iterum à Macedonia uenirem ad uos, & à uobis deduci in Iudeam. Quia in primo aduentu primam habuistis: aut certè pœnitentiam secundam gratiam uoluit intelligi: quia prima est baptisimi. Cum ergo hæc uoluissim, nunquid leuitate usus sum? Quia promissum non exhibuerat, ne hoc leuitatis esse putarent, ueraciter & sapienter excusat. Aut quæ cogito, secundum carnem cogito. Secundum uoluntatem carnalem. Carnale est, nulla existente causa non facere quod promittas: sicut multi carnales homines facere solent. Ut sit apud me Est, & Non? Ideo non cogito secundum carnem, ut non mentiar. Fidelis autem Deus: quia sermo noster qui fuit apud uos, non est in illo Est, & Non: sed est

Q 4 in il-

in illo Est. Non est in illo dubietas, nec uobis sumus aliquando mentiti. Dei enim filius IESVS CHRISTVS, qui in uobis per nos predicatus est, per me & Siluanum & Timotheum, non fuit in illo Est, & Non. Contra Manichæos, qui CHRISTVM falsam carnem habuisse confirmant: & contra Arrianos, qui negant filium semper fuisse: cum ipse loquutus sit Moyfi, Ego sum qui sum: &, Qui est misit me ad uos: quia ipse & erat, & est, & semper est: quia nunquam non est. Sed Est, in illo fuit. Hoc est, ueritas, & immutabilitas: sicut Moyfes dicit, Qui est, misit me. Ille est enim uerè, qui semper idem est. Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est. Idco & per ipsum dicimus amen Deo. Veritatis impletio. Ad gloriam nostram. Omnis ueritas promissionum in CHRISTO est, quæ per nos ad gloriam Dei completur. Qui autem confirmat nos. Quia dixerat, Per nos: modò hoc totum ostendit Deum facere, qui in eis ista omnia operatus est: ne sibi aliquid humana infirmitas arrogaret. Vobiscum in CHRISTO. Virtutibus. Et qui unxit nos Deo. Spiritu sancto, uel chrismate. Et qui signauit nos. Omne quod intrinsecus est preciosum, signatur. Et dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Omnis arra pro pretij magnitudine datur: quantum ergo premium est, cuius tanta est arra: id est, gratia spiritus. Ego autem. Reddit causas, quare non ierit, non suæ leuitati, sed illorū infirmitati deputandum. Testem Deum inuoco in animam meam. Quem solum anime secreta non fallunt. Quod parcens uobis, non ueni ultra Corinthum. Ne in uobis acrius uindicarem. Non quid dominamur fidei uestræ. Non quia ideo credidistis, ut uobis dominemur, sicut in lege sacerdotibus, & ideo uos terremus: sed omnia ad emendationem uestram facimus, ut & hic in conscientia, & in per-

In perpetuo gaudeatis. Non quod iterū quasi serui metu cogamini, sed ipsi libertati adiutorium damus: ne dū eius mēsuram seruare non nostis, ruatis in peius. Sed adiutores sumus. Cooperatores. Gaudij uestri. Nam fidei stetit. Liberi estis, si non peccatis. Gaudet conscientia, cum bonorum operum recordatur. Doctoris gaudium est, discipulorū profectus. ¶ Statui autem hoc CAP. II. ipse apud me. Cogitavi, uel disposui. Ne iterum in tristitia uenirem ad uos. Qui primum in gaudio ueneram, quando credidistis. Si enim ego contristo uos, & quis est qui me letificet. Ad hoc uos contristo, ut gaudeam de uobis. Nisi qui contristatur ex me: Qui enim contristatur, intelligit se peccasse: sicut æger, qui dolorē adhuc sentit, potest recipere sanitatem. Et hoc ipsum scripsi uobis. Ideo scripsi, ut literis correcti, præsentem me gaude re faceretis. Ut non cum uenero, tristitiam super tristitiam habeam. Tristitiam enim habeo, quia peccatis: augetur ergo tristitia, si uos ad perfectum non emendatis. De quibus oportuerat me gaudere. De quibus me nunquam oportuerat contritari: siue de emendatione gaudere. Confidens in omnibus uobis: quoniam meum gaudium omnium uestrum est. Confidēs uos omnes intelligere, quia runc uerum gaudium habetis, si ego gaudeo. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis. Et hic intelligendū quā solliciti erant apostoli de omnium salute. Scripsi uobis per multas lachrymas. Priorem epistolam. Non ut contristemini, sed ut sciatis, quam charitatem. Non quò me uester dolor delectet, sed quia curari aliter non potest. Abundantius habeam in uobis. Ne dicerent, Non soli nos peccauimus. Ex abundantiori sollicitudine maiorem potestis charitatem probare. Si quis autem contristauit, non me contristauit. Quia per illius peccatum etiam uos correpti amplius proficitis: siue quia emē

dauit, non per omnia contristauit. Sed ex parte. Quasi bonus nocuit. Ut non onerem omnes uos. Ideo scribo eum recipi, ut non uos grauet, si per uestram duritiam desperauerit. Sufficit illi, qui huiusmodi est, obiurgatio hæc, quæ fit à pluribus. Non solum de illo dicit, qui paternum polluit thorum, sed de omni peccante: quia multi peccauerunt, sicut prima docet epistola. Ita ut comra magis donetis, & consolemini: ne forte abundantiori tristitia absorbeat, qui huiusmodi est. Donetis ueniam, & consolemini uerbis prophetæ, Nolo mortem peccatoris: tantum ut conuertatur. Et, Quacunque die conuersus fuerit iniquus. Ne per desperationem indulgentiæ absorbeat: profundo uitiorum, uel à diabolo absorptus ad infidelitatis & blasphemiam, præcipitia deducatur. Propter quod obsecro uos, ut confirmetis in illum charitatem. Ut per prophetiam se agnoscat ueniam consecutum, quæ Deus dixit, Nolo mortem morientis. Ideo enim scripsi, ut cognoscam experimentum uestrum, an in omnibus obedientes sitis. Ideo hanc secundam scribo, ut uideam, si quomodo obedistis in excõ municando, sic obediat in recipiendo. Obedientia enim illa perfecta & uera est, quæ in nullo contemnit. Cui autem aliquid donastis, Pro donaueritis. Et ego. Sicut uobiscum uindicauit, ita et uobiscum dono. Nam ego quod donauit. Et ego quod donauit, non in mea persona, sed CHRISTI, qui dixit, Quæ solueritis in terra, erunt soluta & in cælo. Si quid donauit propter uos. Ne uos grauemini. In persona CHRISTI. Quia personam gerimus CHRISTI. Ut non circumueniamur à satana. Similiter enim circumuenit per nimiam seueritatem nostram, ut pereant animæ desperando, quomodo & per nimiam bonitatem nostram non corrigendo: unde Salomon ait, Non declines ad dexteram neque

neque sinistram. Quamuis tota epistola contra No- uarianos sit, tamen hic euidentissime ostenduntur à diabolo circumuenti penitentiam denegare. Non enim ignoramus cogitationes eius. Hæc sunt uersutiæ eius, ut per immoderata bona fallat incautos. Cum uenissent autem Troadem propter euangelium CHRISTI. Modò illis uult probare, quanto amplius eos diligit, & quàm sit eorum causa sollicitus, qui cum illi omnia essent prospera, nullam tamen habuit requiem, quia non inuenit Titum, quem miserat ad eos, ut ei nunciaret, si se correxissent, hoc ut intelligant, eum omnia propter charitatem fecisse. Et ostium mihi apertum esset in domino: non habui requiem spiritui meo. Ostium, aditus, uel opportunitas prædicanti, uel quia corda eorum aperuit Deus, quibus ille prædicabat. Eò quòd non inuenirem Titum fratrem meum. Eò quòd non redisset ad me, ut me de uobis faceret certiore. Sed uale faciens eis profectus sum cito. Inde exij, quamuis occasionem habuerim prædicandi: & eis uale feci, quæ crediderunt, quorum cordis ostium aperuit Deus. In Macedoniam. Vnde & celerius de uobis audirem. Vicinior est Achaia Macedonia. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in CHRISTO IESU. Triumphare nos facit, siue in nos ipse triumphat. Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Et quia primò credentes modicum aliquid quasi odorem fidei cognoscere poterant. Quia CHRISTI bonus odor sumus Deo. Odor notitiæ Dei, per doctrinam & signa manifestatur. Odor autem ideo, quia sentitur potius, quàm uidetur. Bonus odor, prædicatio sancta est, & uita bona: qui amant talem bono odore uiuunt: qui inuidet, bono odore moriuntur. In his qui salui sunt. Gratia eius. Et in his qui percutiuntur.

cium eius iustissimum. In his qui salui sunt, ut Tabitha: & in his qui pereunt, ut Hymeneus & Alexāder. Alijs quidem odor mortis in mortem: alijs autem odor uitæ in uitam. Vnus odor quomodo & uitam & mortem confert: sicut enim solis aspectus sanis oculis claritatē, lippientibus adfert cæcitatem: ita doctrina CHRIS T I obedientibus uita, contradicentibus mors est. Item aliter: Odor bonus baptisma CHRIS T I est, qui hoc in ecclesia catholica accipit, bono odore uiuit: qui in hæresi, bono odore moritur. Item aliter: Amasti bene agentem, uixisti bono odore: inuides & detrahis bene agentem, mortuus es bono odore. Et ad hæc quis tam idoneus? Quis per se, aut suis uiribus, nisi illo inspirante, & donante, sine quo nihil possumus? Nam quis hoc comprehendat, quomodo gratia Dei alios saluat & alios relinquit? Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes uerbum Dei, sed ex sinceritate. Pseudoapostolos taxat, humanum sensum diuinę prædicationi miscentes: sicut in Esaia dicit, Caupones tui miscent uino aquam: id est, meræ doctrinæ adulationis uerba, quibus homines non tam ebrietate ferueant, quam delectatione tepescant. Sicut ex Deo coram Deo. Præcessit, & scientes nos ab ipso coram ipso loqui. In CHRIS T O loquimur. In persona CHRIS T I, sicut ipse docuit. ¶ Incipimus iterum nosmetipsos commendare: aut nunquid egemus sicut quidam. Non ut commendemur, uobis laudamus uos: sed ne ab alijs seducamini, cogimur memorare hæc. Commendatijs epistolis ad uos, aut ex uobis? Quos non commendat gratia uirtutum, illos digne commendant literæ amicorum. Epistola nostra uos estis. Sicut in prima dicit, Signaculū apostolatus mei uos estis: epistola commendatiua. Scripta in cordibus nostris. In conscientijs nostris est, uos nobis prædicant-

CAP. III.

prædicantibus credidisse. Quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus manifestati. Omnibus manifestū est, uos CHRIS T O, per nos credidisse, confirmante doctrinā nostrā spiritu sancto per uirtutes: siue hinc uerè cognoscemini CHRIS T I esse, quod eius spiritum accepistis. Quoniā epistola estis CHRIS T I, ministrata à nobis, et scripta, non atramento, sed spiritu Dei uiui. Inuisibili. Non in tabulis lapideis. Iudei in dura materia legem acceperunt, significante duritiam eorū: sicut uelamē Moyses, ostendebat uelamen cordis eorum: quamuis et nos legem CHRIS T I scriptā habeamus: tamē primò nō quasi absentes, sed præsentis scriptis tabulis corde nostro domini uerba suscipimus: euāgelia uerò post modum propter memoriam scripta sunt posteriorū. Hinc iam differentiam inducit legis & gratiæ. Sed in tabulis cordis carnalibus. Vbi est fides & gratia spiritus. Vult ostendere, nobis plus collatum, qui legē in corde accepimus. Si ergo illi inexcusabiles fuerunt, qui extrinsecus legem habebant: quanto magis nos, qui uerba ex ore CHRIS T I in corde suscepimus? Fiduciā aut talem habemus. Qua scimus uos per nos CHRIS T O credidisse: uel, quia nos nō humana epistola, sed Dei gratia commendat. Per CHRIS T V M ad Deum. Nō per nos, qui sine ipso nihil sumus. Non quod sufficere simus cogitare aliquid. Si nec cogitare, quanto magis facere: sicut & dominus dicit in euangelio, Sine me nihil potestis facere. Hinc cognoscamus, quia per nos nihil simus: nisi domini misericordiā & gratia regamur. Vult ergo ostendere, nihil sua uirtute uel prudentia se facere: cum utique pauci, si non Dei gratia, nunquam totum mundum saluare potuissent. Ideo autem hoc præmisit, quia dicturus erat, tanto maius se ministerium suscepisse quā Moyses, quanto maius est

254 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
ius est nouum testamentum à lege: ne quid sibi arrogare uideretur: quod ideo dicebar, ut eos & à falsis apostolis reuocaret, & ne aliquid meritis suis adscriberent. A nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est. Quasi nostra sapiētia, uel uirtute: ut nihil uiribus suis deputet humana fragilitas. Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti. Ad hoc implendum idoneos nos fecit. Non litera, sed spiritu. Non legis litera, sed spiritualium preceptorum. Nec litera malum est, quia occidit: sed mali sunt quos prauaricatione conuincit: aculeus enim mortis, peccatum: uirtus autem peccati, lex: auget peccati desideria, & inde occidit: lex enim sola litera est eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt: quæ non est adiutrix legentium, sed testis peccantium; quæ mortificat peccatores. Cæterum ipse dixit, Lex sancta, & mandatum sanctum. Cur ergo ministratio mortis dicitur, si bona est lex? Nec mireris, cum etiam de predicatione euāgelij dictum sit, CHRIS TI bonus odor sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt, et reliqua. Ad Iudæos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapides scripta est, ad eorum duritiam figurandam: non ad eos qui legem per charitatē implent. Ipsa enim lex, quæ in literis est figurata lapideis, dicit, Non adulterabis: non moechaberis: & reliqua. Occidit autem peccatores, cum transgrediuntur. Quomodo ergo lex spiritalis? Quidam putant quoddam literæ intellectus occidit: non intelligētes, quia nec ubique historia, nec ubique possit allegoria seruari. Nam sunt quædam in figura dicta. Si præceptum uelimus in allegoriam uertere, omnem eorum eneruamus uirtutem, & aperitur ianua delinquendi. Litera enim occidit: spiritus autem uiuificat. Dum credētes facit, & spiri-

& spiritalem intellectum infundit, ut opportune uerbaque res intelligatur. Quod si ministratio mortis, literis deformata in lapidibus, fuit in gloria. Insensibilibus, ut dura corda merebantur Iudæorum. Ita ut non possent filij Israhel imendere in faciem Moysi, propter gloriam uultus eius. Contra Manichæos nunquam Apostolus possit contraria comparare, nec minorem suam quàm Moysi gloriā predicare, nisi quia idem Deus utriusque testamenti est conditor. Quæ euacuatur. Quia uisibilis gloria euacuatur per gloriā euāgelij: sed ita euacuatur, ut proficiat: sicut infantia euacuatur in iuuentute, & semē in fructu: melior quidem fructus semine, sed nunquā sine semine fructus: & non perit, sed multiplicatur semen in fructu, sic euacuatur, sicut ipse dicit in prima prophetiam & scientiam destruendas dicens, Cum uenerit quod perfectū est, euacuabitur quod ex parte est. Quomodo non magis ministratio spiritus. Sicut enim iniuria fit ueteri testamento, si dicatur, non ab eodē Deo conditum, à quo nouum: ita nouo fit iniuria, si ueteri comparatur. Erit in gloria? Nostra, quæ non euacuatur, quia perfecta est. Nam si ex ministerio damnationis gloria est. Exposuit ministracionem mortis. Multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. Qua iustitia iustificat gratis, uel expectat ad penitentiam. In gloria, æterna. Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentiam gloriæ. Ad comparationem gloriæ euāgelij obumbratur gloria legis: sicut ortu solis lumen lucernæ cæcatur, cum tamen suo tempore magnum uideatur habere fulgorem. Hoc ostendit dominus, cum ascendens in montem solus, splendore solis dicitur radiasse: cum tamen Moyses & Helias uisi in gloria referantur, & ideo uox patris ipsum iam solum audire nos præcepit. Si enim

emim quod euacuatur per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est. Si euacuandum per gloriam datum est testamentum, quomodo non manens in gloria est? Habentes igitur talem spem. Talem spem gloriæ, qui per fidē ambulamus. Multa fiducia utimur. In eo quod idoneos nos fecerit Deus. Et non sicut Moyses ponebat uelamen super faciem suam. Iam nos nō sic facimus, quia hic omnes gloriam uident Christiani. Ut non intenderent sicut in faciem eius. Usque ad reuelationem eius: sic & lex non intelligitur, usque dum in fine eius CHRISTO credatur: quia ipse est finis legis, quod nobis est perueniendum. Quod euacuatur. Velamen in fine, & nunc in CHRISTO. Sed obtusi sunt sensus eorum usque in hodiernum diem. Nisi enim credideritis non intelligetis. Id ipsum uelamen in lectione ueteris testamenti manet. Cuius ille figuram gestabat in facie. Non reuelatū. Quam diu non credit CHRISTO. Quod in CHRISTO euacuatur. Qui est finis legis. Sed usque in hodiernum diem cū legitur Moyses, uelamen est positum super cor eorum. Ignorantię in cordibus Iudæorum. Cum autem conuersus fuerit ad Deum, auferetur uelamen. Aliquis ex illis quomodo Moyses conuertebatur. Dominus autem spiritus est. Nihil in illo obscurum, neque compositum, liber est spiritus, & idcirco non potest uelamen accipere, sed magis ipse reuelat. Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Qui autem spiritum domini habet, omnia libere conspiciat: spiritus enim omnia scrutatur. Nos uerō. Fideles. Omnes reuelata facie. Non pauci, sicut Moyses. Gloriam domini specularum. Euidenter, & clare domini gloriā intelligimus, uel fide cernimus. In eadem imagine. Quia CHRISTVS ostendit in monte, sicut alibi, Qui transformauit corpus humilitatis nostræ. Transformamur. Quotidie id nitimur. A claritate. A gloria præsentis, quæ

quæ non finitur, sed proficit ad futuram. In claritatem tanquam à domini spiritu. Gloria in gloriam. Ideo habentes hanc ministrationem. Apostolatus. Iuxta quod misericordiam consecuti sumus. Quia per nos idonei tanto ministerio non eramus, misericordiam illius, quæ nos præuenit, iugiter imploramus. Non desicimus. Non desicimus in omnibus tribulationibus. Sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia. Per gratiam Dei abijcimus ab hominibus occulta uitiorum. Dedecus est enim Christiano, dedecorose uiuere. Neque adulate uerbum Dei. Sicut illi, qui lætificant homines uerbo Dei, sermonem uilem admiscunt, & per terram reptent, excusando peccata per adulationem. Sed in manifestatione ueritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum. Sed ita manifestum est omnibus uerum esse quod dicimus, ut etiam eorum conscientia testimonium nobis perhibeat, qui resistunt. Coram Deo. Coram Deo hoc facimus, non propter homines: quamuis ex hoc ipso & hominibus placeamus. Quod si etiam opertum est euangelium nostrum, in his qui per eum est opertum. Quasi aliquis illi dixisset, sed uestram prædicationem non omnes intelligunt. Sed in fideles, inquit, uel pseudoapostoli non intelligunt. Nam credentes Deo reuelante intelligunt. In quibus Deus. In pseudoapostolis. Huius seculi excæcauit mentes infidelium. Potest sic accipi Deus seculi, quomodo princeps mundi: quia ipse sibi in infidelibus uindictam principatum: sed propter calumniantes ita pronuncian dum est, ut dicamus, Deum mentes infidelium huius seculi excæcasse merito infidelitatum, sicut ipse saluator ait, In iudicium ueni in mundum, ut qui uident cæci fiant. Et ipse Apostolus dixit alibi, Quia non crediderunt ueritati, mittet illis Deus spiritum erro

ris: quia permittit dari non credentibus sibi: sicut si
 medicus agrum inobedientē deserat, ipse ei dicitur
 ægritudinem prolongasse, cum totum eius sit, qui cū
 audire contempsit. Si tamen rursus obediat, ueniet
 ad salutē. Vt non fulgeat illuminatio euangelij gloriæ CHRIS-
 TI. Quia cæcificunt, clarē lucentem solem uidere nō
 possunt. Qui est imago Dei. Siue imago expressa sub-
 stantię, siue quia sine peccato. Non enim nosmetipsos præ-
 dicamus: sed dominum IESVM CHRISTVM. Qui enim
 propria commoda quærit, non CHRISTVM prædi-
 cat, sed se: sicut qui suo uentri deseruiunt. Nos autem ser-
 uos uestris per IESVM. Quia uestris commodis serui-
 mus per exemplum eius qui formam serui suscepit:
 non propter auaritiā, nec gloriā. Quoniam Deus,
 qui dixit de tenebris lucem splendescere. Contra omnes ini-
 micos ueteris testamenti. Qui illuxit in cordibus nostris,
 Primò per CHRISTVM, ut per nos alios illumi-
 naret. Ad illuminationem scientiæ claritatis Dei. Manifesta-
 tionem. In facie CHRISTI IESV. In persona CHRIS-
 TI. Sed & hoc aduerte, quòd hic trinitatem indi-
 cauit, Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere:
 spiritus sanctus intelligitur. & Ad illuminationem
 scientiæ claritatis Dei: patrem agnosce. In facie
 IESV CHRISTI: filium designauit. Habemus au-
 tem thesaurum istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis
 Dei, & non ex nobis. Thesaurum gratiæ spiritalis, qua
 signa facimus, in fragili corpore baiulamus, in quo
 etiā frequenter cū alios sanemus, ipsi infirmamur:
 ut quod facimus, non nostra uirtute, uel nostris meri-
 tis, sed sublimitatis dei esse intelligatur. In omnibus tri-
 bulationē patimur. Tribulationem persecutionum, uel
 laborū. Sed non angustiāmur. Cædibus uel opprobrijs.
 Aporiamur, sed non destituimur: Persecutionem patimur, sed nō
 derelinquimur.

derelinquimur. Per consolationē spei non destituimur.
 Derelinquimur, sed non perimus. Vsq; ad desperationem uitæ
 uenimus, sed non morimur: et si moriamur, non peri-
 mus. Sēper mortificationē IESV in corpore nostro circūferen-
 tes: ut & uita IESV in corporibus nostris manifestetur. Mor-
 tificationē tribulationū: sicut alibi, Quotidie morior.
 per uestram gloriā: si enim commorimur, & conui-
 uemus. Illi autem qui non commoriantur, nec conui-
 uent. Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur. Qui
 sumus in corpore. Propter IESVM: ut & uita IESV. Si
 patiamur pro corpore eius quod ille pro nobis pas-
 sus est, & uitam IESV, hoc est, incorruptibilitatē ac-
 cipiet caro nostra mortalis, ut fiat immortalis. Ma-
 nifestetur in carne nostra mortali. Quia nōdum apparuit
 quid erimus, uel per nos illius potentia innotescat.
 Ergo. Nunquid ergo? Mors in nobis operatur: uita autem
 in uobis? Increpat eos, quia crediderunt falsis aposto-
 lis, dicentibus, idcirco Paulum persecutionibus subia-
 cere, quia minoris sit fidei: se uerò per fidem tribula-
 ri non posse. Ostendit ergo e contrario se non pro-
 pter infidelitatem, sed propter fidem hæc pati: il-
 los uerò causam odij non habere, per adulationem
 & desidiā, sicut ait ad Galatas, Vt crucis CHRIS-
 TI persecutionem non patiantur, ideo cogunt uos
 circumcidi. Habemus autem eundem spiritum fidei, sicut scri-
 ptum est. Quem Dauid, & reliqui patriarchæ uel pro-
 phetæ: quia ex fide qua nos uiuimus, una eadēque
 uixerūt, incarnationem, passionē, resurrectionemq;
 CHRISTI credentes futuram, quam nos credimus
 factam, usque ad ipsum Baptistam Ioannem. Credidi
 propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & lo-
 quimur. Hoc testimonio probat se credere. Si enim illi
 ideo locutus est, quia credidit (nemo enim alijs sanæ
 R 2 men

mentis affirmat, quod ipse non credit) ergo & nos qui loquimur, inquit, credimus, qui etiam propterea tribulamur, quod illi crediderunt futurum, nos credimus factum. *Scientes, quoniam qui suscitauit I E S V M.* Firmissimè tenentes: hæc est perfecta fides, à qua nec morte diuellimur. *Et nos cum I E S V suscitabit, & constituet uobiscum.* Similiter suscitabit, si pro eo moriamur. *Omnia enim propter uos.* Omnia ideo patimur, quia perfectè salutem uestram curamus. Illi uerò propter negligentiam suam nihil tale patiuntur. *Vt gratia abundans per multos gratiarum actione abundet in gloriam Dei.* Ut per multitudinem credentium, propter abundantiam gratiarum, & gratiarum actio abundet in gloriam Dei. Propter quod. Ideo non cessamus. *Non deficimus.* In tribulationibus & opprobrijs. Illi tribulationibus non deficiebant. Nos uerò si non laudamur, deficimus. *Sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur: tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem.* Licet corpus tribulationibus & passionibus corrumpatur: sed anima spe futurorum quotidie confortatur ad omnia toleranda. *Id enim quod in præsentem est momentaneum, & leue tribulationis nostræ.* Quætauis pœna præsens, & quædiuilibet perfeuerans ad comparationem immensæ æternæ gloriæ & facilis, & breuis est, sicut alibi dicit, Existimo enim quod non sint condignæ passionibus huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. *Supra modum in sublimitatem.* Quia nec comparatio esse potest. *Aeternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Quia illud leue dixerat, ideo hic pondus posuit seruans metaphoram statere. *Non contemplantibus nobis quæ uidentur, sed quæ non uidentur.* Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna sunt. Non considerantibus nec bona quæ uidentur, nec mala: quia neutrum eorum æternum est.

¶ Sci-

¶ Scimus enim quoniam. Quasi aliquis diceret, si in hac uita hæc patior, quando ista accipiam, qui morior? Ideo incipit gloriam resurrectionis ostendere. *Si terrestris domus nostra.* Hoc est, corpus, quod de terra factum est, & in quo in hoc seculo habitamus. *Huius habitationis dissoluatur.* Si ante aduentum domini dissoluatur, uel passionibus, uel conditione nature. *Quod ædificatione.* Ipsam incorruptione. *Ex Deo habeamus.* Quia immortalera. *Domum non manufactam, æternam in cælis.* Quia hoc corporale quasi manu corporali dicitur factum: hoc ipsum ergo spiritale per spiritum fiet. *Nam & in hoc ingemiscimus habitationem nostram, quæ de celo est.* Ingemiscimus, pro quo laboramus, quia nemo sine gemitu laborat: sicut partus ponitur pro dolore. *Superindui cupiætes.* Sumus ergo aliquid induti, ut superinduamur. *Si tamen uestiti, non nudi inueniamur.* Si tamen expoliati corpore, non nudi inueniamur ab opere. *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus grauati, eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri.* Nam et qui uiui fuerint inuenti in aduentu domini, hoc ingemiscunt, & laborant, ut non expolientur ab igne cum peccatoribus: sed cum iustis immortalitate superindui mereantur. *Vt absorbeat.* Quod absorbitur, non apparet, quamuis sit: sicut ferrum, si mittatur in ignem & manente materia rotum ignis sit: quia ipsum ferrum splendorem et calorem ignis assumpsit. *Quod mortale est.* Quasi tangens corpus. *A uita. Aeterna.* Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus. Deum dicit hoc facere, ne cui incredibile uideretur. *Qui dedit nobis pignus spiritus.* Qui iam nobis pignus dedit spiritum, ut sciamus, quia templum sui spiritus perire non patitur, et ut quod loquimur, ipsius esse credatis. *Sequitur. Audentes igitur semper, & sciemes quoniam dum sumus in corpore.* Ideo audemus sperare. **R 3** *regrinamur*

regimamur à domino. Peregrinamur, quia adhuc non sumus in hereditate paterna, ergo ut peregrini, non debemus de huius seculi rebus magnopere curare, sed necessarijs contenti omne desiderium & studium habeamus, quomodo ad patriam peruenire possimus. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Fide adhuc speramus, nondum specie possidemus. Audemus autem, & bonam uoluntatem habemus. Prorsus audenter hoc eligimus sicut alibi, Desiderium habes dissolui, et cum CHRISTO esse, multo magis melius. Magis peregrinari à corpore. Bene peregrinari: quia ad eum sumus iterum regressuri. Et presentes esse ad Deum. Ille ubique presens est: sed nos illi tunc magis sumus quodammodo presentes, cum carnis fuerimus fragilitate seiuncti. Et ideo contedimus siue abentes, siue presentes placere illi. Iam tales contedimus esse modo actu, quales futuri sumus in regno: substantia in corruptibiles, sine dubio, & perfecti. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal CHRISTI. Pro magnitudine potestatis & iudicis, magnitudo tribunalis, et iudicij aestimanda est: quanto enim maior potestas iudicis, tanto maior terror iudicij fit, necesse est. Ut referat unusquisque. Recipiat. Propria corporis, prout gessit. Quid est secundum ea, quae per corpus gessit: nisi secundum ea, quae gessit eo tempore, quo in corpore fuit? Quia de resurrectione tractat, uult ostendere, in omnibus animam per corpus operatam esse, quandiu in corpore uixit. Nam anima sine corpore peccat: corpus sine anima non potest. Siue malum, siue bonum. Discedite à me maledicti: uenite benedicti patris mei. Notandum, quia poena mali malum dicitur. Sciens ergo timorem domini hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Sciens quantus sit metus iudicij dei, hominibus suademus, ut caveant in eum incidere. Deo uero uerò manifesti sumus. Si quod docemus, aliter agimus,

mus. Spero autem et in conscientijs uestris manifestos nos esse. Quamuis uobis de nobis male suggestum sit, puro tamen quod non recipiat uestra conscientia de nobis aliter suspicari, quod nouit, nec possit magis alijs fidem accommodare, quam sibi. Non iterum nosmetipsos commendamus uobis. Quia superius dixerat se commendaticijs non egere. Sed occasione damus uobis gloriandi pro nobis. Contra pseudoapostolos, qui eis primo per detractionem odium eius inferere uolebant, ut eis fides facilius haberetur. Ut habeatis ad eos. Quid respondeatis. Qui in facie gloriantur, et non in corde. Qui cum ad faciem gloriantur de sua iustitia & nostra infirmitate, cordis sui testimonio reuincuntur, siue in carnalibus operibus legis. Siue enim mentem excedimus Deo: siue sobrius sumus uobis. Quidam dicunt, siue super hominem sapimus, id est, in extasi sumus Deo: quia plus est quam humanum quod loquimur: siue nostro sensu loquimur uobis. Mente excedere dicitur doctor, quando alta et spiritalia loquitur: ut beatus Ioannes. In principio erat uerbum, et reliqua. Sobrie loquebatur, quando se humiliabat dicens, Verbum caro factum est: quod etiam significabant angeli in scala, quam uidit Iacob, ascendentes & descendentes: id est, doctores, ut ipse beatus Paulus ascendebat, cum dicebat, Sapientiam loquimur inter perfectos. & Ego non potui uobis loqui quasi spiritalibus. Descendebat, cum dicebat, Neque enim iudicauit me scire aliquid inter uos, nisi Christum IESUM, & hunc crucifixum. Caritas enim CHRISTI urget nos. Necesse est nos aliquam partem eius rependere charitati, ut pro eius corpore patiamur, qui mori pro nostra morte dignatus est. Iudicantes hoc. Recogitates, siue arbitrantes. Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est CHRISTUS. Solus inuentus est, qui ut im-

maculata hostia pro omnibus moreretur, pro eis qui erant mortui in peccatis. *Ut et qui uiuunt. Ei debemus uitam nostram, qui eam in nobis sua morte redidit. Iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est. Si quis suas uoluntates, et non Dei facit, sibi uiuit: unde dominus, Si quis uult inquit, post me uenire, abneget se ipsum, & reliqua. Et resurrexit. Semper morti resurrectionem iungit, propter calumniam. Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Quia illi ueterum exempla Corinthiis proponebant, neminem nouimus carnaliter circumcisum, & carnalem sabbatum obseruantē, nullius ueteris sequimur exemplū, Et si cognouimus secundum carnē CHRIS TV M. Etiā si ipse CHRIS TV S carnaliter circumcisus est, & cū Iudæis omnia celebrauit. Sed post resurrectione eius nouū est testamentum. Sed nunc iam non nouimus. Iā non nouimus ulterius passurū CHRIS TV M: quia spiritaliter eum post resurrectionem totum Deū esse intelligimus. Si qua ergo in CHRIS TO noua creatura, uetera transierunt. Si quis nouus est, noua in CHRIS TO creatura, intelligat, omnia uetera suo tempore esse disiuncta, & modo nouo more uiuendum. Ecce facta sunt. Secundum Esaiam. Omnia noua. Quia etiam præcepta innouata sunt, dum implentur per gratiā CHRIS TI. Omnia autem ex Deo. Et noua & uetera ab uno Deo pro diuersitate temporum sunt effecta. Qui reconciliauit nos. Quia p peccata ab eo fueramus auersi. Sibi per CHRIS TV M. Per sanguinem, & exemplū CHRIS TI: quia & redemit, & docuit. Et dedit nobis ministerium reconciliationis. Ut & nos alios reconciliemus. Quoniam quidem deus erat in CHRIS TO mundum reconcilians sibi. Nō solū homo erat CHRIS TV S, sed et deus: id est, deus homo secundū præsentiam ubiq; est, non secundum effectū:*

in

in CHRIS TO autem omnis plenitudo diuinitatis inhabitat. Non reputans illis delicta ipsorum. Hoc est, indulgens per solam fidem, quæ gratis donata est. Et posuit in nobis uerbum reconciliationis. Prædicationē, ut pro CHRIS TO nos reconciliemus homines Deo. Pro CHRIS TO ergo legatione fungimur. Cuius uice legati sumus Dei. Tanquam Deo exhortante per nos. Non ex nobis dicimus, sed Deus per nos loquitur. Obsecramus. Id est, tanquam uos CHRIS TV S obsecret. Quid? reconciliari Deo, quia inimici eramus: nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitijs. Inimicos autem nos nō natura, sed peccata fecerunt: unde inimici illius, inde serui peccati. Quomodo autē reconciliamur, nisi sol uatur, quod inter nos & ipsum separat, hoc est, peccatū? & ideo mediator dominus CHRIS TV S, qui factus est sacrificium pro peccato offerens se ipsum. Pro CHRIS TO reconciliamini Deo. Hoc est, uice CHRIS TI rogamus, ut conuertamini, & credatis. Eum qui non nouerat peccatum. Deus pater scilicet filium. Pro nobis fecit peccatum. Id est, sacrificium pro peccato pro nobis peccatum fecit. Hostia oblata pro peccato, peccatum dicebatur in lege, cū nihil peccaret, sicut scriptum est, Et imponet manus super caput peccati sui. Per quorum sanguinem sanguis ille qui pro nobis effusus est, præfigurabatur. Ita & CHRIS TV S pro peccatis nostris oblatus, peccati nomen accepit. Ut nos efficeremur iustitia Dei. Non nostra. In ipso. Non in nobis. ¶ Aduuantes autem exhortamur uos. Verbo Dei. Ne in uacuum gratiam Dei recipiatis. In uacuum gratiam Dei recipit, qui cum Dei gratia non laborat, nec adiungit studium suum, ut possit Dei præcepta ipso adiutore implere: qui non nouus est in nouo testamento, & nouam uitam sectatur, cui nihil

R 5 proficit

CAP. VI.

proficit gratia Dei. Nam ad Galathas idem dicit, Non abijcio gratiam Dei. Ait enim. Deus per prophetam Esaiam. Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Mihi ad exaudiendum tempus acceptum, & dies salutis, in hac uita est, sicut ait saluator, Ambulate dum lucem haberis, ne uos tenebræ comprehendant. Ecce nunc tempus acceptabile. Sicut alibi, Ergo dum tempus habemus, operemur bonum. Dies autem dicitur uita hæc, quia apta est ad operandum, & concluditur nocte iudicij, in qua nemo poterit operari. Hæc uita & ætas dicitur, in cuius comparatione formicæ dicuntur hyemem sperare uenturam. Ecce nunc dies salutis. Hic solum salutem Deo donante possumus inuenire. Nemini dantes ullam offensionem, ut non uituperetur ministerium nostrum. Nemo exemplo nostro offendatur, ne non tam nostrum uitium putetur esse, quam ministerij. Sed in omnibus. Non in aliquibus. Exhibeamus nosmetipsos. Hinc ostenditur, reparatis nobis per gratiam Dei, posse cum Dei adiutorio exhibere nos ministros Deo indefcriptis uirtutibus. Sicut Dei ministros. Dei ministri Deum debent in omnibus imitari, & ex uita & actu cognosci ueri Dei cultores, sicut ille se paritur ab omnibus blasphemari, & in præsentia uita etiam ingratis sua non negat beneficia. In multa patientia. Non modica. Modò patientiæ membra describit. In tribulationibus. Omnis læsio tribulatio est. In necessitatibus. Omne quod necesse est, sic feramus, ut necesse est. In angustijs. Angustia est omnis inopia. In plagis, in carceribus, in seditionibus. A principibus locorum. In laboribus, in uigilijs. In laboribus discursuum, siue operationum, quæ mentis debent esse magis, quam corporis. Nam uigiliæ honestatis macerant carnes. In

ieiunijs

ieiunijs. Notandum, ieiunia cum uirtutibus numerari. In castitate. Illa est uera castitas, quæ & corde & corpore conseruatur. In scientia. Scientia species uirtutum est, si ex ea quis erudiatur, non inpletur. In longanimitate. Longanimitas uera est sustinentia diuturna. In suauitate. Suauitas autem est, si nulli uerbis nostris amaritudinem generemus, & illud eiusdè Apostoli impleamus, Omnis amaritudo, & clamor, & blasphemia tollatur à uobis cum omni malicia, & dicatur à uobis, fauces eius dulcedinis, & totus desyderium. In spiritu sancto. Id est, ita nos eius dono possumus exhibere, si nos eius dono dignos præparemus, & templum suum, quod mandauit in baptismo, non uiolemus. In charitate non ficta. Charitas sanè nō ficta est, si omnia quæ nobis fieri uolumus, alijs faciamus, sicut ait sanctus Ioannes, Non diligamus uerbo, & lingua, sed opere & ueritate. In hoc quoq; non ficta est charitas, si delicta & culpas benigno affectu in fratribus castigemus. In uerbo ueritatis. Verbum ueritatis uerbum est $\epsilon\eta\rho\iota\varsigma$, quod ex scripturis proferitur, si tamen aptè proferatur: & uerendum, ne forte faciamus de ueritate mendacium. uel illud, Nolite mentiri inuicem. In uirtute Dei per arma iustitiæ. In uirtute $\epsilon\eta\rho\iota\varsigma$ per arma iustitiæ aduersus diabolum dimicamus: siue in uirtute Dei, qui per arma legis diabolum superauit. A dextris, & à sinistris. Neque prosperis eleuemur, nec frangamur aduersis. Per gloriam, & ignobilitatem. Gloria uirtutum, ignobilitate carcerum. Per infamiam, & bonam famam. Omnia hæc per patientiam æqualiter ducamus, nec extollāt nos laudantes, nec deficiant detrahentes: quia necesse est nōnunquam utrosq; mentiri. Nos uerò ad conscientiam respicientes, nō debemus alijs plus de nobis

fidem

fidem accommodare, quam nobis. *Vt seductores, & ueraces.* Exposuit infamiam, & bonam famam, quia ab alijs seductores, ab alijs non solum ueraces, sed & dii nominati sunt. Non ergo mirum, si apostoli seductores dicebantur, cum ipsum dominum Iudæi sic dixerint. *Sicut qui ignoti.* Ab infidelibus. *Et cogniti.* A credentibus. *Quasi morientes, & ecce uiuimus.* Hoc est, usque ad desperationem uitæ peruenientes: sicut quando lapidatus putabatur mortuus, ille uerò surrexit, & docebat in Listris: simulq; notandum, quòd aduersa, & temporaria quasi habeantur: ueluti si aliquis somnium referat, uidebar mihi quasi essem ibi: nam præmia æterna non habent quasi. *Vt castigati, & non mortificati.* Castigans castigauit me Deus, & morti non tradidit me. *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Tristes seueritate uultus, corde uerò etiam in tribulatione, gaudentes in spe. *Sicut egemes, multos autem locupletates.* In hoc ipso quo egemus nobis, alijs abundamus, dum per nos eleemosynæ fiunt: siue terrenis egentes, alios facimus locupletes, quasi rationem præmij sempiterni. *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Sicut dicit Salomon, *Ei qui fidelis est, totus mundus diuitiarum est, excepto quòd omnia domini sunt: nemo plus habet, q̄ qui nullo indiget.* Ille nullo indiget, qui præter necessaria nihil requirit. *Os nostrum patet ad uos.* Ita prouocati sumus profectu uestro, ut tacere non possumus: profectus enim discipuli aperit os, & cor dilatat atq; magnificat. *O Corinthij cor nostrum.* *Vt scriptum est, Quia dedit Deus Salomoni latitudinem cordis, & uobis donet.* Dilatatum est. Sensibus & doctrinis. *Non angustiamini in nobis.* Non ex nobis est sermonis angustia. *Angustiamini autem in uisceribus uestris.* Ex uobis causa procedit angustiae. Eandem autem habentes

bentes remunerationem. Eandem habentes remunerationem, si eundem adiutorem Deum habueritis & cursum: aut certe, si quantum docemus, Deo inspirante capitis. *Tanquam filijs dico, dilatamini & uos.* Quasi filij exemplo meo, implorando gratiam Dei, intellectu dilatamini, ut maiora ipsius dono capiat. Si uero sacerdotes docet exemplo dilatari, uel in latitudine charitatis proficere. *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* Nolite coniungi illis, uel æquari: iugum enim simul parestrahunt. *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?* Ostendit neminem posse iustum esse pariter & iniustum, contraria exempla proponens. *Aut quæ societas luci ad tenebras?* Nulla: sicut nec lucis cum tenebris. *Quæ autem conuentio CHRISTI ad Belial?* aut quæ pars fideli cum infideli? Non illis potest conuenire. *Belial diabolus, uel antichristus dicit.* *Qui autem consensus templo Dei cum idolis?* Idolum dicit, ipsos homines, qui idola colunt. *Vos enim estis templum Dei uiui, sicut dicit Deus.* Illi autem templum sunt idolorum mortuorum, quos dæmones possident. *Cum Deus ubique sit, tamen in illis inhabitat, qui eius sentiunt beneficium, & credunt ipsius donum esse, si aliquid sunt.* *Quoniam inhabitabo in illis.* Hoc ipsum probat testimonio, quòd templum sumus nos Dei, docens, quòd mundum ei in corde nostro præbere debeamus ipsi adiutore hospitium. *Et inambulabo inter eos.* Omnes eorum sensus obtinebo, uel percurram. *Et ero illorum Deus.* Deus natura omnium est, uoluntate paucorum: non enim est Deus mortuorum, sed uiuorum. *Et ipse erit mihi populus.* Qui uoluntarie serui sunt, non inuiti: id est, fide & obedientia, non tantum natura. *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit dominus.* Actum & conuersationem, uel familiaritatem, non lo-

co. Et immundum. Omnis qui peccat, immundus est: immundus enim apud Deum omnis iniquus. Ne tetigeritis. Ne tetigeritis coniunctione, uel consortio, feu consensione, aut imitatione actuum iniquorum. Et ego recipiam uos. Si uos eiecerint. Et ero uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios, & filios. Dicendo: Si uos parentes abdicauerint infideles, me patrem habebitis sempiternum. Dicit dominus omnipotens. Addidit omnipotens, ne dicas, quomodo possunt homines fieri filij Dei? **¶** Has igitur habemus promissiones charissimi mundemus nos. Tantas, & tales promissiones habentibus, quanto studio mundana est domus, talem hospitem receptura? & Dei filij quomodo patrem debent in omnibus imitari? Ab omni inquinamento carnis, & spiritus, perficientes sanctificationem. Inquinamentum carnis est, quod per carnem committitur: Spiritus uero, quod sola cogitatione peccatur. Tunc ergo perficientes sanctificationem, si utraq; munda seruemus. In timore Dei. Non in laude hominum uel timore. Capite nos: neminem lesimus. Accipite quod dicimus, siue nostrum exemplum accipite in his omnibus imitandum: uel considerate nos. Neminem corrupimus: neminem circumuenimus. Mala doctrina. Non ad condemnationem uestram dico: prædiximus enim quod in cordibus uestris estis ad commouendum & ad conuiuendum. Non me excusando, uos condemno, quasi tales sitis: non enim possum ita de uobis sentire, quos tantum diligo, sicut dixi superiorius: siue dilectio uestra tantam me facit habere fiduciam. Multa mihi fiducia est apud uos. Multam mihi fiduciam loquendi dedistis, quia in omnibus obedistis: siue quia multum me à uobis diligere non ignoro. Multa mihi gloriatio pro uobis. Apud omnes ecclesias uestra gloriatio emendatione. Repletus sum consolatione. Post

CAP. VII.

tristi-

tristitiam, quam pro uobis habebam: siue abundat mihi sermo consolationis, prouocante uestro profectu. Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra: Nam & cum uenissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra. Tantum est gaudium meum, ut obliuiscar omnium pressurarum. Ostendit quam magnam pressuram magnitudo gaudij superaret. Sed omnem tribulationem passi sumus. Nullum genus tribulationis non sumus experti. Foris pugnae. Pugnae contra infideles: & à falsis fratribus timor: siue ne credentes scandalum paterentur, omnino uerebamur. Imus timores. Ne exacerbati essetis. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus. Contribulatos. In aduenu Titi. Non solum autem in aduenu eius, sed etiam in solatio. Non solum quia desideratus aduenit, sed etiam quia illa nuntiavit, propter quam eius spectabamus aduentum. Quo consolatus est in uobis, referens nobis uestrum desiderium. Consolatus est post luctum, quem uobiscum pro uobis habebat. Uestrum fletum, uestram emulationem pro me. Pro contristatione nostra, & pro quorundam peccatis. Ita ut magis gauderem. Quia non solum corripistis, sed etiam amplius profecistis. Quoniam etsi contristauit uos in epistola, non me poenitet: & si poeniteret, uideret, quod epistola illa etsi ad horam uos contristauit: nunc gaudeo: non quia contristati estis: sed quia contristati estis ad poenitentiam. Et si poeniteret, eo quod uos nimium increpasssem: tamen uester me facit non poenitere profectus. Contristati enim estis secundum Deum. Non secundum seculum, nec diabolum. Ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est. Aut nostra negligentia, aut ne uenientes aliquid damnaremus. Poenitentiam in salutem. Est enim poenitentia contra salutem. Stabilem. Impoenitibilem. Operatur.

272 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
ratur. Perseuerantem pœnitentiam: de propiciatio-
ne enim peccatorum non debemus esse sine metu: &
cùm Deus non memoretur, nos memorare debemus
pœnitendo. Seculi autem tristitia mortem operatur. Secu-
li tristitia est, ut de amissis rebus præsentibus, aut de
alienis non inuasiss, aut de aliena felicitate torqueri.
Secundum Deum uerò tristitia est, aut sua, aut alie-
na peccata lugere. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum
contristari uos, quantam in uobis operatur. Hoc ipsum quod
modo factum est, potest uos docere, quid sit inter se-
culi & Dei tristitiam. Sollicitudinem. Quia nostra soli-
citus illius inspiratio est: & ubi est sollicitudo, non
est inertia, uel somnolentia, aut securitas. Sed defen-
sionem. Defensionem uel disciplinæ, uel fidei. Sed indi-
gnationem. Vel contra peccantes indignamur, uel gen-
tium indignationes sufferimus. Sed timorem. Non se-
curitatem contra peccantes, sed si quis scandaliza-
tur, ego uror. Sed desiderium, sed æmulationem. Desyde-
rium nostrum, non fastidium. Sed. Quidam dicunt
hoc loco, sed, præpositionem esse superfluum in Lati-
no: apud Græcos uerò structuram habere sermonis.
Vindictam. Non malam ueniam: melius est iustè uindi-
care, quàm male indulgere: nam qui malis parcat,
perdere bonos cupit. In omnibus exhibuistis uos incom-
minatos esse. Probatu uos à culpa immunes. Contra-
minatus enim auctoritatem non habet in alio uindi-
candi. Negotio. De quò agitur. Igitur & si scripsi uobis,
non propter eum qui fecit. Sine non propter eum qui fe-
cit patri iniuriam, & excommunicatus est, neq; pro-
pter eum qui passus est, quasi hæc sola me delecta-
sent. Iniuriam. Patri. Nec propter eum qui passus est. Sub-
auditur, rantum. Sed ad manifestandam sollicitudinem no-
stram, quam pro uobis habemus coram Deo. Ne putetis nos
aliquid

AD CORINTH. II. 273
aliquid posse latere per sollicitudinem nostram. Ideo
consolati sumus. Eò quòd uos probaueritis castose esse
negocio. In consolatione autem nostra. Quia de uobis
consolationem accipimus. Abundantius magis gauisi su-
mus super gaudio Titi: quia resectus est spiritus eius ab omnibus
uobis. Illud adhuc amplius gauisi sumus, quòd ira à
uobis Titi est spiritus resectus, ut nunquam de eius
mente recedatis: profectus enim discipulorum rese-
ctio spiritus est magistri. Et si quid apud illu de uobis glo-
riatus sum, non sum confusus. Gloratio profectus confu-
sionem non habet, sicut gloratio secularis. Sed sicut
omnia uobis in ueritate locuti sumus, ita & gloratio nostra,
quæ fuit ad Titum, ueritas facta est. Qui in rebus iustis
gloriatu, in ueritate gloriatu, & in Deo, cuius do-
num est. Et uiscera eius abundantius in uobis sunt, reminiscen-
tis omnium uestrum obedientiam. Omnia uos eius mem-
bra desiderant, ut oculi præsentiam uestram, aures
sermonem, os colloquium, & cætera. Quomoda cum ti-
more & tremore suscepiss eum. Obedientia sine timore
esse non nouit: nam qui ex charitate obedit, quem di-
ligit, timet offendere. Gaudeo, quòd in omnibus confido in
uobis. Ut peritus archiatrus ad iam propè sanatum
uulnus lenissimis medicamentis utitur, ut cauterijs
ustura sanetur. Fecistis me gaudere, quia de uestra
obedientia nunquam diffido. ¶ Notum autè uobis faci- CAP. VIII.
mus fratres gratiam Dei, quæ data est in ecclesijs Macedoniæ.
Exemplo ecclesiarum Macedoniæ eos ad misericor-
diam prouocat: ut non putent graue, quòd uiderint
Philippenses uel alios iam fecisse. Et quòd in multo expe-
rimmo tribulationis abundantie gaudij ipsorum fuit. Tunc
maximè gaudent, quando multum fuerint tribulati,
sicut apostoli ibant gaudentes, quia digni habiti sunt
pro nomine I E S U C H R I S T I contumeliam pa-
S ti. Et

ti. Et altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum. Scio paupertatem tuam, & tribulationem, sed diues es: multum quidem pauperes in opibus, sed amplius in simplicitate sunt diuites, & plus cupiunt dare, quam habent: & ideo magis animum Deus probat, quam quod dextera porrigebat: qui enim quantum potest facit, totum facit: æqualiter diues & pauper: quamuis diues amplius dare uideatur. Quia secundum uirtutem testimonium illis reddo: & supra uirtutem uoluntarij fuerunt. Præposterauit uerba: nam sensus hic est, Testimonium illis reddo, quod secundum uirtutem fecerunt, & supra uirtutem uoluntarij fuerunt. Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerij, quod fit in sanctos. Multum nos suadentes rogauerunt, ut gratanter susciperemus eorum communicationem in ministerio sanctorum. Et non sicut sperauimus. Sed plus quam sperauimus. Sed semetipsos dederunt primum domino, deinde nobis. Non solum sua omnia, sed & se primum domino tradiderunt in hoc opere, deinde nobis: id est, Deus uoluntatem eorum uidit, nos effectum. Per uoluntatem Dei. Non ut nobis placerent contra domini uoluntatem: sed ut illi hoc facerent, uoluntatis Dei fuit, qui illis hoc ut facerent, inspirauit. Ita ut rogarem Titum, ut quemadmodum cepit, ita & perficiat in uos etiam gratiam istam. Illorum exemplo accensi sumus mittere ad uos Titum, ut doctrina, uel dispositione sua etiam hoc in uobis Deo adiutore perficiat, ne quid minus cæteris habeatis. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, & charitate uestra in nos. Non tantum cum fide sermonem & scientiam copulat. Ut & in hac gratia abundetis. Ne cum in alijs cæteros uincatis, in hoc

in hoc inferiores inueniamini. Non quasi imperans dico: sed per aliorum sollicitudinem etiam uestre charitatis ingenium bonum comprobans. Non impero, nec exigo, sed consilium do: ut sicut in omnibus, ita & hic formam alijs præbeatis: cum etiam sciamus obedientiam & misericordiam uos tantam habere, ut non didicisse eam uideamini, sed naturaliter possidere. Scitis enim gratiam domini nostri IESU CHRISTI. Non enim ignoratis illum propter uos pauperem factum, qui uniuersorum erat factor, & dominus: ut eius gratia bonis cælestibus ditaremini. Si ergo ille propter uos omnia sua contempfit, quanto magis uos propter uos dare debetis parua, non uestra, imò sua ei restituere: Ipsi enim datur, quicquid eius causa porrigitur. Quoniam propter uos egenus factus est. De deo homo. Cum esset diues: ut illius inopia uos diuites essetis. Et consilium in hoc do. Hoc enim uobis utile est. Contra Photinum etiam hoc facit, quia erat diues prius, quam fieret pauper. Qui non solum facere, sed & uelle cepistis ab ano priore. Quosdam ostendit posse facere non uoluntate, cum aut importunitas petentis, aut autoritas præcipientis exegerit. Nunc uerò & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus uoluntatis. Quod uoluntate facere cepistis, effectu implete. Omnis enim rei finis est ex petendus. Sicut enim factum inuiti acceptum non est, ita & uoluntas renitens sine fructu est. Ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. In finem usque. Si enim uoluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est. Ne putetis me aliquem supra uires exigere, aut tantum à paupere, quantum à diuite expectare: omnes enim æqualiter dan, si unusquisque de tanto det, quantum habet. Non secundum id quod non habet. Sicut habueris fili, sic fac elemosynam. Non enim ut alijs sit

remissio. Quales erant, ut hoc illis necesse esset dicis: Non ut uobis nihil seruetis: sed ut & illis sufficiat, & uobis. Vobis autem tribulatio. Inopiar. Sed ex æqualitate in præfenti tempore. Sancti & serui Dei in hoc seculo peregrini & pauperes sunt, in uita uerò æterna patriam habent atq; diuitias: laici uerò, uel qui facultatibus abundant, hic quasi patriam habere uidentur, si communicant sanctis: hic illi eis restitunt, ut in sua patria ubi esse diuites comprobantur. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat: ut et illorum abundantia, date illis carnalia, ut & illi uacantes Deo possint uobis reddere spiritalia: isti em̄ duo gradus sine alterutro stare non possunt. Tam ille perfectus non erit, cogitando de carnalibus, quàm hic misericors, cum nō habet, cui dare, uel à quo dare doceatur. Vestrae inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas. Sic sunt in hoc seculo diuites, quomodo ulmus uitem sustinēs: illius adminiculo uitis fructus uberes dat, et perfructuositatē uitis ulmus fructuosa conspicitur. Sic sunt serui Dei, & spiritu pauperes, sicut uitis: qui facultatibus diuitum sustentantur, sibi inuicem quod abundant, communicant, utriq; pleni ad uitam æternā perueniunt. Sicut scriptum est. Hoc de manna dictum, cuius exēplo docemur, quod omnis superabundantia generet uermes: simul et ostenditur, quæ Deus dat, omnibus esse debere communia in præfenti. Qui multū non abundauit. Hoc testimonio uult nos omnia cōmuniter possidere, ut & perfecti doctrinā non abscondant: & habentes substantiam, eis non denegēt uictum. Dignus est enim operarius cibo suo. Et qui modicum non minorauit. Gratiar autem ago Deo, qui dedit eadē sollicitudinem pro uobis in corde Titi. Sicut de manna, si studium uel sollicitudinem, ut quisq; pro alijs habeat, Deus dat, ut pro seipso*

seipso habeat, quis alius est daturus? Quæ cū ita sint, nihil scripturis sanctis homini à domino iubetur, propter probandum liberum arbitrium, quod nō inueniatur dari ab eius bonitate: nec omnino incipit hoc ex malo in bonum per initium fidei commutari, nisi hoc in illo agat indebita & gratuita misericordia Dei: quia non nostræ, sed dexteræ excelsum est immutatio. Quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cū sollicitior esset, sua uoluntate profectus est ad uos. Gratiā quidem exhortationis accepit, sed & propria uoluntate festinauit, ut mercedē haberet non inuitus, quasi ei sit credita dispensatio. Misimus etiam cū illo fratrem nostrum, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias. Hoc de Luca intelligitur, qui laudem in euangelio, præ cæteris habet: quia & euangelium, & actus apostolorum scripsit. Non solum autem, sed & ordinatus ab ecclesijs comes peregrinationis nostræ. Ut eum idoneum esse demonstrat. In hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad domini gloriam. Siue minister sanctorum, siue doctrinæ: quia omnia ad domini gloriam fiunt. Et destinatam uoluntatem nostram. Propositam siue paratam. Deuitames hoc, ne quis nos uituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis. Ne quis dicat, quomodo CHRISTVS legem impleuit, cū uideamus Christianos nec tantam eleemosynam facere, quantam fieri in lege præceptum est. In gloriam domini. In gloriam domini omnis pius glorificat Deum. Prouidemus enim bona. Nihil quidem propter humanā gloriam facimus: sed tamen nolumus, ut per nos aliquis scandalizetur, & pereat: sed ut uidens opera nostra bona, magnificet patrem nostrum, qui in cælis est. Non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Conscientia nostra sufficit nobis propter nos: fama uerò, propter

S 3 proxi-

proximos, quæ non debet pollui, sed pollere. Duæ res sunt, conscientia & fama. Conscientia tibi, fama alijs. Qui fidens conscientig suæ, negligit famam suam, crudelis est. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum. Quidam dicunt hoc de Apollo dictum: sed incertum est. Quem probauimus in multis sæpe sollicitum esse. Testimonium eis perhibet, ut magis audiatur. Nunc autem multo sollicitiorem. Eum probamus, confidentes, quia uestra obedientia prouocetur. Confidentia multa in uos. Ita iam nouit, ut confidat in uobis. Siue pro Tito qui est socius meus & in uos adiutor: siue fratres nostri apostoli ecclesiarum gloriæ CHRISTI. Sensus hoc habet, siue quia Titus ei de uobis dixit, qui uestram obedientiam probatam habet, siue quia etiam singularum ecclesiarum apostoli eidem nunciarunt ad gloriam CHRISTI. Omissionem ergo, quæ est charitatis uestræ, & nostræ gloriæ pro uobis, in illo ostendite in facie ecclesiarum Dei. Ut cum uiderint, uerum esse quod dicitur, omnibus hoc ecclesijs deferant peruidendum. Siue ostendite charitatem, quam habetis, de qua pro uobis gloriamur, ad exemplum omnium ecclesiarum. ¶ Nam de ministerio quod sit in sanctos. Mutare sensum uidetur. Quidam dicunt, superius eum de sanctis laicis dixisse: hic uerò de sacerdotibus. Alij uerò aiunt eum antè de eleemosyna tractasse, modò de uerbi ministerio commonere, quod sanctificatis per baptismum exhibetur. Hi duo sensus usq; ad finem causæ diligenter sunt obseruandi. Ex abundantia est mihi scribere uobis. Ex superfluo commoneo, quia ultro uel docetis, uel sacerdotibus ministratis, qui etiam cæteris misericordiam non negatis. Scio enim promptum animum uestrum. In hoc opere. Pro quo de uobis glorior apud Macedonas. Animo. Quoniam & Achaia parata est ab anna præte-

CAP. IX.

præterito. Achaia tota per uos, qui eius caput estis, ad hoc est ministerium prouocata. Et uestra æmulatione prouocauit plurimos. Hic æmulatione pro imitatione. Misimus autem fratres. Quos superius nominauit. Ut ne quod gloriamur de uobis, euacuetur. Qui uos uel præparent uel commoneant. In hac parte, ut quemadmodum dixi, parati sitis: ne cum uenerim mecum Macedones & inuenierint uos imparatos. Ne aliter inueniam, quam putabam. In parte, siue ministerij, siue doctrinæ. Erubescamus nos. Si nos erubuerimus, quasi falsò pro uobis gloriantes, quanto magis uos. & pro uestra negligentia, & pro nostro rubore. Multa confusio est, si pro te, qui te diligit, erubescat. Ut non dicamus uos in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut præueniant ad uos. Quod superius dixerat, in hac parte. Et præparent repromissam. Quam eis de uobis promissimus. Benedictionem. Siue à benedicendo: siue quia per eleemosynam benedictio nascitur Dei ab hominibus. Hanc paratam esse. Sufficientem benedictionem. Sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam. Benedictio erit, si grato animo detur: Hilarem enim datorem diligit Deus: auarus autem abundans esse non potest. In scientia autem auarus est, qui sensum, quæ cœperit, differt implere, uel exequi, unde & dominus dicit, Neminè saluta ueritis in uia: hoc est, nemini uerbum salutis transitorie prædicaueritis. Hoc autem dico, qui parce seminat, parce & metet. Notandum, quia etiam hic gradus esse monstratur. Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Potest et econtrario, qui in maledictione seminat, idem & metere. Vnusquisque prout destinauit in corde suo. Non quasi coactus, sed uoluntarius. Non ex tristitia, aut ex necessitate. Si uolens hoc ago, mercedem habeo:

si autem inuitus, dispensatio mihi credita est, & quæ sine simulatione didici, & sine inuidia communico. Hoc rotum ad ministerium uerbi. Nam si de elemosynis, unusquisque prout habet. *Hilarem enim datorem diligit Deus. E contrario tristem sine dubio odit. Potens est autem Deus. Ne timeas inopiam. Omnem gratiam. Donum gratiæ: id est, copiam fructuum: quia exinde operibus uestris gratiæ referuntur. Siue gratiam scientiæ. Sed bene accipitur gratia donum, quia gratis donatur, quia & hoc donum Dei est, ut nos largi simus. Abundare facere in uobis. A tempore frumenti, uini, & olei sui multiplicati sunt. Vt in omnibus semper. Siue in speciebus, siue gratiis, uel doctrinis. Omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum. Omnem sufficientiam tam spiritualium, quam etiam carnalium, ut possitis omne opus bonum implere. Sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in æternum. De rebus temporalibus æterna iustitia comparatur: qui erogat præsentia recipiet æterna. Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit. Hoc magis ad uerbi pertinet semen: qui dedit officium docendi, escam quoque præstabit: si modo uacetis ad doctrinam: siue qui tibi dedit, quod dispenfes, esuriam minime patietur. Et multiplicabit semen uestrum. Siue sermonis, siue iustitiæ. Et auget incrementa frugum iustitiæ uestræ, ut in omnibus locupletati. Frugum iustitiæ, sermo Dei. Fruges iustitiæ sunt, & facultates, cum de eis iustitia fit: cum uerò aut iniquè congregantur, aut iniquè ad superbiam, aut ad auaritiam abutuntur, fruges sunt iniquitatis. Precio enim grauans triticum in populo male dicitur. Siue qui per pecuniæ ambitionem tumescunt. Abundetis in omnem simplicitatem. Vt sine discriptione*

tionem omnibus simpliciter tribuatis, non querentes, cui detis: sed propter quid detis. Quæ operatur per nos gratiarum actione Deo. Quæ simplicitas dandi est. Quoniam ministerium huius officij. Administrationis. Non solum. Non solum reficit sanctos, sed etiã domino gratiæ referuntur, qui uos tanta sapientia condiuit. Supplet ea, quæ desunt sanctis. Tantum tribuitis, quod non solum suppleat necessitatem sanctorum, sed etiã remaneat, unde alijs erogaretur. Sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino. Duplicem potestis habere mercedem, & refectionis sanctorum, & gratiarum à domino actionis. Per probationem ministerij huius. Per hoc ministerium esse probamini Christiani. Quia perfecte docetis, et ostenditis diuinum esse, in quo per obedientiam Deum magnificatis. Glorificantes Deum in obedientia confessionis uestræ in euangelio CHRISTIANI. Magnificent Deum, quia per obedientiam confitentur Deum, sicut quidam factis negant. Et simplicitate communicationis uestræ. Siue simpliciter docetes, siue simpliciter tribuetes. In illos, & in omnes. Quia & in illos & in omnes comunicatis potius, quàm donatis, quòd certi estis uos cum multiplici scenore recepturos. Et ipsorum obsecratione pro uobis. Etiã in hoc abundat, hæc omnia operatur administratio huius officij. Desiderantium uos. Quis enim non desideret uidere huiusmodi? Propter eminentem gratiam Dei in uobis. Siue scientiæ, siue misericordiæ. Gratias Deo super incenarrabili dono eius. Subauditur, referentes: qui tantam uobis gratiam sua inspiratione donauit. Notandum, quòd quicquid boni uel facimus, uel habemus, donum esse ipsius comprobetur. ¶ Ipse autem ego Paulus obsecro uos per mansuetudinem & modestiam CHRISTIANI. Ea uos mansuetudine rogo, qua CHRISTIANUS, cum se posset uindicare, iniuriosos sustinuit, ut

corrigeret. Qui in faciem quidem humilis sum: inter uos, absens autem confido in uobis. Quasi qui nihil uirtutum habeam: sicut alibi, Quasi nutrix semper. Præsentia sanctorum per uimiam humilitatem potest esse contemptui: absentes uero si necesse fuerit, cōfidenter suam indicant potestatem. Rogo autem uos, ne præsens audeam per eam confidentiam. Ita agite ne præsens meā incipiā uindicādo manifestare uirtutē. Quia existimor audere in quosdā. Non omnis existimatio falsa est: sicut, Puto quod & ego spiritū dei habeam. Qui arbitrantur nos tāquam secundū carnem ambulemus. Qui putāt nos nihil iuper humanā naturā habere uirtutis. In carne enim ambulantes. Ut homines. Non secundum carnem militamus. Ut christi ministri: et sic intelligi potest, ut hi militare in carne dicantur, qui uetus testamentū humiliter edisserunt: qui uero sequuntur intelligentiā spiritālē sint quidē in carne, quia eandem habeant literā, quā Iudæi: sed non iuxta carnē militent, à carne ad spiritum transcendent. Nā arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia deo. Arma nostra non est scutū, uel gladius, sed potentia dei, qua plus faciemus uerbo, quā alij armis carnalibus. Et quia nobis non est colluctatio aduersus carnem & sanguinem. Ad destructionem munitionum consilia destruemus. Muniunt enim, & circumdant etiam pseudoapostoli doctrinam suam a stutis cōsiljs, & callidis argumentis, quæ aries apostolicus destruit uirtute gratiæ spiritalis, sicut illum magnū Magum, quem uias Dei disputationibus subuertentem, uerbo cæcauit. Et omnem altitudinem extolentem se aduersus scientiam Dei. Quid enim superbius, quā diuinis contraire doctrinis? Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium christi. Destruimus pseudoapostolos, qui sub nomine christi omnium

omnium intellectum sibi cupiunt captiuare, & suæ doctrinæ subdere, quod hæretici facere conantur. Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit uestra obediencia. Cum iam uero obediencia per nos fuerit impleta, illi si non audientur, potestatem se uindicandi accepisse à domino mentiuntur. Quæ secundum faciem sum uidete. Manifesta est rei probatio, & facilis intellectus. Si quis cōfidit sibi christi esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse christi est, ita & nos. Nemo tā stultus est, quā qui se solū christi esse gloriatur. Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit dominus in ædificationem, & non in destructionem uestram, non erubescam. Nam & si magis me potestatem à christo accepisse dixerō, ut uerum apostolum, uindicandi, non erubescam: quia & uerum dicam, & non gloria elatus: sed uestræ ædificationis causa compulsus hoc faciam. Illi ergo & usurpatam, & in destructionem uestram uolunt exercere potestatem. Ut autem non existimer tanquam terre-re uos per epistolas: quoniam quidem epistolæ, inquit, graues sunt, & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis. Hoc ideo dico, ne quis me putet illud comminari, quod implere non possum, sicut de me uestrā iactitāt deceptores. Hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus uerbo per epistolas absentes, tales & præsemes in factō. Qui hoc putat, sciat me omnia posse facere, per eum qui manet in me, si necesse fuerit, quæ promitto. Nam & obedientibus per humilitatem, infirmis: & peccantibus, per seueritatem fortis inuenior. Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam, qui semetipsos commendant. Non enim possumus de nobis maiora iactare, quā simus: non audemus ita deum contemnere, ut similes simus quibusdam, qui suis malunt

malunt laudibus, quam Dei gratia commendari. Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes. Non excedimus mensuram nostrę terminos. Et comparantes nosmetipsos nobis. Nō maioribus, ut illi, qui, quum nihil sint, non modò se æquant, sed etiam anteponunt. Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulę, qua mensus est nobis deus mensurā pertingendi usque ad uos: non enim quasi non pertingentes ad uos superextendimus nos. Nihil super homines, sed in quantum nobis Deus donare dignatus est, id est, apostolatus gratiam, per quam etiā uobis Corinthiis prædicamus. Nō enim hoc ufurpatione facimus, sed præcepto. Usque ad uos enim peruenimus in euangelio CHRISTI. Non in nostro. Non in immensum gloriamus in alienis laboribus. Immensum est in alienis laboribus gloriari: quia illi semper ad fideles ibāt, qui signa minime requirebant. Spem autem habemus crescentis fidei uestre in uobis magnificari. Quos nos docemus. Secundum regulam nostram. Non alienam. In abundantia etiam in illa quę ultra uos sum euangelizare. Non enim usque ad uos sufficit peruenisse, sed quum uestra fides creuerit, alibi transiemus, etiam ad illas gentes, quę trans uos sunt, euangelium prædicare. Nō in aliena regula. Loca. In his quę præparata sunt gloriari. Siue illi in præparatam intrant gloriam: siue nos in his, qui iā præparati sumus, ad gloriam domini pergemus. Qui autē gloriatur, in domino gloriatur. Etiam qui gloriatur, in domino, cuius donum est, quod sumus, & cuius in nobis uirtutes operatę sunt, gloriatur. Hoc contra Pelagianos. Non enim qui seipsum commendat. Prædicatio enim nostra, nisi domini uirtutibus confirmetur, ab infidelibus nō suscipitur, ut sciamus, quia & fides ex Deo, qui dat uirtutes, ut signa fiant, per quę credant infideles. Ille probatus est. Laudando. Sed quem Deus commendat

mendat. Signa monstrando. *Utinam sustineretis. Sustinete me partim, qui alios multum sustinetis. Modicū quid insipientię meę: sed & supportate me. Insipientem se dicit, quia illi necesse erat aliqua de se dicere uera, ut ostendat multo magis insipientes, qui falsò, & nulla necessitate cogente se laudant. Aemulor enim uos Dei æmulatione. Despondi enim uos uni uiro uirginem castam exhibere CHRISTO. Non stimulo liuoris inflammatorum humani, sed uos tanquam pater æmulatione diuina custodio, ut possimus uos immaculatos CHRISTO cõiungere, tanto maiori studio conseruatos, quanto meliori estis sponso copulandi. Timeo autem, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrupamur sensus uestri. Serpens Euam mētiendo de Deo seduxit, dicens, solo terrore Deum comminatum esse, mortem non illaturum, si peccassent: ita & nunc pseudoapostoli dicebāt ideo euangelij præcepta legi addita, ut uel sic custodiretur, & ea sola sufficeret custodita. Sed & nūc serpens similiter seducit, gehennam propter solum terrorem asserens nominari: eam autem aut non esse omnino, aut non æternam esse confirmans. Et excidat. A uera castitate. A simplicitate. Castus sensus est, qui uni uiro placere desiderat, et cui eius solius semel promissa sufficiant. Quę est in CHRISTO. Esse Dei uerba credenti. Nam si is qui uenit, alium CHRISTVM prædicat, quem non prædicauimus: aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud euangelium, quod non recepistis, rectè patere nuni. Si uobis aliquid amplius præstarēt, quam per nos accepistis, rectè eos admiseratis contra nos uenientes, & nobis detrahentes. Existimo enim nihil minus fecisse. In uobis. A magnis apostolis. Si a magnis apostolis, quanto magis ab istis, qui nihil sunt? Siue, ne putetis uos minus quam ceterę ecclesię aliquid accepisse,*

accepisse, quibus Petrus, & ceteri prædicarunt. Nam & si imperitus sermone, sed non scientia. Ostendit istos scientia imperitos, in sermone tumido gloriari. In omnibus autem manifestus sum uobis. Ostendit suam integritatem quia omnia secundum Deum fecerit: cum nec auaritiam, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando quaesierit. Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilias, ut uos exaltemini? Si forte hoc solum peccaui, quia propter utilitatem uestram etiam licita omisi. Quoniam gratis euangelium Dei euangelizauit uobis: alias ecclesias expoliasti, accipiens stipendium. Quia nec panem quotidianum a uobis accepi, quem dominus ordinauit. Ad ministerium uestrum. Cum uobis euangelium ministrarem. Et cum essem apud uos. Cum essem uobiscum, & a uobis non acceperim, a Macedonibus longe positus accepi, ne crederetis me lucri terreni causa euangelium prædicare. Et egerem, nulli onerosus fui. Hoc amplius est, ut cum egerem, nolim accipere. Nam quod mihi deest, supplerunt fratres, qui uenturum a Macedonia. Quod manibus minime occurrebam. Et in omnibus me sine onere uobis seruauit. Qui pseudoapostolos non habebant, nec erant infirmi. Et seruabo. Quia adhuc tales habetis, ne illi per nos occasionem inueniant. Est ueritas CHRISTI in me. Sicut CHRIVS quod semel statuit, non mutauit, nec est aliquando mentitus. Quoniam hæc gloriatio non infringetur. Gloria est, propter Deum etiam concessa contemnere: maxime si inopiam patiantur. In me in regionibus Achaiae. Vbi illi sunt: alibi ergo accepit. Quare? quia non diligo uos: Deus scit. Deus scit, utrum uos diligam nec ne: imò ideo non accipio, quia diligo. Quod autem facio, & faciam, ut amputem occasionem eorum, qui uolunt occasionem. Hic reddit causam, quare & ipse non accipiat. Pseudoapostoli dicebant

erebant scilicet gulam, uel auaritiam sectantes, et gloriam. quærentes occasionem, ut si ille panem accepisset, illi exigerent aurum: ut si propter Deum prædicant, sicut dicunt, statim appareat: utique si non accipiant, nec docebunt. Ut in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos. Tales. Nam eiusmodi pseudoapostoli. Dicentes, hæc dicit dominus, & dominus non misit eos, & uisiones a corde suo loquentes. Sum operarij subdoli, transfigurantes se in apostolos CHRISTI, & non mirum. Subdolos operarij aliud fingit, aliud agit, & habitu simplici prædicationis CHRISTI rapacitas belluina contegitur: tales ut placeant, & placendo accipiant, necesse est, adulentur, & adulando decipiant: illa dicentes, quæ placeant, non quæ expediant audienti. Ipse enim sathanas transfiguratur se in angelum lucis. Non est tam facile somnijs & aliquibus uisionibus quasi angelicis, fides habenda: ne forte transfiguret se sathanas in angelum lucis, & decipiat, ac fallat incautos. Non est ergo magnum, si ministri eius transfigurentur uelut ministri iustitiæ. Non mirum, si ministri auaritiæ fingant se iustitiam prædicare. Quorum finis erit secundum opera ipsorum. Mala opera malus finis expectat. Iterum dico, ne quis me putet insipientem. Iam enim superius dixerat, Sustinete modicum quid insipientiæ meæ: & reddiderat rationem: Quia zelo Dei eos zelaret, non gloriæ desyderio esset de se aliqua narraturus: ne scilicet in eius odium uerfi falsos apostolos sequerentur. Alioquin uelut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorior. Quomodo uultis accipite me. Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia. Si apostolus necesitate copulius populi dei negat secundum deum esse gloriandum, sed de insipientia: quid de illis dicendum sit,

dum sit, manifestum est. In hac substantia gloriae. Est enim alia substantia uerae gloriae. Quoniam multi gloriae tur secundum carnem, et ego gloriabor. Quoniam in nobilitate generis gloriari carnale est. Libenter enim sufferitis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Video enim uos, cum edocti sitis ista nullius momenti esse, tam facile insipientibus consensisse. Sustinetis enim, si quis uos in seruitute redigit. In seruitutem legis, uel sacerdotum, qui dominatum in populo exercebant. Si quis deuorat, si quis accipit. Si quis deuorat, id est, substantias uestras accipiendo, uel rapiendo consumit. Si quis extollitur. Pecunia, Iudaica superbia, uel generis, uel scientiae. Si quis in faciem uos caedit. Si quis uos etiam praesentes obiurgat, uel conuictus agit. Secundum ignobilitatem dico. Ignobilitas maxima est, si filij Dei de nobilitate terrena se iactent. Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. Quasi nos in hac parte ab illis minus aliquid habeamus, & non magis uobis uera & fortia praedicemus. In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego. Possum audere si uolo. Hebraei sum: et ego. Israhelita sum: et ego. Semen Abrahae sum: et ego. Si in hoc gloriae tur, quia Hebraei sum, & ego huius sum generis. Ministri CHRISTI sum: et ego. Ut minus sapiens dico. Notandum, quia si quis etiam de CHRISTI ministerio gloriatur, carnaliter gloriatur. Plus ego. Quam illi. In laboribus plurimis: in carceribus abundantius: in plagis supra modum. Non dixit, tantis praedicaui: sed dimittens omnia praecleara facinora sua, quae tolerauit, enumerat. In mortibus frequenter. A Iudeis quinquies quadragenas una minus accepi. In actibus apostolorum semel habet, quinque uicibus tricenas & nouenas, quasi transgressor legis accepit. Ter uirgis caesus sum: Semel lapidatus sum. Haec in actibus apostolorum non omnia reperiuntur: quia nec in epistolis

stolis omnia quae ibi sunt, continentur. Ter naufragium feci. Ibi semel habet. Nocte et die in profundo maris fui. In ultimo periculo, cum nauem in profundum deductam moles fluctuum operire putaremus. In itineribus saepe: Periculis fluminum: periculis latronum: periculis ex genere: periculis ex gemibus. De genere & gente Iudaeorum dicit. Periculis in ciuitate: periculis in solitudine: periculis in mari. Quando nauigantes periclitabantur, & impegerunt nauem ad litus, quae prora fixa manebat immobilis, puppis uero soluebatur a ui maris. Periculis in falsis fratribus. Qui subintroierunt explorare libertatem nostram. In labore. Manuum. Et etiam. Miseria. In uigilijs multis: in fame: et siti: in ieiunijs multis: in frigore, et nuditate. Fames necessitatis est, ieiunium uoluntatis. Praeter illa quae extrinsecus sunt instantia mea quotidiana. Ac si diceret, praeter illa quae iam usitata sunt, & ipsa consuetudine leuiora putantur. Sollicitudo omnium ecclesiarum. Ostendit quae sit illa. Quis infirmatur. Cum infirmantibus infirmor: cum pereuntibus perire me credo. Et ego non infirmor? In fide. Quis scandalizatur, et ego non uror? Tristitia. Si gloriari oportet. In his si uolunt gloriari, in his gloriantur, in quibus ego, licet coactus: sed quia haec non habent, ideo de carnalibus gloriae tur. Quae infirmitatis meae sunt, gloriabor. Omnes superiores passiones infirmitatis nomine designauit, quod humanae infirmitati ista praeualeant. Deus et pater domini nostri IESUS CHRISTI scit, qui est benedictus in secula, quod non mentior. Rem quasi difficilem dicturus, quod Iudaei contra eum, etiam gentium principes concertassent, ante Dei testimonium implorat, ne uere hoc iactantiae putaretur, quod aduersum eum etiam regna surrexerint, & nihil potuerint praeualere: ideo autem haec enumerat, ut ostendat, quid inter sit

T inter

inter ueros, et falsos apostolos. Damasci præpositus gentis Arethæ regis custodiebat ciuitatem Damascenoriū. Ut me comprehenderet, et per fenestram in sporta demissus sum per murum, et sic effugi manus eius. Præpositus gentis illius erat, cui regnabat Aretha. ¶ Si gloriari oportet, non expedit quidem. Nec mihi expedit, quia necessitate cōpellor. Veniam autem ad uisiones et reuelationes domini. Ac si diceret, infirmitates meæ sunt: uisiones autem non meæ, sed domini. Scio hominem in CHRISTO. Siue de se dicat, et causa humilitatis quasi de alio loquatur siue uerè de alio, utrunq; stare potest. Ante annos quatuordecim, siue in corpore, nescio: siue extra corpus, nescio: Deus scit: raptum huiusmodi usque ad tertium cœlum. Intuere quanta necessitas ei incumbat, ut quod quatuordecim annis celauerat, postmodū prodere cogereur. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit: quoniam raptus est in paradysum. Quod iterū repetit, siue in corpore, siue extra corpus, nescio: ostendit alteram fuisse uisionem. Et audiuit arcana uerba. Abscondita. Quæ non licet homini loqui. Siue quæ nulli homini fas est dici: siue quæ impossibile est humanam narrare naturam. Pro eiusmodi gloriabor, pro me autem nihil. Gloriabor. Nisi in infirmitatibus meis. Siue pro eiusmodi uisione, siue pro eiusmodi homine. Pro me autem nihil. Siue pro mea uirtute, quia non est mea, sed domini reuelatio. Nam et si uolero gloriari, non ero insipiens: ueritatem enim dicam. Hic uidetur ostendere, quasi de alio dicat, cum dicit, etiam se habere unde gloriari, sed nolle. Parco autem, ne quis me existimet. Sunt & occulta, quæ possim in ueritate proferre, sed parco, id est, non facio. Supra id quod uidet in me. Sufficiunt manifesta, etiam si celentur occulta. Aut audit ex me aliquid. De his me tantum existimet unusquisq; quæ uidet in me,

in me, aut audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus sathanæ. Quanta sunt, quæ celo: ut merito mihi esset stimulus necessarius, qui me hominem esse cōmemoret. Ut me colaphizet. Colaphizabat eū sathanas, aut tribulationes suscitando, aut inferendo dolores: quidam enim dicūt, eum frequenti dolore capitis laborasse. Alij dicunt titillatione carnis stimulum: sed magis credendum est, iuges tribulationes. Propter quod ter dominum rogavi, ut discederet à me. Intelligimus etiam sanctos cōtraria aliqua postulasse: simul & discimus, quod importuna petitio uel responsum mereatur, si non meretur effectum. Nam quando quod non expedit, non dat deus, tunc magis exaudit. Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. Nam uirtus in infirmitate perficitur. Quæ habes, siue quæ te liberat: quæ uirtus nisi ad quam pertinet, non ex tollit. Et quis dubitat hoc ad iustitiā pertinere: hanc perfectionem uirtutis utiq; nondum habebat Apostolus, nondum erat æqualis angelis Deis sed inerat illi extollendi se infirmitas, quæ per angelum etiam sathanæ fuerat comprimenda, ne reuelationum magnitudine extolleretur. Quare per angelum sathanæ? Quia frequenter & antidotum etiam de serpentibus contra uenena serpentum conficitur. Quid est ergo, Sufficit tibi gratia mea: nisi, ne deficiente succumbas sub colapho angeli sathanæ? Et quid est, Virtus in infirmitate perficitur: nisi quia in isto loco infirmitatis hætenus perfectio potest esse uirtutis, ut ipsa infirmitate præsentem elatio reprimatur, ut ad eius perfectionem pertineat, etiam ipsius imperfectionis et in ueritate cognitio, et in humilitate confessio? Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis. Postquæ cognoui prodesse, quod nocere pu-

292 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
 tabam. Ut inhabitet in me uirtus CHRISTI. Non in po-
 tentia. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumel-
 ijs. Non in honoribus. In necessitatibus. Non in orio.
 In persecutionibus. Non in salutationibus. In angustijs.
 Non in diuitijs. Pro CHRISTO. Non pro avari-
 tia, uel pro aliquo crimine, sicut & saluator ait, ut so-
 la causa iustitiæ patiamur. Cum enim infirmor, tunc po-
 tens sum. Maxima potentia est infirmari pro CHRIS-
 TO. Factus sum insipiens, uos me coëgists: ego enim debui à
 uobis commendari. In sapientis est suos narrare labores,
 & proprias iactare uirtutes. Sed hoc uos coëgists,
 qui cum alijs de me satisfacere debuissetis, quia nihil
 minus fuerim à magnis apostolis: modo iterum opus
 habetis, ut uobis nos ipsi commendemus. Nihil enim
 minus feci ab his qui sum supra modum Apostoli. Quanto
 magis istis? Tametsi nihil sum, signa tamen apostolatus mei
 facta sum super uos in omni patientia, in signis, & prodigijs, &
 uirtutibus. Ego quidem nihil sum, quia homo: sed apo-
 stolatus sua signa ostendit in uobis: hoc est, potentiam
 uirtutis, atque prodigia. Quid est enim quod minus habui-
 stis præ cæteris ecclesijs? Quibus alij apostoli prædicau-
 erunt. Nisi quod ego ipse non grauauos. Quia nihil à uo-
 bis accepi. Donate mihi hanc iniuriam. Si hoc iniuriam ef-
 se putatis, ignoscite. Ecce tertio hoc paratus sum uenire ad
 uos, & non ero grauis uobis: non enim quero quæ uestra sunt,
 sed uos. Nec enim debem filij parentibus thesaurizare. Salu-
 tem uestram quero, non munera. Sed parentes filijs. E-
 go magis uobis debeo dare quod habeo. Ego autem li-
 berrime impendam. Si quid habeo. Et superimpendam ipse
 pro animabus uestris. Licet plus uos diligens, minus diligar.
 Quod habeo labore impendo, & ipse superimpen-
 dar pro uestris animabus: perfecta enim dilectio, non
 solum totum gratis impendit quod habet, sed etiam
 ipsa

AD CORINTH. II. 293
 ipsa libenter impenditur, ubi necesse est. Sed esto, ego
 uos non grauau. Per omnia se purgat, ipsorum semper
 conscientiam interrogans, simul & quomodo ab il-
 lis caueant monstrans. Sed cum essem astutus, dolo uos ce-
 pi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad uos, circumueni-
 uos? Rogau Titum, & misi cum illo fratrem. Fortè. Nunquid
 Titus uos circumuicit? Non: utique non. Nonne eodem spi-
 ritu ambulauimus? Nunquid tulit uobis aliquid, quod
 mihi afferret, aut aliter docuit quam me docere ui-
 detis? Nonne isdem uestigijs? Olim putatis quod excusamus
 nos apud uos. Non, ut iuperius dixi, ut uobis placea-
 mus, hæc dicimus: sed ne nobis, cum uenerimus, ne-
 cesse sit acrius uindicare. Coram Deo in CHRISTO
 loquimur: omnia autè charissimi propter uestram ædificationem.
 Quam fallere impossibile est. Timeo enim, ne fortè cum ue-
 nero, non quales uolo inueniam uos: & ego inueniar à uobis qua-
 lem non uultis. Si uos non inuenero iustos, & ego à uo-
 bis seuerus inueniar. Blandimentis minime utitur.
 Ne forte contentiones, emulationes, animositates, dissensiones,
 detractiones, susurrations, inflationes, seditiones sunt inter uos.
 Si propter hæc se dicebat seuerissime uindicare: quid
 faceret, si nostris temporibus adueniret, quibus ad cõ-
 parationem aliorum criminum ista nec putantur ef-
 se peccata? Contètio est, ubi non ratione aliquid, sed
 animi pertinacia defenditur. Susurro est, quod murmu-
 rat, & non alicui in facie, sed de ipso alijs male loqui-
 tur. Et iterum cum uenero, humiliet me Deus apud uos. Et hoc
 timeo. Et lugeat multos ex his, qui antè peccauerunt, & non ege-
 runt poenitentiam super immunditia & fornicatione. Cõtra
 Nouatianos poenitentiam negatores. Si lugeat poenitenti-
 am non agentes, utique de agentibus gaudet. Et impu-
 dicitia quam gesserunt. Impudicitia grauior est, quasi mō-
 struosa fornicatio, sicut ille fecit, qui uxorem patris

T 3 accepit,

¶ Ecce tertio hoc uenio ad uos. Iam enim his fuerat. In ore duorum uel trium testium stabit omne uerbum. Secundum legem. Prædixi enim & prædico, ut præsens uobis, & nunc absens, his qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam si uenero, iterum non parcā. Qui postmodū peccauerunt nec ipsis parcā: quia priorū ruina istos facere debuit cautiōres. An experimentum queritis eius qui in me loquitur CHRIS T I? An in me CHRIS T I M tentatis, si in uobis ualeat uindicare? Et notandum, quod doctrina eius non humana, sed CHRIS T I esse probatur, quam qui reprehendit, sine dubio Deo contumax inuenitur. Qui in uobis nō infirmatur. Potest dici, cum non infirmum, sed potentem esse, nec ipsi ignoratis. Sed potens est in uobis. Si etiā in uobis potēs est, quanto magis in nobis capacioribus fuit? Nam & si crucifixus est. Quod crucifixus est, nostrum est, quod uiuit, suum. Ex infirmitate. Humanę naturę. Sed uiuit ex uirtute Dei: Nam & nos infirmi sumus in illo. Sed & nos in præfenti quidem infirmamur, sed in futuro cum illo nō in nostra, sed dei uirtute uiuemus. Sed uiuemus cū eo, ex uirtute Dei in uobis. Si nos prouocaueritis infirmos, inuenietis nos uiuere cum CHRIS T O in uirtute Dei, cum in uos uindicare cœperimus. Vosmetipsos tentate, si estis in fide: ipsi uos probate. Si estis in fide, ex uobis nos cognoscite, date sententiam in peccante, & uidete si non statim uerbo uindicta procedit. An nō cognoscitis uosmetipsos, quia CHRIS T VS I E S VS in uobis est? nisi forte reprobi estis. An nescitis, quia CHRIS T VS Dei uirtus in uobis est? si tamen non estis reprobi: hoc est, si uos non dereliquit per negligentiam uestram. Spero autē, quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. Spero uos sensuros quomodo uos uideo conuersari. Oramus autē Deum, ut nihil mali faciatis. Si enim aliquid feceritis,

nos

nos uindicans probari parebimus: sed malumus nos reprobi uideri, tantum ut uos quod bonum est, faciatis. Non ut nos probati parcamus, sed ut uos quod bonum est, faciatis. Subauditur, oro. Nos autē ut reprobi sumus. Nō enim possumus aliquid aduersus ueritatē, sed pro ueritate. In innocentem enim non proualeat nostra sententia, nisi in eū qui peccauerit. Gaudemus enim quando nos infirmi sumus: uos autē potentes estis. Gaudemus si necesse non est, ut nostra uirtus appareat: sicut apparuit in Anania et Saphyra Petri, ut nostra in Mago. Hoc & oramus, uestram consummationē. Ut uos perfecti sitis atq; potētes. Ideo hæc absens scribo, ut nō præsens durius agā secundum potestatem quā dominus dedit mihi. Si em̄ non corrigitis, ad huc durius agam, q̄ dico. In ædificatioem. Ut & uos emendatis, & alij peccare formident. Et non in destructionē. Vestrā: sicut illi sibi usurpant. De cætero fratres gaudete, perfecti estote. Notandū quod omni ecclesię scribēs dicit esse debere perfectos, et q̄ laicos se iubet in uicē exhortari, sicut alibi dicit, Vellem omnes homines esse sicut me ipsum. Sed quia ibi sequitur, Vnusquisque propriū donū habet à deo: in donantis, non in accipiētis est potestate pfectiō. Exhortamini, idem sapite, pacem habete. Hoc est unū. Et deus pacis & dilectiōis erit uobiscū. Sin autē, autor dissensionis et odiij erit uobiscū, et eritis cū illo in æternū. Salutate inuicē in osculo sancto. Non ficto. Salutant uos sancti omnes. Non diuites. Gratia domini nostri I E S V Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti spiritus. Contra Arrianos, qui calumniantur, q̄ pater maior sit, quia semper prior nominetur. Sit cū omnibus uobis. Amen. Sicut est cum aliquantis iustioribus uobis, ita sit cum omnibus uobis.

FINIS EPIST. SECVNDÆ AD CORINTH.

SCRIPTÆ EX MACEDONIA.

T 4 INCI.

INCIPIT EPISTOLA

BEATI PAULI APOSTOLI

AD GALATHAS.

ARGUMENTVM.

Galathæ sunt Græci: hi uerbum ueritatis primū ab Apostolo acceperunt, sed post discessum eius tentati sunt à falsis apostolis, ut in legem & circumcissionem reuertentur: hos apostolus reuocat ad fidē ueritatis, scribens eis ab Epheso. Hoc ut apparet argumento, Galathæ erant à pseudoapostolis persuasi, at que seducti, quod Paulum, per quem uero euangelio crediderant, non esse apostolum audiebant, uidelicet quia neq; de duodecim electis, neq; CHRISTVM, ut Petrus & ceteri aliquādo secutus fuisset: quam derogationem necesse habet ueris rationibus ex auctoritate sancti spiritus refutare, per ordinem probans, non se ab hominibus, neque per hominem missum: sed per eum, qui ipsum, & ceteros in ordinem apostolatus elegit.

PAULVS apostolus. Vt sæpe dictū est, pusillus, ab humilitate. Non ab hominibus, neque per hominem: sed per IESVM CHRISTVM. Non ab humana præsumptione, neq; per apostolos, ut Aarō per Moysen: sed per ipsum Deū, & dominū, ut Moyses & apostoli, & prophetæ. Ab hominibus pleriq; ordinantur, cū populi fauore, non digni, patientiā domini contemnentis: & ut maiorem auctoritatē suam ostenderet, adiecit, Per IESVM CHRISTVM, et Deū patrem, qui suscitauit eum. Quia & filij, & patris una est operatio: & ut scias, quia deus est Christus, à quo ille

ille est factus apostolus. Diligenter aduerte, quod antè nominauerit filium, q̄ patrem, contra calumnias Arrianorū. A mortuis. Secundum hoc quod potuit mori, carne scilicet. Et qui me cū sunt omnes fratres ecclesijs Galathie. Ne si solus indignè ferre putaretur suam conculcari doctrinam. Gratia uobis. Quia sola fide saluati estis per gratiam Dei. Et pax à Deo patre & domino nostro IESU CHRISTO. Quia remissis delictis omnibus reconciliati fuerant Deo: Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos. Ostendit beneficentia CHRISTI, quibus ingrati existunt, uolentes in lege uiuere, quæ peccatoribus data est, quibus omnia sunt peccata dimissa. De præseculo nequam. De seculi operibus malis, quæ in eo fiunt. Secundum uoluntatem Dei, & patris nostri, cui est gloria. Non secundum merita nostra. In secula seculorum. In finitis beneficijs, infinita gloria debetur. Amen. Quod prologum suo Amen, Hebræo sermone concludit. Amen Septuaginta transtulerūt ἰεροῦσ, fiat: Aquila ~~ἰεροῦσ~~: nos uerò uerè, siue fideliter: quod etiam in euangelio à saluatore semper assumitur, sua per Amen, uerba firmante. Miror quod sic tam citò transferimini ab eo, qui uos uocauit. Enumeratis beneficijs, mirari se dicit, quod ab illo potuerint solis uerbis retrahi, à quo nullis tormentis debuerint separari. In gratiam CHRISTI, in aliud euangelium. Non in legem. Quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui uos conuertunt. Nam euangelium aliud esse non potest. Et uolunt conuerrere euangelium CHRISTI. Peruerso ordine, dum lex ad euangelium proficeret, illi euangelium ad legem reuocare nituntur. Sed licet nos, aut angelus de caelo euangelizaret uobis præterquam quod euangelizauimus uobis. Breuiter omni perfonæ præiudicauit, quando nec apostolos, contra quod

semel prædicauerat, nec uocē de cœlo angeli loquen-
 ris permisit audiri. Facit autem hoc cōtra omnes hæ-
 reticos, qui traditiones apostolicas mutare conan-
 tur. *Anathema sit. Abominabilis sit uobis. Sicut prædi-
 ximus, & nunc iterum dico: si quis uobis euangelizauerit præ-
 ter id quod accepistis, anathema sit.* Repetit, ut fortius cō-
 mendet. *Modo enim. Ostendere uult, se hominum
 odium non timentem liberè prædicare debere ueri-
 tatem. Nunquid propter homines uos suadeo, sicut
 propter Iudæorum traditiones antè faciebam? Ho-
 minibus suadeo. Satisfacio. An Deo? Sed Deo. An quæ-
 ro hominibus placere? Vbicunque sine additamento ali-
 quo homines nominantur, maximè in malam par-
 tem accipitur: ut est illud, Omnis homo mendax, et,
 Quem me dicunt homines esse? & Nonne homines
 estis? Igitur quicumq; talibus placere uoluerit, neces-
 se est, ut eorum faciat uoluntatem: sancti autem Deo
 tantum, & Deum amantibus placent, qui iam am-
 plius quàm homines esse dicuntur. Si adhuc hominibus
 placerem, CHRIS TI seruus non essem. Nam me ode-
 runt: quia seruus sum CHRIS TI. Notum enim uobis
 facio fratres euangelium, quod euangelizatum est à me, quia
 non est secundum hominem. Vult purgare usurpatio-
 nes, & humanæ traditionis infamia. Neque enim ego
 ab homine. Neque à me finxi, neq; ab alio accepi, quod
 gentes sola fide saluentur. Simul notandū, quod hic
 CHRIS TUM Deum dicat, à quo accepit euangelii.
 Accepi illud, neq; didici: sed per reuelationem IES V CHRIS-
 TI. Inter accipere, & discere, hoc interest: quod ac-
 cepit euangelium, cui primū insinuat, & ad fi-
 dem eius adducitur, ut credat uera esse, quæ scripta
 sunt: discit is, qui ea quæ in illo per ænigmata & pa-
 rabolas figurata sunt, explanata & diserta cogno-
 scit.*

*scit. Audistis enim. Nec uos ipsos latet quod dico. Con-
 uersationem meam aliquando in Iudaismo. Hic enumerat q̄
 firmiter tenuerit Iudaismum, & qualiter pro tradi-
 tionibus patrijs ecclesiam expugnauerit, ut ostēdat
 se non potuisse inde humano consilio, nisi diuina re-
 uelatione & misericordia separari. Quoniam supra mo-
 dum persequebar ecclesiam Dei & expugnabam illam. Suum
 exemplum ponit: ut si ego, qui Iudæus natus, & ibi
 eruditus, non legis ceremonias sequor, quid uos fa-
 cere debetis? Et proficiebam in Iudaismo. Non in lege
 Dei, sed traditione patrum. Supra multos cœtānos in
 genere meo. Non dixit supra omnes, ne iactantiæ ui-
 deretur occasio. Abundantius æmulator existens paterna-
 rum mearum traditionum. Paternas traditiones non do-
 mini mandata commemorat. Cum autem placuit ei, qui
 me segregauit de utero matris meæ. Qui me iam in præ-
 sentia ab utero segregauerat, quando uoluit fecit,
 quod sciebat esse futurum. Vterus matris suæ potest
 & synagoga intelligi. Et uocauit per gratiam suam. Non
 meis meritis. Ut reuelaret filium suum in me, ut euangeliza-
 rem illum in gentibus. Per me, uel in me. Reuelauit au-
 tem non solum in uia, sed etiam in cæteris locis. Con-
 tinuò non adqueui. Continuò non fui incredulus cœle-
 sti uisioni, quia non carnis & sanguinis uocem audi-
 ui, sed domini, nec contuli cum carne & sanguine.
 Carni & sanguini. Id est, generi meo. Neq; ueni Hierosoly-
 mam ad antecessores meos apostolos, sed abij in Arabiam, &
 iterum reuersus sum Damascum. Ut aliquid ab illis discere-
 rem, sed de Damasco abij in Arabiam, ut docerē quod
 mihi fuerat reuelatum. Deinde post annos tres Hierosoly-
 mam ueni. Ideo post annos tres, ut intelligamus, non
 illum indignuisse doctrina, qui tribus iā annis docue-
 rat. Vadit autem uidere Petrus quando refertur ten-
 tasse*

taffe se iungere discipulis. Videre Petrum. Viſēdi gratia, non discendi. Et mansi apud eum diebus quindecim. Suscepit se ab illo mōstrat in charitate, & breui tempore nihil discere potuisse. Alium autem apostolorum uidi neminem. Ne si non à Petro, ab alijs didicisse uideatur. Nisi Iacobum fratrem domini. Ex cognatione Marię. Quę autem scribo uobis, ecce coram Deo, quia non mētor. Deinde ueni in partes Syrię, & Cilię. Eram autem ignotus. Notandum, quia post triennium uidit ignotos. Facie ecclesijs Iudę, quę erant in CHRISTO. Tamum autem auditum habebam, quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat. Qui tunc seorsum ex Iudęis credentes suas ecclesias habebant, nec his qui erant ex gentibus, miscebantur. Et in me clarificabant. De re difficili grande miraculum est. Deum. Qui solus potest de persecutore apostolum facere, & de malo bonum. ¶ Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Quando de oneribus legis quęstio mota est. Ascendi autem secundum reuelationem. Non secundum propriam uoluntatem. Et conuli cum illis euangelium. Non didici ab illis, sed contuli cum illis. Aliud est conferre, aliud discere: inter conferentes æqualitas est: inter docentem & discentem minor est ille qui discit. Quod prædico in gentibus. Quod sola gratia & fide saluentur. Seorsum autem. Ne illos discipuli dubitare putarent. His qui uidebantur aliquid esse. Præstantiores. Ne forte in uacuum currerem, aut cucurrissem. Non est dubitantis, sed confirmantis. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset gemilis, compulsus est circumcidi. Neque semper negationem secum habet. Sed propter subintro ductos falsos fratres, qui subintroierunt. Reddit causas, quare secundum Latina exemplaria circumcideret Titum:

Titum: non quia illi circumcisio prodesset, sed ut scandalum uitaretur. Explorare libertatem nostram, quam habemus in CHRISTO IESU, ut nos in seruitutem redigerent. Quia liberi sumus à iugo legis. Quibus neque ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euangelij permancat apud uos. Latinus habet, Quibus ad horam cessimus, ut periculum uitarem, & essent qui in uobis ueritatem euangelij confirmarent: non impleto sensu quem cœperat, alium introduxit: quo expleto, redit ad cœptum. Ab his autem qui uidebantur esse aliquid, nihil accepi. Si igitur nos inter tantos Iudęos, imminentibus hinc inde fratribus, ex parte coniuuentibus, nulla potuimus ui ac ratione compelli, ut obseruarem circumcisionem, quam sciebam esse finitam, uos ex gentibus, uos in Galathia, uos quibus uis nulla inferri potest, ultro à gratia recedentes, ad legis iam abolitę transcenditis uetustatem, & ceremonias iam non necessarias obseruatis? Quales aliquando fuerunt, nihil mea interest. Non mihi curę est, quod cum domino conuersati sint. Deus enim personam hominis non accipit: mihi autem qui uidebantur esse aliquid, nihil contulerunt. Quia tempus non præiudicat fidei. Sed contra, cum uidissent, quod creditum est mihi euangelium præputij, sicut Petro circumcisionis. Ut prædicem gentibus, sicut Petrus Iudęis. Qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Non illi sum inferior, quia ab uno sumus ambo, in unum ministerium ordinati. Et cum cognouissem gratiam, quę data est mihi: Iacobus, & Cephas, & Ioannes. Hic reddit causam, & nomina, & qui essent quos supra dixerat. Qui uidebantur columnę esse. Firmamentum ecclesię, & in quibus incumberebat. Dextras dederunt mihi. Conſenserunt, ita nos debere docere. Et Barnabę societatis. Ambo

Ambo enim simul missi sumus ab spiritu sancto gentibus euangelium prædicare. Ut nos in gemes, ipsi autem in circumcisionem. Essent, subauditur. Tamum ut pauperum memores essemus. Qui sua uendentes ad apostolorum pedes posuerant: aut quorum bona fuerant à Iudæis inuata, sicut ad Hebræos dicitur, Et rapinam bonorum uestrorum cum gaudio susceptis. Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. In omni epistola hoc agit. Cum autem uenisset Cephas Amiochiam, in faciem ei restiti. Galatharum infirmitas compulsum cum narrare, quod nec ipsi Petro pepercerit, ueritatem euangelij non liberè defendenti, sicut ad profectum Corinthiorum manifestauit uisionem, quam annis quatuordecim occultauerat. Hoc autè totum agit, ut ostendat se nunquam circumcisionis fuisse fauorem, sicut de illo pseudoapostoli iactabant. Quia reprehensibilis erat. A gentibus: quia eos iudaizare cogebat. Prius enim, quam uenirem quidam ab Iacobo, cum gentibus edebat. Edebat cum his, qui ex gentibus erant, sciens sibi dictum à domino, ut neminem hominum uocaret immundum. Cum autem uenissem, subtrahebat, et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant, et simulationi eius consenserunt ceteri Iudæi. Non idcirco reprehenditur, quia cum illis edebat, sed quia se potestè subtrahebat. Ita ut Barnabas duceretur ab illis in illam simulationem. Qui mecum missus ad gentes, nullam esse differentiam prædicauerat inter Iudæum, atque gentilem. Sed cum uidissem quod non rectè ambularem ad ueritatem euangelij. Quamuis hoc propter scandalum faceret Iudæorum: tamen publicè illum conueni, ut & Iudæis superbia, & gētibus desperatio tolleretur. Dixi Cepha coram omnibus. Publicum scandalū non poterat priuatè sanari. Si tu cum sis Iudæus. Rationem

nem reddidit, non iniuriam fecit: si tu nō tenes quod natus es, quomodo illos facis tenere quod nati non sunt? Gentiliter et non Iudaicè uiuis. Non ex operibus, sed sola fide per gratiam uitam habere te nosti. Quomodo cogis gemes iudaizare? Nos natura Iudæi, et non ex gentibus. Subtrahendo te tanquam à malo (hoc est, malum) aliquid habentibus. Peccatores. Tamen peccatores, quia conclusit scriptura, omnia sub peccato. Sciens autem quod non iustificatur homo ex operibus legis. Legis, non iustitiæ operibus. Opera autem legis circumcisio, sabbatum, dies festi, baptismata, & cætera, quæ non propter iustitiam, sed occupandi populi gratia sunt mandata. Nisi per fidem IESU CHRISTI: et nos in CHRISTO IESU credimus, ut iustificemur ex fide CHRISTI, et non ex operibus legis. Id est, fidem à CHRISTO donatam. Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Hoc tempore. Iuxta simplicem intellectum iustificabantur quondam ex lege, non omnis caro, sed hi tantum homines, qui in Palæstina erant. Nunc autem ex fide IESU CHRISTI iustificatur omnis caro, dum ecclesia eius in toto orbe fundatur. Quod si quæremes iustificari in CHRISTO, inueni sumus et ipsi peccatores. Si enim gentes fides sola non saluauit, nec nos, quia ex operibus nemo iustificabitur. Ergo adhuc peccatores sumus, et CHRISTVS peccatorum minister est, tanquam non ualens peccata donare. Nunquid CHRISTVS peccati minister est? Absit. Peccatoribus ministrat, sicut Moyses, quia per Moysen, id est legē, aucta sunt peccata, non ablata. Si enim quæ destruxi, hæc iterum ædifico, prauaricatorum me constituo. Destruxi nihil amplius habere Iudæi: si hoc iterum regdifico, ut illi dicunt, ipse me sententiæ refragator inuenior. Ego enim per legē legi mortuus sum. Per legē

CHRISTI legi ueteri: siue per ipsam legem ueterem ipsi mortuus sum, quia ipsa se cessaturam prædixit. Vt Deo uiuam. Non seculo. CHRISTO crucifixus sum cruci. Omnibus peccatis mortuus sum, propter quod lex data est. Ergo lex mihi minime necessaria est. Viuo autem iam non ego. Non uiuit uetus homo, ille qui quondam uiuebat in lege, qui persequebatur ecclesiam: uiuit autem in eo CHRISTVS, sapientia, fortitudo, sermo, pax, gaudium, & cæteræ uirtutes, quas qui non habet, non potest dicere, Viuit autem in me CHRISTVS. Hoc autem totum sub sua persona aduersus Petrum de Petro disputat. Viuit uero in me CHRISTVS. In illo uiuit CHRISTVS, in quo uiuunt uirtutes eius. Quod autem nunc uiuo in carne. Aliud est in carne esse, aliud in carne uiuere: qui enim in carne sunt, Deo placere non possunt: unde ad bene uiuentes dicitur, Vos autem in carne non estis, sed in spiritu. In fide uiuo filij Dei. In sola fide: quia nihil debeo legi. Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. Vt patris suamq; faceret uoluntatem. Seipsum pro me, nõ aliquid aliud. Non abijcio gratiam Dei. Non debeo illi ingratus existere; qui me tantum dilexit, ut pro me mori non recusaret. Abijcio enim gratiam, si mihi hoc solum non sufficit. Si enim per legem iustitia. Si lex poterat iustificare, superflue CHRISTVS mortuus est. Erubescant qui dicunt, quod lex ad regnum miserit. Ergo CHRISTVS gratis mortuus est. Hucusque contra Petrum, uel contra Iudæos: nunc ad Galathas reuertitur.

¶ O insensati Galathæ. Non est contrarium saluatori, qui fratrem fatuum uocari prohibet, non enim dicitur sine causa. Stultos uocat, quia spiritum legis, & literam diiudicare non possint. Quis uos. Quis uobis inuidit? sicut Salomõ dicit, Domum inuidi

inuidi cruciat oculus. Fascinauit non credere ueritati. Qui apud nos inuidus, in Græco significantius ponitur (βῆσανον) fascinator. Dicitur fascinus proprie infantibus nocere, & ætati paruulæ, & ijs, qui necdum firmo uestigio figunt gradum. unde est illud: Quis teneros oculus mihi fascinat agnos? Quomodo ergo tenera ætas noceri dicitur fascino, sic etiam Galathæ in CHRISTI fide nuper nati & nutriti, quodam fascinante sunt nociti, & stomacho fidei nauseati, spiritus sancti cibum euomuerunt. Ame quorum oculos IESVS CHRISTVS proscriptus est. Quibus tantum manifesta facta est passio eius me prædicante, ut eum ante oculos uestros pendere putaretis. Et in uobis crucifixus. Sententiam accepit: siue, quæ tanquam damnatum, etiam nunc uilem habetis. Hoc solum à uobis uolo discere. Hoc unum uos interrogo, spiritum sanctum uobis legis opera dederint, an auditus fidei. Ex operibus legis spiritum sanctum accepistis, an ex auditu fidei? Si ex fide spiritum accepistis, quid uobis amplius conferet lex? Sic stulti estis, ut cum spiritu cæperitis. Cum Iudæi non aliter spiritum accipiant, nisi per fidem, uos è contrario putatis uobis spiritum non sufficere, nisi & legi subdamini. Nunc carne consummamini. Tama passi estis sine causa. Aduerte, quod qui scripturam iuxta literam sequitur, consummari carne dicitur. Si tamen sine causa. Pro CHRISTO si passi estis, tamen non gratis. Hic, Si tamen, nõ dubitantis est, sed confirmantis: ut est illud, Si tamen iustum est apud dominum, retribuere his, qui uos tribulant, tribulationem: & uobis, qui tribulamini, requiem nobiscum. Qui ergo tribuit uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis. Spiritum sanctum sola uirtute accepistis, qui non nisi à iustis accipitur. Iustos ergo sine legis operibus fuisse uos

constat. Ex operibus legis, an ex auditu fidei? Legis opera, sabbati otii, obseruatio circumcisionis, & ceremonia rum superstitio. Sicut scriptum est, Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiã. Ita & uobis fides sola sufficit ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt. Siue Iudæi, siue Græci, Hi sunt filij Abraham. Non qui carnaliter circumcisi sunt. Prouidens autem scriptura. Antè uidentis. Quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiavit Abraham. Non ex operibus, sed ex fide, quam ipse inspirat gratia sua. Quia benedicuntur in te omnes gentes. Non soli Israëlita. Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fidei Abraham. Non enim omnes circumcisæ sunt gentes, ut possint ex operibus benedici. Quicumq; enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Quia ita præualuit consuetudo peccandi, ut nemo iam custodiat legem, & ideo non immerito subiacent maledicto. Scriptum est enim, Maledictus omnis. Quæritur, Vtrum fides sola sufficiat Christiano: & Vtrum non sit maledictus, qui euangelica præcepta non seruat. Fides sufficit, ut primo credentem & iustum efficiat, si deinceps in iustificatione permaneat: cæterum sine operibus mortua est, sed fidei operibus, non legis. Qui enim credit Deo, attendit mandatis: & eos qui euangelij præcepta contemnunt, maledictos esse & saluator edocuit dicens, Discedite à me maledicti in ignem æternum. Et Iacobus apostolus, Qui unius mandati transgressor est, omnium reum se esse monstrauit. Sed istud unum transgressum charitatem intelligunt docti, in qua omnis lex pendet & prophete. Nam quidam dicunt, quòd fides sine operibus proficit: quia & si baptizatus transeat statim, aut certè facultas desit unde operetur, sufficit fides sine operibus, nam opera sine fide nihil sunt. Qui non permanserit in omnibus que

scripta

scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Hoc est, qui non omnia usq; ad finem mandata legis seruauerit. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est. Hoc tempore lex nullum iustificat, sic nec antea profuit sine fide. Quia iustus ex fide. Fides perfecta est, non solum CHRISTVM, sed etiam in CHRISTO credere. uiuit. Vitã habet. Lex autem non est ex fide. Quia non iustificat. Iustus ergo ex fide uiuit: & nõ additur in his siue in illis. Viuens autem in lege, qui fecerit, uiuit in eis: hoc est, in his quæ fecit, quæ putauit bona mercedem laboris sui habens, ea tantum opera quæ fecit in præsentia uita, siue longitudinem uitæ, ut Iudæi putant, siue declinationem præsentis pœnæ, per quam transgressor legis occiditur. Sed qui fecerit ea, uiuit in illis. Suo labore uiuit: sub timore uiuebat in illa quando uiguit CHRISTVS. Qui sub maledicto non erat, quia solus per omnia legem impleuit: & ideo indebito maledicto eius nostrum compensatum est maledictum, ut liberè transeuntes ad fidem, legis opera non curemus. Nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit propriè quod suum fuit, & suum esse desinit. Redemit ergo nos CHRISTVS de maledicto legis, quod peccantibus constitutum est, sicut dicit, Ecce peccatis uestris uenditi estis, & reliqua. Quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Considerandum est, quòd non quicumque in ligno pependerit, maledictus sit apud Deum, sed qui peccauerit, & propter scelus morti fuerit adiudicatus. Non ideo maledictus, quia crucifixus est quicumque malus: sed qui meruerit pro reatu crucifigi: quia reum non facit pœna, sed causa. Sic enim est scriptum, Si cui fuerit iudicium mortis, suspēdetis eum in

V 2 ligno,

ligno, & non manebit corpus eius in ligno, quia maledictus omnis qui pependit in ligno. Non ideo maledictus, quia pependit, sed ideo pependit, quia maledictus. CHRISTVS ergo, cui non erat iudicium mortis, nec erat causa crucis, & maledicti, pro nobis maledictū subiit, quia omnes rei eramus mortis, & debiti ligno, quia maledicti, quippe qui nō permansimus in omnibus, quæ scripta erant in libro legis, utrunq; enim eadem lex decreuerat maledictum. *Vt in gemitibus benedictio Abrahæ fieret in CHRISTO IESV. Vt sola fide gentes benedicerentur in CHRISTO, sicut promissum fuerat Abrahæ. Vt pollicitationem spiritus accipimus. Qui per Iohel promissus est omni carni: id est, omni generi hominum: à parte totū, secundum synecdochē. Per fidem. Solam. Fratres, secundum hominē dico. Humana comparatione loquor: comparari enim humana diuinis propter euidentiore intellectū possunt, equari non possunt. Tamen hominis confirmatū testamentum nemo spernit, aut superordinat. Hoc est, iure cōscriptum testamentum non dicitur sine morte. Abrahæ dictæ sunt repromissiones. Promissiones Abrahæ nouum testamentum uocat. Et semini eius. A Deo. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno, Et semini tuo qui est CHRISTVS. Semen Abrahæ CHRISTVM interpretatur. Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, Lex quæ post tantum temporis data est, testamentum illud non potest euacuare, quod Abrahæ Deus confirmauit in CHRISTO. Hic si quæramus, utrum uetus, an nouum sit hoc testamentum, quod dicit confirmatum à Deo: non infirmari à lege, quæ post cccc. & xxx. annos facta est: nulli dubium quin nouum: sed in propheticis latebris occultatum, donec*

donec ueniret tempus, quo reuelaretur in CHRISTO. Ad testamentum uetus illi pertinent, qui cum acceperint legem sanctam & iustam, putant sibi ad uitam literam posse sufficere, iustitiam suam querentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Sed dicit aliquis, Quomodo uetus appellatur, quod post annos ccc. xxx. factum est per Moysen: & nouum dicitur, quod ante tot annos factum est ad Abraham? Qui ex hoc non litigiosè, sed studiose mouetur, intelligat: primum quia ex anteriori tempore dicitur uetus, ex posteriore autem nouum, reuelationes eorum considerantur in his nominibus, non institutiones. Per Moysen quippe testamentum uetus, per quem lex data est sancta & bona, per quam fieret non abolitio, sed cognitio peccati: per quam conuincerentur superbi: Erat enim occulta ista lex ab initio, cum homines iniquos natura ipsa conuinceret, alijs facientes, quod sibi fieri noluisent. Reuelatio autem noui testamenti in CHRISTO facta est, cum est manifestatus in carne, in quo apparuit iustitia Dei, id est, quæ hominibus ex Deo est. Sic enim ait, Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est. Ecce qua causa illud dicitur uetus testamentum: quia priore tempore reuelatū est. Deinde quia testamentum uetus pertinet ad hominem ueterem, à quo necesse est hominē incipere: Nouum autem ad hominem nouum, quod debet homo ex uetustate transire: quia in illo sunt promissa terrena, in isto promissa cœlestia. Non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hereditas: iam non ex promissione. Non posse per legem, quæ postea data est, repromissiones, quæ antea factæ sunt ad Abraham, destrui: & posteriora prioribus præiudicare:

cum repromissiones ad Abraham ante ccccxx. annos datæ sint: benedicerentur in illo uniuersæ nationes. *Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus.* Non ergo quæ ex lege, quæ nondum erat, sed cum uenit, ostendit peccatum, non abstulit. *Quid igitur? Ut quid ergo data est infirmis necessaria: ut lubricos & errantes præcepti salutaris austeritate cohiberet, & obseruationum attentione cõcluderet.* Bona autem lex, quia spiritalis: ei ergo non bona, qui non putat spiritalem. Bona est lex, si supra literam mentem erigas, quia litera occidit. *Lex propter transgressionem posita est.* Ut nos doceret non transgredi, uel cõstringeret usque dum *CHRISTVS* ueniret. Donec ueniret semen cui promiserat. Post offensam in eremo populi, post adoratum uiculum, & murmur in dominum, lex transgressionis prohibitura successit. Iusto lex non est posita, & ideo tam dura præcipit, ut domaret superbiam Iudæorum. Propter transgressionem, inquit: nã non propter iustificationem. *Hæc audientes conticescãt, qui delirant, quod lex quenquam per se ad regnum cœlorum transiiserit. Ordinata per angelos.* Hoc uult intelligi, quod in omni ueteri testamento, ubi angelus quicumque sit uisus, in illo mediator loquebatur, qui dicit, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob.* Nec enim mirum, si Deus loquatur in angelis, cum etiam per angelos qui in hominibus sunt, loquatur dominus in prophetis, dicere *Aggeo*, *Et ait angelus, qui loquebatur in me, & infert, Hæc dicit dominus Deus omnipotens. Angelos possumus accipere Moysen, Aaron, et Iosue, qui Dei nuntij fuerunt, per quos Deus legem dedit & ordinauit per angelos. Quæ lex per angelos ordinata est. Legimus enim angelos aduise siue Moysi, ut quidam putant,*

sant, siue *CHRISTO*. Nam & *Moyses*, inquit, inter Deum & populum medius fuit. Nam angelus officij nomen est, non naturæ. *In manu mediatoris.* In potestate & potentia, & uirtute *CHRISTI*. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. *Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit.* Subauditur, substantiæ, uel unius partis: quia inter Deum & homines extitit mediator. Ideo autem addidit, Deus autem unus est, ne quis eum propter officium carnis assumptæ ab unitate diuinæ substantiæ separaret. Unius non est: ut subaudias, substantiæ: quia in *CHRISTO* sicut una persona, ita gemina substantia. *Si enim data esset lex, quæ posset uiuificare.* Sicut ad Romanos. Nam quod impossibile erat legis in quo infirmabatur: scilicet quia iam à nemine seruabatur: si enim non uiuificabatur, quomodo mortuos ad regnum mittebat? *Verè ex lege esset iustitia.* Hereditatem iustitiam nominauit, uel certe iustitiam, quæ ex fide est noui testamenti. *Sed cõcludit scriptura omnia sub peccato.* Deprehendit. *Ut promissio IESV CHRISTI daretur credentibus.* Ut necesse esset sola fide per gratiam saluari credentes. Prius autem quam ueniret fides, sub lege custodiebamur. Priusquam ueniret cui crederemus, uel per quam crederemus. Si uenit, ubi sunt qui dicunt, quod ex natura sit fides? *Conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat.* Seruabamur à lege huic fidei, quæ erat reuelanda. Ergo non est ex natura, quæ quandoque post legem est reuelata. Itaque lex pædagogus noster fuit in *CHRISTO*. Perfectæ ætatis discipuli non indigent pædago. *Ut ex fide iustificemur.* At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædago. Diligenter aduerte, quoties dicit, *Ex fide: ut confundantur illi: qui dicunt, quod lex ad regnum miserit sine gratia: & nō intelligunt, quod quicumque sub lege*

saluati sunt, gratia sunt saluati, quia ex fide: quā gratia tribuit. Omnes enim filij Dei estis per fidē in CHRIS T O I E S V. Omnes enim equaliter & Iudei, & gentes per fidem solam, qua dono Dei creditis CHRIS T O. Qui- cumq; enim in CHRIS T O baptizati estis, CHRIS T V M induistis. Filium Dei induti, & toti eius membra per baptisimi sanctificationem effecti, filij Dei sitis, necesse est. Vt quid ergo uobis legem, quæ peccatoribus data est, quibus iam peccata remissa sunt? Nō est Iudæus, neq; Græcus. Tunc inter Iudæum & profelytū, etiam inter tribum et tribum, et in istis omnibus diuersitas erat. Non est seruus, neq; liber. Non conditione separantur, sed fide: quia potest & seruus libero esse melior: & liber seruum in fidei qualitate præuerrere. Non est masculus neq; femina. Omnes enim uos unum estis in CHRIS T O I E S V. Fortitudine, & imbecillitate corporum separantur. Cæterum fides in mentis deuotione censetur: Nam sæpe mulier uiro fit causa salutis. Si autem uos CHRIS T I, ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem heredes. Si corpus CHRIS T I unum omnes facti estis, Abrahæ semen estis et ueri heredes: non ex carnali semine, sed ex diuina promissione. ¶ Dico autem, Quanto tempore heres paruulus est. Secundum comparationem cœptam loquitur. Nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus & actoribus est usq; ad præfinitum tempus à patre. Quia in illos dominatū sacerdotes & principes exercebant, quos tutores & actores appellat. Modò autem non dominari, sed formam exhibere iubetur: quia omnes genus sumus sacerdotale, & omnia communiter, quamuis per illos sacramenta percipimus. Tutores autem & actores possunt & propheta accipi, quorum uerbis quotidie in aduentum saluatoris

ris erudiebamur, sicut pædagogus lex Moyssi superior dicta est. Rectè ij sub tutoribus & actoribus esse dicuntur, qui habentes spiritum timoris, necdum meruerunt spiritum libertatis, & adoptionis accipere. Aeras enim infantia ad peccata formidat, pædagogum metuit, non confidit se liberam, licet per naturam domina sit: Ita & nos cum essemus paruuli. Potest intelligi, quandiu quis paruulus est, nec statutū à patre tēpus impleuit, ut filius & heres appellari queat: Sub elementis huius mundi eramus seruientes. Dierum & tēporum, quæ propter infirmitatem, & ne idola obseruaremus, aliquando accepimus: elementa mundi eos quos supra tutores & actores dixerat appellauit, & sub ipsis primū præsidibus constituti, quia necdū filij Dei ad nos capere poteramus aduentum. Alij elementa mundi, cælum & terram, & ea quæ intra hæc sunt, dixerunt. Alij legem interpretantur elementa, & eloquia prophetarum: quòd per hæc quasi initia & exordia literarum Dei timorem, qui sapientiæ principium est, suscipiamus. Tamen simpliciter elementa pro literis accipiuntur, uel lex & propheta, quòd per ea initiantur homines: & non tam sui, quā alterius rei utilitate discantur: ut possimus orationē legere contextam, in qua sensus magis, & ordo uerborum, quàm literarum principia considerantur. At ubi uenit plenitudo temporis. Quando iam legem nemo poterat per consuetudinē custodire, uel quòd in præsentia sua decreuerat se facturum. Misit Deus filium suū. Missio filij incarnatio eius intelligitur, non diminutio maiestatis. Factum ex muliere. Mulier, nō corruptio nem, sed sexum significat. Denique Eua statim ut facta est, mulier appellatur. Quomodo sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret? Nam si aliter

saluari non poterant, sic propter illos qui nati erāt, ex muliere & fœmina nasci uoluit. Nam & baptismum ideo quasi pœnitens, cum esset à peccatis liber, accepit, ut cæteros edoceret mundandos esse per baptismum. Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret. Quia si sub lege factus non esset, iudæos saluare non poterat. Gêtes uerò poterat positas sub lege redimere. Ut adoptionem filiorum reciperemus. Non enim omnes recepissimus adoptionem, si factus sub lege non esset. Quoniam autem estis filij, misit Deus spiritum filij sui in corda uestra, clamantem, abba pater. Probat nos filios esse Dei, ut spiritum, quē in se habuit, CHRIS TI acciperemus. Clamantem, id est, clamare nos facientem. Itaq; iā non es seruus, sed filius: quod si filius, et hæres per Deū. Quid uis seruus fieri, qui accipiens spiritū filij, filius & hæres effectus, nō per meritum propriū, nec per naturam? Sed tunc quidem ignorantes Deum. Conuertit se ad illos, hoc est, ex gentibus credētes, & arguit illos, quod dies festos uelint & tempora Iudaica obseruare, sicut antea ad idola faciebant. Nam & Iudæis ideo isti dies concessi sunt, ne eos amore festiuitatis idolis exhiberent. His qui natura non sunt Dij, seruire batis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma, et egena elementa, quibus denuo seruire uultis? Quia non nouit iniquos, nō ergo uos illum quesistis, sed ille uos. Dies obseruatis, et mensis, et tēpora. Nos nō similiter: non enim Calēdas colimus, nec dies festos in luxurijs, sicut illi, & epulis celebramus: sed in azymis synceritatis, et ueritatis. Et amos. Fortē de septimo remissionis anno dicit: aut de quinquagesimo: id est, iubilæo. Timeo ne fortē sine causa laborauerim in uobis. Nihil enim profeci Christianos uos faciēdo, si ista iterū obseruatis. Estote sicut ego.

Sancti

Sancti estote, & perfectiora sapite. Quia & ego sicut uos. Homo qui sine querela uixi in lege, omnia ut sterco ra arbitratu sum, ut CHRIS TV M lucrifacerem. Fratres obsecro uos, nihil me læsistis. Ut merito putetis me inimicitiarū, & non salutis uestræ causa moueri. Lædit discipulus magistrum, si per negligentiam suā præcepta laboremq; eius spernit. Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizauit uobis iam pridem. Siue passionū, siue naturalem infirmitatem: quia habebat testaurū in uasis fictilibus. Per infirmitatem carnis docet, qui dicit, si se non continent, nubant. hoc est, humiliora præcepta dedi uobis, quasi paruulis. Potest & ita accipi: quando ueni ad uos, non ueni in sermone sapientiae: sed humilis, atque contemptus. Et tentationem uestram in carne mea non spreuistis, neque respuistis. Grādis tentatio est discipulis, si magister aut infirmetur, aut impune lædatur. Sed ideo hic à Deo ista pati permittuntur, ut uirtutem in infirmitate perficiant, & ut corruptionem sentientes incorruptam uitam maiori ardore desyderent. Sed sicut angelum Dei excepistis me. Cum se angelo comparatum dicit, ostendit angelum maiorem. Sicut CHRIS TV M I E S V M. Non solum ut angelum, quia me ita suscepistis. Vbi est ergo beatitudo uestra? Testimonium enim perhibeo uobis, quia si fieri posset, oculos uestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ostendit quanta eum charitate suscepere, & quomodo se totos eius doctrinæ traderint, ut quæ charissima sunt, corporis sui membra eidem dare cuperent, quod uel sic euangelico luminis uicem redderent, si sua lumina tradidissent. Ergo inimicus uobis factus sum, uerum uobis dicens? Hæc est natura ueritatis, ut eam inimicitiae prosequantur, sicut per adulationem perniciosæ amicitiae profequuntur.

quuntur. Libèter enim quod delectat, auditur: offendit omne quod nolumus: sicut et ij diligere cœperant sabbati orium, & dierum festorum epulas, prædicantes contra Apostolum, qui omnem cõtinentiã suo docebat exemplo. Aemulantur uos non bene: sed excludere uos uelunt, ut illos æmulemini. Aemulus & imitator intelligi potest, & inimicus, & inuidus. Non bene æmulatur, qui ut alium deiciat, non ut ipse proficiat, æmulatur. Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud uos. Nolite illos æmulari, sed bonum semper æmulamini, nõ ad tempus. Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur CHRIS TV S in uobis. Per euangelium in lucem producti, & per doctrinã geniti. Ostendit per pœnitentiã posse renasci. Iterũ me dolorem sustinere fecistis. In illo uero CHRIS TV S formatur, qui uirtutem fidei eius intelligit: & in quo omnis conuersatio eius exprimitur atque depingitur. Formatur CHRIS TV S in corde credentium, cum omnia illis sacramenta panduntur, & ea quæ obscura uidebantur, perspicua fiunt. Vellem autẽ esse apud uos modò. Quia scribere rãta non possum, quãta uos audire mere mini. Et mutarem uocem meam. Vocẽ blandientis patris, in furorem magistri uertere arguentis. Doctrina scripturæ diuinæ ædificat & delectat, sed multo plus prodest, si de literis uertatur in uocem. Magnã siquidem uim habet uox uiua, quæ sic exponitur, quomodo in corde generatur. Quoniã confundor in uobis. Dicite mihi, qui sub lege uultis esse: legem non legistis? Detrimentum discipulorum confusio & obprobrium est magistri, sicut & profectus eorum gloria est præceptoris. Cõfunditur enim in eis, quia iam filij facti, serui esse desierant. Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera.

libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem. Ismael carnis filius, Isaac fidei fuit. Illum enim Abraham secundum carnalem consuetudinem genuit: istum contra naturã, per repromissionem, credendo suscepit. Qui sunt secundũ carnem nati, nisi dilectores mundi? Qui sunt per repromissionem nati, nisi amatores regni cœlorum? quia & ipsis promissum est desiderantibus uitam æternam, gratis colentibus Deum. Quæ sunt per allegoriam dicta. Hoc est, aliud ex alio figuratum. Dedit regulam Apostolus, quomodo allegorizare debemus: scilicet ut manente ueritate historię, figurã intelligamus. Nam cum dixisset Abraham uerẽ duas uxores habuisse: postea quid hæ ipsæ præfigurarẽt ostendit: & hoc ipsum fecit, ubi aliqua sanctorum facta referuntur: non ubi peccata damnantur. Cæterũ delicta mysteria dicere, Deum aut impossibilitatis, aut ignorantię notare est: qui aut aliter sacramenta sua monstrare non potuerit, aut nesciens sibi necessaria, peccata quorundam antea generaliter condemnauerit. Deinde uel postea ea nõ reprehendisset, & uindicasset, si illa propter mysteria sua fieri ipse uoluisset: præcepta uerò difficilẽ inuenies ita interpretata, ne eorum uirtutẽ euacuare uideretur. Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem à monte Sinai. Verus & nouum, quasi duæ matres, quod in monte Sinai per Moysen datum est. In seruitutem. Subauditur, legis. Generans. Iudæi metu etiam præsentem cogebantur, ut seruirent: legis serui minis terrentur, Christiani præmijs inuitantur ut liberi. Illi quasi serui præter moralia præcepta etiam diuersis operibus occupantur: nobis tanquam filijs adimpletis moralibus monitis omnia seruilia onera auferuntur, & illi sacerdotibus ex debito

318 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
ex debito seruientes, etiã tributa reddere cogebant.
Nos uero præter charitatem nihil debentes, eos uo-
luntariè honoramus. Ex ipso genere fuerunt, qui do-
minum crucifixerunt, & in eadem infidelitate man-
serunt: inde sunt per omnes terras dispersi, ut ex eo-
rum codicibus Christianæ non desit testimonium
ueritati. Ex ueteri igitur testamento Deus condi-
dit nouum: quia Deo placuit usque ad plenitudinem
temporis promissis terrenis tanquam in premio
constitutis promissa reuelare cœlestia, & populo ter-
renis bonis inuitanti in tabulis lapideis legem dedit.
*Quæ est Agar. Ancilla Abrahæ. Sina enim mons est in A-
rabia. De qualitatibus locorũ uult intelligi diuersita-
tem testamentorum. Qui coniunctus est ei qui nunc est
Hierusalem, & seruit cum filijs eius. Confinis. Illa autem
quæ sursum est. Ideo & de cœlo aduenit mediator &
pontifex noui testamenti. Et euangelium non in u-
no loco, sed in toto mundo est prædicatum. Hierusa-
lem libera est. Filij liberæ serui esse non debent. Quæ est
mater omnium nostrum, Hoc est, multitudinis credentiũ.
Scriptum est enim, Lætare sterilis, quæ nõ paris. Probat aliã
matrem nos habere meliorem quã Iudæi, Hierusa-
lem plenam iniquitatis. Erumpere, & clama, quæ non partu-
ris. Clama præ magna lætitia. Quia multi filij desertæ.
Quod præfigurabat Anna, quæ dixit, Sterilis pepe-
rit septem, & factosa in filijs infirmata est. Magis quã
eius quæ habet uirũ. Quæ de fecunditate gloriatur, ui-
rum habere se putans: aut quia tunc habebat, anteq̃
esset ancilla cum filio suo. Nos autem fratres secun-
dum Isaac. Quomodo de Isaac promissum est Abrahæ,
ita & de nobis: quia in eo benedicerentur omnes gẽ-
tes. Promissionis filij sumus. Non secundum Ismaël car-
nis. Sed quomodo tunc qui secundum carnẽ natus fuerat. Nõ
solũ*

solũ Iudæi, sed carnales Christiani hodie quoq; per-
sequuntur ecclesiam, aut detrahendo, aut immitten-
do calumnias, aut male uiuendo, quæ longè maior
est persecutio. Semper quidem qui carnales sunt, eos
qui spirituales sunt persequuntur: quod mirari nõ de-
bemus, si ex hoc nos spirituales intelligamus, si tã de-
nos infectentur. *Persequatur cum qui secundum spiritum.*
In Genesi quidem scriptum est, Quia ludebat Ismaël
cum Isaac. Sed hic ostenditur non simplex Iusus fuis-
se qui persecutio nominatur: sed quia scurrilem eũ,
& leuem uolebat facere, qualis ipse erat, ne ei in hæ-
reditate præponeretur. Ideo Abraham de eijsciendo
eo uocem Sarraẽ audire iubetur. Fortè Ismaël quasi
maior natu, et eo tempore circumcissus, quo iam pote-
rat intelligere et sentire, quod passus sibi primogeni-
ta uindicabat, scriptura iurgium paruulorũ Iusum
uocabat: hodieq; Iudæi plus quã gentiles perse-
quuntur ecclesiam. *Ita & nunc.* Ita uos isti sui similes
esse desiderant seruos. *Sed quid dicit scriptura? Ecce an-
cillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum fi-
lio liberæ. Itaque fratres non sumus ancillæ filij. Quantum-
uis se iniquitas extollat, ancilla est, & subiicienda est
sanctis: quantumuis se extollant, & filios Abrahæ es-
se se iactitent. Quãdiu ancillæ filij fuerint, uobiscum
hæreditatem habere non possunt. Sed liberæ. Non er-
go debemus derelicta matre nostra ancillam sequi:
quia licet eiusdem uiri fuerit uxor, tamen ad tempus
quia nondum poterat Sarra generare. Quia libertate
CHRISTVS nos liberauit. Redemit de manu ini-
mici. ¶ State. In fide euangelij firmi estote. Et nõ- CAP. V.
lite iterum iugo seruitutis coninceri. Iam enim seculi tẽpus
effluxit: iam tenebrę transferunt: & uerum lumen iã
lucet: non debetis ultra iugum trahere cum seruis. Iu-
gum*

gum seruitutis, legem uocat duram, difficilem, laboriosam, quæ cultores suos graui onere cōsumat, quod CHRIS TVS abstulit à nobis illud grauiſſimum multarum obseruationum iugum, ne carnaliter circuncidamur, uel reliqua huiusmodi: sed ea spiritualiter intellecta teneamus, remotisq; umbris significatibus, in rerum ipsarū, quæ significantur, luce uigilemus. Nā & ad nos pertinet, Ne memor sis iniurię ciuium tuorum: & Alienum si quis inuenerit, reddat: & reſoliqua. Maximeque ipsum decalogum, excepta fabulari obseruantia, carnaliter contineri. Ecce ego Paulus dico uobis. Ego Paulus audenter uobis dico, nemi nem pertimescens, non occultans nomen meum, ut audientes non tam missi, quam mittentis autoritate moueantur. Quoniam si circuncidamini, CHRIS TVS uobis nihil proderit. Quem uobis solum ad salutem sufficere non putatis. Testificor autem rursum omni homini circuncidemi se. Qui caput operum legis suscepit, necesse est, ut uniuersa persoluat, & maledicto subiaceat. Quoniam debitor est uniuersę legis faciendę. Debitor est non solum circūcisionis, sed & dies festos Hierosolymis frequentando, hostiarum holocausta offerre: & reliqua. Euacuati estis à CHRIS TO. Si enim in lege spē ponitis, infirmam CHRIS TI gratiam iudicatis: & quod gratis iam accepistis, tanquam non habentes, proprijs uultis laboribus adipisci. Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Iustificari uultis, & umbrā magis quā ueritatem sequi. Quis ita sit surdus aduersus apostoli uoces, ut audeat dicere, legem esse gratiam: cum clamet Apostolus, Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis: Nos em̄ spiritu. Spiritualibus actibus, non carnalibus. Ex fide. Non ex lege. Spem iustitię. Spem enim saluati sumus. Expectamus. Moraliter spiritū ad distin-

ad distinctionē literę posuit. Spes uerō iustitię CHRIS TVS intelligendus: quia ipse est ueritas, patientia, spes, iustitia, omnis uirtus: cuius nos secundum expectamus aduentum, quo iudicaturus est omnia: etiā non in patientia, sed in terrore & iustitia affuturus. Nam in CHRIS TO IES V. Valebat in lege, non ualebat in CHRIS TO. Neq; circūcisio aliquid ualeat, neq; præputium. Nec circūcisio prodest, nec præputiū obest. Sed fides. Ergo & fides operatur: q enim credit Deo, adtendit mandatis. Nam qui credit futuris amplius operatur, quam qui præsentē peccatam metuit. Quæ per charitatem operatur. Non per timorem. Curbatis bene: quis uos impediuit ueritati non obedire? Fideigressibus & moralibus disciplinis, qui uos iterum uocat, quis ille fuit, qui uos legis oneribus impediuit, quæ nec ipsi ferre potuerunt? Persuasio hæc non est ex eo qui uocat uos. Persuasione istam non dicit Dei esse: sed eorum qui talia asserunt: hortatur eos nullum eorum audire debere. Modicum fermentum totā massam corrumpit. Ne quis diceret, quare omnes corripis, dum non omnes errauerint? prædicit quod modicum fermentum malitię totam possit ecclesię massam corrumpere. Nolite putare paucorum hominum, qui à Iudæa uenientes aliud docent, insidias contemendas, quia modicum fermentum totam massam corrumpit. Ego confido in uobis in domino. In uobis: qui necdum estis prauitate corrupti. Quod nihil aliud sapietis. Quam ueritas habet. Qui autē conturbat uos, portabit iudicium, qui uincit ille. Qui conturbat uos ab euangelię ueritate. Ego autem fratres si circūcisionem adhuc prædico. Sicut de me uobis mentiti sunt seductores, quod ita alijs prædicarem. Quid adhuc persecutionē patior? Tanq; legis & circūcisionis inimicus. Omne, inquit, in me

odiū Iudæorū, & cū aduersum me frendeant infania, ob aliud nō est, nisi quia doceo gentes nō debere circuncidi, & legis onera superflua, etiā abolita, custodire: quia ueniēte ueritate umbræ cessarūt. Ergo euacuatū est scandalū crucis. Ideo em̄ scandalizātur, q̄ in sola fide crucis dico esse salutē. Ac per hoc illi inimici sunt crucis eius, qui per legē dicūt esse iustitiam, ad quam iubere pertinet, non iuuare. *Utinā & abscindātur qui uos conturbant.* Quidā dicūt, utinam abscindātur ab errore, & inserantur ueritati: alij dicunt, si putāt sibi hoc prodesse, non solūm circūcidantur, sed etiā abscindātur, si expoliatio mēbri proficit. *Vos enim in libertatem uocati estis fratres, tamē ne libertatē in occasione detis carnis.* In libertatem noui testamēti, in tantū ne per occasionē circuncisionis ad legis seruitia reuocemini. Et ne libertate uiuēdi in occasione carnis utātur, scilicet ne iuxta carnē uiuant. Iuxta carnē circūcidātur. Iuxta carnē legis precepta obseruēt. Si spiritu magis itent spiritu preputiū carnis abscindant, & ad spiritus intelligentiā altius adtēdentes humilitatē literæ derelinquāt. *Sed per charitatē spiritus seruite inuicē.* Nō superbiā doceo, sed uoluntariū debet esse seruitiū, non coactū: quia charitas non querit que sua sunt, sed que proximi. *Omnia enim lex in uno sermone impletur.* Legis etiam ipsa moralia que querūtur, uno possunt sermone cōcludi, et uno precepto cōpleri. Non ergo sola ad uitā sufficit fides, ut laciniosa legis precepta uno dilectionis capitulo cōcludantur. *Diliges proximum tuū.* Caritas, uel dilectio in quatuor modis cōpletur: hoc est, primō deus diligendus est: secundō nos ipsos diligamus: tertio proximos: quarto inimicos. Deum plus quam nos, proximum sicut nos, inimicū quasi proximum. & nisi deum primum dilexerimus, nos diligere non

re nō possumus: hoc est, nō peccare: & si nos nō diligamus, ad quā formā proximos diligemus? si autē proximum nō amamus, multo magis inimicū. Si ergo uolumus dilectionē habere, primo deum plus quā animas nostras diligamus: quōd ita probat: si propter Deum etiā salutem nostrā, & ipsas animas contēnamus non ergo sola ad uitā sufficit fides? *Sicut et ipsum.* Qui dicit se diligere proximum, nō solū ei malum nō facit, quōd sibi nō uult, sed etiam bonū facit ei, quōd sibi uult ab alio fieri: & uniuersam legē implet: que duo habet genera mādatorū: hoc est, nō faciendū malum, & faciendū bonū. *Quod si inuicem mordetis & comeditis.* Per contētionem, quia uos meliores alter utrū iudicatis, quando detrahitis alterutrū, quādo aliena torquemini felicitate, et ex alterius bono uestrū malū facitis, cū inuicē mordetis, et quādo maledicto uos putatis ulcisci: uel siue secundū legē, oculum pro oculo, & reliqua legis precepta ad reuindicandum parata queritis, ut morsum sequatur remorsus, ut que uideretur iustitia esse, cōsumptio sit: non unū uindicās, sed utrunq; cōsumens. *Videte ne ab inuicem consumamini.* Dū alter alteri occasio perditionis existit. *Dico autē, spiritu ambulate.* Spiritualibus actibus, quos infra describit. *Et desideria carnis nō perfacitis.* Nō quōd caro sine anima cōcupiscat: sed ipsa anima, quādo carnalia cogitat, caro dicit: quādo diuina, unus spiritus cū deo. Quādiu ergo duplex in nobis desiderii, uel uoluntas est, nō perficimus quecunq; uolumus. Vno ædificāte, & alio destruēte nō perficimus: dū reluctamur desiderijs. Et hoc notandū, quōd nō dixerit, ne habueritis, sed, ne pfereritis: id est, non consensum prebeat et desinatis facere. *Cum em̄ concupiscit.* Carnales actus. Non em̄ caro sine anima cōcupiscit, quāuis caro concupiscere dicat, quia carnaliter

324 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
anima concupiscit. Tūc em̄ erit iustus sine ullo omni
no peccato, q̄a lex nulla erit in mēbris eius repugnās
legi menti eius: sed prorsus tota anima & mente dili
git Deū, q̄d est primū, summūq; præceptū. *Aduersus*
spiritus: spiritus autē aduersus carnem. Hæc enim sibi inimicem
aduersatur. Aduersus spiritalem actum: caro aduer
sarium, spiritus castitatē desiderat. Ut nō *quæcunq;* uultis,
illa faciatis. Hæc facit ratio, ut uoluntatē consequatur
effectus: q̄a in hac uita pugnat caro contra spiritū,
& spiritus contra carnē. Quod si spiritu ducimini, nō estis
sub lege. Si uos totos spiritualibus occupetis, nō uobis
opus est lex, quæ carnalibus data est. Si spiritu, inq̄r,
ducimini, nō estis sub lege. Lege utiq; quæ timorē in
cutit, nō quæ tribuit charitatē. Quia charitas dei dif
fusa est in cordib. nostris: nō per legis literā, sed per
spiritū sanctū, qui datus est nobis. Hæc est lex liber
tatis, nō seruitutis. Inquantū quisq; spiritu ducit, nō
est sub lege: q̄a quantū cōdelectatur lege dei, non est
sub legis timore. qui timor tormētum habet, nō dele
ctationem. *Manifesta autē sum opera carnis.* Nec difficile
est discernere inter carnalia opa atq; spiritualia. *Quæ*
sum, fornicatio. Principiū operū carnis, fornicatio. *Im*
mūditia, impudicitia, luxuria, idolorū seruitus. Quā faciebat
Onā, filius Iudæ. *Veneficia, inimicitia, comētiones, æmulatio*
nes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates,
comessationes. Inimicitias & cætera similia carnalia di
xit, quæ animę sunt, nō carnis: ne Manicheū carnem
accusare putarent. Sed omne malū carnale definiuit,
q̄a carnalia cogitādo efficitur. Omne uero bonū spi
ritale, q̄a desursum descēdit. Et his similia. Potestis ex
his cætera ipsi colligere. *Quæ prædico uobis, sicut prædixi*
quoniā qui talia agūt, regnū Dei non cōsequemur. Notandū
itaq; plangendūq; quod cōtendentes, & dissidētes,
& iracun-

AD GALATHAS. 325
& iracundos, cū idololatriis, ueneficiis, & homicidiis,
penitus exclusit à regno. *Fructus autē spiritus est charitas.*
Omniū uirtutū prima est charitas, quæ sicut notauim
us, in quatuor diuiditur partes, in dilectionem
Dei, in suam uniuscuiusque, in proximi & inimici.
Gaudium. Spiritale. *Pax.* Si tranquilla mens nullis pas
sionibus perturbetur. *Longanimitas.* Iniurias illatas
sustinere. *Bonitas.* Semper benefacere uelle. *Benignitas.*
Nulli iniuriam facere: sed & sibi factam parienter to
lerare. *Mansuetudo, fides.* Notandū, quod & fides à deo
datur: quam inter fructus spiritus septimo loco apo
stolus posuit, & hoc notandum, quia à Deo est fides,
uel deo credere, uel hominibus promissa complere.
Modestia. Non irasci. *Cominemia, castitas.* Continentia
pro tempore est: castitas sempiterna. Et non solām
à fornicatione, sed ab omni iniquitate contineri. *Aduersus*
huiusmodi non est lex. Non enim ista prohibuit: &
qui nouum implet, non est in ueteri testamento. *Qui*
autem sum c h r i s t i, carnem suam crucifixerunt cum uitijs,
& concupiscentijs. Si omnia simul uitia crucifixa sunt,
& caro quasi pendens nihil concupiscit, ut quid no
bis legem, quæ data est ad uitia cōtēdenda? Simul il
lud notandum, quod eos dixerit c h r i s t i esse, qui
carnem cum uitijs, & concupiscentijs crucifigunt.
Contra illos qui solam fidem sufficere arbitrantur.
¶ Si uiuimus spiritu, spiritu & ambulemus. Per spiritum C A P. V I.
uitam habemus, si spiritaliter conuersemur, & non
legi carnaliter seruiamus. Quis est autem qui uiuit
spiritu, nisi absconditus homo noster, qui & iuxta
carnem interdum solet uiuere: sed cū spiritu uixe
rit, spiritu ambulat. Cum in carne uoluerit ambula
re, uiuens mortuus est. Vir perfectus in c h r i s t o,
semper uiuit spiritu: spiritu obedit, nunquam uiuit
X 3 incar-

in carne. E contra qui se totū carni dederit, & passionibus deputarit, nunquā uiuit in spiritu. Inter hos mediū sunt, quos nec spirituales possumus appellare, nec carneos: sed qui inter uirtutes & uitia fluctuantes, nunc ad meliora retrahuntur, & spiritus sunt: nūc carnis lubrico supplantantur, & caro sunt. Si spiritu, inquit, uiuimus: spiritu obtemperemus, ne quāq̄ per legem, sed per charitatem, nobis inuicē feruientes. Non debemus de scripturarum interpretatione contendere, & dicere. Verbi gratia: Circumcisio melior est: non, sed præputium. Contemnenda historia, & allegoria sequenda: imō allegoria uana est, & umbratica, & nullis ueritatis sulca radicibus. Unde uenit, ut inuicem nascantur inuidiæ. Excludere enim, ait, uos uolunt, ut illos emulemini: non tã ueritatem legis uolentes docere, quā uincere. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidemes. Itæ grandes expositiones de commentis sancti Hieronymi sunt ad Galathas. Inanis gloria est, si in ijs sunt quæ non præcipiuntur in lege, ut ab abstinentia omnis carnis cogamus facere q̄d facimus, & cum ipsa iam non potuerimus hæc superflua esse dicimus. Dicam planē, nec tacebo passionem meam, passionem penē communem, non de diuitijs, non de potentia, non de pulchritudine, & corporum uenustate gloriandū: hæc enim manifestē inter carnis opera numerātur. Eleemosyna si ob laudem fiat, inanis est gloria: Longa oratio, pallor ex ieiunio sequens. Non mea sunt uerba, sed saluatoris in euangelio per tonantis. Ipsa quoq̄ castitas in matrimonio, in uiduitate, in uirginibus, sæpe plausum quærit humanum: & quod dudum timco dicere, sed dicendum est, martyrium ipsum si ideo fiat, ut admirationi & laudi habeamur

beamur à fratribus, frustra sanguis effusus est. Loquatur apostolus, loquatur uas electiōis: Si tradidero corpus meum, ut glorier, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. Ille qui dixerat, Scio hominē in *CHRISTO*, ante annos quatuordecim siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit, raptū uique ad tertium cælum: & reliqua. Illi inquam, qui plus omnibus laborauit, ne magnitudo reuelationū extolleret eum, datus est stimulus carnis eius, angelus sathanæ, qui eum colaphizaret, ut non extolleretur. Et certe ter dominum rogauit, ut discederet ab eo: sed dictum est ei, Sufficit tibi gratia mea. Virtus enim in infirmitate perficitur. Quid tam Dei opus, quā scripturas legere, in ecclesia prædicare, sacerdotium cupere, ante altare domini ministrare? Sed hæc, nisi aliquis omni diligentia custodierit cor suū, de cupiditate laudis oriūtur. Videas plerosq̄ (quod etiam Tullius ait) libros suos de contemnenda gloria inscribere: & causa gloriæ proprij nominis titulos prænotare. Interpretamur scripturas sæpe, & quæ digna lectiōe sunt scribimus, & nisi causa *CHRISTI* fiant, sed memorię in posteros, & famę in populo, totus labor irritus fiet: & erimus quasi tympanum sonans, & cymbalum concrepans. Videas plerosq̄ de scripturis, inter se contēdere, & athleticum scamma Dei facere sermonem: inuicem prouocant: & si uicti fuerint, inuidet: inanis quippe gloriæ cupidi sunt. Fratres, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: uos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis. Præuenitur humana fragilitas in leuioribus, quæ ex insperato contingunt: ceterū non est præuentio, ubi aliquid cum consilio diu meditato committitur. non illis dicit, qui non fuerant persuasi, ut non

mansuetē corrigant præuentos. Sciens Paulus eius Dei se esse cultorem, qui nollit mortem peccatoris, sed penitentiam, & omnem creaturam, licet nõ peccet, tamen posse peccare: eum quoque, qui spiritualis est, cohortatur sui timore, ne peccet, & manum porrigere corruenti: Et pulchrè præoccupatum in delicto hominem uocat, qui mori possit, ex ipso nomine fragilitatem conditionis ostendens: ut dignus sit uenia, qui uelut homo errore deceptus, & mersus in uoraginem, seipsum sine auxilio et adiutore erigere non possit. Norandū, quod nõ peccatis pluribus, sed qui uitio aliquo præoccupatus errauit, illi lenitatis spiritū et mansuetudinis in correctione peccati spiritualis adhibeat, ne rigidus, ne iratus, et tristis corrigere cupiat errantem: sed prouocet eum sponte ad salutem, ueniam repromittens: & CHRISTI testimonium proferat, quo graui legis & peccatorū onere depressos ad iugum suum suauē, et leuē inuitet onus: ut discat quia humilis sit, et mitis, et mansuetus corde, & inueniat requiem animæ suæ. Utamur hoc testimonio aduersus hæreticos, qui diuersas fingentes fabulas, natura autē spiritalem esse arborem, & nunquā malos adferre fructus. Ecce apostolus, cuius & ipsi autoritatem sequuntur, dicit eos qui spiritales sunt posse peccare, si per altitudinem cordis sui inflentur & corruant. Quod & nos quoque fatemur, & eos quoque spiritales fieri si ad meliora reuertantur. Opponi potest illud, quod ad Corinthios scribitur: Quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Si enim ibi ad peccatores non in spiritu mansuetudinis, sed in uirga uenire se dicit: quomodo nunc illis, qui in aliquo peccato præuenti fuerint, non uirgā adhibet, sed spiritum mansuetudinis?

nis? Verum ad eos dicitur, qui post peccatum nõ sentientes errorem suum, nolēbāt maioribus suis subdi, & penitentia corrigi. Vbi uerò peccator intelligēs uulnus suum, tradit se medico curandum, ibi non est uirga necessaria, sed spiritus lenitatis. Sed & illud fortè queritur, Quod si propterea instruerē quis debeat peccatorē in spiritu lenitatis, quia consideret se, ne & ipse tenteretur: ergo iustus, qui de sua certus est mente, qui scit non posse se labi, non instruet peccatorem in spiritu lenitatis? Ad quod dicimus etiā si uicerit iustus, sciens quāto labore superauerit: magis peccati ueniam largietur. Si quis ergo usque ad senectam in uirginitate permanserit: ignoscat ei, qui adolecentiæ quodam calore deceptus est, sciens quantis difficultatibus illam transierit ætatem. Si quis pro nomine CHRISTI confessione cruciatus in tormētis uiderit quēpiam denegasse: compatiatur uulneribus negatoris, & nõ tam illum uictum, quā se uicisse miretur. Cautelam quoque scribentis attendite, quia nõ dixit, Considerans te, ne et tu cadas: sed, ne tu tenteris. Vinci quippe, uel uincere, nonnunquam adiutore Deo in nostra est potestate. Ceterum tentari in potestate tē tantis est: si enim saluator tentatus est, quis potest esse securus intentatū se uitę huius maria transire? Non ergo Paulus desperat salutem: sed manū porrigit deprecanti, & quantum in se est, flet cum flente: infirmatur cū infirmo, suaque iudicat aliena peccata. Iste per charitatem adimplet legem CHRISTI, quæ lex est, Hoc est mandatum meum, ut diligatis inuicem. Quæ lex filij Dei est? Diligite alterutrum, sicut & ego dilexi uos. Qui clementiā non habet, nec indurus est uiscera misericordię, & lachrymarum, quamuis spiritalis sit, non adimplet legē CHRISTI. Sed & si quis

infirmos in fide est, & adhuc lacte nutritur infantis, nec potest iam cito à legali obseruatione ad spiritalia sacramenta transire: uos qui robustiores estis, eius onera portate: ne per scientiam uestram frater pereat, pro quo CHRIS TVS est mortuus. Portat quoque fratris necessitatem, qui grauatam pauperem onere egestatis adiuuat: & facit sibi amicos de iniquo mamma. *Considerans teipsum, ne & tu tenteris, Quia & tu homo es, & potes in aliquo præueniri, & adiutorio indigere. Sani enim infirmos sustinent, & mortuos sepeliunt: quia & ipsi infirmari, & mori posse se credunt. Alter alterius onera portate. Verbi gratia: Iram fratris tu portabis, cum tu aduersus eum non irasceris. Et rursus: Eo tempore quo te ira præoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate superportet. Certè uel si quis in se loquacitatem uicerit, & pertinaciam nondum uicerit, alius uerò adhuc loquax, sed iam pertinax non sit: debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Et sic adimplebitis legem CHRIS TI. Lex CHRIS TI charitas est. dicit enim, Mandatum nouum do uobis, ut uos inuicem diligatis, sicut ego dilexi uos. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Qui se putat non posse tentari, siue plus de se laudanti se, quàm suæ conscientia credit, seipsum seducit. Si quis non uult onera aliena portare, & immisericors suo tantum opere & uirtute contentus est, non querens quæ aliena sunt, sed quæ sua: hoc est, sui tantum amator, & non etiam Dei, ipse se seducit. Opus autem suum probet unusquisque. Qui conscientiam operis boni, & seipsum considerans, opus suum non reprehendit, non debet de hoc apud alium gloriari, & laudem*

dem suam foras fundere, & communicare cum cunctis, & ex hominum quærere fauore iactantiam: sed in semetipso habeat gloriam, & dicat: Mihi absit gloriari, nisi in cruce domini nostri IES V CHRIS TI, per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo. Qui gloriam quærit ab altero, huic nec mundus crucifixus est, nec crucifixus est ipse cum CHRIS TO. Recepit quippe quod quærebat ab hominibus mercedem suam. Et sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. In sua conscientia, non in alterius adulatione. Item aliter. Hoc est portare oleum secum: non ex aliena laude pendere: sed quam gloriam in se habebit, nisi in eum cui dicitur, Gloria mea, & exaltans caput meum? qui gloriatur in sua iustitia, non in alieno peccato. Nihil enim proficit per alterius detrimentum, nec ex illius delicto in die iudicij quanto est iustior apparebit. *Unusquisque enim onus suum portabit. Si unusquisque onus suum portabit, alter alterius onera portare non poterit. Sed uidendum quod ibi præceperit, ut peccantes in hac uita nos inuicem sustentemus, & in presenti seculo alterutrum auxilio sumus. Hic autem de domini dicat in resurrectione iudicio, quod non ex alterius peccato, sed iuxta nostrum opus sumus recepturi: in die iudicij hoc erit. Nam hic peccantes in hac uita inuicem nos sustentemus: et ideo dixit, Inuicem onera uestra portate: &c. Onus suum portabit. Non enim onus eius laus auferet seducenti. Communicet autem is qui catechizatur uerbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis. Communicet siue obediëntia, uerbo, & actibus, imitatione, siue substantia uictus qui à magistris spiritalia accipitis: magistris carnalia præbete. Nolite errare, Deus non irridetur. Homo potest à serpente Dei uim dictam negante irrideri, sicut Eua. Nam Deus exhibet quod*

quod promittit. Nam ut omnem diaboli astutiam excluderet, amplius Adę & Euę reddidit quàm promissit. Et uxori Loth, etiam quod non prædixerat, fecit. Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Et quantum seminauerit. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui spem ponit in circuncisione carnali, uel qui uitia seminat in spiritali conuersatione, uel in fide. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam. Omne quod loquimur, agimus cogitamus, in duobus seminatur agris, carne & spiritu: si bona sunt quæ de manu, corde, ore promuntur, seminata in spiritu, uitę eternę fructibus redun dabit: si mala ab agro carnis excepta, corruptionis nobis segetem pullulabunt. Item aliter: Qui legē carnaliter intelligit, repromissiones quoq; carnales, & quæ in præsentī seculo corrumpuntur, expectat. Qui autem spiritalis adiutor est, seminat in spiritu, & de spiritu metet uitam æternam. Illud etiam obseruandum, quod qui seminat in carne, cum additamento sua, ponitur: qui autē seminat in spiritu, non dicitur, in spiritu suo: sed simpliciter, in spiritu: qui enim bona seminat, non in suo spiritu, sed in Dei spiritu: & ideo nemo sibi aliquid tribuat: quia Dei dona sunt, quæ cunctę bona sunt. Bonum autem facientes non deficiamus. Sicut in ecclesiastico scribitur, Non impediatis orare semper: & non uerearis usq; ad mortem iustificari: quoniam merces Dei in æternum manet. Indeficientem ergo iustitiam indeficiens præmium suble queretur: qui enim perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit. Cohortatur eos ad studium perseuerantię, qui in hac uita mercedē boni operis expectant: ne scientes quia sicut in semine aliud sationis, aliud messis est tempus, sic & in præsentī uita sementis est ope

ra, quæ

ra, quæ uel in spiritu uel in carne metuntur. Messis uero futurum iudicium: & pro qualitate, uel diuersitate sementis diuersas nos facere messuras, centesimum, sexagesimum, & trigessimum fructū: quam segetem nemo potest metere deficiens. Qui enim perseuerauerit, ut supra dictum est, usq; in finem, hic saluus erit. Quale est autem, ut cum peccatores cotidie in malis operibus augeantur, nos in bono opere lassemur. Tempore enim suo metemus non deficientes. Nunc tempus seminandi est, nō metendi: Non ergo hic mercedem nostram quæramus accipere: ne chyme tenera herba dimissa in præsentī ut hac herba non prematur, & non sit quæ in futuro metatur. Dicitur enim nobis, Recepistis bona uestra in uita uestra. Et iterum, Recepistis mercedem uestram. Ergo dum tempus habemus operemur bonum ad omnes. Tempus semētis, ut diximus, tempus est præsens, & uita quam currimus: in hac licet nobis quod uolumus seminare. Cū ista uita transferit, operandi tempus auferetur: siue ægrotemus, siue sani simus: humiles, uel potentes: ignobiles, uel honorati: esuriētes, atq; uescentes: omnia in nomine domini cum patientia & æquanimitate faciamus, & implebitur in nobis illud, quod scriptum est, diligentibus autem Deum omnia cooperantur in bonū. Quod si nos oportet in cunctos indifferenter liberalitatis frēna laxare: quanto magis in domesticos fidei, & in Christianos, qui eundem habent patrem, & eiusdem magistri appellatione censentur? Videtur mihi locus iste posse superioribus cohærere, ut domesticos fidei magistrōs nominet: quibus supra omnia quę purantur bona ab auditoribus suis iusserat ministrari. Vltimum sementis hoc tempus est: festinemus ergo campos omnes serere, et mæximē

ximè eos qui sunt uberrimi repleamus : ne incipia-
 mus tempore messium alijs epulantibus esurire . Ma-
 ximè autem ad domesticos fidei . Et Iudæis , & paganis ,
 atq; Christianis , & bonis , & malis misericordiam fa-
 ciamus : ne eis quod Deus non negat denegemus :
 maxime tamen ijs , qui peculiarem fidei exhibent fa-
 mulatum . Videte qualibus literis scripsi uobis mea manu .
 Intelligite quàm fiducialiter scripserim , & nemi-
 nem pertimuerim , qui literas mea manuseripsi .
 Quicumq; enim uolunt placere in carne . Qui Iudæis carna-
 libus placere desiderant , crucis CHRIS TI persecu-
 tionem sustinere timentes , non uestre aliquid salu-
 ti prouidentes . Hi cogunt uos circumcidi , tamum ut crucis
 CHRIS TI persecutionem non patiamur . Caius , qui & Iu-
 lius Cæsar , & Octavianus Augustus , & Tyberius
 successor Augusti , leges promulgauerant , ut Iudæi ,
 qui erant in toto orbe Romano dispersi , proprio ri-
 tu uiuerent , & patrijs ceremonijs uiuerent . Quicun-
 que igitur circumciscus erat , licet in CHRIS TVM cre-
 deret , à gentilibus quasi Iudæus habebatur . Et ne-
 mo eum persequabatur : quam circumcissionem nunc
 Apostolus confidentiam nominat : & ideo dicit ,
 Quicumque uolunt placere in carne , hi cogunt uos
 circumcidi tantum , ut crucis CHRIS TI persecutio-
 nem non patiantur . Neque enim qui circumciscuntur le-
 gem custodiunt : sed uolunt uos circumcidi . Velut si circunci-
 sio legem faceret custodiri , aliquid uideretur habe-
 re rationis ista persuasio : sed propter terrenam fe-
 licitatem uel cupiditatem adipiscendi , uel timore
 amittendi : & ideo non uere custodiunt : quoniam car-
 nalis cupiditas qua peccatur , mutatur potius , quàm
 augetur , cupiditate alia non sanatur : quia facit eos
 carnalis timor & cupiditas seruos : quia carnaliter
 cuncta

cuncta obseruare se credunt . Ut in carne uestra glorien-
 tur . Siue quòd discipulos ad se transfuderint . Mi-
 hi autem absit gloriari , nisi in cruce . Apud Iudæos . Domi-
 ni nostri I E S V C H R I S T I . Non in propria iusti-
 tia uel doctrina , sed in fide crucis , qua mihi omnia
 peccata dimissa sunt , ut ego mundo morerer : & ille
 mihi solus potest in cruce CHRIS TI gloriari , qui
 tollit eam , & sequitur saluatorem : qui crucifixus car-
 nem suam cum uitijs : & concupiscentijs : qui mor-
 tuus est mundo , & non contemplatur ea quæ uiden-
 tur , sed quæ non uidentur . Per quem mihi mundus cruci-
 fixus est , & ego mundo . Mortuus . In C H R I S T O enim
 I E S V neque circumciscio aliquid ualet , neque præputium : sed
 noua creatura . Hoc tempore neque circumciscio pro-
 deest , neque præputium nocet . Sed hoc solum pro-
 deest , si quis renatus noua conuersatione utatur , si-
 cut ait propheta , Innouate uobis noualia : & ne se-
 minaueritis in spinis : circumcidite uos Deo uestro ,
 & circumcidite præputium cordis uestri . Et quicum-
 que hanc regulam secuti fuerim . Hanc regulam qua in so-
 la fide spes ponenda est . Pax super illos , & misericordia .
 Super Christianos : Nam Iudæi secundum car-
 nem sunt Israël . Et super Israël Dei . Est enim Israël ,
 & non Dei : id est , carnalis , non enim omnes qui
 ex Israël hi Israëlita . De cætero nemo mihi molestus
 sit . Nemo me amplius interroget quasi dubitans .
 Omnem enim ueritatem expolui . Ego enim stigmata
 domini nostri I E S V C H R I S T I in corpore meo por-
 to . Ego enim signa & characteres non circumcissionis ,
 sed crucis per passionem in corpore meo circumfero :
 & plagas uel flagella quæ propter C H R I-
 S T V M sustinui . Gratia domini nostri I E S V C H R I-
 S T I cum spiritu uestro fratres , Amen . Subscriptio Pau-

336 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
li talis est. Optat autem ut gratia cum eis domi-
ni, non legis opera, comiteretur: Cum spiritu, inquit,
non in carne, in cuius circumcisione gloriantur car-
nales, uos autem spiritaliter circumcisi estis, & spiri-
tali-ter conuersamini.

FINIS EPIST. AD GALATHAS.

● EPISTOLA BEATI ●

PAULI AD EPHESIOS.

ARGUMENTVM.

Ephesij sunt Assiani. Hi accepto uerbo ueritatis,
perititerunt in fide. Hos conlaudat Apostolus, scri-
bes eis à Roma de carcere. Ephesij ex Iudæis & gen-
tibus Apostolo prædicante crediderunt, quibus firmi-
ter stantibus scribit. In principio epistolæ Iudæos
appellans sacramenta CHRISTI, incarnationis ex-
ponit. Post ad gentes conuertitur, & horratur, ut
tantis beneficijs ingrati non sint. Deinde communi-
ter usq; ad finem moralia præcipit statuta.

PAVLVS apostolus CHRISTI IE-
SV. Sicut in omnibus epistolis au-
toritas præponitur apostolica.
Per uoluntatem Dei. Subauditur, pa-
tris: non meis meritis. Sanctis om-
nibus qui sunt Ephesi. Omnis san-
ctus, fidelis, nõ omnis fidelis san-
ctus. Baptizatis fidelibus siue fideliter seruantibus
sanctitatem: catechuminis qui habet fidem, quia cre-
dunt, sed non habent sanctitatē. Et fidelibus in CHRIS-
STO

AD EPHESIOS.

337

STO IESV. Quilicitis utuntur. Gratia uobis. Subsit.
Et pax à Deo patre nostro, & domino IESV CHRISTO.
Tunc uobis erit gratia, si ei non sitis ingrati, & sa-
lurem uestram non uestris meritis, sed eius gratiæ
deputantes. Pacem uerò reconciliationis seruauim-
us, si nihil eius bonitati, uel iustitiæ, deinceps cõtra-
rium faciamus. Consuetudo eius est saluatio cum ab
utroq; gratia optatur, unum esse monstratur. Bene-
dictus Deus & pater domini nostri IESV CHRISTI. A
laudibus Dei incipit, qui talia eis donauerit, quæ infe-
rius continentur. Qui benedixit nos in omni benedictione.
Non in aliqua: Ita ut nihil in ulla gratia desit. Spi-
ritali. Non carnali prosperitate, nec æterea abundan-
tia. In cælestibus. Rebus: non in terrenis. In CHRIS-
STO. In capite omnia membra benedixit, & elegit,
ut nos faceret sanctos, & immaculatos: non quia fu-
turi eramus, sed ut essemus. Sicut elegit nos in ipso. In
CHRISTO prædestinauit. Ame mundi constitutionem, ut
essemus sancti & immaculati. Quia Deo nihil est nouum,
apud quæ omnia erant, antequam fierent: non ut qui-
dam somniant, animas ante mundum in cælo fuisse
electas: sed ecclesia sua sine macula et ruga in illis est
præscientia prædestinata, atque electa quia ipse scit
qui sunt eius. Non sicut Pelagiani de hoc loco senti-
unt, quod acceptis præceptis possint solo libero ar-
bitrio esse immaculati, dicentes, Quoniam præsciuit
Deus nos tales futuros, ideo nos ante mundi consti-
tutionem elegit, & prædestinauit in CHRISTO. Sed
non ita est, nec quia futuros tales nos esse præsciuit,
sed ut essemus tales, per ipsam electionem gratiæ
sue nos tales ipse facturus, qua gratificauit in dile-
cto filio suo. Cum ergo nos prædestinauit, opus suū
præsciuit, quo nos sanctos & immaculatos facit. In
Y conspe-

338 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
conspēctū eius & in charitate. Non hominum. Qui præde-
stinauit nos. Hoc prædestinauit, ut infundendo fidem
filios Dei faceret omnes credētes. Loquebanur qui-
dem uerbum Dei cum fiducia omni uolenti crede-
re: sed ut crederent, iam Deus cor eorum terigerat,
sicut in ipsis Actibus legimus. Et credidit Lydia
purpuraria, cuius Deus aperuit cor, ut intelligeret,
quæ à Paulo dicebantur. Et, Scit dominus qui sunt
eius: & Præparatur uoluntas à domino. In adoptio-
nem filiorum Non naturam. Per IESVM CHRISTVM
in ipsum. Ut membra eius simus. Secundum propositum uo-
luntatis suæ. Non secundum merita nostra. In laudem
gloriæ gratiæ suæ. Ut laudemus gloriam iustitiæ & mi-
sericordiæ eius, quā contulit non merentibus. In qua
gratificauit nos. Gratia uel uoluntate sua gratos nos sibi
fecit in eo. Sic dicitur, gratificauit, à gratia, sicut iusti-
ficauit, à iustitia. In dilecto: in quo habemus redemptionem,
per sanguinem eius remissione peccatorum. In dilecto, sub-
audis, filio suo. Non quia futuros nos tales esse præ-
sciuit: sed ut essemus tales per ipsam electionem
gratiæ suæ tales fecit. Non solum nos redemit, sed
etiam peccata remisit, ut sine nostro labore iusti esse-
mus. Secundum diuitias gratiæ eius. Subauditur, habe-
mus nos redemptionem: nō secundū merita nostra.
Vbi sunt qui dicunt sua industria posse saluari? Quæ
superabundauit in nobis in omni sapientia, & prudentia: ut no-
tum faceret nobis sacramentum uoluntatis suæ, secundum bo-
num placitum eius. Plusquam abundauit, ut non solum
à morte redemptis peccata dimitteret, sed etiam tan-
tam nobis sapientiam donaret, ut uoluntatis eius oc-
cultā mysteria nosceremus, ipso pro sua clementia
reuelante in hoc sacramento uoluntatis suæ posuit
diuitias gratiæ suę secundum bonum placitum eius,
non

AD EPHESIOS. 339
non secundum nostrum. Quod proposuit in eo. In CHRIS-
TŌ, in quo electi & prædestinati sumus, ut nos ipse
faceret sanctos: non quod præuiderit sanctos. In dis-
pensationem plenitudinis temporum. In nouissimis tem-
poribus quando iam omnis dispensatio temporum
legis, & naturæ transacta est, atque prophetarum,
sicut alibi dicit: Cum uenisset plenitudo temporum,
misit dominus filium suum. Instaurare omnia in CHRIS-
TŌ. Hoc proposuit. Quæ in cælis, & quæ in terra sunt
in ipso. Multi super hac re diuersa senserunt: quidam
aiunt cælos animas, terram corpora accipiendum.
Alij cælos Iudæos, qui cælestia præcepta habuerant,
terram esse gentiles. Alij uerò asserunt in cælis non
angelos restauratos, sed eorum scientiam ex CHRIS-
TŌ tempore profecisse, qui tanquam ignari inter-
rogabant, Quis est iste rex gloriæ? & docentur do-
minum cum esse uirtutum. Sed quoniam restaurari
nō dicitur, nisi lapsum, melius est, si eorum gaudium
per salutem hominum restauratum esse dicamus,
quod ante habuerant, quàm homines à iustitia peni-
tus declinarēt. In terra uerò genus humanum restau-
ratum esse quis ambigat? Item aliter: Reparatur in
cælo illa, quæ cum principe suo cecidit angelorū por-
tio, per augmentum & societatem sanctorum, de qui-
bus scribitur, Sed sunt sicut angeli in cælo. Reparantur
quoque omnia in terra, cum etiam loco deficientium
Iudæorum admittentur credentes ex gentibus.
Et aliter: Restaurantur quæ sunt in terra, dū nos per
mediatoris nostri sanguinē, recōciliationemque repa-
ramur. Reparantur cælestia, cum de salute nostra
gaudium nascitur angelorum. In qua etiam nos sorte uo-
cati sumus. Nos qui ex Iudæis credidimus. Prædestina-
ti. Ante destinati, siue præcogniti, & præsciti: non
Y 2 quia

quia eramus, sed quia ab ipso de malis futuri eramus boni. *Secundum propositum eius.* Quia proposuit Iudæos primò restaurare, & sic gentes: licet pars crederit Iudæorum. *Qui omnia operatur.* Omnium causa uoluntas est Dei, quam rationabilem esse fidelium nullus ignorat, sine dubio bona. Si ipse omnia, ubi est superbia Pelagiana? Ipse ergo & ut credere incipiamus, operatur, qui omnia operatur. *Secundum consilium uoluntatis suæ.* Non secundum merita nostra. *Qui dicunt, Voluntas mea bona fecit me Christianum: cum audiuit, Secundum consilium uoluntatis suæ, taccant de meritis.* *Vt simus in laudem gloriæ eius.* *Vt per signa quæ facimus, laudetur gloria Dei.* Nos qui ante sperauimus in CHRISTO. Nos ex Iudæis, qui priores credidimus, siue ex lege cum sperauimus. *In quo.* In quo etiam uobis annunciata est salus. Et uos cum audissetis uerbum ueritatis, euangelium salutis uestræ. Genes subaudiendum. *In quo & credentes signati estis.* In quo euangelio, uel in CHRISTO, uno caractere signati, & hinc cognoscemini unus esse grex, quia & uos similiter ut nos uirtutes per spiritum operamini, quæ uirtutes arrha sunt futuræ hereditatis. Si ergo mortuos suscitare arrha est, quanta erit ipsa possessio? *Spiritu promissionis sancto.* Qui promissus est per Iohelem prophetam. *Qui est pignus hereditatis nostræ.* Pignus datur, ut promissis credatur. *In redemptionem acquisitionis.* Quos sibi sanguine acquisiuit. *In laudem gloriæ ipsius.* *Vt etiam in hoc nomen eius glorificetur à nobis.* *Propterea & ego audiens fidem uestram, quæ est in domino IESU, & dilectionem in omnes sanctos.* *Quàm firmiter credatis domino IESU, & omnes sanctos, sine exceptione personæ, uel notitiæ diligatis.* *Cauere enim à falsis prophetis, & non omni spiri-*

spiritui credere: non ante probationem iudicare præcipimur. *Non cesso gratias agens pro uobis.* Hoc est, fidem operibus comprobare: quia uobis dono misericordiæ suæ infudit fidem, qua crederetis, & charitatem, qua diligeretis. *Memoriam uestri faciens in orationibus meis.* In orationibus, non, ut quidam, iucunditate conuiuij: mihi autem nihil oratione iucundius. *Vt Deus domini nostri IESU CHRISTI pater gloriæ.* *Pater gloriæ domini nostri IESU CHRISTI.* *Det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis.* Quomodo Ephesijs à Deo sapientiam postulat, cum sciētiam inflare dixerit ad Corinthios: sed distat in effectu, quod non distat in nomine: Nam ibi de sciētia seculari loquitur, quæ stultitia est apud Deum: hic uerò cœlestem, diuinamq; sapientiam petit, quam qui habuerit, humiliari magis poterit, quàm inflari: & per quam dono Dei omnes possunt acquiri uirtutes: quia scientia sicut sine charitate inflat, ita cum charitate ædificat. *In agnitione eius.* Quomodo optat, ut agnoscant Deum, quem usq; adeò sciebant, ut ei credentes pro eo omnes diligerent sanctos? Sed ut perfecte cognoscant, quia Dei gratia non suo merito sunt saluati: & quanta sit uirtus & magnitudo eius. Virtus, quia potest promissa præmia, uel pœnas implere: magnitudo: quia ubiq; est, & nihil eum potest latere. Qui enim hæc cognouerit, & pro certo habuerit, peccare capitalia pertimescit. Nam qui humanam præsentiam erubescit, multo magis diuinam. Inde filij Heli sacerdotis Deum nescisse dicuntur, quia eius præsentiam & potentiam minime timuerunt. *Illuminatos oculos cordis uestri.* *Spiritalia promissa non nisi spiritualibus oculis præuidentur.* *Vt sciatis quæ sit spes uocationis eius: quæ diuitiæ gloriæ hereditatis eius.* *Si scieritis ad quam*

spem uocati estis, omnem spem seculi facile contemneris. Et si diuitias hereditatis Dei uideritis, omnis terrena uobis sordebit hereditas. Nemo enim regnum cum opibus suis sperans curat: æs aut plumbum possidere dignatur. In sanctis. In iustis, & sanctis: non omnibus hominibus. Et quæ sit supereminens magnitudo uirtutis eius in nos qui credidimus. Quis potest comprehendere magnitudinem uirtutis eius, & ineffabilem bonitatem, quam uel in eos qui ex circumcisione, uel in eos, qui ex gentibus crediderunt contulit, ut eos faceret credentes, et filio suo faceret membra, qui est caput ecclesiæ suæ, & ad suam dexteram in cælestibus collocaret? Secundum operationem potentie. Non secundum legem uel naturam. Virtutis eius, quam operatus est in CHRISTO. Hæc est supereminens magnitudo uirtutis eius super nos. Suscitans illum à mortuis. Nostræ naturæ assumptionem. Et constituens ad dexteram suam in cælestibus super omnem principatum, & potestatem, & uirtutem. Dextera pro honore ponitur, ac beatitudine: non ut Deus corporeus esse credatur: nam & pater à dextris filij esse dicitur, sicut scriptum est, Dominus à dextris tuis confregit. Ambō ergo à dextris sunt, quia nihil est in diuinitate sinistrum. Dextera ergo Dei beatitudo: sessio, habitatio intelligenda est. Et dominationem. Quia unum cum Deo, uel in Deo est. Et omne nomen quod nominatur. Si quod est aliud, quod nescimus. Non solum in hoc seculo, sed & in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius. In futuro: hoc est, in cælesti, quod nobis futurum est, non Deo, nec sibi. Et ipsum dabit caput omni ecclesiæ. CHRISTVS caput ecclesiæ est, omnium plenitudo membrorum. Quæ est corpus ipsius: plenitudo eius. Capitis. Qui omnia in omnibus ad-

imple-

impletur. Qui totus in membris omnibus adimpletur, non in singulis, ne ulla diuersitas meritorum sit: quando omnes crediderint, & perfecti fuerint, tunc erit corpus perfectum in omnibus membris. ¶ Et CAP. II. uos cum essetis. Hinc illis uult ostendere quantum eis beneficij sit collatum. Mortui delictis, & peccatis uestris. Morte peccati. contra Pelagianos, qui naturam tantum defendunt, quantum ratio non habet: & dicunt fidem ex natura esse. Quid enim boni potest mortuus facere? In quibus aliquando ambulastis. Iam uero non ambulatis. Secundum seculum mundi huius. Ideo seculum homines seculi dicimus, sicut dicimus domum uel bonam, uel malam, dum habitantes in ea intelligimus homines seculi. Idola colentes nominat seculum, sicut & serpentes, quorum similes eramus sequentes diaboli uoluntatem. Secundum principem potestatis aeris huius. Secundum principem illius potestatis, qui in hoc aëre uentoso est de cælis deiectus. Spiritus qui nunc operatur. Suasione, non ui. In filios diffidentie. In eos qui nō credunt: unusquisq; illius filius efficitur, quem imitatur, siue quo dignus est: quomodo filij iræ, & mortis, & gehennæ. In quibus & nos. Non solum uos. Omnes aliquando conuersati sumus. Gentes Deum nō credendo, Iudæi malè uiuendo: omnes originali peccato detinebamur. In desiderijs carnis nostræ, facientes uoluntates carnis, & cogitationum. Quando anima nostra rebus terrenis & carnalibus inhaerebat: non solum desiderans, sed & faciens quæ cogitatio suggererat. Et eramus natura. Ita nos paternæ originis mala consuetudo possedit, ut omnes ad damnationem nasceremur. Filij iræ, sicut & ceteri. Filij iræ, sicut supra diffidentie, filij Adæ, filij uindictæ. Hæc audiant, & erubescant, qui tantum uitiatæ naturæ

Y 4 tri-

tribuunt, ut Apostolo contradicant, & à fide exorbitent. Deus autem qui diues est in misericordia. Non solum in uirtute, sed etiam in misericordia. Misereris autem, ait, omnium, quia omnia potes: & diligis ea quæ creasti: nec enim odians aliquid constituisti. Propter nimiam charitatem suam. Nimia charitas est, rebelles seruos, & impios, uelut filios diligere. Vnde considerandum est, quantum diligit iam sanctos effectos, qui tantum amauit peccatores & impios. Quæ dilexit nos. Et miserus est nostri. Et cum essemus mortui peccatis. Rei mortis iam quasi mortui uiuebamur, non solum in originali peccato, sed etiam actuali. Conuiuificauit nos. CHRIS T O. Sine peccato per baptismum faciendo, & resuscitando: nec debemus desperare in uobis fieri quod nostra natura iam possidet in CHRIS T O. Cuius gratia estis saluati. Gratis, non merito nostro, ut humilietur humana superbia, quæ se de meritis iactat, & sciat gratiam gratis datam. Et conresuscitauit, & confedere fecit in cælestibus in CHRIS T O I E S U. Quia ubi caput est, ibi erit & corpus, sicut & ipse ait, Volo ut ubi ego sum, & ipsi sint. Ut ostenderet in seculis superuenientibus. Antè prædestinauit quod erat modo facturus. Abundantes diuitiis gratiæ suæ in bonitate. Vere abundans gratia, ut non solum peccata donaret, sed etiam cum CHRIS T O resuscitaret: & nec hoc sufficit, nisi etiam nos ad dexteram Dei in cælestibus collocaret in assumpto homine. Super nos in CHRIS T O I E S U. In corpus CHRIS T I, uel exemplo eius. Gratia enim estis saluati. Non meritis uestris, sed gratia gratis data. Hoc contra eos qui dicunt, quod suis meritis saluentur. Per fidem. Per solam fidem, quam sanctus spiritus dono suo infundit, Et hoc non ex uobis. Dei enim

donum

donum est. Sed dono gratiæ, ne dicerent, quod fides ex ipsis esset, & non ex Deo. Nō ex operibus uestris, ut ne quis gloriatur. Ne quis gloriatur se suis meritis accepisse. Ipsius enim sumus factura. Quia nuper sumus in CHRIS T O renati, ut in bonis operibus Dei adiutorio ambulemus, quæ in euangelio sunt ostensa. Creati in CHRIS T O, in operibus bonis. Non de illa creatio ne dicit, qua in Adam, uel ex Adā nascimur, sed qua in baptismo per gratiā reformamur, ut ipsius adiutorio in bonis operibus ambulemus. Hæc omnia ex gratia eueniunt, uel præparantur: nam quod sequitur, Quæ præparauit Deus, id est, prædestinauit. Quæ præparauit Deus, ut in illis ambulemus. Præparauit Deus in præscientia sua: & nunc dedit per gratiam suam, secundum nouum hominem ambulemus: id est, prædestinauit: prædestinatio sine præscientia esse nō potest. Propter quod memores estote, quod aliquando uos gentes. Cōmemorat illos de quāta ignobilitate ad summā regni perducti sunt, ut non sint ingrati ei qui hoc illis gratia sua præstare dignatus est. In carne, qui dicebami præputium. Gentes præputium, Iudei circumcisio dicebantur. Ab ea quæ dicitur circumcisio. Non in corde per spiritum. In carne manu facta. Humana. Quia eratis in illo tempore sine CHRIS T O, alienati à conuersatione Israël. Quia illi CHRIS T V M in multis mysterijs & sacramētis habebant promissum: Vos autem idola cæca, & muta sequentes, nec in nomine CHRIS T V M sciebatis, qui Dei populus habebatur. Et hospites testamētum. Etiam si aliqui credebāt, proselyti, hoc est, peregrini habebantur: quia extraneæ erant gentes ab Israël & à CHRIS T O. Promissionis spem non habētes. Sicut illi sperabant promissa Dei quæ promiserat Abraham, in CHRIS T O salutem esse uenturam. Et sine

Y 5 Deo

Deo in hoc mundo. Multos enim falsos deos sequentes, unum & uerum amiserant. *Nunc autem in CHR ISTO IES V.* Vnum estis in corpore eius, id est, ecclesia. Vos qui aliquando eratis longe à Deo, facti estis propè. Ita ut Iudæis & quaremini. In sanguine CHR ISTI. Credite uos eius sanguine liberatos, qui uos illis æquauit. Ipse enim est pax nostra. Reconciliatio populi utriusq; ad inuicem, & ad Deū. Qui fecit utraq; unum. Gregem. Et medium parietē macerie. Medius quasi paries & maceria sepebant: inter utrunq; populum onera legis, quæ gentes deterrebant, ne Israëlítico populo iungerentur. Ipse paries inimicitia nominatur. Vel certe peccata tam actualia, quàm originalia, quæ à Deo separare noscuntur, merito inimicitiz dicuntur. Soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum. Hoc est circuncisionis & cæterorum, quæ non Dei uoluntas, sed populi duritia exigebat. Has inimicitias tulit dominus, & pacem refudit, legemq; euacuans, ut duos cōderet in uno nouo homine: in quo non solū interiorem & exteriorem, sed etiam Iudæum significat, & Græcum, ut esset omnia, & in omnibus. Dominus enim sabbati, superstitionem tulit sabbati corporalis, & quasi medium soluit legis parietem, qui nos ab ea pietate, quæ secundum Deum est, decretorum difficultate prohibebat: quia impossibile erat gentibus iuxta legem Moyse militare Deo. *Decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum in unum nouum hominem.* Per fidem solam iustificās: & dum decernit, sola moralia ista destruxit, quo non solū exteriorem & interiorem, sed etiam in unum populum Christianū ex duobus populis factū. *Faciens pacē, & reconciliat ambos in uno corpore Deo.* Quia ambo fuerant per peccatum auersi. *Per crucē.* Per solam fidem crucis, quæ neminē deterret.

deterret. Non enim grauis est, quam subito accipere etiam Iatro potuit crucifixus. *Interficiens inimicitiam separationis. In semetipso.* In carne sua. Et ueniens euangelizauit. Ad hoc uenit. *Pacem uobis, qui longè fuistis.* Gentibus loquitur, qui longè à Deo discesserant: non loco, sed idola colendo. Et *pacem his, qui propè.* Iudæis. *Quoniam per ipsum habemus.* Nemo uenit ad patrem nisi per me. Ambo accessum. Populi. In uno spiritu ad patrem. Vnum corpus, unum spiritum habet. Ergo iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis ciues sanctorum & domestici Dei. Iam non extranei, nec profelyti, nec enim separauit uos à populo suo, sicut prædixit Esaias, Ciues eiusdem sunt & originis & habitationis. *Superædificati super fundamentum.* Fundamentum apostolorum & prophetarum CHR ISTVS est, qui etiam lapis dicitur angularis: ut scriptum est, Lapidē quem reprobauerunt & edificantes, duos parietes coniungens & continens. Et fundamentum autem, & summus, quia in ipso & fundatur & consummatur ecclesia. *Apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide CHR ISTO IES V.* Prophetarum, noui non ueteris testamenti: alioquin priores propheta nominasse debuerat. In quo omnis ædificatio constructa crescit. Ad comparationem templi Salomonis dicitur intrui corpus CHR ISTI, id est, ecclesiam: ut multo maiorem habeat munditiam, et sanctitatem ueritas, quàm imago. *In templum sanctum in domino.* In templo sancto non possunt poni lapides non sanctificati. In quo et uos. Vt & uos sitis Dei habitaculum spiritale, id est, non manu factum. *Coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.* Apostolis & prophetis. ¶ Hu CAP. III. us rei. Huius, quam superius memorauit, quod filius dei descendens de cælis, & Iudæos & gentes saluauerit,

uauerit, & unum fecerit gregem. Gratia. Dono Dei, Ego Paulus unctus CHRISTI IESU. Siue unctus carnis, siue unctus amore CHRISTI, non possum meā, nisi dominus dederit, facere uoluntatem. Quando se unctum nominat, confirmat euangelium, ostendens quāta sit spes eius, pro qua talia pati libenter amplectitur, cum possit apud Iudæos ut legis doctor, & magnis diuitijs abundare, & summo honore haberi. Pro uobis gentibus. Secundum euangelium inimici propter uos: quia eos unum esse dicebat. Si tamen audistis, si firmiter retinetis. Dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in uobis. Quis fidelis seruus & prudens, quæ constituit dominus super familiam suam, ut det illi escam in tempore? Hæc est dispensatio prædicationis. Diligenter aduerte, quæ gratiæ Dei tribuit quod est, ne aliquis de meritis extollatur: & dum sibi tribuit, quod habet, dono Dei existat ingratus. Quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum. Iudæos & gentes unum esse in CHRISTO, secundum reuelationem, non secundum humanam doctrinam. Sic ut supra scripsi in breui, prout potestis legemes intelligere. Non quantum ego scribere poteram, sed quantum intelligere ualebatis. Prudentiam meā in mysterio CHRISTI. Non in eloquētia seculari. Quod alijs generationibus non est agnitū filijs hominū. Sciebāt quidē antiqui prophete, gentes esse uocandas: sed nesciebāt nullā distantiam futuram inter Iudæū & gentilē: siue non ut homines prophete loquebantur, sicuti nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis. Prophetis noui testamēti, quibus nunc asserit reuelatum. In spiritu. Per spiritum. Esse gemas coheredes. Non solūm coheredes, quod potest esse diuersi generis: nec solūm corporales, quia possunt eiusdem generis filij, non eiusdem esse in heredi-

hereditate substantiæ. Sed & concorporales, & participes promissionis in CHRISTO IESU. Vnius corporis. Per euangelium, cuius factus sum minister. Omnibus in notescit, propriè hoc mihi donum collatum esse. Secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi. Non secundum meritum meum. unde cognoscamus non de meritis gloriandum, quia donum gratis datur. Secundum operationem uirtutis eius. Cuius uirtus me cōforauit: siue per uirtutes euangelium confirmatur. Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc in gemibus. Est ergo inter sanctos minimus: id est, extremus secundum ordinem, & maximus per gratiam. Quamuis enim se humiliauerit, tamen est opus in quo se humiliat unus quisque. Euangelizare. Annunciare diuitias futuræ hereditatis. Inuestigabiles diuitias CHRISTI. Inuestigabiles per se humano sensui, non reuelatiōi diuine. Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi. Ut Iudæos & gentes sacramenti huius docerem rationē. A seculis in Deo. A prioribus seculis intra Deum: hoc est, ipsi soli notum erat. Qui omnia creauit. Et Iudæos, & gentes: siue omnem creaturam, contra Marchionem. Ut innotescat principatibus, & potestatibus in cælestibus. Ut per me his, qui rebus cælestibus per omnē cælestiam principantur, multiformis Dei gratia innotescat. Per ecclesiam multiformis sapientia dei, secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in CHRISTO IESU domino nostro. Quæ præfinitionem, ut hoc tempore, quando homines aliter saluari non poterant, sola fide CHRISTI saluarentur. In quo habemus fiduciam & accessum in cōfidentia. Non per nostram iustitiam habemus fiduciam & accessum ad Deum: sed in eo cuius fides nobis peccata dimisit. Per fidem eius. Audi fidem eius, & noli hoc tibi arrogare, quod de tuo habeas fidem, nisi ab illo datam.

350 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
datā. Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis
pro uobis, quæ est gloria uestra. Ne me audientes sine cau-
sa, & impune claudi, & contumelijs affici, ad Deum
nō pertinere putetis meam iniuriam: sed magis glo-
riari debetis, intelligentes me tanta sine fructu pa-
tri non posse: quia remunerationem, in futurum re-
tribuit. Huius rei gratia scēto genua mea ad patrem domi-
ni nostri IESV CHRISTI. Ex quo omnis paternitas in
cælis, & in terra nominatur. Ex quo omnis paternitas no-
men accepit: siue ex quo omnis res paternitas nomi-
natur: quia cum ille nobis pater primus & uerus sit,
ab illius nomine deriuatur, à quo patres alij appel-
lantur. Ut det uobis secundum diuitias gloriæ suæ. Ut uos
per illuminationem scientiæ diuitiarum suæ gloriæ
confirmet. Virtute corroborari per spiritum eius. Sapien-
tiæ, & protectionis suæ. In interiori homine habitare
CHRISTVM per fidem in cordibus uestris. Vbi interior
homo per fidem robustus est, ibi habitat CHRISTVS:
non ubi exterior saginatus. In charitate. Ut eum co-
gnitis eius beneficijs diligat. Radicati & fundati, ut
possitis comprehendere. Ut ex omni parte magnitudine
scientiæ comprehendere ualeatis. Cum omnibus sanctis.
Queris apud malos scientiā, & non inuenies. Quæ
sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum. Quidā
dicunt quod latitudo spatiosa uia intelligitur: longi-
tudo, uita æterna: sublimitas, cælum: profundum, in-
ferna: ut scilicet horum omnium notitiam habentes,
sciant quid eligant, quid refutent. Item aliter: in lati-
tudine, bona opera charitatis: in longitudine, perse-
uerantiam boni usque in finem: in altitudine, spem
cælestium premiorum: in profundo, inscrutabilia iu-
dicia Dei, unde ista gratia in homines uenit, & hunc
intellectum coapatramento crucis. Longitudo,
ut longa-

AD EPHESIOS. 351
ut longanimitate pro charitatis latitudine molestiæ
tolerentur. Altitudo æternum premium. Profundū,
unde gratuita gratia dei secundum secretum uolun-
tatis eius existit. Scire etiam supereminentem scientiæ cha-
ritatem CHRISTI. Supereminet scientiæ charitas
CHRISTI, ut ex ipsa nascantur, sicut radicem supere-
minet fructus. Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.
Ut perficiamini in omnibus CHRISTI uirtuti-
bus. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter
petimus, aut intelligimus. Frequenter maiora tribuit nō
solum quàm petimus, sed etiam intelligimus. Secun-
dum uirtutem quæ operatur in nobis. Ex uirtute signorum
hoc intelligimus, quæ operatur in nobis: uel quic-
quid boni per nos agitur, ipse operatur in nobis.
Ipsi gloria in ecclesia. Nos enim non habemus unde glo-
riari. In CHRISTO IESV in omnes generationes. Quia
ueniens CHRISTVS congregauit ecclesiam ad
gloriam Dei. Seculi. Immensa beneficia immensis
laudibus celebranda sunt. Seculorum, amen. Hucus-
que de mysterio incarnationis CHRISTI, & de
uocatione gentium, & unitate cum Iudæis per e-
uangelium facta, cuius mysterium ipse suscepit, ut
per omnia per gratiam Dei uerbo & oratione sua
eos exhibere perfectos edocuit. ¶ Obsecro
itaque uos, ego uinctus in domino, ut digne ambuletis uoca-
tione, qua uocati estis. Ego uos rogo, qui uestri cau-
sa sum uinctus, ut uos Dei filios agnoscentes di-
gne tanto honore conuersemini: quia unaquæque
dignitas habet propria instituta, quibus agnosci-
tur, & mentis, & corporis, ne ficta sit. Cum omni humi-
litate, & mansuetudine. Humilitas nihil sibi uindicat:
mansuetus nihil nocet, nulli malum pro malo red-
dit. Cum patientia supportantes inuicem in charitate. Et
philosophi

CAP. III.

philosophi sufferunt, sed non in charitate, nec propter Deum: sed propter laudem humanam. Nos uero non ut laudemur, sed ut ille quem sustinemus, proficiat, nō cum dolore, sed cum amore sufferamus. Solliciti seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Per uinculū pacis unitas sancti spiritus retinetur, quem unum omnes accipimus, & ubicunque unitas & concordia est, ibi spiritum sanctum eiusque donum esse non dubitemus. Vbi autem discordia & dissensio, ibi spiritus cōtrarius, id est, operatio antichristi, qui iam mysterium operatur iniquitatis. Vnum corpus, & unus spiritus, sicut uocati estis in una spe uocationis uestræ. Vnum consensum debet habere in uno corpore omnium compago membrorum, quæ ad unam spem sunt uocata. Potest contra illos dici, qui sibi licere putant peccare, & alijs non licere: cum & ipsi in uno corpore baptizati, eundem spiritum acceperint: & cætera quæ sequuntur. Vnus dominus, una fides. Vna omnium fides, in qua omnes credidistis. Vnum baptisma, unus Deus. Cognoscant hæretici qui rebaptizant. Et pater omnium. Omnium etiam gentium credentium, non solum Iudæorum. Qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Super omnes uirtutes, quia omnipotens per omnia opera sua, quia immensus in omnibus Christianis secundum sanctificationem habitare dignatur. Unicuique autem nostrum data est gratia. Non multa sunt corpora, sed membra diuersa per uarietatem gratiarum. Secundum mensuram. Secundum mensuram sue donationis, & discretionem largitatis sue. Mensuram, fidem. Donationis CHRISTI: propter quod dicit. Dona illius sunt, ut & præparemur unicuique gratiæ, & quo modo uult ipse dispensat. Cognoscamus dona, non præsumamus de meritis. Ascendens in altum captiuā du-

xit ea

xit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quos diabolus captiuos tenebat in mortem, CHRISTVS captiuauit ad uitam, caput nostræ naturæ sursum uehendo. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum. Exponit quæ dicatur ascendere, qui ubique est, secū dum formam, scilicet serui, ad quam non localiter descendere est, sed dignanter. Nam qui secundum deitatem ubique est, quod ascendit, uel descendit? Corpus enim domini, in quo passus est, & resurrexit, uno loco esse potest: ueritas eius, et diuinitas ubique est. In inferiores partes terræ? Ergo sub terra est infernus. Qui descendit, ipse est & qui ascendit, super omnes cælos, ut adimpleret omnia. Qui descendit cum anima in infernū, ipse cum anima & corpore ascendit ad cælos, ut impleret omnia quæ scripta sunt. Et ipse dedit quosdam quidem apostolos. Contra Arrianos, quod una est filij cū patre operatio: nā ad Corinthios Deum patrem dicit posuisse primò Apostolos, secundo prophetas. Hic uero CHRISTVM EOS dedisse commemorat. Quosdam autem prophetas. Noui testamenti. Alios uero euangelistas. Omnis Apostolus euangelista, non tamē omnis euangelista apostolus: sicut Philippus, qui erat unus ex septem. Alios autem pastores & doctores. Pastores sunt sacerdotes, doctores omnes quicunque sunt idonei ad alios instruendos. Omnes ergo pastores etiam doctores etiam pastores. Ad summationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis CHRISTI. Hos omnes posuit ad hoc ut ædificent ecclesiam, quæ corpus est CHRISTI: & omnes ad fidei perceptionem adducant. Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitiōis filij Dei. Volo esse omnes homines sicut me: ille qui agnouit filium Dei, non repugnat contra præcepta Dei, nec committit

Z

mittit

354 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
mittit capitalia, nec defendit mala sua: quod tunc
fiet, quando fuerit omnia in omnibus CHRIS TVS
& omne schisma, uel contentio mortis carnisq; dis-
cesserit, ut uoce libera dicant iusti, Vbi est mors con-
tentio tua? & reliqua. In uirum perfectum. Sicut CHRIS
TVS. Qui enim dicit se in CHRIS TO manere, de-
bet sicut ille ambulauit & ipse ambulare. In mensuram
etatis plenitudinis CHRIS TI. Ut non annorum eius æ-
tatē, sed plenitudinis imitemur, fidei eius perfectio-
nem teneamus. Ut iam non simus paruuli, fluctuantes, & cir-
cumferamur omni uento doctrine. Ut non simus ignoran-
tes, neq; dubij, neq; uacillantes, & more imperiti gu-
bernatoris, omni uento nostræ mentis uela pandamus,
ut facile naufragemus, aut ad portum minimè
ueniamus. In nequitiam hominum. Nequitia humana &
astutia à fidei recto cursu detorquent, quos decipi-
unt. In astutia ad circumuentionem erroris. Errantibus re-
medium facile promittentes, permanere faciunt in
errore: siue remedium erroris sui putant, si plures fa-
ciant secum errare. Veritatem autem facientes in charita-
te crescimus in illo. Omnia in ueritate propter charita-
tem CHRIS TI, & nihil in hypocrisis facientes. Per
omnia qui est caput CHRIS TVS. In ipsius perfectione
ex omni parte crescimus. Ex quo totum corpus compac-
tum & connexum per omnem iuncturam subministratiōis se-
cundum operationem. Ex capite compactum & conne-
xum corpus per omnem subiunctionem operatio-
nis crescit, dum se alterutrum ædificant diligendo:
ita ut unumquodq; membrū in sua mēsurā augeatur:
hoc est, ut qui est oculus, in eorū numero crescat, qui
oculi officium gerunt, & singula suo loco membra
proficiunt. In mensuram uniuscuiusq; membri augmentum
corporis facit in ædificatione sui in charitate. Dum singula
membra

AD EPHESIOS. 355
membra crescunt, maius efficitur corpus, dum se al-
terutrum membra in charitate ædificant. Hoc igitur
dico & testificor in domino. Quod superius obsecrat, hic
domini obtestatione constringit. Ut iam non ambuletis
sicut gentes ambulant. Nolo, ait, solo uos esse nomine
Christianos, Deum ore confitentes, operibus denegare:
sed quantum inter diabolū distat, & Deum,
tanta differentia debent filij dei à filijs diaboli, non
solum nōmine, sed etiam operibus separari: ne De-
um labijs honorantes, corde, hoc est, affectu & ti-
more longius absitamus: & dicatur de nobis, Sine
causa colunt me: hoc est, nullos ex mea cultura ca-
pianct fructus. In uanitate sensus sui. Vani sunt omnes
homines, quibus non est scientia Dei. Tenebris obscu-
raturum habentes intellectum. Habentes quidem natura-
lem intellectum, sed ignorantia tenebris obscura-
tum, ita ut pro Deo idola uenerentur: nos uerò e-
contrario scientiæ lumine dono gratiæ illustratum.
Alienati à uita Dei. Illi ideo à uita Dei alienati sunt,
quia ignorant Deum. Vos autem qui cognouistis
Deum, sequi debetis. Per ignorantiam quæ est in illis.
Notandum, quia idololatriam ignorantia genera-
uit. Propter cæcitatem cordis ipsorum. Excæcatum est
inspiens cor eorum dicentium, non est Deus. Qui
desperantes. Desperantes pœnam impiorum, & præ-
mium esse iustorum, uel de futura uita. Semetipsostra
diderunt impuditiæ. Necesse est, ut qui de futura de-
sperant, præsentibus hæreant uoluptatibus, sicut
in libro sapientiæ dicitur ex persona eorum, qui a-
nimam in aère dissolui præsumpserant, Venite &
fruemur bonis quæ sunt, & cætera. In operationem in
mundiciæ omnis, in auaritiâ. Omnia crimina auaritiæ no-
mine cōprehendit. Vos autem nō ita didicistis CHRIS TUM.
Z 2 VI SI-

Ut sicut illi, id est, gentiles, uiuatis. Ille enim uere *CHRISTVM* audiuit, & ab ipso didicit, qui nullo uitio gentibus similis inuenitur. Si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est ueritas in *IESV*. Sicut ille uere est mortuus, & uere resurrexit, ut nos uere in nouitate uitae ambulemus, ut ait ad Romanos, Sic ut in die honeste ambulemus, & caetera. Deponere uos secundum pristinam conuersationem ueterem hominem. Expouit quid sit uetus homo, & quomodo deponatur, scilicet qui pristinatos errores repudiat, & secundum conuersationem *CHRISTI* mutatur. Qui corrumpitur secundum desideria erroris, Faciens uoluntatem carnis, & cogitationum. Renouamini autem spiritu mentis uestrae. Sicut ait Hieremias, Facite uobis cor nouum, & spiritum nouum, Et mentem possumus accipere spiritum: renouamini in anima. Et induite nouum hominem. Ex uetere nouum intellige. Qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate. Expouit quid sit hominem ad imaginem Dei esse creatum, ut sit scilicet iustus, & sanctus, & uerax sicut Deus. Veritatis. Non uanitatis, quae uanam hominum gloriam aucupatur, quum scriptum sit, Iustus quod iustum est persequeris. & iterum: Qui custodierint iuste iusta, iustificabuntur: non qui iniuste seruauerint iusta. Propter quod deponentes mendacium, loquimini ueritatem unusquisque cum proximo suo. Deponentes mendacium literarum seculi, legis Dei loquimini ueritatem. Ipsas describit species sanctitatis, quibus homo nouus agnoscitur: Sed & mendacium nos fugere docuit. Quoniam sumus inuicem membra. Nemo suum fratrem circumueniat: quia unum corpus sumus: & non possunt alterutrum membra se fallere, uel lacerare: Nec enim manus

manus ori mentitur, nec dentes laniant corpus, nisi ubi spiritus immundus inhabitat. Irascimini & nolite peccare. Non mentem ira inebriet, sed seueritas dispensetur: nec tuam iniuriam, sed fratris animaduerte peccatum: uel irascimini uobiscum, in aliquod praenimini. Sol non occidat super iracundiam uestram. Nolite locum dare diabolo. Ne fidei, uel scientiae lumen in tua indignatione deficiat. Et locum damus diabolo iracundiam retinendo, uel si indignatio in odium conuertatur. Qui furabatur iam non furetur. Irascendo, uel furando locum damus diabolo, uel quolibet peccato: porta enim diaboli est rapina, sicut spiritus sancti porta est iustitia. Magis autem laboret operando manibus. Alienos labores inuastos suo labore compenset: & operando tribuat indigentibus, qui multos furando fecit egentes. Quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patientibus. Non quod malum est. Sunt enim multae uel inhonestae, uel male artes, ut maleficia, & quae uoluptati proficiunt. Omnis sermo malus ex ore uestro non procedat. Non unus, non duo, sed omnes. Sed si quis bonus ad aedificationem fidei. Notandum, quia licet omni ecclesiae praecipiat, sed praecipue sacerdotali officio: & non silentium imposuit, sed qualitatem loquendi mutauit, ut omnis sermo fidem aedificet Christianam, & os nostrum ad solum pateat Dei uerbum, ut det gratiam audientibus. Ut ex sermone nostro gratiam accipiant audientes: sicut alibi dicit, Sermo uester semper in gratia sale sit conditus. Et nolite contristare spiritum sanctum Dei. Ex humana comparatione loquitur ut hominibus, ut ex nobis intellegamus, quam spiritui sancto iniuriam faciamus, quum domum eius in nobis aliqua peccati sordem polluimus: & quia de hospicio suo nobis condolet, *num.*

358 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
deo sibi dolens tristis abscedit. Cæterum tristitia,
& ira, & cætera huiusmodi in nobis passiones sunt,
quia passibiles sumus: in Deo uerò dispensationes:
nos enim ea inuiti patimur: ille uoluntate ad no-
stram emendationem assumit. * Hæc est inter De-
um & hominem harum conditionum diuersitas,
quæ & naturæ. Item aliter: Neque enim ipsa spi-
ritus sancti, quæ est quicquid ipse est, substantia con-
tristari potest: cum habeat æternam atque incom-
mutabilem beatitudinem, magisq; sit ipsa æterna
& incommutabilis beatitudo: sed quia in sanctis
habitat, ut eos impleat charitate, qua necesse est, ut
spiritalis homines gaudeant profectu fidelium, &
bonis operibus: ideo necesse est etiam contristentur
lapsu uel peccatis eorum, de quorum fide atque pro-
fectu gaudebant. Propterea spiritus sanctus dicitur
contristari ab eis, qui sic agunt, ut eorum factis
contristentur sancti, non ob aliud, nisi quia spiri-
tum sanctum habent, cuius dono tam boni sunt, ut
eos mali mœstificent: sicut etiam dicitur Deus fa-
cere, quicquid ipso ordinante fecerimus. Ita rectè
dicitur Deus requiescere, cum eius munere requiesci-
mus: sicut dicitur cognoscere, cum efficit, ut nos co-
gnoscamus: sicut & gemere, cum nos gemere facit.
In quo signati estis. Nouum signum habere cœpistis. In
die redemptionis. In die baptismi signaculū spiritus san-
cti accepistis. Omnis amaritudo. Ostendit in quo cōtri-
stetur spiritus sanctus, scilicet amaritudine, id est
prouocatione. Et ira. Omnem occasionem tulit, ne ir-
ascamur. Et indignatio, & clamor. Indignatio ex super-
bia est, quum aliquem iudicamus indignum, & ideo
cum non

cum non sustinemus. Non clamabit neque conten-
det uir bonus. Clamor qui ex furore descendit, quæ
non habuit CHRISTVS. Cæterum & Esaias clama-
re iubetur: & dominus clamauit in templo, Si quis
sistit, ueniat, & bibat. Et blasphemia. Ut neminem
blasphemetis. Tollatur à uobis cum omni malitia. Quæ
uel inimico uicem referre potest. Estote autem inui-
cem benigni, misericordes. Seruat ordinem legis, ut
non solum malitia tollatur, sed etiam benignitas
inferatur. Donames inuicem. Ne nobis dicatur, Ser-
ue nequam omne debitum remisisti tibi, & cætera.
Sicut & Deus in CHRISTO. Per CHRISTVM. CAP. V.
Donauit nobis. Omnia peccata. Estote er-
go imitatores Dei, sicut filij charissimi. Imitatione enim
uel adoptione estis Dei filij, non natura, sicut ait
dominus, Ut sitis filij patris uestri, & cætera. Et
ambulate in dilectione, sicut & CHRISTVS dilexit uos.
Sicut & Ioannes ait, In hoc cognouimus charita-
tem eius, quia ille pro nobis animam suam posuit:
& nos debemus pro fratribus animas ponere. Et
tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo.
Voluntariè ipse se tradidit. In odorem suauitatis. Sua-
uissimus Deo odor est charitas. Fornicatio autem. Om-
nia crimina breuiter comprehendit, duas nominan-
do radices. Et omnis immundicia, aut auaritia. Quomodo
em̄ in ueteri lege, de nefandis criminibus, quæ in oc-
culto fiunt, & ea nominare turpissimum est: ne ea di-
centes os, & aures audientium polluerent, genera-
liter scriptura complexa est dicens, Verecundos, uel
reuerendos facite filios Israël. Ab omni immundicia.

Et in hoc loco cæteræ extraordinariæ uoluptates, ipsarum quoque opera nuptiarum, si non uerecundè, & cum honestate, quasi sub oculis Dei fiant, tantum ut liberis seruiatur, immunditia nominatur. Nec nominetur in uobis, sicut debet sanctos. Consideremus si licet fieri, quod non licet nominari. *Au turpitu do, au stultiloquium.* Stultiloquium etiam in hominum filijs reprehenditur. *Au scurrilitas, quæ ad rem non pertinet.* Scurrilitas quæ risum mouet, & grauitati non cõuenit Christianæ, quia ad rem cælestem, diuinamq; non pertinet. *Sed magis gratiarum actio.* Hoc magis agere & tractare debetis, ut Deo non sitis ingrati. *Hoc enim scitote, intelligemes, quod omnis fornicator.* Contra illos agit, qui solam fidem dicunt posse sufficere ad salutem sine operibus, quod de illis solis bene dicitur, qui post baptismum rapiuntur, & tempus non habent operandi. *Au immundus, au avarus, quod est idolorum seruitus.* Quia huiusmodi actus non Deo, sed dæmonibus exhibentur. Avarus enim dum solidos seruat, & pecuniæ famulatur, de qua nec sibi nec alijs prospicit, utique effigiem humanam colit, in modum simulachrorum, non congruè idolis seruire dicitur. *Non habet hæreditatem in regno CHRIS TI, & Dei.* Quæ Dei filijs, non diaboli præparatur. Contra Arrianos, qui dicunt, maior est qui prior nominatur. *Nemo uos seducat inanibus uerbis.* Dicendo, opus est ut fides sit, & homo, CHRIS TI tantum baptismum consequatur, quantumuis peccet, perire non potest. *Propter hæc uenit ira Dei in filios dissidentie.* Ex præteritis futura cognoscite, si Sodomitæ pepercit, & his qui in diluuiio perierunt, parceret & uobis. *Nolite ergo officii participes eorum.* Si in peccatis participes fueritis, eritis & in pœna consortes. *Era-*

tis au-

tis autem aliquando tenebræ. Quando nesciebatis domini uoluntatem: nunc uerò omnia cognouistis. Quantum ergo interest inter lucẽ, & tenebras, tantum debetis a pristina conuersatione distare. *Nunc autem lux in domino, ut filij lucis ambulate.* Diligenter aduertendum, quia tenebræ nos sumus: lux autem in domino: ut nemo de suis meritis gloriatur. *Fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & ueritate.* Tales habet uera scientia fructus. *Probames quid sit bene placitum Deo.* De lege probate, quid Deus uelit: non quid homines asseuerent. *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.* Quia nec lux potest communicare cum tenebris. Non prodest quicquid sine timore, uel scientia est Dei: uel quicquid non propter Deũ sit. *Magis autem redarguite.* Non solum communicare nolite: sed etiam redarguite. *Quæ enim in occulto sunt ab ipsis.* In domibus, uel in templis. *Turpe est & dicere.* Nobis dicere turpe est, quæ illi quasi in tenebris facere non erubescunt. *Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur.* Incipit lumen esse, quum credit, & uobis iungitur. *Omne enim quod manifestatur, lumen est.* Sicut ad Corinthios ait, *Occulta etiam cordis eius manifesta fiunt: & tunc cadens in faciem suam adorabit dominum, pronuncians, quia uerè Deus est in uobis.* *Propter quod dicit, surge qui dormis.* Quasi uocem alicuius sapientis conscientiam pagani pulsantis inducit. *Et illuminabit tibi CHRIS T V S.* Quum ei credideris, efficietis lux. *Videte itaque fratres, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes.* Quasi filij sapientiæ, & filij lucis, ne alicui offendiculum detis, & incipiatis causa ei perditionis existere. *Redimentes tempus.* Vestra sapientia, uel cautela, & pro quiete uestra, calumniatoribus necesse est, ut aliquid

Z 5 percat.

362 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
pereat. Quoniam dies mali sunt. Non dies mali sunt, sed homines: sicut locus dicitur malus, in quo aliquid mali committitur. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas Dei. Scripturas scrutamini, quia ibi uoluntas eius agnoscitur. Et nolite inebriari uino, in quo est luxuria: sed implemini spiritu, loquentes uobismetipsis. Exponit continentiam bonum, quia luxuriam materiam appetere non conuenit crucifixis, sed spiritu sancto repleri: quia ebrietas mater est uitiorum. In psalmis et hymnis, et canticis spiritualibus canentes. Non de rebus seculi, sicut ait Dauid, Ut non loquatur os meum opera hominum. Et psallentes in cordibus uestris Deo. Non ore tantum Dei uerba cantemus. Gratias agentes semper et pro omnibus, in nomine domini nostri IESU CHRISTI, Deo et patri. Pro omnibus quæ eueniunt, sicut Iob, seu bona, seu mala, dicite, Sit nomen domini benedictum, secundum Dauid, Benedicam dominum in omni tempore. Subiecti inuicem in timore CHRISTI. Non humano timore, uel auaricie causa, sicut quidam suis patronis adulantur. Mulieres uiris suis subditæ sunt, sicut domino. Quia non eos sicut Corinthios lactabat incontinentes, sed perfecto cibo continentiam nutrebat, timet ne in plerisque cessante carnis officio, aut in mulieribus subiectio, aut in uiris cessaret charitatis affectus, & non tam continentiam, quam diuortium docuisse uideretur. Ceterum quale est, ut nouæ uite prædicator nulla ex causa hoc doceret, quod ipsa natura poscebat. Quoniam uir caput est mulieris, sicut CHRISTVS caput ecclesie. Ipse saluator corporis. Reddit causam subiectionis: quia prior est uir, & utriusque corporis debet esse saluator. Sed ut ecclesia subiecta est CHRISTO, ita et mulieres uiris suis in omnibus. Omnibus pijs debent parere præceptis. Viri diligite uxores uestras, sicut

AD EPHESIOS. 363
sicut et CHRISTVS dilexit ecclesiam. Tam sancta charitate. Et semetipsum tradidit pro ea. Ita & uos pro sanctitate uxorum: nec mori, si necesse fuerit, recusetis. Ut illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ. Aqua lauit corpus, animam sanctificatione uerbi, uel doctrina: sicut ad Hebræos ait, Abluti corpus aqua munda. In uerbo, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam. Ita & uos corpora uxorum continentia, animam mundate doctrina. Non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi. Ita sibi CHRISTVS mundauit ecclesiam, ut & uetera crimina tolleret, & nouas maculas. Sed ut sit sancta, et immaculata. Si omnibus membris immaculata est, maculati in ea esse non censentur, nisi rursus pœnis purgatorijs expurgentur: sed sine macula & ruga in futuro erit: nam modò permixta est, ut palea & triticum in area ante uentilationem. Ita et uiri debent diligere uxores suas ut corpora sua. Ut quales ipsi cupiunt inueniri, tales & uxores exhibeant. Qui suam uxorem diligit, semetipsum diligit. Quia duo in carne sunt una. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, et fouet eam, sicut et CHRISTVS ecclesiam. Non ut ei labores, & dolores infligat, sed ut securam faciat, & quietam. Non nuptias damnat, sed ad continentiam hortatur. Quia membra sumus corporis eius. Membra eius debent eum in omnibus imitari. De carne eius, et de ossibus eius. Ex omni substantia sumus corporis eius. Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem suam, et adheret uxori suæ: et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est. Amore, non loco solum. Ego autem dico, in CHRISTO et in ecclesia. Verum tamen et uos singuli unusquisque suam uxorem, sicut semetipsum diligit. Ego hoc, inquit, in CHRISTO intel-

intelligo, & in ecclesia: sed tamen non ideo uos non amare debetis: imò amplius, ut CHRISTVS ecclesiam. Quoniam CHRISTVS reliquit matrem: id est, relinquendo synagogam Iudaorum, de qua secundum carnem natus est: & inhaerendo ecclesiae suae: quam ex omnibus gentibus congregauit. Quomodo reliquit patrem: nō quia recessit à patre: sed quia in ea forma apparuit, in qua aequalis est patri. Uxor autem timeat uirum. Subiecta sit tanquam infirmior, ut regatur. ¶ Filij obedite parentibus uestris in domino. Parate eos disciplina: quia eos à parentibus secundum Deum praecipit erudiri. Hoc enim est iustum. Ut mutua officia rependatis. Honora patrem tuum & matrem. Sed bonos: nam ipse Moyses docuit, contra Deum uementes non sequendos: honorem tamen eis exhibere pro Dei timore debemus. Quod est mandatum primum in promissione. Promissionis primum in secunda tabula: quae ad humanitatem pertinentia praecipit sex numero continebat. Prima enim tabula propria diuina officia exigebat. Ut bene sit tibi, & sis longiuus super terram. Non in hac terra, in qua etiam impij & scelesti senes sunt: sed super illam terram, quam & dominus miribus repromittit, & in qua iusti habitabunt: & quam Psalmista uisurum esse se credit. Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios uestros. Siue simpliciter accipiendum, ne immoderate, & sine causa correpti magis ad iracundiam prouocentur. Sed educate illos in disciplina & correctione domini. Ne dum male uiuistis aut cum uxoribus, aut post uxores, male uestro eos perdatis. Serui obedite dominis carnis uestrae. Seruitium non natura dedit, sed captiuitas uel uentura, neq; ex maledicto Cham cepit, ut quidam putant: quum ex eo reges legamus esse generatos: sed in

sed in Cananeis impletum est, qui Israël sunt filij subjugati. Prouidit Apostolus, ne doctrina Dei in aliquo blasphemetur, si credentes serui inutiles suis dominis fiant: & qui forte permissurus erat etiam alios seruos fieri Christianos, de ipsis iam factis incipit pœnitere: si uerò uiderit eos in melius profecisse, & fideles effectos, non solum alios oprabit credere, sed etiam ipse saluabitur: Non enim uenit CHRISTVS mutare condiciones, sed mores. Cum timore, & tremore, in simplicitate cordis uestri. Hoc est, cum omni humilitate, exposita prioris superbia. Sicut CHRISTO facitis, quicquid propter CHRISTVM hominibus exhibetis. Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes: sed ut serui CHRISTI. Hoc est, nolite praesentes tantum domino operari. Facientes uoluntatem Dei ex animo, cum bona uoluntate seruientes: sicut domino, & non hominibus. In his quae Dei non sunt contraria uoluntati: in multis enim concurrunt cum lege naturaliter animi dominorum: quia seruos & fideles, & sobrios, & castos, & benignos habere desiderant. Seruite domino non cum murmuratione. Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc percipiet à domino. Cuicumq; propter Deum benefeceris, à Deo expectas mercedem. Siue seruus, siue liber. Non uos desperare faciat conditio seruitutis. Et uos domini. Audite me, si & illos uultis audire, date illis exemplum. Eadem facite illis. Ne si fugerint, non religioni, sed tuae incipies malitiae impurare. Remittentes immas: sciens quia & illorum & uester dominus est in caelis. Minamini propter disciplinam, sed remittite propter misericordiam, ut & uobis à uestro domino remittatur. Et personarum acceptio non est apud Deum. Apud dominum usq; ad eò unum estis, ut aequaliter empti

empri sitis, una & uobis sit hereditas repromissa. De cetero fratres confortamini in domino, et in potentia uirtutis eius. Epistolam generali exhortatione concludit, in exemplo domini & uirtute. Induite uos armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli. Contra spiritalia hostes, spiritalia arma sumenda sunt, ut dissimilitudo nature armorum spiritalium fortitudine protegatur. Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem. Caro & sanguis homo dicitur. Sed aduersus principes et potestates. Qui sibi principatum in huius mundi hominibus usurparunt, & qui homines ignorantes, & impios ad peccata committenda et instigant, & gubernare uidentur. Aduersus mundi rectores tenebrarum harum. Ne quis spiritus nefandos cum autore & principe suo diabolo regere cælum & terram & mare arbitraretur, subiecit, et expressit, quid diceret, mundi. Tenebrarum, inquit, harum: id est, tenebrarum harum, utique infidelium, & impiorum, qualibus iam creditibus dictum est: Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Fuiſtis tenebræ: id est, infideles: nunc autem per dominum facti estis fideles. Contra spiritalia nequitie. Sunt enim & spiritalia bonitatis. In cælestibus. In aëre, in quo aues uolantes, cæli uolucres appellatur. Propterea accipite arma Dei. Quia tales habetis inimicos. Ut possitis resistere in die malo. Dies malus est nobis, quando impugnamur a malo. Et in omnibus. Non in uno. Perfecti stare. Ut cum Dei adiutorio diabolicis insidijs perfecte armis spiritalibus resistamus, lumbos mentis accincti: hoc est, casti: & in omni prelio uiriliter preparati: & ab omnibus curis seculi expediti. State ergo succincti lumbos ueſtros in ueritate. Non in hypocrisis. Et induiti lorica iustitie. Sicut lorica multis armillis intexitur, uel circulis: ita

lis: ita & iustitia diuersis uirtutum cōnectitur speciebus: munit autem non solum pectoris conscientiam, sed & uentris continentiam: nec non & ad femorū perſtingit libidinem cōrrendam. Et calciati pedes in præparationem euangelij pacis. Sicut calciati pedes fiducialiter ambulant: ita & uos intrepidè prædicare. In omnibus sumentes. In omnibus prelijs fide tegamur: quia scutum ipsorum quoque armorum defensio est, & sine hoc infirma sunt omnia. Ita & hæc uirtutes sine fide saluare non possunt. scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguerè. Sicut scutum omnia iniecta respicit, & excutit: ita & fides omnes eius suasiones extinguit: quamuis, quasi rationales, lumen habere uideantur. Et galeam salutis assumite. Quæ omnes sensus capitis a prauis officijs protegat, aut abscondat. Et gladium. Nemo miles audet ad pugnam sine gladio proficisci: se enim utcumque tueri potest: sed hostem non ualet interire: nonnumquam etiam ab audaci hoste suis armis exspoliatus occiditur. Ita sine Dei uerbo iustitia omnis inſecta est. Spiritus, quod est uerbum Dei. Spiritalem gladium. Per omnem orationem et obsecrationem. Nunc gladium postulate, & semper habete. Orantes omni tempore in spiritu. Ne impediariſ orare semper, sed pro rebus spiritalibus deprecari. Et in ipso uigilantes in omni instantia, et obsecratione, pro omnibus sanctis, et pro me. Nihil enim prodest dormientis more iacente corpore animo peruagari, dum hac uanitate nec ab homine aliquid imperretur. Ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium euangelij. Ut abidantet & sine metu persecutionis uel odij Iudeorum exponam unum in CHRISTO populi rationem. Pro quo legatione fungor in catena. Omnes enim uerbi legatos talia necesse est sustinere. Ita ut in ipso audeam prout

prout oportet me loqui. Tunc enim maior fiducia erit, si rationabiliter dicatur, & sit abundantia, quæ exprimat rationem. In ipso, inquit, et non, in meis uiribus. Ut autem & uos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia nota faciet uobis Tychicus charissimus frater, & fidelis minister in domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, & consoletur corda uestra. Sollicitè agit, non solum ut proficiant, sed etiam ne deficiant in tribulationibus eius, uel ne in aliquo contristentur. Pax fratribus. Et pax, charitas, & fides perfectum faciunt Christianum. Simulq; notandum, quod hæc nobis non à nobis, sed à Deo patre, & domino IESU CHRISTO esse confirmat, ut ne quis de suis gloriatur meritis, & se dicat fidem non à Deo accipere. A quo ergo pax & charitas, ab illo est et fides. Propter quod ab illo eam quam non solum augeri habentibus poscimus, sed & non habentibus dari deprecamur. Et charitas. Charitas maior est pace: potest enim eam habere quis, non tamen & amari. Cum fide, à Deo patre nostro & domino IESU CHRISTO. Sine fide enim infructuosa sunt omnia. Et diligenter attendite, quod & ipsa fides, cum reliquis uirtutibus nobis donatur. Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum IESUM CHRISTUM in incorruptione, Amen.

Siue in castitate, siue in quorum corde nullo adulterino seculi amore CHRISTI dilectio uiolatur. Scripta ab urbe.

FINIS EPIST. AD EPHESIOS.

AD PHILIPPENSES

D. PAULI EPISTOLA.

ARGUMENTVM.

Quid sanctus Hiero. de Diuo Paulo dixerit in apologetico ad Pammachiū uideamus: Paulū apostolum proferā, quæ quotienscunq; lego, uideor mihi nō uerba audire, sed tonitrua. Legite epistolas eius, et maxime ad Romanos, ad Galathas, atq; ad Ephesios, in quibus totus in certamine positus est: & uidebitis eū in testimonijs, quæ sumit ex ueteri testamento, q̄ arti fex, q̄ prudens, q̄ dissimulator sit eius, quod agit. Videntur quidē uerba simplicia, & quasi innocētis hominis, ac rusticani, et qui nec facere, nec declinare norit insidias: sed quocūq; respexeris, fulmina sunt. Hæret in causa: capit omne quod tētigerit: tergū uertit, ut superet: fugā simulat, ut occidat. Philippenses sunt Macedones. Hi accepto uerbo ueritatis, perstiterunt in fide: nec receperūt falsos apostolos. hos Apostolus collaudat scribēs eis à Roma. In actibus Apostolorū legimus, quia ipso prædicante crediderint Philippenses: tantum autem profecerant in fide, & scientia, ut etiā fiducialiter & prædicarent, & defenderēt euangelium: Quapropter ab istis solis se memorat accepisse, etiam qui alijs prædicaret. Hos ergo collaudans monet, ne eius passionibus terreantur, quibus nō destruitur CHRISTI euangelium, sed firmatur, dum omnes intelligunt, tanta eum non posse pro re falsa uel dubia sustinere: & hortatur eos exēplo suo libenter usq; ad mortem certare pro CHRISTO.

Aa

PAVLVS & Timotheus serui IESV CHRISTI. Omnis apostolus seruus: non omnis seruus a postolus. Omnibus sanctis in CHRISTO IESV, qui sunt Philippis. Non passim omnibus Philippensibus: quia erant ibi & pagani. Cum episcopis, & diaconibus. Episcopos hic non solum pontifices, sed & presbyteros intelligimus. Non enim in una ciuitate plures erant episcopi: hoc etiam in apostolorum actibus inuenitur. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro & domino IESV CHRISTO. Bonorum memoria cum gratiarum actione celebratur. Gratias ago Deo meo in omni memoria uestri semper in cunctis orationibus meis, pro omnibus uobis. Ostendit circa eos dilectionem suam, pro quibus semper exorat. Cum gaudio deprecationem faciens. Non cum mœrore, sicut pro peccatoribus. Super communicatione uestra in euangelio. Quia communicatis in euangelio prædicando. A prima die usque nunc. Ab initio fidei uestræ deprecor, ut perseueretis. Confidens hoc ipsum. Confido me impetrare. Quia qui cepit in uobis opus bonum, perficiet. Notandum, quia ut incipiamus, ipsius gratia est, ne quid sibi humana superbia arroget: quia & fides, & doctrina, & scientia ab illo donatur, & ipse in nobis incipit, & consummat. Usque in diem CHRISTI IESV. Usque ad diem mortis. Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus uobis. Charitas enim omnia sperat. Eo quod habeam uos in corde, & in uinculis meis. Tantum uos diligo, ut mihi memoriam uestri nec uis tribulationum, nec sollicitudo defensionis auferat. Et in defensione, & confirmatione euangelij. Confirmatio euangelij est, Deo confirmante, constantia prædicantis. Socios

gaudij

gaudij mei omnes uos esse. Hoc sentio de uobis, & credo quia sicut tribulationis meæ socij estis, ita eritis & gaudij. Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiã omnes uos in uisceribus CHRISTI IESV. Saue eius inesse uisceribus, siue ita uos, tanquam uiscera eius desidero. Et hoc oro, ut charitas uestra magis ac magis abundet. Notandum, quod non solum præcipit, ut faciant: sed et orat pro eis: ut sciamus, quia non sufficit lex iubende, nisi gratia subuenierit iuuando. Inscientia & omni sensu, ut probetis potiora. Notandum, quia scientibus maiorem adhuc scientiam deprecatur, ut sinceri esse præualent: quæ scientia cū charitate ædificat. Ut sitis sinceri, et sine offensa in diem CHRISTI. Sinceri, sicut baptisimi gratia reparauit. Repleti fructu iustitiæ per IESVM CHRISTVM. Ut non solum sinceri à corruptione sitis, sed etiam fructibus iustitiæ abundetis dono CHRISTI: qui non modo malitiam non habet, sed etiam bonitate redudat. In gloriam & laudem Dei. Ut glorificetur Deus in uobis: non humana præsumptio, & uana gloria, sibi tribuens si aliquid boni habere uideatur. Sed ut uideant homines opera bona, & glorificent Deum, cuius donum est quod habemus. Scire autem uos uolo fratres, quia quæ circa me sunt. Consolatur eos de tribulatione sua: quia audierant eum uinctum in domo Cæsaris custodi. Magis ad profectum uenerunt euangelij. Non solum non obsunt, sed etiam profunt, dum manifestatur, me non pro aliquo crimine, sed pro CHRISTO omnia sustinere. Ita ut uincula mea manifesta fierent in CHRISTO in omni prætorio. Apud omnem iudicem. Et in ceteris omnibus. Subauditur locis. Ut plures ex fratribus in domino confidemes: uinculis meis abundantius auderem sine timore uerbum Dei loqui. Vinculorum meorum exemplo incitati. Dum me uident hæc pro CHRISTO

Aa 2 liben-

572 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
libentissime pati. Quidam quidem & propter inuidiam,
& comentionem: quidam autem & propter bonam uolunta-
tem **CHRISTVM** prædicant. Dum mihi apud creden-
tes gloriam auferre desiderant, quasi qui solus mihi
uindicem scientiam prædicandi. Alij etiam alios sal-
uari uolentes, fideliter annunciant **CHRISTVM**.
Quidam autem ex charitate adiuuant me euange-
lium defendere: Alij autem dolose prædicant, ut me
amplius grauent, quasi plures discipulos facien-
tem, & doctrina mea totum orbem implere conan-
tem: ut mihi maiorem inuidiam cumularent. Quidam
ex charitate scientes quoniam in defensionem euangelij positus
sum. Scientes quia non à me, sed à Deo ad hoc sum po-
situs. Quidam autem ex comentione **CHRISTVM** annun-
tiam, non sincere, existimantes pressuram se suscitare uinculis
meis. Non sincera conscientia: quia propter lucrum
præsentis temporis prædicabant: & illi sua prædi-
catione inuidiam excitabant, & augebant pœnas
uinculorum eius, & de illius pœnis gaudebant. Ille
uerò gaudebat: quia & per fallaces uerum prædica-
batur: & per malorum ora **CHRISTVS** annun-
tiabatur. Quid enim: dum omni modo, siue per occasionem,
siue per ueritatem, **CHRISTVS** annuntietur. Non mihi
cura est, qua mente prædicent, dummodo, quod cu-
pio, **CHRISTI** nomen omnibus innotescat, & à
multis credatur. Quapropter & modo gaudeo, & in
futurum gaudebo. Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Si-
ue per occasionem odij, uel inuidie: non quia maleuo-
lus erat, & de alieno malo gaudebat: sed quia & à
malis uerbis prædicabatur, & per malorum ora
CHRISTVS annuntiabatur. Scio enim quia hoc mihi pro-
uenit. Quod non solum per uerbum & passionem
meam, sed etiam per odium **CHRISTI** ecclesie augmen-
tantur:

AD PHILIPPENSES. 573
tatur: quia nouit dominus de malis bene operari. Ad
salutem per uestram orationem, & subministrationem spiritus
IESV CHRISTI. Qui ad meam omnia salutem gu-
bernat, & aduersa uertit in prospera. Secundum expe-
ctationem meam, & spem. Quia de omnibus his ex pecto
mercedem: & ut conuertantur, sustineo. Quia in nullo
confundar. Ille enim neq; in obprobrijs, neq; in con-
tumelijs, nos uerò in omnibus confundimur: quamuis
secundum Deum sit: unde ostendimus, nos laudibus
hominum deseruire, non **CHRISTO**. Sed in omni fidu-
cia, sicut semper. Nulla res me terret. Et nunc magnificabi-
tur **CHRISTVS** in corpore meo, siue per uitam, siue per mor-
tem. Et uita mea, & mors ad magnificentiam perti-
net **CHRISTI**, qui me in omnibus confortat: insultat
inimicis suis, quòd habebit, si serauerit **CHRIS-
TVM**, adnuntiando plurimum fructum. Mihi enim
uiuere **CHRISTVS** est, & mori lucrum. Nulla iam hic
uoluntas uiuendi est, nisi ut corpus eius ædificem
exemplo meo: lucrum maximum computans iam
secularibus laqueis non teneri, iam nullis peccatis &
uitijs carnis obnoxium fieri: quod post hanc uitam
sine dubio est futurum. Quòd si uiuere in carne hic mihi
fructus operis est. Quia nec hic sine fructu animæ, do-
no domini uiuo. Et quid eligam, ignoro. Intantum mi-
hi utraque expediunt, ut quid eligere possim, igno-
rem, quæ mihi nocere putantur. Coartor autem è duo-
bus, desiderium habens dissolui, & cum **CHRISTO** esse,
multo magis melius est. Permanere autem in carne, necessarium
propter uos. Illud mihi melius: illud uobis necessa-
rium: & mortem illos non timere, sed eligere debe-
re, suo docet exemplo: & ne contristentur, manu-
rum se in carne spiritu prophético reppromittit.
Et hoc confidens scio, quia manebo, & permanebo in omnibus.
Aa 3 uobis.

374. D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
uobis. Non solum credo, sed scio. Ad profectum uestrum
& gaudium fidei, ut gratulatio uestra abundet in CHRIS-
T O I E S V in me. Ut per profectum de fructu
fidei uestræ gaudium habeatis. Per meum aduentum
iterum ad uos. Ut me uiso, iterum abundantius gra-
tulemini. Tamum digne euangelio CHRISTI conuer-
samini, ut sine quum uenero & uidero uos. Omnia eius præ-
cepta seruetis. Sine absens, audiam de uobis, quia stetitis
uno spiritu. Sicut legitimus, quia erat eis cor unum, &
anima una, nec quicquam suum dicebant: sed erant
eis omnia communia. Vnanimus collaborantes fide euan-
gelij. Omnes unanimes in pugna uictoriam faciunt.
Et in nullo terreamini ab aduersarijs, quæ est illis causa perdi-
tionis. Neq; callidis disputationibus, neque passioni-
bus, neque obprobrijs. Vobis autem, salutis. Quia uult
suos probatos coronari. Vnde apostoli ibant gaudē-
tes, quia digni habiti sunt, pro nomine I E S V con-
tumeliam pati: & Iob permittitur tentari, quia Dei
adiutorio protectus, nec uinci habebat: & eius glo-
ria amplianda erat aduersario superato, atq; confu-
so. Et hoc à Deo, quia uobis donatum est pro CHRISO,
non solum ut in eum credatis. Occasio fidei, à Deo donata
est, quia nisi uenisset CHRISTVS, & non solum do-
cuisset, sed etiam corda tetigisset, inanis fuerat præ-
dicatio nostra: & quamuis in Actibus legamus, fidē
uoluntariam esse: tamen euidenter hic docet, quod
Dei donum sit, ut credamus: & ideo nihil nobis do-
nemus, quia ut credamus, & ut perseueremus, uel
pro ipso patiamur, ipsius donum est: unde euiden-
ter patet, fidem qua credimus, ipsius donū esse, nem-
pe utrunq; dixit esse donum, ut & credamus, et ut pa-
tiamur. Sed ut etiam pro illo patiamini. Non solum fidei
insipientiam, sed etiam martyrij donum ac præmium
ab ipso

AD PHILIPPENSES. 375
ab ipso habemus. Idem certamen habentes, quale & uidi-
stis in me, & nunc audistis de me. Nihil noui patiamini,
sed hoc quod & presentes uidistis de me, & nunc ab-
sentes audistis. ¶ Si qua ergo consolatio in CHRISO. CAP. I.
In omni tribulatione in CHRISO solo consolami-
ni. Si quod solatium charitatis. Non amicorum. Si qua so-
cietas spiritus. Spiritualium, non carnalium. Si qua uis-
cera miserationis. Vestri miseremini, non parentum. Im-
plete gaudium meum. In talibus discipulis doctor exul-
tat. Ut idem sapiatis. Hoc ipsum. Eandem charitatem ha-
bentes unanimes. Omnes in alterutrum. Ipsum semicmes.
Hoc alteri sentio, quod tibi. Nihil per contemtionem, neq;
per inanem gloriam. Ne aliquid in Dei æmulatione fa-
ciamus, sed ne quis nobis melior esse uideatur. Sed in
humilitate, superiores sibi inuicem arbitramur. Si omnes à
quibus iniurias patimur, superiores putaremus, pa-
rienter ferremus: nemo em̄ à patre uel à domino in-
digne fert se iniuriam accepisse. Cogitandum etiam,
nullum esse hominem, qui non possit habere aliquod
bonum: quod tu nondum habes, etiā si lateat: in quo
sine dubio possit te esse superior: quæ cogitatio ad cō-
tundendam et edomandam superbiam ualet, ne arbi-
traris, quoniam aut quædam eminent, & apparent,
ideo alterū nulla habere quæ lateant, & fortasse ma-
ioris ponderis illi inesse bona, quibus te superat ne-
scientem. Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ
aliorum. Non quæ nobis solis expediūt, sed quæ & alijs
profunt. Hoc enim semite in uobis. Tanta humilitas in
uobis sit: quia quamuis se quisq; humiliet, humilior
CHRISO non erit. Vult ostendere CHRISTVM
non propter se passum, sed propter alios. Aliqui
hunc locū ita intelligunt, quod secundum diuinitatē
se humiliauerit CHRISTVS secundū formam, scilicet
Aa 4 Dei

Dei, secundum quam æqualitatem Dei nõ rapinam usurpauerit, quam naturaliter possidebat, & exinani uerit se, non substantiam euacuans, sed honorem abscondens, formam serui, hoc est, substantiam hominis induendo, & per omnia ut homo tantummodo apparendo: atq; humili obedientia nec crucis mortem recusando. Sed quomodo hæc expositio Arii calumniam effugiat, considerandum est: qui nihil aliud agit, nisi ut filium asserat minorem: si hic dicatur exaltatus à patre secundum diuinitatem, & nomen accepisse, quod antea non habebat: nisi forte pronuntiatæ personæ, quæ secundum formam hominis dicta sunt, Deo adscribantur. Quia CHRIS TVS Deus homo recte creditur: & ideo bene sentit, qui sic sentit, nec contra fidem sentit. Quod & in CHR ISTO IES V. Secundum quod CHR IS TVS est, & IES VS. Qui quum in forma Dei esset. Id est, imagine Dei absq; peccato: siue in quo erat Deus, id est, plenitudo diuinitatis. Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo. Quod erat humilitate celauit, dans nobis exemplum, ne de nobis in aliquod gloriemur: non rapuit, quod habebat, id est, æqualitatem patris, quam naturaliter habebat, non rapuit. Sed semetipsum exinaniuit. Assumendo quod non erat: non amittendo quod erat. Formam serui. Ita ut pedes lauaret, nihil sibi uindicās potestatis, quum haberet omnium dominatum, quasi unigeniti à patre. Accipiens. Carnem nostram peccatricem sine peccato. In similitudinem hominum factus. Non semper similitudo uera est: nam genuit Adam filium secundum imaginem & similitudinem suam, & uocauit nomen eius Seth. Et habitu inuenus ut homo, humiliuit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. Ut nobis perfectæ obedientiæ monstraret exemplum. Mor-

tem au-

tem autem crucis. Quia nulla mors peior, propter diurnum cruciatum. Propter quod & Deus illum exaltauit, &c. Diuinitas non exaltatur, quia nec humiliari potest: & illi donatur, qui non habet: unde secundum humanam magis naturam potest intelligi, quam secundum diuinam. Si & nos exaltari cupimus exemplo CHR ISTI, fratribus seruiamus: Si enim ille dominus & magister seruis & discipulis ministravit, quanto magis nos maioribus, et æqualibus seruire debemus: & Deo, ac sanctis usque ad mortem obedire, ne magistrum humilem superbi discipuli non sequamur? Ut in nomine IES V omne genu flectatur, cælestium terrestrium & infernorum. Ut omnes simul adorent hominem assumptum in uerbum. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus. Omnium genium & angelorum. IES VS CHR IS TVS in gloria est Dei patris. Hoc est, in natura, & gloria deitatis, id est, eiusdem est gloriæ & æqualitatis. De loco isto integram expositionem D. Augustini posuimus. De eo quod scriptum est, Et habitu inuentus ut homo. Multis modis habitum dicimus: uel habitum animi, sicuti est cuiusque disciplinæ perceptio usu roborata, atque firmata: uel habitum corporis, secundum quem dicimus alium alio esse succulentiorum, & ualidiorum, quæ magis propriè habitudo dici solet: uel habitum eorum quæ membris nostris accommodantur extrinsecus, secundum quem dicimus uestitum, calciatum, armatum, & si quid eiusmodi est. In quibus omnibus generibus, siquidem nomen hoc dictum est ab illo uerbo, quod est habere, manifestum est in ea re dici habitum, quæ accidit alicui, ita ut eã possit etiam non habere: nam & doctrina accidit animo, & succus ac robur corpori: & uestis, atque arma, non dubium est, quin accidant membris nostris:

Aa 5 ita

In lib. de di
uersis quæ
stionibus,
quæst. 73.

ita ut & imperitus possit esse animus, si ei doctrina non acciderit: & exile, atque languidum corpus sine succo uiscerum, & robore: & nudus sine ueste, & inermis sine armis, & pede nudo sine calciamentis, esse homo possit. Habitus ergo in ea re dicitur, quæ nobis ut habeatur, accidit: ueruntamen hoc interest, quod quædam eorum quæ accidunt nobis, ut habitum faciant, non mutantur à nobis, sed ipsa nos mutant, in se ipsa integra, & inconcussa manentia: sicuti sapientia quum accidit homini, non ipsa mutatur, sed hominem mutat, quem de stulto sapientem facit. Quædam uerò sic accidunt, ut mutant, & mutantur: sicuti cibus, & ipse mutans speciem suam in corpus nostrum uertitur, & nos refectione cibo ab exilitate, atque languore in robur, atque ualentiam commutatur. Tertium genus est, quum ipsa quæ accidunt, mutantur, ut habitum faciant, sicuti est uestis: Nam quum proiecta uel reposita est, non habet eam formam, quam sumit, quum induitur, atque inducitur membris: induta ergo accipit formam, quam non habebat exuta: quum ipsa membra & quum induuntur, & quum exuuntur, in suo statu permaneant. Potest etiam esse quartum genus, quum & ea quæ accidunt ad faciendum habitum, nec mutant quibus accidunt, nec ab eis ipsa mutantur, sicuti anulus in digito, si non nimis subtiliter attendatur. Veruntamen hoc genus, aut nullum est, si diligenter discutias, aut omnino rarissimum. Quum igitur apostolus, de unigenito dei filio loqueretur, quantum pertinet ad diuinitatem eius, secundum id quod uerus deus est, æqualem esse dixit patri, quod non ei fuit tanquam rapina, id est, quasi alterum appeteret. Latuisset itaque misericordie opus, si semper manens in ea æqualitate nollet hominem indui, &

dui, et hominibus ut homo appareret: sed semetipsum exinaniuit non formam suam mutans, sed formam serui accipiens: neque conuersus, & transmutatus in hominem amissa incommutabili stabilitate, sed tanquam uerum hominem suscipiendo, ipse susceptor in similitudine hominum factus, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, & habitu inuentus ut homo, id est, habendo hominem inuentus, ut homo est. Non enim poterat inueniri ab his, qui cor immundum habebant & uerbum apud patrem uidere non poterant, nisi hoc suscipiendo, quod possent uidere, & per quod ad illud lumen interius ducerentur. Iste autem habitus non est ex primo genere: non enim manens in se natura hominis, naturam Dei commutauit: neque ex secundo, non enim & immutauit homo Deum, & immutatus ab illo est: neque ex quarto, non enim sic assumptus homo, ut neque ipse mutaret Deum, nec ab illo mutaretur, sed potius ex tertio, sic enim assumptus est, ut commutaretur in melius, & ab eo formaretur ineffabiliter excellentius, atque coniunctius, quam uestis ab homine, quum induitur. Hoc ergo nomine habitum satis significauit Apostolus, quem admodum dixerit, In similitudinem hominum factus: quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, quum indutus est hominem, quem sibi uiuens quodam modo, atque conformans, immortalitati, æternitatique sociaret. Sed illum habitum, qui est in perceptione sapientie, uel potius discipline, quam Græci $\xi\gamma\gamma\eta$, uel $\chi\epsilon\iota\sigma\eta$ uocant, hunc autem secundum, quem dicimus uestitum, uel armatum, $\chi\eta\mu\kappa$ potius appellant. Ex quo intelligitur, de isto genere habitus loquutum Apostolum, quandoquidem in Græcis exemplaribus $\chi\eta\mu\kappa\eta$ scriptum est, quod nos in Latinis habitum ha-

380 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
tum habemus. Quo nomine oportet intelligi, nō mutatum esse uerbum susceptione hominis, sicut nec membra ueste induta mutantur: quanquam illa suscepcio ineffabiliter susceptum suscipienti copulauerit: sed quantum uerba humana rebus ineffabilibus coaptari possunt, ne mutatus intelligatur Deus humane fragilitatis assumptor, electum est, ut Græcè *χρημα*, & Latine habitus diceretur illa suscepcio. Itaque *charissimi mei, sicut semper obedistis. Exemplo eius, qui usque ad mortem obediens fuit. Non in præsentia mea tantum. Quasi serui ad oculum seruietes. Sed multo magis nunc in absentia mea. Quia si quid me præsentem liberius agebatis, corrigi poteratis. Cum metu, & tremore. Non negligenter, sicut ait Iob, Verbera omnia opera mea. Vestram salutem operamini. Mutuam salutem curate: & quia dixerat uestram ipsorum salutem operamini, ne sibi aliquid humana fragilitas arrogaret, & suæ industriæ salutem suam adscriberet, sequutus adiunxit: Deus, inquit, qui operatur in uobis. Non solum uobiscum, sed intus in uobis miro modo infunditur & donatur: quando enim iubentur, ut operentur, liberum eorum conuenitur arbitrium, sed ideo cum timore, & tremore, ne sibi tribuendo quod bene operantur, de bonis, tanquam suis extollantur operibus. Deus est enim qui operatur in uobis. Conticescat humana superbia, & nō dicat ex me habeo bonum uelle: quia & hoc in uobis occulta inspiratione deus operatur: qui non solum fidem, sed & perseverantiam donat. Sed forte dicit aliquis, Ergo mecum nihil est: totum tuum est: sed gratia donatori, quia bona uoluntas à domino preparat. Et uelle, & perficere. Perficere sine dubio ipsius est, qui dixit, Sine me nihil potestis facere. Perficit in uobis, dum implet quod dixit, Ecce ego uobiscum sum*

AD PHILIPPENSES. 381
cum sum usque ad consummationem seculi: qui cepit in uobis opus bonum, ipse perficiet usque in finem. Pro bona uoluntate. Subaudiendum, sua, id est, dei. Omnia autem facite sine murmurationibus & hæstitationibus, ut sitis sine querela. Ingratus seruus qui grauiam domini sui queritur esse præcepta: omnis qui murmurat, dubitat de præceptis. Et simplices filii Dei sine reprehensione. Considerate cuius filius sit is, qui quum simplicis naturæ sit, filios non uult habere degeneres. In medio nationis prauæ & peruersæ. Quæ omnem rationabilem ordinem peruertit & perdit infidelitate sua. Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Sic luceat Dei genus in genere humano, sicut sol & luna in mundo: id est, omnes catholici inter hæreticos, Iudeos & paganos. Verbum uitæ conuincemus. Ut exemplo uestro illuminentur & uerbo. Ad gloriam meam. Gloria patris filius sapiens, ait Salomon, perfectio discipulorum magistri gloria comprobatur. In die CHRISTI. In diem iudicii CHRISTI. Quia non in uacuum cucurri, neque in uacuum laboraui. Qui talem Deo populum acquisiui. Sed & si immolor super sacrificium. Sed etiam si occidar, quia sacrificium, & obsequium fidei uestre obtuli Deo, uincit gaudium profectus uestri iustitiam pœnæ uel mortis. Et obsequium fidei uestre, gaudeo & congratulor omnibus uobis. Siue quia uestre fidei ministraui, ut Deo in uobis id operante, & me predicante crederetis. Id ipsum autem gaudeo & congratulamini mihi. Præmium est pro uobis occidi. Spero autem in domino IESU Timotheum citò mittere ad uos. Dat exemplum non timere, sed omnia sub spe domini promittenda. Ut & ego bono animo sum, cognitis quæ circa uos sum. Si uos meæ passionis mihi me terruerint. Neminem enim habeo tam unanimum, qui sinera affectione pro uobis sollicitus sit. Qui ita mecum pro omnium

omnium salute sollicitus sit. Omnes enim sua querunt. Non enim in ecclesia CHRISTI tunc, præter Paulū apostolum & Timotheum, erat, qui germane de grege sollicitus esset: sed cōtiggerat, ut illo tempore, quo Timotheum misit, circa se alium de filiis non haberet, sed mercenarij cum illo essent, id est, sua querentes. Sua querunt commoda uel quietē, nolentes pro aliorum tribulari salute. Non quæ sunt CHRISTI IESU. Experimentum autem eius cognoscite. Qui pro salute omnium nec mori recusauit. Quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio. Secundum hominem, propter hominem factus est usq; ad mortem obediens. & aliter: Sic seruiuit tanquam ego eum carnaliter genuissem. Hunc igitur spero me mittere mox ut uidero, quæ circa me sunt: confido autem in domino, quoniam & ipse ueniam ad uos cito. Quia modo adhuc incertus sum, qui de Timotheo loquor. Necessarium autem existimaui. Necessarium uobis. Epafroditum fratrem, & cooperatorem. Propter opus euangelij. Et commilitonem meum. Propter gradum apostolatus, quem in uobis accepit. Vestrum autem apostolum, & ministrū necessitatis meæ mittere ad uos. Qui meq; uenit necessitati ministrare pro uobis. Quoniam quidem omnes uos desiderabat. Charitatem eius diligatur. Et mœstus erat propter ea quod audieratis illum infirmatum: nam & infirmatus est usque ad mortem. Tristitiæ uestrę causa mœstus erat, eò quod nos per infirmitatis suę nuncium contristatos timeret. Sed Deus misertus est eius: non solum autem eius, uerum etiam & mei. Misertus est eius, ut maiorem docendo colligat fructum. Ne tristitiā super tristitiā haberem. Ne tristitiā carceris, tristitiā desolationis auget. Festinamus ergo misi illi, ut uiso eo iterum gaudeatis. Pro cuius absentia tristabamini.

mini. Et ego sine tristitia sum. Quæ mihi de uestra tristitia erat. Excipite autem illum cum omni gaudio in domino. Quasi dominum: & ne quod scrupulum de eius tarditate nascatur. Et eiusmodi cum honore habetote. Non solū hunc, sed & homines huiusmodi. Quoniā propter opus CHRISTI. Qui quasi reo non timuit ministrare. Usque ad mortē accessit, tradens animam suā. Paratus ad mortē. Ut impletet id, quod ex uobis deerat erga meum obsequium. Ut uestrum erga me officium pro omnibus solus impleret. ¶ De cætero, fratres mei, gaudete in domino. Non in rebus seculi, uel in aliquo præter dominum. Eadē uobis scribere mihi quidem nō pigrum, uobis autem necessariū. Eadem repetere quę etiam præsens, sicut plantas sapius aduari, non est inutile. Videte canes. Contra euangelium latrantes. Hinc iam contra pseudoapostolos. Videte malos operarios. Quicquid nos edificamus, destruere conantur. Videte cōcisionem. Concisio ista, nō circuncisio. Nos enim sumus circuncisio. Nos sumus ueri Iudæi, qui non unius membri pellem, sed totius carnis simul uitia amputauimus. Qui spiritu Deo seruiamus. Qui secundum Hieremiam cordis præputiū circūcidimus. Et gloriamur in CHRISTO IESU, & non in carne fiducia habentes. Cuius fide sola iustificati sumus, non circuncisione carnali. Quanquam ego habeam confidentiā & in carne. Ne quis puret me hoc ideo dicere, quasi ego gloriandi non habeā causam, & idcirco glorier. Si quis alius uidetur confidere in carne: ego magis circūcisus octaua die. Quia forte aliqui ex illis proselyti erant. Ex genere Israël de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis. Quæ semper fuit cū Iuda cōiuncta. Secundū legem pharisæus. Legis peritus. Secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei. Tātam æmulationem habui & legis amorem, ut etiam ecclesię Dei persecutor existerem. Secundū iustitiā

tia quæ in lege est. Omnium iustificationum & ceremoniarum. Conuersatus sine querela. Implebam legem, præter hoc tantum, quia non credebam CHRISTO, quæ lex promiserat: prior sui in omnibus in quibus illi gloriantur, sed quia hoc tempore illa non ualere cognoui, ideo ea tanquam detrimenta habeo, & nullius momenti duco. Potuit enim esse intus in affectionibus prauis præuicator legis, & tamen conspicua opera legis implere uel timore hominum uel ipsius Dei, sed pænæ formidine, non dilectione & delectatione iustitiæ. Nam profecto in ipsa intus uoluntate peccat, qui non uoluntate, sed timore non peccat, in quibus interioribus suis talem se fuisse sciens, quibus se uitam putabat acquirere. Hæc, inquit, propter CHRISTVM tanquam impedimenta abieci. Ad comparationem inuenti auri contemnitur præmentum, quamuis utrunque sit ei suo tempore necessarium. Tunc erit apud homines cminens CHRISTI scientia, quâdo fuerit ab eo propter CHRISTVM mundus contemptus. Omnia ceremonialia legis proieci. Stercora ciborum sunt reliquæ & rerum quondam utilium purgamenta. Ut CHRISTVM lucificationem ex inueniar in illo. Ut CHRISTVM habeam caput, & manens in eo eius membrum inueniar. Non habens meam iustitiam, quæ ex lege est. Meo labore quæsitam, quasi naturalem uel legalem. Sed illam quæ ex fide est CHRISTI. Sed illam quæ proprie à Deo per solam fidem CHRISTI, quam ipse donauit, collata est. Quæ ex Deo est iustitia in fide ad cognoscendum illum. Qui hoc agnoscit, satis agit, ne sibi aliquid arroget, ut id quod ei ex gratia Dei donatum est, ille uel legi tribuat uel naturæ, sed Deo soli, cuius donum est, deputet. Et uirtutem resurrectionis eius. Ut cognoscam perfe-

ete be

ete beneficium et uim resurrectionis illius, quia ideo resurrexit, ut nos similiter resurgamus. Et societatem passionum illius, configuratus morti eius. Si enim compatimur, & conuiuemus. Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis. Ad perfectorum resurrectionem, non ad illam quam etiam inuiti habebunt. Non quod iam acceperim. Perfectionem, quia finis nondum aduenit. Aut iam perfectus sum. Adhuc de hac perfectione, & de tali resurrectione de me incertus sum, quia est perfectio alia post hanc uitam: illud perfectum de quo dicit ad Corinthios, Dum uenerit quod perfectum est. & alibi, Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionem filij Dei, in uirum perfectum, & reliqua. quia in hoc mundo positus ueram perfectionem nullus habet, quia ipse dixit, Videmus nunc per speculum, & reliqua. Perfectus sum: quantum ad perfectionem quæ in hac uita haberi potest à sanctis, perfectus fuit: quantum uero ad illam perfectionem pertinet, quæ erit post resurrectionem, imperfectus. Et ideo hic quædam imperfectam perfectionem habuisse intelligendus est: quia per fidem, non per speciem, & per speculum, non facie ad faciem uidebat. Sequor autem si comprehendam, in quo comprehensus sum à CHRISTO. Si comprehendam meritum apostolatus, in quo apostolatu, à CHRISTO sum comprehensus. Fratres ego me non arbitror. Se humiliando omnibus gloriam tulit, & prouocat ad profectum. Comprehendisse. Tunc certus ero, quando finis aduenerit. Vnum autem. Porro unum est necessarium. Quæ quidem retro sunt obliuiscens: ad ea uero quæ sum interiora extendens me ad destinatum. Hoc solum scio, quia dono Dei quotidie proficio, & præteritum laborem non computans ad po-

B b tiora

tiora festino: siue legem obliuiscens ad perfecta eu-
gelij præcepta me extendo. *Persequor ad brauium su-
pernae euocationis Dei in CHRISTO IESU.* Quod per-
fectus CHRISTVS promissit in cælis. *Quicumque
ergo perfecti, hoc sentiamus.* Quicumque perfectus est,
hoc sentiat, uetera obliuiscenda, & noua sectanda:
quia perfecti debent esse discipuli CHRISTI. Est
ergo nunc imperfecta perfectio: Nam in futuro e-
rit perfecta. In aliqua re erit perfectus: sed in aliqua
imperfectus. Velut si iam sit aliquis sapientia: perfe-
ctus auditor, cuius nondum sit perfectus & doctor.
Potest esse perfectus ut diligat inimicos, qui nondum
est perfectus, ut sufferat. Et qui perfectus est in eo
quod omnes homines diligit, quippe qui etiã ad ini-
micorum dilectionem peruenerit: quæritur utrum
iam sit in ipsa dilectione perfectus, id est, utrum quos
diligat, tantum diligat, quantum ille. Incommutabi-
lis regula ueritatis diligendos esse præscribit: ut of-
fenderet secundum istius uitæ modum esse quandam
perfectionem, eiq; perfectioni hoc quoque deputa-
ri, si se quisque nouerit nondum esse perfectum: quia
in ista uita perfectam perfectionem non habet quis,
quia caro concupiscit aduersus spiritum. Hic ergo
præceptum est, ut desiderijs peccati nõ obediamus.
Ibi erit ut desideria peccati non habeamus. Tunc e-
nim est secundum hanc infirmitatem pro suo modum
lo perfecta in hoc seculo ista parua iustitia, quando
etiam quid sibi desit, intelligit. Ideoque Apostolus
& imperfectum perfectum se dicit: imperfectum, sci-
licet cogitando quantum illi ad iustitiam desit, cuius
plenitudinem adhuc esurit: perfectum autem, quod
& suam imperfectionem non erubescit. Si perfecte
currimus, hoc sapiamus, quod nondum perfecti su-
mus,

mus, ut illic perficiamur, quod perfecte adhuc cur-
rimus: ut cum uenerit quod perfectum est, destrua-
tur quod ex parte est. *Et si quid aliter sapitis.* Si quid
uobis alia ratione Deus reuelauit: aliter, non aliud:
hoc est, alio sensu. *Et hoc uobis Deus reuelabit.* Etiam
si quid minus perfecte sapitis, humiliter expectate,
& à Deo poscite. Ipse potest reuelare ambulãtib;,
& perficientibus in uia rectæ fidei. *Veruntamen ad
quod peruenimus.* Ad perfectionem noui testamenti.
Ut idem sapiamus. Idem, licet aliter asseratur. *Et in ead-
em maneamus regula.* Non enim scire sufficit sine fa-
cto. *Imitatores mei estote fratres.* Me imitami, non
pseudoapostolos. *Et obseruat eos qui ita ambulant, sicut
habetis formam nostram.* Dupliciter dicitur obseruari,
uel ad imitandum, ut hic: uel ad cauendum, ut ad Ro-
manos ait, *Obseruate qui dissensiones & offendicu-
la faciunt.* Multi enim ambulam, quos sepe dicebam uobis.
De pseudoapostolis, qui spem passionis CHRIS-
TI, per quam peccata dimissa sunt, tollentes, in le-
gis ceremonijs collocabant. Potest de Iouinianistis
accipi: qui cruciatum corporis in epulas, & luxuriã
conuerterunt. *Nunc autem et flens dico inimicos crucis
CHRISTI, quorum finis erit interitus.* Notandum,
quod affectu etiam inimicorum salutem optet. Quo-
rum Deus uenter est. *Qui se putant in hoc Deo serui-
re, sepulentur.* Et gloria in confusione ipsorum. In cir-
cuncisione membri pudendi. *Qui terrena sapiunt.* No-
stra autem conuersatio in cælis est. Hoc non potest dice-
re qui terrenis uitijs mancipatus est. *Vnde etiam sal-
uatorem expectamus dominum nostrum IESVM CHRIS-
TVM.* Qui est caput nostrum. *Qui reformabit cor-
pus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.* Si-
cut præfigurauit in monte, cum unum ex uiuenti-

bus, & unum ex mortuis claritati sui corporis confitetur, exemplum resurrectionis ostendens. Secundum operationem qua possit etiam subijcere sibi omnia. Siue secundum hanc uirtutem etiam hoc illi possibile est, qua sibi cuncta subiecit. ¶ Itaq; fratres mei charissimi & desideratissimi. Plus ceteris, quia perfectiores. Gaudium & corona mea. Per uos enim sum coronandus, & remunerandus. Sic state in domino charissimi. Quomodo superius dixi, in sola CHRISTI fide spem ponentes, & in conuersatione cœlesti. Euchodiam rogo, & Symychem deprecor. Mulieres erant scientiam habentes, quas similiter sentire commonet & horratur. Id ipsum sapere in domino. Id ipsum quod dixi. Etiam rogo & te Germane Compar, adiuua illas. Germanus nomen hominis est, Compar officij. Quæ mecum laborauerunt in euangelio. Laborauerunt non uiros, sed feminas dicit, nec in ecclesia, sed in domo docentes. Cum Clemente, & ceteris adiutoribus meis. Clemens ex philosopho magnæ doctrinæ uir, qui Romæ episcopus fuit. Quorum nomina sunt in libro uitæ. Ne moleste ferant, se in hac epistola non scriptos, cum in libro uitæ sint scripti, cuius libri etiam Moyses meminit & Dauid & dominus. Gaudete in domino semper. Quia in seculo gaudium non habetis, sed pressuram. Iterum dico gaudete. Repetit ut confirmet. Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Et Iudæis, & gentibus: sed & omnibus qui uos tribulant. Dominus propè est, nihil solliciti sitis. Videte si quid deest uobis, nolite cogitare quid manducetis, aut quid induamini. Siue dominus propè est ad liberandum, nolite timere persecuentes. Iuxta est enim dominus his, qui tribulato sunt corde. Sed in omni oratione, & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescant apud Deum. Nō cum

cum murmuratione atque tristitia. Tunc digna Deo erit uestra oratio, si pro omnibus quæ patimini gratias referatis, sicut apostoli faciebant. Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum. Quia malos sustinet & ingratos: uel pax CHRISTI, qua pro persecuentibus orabat, recogitata omnem mentem furiosam exuperat & inclinat. Custodiat corda uestra, & intelligemias uestras, in CHRISTO IESU. Ista corda & intelligentias uestras, in exemplo CHRISTI custodiat. De cætero fratres quæcumque sunt uera, quæcumque pudica, quæcumque iusta, quæcumque sancta. Ad extremum, ut omnia breuiter dicam. Quæcumque amabilia, quæcumque bonæ fame. Quia omnis natura humana nouit diligere & laudare quod bonum est. Si qua uirtus, si qua laus tolerantia, hæc cogitate. Meditamini, nihil aliud cogitetis. Quæ didicistis. Verbo uel exemplo. Et accepistis. Dono gratiæ CHRISTI. Et audistis. Auribus hæc per prædicationem. Et uidistis in me. Oculis. Hæc agite, & Deus pacis erit uobiscum. Tunc Deus pacis erit uobiscum, si fueritis ista sectati. Gaudisum sum autem in domino uoluntatem, quoniam tandem aliquando restoruissem pro me seminare sicut & seminabatis. Iterum floruissem flore boni operis, quem non obliuio arefecerat, sed occupatio impedierat. Occupati autem eratis: non quasi propter penuriam dico. Non propter meam penuriam, sed propter uestrum fructum dico me gaudisum. Ego enim didici, in quibus sum sufficiens, esse. A CHRISTO omnia æqualiter ferre sum doctus. Scio & humiliari, scio & abundare: ubique & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Ut nec abundantia extollar, nec frangar inopia. Omnia possum in eo, qui me confortat. Dans intelligentiam, quare sciat & humiliari, & abundare, dum dicit, Omnia possum in eo, qui con-

forat me, dum sibi nihil tribuit: sed & quotidianum adiutorium implorat, ut possit eius implere præcepta. Verumtamen bene fecistis communicantes tribulationi meæ. Non enim debuit mea æquanimitas uestram impedire mercedem. Scitis autem & uos Philippenses, quod in principio euangelij quando profectus sum à Macedonia. Quia uos solos, à quibus necessaria acciperemus, eligimus: fideiores uos omnibus iudicantes. Nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi uos soli. Illi dati, ego accepti: siue dātes carnalia, acceperunt spiritalia. Quia & Thessalonicam semel, & bis in usum mihi misistis. Non solum Corinthum, sed etiam Thessalonicam transmisistis. Non quia quero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione uestra. Superabundans fructus orationis cum sanctis etiam absentibus ministratur. Datum, est res ipsa, quam das: fructus autem, bona & recta uoluntas datoris: ut quod tribuit, propter dominum tribuat: ueluti qui suscipit prophetam in nomine prophete, & iustum in nomine iusti, mercedem prophete & iusti suscipiat. Habeo autem omnia, & abundo, repletus sum acceptis ab Epafrodito, quæ misistis. Prouocat illos ad simile opus, laudando, & gratias referendo. In odorem suauitatis. Odor suauitatis non in re oblata, sed in mentis deuotione consistit, sicut sacrificium Noë gratè Deus describitur odoratus, cum ipse postmodum dicit, se nec carnibus, nec sanguine animalium delectari. Hostiam acceptam placemem Deo. Notandum, quod elemosyna hostia appellatur: & sicut à sanctis oblata, est accepta: ita ab his qui in peccato durauerunt data, reprobatur. Deus autem meus impleat omne desiderium uestrum. Quia ut perfecti malum desiderare non credebantur. Secundum diuitias suas in gloria in CHRISTO

IESV!

IESV: Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum, amen. Quod secundum diuitias Dei, ad gloriam pertinet CHRISTI. Salute omnem sanctum in CHRISTO IESV. Salutem uos qui mecum sum fratres. Salutem uos omnes sancti. Erant ergo sancti, quos solus uult saluari præ cæteris, quos etiam in omnibus epistolis nominauit: capitalia non habuisse peccata intelligendi sunt. Nam quis sine peccato? Sed & scriptura baptizatum frequenter appellat. Maxime autem qui de Cæsaris domo sum. Gratia domini nostri IESV CHRISTI cum spiritu uestro, amen. Ut eos confortaret, & illi liberius uel in fide perficerent, uel fiducialius prædicarent, quando audiebant etiā de officio Cæsaris multos fuisse conuersos.

FINIS EPIST. AD PHILIPPENSES.

Bb 4 AD

AD THESSALONI

CENSES EPISTOLA

PRIMA.

ARGUMENTVM.

Theſſalonicenſes ſunt Macedones. Hi in **CHRISTO** IESV accepto uerbo ueritatis perſiterunt in fide, etiam in perſecutione ciuium ſuorum. Preterea nec receperunt falſos apoſtolos, nec ea quæ à falſis apoſtolis dicebantur. Hos collaudat Apoſtolus ſcribens eis ab Athenis, per Tythicum diaconem, & Onesimum acolythum.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſum. Per Siluanum & Timotheum, non ſolum hiſ, ſed etiã Corinthiis cum Apoſtolo uerbum Dei fuerat nunciatum: ſicut ipſe ait in ſecunda, Per me, & Siluanum, & Timotheum.

In Deo patre, & omnino **IESV CHRISTO** gratia uobis, & pax. Præpoſterato ordine antè dicit in Deo patre, & **CHRISTO IESV**, & ſic gratia uobis & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus uobis memoriam ueſtri faciemes. Pro omnibus, quia omnium nobis grata memoria eſt. In orationibus ueſtris ſine intermiſſione. Non impediariſ orare ſemper. Memores operis fidei ueſtræ, & laboris, & charitatis. Non ſolius fidei, nec in ſolo uerbo laboris, & charitatis, ſed in re. Et ſuſtinentiæ ſpei domini noſtri **IESV CHRISTI**. Omnis ſuſtinentia propter ſpem. Ame Deum & patrem noſtrum. Non ante homines. Scientes fratres dilecti à Deo electionem ueſtram. Ex

hoc co-

hoc cognoscimus uos uere à Deo eſſe electos, quia tales eſtis. Notandum quia electi ſunt potius, quàm elegerunt. Quia euangelium noſtrum non fuit ad uos in ſermone tantum. Quia nec auditur tantum, ſed etiam opus appa-ruit. Sed & in uirtute, et in ſpiritu ſancto. Quem accepiſtis. Et in plenitudine multa. Perfectionis ueſtræ, ſiue abundantia noſtræ. Sicut ſcitis quales fuerimus in uobis propter uos. Etiam à licitis abſtinuimus. Et uos imitatori eſ noſtri facti eſtis & domini, excipiemus uerbum. Per paſſionem ſuſcipientes uerbum, ſicut & nos & dominus prædicauimus. In tribulatione multa. Quod uix excipitur in quiete. Cum gaudio ſpiritus ſancti. Hoc eſt uere gaudere in ſpiritu ſancto, ſicut apoſtoli qui ibant gaudentes, quia digni habiti ſunt pati contumeliam pro nomine **CHRISTI**. Ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia. Perfectionum eſt formam credentibus exhibere: ueſtro exemplo omnes ſunt prouocati. A uobis enim diffamatus eſt ſermo Dei. Natura famæ hæc eſt, ut ſiue bonum ſiue malum nuntians, ubiq; diſcurrat. Non ſolum in Macedonia, & in Achaia, ſed in omni loco. In quorū penè confinio eſt Theſſalonica. Fides ueſtra quæ eſt in Deum, profecta eſt. Ab idolis ad dominum conuerſa. Ita ut non ſit nobis neceſſe quicquam loqui. Ita ut nobis incipientibus aliquid de uobis ad eorum ædificationem loqui, ipſi optime ſcire ſe dicant. Ipſi enim de nobis annunciam, qualem introitum habuerimus ad uos. Et noſtræ conſtantia, & ueſtræ conuerſationis opinio omnibus nota eſt. Et quomodo conuerſi eſtis ad Deum à ſinu lachris ſeruare Deo uiuo, & uero, & expectare filium eius de cœlis, quem ſuſcitauit ex mortuis **IESVM**. Notandum dici conuerſos ad dominum ab idolis, non ſolum autem, ſed & credentes ſæpe in prophetis dicuntur conuerſi debere à malicia ad fidem Dei. Qui eripuit nos ab ira uen-

Bb 5 tura.

tur a. Gratia et misericordia sua, ab ira nos iudicij liberauit: quia iam habemus in spe libertate reparari per baptismum. ¶ Nam ipsi scitis fratres introitum nostrum ad uos, quia non inanis fuit, sed ante passus, et contumelias affecti. Non est inanis sermo, qui firmatur constantia passionis. Sicut scitis, in Philippis fiduciam habuimus in domino nostro loqui ad uos euangelium Dei. Quia aliquanti uestrum uiderunt nos Philippis passos non expauisse tribulationes, nec predicare cessasse. In multa solitudine. Non negligenter, nec transitorie. Exhortatio enim uestra. Ideo non tremur. Non de errore. Errat quicumque putat, uel docet malos regnare cum CHRISTO. Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri, &c. Neque de immundicia. Quomodo Iouiniani doctrina. Neque in dolo. Contra conscientiam loquentes atque suadentes. Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis euangelium, ita loquimur. Integre loquimur, quasi a Deo probati: qui omnium mentes nouit, & ab ipso in hoc officio destituti. Non quasi hominibus placemes, sed Deo, qui probat corda uestra. Quae falli possunt. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione auaritie. Deus testis est, nec quaerentes ab hominibus gloriam, neque a uobis, neque ab alijs. Sicut qui hominibus placent, infirmis omnia quae desiderant concedentes, & eorum mortem non curantes. Omnis qui adulatur, aut propter auaritiam uel gloriam adulatur. Ille ergo probatur propter Deum loqui, qui ista non quaerit. Cum possumus oneri esse, ut CHRISTI apostoli. Cum possumus uos uel in hoc grauare, quod nobis Deus ordinauit. Sed facti sumus paruuli in medio uestrum. Humilians nos & nec debitum quaerentes honorem. Tanquam si nutrix foueat filios suos. Humilians se, & in omnibus paruulo coaequans, ut illum ad maiora, sua imitatione perducata

cat: Nam & in lingua balbutit, et parum edit, & cum eo lente ambulat, ut consuecat. Ita desideramus uos cupere uolebamur tradere uobis. Vos proficere. Non solum euangelium Dei, sed etiam animas uestras. Sicut nutrix in sum perfectionis suae in paruulum uult transfundere, ut & sit similis. Quoniam charissimi nobis facti estis. Propter fidem uestram. Memores enim facti estis fratres laboris nostri. Labores manuum exercebat noctibus, fatigationem uerbi diebus. Nam si semper operabatur, quando docebat. Et fatigationis nocte et die operamur. Apud hos, & Corinthios, & Ephesios laborauit, quibus occasionem auferre cupiebat uel accipienda uel detrahenda. Ne quem uestrum grauaremus, praedicauimus in uobis euangelium Dei. Hoc est, cum possumus oneri esse, quod superius dixerat. Vos testes estis et Deus. Sicut Samuel populo dixit. Quam sancte et iuste et sine querela. Ne uobis ullam offensionem daremus. Uobis qui credidistis, assuimus. Non incredulis. Sicut scitis, qualiter unumquemque uestrum tanquam pater filios deprecames uos. Paruulum ut nutrix, proficientem iam, ut pater instituit. Et consolames: testificati sumus. In tribulatione consolati sumus promissis CHRISTI. Ut ambularetis digne Deo. Digne Deo ambulat, qui nihil Deo agit indignum. Qui uocauit uos in suum regnum et gloriam. Quod non nisi fideles possidebunt, quibus dicitur, Venite benedicti. Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis a nobis uerbum auditus Dei. Quod primum de Deo audistis, siue ut audiretis Deum. Accepistis illud, non ut uerbum hominum, sed sicut est uere uerbum Dei. Ut uerbum hominum qui contemnit: Vos autem ita credidistis, ut ab ipso Deo uos audire putaretis. Qui operatur in uobis, qui credidistis. Operatur in inspiratione, uel signis,

396 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
uel si quid boni facitis, ille in uobis facit. Aduerte
quia in uobis dixit, & non uobiscum, ut Deo semper
gloria deur, cuius est omne quod possumus, & qui
in nobis operatur, ut operemur, sicut dicit in cantico
Esaia, Domine Deus noster pacem dabis nobis, &
omnia opera nostra operatus es in nobis. Vos enim
imitatores facti estis ecclesiarum Dei, quae sunt in Iudaea in
CHRISTO IESU. Quibus dicit: Nam & uinctis com
passi estis, & rapinam bonorum uestrorum cum gau
dio suscepistis. Quia eadem passi estis & uos. De uobis
plus miror, quia nec legem edocti, nec exēplis pro
phetarum estis prouocati. A contribulibus uestris, sicut
& ipsi a Iudaeis. Contribules de eadem sunt natione,
Qui & dominum occiderunt IESUM, & prophetas, & nos
persecuti sunt, & Deo non placent. Quid mirū si nos perse
quantur, qui occiderunt & Deum & prophetas? Et
omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos gentibus lo
qui, ut non salui fiam. Non solum suis. Ut impleam peccata
sua semper. Quia non solis Iudaeis impediunt, sed etiā
gentibus inuident, ad suorum cumulum peccatorū.
Peruenit autem ira Dei super illos usque in finem. Siue quia
ablatus est nō credentibus intellectus, siue quia pre
coqua poena captiui, & in uniuersa terra dispersi.
Nos autem fratres desolati à uobis ad tempus horæ aspectu,
non corde abundantius festinauimus faciem uestram uidere
cum multo desiderio. Quoniam uolumus uenire ad uos. Si
cut alibi, Absens corpore, praesens autem spiritu iam
iudicaui. Ego quidem Paulus, & semel, & iterum, sed impedi
uit nos sathanas. Tribulationibus persequentum, uel
imbecillitatibus infirmorum, non sua uirtute. Quae
est enim nostra spes. Quae nos detineat. Aut gaudium aut
corona gloriae. Nonne uos ante dominum nostrum IESUM
CHRISTUM estis in aduentu eius? Vos enim estis gloria no
stra,

AD THESSALONICENSIS I. 397
stra, & gaudium. Boni magistri omnem spem, & gau
dium, & coronam in perfectione discipulorum ponunt.
¶ Propter quod non sustinemus amplius. Neminem no
strum ad uos uenire, & consolari uos de nobis, &
ideo solitudine torquebamur. Placuit nobis remanere
Athenis solis. Maluimus soli remanere, quam nescire
quid ageritis. Et misimus Timotheum fratrem nostrum.
Quomodo simul scripsit, si missus est: sed hic factum
ante refert, & recapitulat. Et ministrum Dei in euangelio
CHRISTI. Adiutores pro discipulis etiam uulgo di
cuntur. Ad confortandos uos, & exhortandos pro fide uestra.
Quia iam fidem recepistis: tantum confirmari opus
habetis. Ut nemo moueatur in tribulationibus istis. Non di
co omnes: sed ne uel aliqui. Ipsi enim scitis. Non ergo
moueri ac mirari debetis, scientes nos aliter transire
non posse. Quod in hoc positi sumus. ACHRISTO
qui dixit, Ecce ego mitto uos sicut agnos inter lu
pos, & multa alia. Nam & cum apud uos essemus, praedica
bamus uobis passuros nos tribulationes, sicut & factū est, & sci
tis: propterea et ego amplius non sustinens misi ad cognoscendā
fidem uestram. Ut non uos rei nouitas deterreret, sed
nostra prophetia firmeret: unde & saluator passio
nem suam ante praedixit. Ne forte temauerit uos. Ne si
uobis dixerit tentator, Ecce in quibus speratis Deū
esse, de tribulationibus liberari nō possunt, & fidem
uestram forsitan turbaret. Is qui temat. Qui etiā Deum
tentauit. Et inanis fiat labor noster. Si uobis per hanc sug
gestionem scrupulū iniecisset. Nunc autem uenieme Ti
motheo ad nos à uobis, & annunciamus uobis fidem. Qui firmi
ter creditis CHRISTO. Et charitatem uestram. Quia
nos solito plus diligitis. Et quia memoriam nostri habe
tis bonam. Est enim & mala memoria. Semper deside
rantes nos uidere, sicut nos quousque uos. Firmiter. Ideo conso
lari

lati sumus fratres in uobis, in omni necessitate tribulationis nostrae per uestram fidem. Omnem necessitatem, & tribulationem non sentimus propter magnitudinem gaudij status uestri. Quoniam nunc uiuimus, si uos statis in domino. Etiam si occidamur, uita nostra ex uobis pendet. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo tribuere pro uobis in omni gaudio, quo gaudemus propter uos ante dominum nostrum nocte & die. Triplicem causam laetitiae nobis uestra cōuersatio praestat, quia & uos proficitis, & dominus per uos benedicitur, & alijs praebetis exemplum. Abundantius orantes, ut uideamus faciem uestram. Ostendit quantum ab illis desiderandus sit fratribus, quos tantum ipse desiderat. Quis enim cum de fama compererit, uidere non optat? Et compleamus ea, quae desunt fidei uestrae. Si quid uestra fides minus potest habere doctrinae: quando enim completur quod defuit, non improbarur quod fuit ei: quod minus erat additur, non quod inerat tollitur: sed quia rectae fidei eos esse sciebat, quia fundamentum CHRISTVM habebant, & ideo additur, ad aedificium, non subtrahitur fundamentum. Ipse autem & pater noster, & dominus IESVS CHRISTVS dirigit uiam nostram ad uos. Remotis diabolicis scandalis, & tentationibus, quibus noster impeditur aduentus. Vos autem dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem uestram in inuicem. Multiplicet in numero credentium, uel in fide & scientia. Et norandum, quod dominus hoc facit, & non sine Deo humana fragilitas. Et in omnes, quemadmodum & nos in uobis ad confirmanda corda uestra sine querela. Ut non solum Christianos, sed etiam omnis sectae homines, non propter errorem, sed propter substantiam diligatis, & eis in quo indigerint, misericordiam, quam eis Deus in presenti exhibet,

exhibet, non negetis. Haec omnia ut faciatis, subaudiendum est illud, quod superius dixit, Vos autem dominus multiplicet, & abundare faciat in charitate: quia ipsius donum est, ut faciamus, cuius est donum, ut diligamus. In sanctitate ante Deum & patrem nostrum in aduentum domini nostri IESVS CHRISTI cum omnibus sanctis eius, amen. Non ante homines. ¶ De cetero et ego fratres, rogamus uos & obsecramus in domino IESU, ut quemadmodum accepistis à nobis, quomodo uos oporteat ambulare & placere Deo. Vos quibus uia CHRISTVS est, dignis eam gressibus ambulare, mansuetudinis scilicet, charitatis, pacis & ceterorum similium. Sic & ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quae praecipita dederim uobis per dominum IESVM. Quia cum etate & fide, debetis profectus augere & mores, sicut pro aetate carnis & cibus crescit & studium. Haec est enim uoluntas Dei sanctificatio uestra. Sanctificatio ab omni incontinentia temperat Christianum, cum Moses sanctificare uolens populum, ab omni scemina praeeperit continere, ut Dei legem accipere mereretur. Ut abstineatis uos à fornicatione, ut sciat unusquisque uestrum. Considerandum est, quia non eis, ut Corinthiis scribit. Suum uas possidere in honore & sanctificatione. Suum corpus castum seruando sanctificet, & honoret: uel certe tantum propter filios uxorem cognoscat. Non in passione desiderij, sicut & gentes quae ignorant Deum. Ne extra cōiugium licitum fornicemini. Et ne quis supergrediatur. Propositum continendi. Neque circumueniat in negotio fratrem suum. Ne quis post deuotam ex consensu continentiam pari suo aliqua circumuentione uim inferat, siue in quolibet negotio fraus fiat. Quonia uindex est dominus de his omnibus. Non solum de fornicatione, sed etiam de transgressione propositi: quia ipsi

CAP. III.

ipfi sibi uouendo fecerunt illicitum quod licebat. Sicut prædiximus uobis, & testificati sumus. Si enim Corinthiis, multo magis his prædicauerat castitatem. Non enim uocauit nos Deus in immundiciam. Nimia incontinentia in coniugio poterit immundiciæ deputari: quia corpus CHRISTI non permittit accipere. Sed in sanctificationem. Ut exemplo CHRISTI uiuatis. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum. Non mea uerba spernit, sed eius qui in me loquitur: cuius spiritui iniuriam facit omnis qui contemnit. Qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis. Qui non nisi in sanctis habitat. De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere uobis: ipsi enim à Deo didicistis, ut diligatis inuicem, etenim facitis illud. Propter CHRISTVM qui dixit, Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem. Nouum, hoc est, ut pro alterutro moriamur, quia hoc uetus non iusserat testamentum. In omnes fratres, in uniuersa Macedonia. Sine exceptione personæ. Rogamus autem uos fratres, ut abundetis magis, & operam detis. Etiam erga peregrinos, uel inimicos amandos. Ut quieti sitis, & ut uestrum negotium agatis, & operemini manibus uestris, sicut præcepimus uobis. Quosdam autem superfuis, & secularibus negotiis reuocat, quæ quantum datur intelligi, lucri causa agebant: multo ergo iustius est proprijs manibus uictum quærere, quam causis talibus implicari, & per has ab his aliquid, qui foris sunt, sperare beneficij, * pro quolibet quem uiuando alios lædebat. Aliqui putant quod non officium docentis, sed uitium gentis exprobrat: denique in secunda ad eos dicit, Si quis operari non uult, nec manducet. Et ut honestè ambuletis ad eos, qui foris sunt, & nullius aliquid desideretis. Ne uos ipfi denorent, qui præstare uidentur. Nolumus autem uos ignorare fratres de dormi-

mieni-

mientibus, ut non contristemini. Lazarum saluator dixerat dormire, quem nouerat surrecturum. Sic et ceteri. Aliter debet fieri qui peregre proficiscitur, aliter ille qui moritur. Qui spem non habent. Futurorum. Si enim credimus, quod IESVS mortuus est, & resurrexit. Si hoc credimus quod æque non uidemus, & per eius nos resurrectionem certi simus ueniam consecutos; cur illud similiter non credamus, quod gentes ideo non credunt, quia non uident? Ita & Deus eos qui dormierunt per IESVM, adducet cum eo. Qui caput resuscitauit, ipse & cætera membra resuscitare repromisit. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini. Non in nostro. Quia nos qui uiuimus, qui residui sumus. Suspensa euangelij sententia, semper eos diem domini fecit habere suspectum, quasi eos in corpore inueniret dies ipse. In aduentum domini nostri non præuenimus eos, qui dormierunt. Tam celer erit eorum resurrectio, quam nostra assumptio. Quoniam ipse dominus in uisu & in uoce archangeli. Terribili. Helias terribilem Dei uidit aduentum. Et in tuba Dei descendet de celo, & mortui qui in CHRISTO sunt. Non homines. Resurgent primi. Ab illis qui sunt mortui non in CHRISTO. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimus, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam domino in aëra. Peccatores mortui cum his qui uiui inueniuntur, et igne soluentur, simul resurgent ad poenā: & iusti uiui, immutati, & incorruptibiles effecti, in momento cum iustis resurgentibus rapientur ad gloriam, qui non iudicabuntur, sed iudicabunt. Et sic semper cum domino. In eadem gloria. Erimus. Vbi cunq; fuerit. Itaque consolamini inuicem. Notandum quod se laicos dicit debere consolari. In uerbis istis. Ne contristemini.

¶ De temporibus autem & momentis fratres non indigetis, ut scribamus uobis: ipsi enim diligenter scitis. Evidentur

CC

de euan-

4.32 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
de euangeliū lectione. Quia dies domini sicut fur in no-
cte ita uenit. Quando omnes scierit dormire securos.
Cum enim dixerim, pax & securitas, tunc repentinus eis super-
uenit inmeritis. Tunc maximè timendus est, quando
cum nemo timet. Sicut dolor in utero habentis. Id est,
partus. Et non effugiem. Sicut illa uenientibus dolori-
bus non effugiet partum. Vos autem fratres non estis in
tenebris. Non estis in ignorantia, quia scitis uos sem-
per paratos esse debere. Ut uos dies ille tanquam fur com-
prehendat. Somno inertie dormientes. Omnes enim uos
filijs lucis estis, & filij dici. Ipse est lux, & dies scientie,
& operationis. Non sumus noctis neque tenebrarum. Sicut
tenebræ, ita & ignorantia dat fiduciam delinquen-
di. Igitur non dormiamus. Mente, sicut ceteri. Qui sic.
Sed uigilemus, & sobrii simus. Attendite uobis, ne gra-
uentur corda uestra crapula, & ebrietate, & curis hu-
ius uitæ: ergo & curæ inebriant. Qui enim dormiunt.
Ideo ociosi sunt & ceteri: quia in tenebris sunt. Se-
quitur comparisonem. Nocte dormiunt. In peccatis.
Et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Id est, de peccatis. Nos
autem qui dici sumus. Nos qui diem habemus, nec ociosi
nec ebrii esse debemus. Sobrii simus. Ab omni pecca-
to. Induti loriceam fidei, & charitatis, & galeam spem salutis.
Fide & charitate iustitiæ uestem induti, quam alibi
loricæ comparauit. Quoniam non posuit nos Deus in iram.
Id est, in perditionem. Non credentes in ira sunt po-
siti, qui iam iudicati sunt. Sed in acquisitionem salutis per
dominum nostrum IESVM CHRISTVM. Ut acqui-
ramus salutem. Qui mortuus est pro nobis. Nam siue
morimur, siue uiuimus, siue in corpore, siue extra
corpus, cum ipso semper uiuimus. Ut siue uigilemus,
siue dormiamus, simul cum illo uiuamus. Bonis operibus.
Propter quod consolamini inuicem, & edificate alterutrum, si-
cut &

AD THESSALONICENSES I. 409
cut & facitis. Sicut felix est, qui edificat, ita infelix
qui destruit. Rogamus autem uos fratres. Notandum
quia hoc laicis, quos præpositis monet exhibere of-
ficia charitatis. Ut noueritis eos, qui laborant in uos. Ut
intelligatis laborem ipsorum. Et præ sunt uobis in do-
mino. Domini exemplo, non potestate terrena: quia
bonus doctor non sine labore potest docere uel præ-
esse alijs. Et monem uos, ut habeatis illos abundantius in cha-
ritate. Presbyteri qui laborant in uerbo, duplici ho-
nore digni sunt, & charitatis, & loci. Propter opus illo-
rum: Et pacem habete cum eis. Ne cum pro aliqua causa
corriperentur à sacerdotibus, iniuriam, & ingrati exi-
strent. Rogamus autem uos fratres. Hoc sacerdotibus
præcipit. Corripite inquietos. Pro diuersitate morborum,
diuersitas adhibenda est medicis. Nunc præpositus
loquitur, & hucusque plebi. Consolamini pusillanimes. Qui
exasperati deficiunt. Suscipite infirmos. Sustinete nuper
credentes, qui nondum sunt firmi in fide. Patientes esto-
te ad omnes. Etiam ad illos qui corripiuntur. Qui in
patientia non est, non corrigit, sed irritat. Videte ne
quis malum. Omni diligentia & cautela. Pro malo alicui
reddat. Timet ne uel reddant, quos facere non posse
credebat. hoc iam generaliter. Sed semper quod bonum est
faciamus in inuicem. Reddere pro malo bonum. Et in
omnes. Non solum in inuicem, sed etiam in omnes ho-
mines. Semper gaudete. Quali tristes, semper autem gau-
dentes, id est, spe future uite. Sine intermissione orate. Cor-
de, sicut Moyse taceti dicitur, Quid clamas ad me? In
omnibus gratis agite. In omnibus quæ acciderint, sicut
beatus Iob, In omnibus actibus uestris domino gra-
tiæ referatur. Hæc enim uoluntas Dei est in CHRISTO IESU
in omnibus uobis. Sicut in illo impleta est per omnia: ita
et in uobis omnibus impleatur. Spiritum nolite extinguere.
Cc 2 Spiri-

Spiritū exhortantis obiectionibus nolite extinguere quaestionum. Extinguere malis operibus: id est, opera sancti spiritus, quia quicquid illo inspirante facimus, ille facit: qui autor est operis boni, sicut diabolus mali. Prophetias nolite spernere. Siue futura predi-
 cantes, siue praeterita differetes, tantum probetis si fidei non sunt contraria, quae dicuntur, & si quid tale fuerit, refutate. Omnia probate, quod bonum est tenete: ab omni specie mala abstinete uos. Quia multae species sunt malorum. Ipse autem Deus pacis. Qui omnes sustinet etiam blasphemantes. Sanctificet uos. Iugi custodia proteget: quos autem iustificauit, hos & sanctificauit. Per omnia. Ut perfecti sitis in omnibus. Et integer spiritus uester. Gratia spiritus quaecumque in se integra sit, non tamen integra, nisi ab integris custoditur. Dicitur frequenter spiritus ipsa mens rationalis, ubi est quiddam tanquam oculus animae, ad quam pertinet imago, & agnitio Dei, & aliquoties spiritus pro spiritali intellectu accipitur. Et anima. Cogitatu. Et corpus sine querela. Ab opere. In aduentum domini nostri IESU CHRISTI seruetur. Fidelis est, qui uocauit uos. Qui dixit, Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego uos requiescere faciam. Qui etiam faciet. Ut perseueretis. Quod promisit dicens, Ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro uos per dominum, ut legatur epistola haec. Adiurare licet, iurare non licet. Omnibus sanctis fratribus. Gratia domini nostri IESU CHRISTI uobiscum, amen. Sanctos possumus baptizatos accipere.

FINIS EPIST. AD THESSALONICENSIS PRIMAE.

AD THESSALONICENSIS

CENSIS EPISTOLA
 SECUNDA.

PAVLVS, & Siluanus, & Timotheus ecclesiae Thessalonicensium in Deo patre nostro, & domino IESU CHRISTO. Gratia uobis & pax a Deo patre nostro, & domino IESU CHRISTO. Sancti sunt: id est, ecclesia, & omnes fideles baptizati. Gratias agere debemus Deo semper pro uobis fratres, ita ut dignum est. Qui uos tales fecit, ita semper ex uobis ecclesiam, donorumque misericordiae praeparauit: ut tantis tribulationibus non cedatis. Quoniam supercreuit fides uestra, et abundat charitas uniuscuiusque uestrum in inuicem. Antè dono Dei credidit: nunc supercreuit fides, ideo & laus augetur. Iustum erat, ut supercrecente eorum fide, & charitate, & eius supercreceret laus simul: & illud eis praenuntiat, quod in nouo argumento eos quidam à fide tentaturi essent auertere, quod dicerent CHRISTVM cito adesse, & quem uellent, pro CHRISTO inducerent ad suadendum. Ita ut & nos ipsi in uobis gloriemur in ecclesijs Dei pro patientia uestra, & fide. Tantū profecistis, ut non solum alios laudent, sed etiam nos ipsi praeferamur omnibus uos imitandos. In omnibus persecutionibus uestris, & tribulationibus, quas sustinetis. Quia nisi crederetis dono Dei futura, ista minimè sufferretis. Sed gratias agimus Deo, cuius est, ut possitis. In exemplū iusti iudicij Dei. Ut exemplum detis iustum Dei iudicij expectandi: quem ita creditis uenisse. Ut digni habeamini regno Dei. Digni sunt regno Dei, qui gloriam eius scientes, nullam condignam esse putant passionem. Pro quo et patimini

ni: si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationē his, qui uos tribulant. Hic, Si tamen, insultantis est, non dubitantis: quasi dicat, Si tamen fons iustitię potest iudicare, quod iustum est. Et uobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelationem domini de cælo. Quia nobiscum compatimini. Cum angelis uirtutis eius. Qui uindictent. In flamma ignis dantis uindictam his, qui non nouerunt Deum. Si potuit flamma tres pueros nō tangere: quare non eadem alijs seuior, alijs mitior credatur? Et qui non obediunt euangelio domini nostri IESV CHRISTI. Non solum qui non nouerant Deum, sed etiam qui non obediunt euangelicis disciplinis. Qui pœnas dabunt in iudicium æternas. Pœna sine pariente dici nō potest sempiterna. A facie domini, & a gloria uirtutis eius. A cuius conspectu sententiam accipient. Cum uenerit glorificari in sanctis suis. Ipse in suis glorificabitur membris, qui solis splendore rutilabunt. Siue glorificabitur, cum exhibebit quod promisit. Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. Mirabuntur enim impij in sublimitate iustorum inspiratę salutis. Quia creditum est testimonium nostrum super uos in die illo. Quia multi creditis testimonio nostro de die illo. In quo etiam oramus semper pro uobis, ut dignetur uos uocatione sua Deus, Ut digni inueniamini ad quod estis uocati: quos enim uocauit, illos & iustificauit. Certe iam baptizatis loquebatur. Et impleat omnem uoluntatem bonitatis, & opus fidei in uirtute. Adiutorio quotidiano gratiæ & scientiæ: ac consolatio uirtutum, quę opus sunt fidei. Ut clarificetur nomen domini nostri IESV CHRISTI in uobis, & uos in illo. Ut CHRISTI nomen in uestris actibus clarum sit: & uos in eius signis atque uirtutibus gloriosi. Secundum gratiam Dei nostri, & domini IESV CHRISTI. Non secundum uir-

dum uir-

dum uirtutem nostram, sed secundum gratiam Dei. Diligenter considera, quod secundum gratiam Dei dixit, non secundum merita nostra: ut nihil sibi arroget humana præsumptio, & suis meritis quicquam adscribat. Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri IESV CHRISTI. Quo uobis nihil est charius, quasi sanctis. Et nostrę congregationis in ipsum. Quando a quatuor uentis cœli congregabuntur electi. Ut non cito moueamini a uestro sensu. Non faciliē, sed rationabiliter, secundum euangelij euidentissimam sententiam de illa die, Qui credit cito, leuis corde, & minorabitur. Neq; terre amini, neq; per spiritum. Nec signa uos terreant, quę per spiritum, transfiguratum in sanctum, fient: quia & hoc saluator antē præmonuit. Neque per sermonem. Dialecticę fallacię, uel rhetoricę uasionis. Neque per epistolam. Poterat enim etiā hoc diabolica inuenire uersutia: sicut in multis apocryphis apparet, quę ad fidē perfidie faciendam apostolorum nomine titulatur. Tanquam per nos missam. Nostro nomine titulatur. Quasi inflet dies domini. Dies iudicij. Ne quis uos seducat ullo modo. Dicens, Ecce hic CHRISTVS, ecce illic. Quoniam nisi uenerit. Nisi antichristus uenerit, non ueniet CHRISTVS, quia ita ipse promisit. Discessio primum. Desertio ueritatis, uel sui principatus: siue discessio gentium a Romano imperio, sicut in Daniele per bestiam, & imaginis figuram monstratur. Discessio autem diaboli non immerito dicitur: ab eo quod discessit a Deo. Et reuelatus fuerit homo peccati. Id est, diaboli: qui secundum Esaiam prophetam conturbat gentes, &c. Filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur. Quia eū quasi sibi natū excipiet. Supra omne. Supra æternitatem et omnipotentiam se iactabit, et sacramenta cultu

CAP. II.

CC 4 124

208 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
ræ augere se dicet. Nam & templum Hierosolymis
restituet, & omnia legis ceremonialia restaurabit, tã
tũm ut euangelium CHRIS TI dissoluat: quæ res mi
ferabiles Iudæos eum pro CHRIS TO suscipere per
suadebit, in suo, non in Dei nomine uenientem. Quod
dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, osten
dens se, tanquam sit Deus. Non retinetis, quod cum essemus apud
uos, hæc dicebamus uobis? Quod dicitur Deus, ecclesia
est: quod autem colitur, Deus summus est. Vt in tem
plo Dei sedeat, ostendens se, quod ipse sit Deus: id est,
quod ipse sit ecclesia: quale est, si diceret, in templum
Dei sedeat, ostendens se quod ipse sit Dei templum:
aut, in Deum sedeat, ostendens quod ipse sit Deus.
Istud de Ticonij regulis. Et nunc quid detineat scitis.
Aduentum antichristi. Vt reueletur in suo tempore. Idem
antichristus. Nam mysterium iam operatur iniquitatis. In
præcursoribus eius antichristi, qui exierunt in mun
do. Tantum ut qui tenet nunc. Scilicet, imperium. Ten
eat donec de medio fiat. Regnum Romanorum de
medio prius auferetur, quam antichristus reuele
tur. Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus IESVS
imerficiet spiritu oris sui, & destruct illustratione aduenus
sui. Quia sicut fulgor coruscabit in mundo. Eum, cu
ius est aduenus, secundum operationem sathanæ. Exur
gent pseudopropheta, & pseudochristi, & dabunt
signa magna, ita ut in errorem mittantur, si fieri
poret, etiam electi. In omni uirtute, & signis, & prodigi
is mendacibus. In fantasia. Et in omni seductione in
iquitatis. Est enim seductio ueritatis. His qui pereunt: cõ
quod charitatem ueritatis non receperunt, ut salui fierent.
Qui ueritatem non dilexerunt, diligent uanitatem.
Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credam menda
cio. Permittit deserendo. Nam si Deus mittit, quomodo

AD TRESSALONICENSES II. 409
modo operatio sathanæ est eius aduentus? Ut iudi
centur omnes, qui non crediderunt. Vt non se per incar
nationis CHRIS TI obscuritatem excusent diuinis uir
tutibus non credidisse, cum homini diabolica arte
fallenti crediderint: quia in hominis effigie appare
bit. Veritati CHRIS TO. Sed consenserunt iniquitati. An
tichristo. Nos autẽ debemus gratias agere Deo semper pro
uobis fratres dilecti à deo. Qui charitatem recepimus ue
riratis, & propterea à Deo diligimur. Quod elegerit
uos Deus. Fecerit paratos ad credendum: sicut ei aliõ
iure cupienti de uiro Macædone reuelatum est. Pri
mitias in salutem in sanctificatione spiritus, & fide ueritatis, in
qua & uocauit uos per euangelium nostrum. Quia primos
nos fecit credere, quam gentes. In acquisitionem gloriæ
domini nostri IESVS CHRIS TI. Ad huc uocati estis, ut
CHRIS TI gloriam acquiratis: scimus sc̃y cum appa
ruerit, similes illi erimus: siue ad Dei gloriam perti
net, cum maior credentium numerus crescit. Itaque
fratres state, & tenete. Hæc in fide, & ueritate, & sancti
ficatione spiritus. Traditiones. Cum suas uult teneri, nõ
uult alias superaddi. Quas didicistis, siue per sermonem, si
ue per epistolam nostram. De baptismi sacramento, &
cæteris, quæ toto mundo seruantur, & per hoc apo
stolice comprobantur. Ipse autẽ dominus noster IESVS
CHRIS TVS, & Deus, & pater noster. Qui hæc nobis
omnia attulit. Contra Arrianos, qui maiorem pu
tant, qui prius fuerit nominatus: ecce hic prius filius
nominat. Qui dilexit nos. Impios, cũ non mereremur.
Et dedit consolationem æternam. Promissionum: siue spi
ritum consolatorem, hoc est, paraclatum. Et spem bonã
in gratia. Est enim & spes mala. Exhortetur corda uestra.
Virtutibus uel reuelatione. Et confirmet in omni opere.
Confirma me in uerbis tuis: quia si ille non confir
C c 5 mauerit,

mauerit, uana est salus hominis. Et sermone bono. Non solum in opere. ¶ De cetero fratres orate pro nobis. Sicut pro Petro: & dat humilitatis exemplum, & occasionem charitatis, ut pro alterutro oremus. Ut sermo domini currat, & clarificetur, sicut & apud uos. Currat affluentia: magnificetur profectu auditorum. Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus. Contradictoribus, & persequentibus. Non enim omnium est fides. Non omnes castè annuntiant euangelium Dei. Fidelis autè Deus est, qui confirmabit uos. Non relinquet, nisi relinquentes. Et custodiet à malo. Tentationibus diaboliæ infestationis. Confidimus autem de uobis in domino, quoniã quæ præcepimus facitis, & facietis. Dominus autè dirigat corda uestra in charitate Dei. Inspirando, gubernando iugiter, & adiuuando, ac reuelando quanta sint, quæ promittit uel bonis, uel malis. Et notandum, quòd hic dominum spiritum sanctum dixerit, contra Arrianos hic prior nominatur. Ideo hic merito spiritum sanctum dominum accipimus, qui in charitate dei, & in CHRISTI patientia corda fidelium diriget. Et patientia CHRISTI. Ut intelligatis nihil noui pati pro uobis, quòd ille pro uobis non antè pertulerit. Denuntiamus autem uobis fratres in nomine domini nostri IESU CHRISTI. Quia in prima lenius commonuimus: & emendare noluerant, ut uel sic erubescant. Ut subtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinate. Notandum, quòd subtrahendum sit ab homine Christiano non secundum apostolica præcepta uiuente. Et non secundum traditionem, quam acceperunt à nobis. Inhoneste. Ipsi enim scitis, quæ admodum oporteat imitari nos, quoniã non inquieti fuimus inter uos. Qui forma sumus credentium. Neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes, ne quem uestrum grauaremus. Ecce traditio-

nem

AD THESSALONICENSES II. 411
nem eorum. Non quasi non habuerimus potestatem. Dicente domino, Dignus est operarius mercede sua. Sed ut nosmetipsos formã daremus uobis ad imitandum nos. Ne alicui occasionem auaritiæ uel utique fomitem inquietudinis præberemus. Nam & cum essemus apud uos, hoc denunciamus uobis. Quòd uidebamus alijs tales futuros. Quoniam si quis non uult operari. Ut aut sedeant quieti: aut si ueri sunt apostoli, nos sequantur, si non auaritiæ, sed dei ambulat causa. Nec manducet. Hæc sit inquietudinis non solum pœna, sed etiam emendatio. Audimus enim inter uos quosdam. Reddit huius sententiæ causas. Ambulare inquietè, nihil operantes. Non sedere quietè. Sed curiose agere. Quid in qua prouincia, uel ciuitate geratur inquirentes. His autem qui eiusmodi sunt, denunciamus, & obsecramus in domino IESU CHRISTO. Nec ipsos post alteram correptionem desinit commonere. Ut cum sereno operantes, manducem suum panem. Cum quiete & tranquillitate: ne uel cum inquietudine operentur. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quòd si quis non obedit uerbo nostro per epistolam, hunc notate: & ne commiscamini cum illo. Non omnibus prohibeo dari, sed talibus, ne putetis me consuetudinem tollere benefacienti. Ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare. Nò ut penitus abscindatur. Sed corripite ut fratrem. Corripite, ut emendetur: nolite abiicere, ne desperet. Aeger sanandus est, non necandus: ne de inquieto fiat apostata. Ipse autem Deus pacis det uobis pacem sempiternam. Ut possitis omnes curare pacifice. In omni loco. Dominus sit cum omnibus uobis. Et in omni loco, ubicunque fueritis. Salutatio mea a manu Pauli: quod est signum in omni epistola: ita scribo. Ut sciatis falsas epistolas inuenire. Gratia domini nostri IESU CHRISTI, cum omnibus uobis, amè. His uerbis omnes epistolas sub-

scribe-

412 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
scribebat, excepta Galatharum, quam propria manu
perscripsit, ut post eam nec ad semetipsam, nisi ma-
nu propria perscripta recuperent.

FINIS EPIST. AD THESSALO
NICENSES SECUNDAE.

● EPISTOLA PAVLI ●

AD COLOSSENSES.

ARGVMENTVM.

Colossenses & hi, sicut Laodicenses, sunt Asiatici
& ipsi praeuenti erant à pseudoapostolis, nec ad hos
accessit ipse Apostolus, sed & hos per epistolam cor-
rigit. Audierant enim uerbum ab Archippo, qui &
ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus iam li-
gatus, scribit eis ab Epheso. Et in primis fidem eo-
rum magnam audisse laudat. Deinde monet, ne per
philosophiam uel legis ceremonias seducantur.

PAVLVS apostolus CHRISTI IE-
SV per uoluntatem Dei, & Timotheus
frater. Non meis meritis, sed dei
uoluntate. His qui sum Colossis. Hoc
est, ecclesiae. Sanctis, & fidelibus fra-
tribus in CHRISTO IE SV. Non
in carne. Gratia uobis, & pax à Deo
patre nostro. Gratias agimus Deo, &
patri domini nostri IE SV CHRISTI, semper pro uobis oran-
tes, audientes fidem uestram in CHRISTO IE SV. No-
tandum, quod gratiam semper praemittat, qua sal-
uamur,

AD COLOSSENSES.

413

uamur, sine ullis meritis nostris. Et dilectionem, quae ha-
betis in sanctos omnes. Sine exceptione notitiae, uel per-
sonae, solam in omnibus diligitis sanctitatem. Pro-
pter spem, quae reposita est uobis. Non ut sancti ab homi-
nibus uideamini. In caelis: quam audistis in uerbo ueritatis
euangely, quod peruenit ad uos. Verbo uitae aeternae. Sicut
et in uniuerso mundo est, & fructificat. Aliud trigesimum,
aliud sexagesimum, aliud centesimum. Et crescit, sicut
et in uobis. In numero credentium. Ex ea die qua audistis,
et cognouistis gratiam Dei in ueritate. Ille Dei gratiam in
ueritate cognoscit, qui gratiae Dei non existit ingra-
tus, qui suis meritis nihil attribuit: sed illi dat gloriae,
cuius dono est, quicquid est. Sicut didicistis ab Epaphra
charissimo conseruo nostro. Qui eis exposuerat, Dei esse
omne quod poterant. Qui est fidelis pro uobis minister
CHRISTIE SV. Fideliter pro uobis in oratione
incumbens, uoluntati CHRISTI ministrat. Qui etiam
manifestauit nobis dilectionem uestram in spiritu. Quam ha-
betis in spiritalibus. Ideo et nos ex qua die audiimus, non
cessamus pro uobis orantes & postulantes, ut impleamini agni-
tione uoluntatis eius. Quia aliter eam facere non pote-
ritis. Quod propheta intelligens dicebat ad deum: Domine,
Doce me facere uoluntatem tuam, quia Deus meus
es. In omni sapientia. Legis Dei. Et intellectu spiritali. Qui
& intelligentem, & audientem faciat spiritalem. Ut am-
buletis. Exposuit, quae obscura dicebat, quomodo Deus
deruelle, & adiuuet, atque confirmet inspirando, doce
do sapientiam, & intellectum donando per gratiam su-
am: libertatem arbitrij reparando & confirmando
quotidiana gratia sua: sicut in praesenti orat, ut im-
pleantur agnitione uoluntatis eius, in omni sapien-
tia, qua possint digne Deo in omnibus ambulare. Di-
gni Deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructifican-
tes, &

414 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
tes, & crescentes in scientia Dei. Dignè Deo ambulat, qui
ei per omnia placet: hoc est, in omni opere bono, ut
cum scientia Dei crescat & fructus. In omni uirtute.
Virtus est, cum inuerterata uitorum consuetudine,
uel in passione infirmitatem carnis superare. Consecrati
secundum potentiam. Ut & uos similiter omnia iuste
ratis. Claritatis eius, in omni patientia & longanimitate. Glo
riæ. Cum gaudio gratias agentes Deo & patri. Non ex ne
cessitate. Qui dignos nos fecit. Plus uos uocatio iustificat
cet, quam passionibus contristat. In partem sortis sancto
rum. Sortem hereditatem in scripturis frequenter in
uenimus. In lumine. Scientiæ Dei ab ignorantia. Qui er
puit nos de potestate tenebrarum. Quia quis à quo supera
tur, huius est seruus. Notandum est, quia ipse nos eri
puit, non nostra uirtus, uel natura, qua eramus filij
iræ. Et transfudit in regnum filij dilectionis suæ. De regno er
roris & mortis, ut nos dilecti essemus & filij. In quo
habemus redemptionem. Per sanguinem eius. Et remissionem
peccatorum. Redempti sanguine suo, per bap
tismum peccata remittit. Qui est imago Dei inuisibilis. Se
cundum humanitatem absque peccato: quia secundum
diuinitatem non est imago, sed ueritas. Per hanc ima
ginem Philippo patrem dominus demonstrabat. I
mago ista ueritas est, imago ista iustitia est, non mu
ta, quia Dei uerbum: non insensibilis, quia sapientia
est: non inanis, quia uirtus est: non uacua, quia plen
tudo uitæ: non mortua, quia resurrectio est. Imago,
& æqualitas, & similitudo distinguenda sunt: quia ubi
imago, continuo similitudo, non continuo æqualitas. V
bi æqualitas, continuo similitudo, non continuo imago.
Vbi similitudo, non continuo imago, non continuo æqua
litas: ut in speculo est imago hominis, quia de illo ex
pressa est: est etiam necessario similitudo, non tamen
æquali-

Augustin.
in lib. de di
uersis que
stionibus 74.

AD COLOSSENSIS. 415
æqualitas: quia multa defunt imagini, quæ tamen in
sunt illi rei, de qua expressa est. Vbi æqualitas, conti
nuo similitudo, non continuo imago, uelut in duo
bus ouis paribus, quia inest æqualitas, inest & simili
tudo: quæ cum enim assunt uni, assunt & alteri, ima
go tamen non est, quia neutrum de altero expres
sum est. Vbi similitudo, non continuo imago, non co
tinuo æqualitas: omne quippe ouum omni ouo, in
quantum ouum est, simile est: sed ouum per dicitur, quã
uis in quantum ouum est, simile est ouo gallinæ, nec
imago tamen eius est, quia de illo expressum non est
nec æquale, quia breuius est, & alterius generis ani
mantium. Sed ubi dicitur, non continuo, utique in
telligitur, quia esse aliquando potest. Potest ergo esse
aliqua imago, in qua sit etiã æqualitas: ut in parenti
bus & filiis inueniretur imago & æqualitas & simili
tudo, si interuallum temporis defuisset: nam et de pa
trè expressa est similitudo filij, ut rectè dicatur ima
go: & potest esse tanta, ut rectè etiam dicatur æqua
litas, nisi quod parens tempore præcessit. Ex quo in
telligitur & aliquando æqualitatē, non solum simili
tudinem habere, sed etiam imaginem: quod in superio
ri exemplo manifestum est. Potest etiã aliquando si
militudo esse & æqualitas, quamuis non sit imago: ut
de duobus ouis paribus dictum est. Potest etiam si
militudo & imago esse, quamuis non sit æqualitas:
ut in speculo ostēdimus. Potest et similitudo esse, ubi
& æqualitas & imago sit: sicut de filiis cōmemorau
mus, excepto tempore, quo præcedunt parentes. Sic
enim æqualem syllabam syllabæ dicimus: quamuis
altera præcedat, altera subsequatur. In Deo autem
quia conditio temporis uacat: non enim potest rectè
uideri Deus in tempore generasse filium, per quem
condidit

condidit tempora: consequens est, ut non solum sit imago eius, quia de illo est, & similitudo, quia imago: sed etiam æqualitas tanta, ut nec temporis quidem interuallum impedimentum sit. Item aliter. Cur imago similitudinem habet in picturis, homines nolunt esse dissimiles? & Arrius dissimilem contendit, & uult, ut pater dissimilem generet sui. Primogenitus omnis creaturæ. Omnis rationalis creaturæ secundum carnem primus effectus, primogenitus, inquit, non primo creatus, ut & genitus pro natura, & primus pro perpetuitate credatur: uel certe primogenitus ex mortuis. Quia in ipso condita sunt uniuersa in cælis, & in terra, uisibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. In ipso: quia semper idem est, sicut ait Iudas, IESVS populum suum de terra Aegypti liberauit. Et, Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit filius hominis. Omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Et per ipsum omnia facta sunt, & quod factum est, in ipso uita est. Et ipse est ante omnes. Creaturas. Et omnia in ipso constant. Viuunt. Et ipse est caput corporis ecclesie, qui est principium, primogenitus ex mortuis. Hoc modo caput est ecclesie. Ut sit in omnibus ipse primum tenens. Propterea prius resurrexit. Quia in ipso concipitur omnem plenitudinem diuinitatis habitare. In nullo enim alio ita diuinitas habitauit. In alijs enim gratia ex parte fuit, in isto natura perfecta. Corporaliter. Neque enim diuinitas corpus est. Sed quia sacramenta ueteris testamenti appellat umbram futuri, propter umbrarum comparationem, corporaliter dixit habitare in CHRISO plenitudinem diuinitatis, quod in illo impleantur omnia, quæ in illis umbris figurata sunt, ac sic quodam modo umbrarum illarum ipse sit corpus: hoc est, figurarum et significationum illarum ipse sit ue-

fit ueritas. Item aliter: Perfecte, quasi dicat summam rerum. Et per eum reconciliare omnia in ipsum. Terrena celestibus, quæ ab eis per contrarietatem uitæ fuerant separata, unde dominus orare nos docet, ut ira uoluntas dei fiat in terra, sicut in cælis. Pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in cælis, siue quæ in terra sunt. Per quæ sunt homines emundati. Et uos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu in operibus malis. Exposuit inimicitias nostras cum Deo & eius ministris. Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem. In qua baptizati estis omnes. Ut exhiberet uos sanctos, & immaculatos. Ne eius beneficium irritum faciatis, & iterum sitis inimici. Et irreprehensibiles. Considerandum, quam perfectum uult esse unumquemque credentem. Coram ipso. Non coram hominibus. Si tamen permanetis in fide fundati & stabiles & immobiles. Tunc poteritis immaculati esse, si uos hominum exempla non decipiant, sed firmiter futura credatis. A spe euangelij, quod audistis. Spem euangelij, nisi qui secundum ipsum uiuunt, sperare non possunt. Quod prædicatum est in uniuersa creatura, quæ sub cælo est. Notandum, hominem dici omnem creaturam. Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro uobis. Pro nobis patitur, ut ædificaret. Sed & pro ipso ante passus est CHRISVS. Et adimpleo ea, quæ desunt passionum CHRISTI in carne mea pro corpore eius. CHRISVS enim à solis Iudæis adductus ad mortem est: ego pro ecclesia eius, & à gentibus. CHRISVS inchoauit passionem, non impleuit. Sed in corpore suo, id est, in ecclesia, nunc adimpletur. Quod est ecclesia. Cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in uos. Dono spiritus sancti, & doctrinæ euangelicæ, quam uobis iussus est erogare.

Vt impleam uerbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis, & generationibus. Vt per me prædicatio impleatur. Nunc autem manifestatum est sanctis eius. Tempore quo uoluit reuelare. Quibus uoluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus. Quia idem Deus omnium diues in omnibus, quomodo uoluit, sic & fecit, quia uoluntas eius iusta est. Quod est **CHRISTVS** in uobis. Ipse est mysterium, quod patefactum est gentibus. Spes gloriæ quem nos annuntiamus. Vobis per quem futuram gloriam speratis. Corripimus omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia. Iudæum, & Græcum, seruum & liberum. Et hoc notandum, quod omnes homines uult exhibere perfectos, secundum illam perfectionem, quam alibi dicit, Quotquot enim perfecti, hoc sapiamus: cum retro dixerit, Fratres, ego me non arbitror comprehendisse, & reliqua. Sed est quædam imperfecta perfectio, ut sciat homo se non esse perfectum in hac uita. Vt exhibeamus omnem hominem perfectum in **CHRISTO** IESU. Secundum synecdochen dictum totum pro parte. In quo & laboro certando secundum operationem eius, quam operatur in me in uirtute. Signorum. ¶ **¶** Volo enim uos scire, qualem sollicitudinem habeam pro uobis, & pro his, qui sunt Laodiceæ. Agoniam. Et quicumque alij non uiderunt faciem meam in carne, ut consolerentur corda ipsorum, instructi in charitate & in omnes diuitias plenitudinis intellectus in agnitiõe mysterij Dei patris, & domini **IESU CHRISTI**. Quia si me uidissent, & charitatem meam erga se, & diuitias mysterij Dei plenius cognouissent, diu & maiorem præsentis affectum probarent, & abundantiam rationis à me, qui proprie à **CHRISTO** didici, docerentur. In quo omnes thesauri sapientiæ & scientiæ. Qui latebant, quamuis essent in literis legis, sicut

Esaias

Esaias ait, In thesauris salus nostra, **CHRISTVS** uenit sapientia & scientia à domino. Hi sunt thesauri septiformes gratiarum spiritus sancti. Absconditi. Qui erant Moyse tecti uelamine. Hoc autem dico, ut nemo uos decipiat in sublimitate sermonum. Ideo dico melius fuisse, ut ego uos præsens instruerem, sed tamen breuiter complexus sum, omnem thesaurum sapientiæ & scientiæ in ipso esse, ut omnem sermonem uel sensum, qui præter illum est, non solum non miremini, sed etiam stultitiam depuretis. Nam & si corpore absens sum, sed spiritu uobiscum sum. Habebat hanc gratiam, ut alibi positus, quid alibi ageretur, agnosceret: sicut Helisæus uidit in spiritu Giezi post Naaman currentem. Caudens, & uidens ordinem uestrum. Et uideo & cupio præsens implere omne, quod deest. Et firmamentum eius quæ in **CHRISTO** est fidei uestræ. Supplementum credere Deum uerum, & hominem uerum, unam personam ex duabus substantijs, quia hoc est fidei fundamentum, quod uobis sufficit ad uitam, etiam si aliquid scientiæ minus interim habeatis. Sicut ergo accepistis **CHRISTVM IESVM** dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati. Deum credentes & hominem. Et super ædificati in ipso. Secundum robur fundamenti ualidum ædificium super crescat. Et confirmati in fide, sicut & didicistis. Futurorum. Abundantes in illo in gratiarum actione. Semper crescentes in illo, & pro donis eius abundantius gratias referentes. Videte, ne quis uos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam. Contra philosophos agit, quorum omnis disputatio de elementis est, & uisibilibus creaturis, & qui ex rebus naturalibus uirtutem æstimant Dei, dicentes, ex nihilo fieri nihil posse: & animam aut initium non habere, aut esse mortalem: et uirginē pa-

D d 2 rere

rere non posse: & Deum ex homine nasci, mori, atq; resurgere stultum esse credere. *Secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi.* Seductionem. Et non secundum **CHRISTVM**. Qui secundum **CHRISTVM** sapit, sanum sapit. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis. Omnis plenitudo diuinæ virtutis in corpore eius inhabitat. Corporaliter & estis in illo, Substantialiter, & realiter. Repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis. Si illius scientiam docemini, qui dedit initium etiam inuisibili creaturæ, quid uobis conferent, qui nihil plus intelligunt, quam quod uident? In quo & circumcisi estis, circumcissione non manu facta. Hic iam Iudæos & pseudoapostolos taxat, ne uel ab ipsis seducantur. In expoliatione corporis carnis, sed in circumcissione **IESV CHRISTI**. Per quam uos totum uerem hominem expoliastis. Consepulti ei. Commortui. In baptismo. Hæc est circumcissio **CHRISTI**. In quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum a mortuis. Resurrexistis in nouam uitam, credentes & intelligentes illius esse operationem. Et uos cum mortui essetis in delictis & præputio carnis uestræ. Quando non solum præputiati, sed & circumcisi pariter morti æternæ eratis obnoxij. Cū ergo dupliciter indigni essetis, filiorum estis consortes effecti. Coniuuificauit cum illo, donans uobis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat. Auferendo causas mortis peccati. Chirographum decreti. Euacuans. Quod erat contrarium nobis. Chirographum quidam dicunt esse quasi scriptam aliquam apud Deum memoriam peccatorum: unde ipse dicit in canticis, Nonne hæc congregata apud me, & signata sunt in thesauris meis? Et in Hieremia, Peccatum Iudæ scriptum est in ungue adamantino. Hæc ergo deleta sunt in cruce, dum dimittendo peccata, etiam memoriam abolet

aboler delictorum. **CHRISTVS** nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pependit in ligno. Et ipsum tulit de medio, affigens illum cruce. Non solum peccata mortificauit in cruce, sed etiam incorruptionem, & præmia donauit per indebitam mortem. Expolians principatus, & potestates. Ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, se offerendo pro reis morti. Traduxit confidenter. In se peccata suscipiens, & peccatores absoluens, dum illa cruce affigit. Palam triumphans illos. Publicè crucifixus. In semetipso. Confusio ne contempta, non occidendo, sed moriēdo: nec uim inferendo, sed sustinendo: ut nobis contracta omni superbia uincendi daret exemplum. Nemo ergo uos iudicet in cibo, aut in potu. Nullum ergo in hoc iudicium est: quia cum umbra esset, cessauit corpore ueniente, nec imagine opus est, ueritate præsentem. Aut in parte dici festi. Calendæ, siue luna noua. Aut neomeniæ, aut sabbatorum. Neomenia nouæ uitæ, uel secundæ figuram habuit: sabbatum requiæ uitæ futuræ. Quæ sunt umbra futurorum. Umbra legis erat, corpus est **CHRISTI**. Corpus autem **CHRISTI**. Futura erant, quæ modo præsentia sunt. Nemo uos seducat uolens in humilitate & religione angelorum quæ non uidit, ambulans frustra, inflatus sensu carnis suæ. Nemo ficta humilitate superbus, quia se angelos uidere mentiat, et ideo frustra se super homines iactet, qui uisiones à suo loquitur corde. Et non tenens caput. **CHRISTO** non credens capiti omnium sanctorum. Ex quo totum corpus. Ecclesiæ. Per nexus, & coniunctiones subministratum. Quia membris à capite usq; ad pedes membra iunguntur. Quicumq; ergo extra hoc corpus, quantumuis se iactet, non uiuit, qui caput non habet & uitam. Et constructum crescit in augmentum Dei. In au-

422 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
gmentum illius corporis, quod unitum est Deo. & mortui estis cum CHRIS TO ab elementis huius mundi. Elementa huius mundi possunt definiri etiam auaritia & ambitio honorum, & cætera mundana. Quid adhuc tanquam uiuentes mundo. Nec similitudinem uiuentium in mundo uoluit nos habere. Decernitis? Sicut illi qui futura non credunt. Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis. Illorum tactu, & gustu, & contrectatione, qui in concupiscentijs abutuntur, & diligunt pro æternis. Quæ sunt omnia in inuitu ipso usu. Ex parribus mundi conditionem eius aduerte: cuius enim membra corrumpuntur, necesse est, ut totus quandoque soluatur. Nec coli ergo elementa eius, ut mortalia, debent, nec diligi pro æternis. Secundum præcepta & doctrinam hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientie, in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori: non in honore aliquo ad saturitatem carnis. Aliqui sic accipiunt, contra eos dici, qui ex Iudæis crediderunt, & dicebant legis ceremonias obseruari debere: ideo et doctrinas hominum uocat, quæ præcepta carnaliter intelligant, dicentes, in lege prohibita non debere manducari, sed omnes illæ obseruationes, licet aliquam sapientiam præ se ferre uideantur lege præcepta, tamen in superstitione sunt in aliquo honore Dei: quia sunt ad explendam uoluntatem obseruantie carnalis. Alij totum hoc capitulum ita intelligunt, ut dicant, ab elementorum nos rationibus uoluisse Apostolum reuocare, ad quas à philosophis suadebantur, quamuis rationabilia uideantur: ne per bona eorum inducamur ad mala. Etiam homines natura docente, tradiderunt, quod mundus esset quandoque soluendus, et ideo unum Deum, quem solum æternum intellexerant, licet superstitiose, tamen humiliter uenerati sunt, & non parcendum dixerunt

xerunt corpori, nec carnem in saturitatem onerandam, quod esset & ipsa moritura. *Aligetur si consurre* CAP. III.
xistis cum CHRIS TO. Consequenter primo commortuos, deinde surrexisse, nos dicit, nec solum terre mori sed etiam celo nos uiuere hortatur. Quæ sursum sunt, querite, ubi CHRIS TV S EST in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt, sapite, non quæ supra terram. Nihil terrenum ambiatis, nihil mortale queratis, cælestem sectamini sapientiam, non terrenam. Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum CHRIS TO in Deo. Mortui estis terrenæ uitæ, per conuersionem cælestis patriæ. Cum enim CHRIS TV S apparuerit uita uestra. Quia filij dei cum fimus nondum apparuit, quid erimus: sed hoc solum scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus. Tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria. Nolite ergo modo hic querere gloriam uestram. Mortificate ergo. Implete professionem uestram. Membra uestra, quæ sunt super terram. Membra uitiorum, quæ nostra sunt, quia ex nobis sunt: siue membrorum malum usum (sicut solet) nominat membra. Fornicationem, immundiciam, libidinem. Omnis incontinentia, immundicia dici potest, atque libido. Concupiscentiam malam. Est enim & concupiscentia bona. Unde & Daniel uir desideriorum est appellatus. Et auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus. Dum illis metallis, de quibus fiunt simulachra, seruiamus, & aurum pro Deo ueneramus, quia qui soli Deo seruit, utique effigiem unam ineffabilem ueneratur. Propter quæ uenit ira Dei super filios incredulitatis. Super Sodomam, & eos, qui in diluuioperierunt. Ex præteritis ergo futura timenda sunt. Vel super eos, qui increduli fuerunt in deserto. Notandum quales fuerimus ante gratiam CHRIS TI. In quibus & nos ambulastis aliquando, cum uiueretis in illis. No-

lite nunc ambulare, ne frustra uideamini credidisse. Nunc autem deponite & uos omnia: iram, indignationē. Quæ nobis de Adam remanserunt: id est, uitia, quæ sequuntur. Malitiam. Malitia est, alteri inferre, quod patri non uis. Blasphemiam. Dei, uel imaginis eius. Turpem sermonem de ore uestro. Quia hæc indisciplinatio nec filiis hominum conuenit, honestius educatis: quanto magis Dei. Nolite memiri inuicem. Non oportet mentiri filios ueritatis, cum mendacium de diabolo sit, Expoliantes uos ueterem hominem cum actibus eius. Peccata originalia, seu delectationem carnis. Et induentes nouum, CHRISTVM, & uirtutes, quæ ab ipso sunt. Eum qui renouatur in agnitione secundum imaginem eius, qui creauit eum. Cū cognouerit qualis sit, cuius imago est ei, inquantum potest, debet niti ipsius adiutorio similari. Vbi non est masculus & foemina, gentilis & Iudæus, circūcisio & præputium, Barbarus & Scythæ, seruus, & liber. Apud Deum non præiudicat sexus, uel cōditio, uel genus, ac prouincia, sed sola conuersatio cum fide recta requiret. Sed omnia & in omnibus CHRISTVS. Omnes quicumq; baptizati estis, CHRISTVM induistis. Induite uos ergo, sicut electi Dei. Illa deponētes, hæc induite. Sancti & dilecti uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. Quia illa membra dixerat, ideo hæc uiscera nominauit. Supportames inuicem. Exemplo CHRISTI, qui infirmitates nostras portauit, tã spirituales, q̄ etiam corporales. Et donantes uobis ipsis. Indulgentes alterutrū, sicut omnibus CHRISTVS indulgit, etiam persecutoribus suis. Si quis aduersus aliquē habet querelā. Nolite exigere parua cōseruis, ne indulta reddatis. Sicut & dominus donauit uobis, ita & uos. Hic exponit, q̄modo indulgere debemus alterutrū: si ille indulgit, qui potuit uindicare: quanto magis uos, quorum

quorum uindicta aut parua, aut nulla est? Super omnia autem hæc charitatem habete. Super hæc omnia est charitas, quia omnem quem diligimus, sustinemus: nō omnem quem sustinemus, diligimus. Sed omnes debemus propter Deum diligere. Quod est uinculum perfectionis. Charitas multa membra in unum conglutinat corpus. Et pax CHRISTI. CHRISTI, non seculi, quod solum diligit diligentes. Exultet in cordibus uestris, in qua & uocati estis in uno corpore. Non in facie ficta, & serena, uel ore doloso. Et grati estote. Hoc est, nolite legi assimilari, quæ uicem reddit: sed gratiæ, quæ ignoscit etiā inimicis, & pro eis exorat. Verbum CHRISTI habitat in uobis abundanter. Et hic ostenditur, uerbum CHRISTI non solum sufficienter, sed etiam abundanter habere debere etiam laicos, & inuicem semetipsos monere, & docere. In omni sapientia docemes, et commonentes uosmetipsos. Ut sapienter & rationabiliter proferatur. In psalmis. Dauid. Hymnis. Trium puerorum. Canticis. Moyse, & omnium prophetarum. Spiritibus. Non carnalibus more seculari. In gratia caritatis. Nunquã legimus cantari sine uoce. In cordibus uestris Deo. Ut non solum ore, sed etiam in corde cantetis, ut cor cum uoce concordet: uel intelligatis quod cātatis. Omne quodcumq; facitis in uerbo, aut in opere, omnia in nomine domini IESV, gratias agentes Deo & patri per ipsum. Siue docetis, siue operamini, nihil ad uestram gloriam, sed ad domini faciat, gratias Deo referētes, qui filium suum ad hæc inspiranda & docenda destinare dignatus est. Mulieres subditæ estote uiris, sicut oportet, in domino. In his quæ conueniunt dominō. Viri diligite uxores uestras, & nolite auri esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in domino. Nunquã rem naturalem hortatur

retur, nisi continentur esse cepissent, sicut ad Ephesios plenius adnotatum est. Patres nolite ad indignationem prouocare filios uestros, ut non pusillo animo fiant. Ne exasperati iracundi fiant: sed uestro exemplo discant esse patientes. Serui obedite per omnia dominis carnalibus. Quia carni seruiunt, non spiritui. Non ad oculum seruietes, quasi hominibus placemes. Quando uos uidentur dominis. Sed in simplicitate cordis, timentes Deum. Quodcunque facitis, ex animo operamini, sicut Deo, & non hominibus: sciens quod à domino accipietis retributionem hereditatis. Qui ubique semper uidet, & odit omne figmentum. Nam humanus oculus falli potest: & ideo sic agite, ut conditionis necessitatem, uoluntatem faciatis religionis, ut per uestra opera bona domino gratiæ referantur, cum uos omnes uiderint ex Christianitatis tempore profecisse. Domino

C H R I S T O seruite. Ipsi enim seruit, qui propter ipsum homini seruit. Qui enim iniuriam facit, recipiet id, quod inique gessit: et non est personarum acceptio apud Deum. Siue seruus, qui dominum contempserit: siue dominus, qui seruum inique tractauerit, ut consoletur, sciens apud Deum multam non esse suam iniuriam.

C A P. III. ¶ Domini quod iustum est & æquum, seruis præstate. Patres uos debent magis sentire, quam dominos: unde uulgo patres familias appellamini. Sciens quoniam et uos dominum habetis in celo. Qualem ergo uobis dominum esse uultis, tales estote circa seruos potius, quam seruos. Orationi instate, uigilantes in ea. Negligens enim, & dormitans petitio, nec ab homine poterit aliquid impetrare. In gratiarum actione, orantes simul. Pro omnibus que uobis sunt concessa, uel etiam in aduersis, que ipso dispensante eueniunt. Non enim oratio peteretur ab eo, nisi ab ipso tribui crederetur, ut ostium

ut ostium aperiretur sermoni: id est, ut initium fidei cordibus auditorum tribueretur. Et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium **C H R I S T I**. Quod pro nobis oratis, uobis proficiet in doctrinam. Nam quomodo aperitur ostium uerbi, nisi cum sensus aperitur audiētis, ut credat, & initio fidei facto, ea que ad edificandam salubrem doctrinam predicantur, & disputantur recipiat: ne per infidelitatem corde clauso ea que dicuntur, improbet, ac repellat. Propter quod etiam unctus sum, ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. Ut ipse det quid, quando, & cui rationaliter debeat predicari: quia & nobis ad aurem predicantibus ille interim corde operatur. In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt, tempus sunt redimemus. Quoniam dies mali sunt. De malo tempore bonum uestra faciet sapientia: uel etiam pro quiete uestra aliquid temporale, si necesse est, ut pereat, contemnit. Sermo uester semper in gratia sale sit conditus. Sapientiam ratione, ne stultitia nostra religio à philosophis & gentilibus æstimeretur. Ut sciatis quomodo uos oporteat unicuique respondere. Sicut & Petrus. Parati estote semper ad satisfactionem: aliter paganis, aliter Iudæis, aliter hæreticis, aliter philosophis, aliter astrologis, & cæteris est respondendum. Quæ circa me sunt, omnia uobis nota faciet: **Tychicus** charissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in domino. Securos illos uult esse de se, ne uel à tristitia occupentur. Quem misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat, quæ circa uos sunt, et consoletur corda uestra, cum **Onesimo** charissimo, & fidei fratre, qui est ex uobis: qui omnia, que hic aguntur, nota faciam uobis. Pro nobis. Salutatur uos **Aristarchus** cõcaptiuus meus: & **Marcus** cõsobrinus **Barnabæ**, de quo accepistis mandata. Qui mecum tenetur in uinculis: aut cõpatitur mihi charitatis affectu. Si uenerit ad uos, ut capite

excipite illum: & Iesus, qui dicitur Iustus, qui sunt ex circumcisio-
ne. Hæc mandata ab eo acceperant. Hi soli sunt adiuto-
res in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. Hi solummodo
mecum sunt: siue hi soli ex circumcissione adiutores
in nouo testamento, per quod intratur in regnum:
sicut sathanas dicitur mors, quia causa est mortis. Sa-
lutat uos Epaphras, qui ex uobis est, seruus CHRISTI IE-
SV, semper sollicitus pro uobis in orationibus. Ille uere ser-
uus CHRISTI est, qui pro eius corpore sollicitus in-
uenitur. Vt stetis perfecti, & pleni in omni uoluntate Dei.
Orationibus suis Deum poscit, ut perseueretis in uo-
luntate Dei: & qui cœpit in uobis, ipse perficiat. Testi-
monium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro
uobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Tales
erant primi temporis discipuli, & imitatores Pauli
& CHRISTI. Salutat uos Lucas medicus charissimus, &
Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, &
quæ in domo eius est ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud uos
epistola, facite ut et in Laodicensium ecclesia legatur: & ea quæ
Laodicensium est, uobis legatur. Quia tales in domo sua
habebat, qualem Apostolus definiuit ecclesiam. Et di-
cite Archippo, Vide ministerium quod accepisti in domino, ut il-
lud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Diaconus fuisse
intelligitur, non episcopus: neq; enim episcopus ha-
beret necesse in ecclesia commoneri, ut suū seruaret
ministerium. Memores estote uinculorum meorum. Siue
orate ut reddat uobis, siue mementote, quia uestri
causa hæc patior, & imitamini exemplum meū. Gra-
tia uobiscū, Amen. Cum illis uerè est gratia, qui cum ea
permanerint, & eam se gratis accepisse fatentur.

FINIS EPIST. AD CO-
LOSSENSIS.

AD TIMOTHEVM

EPISTOLA PRIMA.

ARGVMENTVM.

Timotheum instruit, & docet de ordinatione epi-
scopatus, & diaconij, & omnis ecclesiasticæ disci-
plinæ. Scripta de urbe Roma. Timotheus episcopus
fuit, discipulus Pauli: huic per literas autoritatem
dat corrigendi omnem ecclesiasticam disciplinam:
& episcopos & diacones ordinandi: præterea in-
struit eum, quomodo pseudoapostolis respondeat,
detrahentibus Paulo: rationem reddens, quòd non
sit mirum, si ipse ex persecutore saluatus sit, cum
CHRISTVS peccatores uenerit liberare. Ad ex-
tremum aliter docentes monet esse uitandos & ca-
uendos omnibus modis.

AVLVVS apostolus CHRISTI.
Proponit et nominis autoritatē,
& ordinis. Secundum imperium Dei
saluatoris nostri, & CHRISTI IE-
SV sp̄ci nostræ. Non secundum
meam præsumptionem. Simul et
patris & filij unum imperiū esse
demonstrat. Timotheo dilecto filio in fide. Non in carne.
Gratia, misericordia, & pax à Deo patre, & CHRISTO IE-
SV domino nostro. Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum
irem in Macedoniam, ut denunciare quibusdam, ne aliter do-
cerent. Quos prædixerat in Actibus, intraturos lu-
pos graues non parcentes gregi. Neq; inenderem fa-
bulis. Quas de genesi appellat: id est, secundum le-
gem, unde à domino accusantur, docetes doctrinas
homi-

Adversus
se, si ad-
ditiones ho-
minum, se-
cundum
Hierony-
mum.

hominum. Et genealogijs interminatis, quæ quæstiones præ-
stant magis, quam ædificationem Dei, quæ est in fide. Gene-
rationibus antiquorum, in quibus sibi summam sci-
entiam uindicant, si ab initio generationes enume-
rent: tam deuteroseon contrarietas, quam genera-
tionum sollicitudo superflua. Finis autem præcepti est cha-
ritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Cha-
ritas Dei & proximi, in qua tamen pendet lex, &
propheta. Hæc si de corde puro fit, Deo est placi-
ta, & si nihil aliud, quam id quod diligendum est, dili-
gatur. Conscientiam uero bonam subiunxit, propter
spem: ille enim se ad id quod credit, & diligit, peruen-
turum esse desperat, cui malæ conscientiaæ scrupulus
inest. Tertio, Et fide, inquit, nõ ficta: si enim fides no-
stra mendacio caruerit, ut & non diligamus, quod
non est diligendum, et rectè uiuendo id speremus, ut
nullo modo spes nostra fallatur. Et conscientia, in-
quit, bona. Conscientia pura testimonium perhibeat
charitati, & fide non ficta. A quibus aberrantes quidam.
Est enim fides ficta, quæ in uerbis est solis, uel hære-
ticorum, qui in ecclesia intrare uidentur, uel ficto-
rum catholicorum. Conuersi sunt in uaniloquium, uolentes
esse legis doctores. In uaniloquium fabularum secu-
larium. Non intelligemes, neque quæ loquuntur, neque de qui-
bus affirmant. Grandis stultitia est, non intellecta de
magis non intellectis uelle affirmare. Scimus autem,
quia bona est lex. Contra Manichæos ad Romanos
ait, Lex quidem sancta, & mandatum sanctum. Lex
ut à Deo data pro hominum qualitate. Si quis ea legi-
time utatur: sciemus hoc. Si quis scit, quibus, quare, &
quandiu habenda sit data spiritaliter. Quia iusto lex nõ
est posita, sed iniustus, et non subditis. Si ergo ita est, Chri-
stianis non est opus, quia iustificati sunt per CHRI-

STVM;

STVM: & qui didicerunt occasiones cauere peccato-
rum. Nam quare dicatur his, Non occides: quoniam
nec irasci iussi sunt: nisi ut eam spiritaliter impleant?
Impijs, et peccatoribus, sceleratis, et comaminatis, patricidis,
et matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorũ concubitoribus,
plagiarijs, mendacibus, peruijs. Illis omnibus data est, ut
ab istis criminibus reuocentur. Et si quid aliud sanæ do-
ctrinae aduersatur, quæ est secundum euangelium gloriae beati
Dei, quod creditum est mihi. Sunt enim multæ insanæ do-
ctrinae, quæ homines faciunt insanire. Contra illa
lex est, quæ contraria sunt euangelicis præceptis:
ergo quid quærunt ibi ut nouum, quod etiam in lege
habent? simul & legem euangelij concordare de-
monstrat. Gratias ago ei. Ne dicerent, Quis est ille,
cui creditum est? Qui me confortauit in CHRISTO
IESU domino nostro. Cum essem infirmus & inuti-
lis. Quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio. Ad po-
nendum in ministerio. Qui prius fui blasphemus, et per-
secutor, et contumeliosus: sed misericordiam consequutus sum.
Iustus quidem in primordio accusator est sui, ut
cum cæperit aduersarius, confundatur. Sed iste hoc
uerum dixit, sicut legimus in Actibus. Quia igno-
rans feci. Leuius peccant ignorantes. In incredulitate.
In qua natus fueram. Superabundauit autem gratia do-
mini nostri cum fide, et dilectione. Tam abundans fuit gra-
tia eius, uel est, ut iniquitatum mearum uinceret cu-
mulum, quæ mihi & fidem donauit, & dilectionem,
ut non necessitate, sed charitate seruirem. Quæ
est in CHRISTO IESU. Per CHRISTVM,
qui mihi maiora dimisit: Nam non in natura. Et fi-
delis sermo, et omni acceptione dignus: quia CHRIS-
TUS IESUS uenit in mundum. Quem omnes cre-
dunt: & quæ omnium conscientiaæ uerum agnoscunt.

Pecca-

Sicut unus Deus, ita & unus mediator: hoc est, nullus talis mediator, neque Moyses, neque aliquis prophetarum. Homo CHRISTVS IESVS. Contra Manichæos, quia de traditore erat dicturus, ideo hominem tantummodo nominauit. Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Pro omnibus quidem effusus est sanguis CHRISTI, sed credentibus prodest. incredulis uero erit in condemnationem: sicut alibi ipse dicit, Alijs sumus odor uitæ in uitam: alijs odor mortis in mortem. Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est. Quia & prophætæ suis temporibus testimonio fuerunt. Nouissime misit eis filium suum. In quo positus sum ego prædicator & apostolus. In testimonium, quia IESVS est filius Dei. Veritatem dico, non memior, doctor gentium in fide, & ueritate. Volo ergo uiros orare in omni loco. Ut magister gentium dat legem orandi: nunquam de oratione statuisset, nisi aliqua huic quæstio à Iudæis moueri cœpta esset, uolentibus in templo solum modo, quod erat Hierosolymis, adorare. *Leuantes.* Testatio innocentiae est manuum oratio. *Puras manus.* A cæde, & sanguine, & omni opere malo. *Sine ira & discertatione.* Non solum opere. *Similiter & mulieres.* In omnibus, quæ de uiris dixit. *In habitu ornato, cum uerecundia, & sobrietate.* Hæc sunt ornamenta fœminæ Christianæ. *Ornantes se non intortis crinibus.* Non debet occasionem præstare concupiscentiæ. *Aut auro, aut margaritis.* Quæ terræ sunt ornamenta, cuius homo est Deus. *Vel ueste preciosa.* Ut qua ne unus quidem calefiat, unde possunt eiusdē naturæ uestiri quamplurimi. Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. Ita ergo sunt non promittentium, sed negantium castitatem, *Mulier in silentio discat cum omni subiectione.* Discat

scat quidem, sed cum omni humilitate, atque silentio. *Docere autem mulieri non permitto.* Virum non debet docere. *Cæterum ipse dixit, iuniores fœminas doceri à senioribus debere: sed & filium uirum, uel fratrem potest monere priuatim.* Neq; dominari in uirum. *Magisterium usurpando, uel marito se præferendo.* Sed esse in silentio. *Ne in ecclesia loquatur.* Adam enim primus formatus est, deinde Eua. *Reddit causas, cur uelit eas esse subiectas: scilicet, quia & posteriores sunt in ordine, & priores in culpa.* Et Adam non est seductus. *A serpente.* Mulier autem seducta in præuaricatione fuit. *Mandati præuaricatione: sed non ideo desperet mulier, quia per baptismum & ipsa saluabitur.* Saluabitur autem per filiorum generationem. *Non Eua, sed mulier: quia Eua ad exemplum adducta est, non de ipsa proprie dicebatur, per filiorum generationem, nutriendo, & non necando, nec abortiundo.* Si permã ferit. *Sicut superius de plurali numero ad singularem transit: ita & hîc redit ad pluralem.* *Cæterum quomodo iustitia iusti super ipsum erit, & quomodo Noë, Iob, & Daniel filios suos & filias minime liberabunt, si per filios Eua saluabitur? sed omnes mulieres sic saluabuntur, si in bonis operibus cum fide, castitate, & Deo placita dilectione permanserint in fide CHRISTI, Et dilectione Dei, & proximi. Et sanctificatione. Mentis, & corporis.* Sanctificate uos per triduum, & ne accesseritis ad mulierem. Ergo castitas sanctificatio dicitur. *Cum sobrietate.* Quia sine sobrietate difficile custoditur. ¶ *Fidelis sermo.* Si quis episcopatium desiderat. De hoc dicit, qui ordinandus est, qualis eligi debeat: primum laicos instituit utriusque sexus, quia & de ipsis in sacerdotium eliguntur. *Bonum opus desiderat.* Opus dixit, non honorem.

Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse. Sicut & ad Titum dixit sine crimine, generaliter primò, postea specialiter membra ipsa distinguuntur. *Unius uxoris uirum.* Vigilantem: si illi nec hoc licet, quod uel laico licet, quid de cæteris sentiendum est? *Sobrium.* Ab omni ebrietate. *Prudencem, ornatum, hospitalem.* Omnibus spiritalibus ornamentis. *Doctorem.* Ut tam uerbo doceat, quàm exemplo. Si omnes debent scire, quomodo unicuique respondeant, quanto magis sacerdos, de cuius ore legem exquirent: quia angelus domini omnipotentis est? *Non uiolencum.* Ut fiducialiter possit sobrietatem docere. *Non percussorem, sed modestum: non litigiosum.* Siue ne petulans sit incedendo, siue ne exemplo suo conscientias feriat infirmorum. *Non cupidum.* Cupiditas enim prouocat ad lites, & iurgia. *Suæ domui bene præpositum: filios habentem subditos cum omni castitate.* Ipse exposuit in sequentibus. Hoc est, si filios in castitate & humilitate nutriuit, ut in hoc eius diligenta comprobetur: si enim paucos filios suos erudire nesciuit, quomodo tantos filios Dei, hoc est, omnem populum gubernabit? cuius mores secundum numerum diuersi sunt. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Ne eos sic negligenter admoneat. *Cæterum si bene nutriti insoleuerint, culpa non erit patris.* *Non neophytum.* Nuper renatum. *Ne in superbia elatus.* Quia citò potest per ignorantiam exaltari, & putare se non tam officium humilitatis, quàm administrationem seculi suscepisse: & quia illi in fonte dimissa sunt peccata, & recens assumitur, elatio ei inde nascatur. *In iudicium incidat diaboli.* Qui per superbiam deiectus est. Oportet autem illum & testimonium habere bonum. *Sine offensione estote Iudæis & Græcis & ecclesijs Dei.*

sijs Dei. Omnes enim norunt naturaliter damnare uitia, & laudare uirtutes. *Ab his qui foris sunt, ut non in obprobrium incidam.* Foris ecclesiam. *Et laqueum diaboli.* Ne per illum diabolus multos inlaqueet, qui poterant fieri Christiani. *Diacones.* Quæritur, cur de presbyteris nullam fecerit mentionem: sed in episcopis etiam presbyteros comprehendit, quia secundus, & penè unus est gradus, sicut multis scripturarum testimonijs comprobatur. *Similiter pudicos, continentis.* Ireprehensibiles. *Non bilingues.* Ne & maledicant: hoc est enim unius linguæ officium duplicare. Vel, aliud corde, aliud ore proferentes. *Non multo uino deditos.* Concessit pro necessitate parum, quia multum denegauit. *Non turpe lucrum sectames.* Turpe lucrum, de cælestibus sacramentis terrenas opes conquirere. *Habemus mysterium fidei in conscientia pura.* Mysterium fidei est, quòd passio **C H R I S T I** remedium est salutis humanæ. Si ergo hoc intelligit pure, & non confunditur de humilitatibus **C H R I S T I**. Siue ut propter hoc solum, quòd debet prædicari, ne existimet quæstum esse pietatem. Et hi autem probentur primum, & sic ministrent. *Non solum episcopus, sed & hi.* Nullum crimen habemus. Crimen dixit esse, si aliquid de his uirtutibus minus sacerdos uel leuita habeat **C H R I S T I**: uel certè de capitalibus peccatis. *Notandum, quia non dixit, nullum peccatum habentes.* *Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias.* Similiter ut diacones eligi iuber. *Vnde manifestum est, quòd de illis dicit, quas in oriente diaconissas appellant.* *Fideles in omnibus.* In nullo dubitantes. *Diacones sint unius uxoris uiri.* Non ut, si non habuerint, ducant: sed ne duas habuerint: si enim digniorem uxor facit, quare non & digami ordinentur.

tur? *Qui filijs suis bene præsumt, et suis domibus. Repetit, quod minus dixerat. Qui enim bene ministraverim, gradum sibi bonum acquirem. Sunt enim gradus minores. Bonum, hic pro grandi posuit. Et multam fiduciam in fide, quæ est in CHRISTO IESU. Et apud Deum petendi, & apud homines docendi. Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me uenire ad te cito. Et plenius te instruere. Si autem tarda uero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei probè ordinare. Quæ est ecclesia Dei uiui, columna et firmamentum ueritatis. In qua sola nunc ueritas stat firmata, & quæ sola totum ædificium sustinet ueritatis. Et manifestè magnum est pietatis sacramentum. Incarnatio CHRISTI, per quam pietas est in omnibus facta. Quod manifestatum est in carne. Quando uerbum caro factum est. Iustificatum est in spiritu. Spiritus Dei ueniet super te: propterea quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius Dei. Apparuit angelis. Quando multitudo angelorum dicebant, Gloria in excelsis Deo. & quando ei in eremo ministrabant. Prædicatum est gentibus. Sicut ait Simeon, Lumen ad reuelationem gentium. Creditum est in mundo. Ab utroque populo. Assumptum est in gloria. Videntibus apostolis assumptus est in cælum. ¶ Spiritus autem dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris. Hæc dicit spiritus sanctus, more prophetarum. Et doctrinis dæmoniorum. Omnis hæretica doctrina dæmoniorum arte composita est. In hypocriti loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam. In hypocriti loquuntur, qui cum fornicari non timeant, tam casti uolunt uideri, ut etiam nuptias damnent: & tam abstinentes, ut creaturam Dei parçè manducantes iudicent:*

C A P. III.

cent: cum ipsi commestationibus uacent. Paulus uero ita castitatem & abstinentiam prædicat, ut nec naturam, nec creaturam damnet: ad illud hortatur fortiores, istud concedit infirmis. Illi enim hoc non amore castitatis & abstinentiæ, sed ad obumbrandam eius prædicationem faciebant, iustiores, & sanctiores uideri uolentes, quam ille, qui propter filios licitas nuptias concedebat, ne fornicationis crimen incurrerent. Illi porrò castitatem fingentes, contra eam faciebant. Prohibentium nubere: abstincere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognouerunt ueritatem: quia omnis creatura Dei bona est: et nihil reiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbum Dei et orationem. Si ad proprietatem sermonis attendas, mōstruosa nescio quæ prædicatio prædicabitur, ut tam nubere, quam abstinere prohibeant, ista dicentes quæ sequuntur. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister CHRISTI IESU. Libram in omnibus tenens, & omnia rationabiliter & moderatè dispensans. Enutritus uerbis fidei, et bonæ doctrinæ quam assequutus es. Quia ab infantia sacris literis, hoc est, legis, fuerat eruditus. Ineptas autem et aniles fabulas deuita. Non aptas religioni, uel fidei. Exerce te ipsum ad pietatem. Pietas est etiã cum tua tribulatione alijs subuenire, sicut uidua Sareptena fecit Helig. Nam corporalis exercitatio. Escarū, balnearum, & talium ceterorum, uel labor corporis. Ad modicum utilis est. Modicū tempus. Pietas autem ad omnia utilis est promissionem habens uitæ, quæ nunc est, et futura. Pietas & ad præsens tempus, & ad futurum utilis. Ipsa uidua & ad præsens pasta est, & merces eius manet in cælo. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. Verus apud omnium conscientias, & cui nemo resistit. In hoc

Ee 4. enim

enim laboramus, & maledicimur. Cum enim certum sit apud omnes, nihil nos dignum odio perpetrasse, quid aliud sequitur, quàm quòd propter uitam dissimilem blasphemamur? Quia sperauimus in Deum uiuum. Et sperando iustitiam custodimus. Qui est saluator omnium hominum In presenti. Maxime fidelium. Quibus salutem largietur æternam, Venite benedicti. Quia nouit dominus qui sunt eius. Præcipe hæc, & doce. Præcipe, ut faciant: & doce, quomodo, uel quare fiant: hoc est, pro præmio uitæ æternæ. Nemo adolescentiam tuam contemnat. Sic age, ut admirationi potius, quàm contemptui habearis. Sed exemplum esto fidelium. Parum est infidelibus exemplo esse, apud quos qui crimina grauiora non facit, magnus habetur. Sed hoc magnum est, ut talem se exhibeat, per quem etiam perfecti proficiant. In uerbo, in conuersatione, in charitate. Id est, doctrina. Vult ergo fidelibus uerbi præbere exemplum. Simul ut nihil aliud loquamur, quàm Dei uerbū: quod maximè licet ad omnes, sed maximè ad sacerdotes, & religiosos pertinet in fide catholica. In castitate. Cuius insignia prauitate habitus præferuntur. Dum uenio, attende lectioni. Sollicitus sis intelligere, quæ legis: hoc attende, & fac quod legis. Exhortationi, doctrinæ. Exhortare, ut fiant: doce quomodo intelligantur obscura, uel quomodo possint fieri, quæ leguntur. Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi. Negligit gratiam, qui acceptum talentum non exercet. Per prophetiam cum impositione manuum presbyteri. Prophetiæ habebat gratiã uel doctrinæ cum ordinatione episcopatus: siue cum ordinatione acceperat gratiam, uel docendi, uel intelligendi. Hæc meditare. Omnem enim profectum generat iugis meditatio. In his esto. Non enim omnis qui meditatatur,

ratur, in ipsis est quæ meditatur. Ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Tunc manifestus erit profectus, si in meditatione sis semper attentus. Attende tibi, & doctrinæ. Primò tibi, deinde doctrinæ: utrobique sollicitus, ut & te uita salues, & illos doctrina exẽplo firmata. In ista in illis: hoc enim faciens & te ipsum saluū facies, & qui te adiunt. Quos doces. ¶ Senior em ne increpaueris, sed obsecra, ut patrem. Ne indigne ferens iunioris increpationem, exasperatus non proficiat: sed ut suo quasi exẽplo destruat iuniores. Iuuenes ut fratres. Fratres liberius cõmonentur, ut cõuui, similiter & sorores. Anus ut matres. Cum reuerentia. Iuenculas ut sorores, in omni castitate. Et mentis & corporis. Viduas honora, quæ uerè uiduæ sunt. Honorandæ sunt, necessaria ministrando, uel solatia præbendo. Si qua autem uidua filios aut nepotes habet. Veras uiduas definiuit ab omnibus desolatas, & uniuersis curis exutas. Discat primum domum suam regere, & mutuam uicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. Tandiu regat domū, quandiu edocet filios paruulos, aut nepotes, ut quod à parentibus accepit, filijs reddat: ita tamen, ut non ex hoc excusationem auaritiæ studeat, sed sufficientiam tantum sibi & liberis seruet, nec eis ipsa occasionem det in seculo luxuriandi. Quæ autem uerè uidua est, & desolata, sperat in domino. Tales sunt honorandæ. Et instat obsecrationibus, & orationibus nocte & die. Sicut Anna filia Phanuëlis. Nam quæ in delitijs est uiuēs, mortua est. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sum. Hic nostri temporis uiduas rãgit, quæ cū hominem suæ naturæ qualicunq; panno non uestiãt, parietes pretiosas marmoris cruentis exornant. Delitijs sunt, quicquid modū naturæ excedit. Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam nõ habet, fidem negauit. Sigs uiduas abiicit, aut pupillos, uel pauperes, et ma

CAP. V.

ximè parentes. Infideli deterior est. Quia etiam illi habent erga proximos pietatem. Si qua uidua filios orphanos dereliquit, & est infideli deterior. Notandū, esse quosdam Christianos deteriores infidelibus. Vidua eligatur. Quas diaconissas appellat, tales uoluit eligi, quæ omnibus essent exēplo. Nō minus sexagima annorū. De pluribus uiduis. Qui fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis testimonium habens. Si ex tempore uiduitatis suæ ista omnia custodiuit, si filios educauit. Si natos educauit & aborsum nō accipiendo, aut iam natum non occidit. Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit. Si non solū hospitio recepit, sed etiā proprijs manibus lauit pedes, qđ delitiosæ uix faciunt. Si tribulatione patientibus subministrat. In carcere positus uel ægrotis. Si omne opus bonū subsecuta est. Breuiter concludit. Adolescentiores autē uiduas deuita. Deuita ordinare, ne malū pro bono fiat exemplū. Vel non eligas ad ministerium, uel certè familiaritatem fuge. Cū enim luxuriatæ fuerim, in CHRISTO nubere uolunt. Per incontinētiam: uel certè cūm cœperint inhonorari, dicentes se nubere uelle tantum in domino. Habentes damnationem: quia primā fidem irritam fecerunt. Quia fecerūt sibi illicitum, quod licebat uouendo castitatem. Hæc uerò regula non solum in uiduis, sed etiā in uirginibus, continentibusq; seruanda est. Simul autem & otiosæ discunt circuire domos. Nulla cura domus occupatæ, nec mariti potestate ligata, neq; diuino timore retentæ. Non solum otiosæ, sed & uerbosæ, & curiosæ, loquentes, quæ nō oportet. Voluntatē suam excusare cupientes, malum alijs præbent exemplum. Volo ergo. Cōcedo anteq̄ promittant, quod nō habent implere. Iuniores nubere. Tales quales suprā dixit. Filios procreare, matres familiās esse. Nō occidere: quæ de adulterio suscipiunt, frequēter occidunt. Nullam occidit.

lam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Vel non per illas religio blasphemetur, si incontinentes sint. Iam enim quædam. Reddit causas, quare eas uelle nubere prædixerit, ne eum hoc optare putares. Conuersæ sunt retrorsum post sathanam. Vel fidem Dei denegantes, uel etiam fornicantes. Si quis fidelis habeat uiduas, subministret illis, ut non grauetur ecclesia. In domo sua, uel parētib; pauperib;. Ut his quæ uerè uiduæ sunt sufficiat. Quæ sunt ab hominibus desolatæ. Qui bene præsum presbyteri. Qui implent officium suum. Dupli honore digni habeantur. Ut officij & laboris in uerbo. Maxime qui laborant in uerbo: & docent in doctrina. Non dixit, maxime q; habent uerbum, sed qui laborant. Nam omnes habent dari iussit, hoc est, docibiles. Dicit enim scriptura, Nō infrenabis os boui trituranti. &. Dignus est operarius mercede sua. Vult illis præstari carnalia, à quibus accipiūt spiritalia: quia occupati in doctrina, necessaria sibi providere non possunt. Aduersus presbyterum accusationē noli recipere, nisi sub duob; & tribus testibus. Iniuriū est aduersus quemuis absentem accusationem recipere, cum hoc nec secularia iudicia faciant: quanto magis de domini sacerdote? Peccantes coram omnibus argue. Si illis probatum fuerit, ut aut ipse qui plectitur, corrigatur experimento, aut alij terreantur exemplo. Ut ceteri timorem habeant. Videntes te nec presbytero percisse peccanti. Testor coram Deo & CHRISTO ES. Obtestatur illum diuina & cœlesti obtestatione, ut nulla res ei præiudicet ad ista seruanda. Et electis angelis, ut hæc custodias sine præiudicio. Qui sacris adsistunt altaribus, uel qui suam dignitatem seruarunt. Nihil faciens in aliam partem declinando. Neq; in dextra, neq; in sinistra. Manus citò nemini imposueris. Nō est enim leue peccatum, mittere margaritas ante porcos, & dare sanctum

444 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
sanctum canibus, & ordinationem clericatus nequa
quam sanctis & in lege Dei doctissimis, sed affectis
suis tribuere, & uilium officiorum ministris, quodq;
his dedecorosius est, muliercularū precibus. In quo
consideranda loquentis in se CHRISTI Apostoli sa-
pientia, qui ut ordinationis periculum demonstra-
ret, iunxit tormenta peccantium. Neq; communicaueris
inquit, peccatis alienis. Sicut ergo in ordinationibus ma-
lorū particeps est peccatorum, qui tales cōstituit, sic
in ordinatione sanctorum particeps est eorum iusti-
tiae, qui bonos elegit. Neq; communicaueris peccatis
alienis: communicari dicit peccatis eius, qui non pro-
batus ordinatur. Teipsum castum custodi. Ut possis alios
audenter arguere. Noli adhuc aquam bibere, sed uino modi-
co uere, propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmita-
tes. Dat ei consiliū, ut plus aliorum profectum, q̄ suā
abstinentiam curet. Poterat enim uerbum impedire
infirmitas. Quorundam hominū peccata manifesta sunt. Si-
ue dum dereguntur, ex cōmunicantur: siue dum pla-
gis praesentibus praedamnantur, quod in futuro iudi-
cio accipiendū est. Praecedētia ad iudicium. Peccata sunt
quae antē hic unusquisq; commisit. uerbi gratia. Si qui
a nobis facultate priuati etiā post obitum nostrū affli-
gantur inopia. Quosdam autem & subsequuntur. Similiter
& facta bona manifesta sunt. Praecedentia ad iudiciū pec-
cata sunt, dum omnibus nota sunt. Quosdam autem
& subsequuntur, dum postea in iudicio comprobantur.
Item aliter: Praecedunt nos in iudicium illa pec-
cata, quae antē hic unusquisq; cōmiserit: subsequuntur
illa, quibus nos causas dedimus: sed post nostrum trāsi-
tū consummātur: ergo subsequuntur nos huiusmodi
peccata. Si (uerbi gratia) alicuius inopiae causas attu-
limus, & fame atq; egestate post obitum nostrum cō-
sumitur.

AD TIMOTHEVM I. 445
sumitur. Siue in futurū iudiciū iudicentur: quia diu
latere non possunt. Nihil occultum, quod nō reuele-
tur. Etiā quae latent ad tempus, non possunt in iudi-
cio occultari. Et quae aliter se habent, abscondi non possunt.
A manifestis, siue a bonis. ¶ Quicumq; sunt sub iugo
serui, dominos suos omni honore dignos arbitretur. Etiam infideles.
CAP. VI.
Ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Ne uidearis
contrā per religionē in deterius defecisse. Qui autem fideles
habent dominos, nō contendant, quia fratres sunt. Ne sibi
aequalitatem uindictent. Sed magis seruiam, quia fideles
sunt, & dilecti, q̄ beneficij dei participes sunt. Si serui-
bant infidelibus timore odioso, quanto magis debet
seruire fidelibus per charitatem quorū participes esse
meruerunt? Hæc doce, & exhortare. Hæc omnia, quae
dixi, doce debere fieri: & exhortare, premium ostendendo.
Si quis aliter docet, & non adquiescit sanis sermonibus
domini nostri IESV CHRISTI. Domini, qui per me loquitur,
CHRISTI. Et quae secundum peccatam est doctrinae.
Noui testamenti: Veteris enim seuera potius, q̄ pia
doctrina. Superbus est, nihil sciens, sed langues circa quæstio-
nes. Super homines se extollens, nihil sciens, cum non
est de sursum illa sapientia. Et pugnas uerborum, ex quibus
oriuntur inuidia. Relicto sensu ueritatis, ambiguita-
tibus uerborum captantur. Comentiones, blasphemiae.
Quae generant lites. Suspitiones malae. Siue suspicantur
heresim de alterutro, siue audientes putant deficere
ueritatem. Conflictationes hominum mente corruptorum, &
q̄ a ueritate priuati sunt. Ab integritate euāgelij uel na-
turae. Existimantur quæstum esse pietatem. Qui putant pro-
pter quæstum tuum uenisse nouum testamentum. Est
autem quæstus magnus. Multum acquirit, qui habet pie-
tatem cum sufficientia: non auaritia, sed natura. Pie-
tas cum sufficientia. Pietas est cultura Dei, sic impietas
est con-

446 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
est contemptus. Nihil enim inuulnus in mundum, haud
dubium, quia nec auferre quid possumus. Nudi nati sumus,
nudi etiam morituri, quicquid hic inuentum, hic re-
linquetur. non est nostrum, tanquam peregrini. Er-
go sufficientia contenti, illas diuitias acquiramus,
quas nobiscum ad patriam perferamus. Habentes au-
tem alimenta, & quibus tegamur, his contemti sumus. Quod
superius dixerat sufficientiam, quicquid his amplius
est, diuitiae sunt. Nam qui uolum diuites fieri. Qui sunt
diuites, bene utantur diuitijs: nam qui uolunt diui-
tes fieri, sine tentatione non sunt: quia quod illis cre-
scit, utique alijs minuitur. Incidimus in tentationem. O-
casso ergo tentationis, & laqueus diaboli est, habere
diuitias, quas nec parentes sui habuerunt: cum utiq;
quibus parentes dimiserunt, in bonis debeant operi-
bus dispensari. Et laqueum diaboli, & desideria multa, &
inutilia. Nunquam enim diuitiarum desideria satian-
tur: quia semper egens, dum quicquid uiderit, cupit.
Et nocua. Non solum inutilia. Quae mergunt homines
in inmeritum & perditionem. Dum ambitione bonorum
umentes, usq; ad caelum eleuati usque ad inferos de-
mergantur: siue desiderantes alienas opes, ut ad usq;
homicidij perueniunt factiones. Radix enim omnium ma-
lorum est cupiditas. Quia aut fons est omnium criminum,
aut adiumentum. Quam quidam appetentes errauerunt
a fide. Recesserunt a fide promissorum Dei. Et infe-
ruerunt se doloribus multis. Quanto plus habuerit, tan-
to maiores sollicitudinum sustinet cruciatus. Unde &
dominus diuitiarum ærumnis uerbum afferuit, & cir-
ca reliqua concupiscentijs suffocari: denique non do-
minantur diuitijs, sed seruiunt: ita ut dicatur, quanta-
rum diuitiarum est homo ille? quasi dicas mancipium
diuitiarum. Tu autem o homo Dei. Non diuitiarum ho-
mo, sed

AD TIMOTHEVM I. 447
mo, sed homo Dei, cuius omnia sunt, et uni Deo man-
cipatus. Hæc fuge. Quæ sunt causa perfidiæ & dolori.
sectare uero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam,
mansuetudinē. In his diuitijs cupio te esse locupletem.
Certa bonum certamen fidei. Bonum certamen est, non
pro possessione, sed pro fide certare. Apprehende uitā
eternā. Sicut de se dicit, Si quo modo comprehendā,
in quo comprehensus sum. In qua uocatus es. Renuntia
do seculo, & pompis eius. Et confessus bonam confesio-
nem. In baptismo. Coram multis testibus. Coram sacerdo-
tibus, & ministris, atque uirtutibus celestibus, ac di-
uinis. Præcipio tibi coram Deo. Præcipit potestate pa-
tris, & autoritate magistri. Qui uiuificat. Cuius poten-
tia & iussu etiā arida reuirescunt. Omnia. Quæ uiuūt.
Et CHRISTO IESU, qui testimonium reddidit sub Pontio
Pilato bonam confessionem. A modo uidebitis filium ho-
minis sedentem a dextris uirtutis. Ut seruus mandatum
sine macula. Sicut ille seruauit usque in finem. Irreprehē-
sibilis. Maculat enim, & comprehendi facit, qui se pec-
catis capitalibus inquinat. Usque in aduentum domini no-
stri IESU CHRISTI. Qui enim perseuerauerit usq; in
finē, hic saluus erit. Quem suis temporibus ostendet beatus,
& solus potens rex regum & dominus dominantium. Quan-
do uoluerit, ostendet, qui hoc solus potens est facere.
Qui solus habet immortalitatem. Ille solus propriē habet
qui angelis & hominibus dedit habere. Nos autem
nec soli, nec ex nobis habemus, ut ille. Idem solus ha-
bet incommutabilitatem, quia solus ueram habet æ-
ternitatem: nam anima immortalis quidem est, sed
mutabilis: in Deo uerò nulla mutabilitas. Et lucem
habitat inaccessibilem. Omni creature. Nemo enim nouit
patem, nisi filius. Quem uidit nullus hominum: sed nec uide-
re potest: cui est honor, & imperium sempiternū, amen. Nemo
uidit

448 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
 uidit quantum est, sed unusquisque pro merito: nam
 & solem tanto amplius uidemus, quanto purior fue-
 rit acies oculorum. Diuitibus huius seculi. Sunt enim &
 alterius seculi diuites, qui emunt sibi aurum ignitum
 à domino. *Præcipe. Non aduleris. Non sublime sapere.*
 In primis primum eorum tergit morbum. Difficili-
 mē enim diuitem inuenies non superbum: qui paupe-
 res uel parentes agnoscat: & qui non grauiter ferat
 minime sibi ab inferiore delatum honorem. Neque spe-
 rare. Non sperando uilescunt: cum uiluerint, erogan-
 tur. *In incerto diuitiarum.* De quibus incertus es, utrum
 illæ tibi, an tu illis subtraharis celerius: multis enim
 cum uita sublata sunt: Alij proprijs eas alienari ocu-
 lis præuiderūt: nonnulli inuiti eas extraneis relique-
 runt. *Sed in Deo uiuo, qui præstat nobis omnia.* Cuius sunt
 omnia. *Abunde.* Qui ideo abunde præstat, ut utamur,
 etiam alijs largientes: non ut grandi labore destrue-
 res horrea maiora faciamus. *Ad fructum.* Non ad re-
 ponendum, & super eis incubandum. *Bene agere: diui-
 tes fieri in operibus bonis.* Non in auro & argento. *Facile
 tribuere.* Qui facile tribuit, cito diues esse cessabit. *Cõ-
 municare.* Rem propriam communem facere: uel hic
 dare, & in futurum recipere. *Thesaurizare sibi fundamē-
 tum bonum in futurum.* Vnde omnia, da pauperibus, &
 habebis thesaurum in cælo, & ueni sequere me: hoc
 perfectionis est fundamentum. *Vt apprehendant ueram
 uitam.* Hæc enim non est uera, quia in suo non perma-
 net statu: uanitas enim omnia sub sole. *O Timothee de
 positum custodi.* Commendatum à nobis serua manda-
 tum: siue fidei custodi depositum. *Deuita prophanas uo-
 cum nouitates.* Quas à me non audisti, nec ab angelo si-
 dicatur, libenter admitas. *Et oppositiones.* Opponen-
 tes quæstiones dialecticæ artis, & infinitam rerum
 scien-

AD TIMOTHEVM II. 449
 scientiam pollicentes. *Falsi nominis sciencie, quam quidã
 promittentes circa fidem exciderunt.* Hereticorum, qui ma-
 iorem, sicut serpens Eug. scientiam promittentes, à fi-
 dei ueritate ceciderunt. *Gratia tecum, Amen.* Permaneat
 in æternum.

FINIS EPIST. AD TIMOTHEVM
 PRIMAE.

EPISTOLA AD TIMOTHEVM SECUNDA.

ARGUMENTVM.

Timotheo scribit iterum de exhortatione mar-
 tyrj, & omnis regulæ ueritatis: & quid futurum sit
 temporibus nouissimis: & de sua passione. Paulus cū
 esset Romæ in uinculis cõstitutus, scribit Timotheo,
 commonēs eum, ne per eius absentiam uel proprijs,
 uel magistri tribulationibus terreatur, aut testimo-
 nium domini erubescat, pro quo usque ad mortem
 ipse certauit: simul & de hæreticis uitandis, atq; his,
 qui suas potius fabulas, quã dei prædicant ueritatem.

PAVLVS apostolus CHRISTI IE-
 SV per uoluntatem Dei. Consuetam ue-
 ritatem, & humilitatem non suo me-
 rito, asserit se apostolum factum
 sed domini uoluntate. *Secundum pro-
 missionem uitæ quæ est in CHRISTO
 IESU.* Quia nobis per CHRIS-
 TUM
 FF STVM

STVM est uita eterna. Timotheo charissimo filio gratia, mihi
 misericordia, pax à Deo patre, & CHRISTO IESV domino
 nostro. Talis est salutatio Pauli, ut omnia CHRISTI
 & patris beneficio mereretur, ideo gratiam semper
 commendat. Gratias ago deo, cui seruió. Gratias ago ei,
 qui nobis talem in alterutro charitatem donauit, &
 dignos apostolatu fecit. A progenitoribus in cõscientia pu-
 ra, quòd sine intermissione habeam tui memoriam, in orationi-
 bus meis. Omnis origo mea solum coluit Deum, pro-
 curare & ecclesiam Dei legis æmulatione sum perse-
 cutus. Nocte ac die desiderans te uidere. Et charitatem o-
 stendit, & iugiter orandi præbet exemplum. Memor
 lacrymarum tuarum, ut gaudio implear. Lacrymarum,
 quas me abeunte fudit, unde me ad tristitiam pro-
 uocasti, quam tua opto præsentia temperari. Recor-
 datione accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta; quæ & habi-
 tauit primum in aua tua Loide, & matre tua Eunice. Quæ ue-
 ra in te esse operibus comprobatur, sicut Iacobus de-
 finiuit, & quæ ad te ex ea uita successionis institutio-
 ne dono Dei quasi hæreditario iure descendit. Certus
 sum autem, quòd & in te. Quia comprobauit fidem tuam.
 Commoneri indiges, non doceri. Propter quam causam
 admonco te, ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te. Ut resu-
 scites, quasi tribulationibus dormitantem: quæ tibi
 prius fuerat fidem infundendo donata. Per imposi-
 tionem manuum mearum. Benedictionem, quam in epi-
 scopatu per manus eius impositione accepit. Non
 enim Deus dedit nobis spiritum timoris, sed uirtutis, & dilectio-
 nis, & sobrietatis. Illi habent spiritum timoris, qui iniu-
 stitiam operantur, sicut ipse alibi ait, Si autem mal-
 feceris, time. Siue legis spiritum, quæ in peccantibus
 uindicabat. Noli itaq; crubescere testimonium domini nostri
 neq; me uinctum eius. Quia nihil CHRISTVS confusio-
 ne di-

ne dignum exercuit: nec ego, quem nosti, non ob ali-
 quod crimẽ, sed propter ipsum hæc omnia sustineo.
 Sed conlabora euangelio secundum uirtutem dei. Quæ nos sem-
 per confortat, & causa sui adiuuat laborantes. Qui
 nos liberauit. A peccatis, & à diaboli potestate, uel ca-
 ptiuitate. Et uocauit uocatione sua sancta. Hoc est, pia.
 Quos autem uocauit, illos & iustificauit. Non secundum
 opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam, quæ da-
 ta est nobis in CHRISTO IESV. In quo proposuit nos
 per CHRISTVM gratis saluare, nullis præcedentibus
 meritis. Et hoc notandum, quòd dicit, non secundum
 opera nostra, ut ne quis gloriatur. Ante tempora secula-
 ria. Quantum ad præscientiam Dei, ante secula iam
 donauit: nam & homines, quamuis incerti, solent fi-
 lijs destinare prædia, antequam nascantur: sicut & a-
 libi dicit, Qui nos prædestinauit in adoptione filio-
 rum ante tempora secularia: quia apud Deum om-
 nia futura iam facta esse noscuntur. Manifesta est au-
 tem nunc per illuminationem saluatoris nostri IESV CHRIS-
 TI. Quæ antè latebat, & paucis in uno tantum po-
 pulo donabatur. Qui destruxit quidem mortem. Gra-
 tia potentie sue destruxit peccata, quæ mortem ge-
 nerabant, & donauit, atque ostendit, quomodo uita
 & incorruptio quæreretur. Illuminavit autem uitam
 & incorruptionem per euangelium, in quo positus sum ego præ-
 dicator & Apostolus. Id est, illo illuminante, & me præ-
 dicante crediderunt, quia neque qui plantat est ali-
 quid, neq; qui rigat: sed qui incrementum dat Deus.
 Et magister gentium. Ad comparationem aliorum di-
 cuntur magistri: Ad CHRISTUM uerò comparatio-
 nem nemo magister est uerus, nisi ipse solus. Ob quã
 causam hæc etiam patior. Non propter aliquod cri-
 men, sicut & nos pati Petrus horrat. Sed non con-
 ff 2 fundor.

fundor. Paulus non erubescit in catenis, cum nos in solis opprobrijs confundamur: & non solum non operamur, si non laudamur, sed & tepescimus. Scio enim cui credidi. Scio ego esse fidelem retributorem. Et certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illum dicm. Fidem, quam & apud me ipse deposuit, conseruabit: quia meis uiribus sine illius adiutorio seruari non potest. Formam habens sanorum uerborum, quæ à me audisti. Secundum eam formam & uiue, & doce, quam à me breuiter accepisti. In fide & dilectione in CHRISTO IESU. Bonum depositum integrè credamus, & alterutrum diligamus. Bonum depositum custodi per spiritum sanctum. Quod apud te deposui per spiritum sanctum, quod fides intelligitur, quæ inter fructus spiritus sancti ad Galathas nominatur. Qui habitat in nobis. Datus est nobis. Scis enim hoc, quod auersi sunt à me omnes. Idcirco te commoneo, quia quos me non putabam deserere, reliquerunt. Qui in Asia sunt: ex quibus est Phigelus & Hermogenes. Det misericordiam dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit. Vtuperat desertores, & laudat perseuerantes, bonos ut prouocet ad exemplum. Sed cum Romam uenisset, sollicitè me quæsiuit, & inuenit. Det illi dominus inuenire misericordiam à domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit melius tu nosti. Ideo inuenit, quia sollicitè requisiiuit: unde ostenditur, quia idcirco non omnes qui quærunt inueniunt: quoniam negligenter inquirunt. ¶ Tu ergo fili mi confortare in gratia, quæ est in CHRISTO IESU, & quæ audisti à me per multos testes. Siue præsentibus multis tibi mandata dedi: qualiter debeas docere: siue quæ dixi, multis prophetarum exemplis, & testimonijs confirmaui. Hæc commenda fidelibus hominibus. Qui fideliter possint dei gratiam dispensare. hoc est, propter

CAP. II.

propter Deum docentes, & non propter mundi modum adulantes, uel suam gloriam quærètes. Qui idonei erunt & alios docere. Qui non solum faciant, sed & doceant. Labora sicut bonus miles CHRISTI ESU. Idcirco milites dicimur, quia contra hostes Dei adiutorio armis spiritualibus dimicamus. Et ideo iam tu dono Dei armatus, & structus, labora, ut præmia digna tui laboris accipias. Nemo militans Deo implicat se negotijs secularibus, ut ei placeat, cui se probauit. Comparatione militantium utitur, ut ostēdat multo magis nos à negotijs secularib. liberos esse debere, ut CHRISTO placeamus, si etiã seculi milites à reliquis eius actibus uacant, ut possint regi suo placere perfectè, & oprant præsentibus adistere. Nam & qui certat in agone. Multi certant, sed ille coronatur, qui uicerit. Nos autē omnes domino adiutore ita debemus agere, ut omnes per eius gratiam triumphemus. Non coronatur, nisi legitime certauerit. Perfectè. Laborantem agricolā oportet primū de fructibus accipere. Ne diceret, unde uicturus sum, si me totum occupauero in doctrina? Ostendit etiam primitias fructuū à populo hic debere percipere, præter mercedem messis, quam à domino accipiet in futuro. Imellige quæ dico: dabit enim tibi dominus. Nō admoneretur, si omnes intelligere possint. In omnibus intellectu. Non solum in his: & diligenter aduerte quod ut intelligamus, dominus donat intellectu, ne nobis aliqd adscribamus, sed donatori gratias referamus, qui nostrū fecit esse, quod suū est. Memor esto IESUM CHRISTVM surrexisse à mortuis ex semine David. Hic contra illos, qui carnis resurrectionem negantes, cōsequenter negabāt etiam CHRISTI: sed & aduersum illos, qui negabant CHRISTVM in carne uenisse, quos antichritos Ioannes appellat. Secundū euangeliū meū.

Ff 3 Secundum

454. D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
Secundum quod ego predico. In quo laboro usque ad uir-
tutem, quasi male operas. Nō tamen uerē, sed quasi. Sed ue-
rum Dei non est alligatum. Quia & præsentes fiduciali-
ter docco uerbum, & literis absentes instituo, atque
confirmo. Ideo omnia sustineo propter electos, ut & ipsi sa-
lutem consequantur. Ideo auxilium petij à tribuno: ideo
appellauī Cæsarem, ut per me confirmetur electi,
cūm has passionēs iam potuerim finire moriendo.
Quæ est in CHRIS TO IES V cum gloria cælesti. Quæ sa-
lus in CHRIS TO est: & nō nuda, sed cum gloria: nec
terrena, sed cælesti. Fidelis sermo. Veritatis ratione sub-
nixus. Nam si commortui sumus, & conuiuemus. Si commor-
tui à uitij & uoluptatibus sumus, uiuemus c H R I-
S TO: alioquin quomodo conuiuemus? quia nulla cō-
uentio c H R I S T I & Belial. Si sustinebimus, & conregna-
bimus. Si sustinebimus, quæ ille & uerbo docuit, & ex-
emplo, tunc demum simul regnare poterimus: nam
si non, utinam uel ueniam cōsequamur. Si negabimus,
& ille negabit nos. Sicut in euangelio ipse promisit, se
coram hominibus negantes, coram patre & ange-
lis negaturum. Si non credimus, ille fidelis permanet: ne-
gare se ipsum non potest. Siue credimus, siue non credi-
mus, ueritas non mutatur: sed si credimus, nobis pre-
stamus. Nam ille non aliud exhibere poterit singu-
lis, quām promisit, quia ueritas non mentitur: nec
enim euacuat promissum suum, etsi non omnes cre-
diderint, sicut ad Romanos dicit, Nunquid illorum
incredulitas fidem Dei euacuauit? Nā ille fidelis ma-
net. Hæc commune, testificans coram domino. Sub testifica-
tione Dei constringe. Noli uerbis comendare: ad nihil e-
nim utile est, nisi ad subuersionem audientium. Sine testimo-
nijs scripturarum: huiusmodi enim contentio nō edi-
ficat, sed destruit audientes. Sollicitè autē cur a te ipsum pro
babilem

AD TIMOTHEVM II. 455
babilem exhibere Deo. Ante omnia hoc labora, ut talē
te apud Deum exhibeas, quo merito possit tibi po-
pulus obedire. Operarium inconfusibilem. In bono ope-
re noli cōfundi. Rectē tractante uerbum ueritatis. Qui di-
ctū exemplo confirmat: quia sicut ornamentum uitę
doctrina est, ita ornamentū doctrinę cōuersatio bo-
na: quia non bene docentur uerbis, si destruantur ex-
emplis. Prophana autem & uaniloquia deuota: multum enim
proficiūt ad impietatem. Irreligiosas fabulas hæretico-
rū resurrectionem negantium, per q̄ utiq; & iudiciū
timore sublato, ad omnē impietate, & ad cuncta cri-
mina peruenitur. Et sermo eorum ut cancer serpit. Can-
cer dicitur esse uulnus, quod in mamillis nascitur for-
minarum, & nisi eis subito fuerit subuentum, cum ad
cor serpendo peruenerit, nullam ultrā remedium
est. Ita & hæreticorum sunt uitanda colloquia, ne
per aures irremediabiliter uulnerent mentem. Ex qui-
bus est Hymeneus, & Philetus, qui à ueritate exciderunt. No-
mina designantur, ut nouerit, quos caueret. Dicemus
resurrectionem iam factam: & subuertunt quorundam fidem.
Resurrectionem ponentes in filijs, siue in anima,
cūm à uitij resurgit. Sed & ad decipiēdos quos per-
dunt, illud testimonium Ezechielis sumunt de ossi-
bus: quos dicit omnino uitandos. Sed firmum dei funda-
mentum stetit. In quorum corde fides erat c H R I S T I
fundata, non sunt moti, neq; seducti. Habens signaculū
hoc. Quod tempore Moyfi factum est de his, qui à
Datan & Abirō subuerti minime potuerunt. Cogno-
uit dominus, qui sum eius. Hi minime cum peccatoribus
perierunt, qui illis minime consenserunt. Cognouit
dominus qui sunt eius: quia in præscientia sua nō fal-
litur, qui nos elegit ante constitutionē mūdi, nec per-
mittit illis erroribus implicari: quia qui nō usq; in fi-
ff 4 nem

ne perseverauerint, sine dubio eius esse non possunt. Et discat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini. Ne cum iniquis pereat. In magna autem domo. Ne dicent aliqui, Quare ergo heretici, uel mali Christiani in ecclesia ingrediuntur? Ponit comparationem magnae domus, qualis modo ecclesia ante resurrectionem. Magnam domum ecclesiam dicit, in qua sunt mixti boni & mali, certi et ficti, iusti & iniqui: sicut et arca, in qua triticum & palea simul cum zizania teritur usque ad uertilationem. Nam sine macula & ruga ecclesia post resurrectionem erit futura, cum zizania tritico fuerit separata. Nam modo, quod peius est, multi ficti Christiani intrant ecclesiam, & populo Dei miscentur: sicut sunt Manichei, uel reliqui. Non solum sunt uasa aurea & argentea, pretiosa, & fortia: sed & lignea, & fictilia: & quaedam quidem in honorem: quaedam autem in contumeliam. Vilia & infirma. Si quis autem emundauerit se ab istis, erit uas in honore. Si quis se à seductoribus istis hereticis emundauerit, credit resurrectionem futuram, & iudicium Dei, ac per hoc omne opus bonum Dei adiutorio implere contendit, & erit uas aureum, & argenteum, quod igne purgatur magis, quam consumitur. Sanctificatum, & utile domino, ad omne opus bonum paratum. Non peccando capitalia: nam sine minutis peccatis esse non possumus. Iuuenilia autem desideria fugere. Iuuenilia desideria & in senibus esse possunt, si haec agunt, quae grauitati non conueniunt Christianae, & à iuuenibus dei iuuamine uinci possunt, si caueant leuitatem. Scilicet uerò iustitiam, fidem, charitatem. Hic fidem integritatem fidei dicit. Pacem cum his, qui inuocant dominum. Pacem illam, quae religioni debetur, puram & simplicem. De corde puro. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt. Stultus autem & sine disci-

ne disciplina quaestiones deuita, sciens quia generant lites. Stultae sunt omnes, quae sine disciplina scripturarum sunt, quaestiones. Seruus christi debet christum imitari, qui non clamauit, neque contendit, nec audiuit quisquam in plateis uocem eius, &c. secundum quod de eo propheta praedixit. Sed mansuetum esse ad omnes. Non solum ad amicos. Docibilem, patientem. Qui possit omnes docere patienter: sed & discere non erubescat. Cum modestia corripicem eos, qui resistent ueritati. Non cum iracundia, uel clamore. Ne quando det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam ueritatem. Contra Nouatianos, qui poenitentiam negant: simulque notandum, quia poenitentia Dei est donum: per tuam mitem & blandam correptionem: hoc, ut dictum est, contra Nouatianos dictum, poenitentiae negatores: quia etiam his uenia promittitur, qui in tali haereticis detinentur. Et respiciant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius uoluntatem. Accepta ratione.

¶ Hoc autem scito, quod in diebus nouissimis. Non sit tibi mirum, quod quotidie peiora perueniunt. Instabunt tempora periculosa. Difficilia. Et erunt homines se ipsos amantes. Quando nostrum commodum & gloriam quaerimus, nos ipsos, & non Deum, amamus. Quanto enim quis in infimis delectatur, tanto à superioribus disjungitur. Cupidi, elati. Auari, atque iactantes. Superbi, blasphemii. Nolentes discere, & usurpantes doctrinam. Parentibus non obediens. Veris scilicet doctoribus, qui eos per euangelium genuerunt uel docuerunt. Ingrati, seclési, sine affectione. Hoc est, sine pietate. Sine pace, criminales. Sanctorum: quia ita se habet natura uitiata, ut quando se excusare non potest, alios sibi falsis criminibus cōplices quae.

rat. Incominemes, inmites, sine benignitate. Vitiorum, uel avaritiæ. Proditor es, proterui, tumidi. Inuicem. Voluptatum amator es magis, quam Dei. Hinc cognoscitur, quid amplius diligamus, in quo maiorem sollicitudinem habere fuerimus inuenti. Habemus quidem speciem pietatis. Speciem habitus, uel doctrinæ. Virtutem autem eius abnegantes. Rem ipsam operibus denegantes. Et hos deuita. Ex his enim sunt, qui penetrant domos. Ne corrumpant bonos mores colloquia mala. Et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis. Illos capiunt, quæ sunt onerata peccatis, impunitatem eisdem & ueniam promittentes: siue animas infirmas, quæ feminis comparantur. Quæ ducuntur uarijs de syderijs. Noua semper audire cupientes. Semper discemes, et nunquam ad sciendam. Quia nihil definitum tenet, qui omnia uult tenere, etiam non probata: quia quæ ab uno audierit, ab alio destruuntur. Veritatis peruenientes. Tanquam si dicas, semper ambulantes, & ad uiam non peruenientes. Quemadmodum autem Iannes & Mambres resisterunt Moysi, ita & hi essent ueritati. Sicut illi per magicæ fallaciam, ita & hi per argumentorum præstigias, ac uerborum argutias. Homines corrupti membra. Corrupti ab integritate doctrinæ, uel à fide. Reprobi circa fidem. Licet uitam probabilem homini forsitan uideantur agere. Sed ultra non proficiunt: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus. Non de omnibus hæreticis dicit, sed de his tantum, quos tunc citò destrui præuidebat. Sicut & illorum fuit. Cum confessi sunt digito Dei se esse superatos. Tu autem affectus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam. Plus tibi de me crede, quam illis: siue idcirco tibi non timeo, quia scio te uitam meam optimè cognouisse.

Perse-

Persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij & Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus me eripuit dominus. Ex his potuisti cognoscere, me nihil propter homines facere, qui tanta sum passus, non mea uirtute, uel industria. Et omnes qui uolunt pie uiuere in CHRISTO, persecutionem patiemur. Non solum ego, sed & omnes qui non occidunt animas adulando. Unde timendum nobis est, ne non pie uiuamus, qui nihil patimur propter Deum. Mali autem homines & seductores proficiunt in peius, errantes, & in errorem mittentes. Hoc de adulatoribus, uel de hæreticis dicit, qui dum ab hominibus diliguntur atque laudantur, magis seducti seducunt. Tu uero permane in his, quæ didicisti, & credita sunt tibi. Nolo ista te terreat. Sciens à quo didiceris. A uero apostolo CHRISTI. Et quia ab infamia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in CHRISTO IESU. Sine fide CHRISTI modo non possunt instruere ad salutem. Omnis enim scriptura diuinitus inspirata. Quæcunque enim scripta sunt in lege, ad nostram doctrinam scripta sunt: sicut ipse alibi ait. Est utilis ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo Dei. De ipsa lege docetur ignorans, arguitur insolens, corripitur errans, eruditur ad iustitiam qui modum seruare non nouit. Ad omne opus bonum. Non ad unum. Instruitus. Propterea est data scripturarum instructio.

¶ Testificor coram Deo, & CHRISTO IESU. Contestatur illum per uniuersa, quæ credit. Qui iudicaturus est uiuos & mortuos: & per aduentum ipsius & regnum eius. Quia & mortuos suscitabit, & uiuos inueniet. Prædica uerbum, instat incessanter. Feruenter. Opportune, importune. Opportunum est libenter au-

CAP. III.

ter audienti, importunum inuito. Argue, obsecra, increpa, in omni patientia, & doctrina. Argue peccantes, obsecra, ne peccent, increpa resistentes: sed hæc omnia cum patientia secundum legis doctrinam. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt. Verum audire nolentes, sicut populus Israël prophetas. Sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros. Tales sibi magistros inquirent, qui ea dicunt, quæ ipsi desiderant, ut securi delinquant. Prurientes auribus. Qui delectari desiderant, non compungi. Et à ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. A ueritate scripturæ, qua uitia damnamus, & rationes humanas, quæ Deum non uindicare concinnant. Tu uero uigila: in omnibus labora. Quæ ad utilitatē pertinent audientium. Opus fac euangelistæ. Ut uerbum tuum opere confirmetur. Ministerium tuum imple. Episcopatus: uel unusquisque in sua professione ministerium suum impleat. Ego enim iam delibor: & tempus meæ resolutionis instat. Delibor: hoc est, immolor, Mortem suam quasi sacrificium Deo futuram dixit, ut eum ad martyrium prouocaret. Bonum certamen certauimus: cursum consummaui. Modò iam confidenter hoc dicit, in extremo uitæ limite constitutus. Ita utiq; iam merita sua bona commemorat, ut post bona merita consequatur coronam, qui post mala merita consecutus est gratiam. Deniq; attende, quid sequatur. Superest inquit, mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Cui redderet coronam iustus iudex, si non donasset gratiam misericors pater? & quomodo esset ista corona iustitiæ, nisi præcessisset gratia, quæ iustificat impium? quomodo ista debita redderetur, nisi prius illa gratuita donaretur? Fidem seruauimus in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ. Fidem quam accepi,

accepi, in finem usque per gratiam eius seruauimus, quam reddet mihi in illa die iustus iudex, qui me non uit usque ad mortem pro iustitia ipsius adiutorio dimicasse. Non solum autem mihi: sed & ijs qui. Qui me fuerint adiutore Deo imitati. Diligunt aduenum eius. Gaudet CHRISTVM uenisse, & iustitiam docuisse: uel quotidie plena fide dicunt, Adueniat regnum tuum. Festina ad me uenire citò: Demas enim me dereliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonicam. Necessè est, ut diligens seculi uoluptates relinqueret non amantem: quia omne animal ad sibi simile coniungitur. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Isti non seculum diligebant: alioquin communiter, Diligentes seculum, dixisse debuerat. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio. In ministerium etiam sermonis, & prædicationis. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, ueniens asser tecum, & libros, maxime autem & membranas. Penula uestis erat consularis antiquorum Romanorum: quam penulam non dixit fuisse suam: potuit enim eam ad pedes Apostoli inter cætera aliquis conuersus ad fidem CHRISTI posuisse uendendam. Alexander faber ærarius multa mala mihi ostendit, reddat ei dominus secundum opera eius. Quoniam uerbis Dei restitit, habeat cum Deo rationem. Quem & tu deuota: ualde enim restitit uerbis nostris. Si nostris restitit, quanto magis tuis? Monet cauere peruersos. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis reputetur. Quando primum euangelium capi defendere. Dominus autem adstitit mihi, & confortauit me. Cum dicit sibi dominum, omnibus deferentibus, adfuisse, gratiam commendat, & ne timeat, cohortatur. Ut per me prædicatione impleatur,

462 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
et audiam omnes gentes. Non quod ego mori timerem,
qui domini auxilio iugiter defendebam. Et liberatus
sum de ore leonis. Eruit me dominus de ore Festi, qui
in me saeuiebat: uel diaboli. Liberauit me dominus ab om-
ni opere malo, et saluum me faciet. Ab omnibus insidijs
eorum. In regnum suum caeleste, cui gloria in secula seculo-
rum, Amen. Quoniam hinc me liberauit, & in regnum
inducet. Saluta Priscam, et Aquilam, et Onesiphori do-
mum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliquit
infirmum Mileti. Hic ostenditur quae apostoli non pro-
pter infirmitatem carnis curabant, sed ut signa
monstrarent, cum suos discipulos non sanarent.

Festina ante hunc uenire. Salutant te Eubolus, et
Prudens, et Linus, et Claudia, et fratres om-
nes. Dominus IESVS CHRISTVS
cum spiritu tuo, gratia uobiscum,
amen. Qui carne mor-
tuus est spiritali
ter uiuens.
Scri-
pta ab urbe.

FINIS EPIST. AD TIMO-
THEVM SECYNDAE.

EPISTOLA DIUI

PAULI AD TITVM.

ARGVMENTVM.

Titum commonefacit, & instruit de constitutione
presbyterij, & de spiritali conuersatione, & haereti-
cis uitandis, qui in scripturis Iudaicis credunt.

AVLVVS seruus Dei. Seruus erat Dei, non
peccati. Apostolus autem IESVS CHRISTI.
Discreuit apostolatam, quia non omnis
qui seruus, statim & apostolus. Ideo apo-
stolus, quia per ipsum missus fuerat pre-
dicare. Secundum fidem electorum et agnitionem ueritatis,
quae secundum pietatem est in spem uitae aeternae. Secundum
eam fidem, quam ipse infundit, et facit credentes, quos
& in praescientia sua elegit, sicut dicit, Non uos me ele-
gistis, sed ego elegi uos. Quam promisit. Agnoscitis ue-
ritatem, & ueritas liberabit uos: quia ueritas CHRIS-
TUS est. Qui non mentitur Deus. Si non mentitur, non
aliud exhibet, quam promisit & iustis scilicet, & iniu-
stis, quamuis durum hoc hominibus uideatur. Vel sic
Quod promisit Abraham & semini eius, in CHRIS-
TO implebit. Ame tempora secularia. Ante omnia tem-
pora per filium saluare credentes, quos elegit ante
constitutionem mundi. Manifestauit autem temporibus
suis uerbum suum in praedicationem, quae credita est mihi.
Tunc manifestauit consilium suum, quando quod pre-
scierat se facturum, omnem scilicet mundum a iusti-
tia declinantem in fidem adduceret. Secundum prae-
ceptum saluatoris nostri Dei. Tito dilecto filio. Quod Paulum &
Barnabam segregari praecipit ut gentibus praedica-
rent

464. D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
rent. Secundum communem fidem: gratia & pax à Deo pater IESU CHRISTO saluatore nostro. Secundum commune munus fidem filio, non natura. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros. Quæ desunt, recto tenore corrige, & tunc demum presbyteros poteris ordinare, cum omnes in ecclesia fuerint recti. Sicut & ego tibi disposui. Illo ordine quo in præsentem mandauit. Si quis sine crimine est, unius uxoris uir. Notandum quia in sacerdote etiam licita prohibentur. Filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Ne non possit audenter corripere delinquentes: siue ut experimentum doctrinæ eius de domo sua disciplina nascatur, & timeat exemplum Heli. Oportet enim episcopum sine crimine esse. Ipsum dicit episcopum, quem superius presbyterum nominauit. Sicut Dei dispensatorem. Si enim humanarum legum dispensatores prohi querantur, quales esse debent, qui diuina iura dispensant? Non superbum, non iracundum, non uinolentum. Non sibi placentem. Non percussorem, non turpis lucri cupidum. Non debet CHRISTI discipulus percutere, pro quo CHRISTVS percussus est. Item aliter: Ne mala conuersatione sua conscientiam percutiat aliorum: qui nec turpe lucrum per adulationem sectari iubetur, qui celestia sperat, secundum morem scripturarum primordia damnauit, & sic uirtutes inseruit: ut est, Diuertere à malo, & fac bonum. Sed hospitalis, benignus. Ut hospites cum benignitate suscipiat. Sobrius, castus. Ab omni crimine. Iustus, sanctus. Iustus in iudicio, sanctus in opere per continentiam. Comincem. Hoc dicit, ne quia uxoris unius dixerat, locum incontinentiæ dedisse putaretur. Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem. Ut diligat doctrinam, & sem-

& semper inde loquatur, non fabulas uanas & otiosas sectetur. Ut potens sit exhortari. Talis eligendus est, qui & exhortari possit, & contradicentes arguere. In doctrina sana, & eos, qui contradicunt, redarguere. Sana doctrina illa est, quæ sanat audientes, ut quod dono Dei habet, non ei existat ingratus, sibi hoc adscribendo. Sunt enim multi etiam inobedientes, uaniloqui et seductores. Inobedientes apostolicæ doctrinæ ad nullum profectum loquuntur. Maxime qui de circumsione sunt, quos oportet redargui: qui uniuersas domos subuertunt. Qui humanas traditiones, non Dei mandata loquuntur. Docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Quæ iam superflua sunt temporibus CHRISTI, ceremonias scilicet Iudæorum. Dixit quidam ex illis. Quales sunt: ut etiam à suis tale habeant testimonium. Proprius ipsorum propheta. Epimenides, siue Callimachus. Cretenses. Epimenidis uersus hexameter, qui in Græco suis pedibus stat. Semper mendaces, malæ bestia. Amantes mendacium, & non quomodo solet incurri, sed semper: uoratores etiam & otiosi. Ven tres pigri. Idcirco ferias & ocia libenter admittunt. Testimonium hoc uerum est. Si hoc solum uerum est, alia falsa dicit. Ob quam causam increpa illos dure, ut sani sint in fide. Seuerè. Non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum. Traditionibus humanis, de quibus à saluatore arguuntur, secundum Esaiam, Deum non corde, sed labiis honorantes. Auertentium se à ueritate. Omnia munda mundis. Quia adhuc secundum legem quædam uocabant immunda. Comquinatis autem & infidelibus nihil est mundum: sed inquinata sunt eorum & mens, & conscientia. Comquinati sunt & infideles, qui non credunt iugum legis CHRISTVM, donando fidem, à collo credentium abstulisse: id est, omnia quæ temporaliter in figura fuerant data. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.

Neminem ita se dicunt nosse CHRISTVM, quibus ex lege promissus est: sed factis negant aduentum eius, auertentium se, inquit, à ueritate eius, cum se sine legis auxilio putant iustificari non posse. Cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi. In hoc se religiosiores dicunt, cum illi non faciant, quæ

CAP. II.

iubentur. ¶ Tu autem loquere, quæ decet sanam doctrinam. Hoc est, quæ ad uitã pertinent CHRISTI. Senes. Hic senes ecclesiæ seniores appellat, quos necesse est omnibus formam præbere. Ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Ut uigilantes sint, ne iunioribus exemplum præbeant ebrietatis. Amis similiter. Quæ eligebantur ad aliarum exemplum. In habitu sancto, non criminatrices. Est ergo alius non sanctus. Non uino multo seruientes. Sed parum bibentes. Bene docemes, ut prudentiam doceant. Docere permittit, sed fœminas. Adulescemas. Siue quia continentes erant: siue ne uerbum Dei, tanquam dissidium prædicans, blasphemetur. Ut uiros suos amem. Non alienos. Filios diligam: prudentes, castas, domus curam habentes, benignas, subditas suis uiris. Ne uiros suos in aliquo contritent per negligentiam. Ut non blasphemetur uerbum Dei. Ne uel ipsi blasphement, si gentes sunt: uel alij uidentes eas peiores effectas. Iuuenes similiter hortare, ut sobrii sint. Aufer iuuenibus luxuriæ causam tollendo ebrietatem. In omnibus te ipsum præbe. In omnibus, uel quæ decent: uel, non solum corpore, sed & mente. Exemplum bonorum operum. Ne exemplo destruas uerbum, uel audenter corripas alios. In doctrina integritatem, grauitatem: uerbum sanum, irreprehensibile. Ut sciant quomodo doceant. Ut is, qui ex aduerso est, reuertatur: nihil habens malum dicere de nobis. Quis potest contradicere, si quid tale noraret? Ser-

uos da-

uos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes. In omnibus quæ imperant iustè. Non contradicemes, non fraudantes. Ne cum murmuratione faciens & homini ingratus sis, & mercedem non habeas apud Deum. Sed in omnibus fidem bonam ostendemes. Siue in ijs, quæ sibi creduntur: siue ut ostendant opere, bonum esse quod credunt. Ut doctrinam saluatoris nostri Dei ornent in omnibus. Et eorum operibus conlaudetur, ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum. Apparuit autem Dei gratia saluatoris omnibus hominibus erudiciens nos. Nullam excipiens conditionem uel sexum, & præceptis, & exemplo. Ut abnegantes impietatem, & secularia desideria. Seculare est omne desiderium, & omnis ambitio temporalis. Sobriè, & iustè. Propter quod & saluator ait, Attendite, ne grauentur corda uestra in crapula, & ebrietate, & curis huius uitæ. Et piè uiuamus in hoc seculo. Iustitiæ iungamus pietatem, ne intemperata sit. Expectantes beatam spem. Ille fiducialiter hæc expectat, qui ita uixerit, sicut dixit. Et aduentum gloriæ magni Dei, & saluatoris nostri IESV CHRISTI. Ipsum dixit magnum Deum CHRISTVM: de quo ait angelus ad beatam Mariam: Hic erit magnus, & reliqua. Qui etiã cum gloria uenturus est iudicare uiuos, & mortuos. Qui dedit seipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate. Sicut ait Esaias: Dedit in mortem animam suam, & cū sceleratis deputatus est, & ipse peccata multorum tulit. Et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Propterea se dedit, ut nos ab omni iniquitate mundaret: caueamus ergo, ne beneficiū eius irritū et inane faciamus. Hæc loquere, & exhortare. Omnistuus sermo in hoc exhortatio fit. Et argue cum omni imperio. Acriter arguit, qui ita non uiuit, ut docet. Nemo

Gg 2 te con-

te contemnat. Talē te exhibe, qui contemni non possis, autoritatem enim doctrinē uita facit. ¶ Admonē illos, principibus, & potestatibus subditos esse: dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse. Non ad aliquod malū. Ne minem blasphemare. Ne illos quidem qui blasphemari merentur. Non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem. Litigiosus autem est, qui uicem reddendo prouocat litem. Ad omnes homines. Non solum ad bonos. Erasmus etenim & nos. Ne desperarent correctionem, suum proponit exemplū. Siue quia & nos tales fuimus, ait, debemus eorū insipientiam ferre patienter. Aliquando insipientes & increduli. Notandū, quales nos CHRISTVS inuenerit: & nō de nostris meritis presumamus, nec de naturā bono gloriemur. Errantes, seruientes desiderijs & uoluptatibus uarijs, in malitia, & inuidia agentes: odibiles, odientes inuicem. Ecce quales eramus ante gratiam per arbitrij libertatem. Cum autem benignitas & humanitas apparuit saluatoris nostri Dei. Humanitas, siue secundū hominem CHRISTVS: siue largitas Dei. Non ex operibus iustitiæ. Notandum, quia nullis nostris meritis sumus saluati, sed sola misericordia redemptoris: conticescant precipitatores magis, q̄i defensores arbitrij liberi. Quæ fecimus nos. Quæ nos Iudæi fecimus: quanto magis gentiles? Sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Non secundum industriam, uel laborē nostrum, sed secundum misericordiam illius, qui nos in omni opere bono & pręuenit & consummat. Per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti: quæ effudit in nobis abunde per IESVM CHRISTVM saluatorem nostrum. Plusquā in prioribus iustis. Vt iustificati gratia, ipsius hæredes simus. Aduertendū quod gratia illius iustificamur, non nostris meritis. Secundum spem uitæ æternæ. Non secundum carnalē hæreditatem.

reditatem. Fidelis sermo est: & de his uolo te confirmare, ut aucti bonis operibus præesse, qui credūt Deo. Ad bona opera docenda præesse. Hæc sunt bona & utilia hominibus. Hæc, non quæ sequuntur. Stultas autem quæstiones, & genealogias. Occupari nos non uult in superfluis quæstionibus, & contentionibus, quæ de generationibus in lege oriuntur: sed hæc loqui semper, de quibus proficiant audientes. Et contemtionem, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles, & uanæ. Quasi contrarietates, quas hæretici captant. Hæreticum hominem post unam & secundā correctionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est. Nec circa ipsos nos uult occupari, qui correpti secundo non corriguntur: ne tempus inani contemtionem perdamus. Et delinquit, cum sit proprio iudicio cōdemnatus. Quia post auditam & cognitam ueritatē in sua pertinacia perueuerat: funiculis enim peccatorum suorum unusquisq; constringitur. Cum misero ad te Arthemam, aut Tychicum, festina ad me uenire Neapolim: ibi enim statui hãmere. Zenam legis peritum, & Apollo sollicitē præmitte, ut nihil illis desit. Ut nihil perdant de fructu doctrinæ tardantes. Discant autem & uestris bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Id ipsi repetit, quod superius dixerat, Curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Salutam te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus uobis, Amen. Verè, siue fideliter.

Scripta de Nicopolim.

FINIS EPISTOLAE

AD TITVM.

Gg 3

470
AD PHILEMONEM

EPISTOLA DIVI
 PAULI.

ARGUMENTVM.

Philemoni familiares literas facit pro Onesimo seruo eius. scribit autem ei à Roma de carcere.

PAVLVS uinctus IESV CHRIS-
 TI, & Timotheus frater Philemo-
 ni dilecto, & adiutori nostro, & Ap-
 piae sorori charissimae. In euangelio
 erat adiutor. Appia uero, uel so-
 ror creditur eius esse, uel con-
 iunx. Et Archippo commilitoni nostro,
 & ecclesiae, quae in domo tua est. Gratia
 uobis, & pax à Deo patre nostro & domino IESV CHRIS-
 TO. Archippus uel episcopus erat, uel diaconus: de
 quo ad Colossenses ait: Dicite Archippo: Vide mini-
 sterium quod accepisti, ut illud impleas. Gratias ego
 Deo meo, semper memoriam tui faciens, in orationibus meis:
 Cum gaudio orat pro eis. Audiens charitatem tuam, &
 fidem, quam habes in domino IESV. Quae bonis operibus
 innotescit. Et in omnes sanctos. Qui diligit caput, oportet
 eum omnia membra diligere. Ut communicatio fidei
 tuae euidens fiat in agnitione omnis operis boni in uobis, in
 CHRISTO IESV. Siue hoc oro, ut opera tua in
 CHRISTO clarescant. Aliter: Omnes diligit sanctos
 in tantum, ut omnes inter nos boni in CHRISTO eui-
 denter agnoscant, te esse fidelem. Gaudium enim magnum
 habui, & consolationem in charitate tua, quia uiscera sancto-

rum

AD TITVM.

471

rum requieverunt per te frater. Quos hospitio recepisti.
 Propter quod multam fiduciam habemus in CHRISTO IESV.
 Cum charitas tua nobis fiduciam dederit imperandi, tamen
 maluimus obsecrare. Imperandi tibi quod ad rem pertinet,
 propter charitatem. Quod ad rem pertinet charitatis
 Christianae. Magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex:
 nunc autem & uinctus IESV CHRISTI obsecro te pro meo filio,
 quem genui in uinculis Onesimo. In omnibus mihi consimilis.
 Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & tibi, & mihi
 utilis, quem remisisti tibi. Quando erat carnalis. Tu autem
 illum, ut mea uiscera, suscipe. Id est, filium. Quem ego
 uolueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in
 uinculis euangelij. Ex hoc cognosce, qualis sit, qui mihi
 ita placuit, ut crederent eum posse pro te mihi ministrare.
 Sine consilio autem tuo nihil uolui facere. Ita loquitur, ut eum
 ad ipsum remittat, siue ut magis eius utilitas commendetur.
 Vti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium:
 forsitan enim ideo discessit ad horam à te, ut aeternum illum
 reciperes, iam non ut seruum. Non enim iam quasi ex
 necessitate seruiet: sed uoluntarius. Sed pro seruo charis-
 simum fratrem, maxime mihi. Quanto autem magis tibi & in
 carne & in domino? Cui & carnaliter, & secundum quod
 credidit, debet obsequium. Si ergo habes me socium, suscipe
 illum sicut me: si autem aliquid nouit tibi, aut debet, hoc
 mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam,
 ut non dicam tibi, quod & te ipsum mihi debes. Ita frater
 ego te fruor in domino: resice uiscera mea in domino.
 Confidens de obedientia tua scripsi tibi, sciens, quoniam
 & super id quod dico, facies. Si me diligis, sic illum suscipe,
 sicut me: quia ego illum habeo sicut me. Simul autem & para
 mihi hospitium: nam spero per orationes uestras donari me
 uobis. Hic ostenditur, quia prima uice de

Gg 4 urbe

472 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
urbe missus est. Salutat te Epaphras conceptivus meus in
CHRISTO IESU: Marcus, Aristarchus, Demas, et
Lucas, adiutores mei. Gratia domini nostri IESU CHRIS-
TI cum spiritu uestro, Amen. Scripta ab urbe Roma.

FINIS EPIST. AD PHIL-
LEMONEM.

AD HEBRAEOS

DIVI PAULI EPI-
STOLA:

PRAEFATIO.

IN primordijs huius epistolae dicendum est, quae cau-
sa extiterit, cur apostolus Paulus morem suum in
hac epistola non servauerit: uidelicet ut uel uoca-
bulum nominis sui, uel ordinis describeret dignita-
tem. Haec igitur causa extitit, quod eam nomine suo
non titulauit: quia Iudaeis scribebat suis fratribus,
quibus odiosus erat, eo quod circumcisionem, & sab-
batum, & sacrificia caetera, quae lex praecipit obser-
uanda, ipse doceret non debere carnaliter obseruari
post dominicam passionem. Nam illi, qui credide-
rant Iudaei, contendebant utrumque tenere, baptiza-
ri scilicet secundum gratiam euangelij, & circumci-
di, sabbatum quoque obseruare secundum legis prae-
ceptum. Quapropter si posuisset nomen suum apostolus
in exordio huius epistolae, poterat euenire, ut eius
inimuli nomen illius in prima fronte legentes dedigna-
rentur eam recipere: sicque utilitas lectionis differre-
tur. Nomen autem apostolatus idcirco non posuit,
quo

AD HEBRAEOS. 475

quoniam ipse apostolus gentium constitutus, si nomi-
ne apostolatus sui praetuleret epistolam ad eos di-
rectam, uocans se apostolum, uideretur illis fortasse,
quod se uellet praefere apostolo Petro, qui princeps
illorum erat a domino ordinatus, sicut idem egre-
gius praedicator alio in loco dicit: Qui operatus est
(inquiens) Petro in apostolatum circumcisionis, ope-
ratus est & mihi inter gentes. Fortassis etiam dice-
rent: Quid est quod Paulus doctor gentium praefert
se apostolis nostris Petro & Iacobo? scribat istis, qui-
bus ordinatus est apostolus: nam scripta nostrorum
apostolorum nos abunde possunt docere. Quo facto
ostendit se non ignorare illorum superbiam, pariter
que suam exhibuit humilitatem. Simili modo etiam
& Ioannes apostolus causa humilitatis, eiusque ratio-
nis nomen suum in epistola sua praetermisit. Vel cer-
te dicunt quidam, quod propterea, quia CHRIS-
TVM erat in epistola nominaturus Apostolus, di-
cens, Habemus pontificem & Apostolum confessio-
nis nostrae IESUM Iustum: noluerit nomen Apo-
stolatus sui in primordio huius epistolae ponere. Non
enim congruum duxit, ut ubi CHRISTVM dictu-
rus erat apostolum, inibi etiam se Apostolum nomi-
naret, maximeque in titulo: ne uideretur cuilibet praef-
ferre se CHRISTO. Hanc autem quidam dicunt esse
Barnabae, quidam Lucae, quidam Clementis, dicen-
tes, quoniam si Pauli esset, ipse utique more solito,
sicut in alijs, ita etiam in ista nomen suum praepone-
ret. sed si Pauli non erit, quia eius nomine non est ti-
tulata: ergo nec Barnabae, nec Lucae, neque Clemen-
tis, aut alicuius erit, eo quod nullius nomine titula-
tur. Cui ergo horum adscribenda est? Utique egre-
gio praedicatori: quippe quae ex lucido sensu, ex ge-
Gg s nere

* forte eti
am, legēdu

nere locutionis comprobatur illius esse, quanquam subtiliori atq; apertiori stylo comprehensa sit omnibus epistolis: nam fertur apostolus hanc Hebræis missam, Hebræo sermone * cum conscripisse: in qua ipse peritissimus extitit, cum reliquas Græco sermone scripserit. Post discessum uero Apostoli Lucas euangelista Græco sermone eam comprehendit: ex quo postmodum translata est in Latinam linguam, sicut & reliqua.

(*)

Multi

VLTIF Ariam multisq; modis olim Deus loquens patribus in prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Omnis intentio beati apostoli in hac epistola est, ut Iudæos cognatos suos (qui et Hebræi, ab Heber appellant, in q̄ assumpti sunt) à lege Moyfi trāsire faciat ad gratiā euangelij: ab obseruatione carnali ad spiritalē: simulq; emineutiā gratiæ, q̄ per filiū data est fidelib; discernit à legalib; umbris, quæ angelicis ministracionib; exhibite fuerunt. Vnde hic primū ponit pphetas diuersis modis, uarijsq; locutionib; patribus fuisse locutos, dicens: Multifaria, id est, multis locutionib; Multisq; modis: hoc est, multis qualitatibus. Olim, sterito uidelicet tēpore. Loquēs deus pater p̄ prophetas patrib; nostris. Deinde ut ostenderet quāta differētia esset gratiæ in rer illos & patres illos, subiūxit: Nouissimè diebus istis, ultime ætatis, locutus est nobis per filiū. Dicendo aut; Locutus est in prophetis, et in filio: tantundē ualet, quasi diceret, per prophetas, & per filiū: quia præpositio pro alia præpositione sepe accipitur: sicut in multis locis epistolæ inuenitur his præpositionibus indifferēter uti. Consideremus ergo, quomodo multis locutionibus, multisque qualitatibus locutus sit deus pater patribus testamenti. Multis locutionibus, multisq; qualitatibus locutus est eis, quia nō semper uniformiter secreta sua eis reuelauit. Aliquādo em̄ apertè, & per angelum locutus est eis: ut Abraham, cui dixit, Secundum hoc tempus ueniam, eritq; Sarra filius. Moyfi quoq; præcepta legalia dādo. Non occides: Nō adulterabis, ceteraq; huiusmodi. Loth quoq; de Sodomis eum educendo: alijsq; quā plurimis.

Aliquan

Aliquando uerò obſcurè, & per ænigmata, ut Moyſi, cui dixit, Ego ſum qui ſum: Hæc dices filiſ Iſraël: Qui eſt, miſit me ad uos: aliquãdo in habitu militis, ut Iofue: aliquando in corde, ut Dauid, qui dicebat: Audiam, quid loquatur in me dominus Deus: cæterisq; prophetis: aliquando per ſomnium, ſicut Daniël: Quanta uerò diſtantia eſt inter gratiam euangelij, quæ per filium data eſt, & legem, quæ per ſeruum adminiſtrata eſt: tanta diſſerentiã eſt inter miniſtros & adiutores legis: quoniã ſerui ad ſeruos miſſi ſunt: & inter promiſſionem & gratiam, quæ per filium data eſt filijs, ac poſtmodum per filios filijs adminiſtrata ſequitur. *Quem conſtituit hæredem uniuerſorum*. Hæres dicitur ab hero, id eſt, domino: eò quòd libera poſtate in hæreditate dominetur. Cõſtituit ergo Deus pater filium hæredem uniuerſorum, hoc eſt, totius mundi, ſeu omnium creaturarum: non tamen ſecundum diuinitatem, qua cõternus eſt patri, & cõequalis illi in omni potentia deitatis: & qua æternaliter ipſe poſſidet omnia cum patre: ſed potius ſecundũ humanitatem à uerbo aſſumptam conſtitutus eſt ille dominus & hæres ſuper omnem creaturam: ſicut illi deus pater promiſit, dicẽs: Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuã terminos terrę. Et ipſe filius reſurgens à mortuis ſic loquitur, ex perſona humanitatis: *Data eſt (inquiẽs) mihi omnis poſteſtas in cœlo & in terra*. Nõ ergo diuidamus perſonas, ſed diſtinguamus naturas. Vnde animaduertẽdum eſt ſolenter apoſtolum in epiſtola nunc de ſubſtantia humanitatis loqui, nunc uerò de ſubſtantia deitatis: nam quòd dixit conſtitutum illũ eſſe à Deo patre hæredem omnium creaturarum, ad humanitatem illius retulit: uolẽs autem diſcretionẽ facere

facere inter diuinitatis eius naturam, & humanitatis, & oftendere quid propriè pertineret ad unamquãq; naturam, ſubintulit dicens. *Per quem fecit & ſecula*. Secula dicuntur à ſequendo, eò quòd ſequuntur, in ſemet redeundo ac reuertendo: Hic aut̃ per ſecula debemus intelligere omnia quę facta ſunt in tempore. Vt ergo oftenderet apoſtulus eundem nouiſſimis diebus ueniſſe in mundum, ac temporaliter hæreditatem percepiffe, qui ante omnia ſecula erat cum patre, dixit: *Per quẽ fecit Deus pater omnia quæ in tempore facta ſunt*: nam quòd euãgelista Ioannes dixit, *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factũ eſt nihil*: hoc apoſtulus ſignificauit, dicendo: *Per quem fecit & ſecula*: referens hoc ad diuinitatem eius. Deinde uerò quibuſdam gradibus aſcenſionum elegãter utens, peruenit ad id, quòd omnibus his maius eſt, et inſonuit, dicens. *Qui cum ſit ſplendor gloria, & figura ſubſtantie eius*. Deus pater lux eſt, ſicut idem Apoſtulus ait, loquens de filio: *Qui habitat (inquit) lucem inaccessibilem, & filius lux, & ſpiritus ſanctus lux*. Item pater ſplendor, & filius ſplendor: & quomodo ſplendor procedat ex ſplendore, impoſſibile eſt deſignare. Idcirco autem appellatur filius ſplendor patris, quia ſicut in igne tria ſunt inſeparabilia: ignis uidelicet, calor, & ſplendor: & tamen ſplendore nobis oſtẽditur ignis & calor: licet humana non ſint comparanda diuinis: Ita natura patris, & filij, & ſpiritus ſancti inſeparabiliter coniuncta & unita, per uerbum ſuum, quaſi per ſplendorem dignata eſt ſemetipſam oftendere, & inſuper myſterium ſanctæ trinitatis, dicente ipſo filio, *Ego & pater unum ſumus*. &. *Ite baptizate omnes gentes, in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti*. Mirabili igitur modo apoſtulus omnem ſubſtan-

478 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
substantiam deitatis patris & filij offendit : ut duas
personas aperiret in gloria & splendore. Per splen-
dorem quippe unitatem declarauit essentiae cū Deo
patre : In nomine autem, gloriae, personam Dei pa-
tris expressit: In splendore autem, personam filij: &
sic est filius splendor de splendore, sicut lux de luce,
Deus de Deo, lumen de lumine, principium de prin-
cipio. Sequitur: Et figura substantiae eius. Quantum ad
homines pertinet, aliud est figura, aliud substantia:
quia dū pingitur imago & figura alicuius hominis
in pariete, non est illud figura, quod est substantia.
Apostolus autem figuram in hoc loco pro ipsa sub-
stantia, & aequalitate essentiae posuit: & quod hic di-
xit figuram, aliās dixit formam, inquit: Qui cū
in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se
aequalem Deo: sed semetipsum exinaniuit, formā ser-
uī accipiens. forma enim illic, & figura hic, unam de-
clarant qualitatem essentiae: CHRIS TV S ergo splen-
dor patris est, & figura substantiae eius: quia per illū
pater manifestatus est, sicut ipse dixit, Pater manife-
stauit nomen tuum hominibus: & aequalis est illi in
substantia deitatis. Sequitur: Portansq; omnia uerbo uir-
tutis suae. Dicendo portans, facilitatem continendi
uoluit exprimeret: posuitq; portans, pro eo quod est,
gubernans, & regens. Verbum igitur Dei patris, om-
nia quae fecit uerbo uirtutis suae portat: hoc est, po-
rentia uirtutis suae, & uerbo iussionis suae omnia gu-
bernat, & regit. Non enim minus est gubernare mū-
dum, quā creasse: nam in creando ex nihilo substan-
tiae rerum productae sunt: in gubernando uerō ea,
quae facta sunt, ne ad nihilum redeant, continentur.
Ergo dum haec omnia reguntur, & ad inuicem sibi
pugnantia coaptantur, magnum & admirabile uir-
tutis

tutis Dei iudicium declaratur. Post tantam diuinā
maiestatis in filio claritatem ad humilia incarnatio-
nis eius descendit: pariterque discernit naturam di-
uinitatis atque humanitatis, dicens: Purgationem pecca-
torum faciens. Nam quod dixit: Portans omnia gu-
bernatione sua, & regimine uirtutis suae: ad diuinita-
tem retulit. Quod uerō subdidit: Peccatorum pur-
gationem faciens, ad humanitatem illius proprie per-
tinet: uel per redemptionem utique passionis suae, &
aquam baptismatis: iuxta quod Ioannes in Apocaly-
psi sua dicit: Lauit nos à peccatis nostris in sanguine
suo. Sedet ad dexteram maiestatis eius in excelsis. Consi-
derandus est ordo uerborum: primum siquidem perhi-
bit purgationem dominum sua passione nobis pro-
curasse: ac deinde dixit, illum sedere ad dexterā ma-
iestatis in excelsis: nam CHRIS TV S primum nos
redemit sanguine passionis suae, & sic postmodum al-
titudinem caelorum penetravit, ubi nunc ad dexte-
ram patris sedet. Sedere autem illius, pro habitare,
& esse ponitur in loco isto: sicut & dextera pro ho-
nore, & dignitate summa. Nam non est putandum,
quod omnipotens pater, qui spiritus est incircumscri-
ptus, omnia replēs, dexteram, aut sinistram habeat,
sicut nos habemus: aut quod ira sedeat in dextera il-
lius filius eius, sicut solēt filij regum sedere iuxta pa-
trem, apposito sibi solio: sed sicut dicimus, dexteram
pro gloria, & dignitatis honore accipitur: siquidem
& pater à dextris esse scribitur CHRIS TI, ut in
Psalmo habetur: Dominus à dextris tuis confre-
git in die irae suae reges. Ambo ergo à dextris sunt,
quia nihil est in diuinitate sinistrum: quia unum est
iam cum Deo in gloria homo assumptus à uerbo, &
quadragésimo die exaltatus ad caelestia. Quid est
ergo

ergo, Sedet ad dexteram maiestatis: nisi ut dicatur, habitat in plenitudine paternæ maiestatis: Et cū dixit, in excelsis: ostendit illum hominem super omnē creaturam angelicam & humanā exaltatum esse: unde & sequitur. Tanto melior angelis effectus, quanto differtius præ illis nomē hæreditauit. Factum hic, uel effectum pro susceptum debemus accipere: tanquam diceret, Illis differentius atq; excellentius nomen filiationis hæreditauit: nā quanta distantia est inter nomen filij & serui, tanto ille maioris dignitatis est præ angelis: quoniam ille creator (secundum diuinitatem dico) illi creatura. Ipse quoq; homo in hoc est maior omnibus angelis, omnib; creatura: quia potestas, quæ erat in omni uerbo, ante omnia secula, requieuit in illo homine assumpto à uerbo ex tempore conceptionis. Quapropter illi sunt ministri, & famuli, sicut in eius tentatione, & passione, resurrectione quoq; atq; ascensione declaratum est. Ille autem filius proprius & heres existit: quod & apostolus nobis innuit, dum subiungit. Cui enim dixit aliquando angelorū, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: Subaudi, nulli angelorum hoc dictū est. Hoc de uerbo Dei intelligendū est, quod æternā & cōsubstantialia est patri, non de qualibet creatura: licet legamus in libro Iob, angelos appellatos esse filios Dei. In Genesi quoq; filios: sed quod utiq; quādo fit, abusiue fit. Quādo ergo dixit ei, *Filius meus es tu*: tempore baptismatis, & in monte in tonuit uox paternæ cœlitus, dicens: *Hic est filius meus dilectus*. Et in hoc, quod dixit, *Filius meus es tu*: manifestat ex ipsa sua essentia illum esse genitum. Notandumq; quod non dixit, *Ante omnia secula genui te*: uel, in præterito tēpore: sed, *Hodie*, inquit, genui te: quod aduerbium est præsentis temporis: In Deo enim nec præ-

terita

terita transeunt, nec futura succedūt: sed omnia tempora simul ei coniuncta sunt, quia omnia presentia habet. Et est sensus: Sicut ego semper æternus sum, neque initium, neque finem habeo: ita te semper habeo coæternum mihi. Tale est & illud q; alibi dixit: *Ante Luciferū genui te*: id est, ante angelicam creaturam, & ante omnia secula. Et rursum, *Ego ero ei in patre, & ipse erit mihi in filium*. Vidēsne quomodo disceruit genitam naturam in CHRISTO: nam quod dixit paulo superius. *Hodie genui te*: ad diuinitatem æternitatis: At uerō quod subintulit, *Ego ero illi in patrem*: ad humanitatis refert essentiā, sine aliqua dubitatione. Unde & congruē uerbo futuri temporis usus est, dicens, *Ero*. Quoniam quando Deus pater dixit ad Dauid: *Cum dormieris cum patribus, suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis tuis: & firmabo thronum eius super thronum tuum: ipseq; erit mihi filius*. & ego ero illi pater: futurum erat adhuc, ut uerbum Dei patris assumeret hominem in utero uirginali, in unitate suæ personæ: siue quia filius Dei esset in ueritate, non adoptiuus, sed proprius. Hæc autem sententia & ad superiora potest respicere, ut ita legatur sub interrogatione: *Rursum, cui angelorum dixit, Ego ero illi in patrem? Et subaudis, Nulli*: Vel certe absolutē, & affirmatiuē, hoc modō, *Rursum de illo Deus pater, Ego ero in patrem*. Et cum iterum introduxit primogenitum in orbem terræ, dixit: *Et adorent cum omnes angeli Dei*. Omnis unigenitus potest dici primogenitus, eō quod primus aperiat uulua matris: non tamen omnis primogenitus, unigenitus, qui habet alios fratres subsequentes. Dominus autem IESVS tam secundū diuinitatem q̄ secundum humanitatem & unigenitus, & primogenitus dici potest. V-

Hh nige-

nigenitus est secundum diuinitatem, quia in natura diuinitatis non habet fratres subsequentes: secundū humanitatē quoq; unigenitus est beatae Mariae, quae post illū alios nō genuit: sicut calūniatur Heluidius. Deinde primogenitus est secundū diuinitatis essentiam, sicut per Salomonē testatur, dicens: Ego sapientia ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnē creaturam. Secundum humanitatem qua primogenitus est in multis fratribus adoptiuus: de quibus ipse dixit Marię: Vade ad fratres meos, & dic eis. Quod autem dicit apostolus: Cū iterum introduxit deus pater filium suum primogenitum in mundū: sic videtur hæc uerba sonare, quasi iam altera uice introductus esset. Sed quomodo hoc fit intelligendum, euangelista Ioannes aperte manifestat, dicens: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eū nō cognouit. Verbum ergo Dei patris, per quod omnia facta sunt, unius essentiae existens cum patre & spiritu sancto, ubiq; est, & omnia implet. Quia cingendo implet oīa, implēda cingit: gubernādo presidet, presidēdo gubernat. Et quia in mundo erat, ubi carnē assumpsit, & cū inaccessible erat nostris aspectibus, quia nō uidebatur: ipsam assumptionem carnis appellat alterū introitum: dum eū qui inuisibilis erat humanis aspectibus, assumpta carne uisibile se prębuit quasi iterū introductus est. Notandumq; quia quod apostolus introitū nominat, hoc in euangelio ipsa ueritas exitū uocat, dicēs: Exiui a patre, & ueni in mundū. Merito ergo exitū uocat incarnationis suę assumptionem, manifestationemq; quia nos foris eramus, a Deo expulsi extra aulam paradisi, palatiū regis æterni: positi in carcere huius mundi, & exilio relegati. Verbi gratia, Sicut excluduntur ab aula regia rei,

eius

eius offensam incurrentes, & destinantur in exiliū, atq; in carcere clauduntur: sed sicut bonus mediator uolēs eis ueniā impetrare, non primū eos introducit in aulā regis, sed ipse foras egreditur, ibiq; cū eis miscet sermocinādi negotiū: sicq; correctos & castigatos introducit eos in cōspectu regis: similiter se dominus IESVS exhibuit: nā egressus est ad nos a cōspectu paternę maiestatis, carnē assumendo, uisibilem se prębēdo, & collocatus est nobiscū præcepta regis æterni: sicq; nos suis prædicationibus & miraculis correctos & castigatos, atq; sua fide confirmatos, suaq; passione a peccatis emūdatos, introduxit in aulā, in cōspectū paternę maiestatis, quando ascendens ad cælos patefecit nobis adiū regni cælestis. Dicendo autē, introductum eum in orbē terrę: hoc significat, cū ei cōmittat orbem terrę, manifestat illum dominū esse totius mundi: Tūc enim possidebit orbem, cū ab uniuersis erit agnitus dominus totius orbis. Hoc autem non de substantia uerbi, sed de essentia hominis accipe dictum. Quodq; sequitur: Et adorent eum omnes angeli dei: tale est, ac si diceret, Omnes angeli mei, & illius: quia per illū sunt facti. Tūc ergo adorauerunt eū, quando natiuitatē illius annunciauerunt, & quando illo esuriēte accesserūt & ministrabāt ei: siue quando se pulchrū eius custodierūt: quotidie quoque adorāt eū, quia uisioni illius obrēperant. Sed nū quid solis angelis præcepit Deus pater adorare illū? Non. quin potius omni creaturę. Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammā ignis. Quod dicit, & ad angelos quidem dicit Deus pater, uel scriptura diuina: tale est, ac si diceret, de angelis: Ad, ponens pro De: nō enim seruat Apostolus ordinē, siue sensum præpositionum: & est sensus:

Hh 2 Ipse,

Ipsē, quem præcipiuntur angeli adorare: de ipsis suis spiritibus quotiescunq; uult, facit angelos: ministros etiā facit flammam ignis: quia qui in conspectu illius afflūt, in amore suo incendētes, & inflāmantes reddi: iuxta quod alibi dicitur: In quem desyderant angeli prospicere. Nam quod dixit: Qui facit angelos suos spiritus: prepostero ordine protulit: debuerat em̄ dicere: Qui facit suos spiritus angelos. Sciēdum autē, quod angelus nomen est officij, non nature: qui semper sunt quidem spiritus, sed nequaquā semper uocantur angeli, nisi quando mittuntur: angelus (ἄγγελος) etenim Græco uocabulo Latine dicitur nuntius: si queris nomē nature, spiritus est: ex eo q̄ mittitur, Angelus: uerbi gratia, Sicut homo nomē est nature: miles autē nomē est officij. Dicitur & alio modo: Et ministri omnipotētis Dei sunt sacerdotes & prælati ecclesiæ: iuxta quod Malachias dixit: Labia sacerdotis custodiunt scientiā, & legem requirūt ex ore eius quia angelus domini exercitūū est. Sacerdotes ergo ecclesiæ angeli sunt, quando gaudia patriæ cœlestis suis auditoribus annūtiant, dicentes: Pœnitentiā agite, appropinquauit em̄ regnum cœlorum., & Fulgebunt iusti sicut sol, & erunt sicut angeli Dei in cœlo. Flāma uero ignis sunt, quando terrore ignis gehennę suis auditoribus minantur, dicētes: Omnis arbor non faciēs fructum bonū excidetur, & in ignem mittetur. Ad filium autem. Subaudis, dicit Psalmista. *Thronus tuus Deus in seculū seculi: uirga æquitatis, uirga regni tui.* Intuere quomodo et cū quāta claritate discernit creaturam angelicā à filio, qui cūcta creauit. Thronus (θρόνος) Græcē, Latine dicitur sedes regia: sicut & soliuū. Per thronū autē uno modo possumus intelligere regnū: per sceptrum autē, quod est uirga aurea, potestas

tas intelligitur regni. Dicit ergo Psalmista, loquēs ad filium Dei: O Deus, regnū tuū, & potestas imperij tui in seculū seculi manebit. Tale quid Gabriel dicit ad Mariam: Ipse regnabit in domo Iacob in æternū: & regni eius non erit finis. Istud est regnum, de quo turbe adclamabant: Benedictum, quod uenit, regnū patris David, de quo ipse dominus ad Pilatum: Regnū meum non est de hoc mundo. Aliter: Thronus siue sedem iudicantiū nō incongruē possumus intelligere iudicium, quod procedit à sede. Istud est iudiciū, de quo filius hominis dicit: Pater nō iudicat quēquam: sed omne iudiciū dedit filio, & de quo Psalmista dicit: Deus iudicium tuū regi da, & iustitiam tuā filio regis: Id est, CHRISTO. Thronus ergo Dei in seculum seculi manebit, quia iudicium nouissimum, qd dabit electis, dicens: Venite benedicti patris mei, & reprobis: Ite in ignem æternum: æterna discretionē stabit inter utrosq; testāte euangelio, & dicente, Tūc ibunt hi in supplicium æternum: iusti autem in uitam æternam. Quodq; sequitur, Virga æquitatis, uirga regni tui. Per uirgam æquitatis, intelligitur rectitudo sententiæ, & iudicij illius, siue potestas regni iustia: quæ uirga regit iustos iustitia, & percutit impios iustē, & rectē, sine aliqua personarum acceptione cunctos gubernans, & iudicans. *Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē.* Ista uirga recta facit, & ut diligatur iustitia, & odio habeatur iniquitas: nemo enim perfectē potest diligere iustitiam, nisi odio habuerit iniquitatē. Iniquitas autem, quæ & *ἀνομία* nominatur, intelligitur quicquid cōtra legem diuinā fit: ueritatis etenim amor odiū est falsitatis. Et quia dominus dilexit iustitiam, quia non peccauit, & odio habuit iniquitatē, quid primus meruit percipere exponit, dicēs, Propte

terca unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiae præ cõfortibus tuis. Psalmista alloquitur filium Dei, & dicit: O Deus, unxit te Deus, Deus tuus pater oleo exultationis, propterea quia odio habuisti iniquitatem, & dilexisti iustitiam. Non ergo intelligendum, quod filius Dei secundum naturam diuinitatis, in qua æqualis est patri, possit Deum habere: quia ipse cū patre uerus est Deus. Secundum autem quod homo est, deum patrem habet: quia ab illo factus est: eoq; dicit Psalmista: Unxit te Deus, Deus tuus. Unctus est, non oleo uisibili, sed plenitudine spiritus sancti, qui à die baptismatis in specie columbe super eum requieuit: nec ex tempore baptismatis solummodo plenitudo spiritus sancti in eo mansit, sed potius ex tempore conceptionis: iuxta quod Esaias testatur, dicens: Requiescit super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Oleo autem exultationis, seu lætitiae dicit illum unctum, quia CHRISTVS nunquam peccauit, nunquam tristitiam habuit ex recordatione peccati. Quid est enim oleo lætitiae ungi, nisi maculam nõ habere peccati: sanctorum etenim cõscientia tunc magis ac magis hilarescit, atque in lætitiã prorumpit, quando nulla peccati grauioris recordatione mordetur: spiritus siquidem sanctus, qui requieuit in CHRISTO, custodiuit illum, ut sine peccato cõciperetur, sine peccato nasceretur, & sine peccati macula ab hoc mundo transiret: iuxta quod de illo scriptum est: Peccatũ non fecit: nec inuētus est dolus in ore eius. Sed quid est, quod dixit Psalmista: Unxit te Deus præ participibus? Qui sunt ergo eius participes? In ueteri quidẽ testamento fuerunt patriarchæ participes CHRISTI in hac unctione: iuxta quod in psalmo legitur, dicente domino de Abraham, Isaac, & Iacob ad Abimelech,

melech, & ad ceteros reges Palæstinorum, Nolite tãgere christos meos. Fuerunt quoq; reges sacerdotes et prophete participes illius, quia illis specialiter unctio pertinebat, per quã donum spiritus sancti merebatur accipere: nam legimus Saulem unctum, & Samuël, & Dauid: Salomon quoq; unctus est in Giõ. Sacerdotes ungebatur, sicut unctus est Aaron à Moyse, dicente sibi domino: Unge Aarõ & filios eius mihi in sacerdotes iure perpetuo. Prophetæ nihilominus ungebantur, sicut unctus est Heliseus ab Helia, cui dixit dominus: Unge Heliseum prophetam pro te. Isti tres ordines dominum prefigurabant, qui est uerus rex, sacerdos, atq; propheta. In nouo autem testamento participes illius sunt apostoli, martyres, cõfessores, omnesq; qui gratia baptismatis ablati donũ sancti spiritus consequuntur: & a CHRISTO, Christiani dicuntur. CHRISTVS ergo præ omnibus participibus suis unctus oleo lætitiae: quia omnes ad mensuram accipiunt spiritum sanctum: ipse autem non accipit ad mensuram, sed per plenitudinem, secundum illud: Non enim ad mensuram dat Deus pater spiritum filio suo: sed in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et tu in principio domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli. Post humanitatem filij Dei excellentem conuertit se iterum ad æternitatem diuinitatis eius, dicens: Tu (inquit) domine in principio creaturarum terram fundasti. Vbi fundauit terram? si rectè perpendimus, uidebimus, quia nulum, & dispositione diuina subsistit, fundata super nihil, nisi in semetipsa. Et quod dixit: Opera manuum tuarum sunt cœli: non est putandum, quod uerbum Dei patris: quod incorporeum est, manibus operetur: quia nulla linia-

menta corporis in natura diuinitatis sunt sicut nos habemus. Opera ergo manuum eius, uirtute iussionis eius debemus accipere: quomodo uerbo & potentia iussionis suae quaeque uult, operatur: iuxta quod psalmus ait: Ipse dixit, & facta sunt: mandauit, & creata sunt. Virtute igitur uerbi dei caeli & terra subsistunt: quia uirtute iussionis eius omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed cum Moyses in principio Genesis caelum dixit primum factum, ac deinde terram, sic dicitur, In principio fecit Deus caelum & terram: quaestio oritur, quare psalmista ponit terram, ac deinde caelum: quia si terra ante fuerit facta, quae caelum: quare ita soluitur: Quod ille proposuit caelum terrae, iste supposuit, idcirco factum est, ut ostenderetur simul duo facta esse: sed quod diuina maiestas simul fecit, humana uox simul proferre nequiuit: quia propter necesse erat unum ante alterum dicere. *Ipsi peribunt, tu autem permanebis.* Positus est hic pluralis numerus pro singulari, sicut multis alijs in locis diuinae scripturae: non enim de firmamento hoc intelligendum est, ubi sidera continentur: neque de caelo aethereo, per quod cursus septem planetarum aguntur: sed de isto caelo aereo, a quo & aues caeli dicuntur, potius accipiendum est. In die ergo iudicii peribit istud caelum aereum, unde a helitu attrahimus, & remittimus: non ut penitus desinat esse a sua natura, sed mutabitur ab hac specie in meliorem, & ab hac densitate in subtilitatem & claritatem aetheris: unde apostolus alio in loco dixit: Praeterit figura huius mundi. Si figura praeterit, substantia manebit: nam quantum spacium occupauit aqua tempore diluuii, ita ut altior esset quindecim cubitis super omnes montes sub omni caelo, & ut quidam dicunt, pertingens usque ad circumulum lunae: tantum spatium tenebit ignis in die iudicii.

die iudicii, comitans domini aduentum: iuxta quod psalmista dicit: Ignis ante ipsum praecedet, quia consumet omnia nubila, omnemque densitatem istius aetheris: itaque caelum nouum, et terra noua. De hac immutatione & dominus in euangelio loquitur, dicens: Caelum & terra transibunt: transibunt quidem ab hac figura & specie in melius per inuouationem, et permanebunt in substantia propria. Et omnes ut uestimentum ueterascent. Vestimentum hic debemus accipere corpus humanum, quod consumitur longaeuitate temporis, & dolore infirmitatis, ac redigitur in puluerem: sicut ergo corpus humanum ueterascent quidem, & in puluerem redigitur, sed in die iudicii per resurrectionem inuouabitur: ita istud caelum aereum praenimia longaeuitate quodam modo iam ueterascent, sed in die iudicii per inflammationem ignis inuouabitur. Et uelut amictum mutabis eos, et mutabuntur. Amictus dicitur ab amictendo, id est, circumdando: bene ergo caelum amictui comparatur, quo circumdamur, quoniam sicut amictus humanum corpus hinc inde cingit, ita caelum ex omni parte cingit terram aequa lance libratum: unde & pelli animantis alio in loco comparatur, dicente psalmista: Extendens caelum sicut pellem. Mutabis (inquit) caelum sicut amictum: ac si diceret, Sicut amictus facile plicabitur, si fuerit extensus, rursusque plicatus leuiter extenditur: & si fuerit sordibus conquinatus facile potest mundari: ita caelum a te extensum, atque compositum: sicut facilitate incomprehensibili in die iudicii mutabitur ab hac figura & specie in meliorem, & ut ostenderet iam facta domini sub aeternitate mansura, addidit: Et mutabuntur: quasi diceret, Postquam mutati fuerint, in ea nouitate permanebunt: nunquam ad hoc

corruptibile redituri. Tu autem idem ipse es, & annuiti non deficient. Ecce differentia inter creaturam temporaliter factam, & creatorem in sua eternitate æqualiter manentem: in omnipotentem etenim Deum nõ cadit præteritum, uel futurũ, neq; aliqua mutabilitas: sed omnia sunt ei præsentia, semperq; est immutabilis: unde Psalmista æternitatẽ et immutabilitatẽ uerbi Dei subtili consyderatione perpendens, substantiuo uerbo præsentis temporis usus est, loquens de illo: Cælum (inquit) & terra mutabuntur: tu autem idem ipse es: modò qui eras ante omnia secula. Et annui idem: id est, æternitas tua: Non deficient. Ipse ergo, qui semper habet esse, dicit de semetipso ad Moysen: Ego sum, qui sum. Hæc dices filijs Israël, Qui est, misit me ad uos. Quapropter omnis creatura rationalis, quæ per se mutabilis est, aut temporalis, summo pere laborare debet, quatenus ei possit coniungi, & hærere, qui semper idem manet. Ad quem autem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quousq; ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Postquàm maiestatem diuinæ æternitatis ostendit in filio esse, iterum conuertit beatus Apostolus sermonem ad glorificationem eius humilitatis, dicẽs: Ad quem angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis: subaudis, Nullum: nulli enim archægelorum, nulli dominationum, aut uirtutum, siue principatum hanc gloriam cõcessit Deus pater, ut ei diceret, Sede à dextris meis: hoc est, habitata mecũ, & quiesce in plenitudine meæ maiestatis: Viatori autem filio, & totius mundi per incarnationis suæ dispensationem triumphatori, post resurrectionis gloriam quadregesimo die dicit ei: Laborasti in passione, laborasti in redemptione generis humani, quiesce mecum in gloria, quoadusq; ponã inimicos

tuos,

tuos, ut sint scabellum pedũ tuorum. Quoadusq; uel donec, non significat finem alicuius temporis isto in loco, sed pro infinito, & sempiterno positũ est: quasi diceret alijs uerbis, Tu semper habita in plenitudine maiestatis meæ: quia semper subiiciam æternitati tuæ inimicos tuos Iudæos, aliosq; incredulos. Pedes etenim domini stabilitatem æternitatis designant: ubi ille tanquam in uestigijs firmis uirtute omnipotentie suæ confisit. Possumus & pedes nõ incongruè mysteriũ incarnationis eius intelligere duobus modis: quotidie subiiciuntur inimici illius, dum uidelicet uitiorum, atq; infidelitatis contrarietate derelicta, sponte se subdunt illi ad salutẽ, ut sub illo tueantur: uel certè dum nolũt in eum credere, coacti subiiciuntur illi, & calcantur dominio potestatis eius. Nõne omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis? Si omnes spiritus cœlestium uirtutum mittuntur ad salutem credentium, quid est quod Daniel dixit: Milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant? Quomodo enim omnes mittuntur, si decies centena milia ei assistunt? Intelligẽdum ergo, quòd omnipotẽs Deus, qui spiritus est incircumscriptus, omnia implet, & ubiq; totus est: quapropter angelicus spiritus, qui circumscriptus est, quocunq; mittatur, intra dominũ currit, dominumq; semper præsentẽ habet: ideoq; ipsi qui mittuntur, ipsi etiã & assistunt ei. Vel certè idcirco omnes mitti dicuntur, quia sicut Dydimus Græcus in libro de spiritu sancto ait, ex omnibus ordinibus cœlestium dignitatum mittitur: sicut Gabrielẽ, Michaëlem archægelos legimus missos in uolumine Danielis, Raphaëlem ad Tobia: unus etiam de seraphim legitur missus ad Esaiam, quãdo calculo

rectigit

tetigit labia eius: et sicut frequenter angeli leguntur ad sanctos missi. Generaliter autem sicut doctores dicunt, unicuique fidelium ab ortu natiuitatis, uel potius à tempore baptismatis datur à Deo angelus ad sui custodiam, & qui suadeat bona agere: unde Apostolus hic dicit: Missi sunt ad ministeriū salutis, propter eos qui hæreditatem patriæ cœlestis sunt percepturi. In hoc ergo loco, sicut diximus, omnes mittuntur, quia ex omnibus ordinibus mittuntur: eiuſdemque dignitatis sunt qui mittuntur, cuius & qui assistunt: uel certè, quia omnes eiusdem uoluntatis sunt, & dum illi qui semper assistunt, consentiunt cum eis, qui mittuntur, quodammodo in illis omnes ueniunt, omnesque mittuntur. Et est sensus, Quid mirum, si unico filio Dei ministerium suum exhibent angeli, cum etiam nostræ salutis ministros eos conferret effectos: quapropter nemini illorū dixit, Sede à dextris meis.

CAP. II. ¶ Propterea abundantius obseruare nos oportet ea, quæ audiuiſimus, ne fortè pereffluamus. Propterea, quid mirū, quia filius Dei excellentior est omnibus angelis, qui euangelium suum dedit? Vel certè, quia angeli nobis ministrant, qui Deo semper renuntiant opera nostra, licet ipse ubique sit, abundantius, atque plenius oportet nos obseruare ea, quæ audiuiſimus à CHRISTO in euangelio, & ab apostolis eius, quàm in lege solebamus, quæ per seruum data est. Et quare abundantius? Ne fortè pereffluamus: id est, ne fortè pereamus, & à salute excidamus. Vel, ne fortè euanescamus, transeuntes in perditionem more fluminis currentis in mare, dū sensus nostri per inania quæque discurrunt. Iungit autem personam suam illis, more suo agens. Et quare dixerit abundantius, reddit causam, dum in sequentibus uerbis explicat, dicens: si

enim

enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præuaricatio & inobediencia accipit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Sermo legis & prophetarum per angelos dictus est ad patres nostros: quia per subiectam creaturam locutus est Moyſi & prophetis: iuxta quod & beatus Stephanus in contentione sua manifestat de Moyſe: Hic est Moyſes, qui fuit cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina. Factusque firmus, id est, uerus, idem sermo per angelum dictus: quoniam sicut ibi prædictū est, ita omnia euenerunt siue bona, siue mala. Omnis præuaricatio, siue transgressio legis, atque inobediencia, contra illum sermonem patrata, accipit iustam mercedis retributionem, iudicium scilicet æternæ damnationis: sic illis contigit, qui murmurauerunt. Notandum autem, quia cum merces in bonam partem maxime accipiatur, hic pro malo posuit Apostolus, more solito, non curans de proprietatibus uerborū: sed indifferenter unum pro altero ponens: sicut hic mercedem pro malo, et alibi captiuitatem in bono, ubi dixit: In captiuitatem redigite omnem sensum, ad obediendum CHRISTO. Facit ergo Apostolus comparisonem à sermone legis, qui per angelum dictus est ad gratiam euangelij per filium datam, & dicit: Si enim sermo legis per angelos dictus, est factus uerus, in omnibus quæ promissit bonis, uel quæ minatus est malis: quanto magis erit firmus sermo euangelij, datus per filium? Et si illi, qui inobedientes exiuerunt legi, damnationem habuerunt, et iudicium non potuerunt effugere: quomodo nos effugiemus uindictam Dei, si tantam neglexerimus salutem? fidem scilicet euangelij, uitamque æternam, tam magnam, ut pote per filium nobis annuntiatam,

tiatā, atq; promissam? subaudi, nullo modo. His uerbis manifestat Apostolus, non fuisse tantam salutem in lege, quanta est in euangelio: Lex enim promittebat terrā, dicens: Si uolueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Euangelium promittebat regnum cælorum, dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Illa præstabat undictā de terrenis hostibus: istud præstat de spiritualibus. Illa promittebat longeuam uitam temporālē: euangelium concedit uitam sine fine mansurā. *Quæ. Subaudi, salus. Cum initium accepisset enarrandi per dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est. Salus ergo quæ in euangelio continetur, a Deo accepit initium: enarrandi: quia ipse primū annuntiāuit eam per semet ipsum, dicens: Pœnitentiam agite, & c. & Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Deinde uerō confirmata est, hoc est, credita est ab eis, qui audierunt eum: ab apostolis uidelicet, qui cum eo fuerunt, & successoribus eorum: Vel certè, Confirmata, id est, consolidata est, & perfecta in nobis ab eis, qui ab ipso domino eam perceperunt: quia salus, quæ per spiritum sanctum nobis data est, permanet in æternum. Causa humilitatis suam iungit personam cum eis, dicens: In nobis confirmata est ab eis, qui audierunt. Ad hæc poterat aliquis dicere, Quomodo confirmata est ab eis? Cui ille: *Contestante Deo signis, & portemis, & uarijs uirtutibus, & spiritus sancti distributionibus secundum suam uoluntatem.* Confirmata est, inquit, in nobis ab eis, qui audierunt, contestante Deo: id est, simul testimonium præbente eorum doctrinæ, & prædicationi, non uoce, sed uirtute, & exhibitione miraculorum, & uarietate linguarum: quia ut dicebat aliquis a postolorum mortuo, uel infirmo, Surge: esto*

gesto uiuus, aut sanus: statim surgebat incolumis. Signa autem, et prodigia, & uirtutes, pro uno hic accipiuntur. Quod uerō subiungit, Sancti spiritus distributionibus: affluentiam significat gratiarum, quam non habuerunt patres ueteris testamenti, quæ fuit data postquam glorificatus est I E S V S, teste euangelio, quod ait: Nondum enim erat spiritus datus: quia I E S V S nondum fuerat glorificatus. Iste sunt distributiones, seu diuisiones, quas Apostolus in alio loco commemorat, dicens: Alij datur per spiritum sermo scientiæ, & cæt. quæ in sequentibus enumerat, usque dum subiungit. Hæc operatur unus atque idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Vnde & hic dicit: Secundum suam uoluntatem: diuinæ enim uoluntati, atque consilio cuncta contribuit, ne quis in suis meritis confideret. Ipse enim spiritus sanctus nouit, quid cuique profit, uel quid cuique sit commodum. Non enim angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Ad ea respicit, quæ superius dixit Deum patrem dixisse: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. sed filio suo tradidit illum: cui ipse dixit in psalmo: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Vnde & ipse filius congratulans sibi traditum orbem crediturum, dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo: id est, à Deo patre. *Testatus est autem in quodam loco quis, dicens. Quorum nomina prophetarum reticet in hac epistola, quorum testimonium nouit, non causa inuidiæ, aut abscondentis affectu, hoc agit, sed honorantis uoto & ostendentis Hebræos multam habere scientiam diuinarum scripturarum, quibus ista scribebat: in tantum*

tum ut nec opus haberet nomē ponere dicentis. Hoc ergo testimonium ex psalterio Dauidico sumptum est: qualiter loquitur ad Deum patrem: *Quid est homo. Suppressē, & cum despectu pronuntiandum est istud. Quid est homo? subaudi, fragilis, mortalis, caducus, & qui ex Adā in ueteri peccato generali prauitate est deuctus. Quod memor es eius. Subaudi: ita & misericordiae tuae dona largitur. sequitur: Aut filius hominis. Subaudi, quid est? Hoc idem doctores referunt ad CHRIS TVM, qui in euangelio sēpissime filium hominis, id est, filiū Marię se uocat: ac propterea sub interrogatione sursum erigenda est uox: & est sensus: Quid promeruit ille homo assumptus à uerbo, ut filius Dei fieret? quodq; sequitur: *Quoniam uisitas eum?* Ad genus humanum referunt: de quo paulò superius sub nomine hominis dictum est: *Quid est homo.* Et est sensus: Quod uisitas genus humanum per filium tuum, & perpetua largiris beneficia, non est meritum illius, sed tua gratia: ideoq; subsistit, quia à te uisitur. Visitatio ad medicum, & ad ægrotum pertinet: nam uisitationis officium dicitur quis medicus implere, quando ad infirmum ingreditur: & genus humanum, quod infirmum & languidum erat, Deus pater tunc uisitauit, quando misit filium suum, qui uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. De qua uisitatione etiam Zacharias pater beati Ioannis ait: *Uisitauit nos, oriens ex alto. Quidam doctores hoc, quod dicit, Quid est homo, quod memor es eius: aut filius hominis, quid est, quoniam uisitas eum?* totum referunt ad genus humanum: hoc uerò quod sequitur, referunt concorditer ad CHRIS TVM. *Minuisti eum paulominus ab angelis. Per mortem corporis, & opprobria passionis, minorem**

fecit

fecit Deus pater filium suum angelis, qui secundum diuinitatem æqualis ei erat in omnipotentia, quia angeli immortales & impassibiles existunt: minora tus est autem, non necessitate, sed spontanea pierate, sicut idem Apostolus aliās ait: *Qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens: factusq; est obediens patri usque ad mortem: mortem autem crucis. Ex ea enim parte, qua mori potuit, creator angelorum minor factus est angelis. Bene autem dixit, Paulominus: quia etsi mortale corpus assumpsit, peccati tamen maculam non habuit. Gloria & honore coronasti eum. Psalmista loquitur ad Deum patrem de humilitate, & exaltatione filij, dicens: *Minuisti (inquit) filium tuum paulominus ab angelis, dum eum mortalem creasti: sed quia ille tibi obediens exitit usq; ad mortē, gloria & honore coronasti eum. Tale est & illud, quod Apostolus dicit in alio loco: Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine IESV omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Gloria ergo coronauit eū Deus pater in resurrectione, honore autem in ascensione, quando quadragesimo die resurrectionis suę exaltauit illum super omnem creaturam. Aliter: Gloria coronatus est in multitudine credentium: uidelicet, cum post resurrectionis triumphum hæreditatē totius mundi, in hoc quod homo est, accepit: honore autē, in confessione eterne maiestatis: hoc est, in eo quod in plenitudine paternę glorię habitat. Et constituit eum super opera manuum tuarum. Per hoc quod homo factus est, constitutus est à Deo patre super opera uisionis: super cœlestia uidelicet, & terrestria: & inferna: qui secundum diuinitatis potentiam sicut cū**

Ii

Deo

Deo patre omnia creauerat, ita cum illo omnia possi-
debat. Dicendo enim: Constituisti eum super opera
manuum tuarum: omnis creatura monstratur esse sub-
iecta illi: quia sicut uerbo omnia creata sunt, ita ille
homo assumptus à uerbo cum uerbo possidet omnia.
Omnia subiecisti sub pedibus eius. Id est, æternitati illius,
& potestati, ut omnis creatura illum adorer. Et hoc
est, quod ipse post resurrectionis gloriam apprensus
dixit eis: Data est mihi omnis potestas in cælo, & in
terra. In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non sub-
iectum ei. In eo: id est, in hoc dono, uel facto, quod ei
omnia subiecit, nec cælestia uidetur excepisse, nec
terrestria: ut diceret, post angelicam creaturam: sed
ita conclusit, dicens: Omnia subiecit ei. Nunc autem
necdum uidemus omnia subiecta esse ei. Quid enim quod
beatus Apostolus loquitur? Nam cum dixisset, om-
nia subiecta CHRISTO, statim subintulit, dicens:
Nunc autem nondum uidemus omnia subiecta ei.
Si omnia sunt subiecta ei, quomodo non subiecta?
Intelligendum est ergo hoc modo, ut superius, ubi
dixit: Nihil dimisit non subiectum ei, intelligamus
uniuersalem subiectionem, & uoluntariam, scilicet
per fidem, & necessariam, qua cogitur omnis creau-
ra subiecta esse suo creatori. Hic uero, ubi dixit:
Necdum uidemus omnia subiecta ei: tantummodo
de uoluntaria subiectione accipere debemus, quæ
per fidem constat: qua in eum credere nolunt. Quia
enim tunc temporis, quando Apostolus ista loque-
batur, euangelica prædicatio necdum per totum
mundum diuulgata erat: necdumque omnes prædesti-
nati ad uitam credebant, rectè dicit nunc: Necdum
sunt ei omnia subiecta: & non solum tunc, sed etiam
adhuc omnes prædestinati non credunt. Eum autem,
qui

qui modicum quàm angeli minoratus est, uidemus IESUM,
propter passionem mortis, gloria & honore coronatum. Hic
apertè manifestat, quia gloria & honor CHRISTI
crux eius fuit, pro qua modicum minoratus est ab
angelis, moriendo pro nostra salute: unde & Apo-
stolus alibi cum dixisset: Factus est obediens patri
usque ad mortem, mortem autem crucis: statim subie-
ctus est, dicens: Propter quod & Deus exaltauit il-
lum, & donauit illi nomen, quod est super omne no-
men. Sic etiam ipse dominus prouocabat eam, dicens:
Ut glorificetur filius hominis. Si ille qui dominus
est, ea quæ pro seruis passus est, gloriam uocat, multo
magis tu homo quæ pro Deo pateris, tibi ad gloriã
pertinere sempiternam dubitare non debes. Eum,
inquam, id est IESUM, uidemus coronatum, non ocu-
lis corporeis, sed oculis mentis, dum sedet in plenu-
dine paternæ maiestatis. Ut gratia Dei pro omnibus gu-
staret mortem. Gratia Dei patris appellatur filius, eò
quod nobis à Deo patre gratis sit datus, & quod
gratis pro nobis mortem sustinuit: non enim debe-
batur nobis nostro merito, ut filius Dei pro nobis gu-
staret mortem: sed ineffabili gratia hoc fecit. Quod
autè dicit, pro omnibus illum gustasse mortem: qui-
dã doctores ita absolute intelligunt, ut dicatur, pro
omnibus, pro quibus gustauit: id est, pro electis, ad
uitã eternã prædestinatis. At uero quidã ita generali-
ter accipiunt, ut dicatur, pro omnibus mortuus est: li-
cet omnes non saluentur. Et quid si omnes nõ credunt:
ille tamè quod suum erat, fecit. Vnde beatus Prosper
hanc ponit similitudinem: Est quilibet medicorum
peritissimus, qui ueniens in ciuitatem populosam,
ubi multi infirmi habentur, temperat potionem con-
tra omnia genera infirmitatum, et conuocat omnes,
Ii 2 dicens:

dicens: Venite omnes populi, qui uarijs infirmitatibus laboratis, & bibite ex hac portione, quam causa salutis uestræ præparauit: spondeo uobis cum obtestatione, quòd si quis biberit ex ea, medelam statim consequi merebitur: qui credunt uerbis illius, accedunt, bibunt & sanantur: qui uerò renuunt bibere, non sanantur: sed in sua infirmitate contabescunt: quantum ergo ad medici deuotionem pertinet, pro omnium illorum salute portionem temperauit, licet non profit, nisi his, qui ex ea biberunt: Ita & CHRIS TVS, quantum in se fuit, pro omnibus mortuus est, quanq̃ non profit eius passio, nisi solummodo ijs, qui in eum credere uolunt: Simulq̃ notandum, quia non dixit Apostolus, Subiacuit morti: sed propriè, Gustauit mortem, per quod uelocitatem resurrectionis uoluit ostendere: breui etenim tempore morte teneri potuit, & ea deuicta confestim uictor resurrexit. Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, autorem salutis eorum consummare per passionem. Decebat (inquit) eum autorem scilicet & salutis eorum per passionem consummare: id est, perficere omnium salutem per passionem CHRISTI: qui est autor omnium salutis credentium, & qui ante passionem suam multos filios adoptiuos adduxerat in gloriam fidei, spei, & charitatis: qui certam spem habebant, gaudia patriæ cælestis, & hæreditatem æterni regis se posse percipere: uel certè per passionem decebat eum perficere omnia, quæ de illo prædicata erant. Vnde ipse dixit pendens in cruce: Consummatum est. Propter quem omnia: id est, per mortem eius restaurata sunt omnia cælestia & terrestria: homo scilicet redemptus, & numerus angelorum redintegratus. Per quem omnia: subau

subaudi, facta sunt: iuxta quod Ioannes dicit: Omnia per ipsum facta sunt: Vides quomodo est in medio nostrum, nobiscq̃ coniunctus: ipse filius, & nos filij: ille proprius, nos adoptiu: sed ille saluat, & nos saluamur: uides quomodo nos coniungit, & discernit: nam cum dicit, Multos filios adduxerat in gloriam: hic coniunxit. Cum uerò addit, Autorem salutis eorum: hic discernit. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno omnes. Quis est, qui sanctificat? CHRIS TVS per fidem passionis suæ, & per donum baptismatis. Qui sunt, qui sanctificantur? Omnes qui credunt, qui sanctificantur fide passionis CHRISTI, & gratia baptismi. Sed qui sanctificat CHRISTVS, & nos qui sanctificamur, ex uno Deo patre sumus, quia ab illo omnia originem acceperunt: unus est enim Deus à quo omnia. Sed aliter ille, aliter nos. Ille quasi proprius filius potest sanctificare: nos uerò quasi adoptiu: ab illo sanctificamur: attamen unum habemus patrem in cælis. Ille proprium, nos adoptiuum. Propter quam causam. Subaudi, quia & ipse, & nos ex uno Deo patre sumus, licet discretè. Non confunditur fratres uocare eos. Qui sunt filij adoptiu. Dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Non erubescit fratres eos uocare, ostendens non esse eandem fraternitatem nostræ humanitatis: sed in misericordia eius multa, & humilitate maxima, qui nos fratres elegit. Hoc quoque prophético affirmat testimonio, ne quasi nouum putaretur, & non multum ante prædictum: ait enim: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Id est, sacram passionem, & gloriosam resurrectionem, promittit se gloriam diuinitatis paterna, & nomen etiam eius, quo pater dicebatur, uulgaturum. Nuntiabo, dicit: id est, narrari faciã à præ-

dicatoribus meis, ut mihi credatis: nam resurgens à mortuis dicit mulieribus: *Ite & nunciate fratribus meis. Et ad Mariam: Vade ad fratres meos. Fratres autem dicitur, & qui diligunt, & qui diliguntur. Adiecit uerò: In medio ecclesie laudabo te. In medio ecclesie: hoc est, in cœtu fidelium. Laudauit dominum patrem filius, quando apostolis reuersis de prædicatione dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ, id est, laudo te, & glorifico: quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ipse quoque in medio ecclesie laudat Deum patrem, dum fideles quique eius passione redempti, eiusque baptisinate abluti, indefessas laudes Deo patri referunt corde et opere. His autem tribus modis laudandus est Deus. Et iterum: Ego ero fidens in eum. Hoc est, in Deum patrem. Vox est filij Dei de Deo patre humanitatis loquentis: nam homo susceptus à uerbo totam confidentiam suam in Deum patrem positam habebat: unde dicebat, Pater glorifica nomen tuum. Et pro fidelibus suis supplicans, aiebat: Pater uolo, ut ubi ego sum, & isti sint mecum. Quos etiam exhortans ut confidentiam haberent, præcepit: Confidite, ego uicium mundum. Et iterum: Ecce ego & pueri mei, quos mihi dedit Deus. Hæc duo testimonia sumpta sunt ex oraculo Esaiæ prophete loquentis in persona filij Dei. *Ii autem sunt sancti uidelicet apostoli, quibus dominus ait: Pueri nunquid pulmentarium habetis? qui bene pueri uocantur, propter innocentiam & humilitatem, de quibus ipsa ueritas dicit: Sinite paruulos uenire ad me, talium est regnum cœlorum. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem. Hoc de apostolis omnibusque fidelibus dictum est, quod per hoc fratres fuerunt**

runt domini, quia uerum corpus & sanguinem habuit, sicut illi habuerunt. In quo loco confunditur manifeste cum suis Marcion, qui ausus est dicere, dominum nostrum uerum corpus non habuisse, cum Apostolus dicat, quia assumendo carnem participeps extitit illorum: sicut enim illi pueri & nos carne & sanguine constamus, ita & CHRISTVS participauit carni & sanguini homo factus: & sicut communicauit CHRISTVS nostræ substantiæ per assumptionem hominis, sic et nos participes eius sumus per assumptionem corporis & sanguinis eius. Quare autem communicauerit CHRISTVS carni & sanguini, in sequentibus manifestat, cum subdit: *Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium: id est, diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam uitam obnoxij erant seruituti. Admirabile hic demonstrat Apostolus, ostendens diabolum per hoc deuictum à CHRISTO, per quod potestatem in mundo tenebat: arma, quæ fuerunt illi quondam fortia aduersum mundum: hoc est, mors, per eam CHRISTVS illum percussit: sicut Dauid abstracto gladio Goliæ, in eo caput illius amputauit, in quo quondam uictor ille solebat fieri. Quia ergo diabolum per mortem hominis in mundo principatum præsumperat, per mortem CHRISTI temporalem uincebatur. Quapropter participauit CHRISTVS carni & sanguini, ut mori potuisset ad tempus: sicque dum mortuus est, qui peccatum non fecerat, destruxit diabolum & mortem: quia semper mortuus est peccato, dum non peccauit: destructo autem diaboli imperio, liberauit electos suos, qui timore mortis per totam uitam suam, qua uiuebant, in hoc mundo, obnoxij id est, debiti & obstricti erant seruituti mortis, & diaboli. In hoc enim*

timebant mortem, quia serui erant mortis, dum omnes morti subiacebant. Nusquam enim angelos apprehendit: sed semen Abraham apprehendit. Quod superius dixerat, pueros communicasse carni et sanguini, & quod CHRISTVS participauerit ei, exequitur. amplius hunc sensum, uolēs ostendere unde participaret eis, & dicit: Nusquam, id est, nullo loco, neq; in cælo, neque in terra angelicam creaturam assumpsit: sed corpus humanum de femine Abraham assumpsit. Quibus uerbis fauet illis blandiendo: quos enim illorum assumpsit? Quia ergo homo retinēdus erat morte filij Dei, idcirco angelicam naturam non assumpsit, quæ mortē non potest pati: sed humanam, in qua mori potuisset: nec est angelis tāta collata dignitas, ut in una persona eorū naturæ filius Dei coniungeretur: quam dignitatem & honorem humanæ naturæ diuina gratia contribuit, ut Deus & homo una esset persona. Et quare dixit, Apprehendit, quod pertinet ad fugientem? Quia nos quasi recedentes à se, & longè fugientes infecutus apprehendit. Vnde debuit per omnia assimilari fratribus. Pro hac (inquit) ratione, qua non assumpsit angelicam naturam, sed humanam de femine Abraham, debuit per omnia fratribus assimilari. Quid est, Per omnia? id est, educatus creuit, esuriit, passus est, ac mortuus: per omnia ista similis est fratribus, quia conditione subiecti sunt: Sed fortasse quærit aliquis: Quare homo sit reparatus potius, quàm angelus lapsus: Cui respondendum est, hominem non tantum deliquisse, quàm diabolum: Ille enim diabolo suadente peccauit: diabolus uerò nullo suadēte, sed superbiēdo corruit. Homo quoq; quia corpus habebat, manducare indigebat: diabolus uerò, quia spiritus est, totus inexcusabilis est.

Fuit

Fuit & tertia causa: uidelicet, homo necdum uenerat ad locū, ubi æternaliter cum Deo regnaturus erat: sed in paradiso terreno morabatur, de quo transferēdus erat in cælum completo numero electorum: Diabolus autem in cælo iam erat collocatus. Ut misericors fieret, & fidelis pontifex ad Deum, & ut repropitiaret delicta populi. Misericors dicitur à misero corde, uide licet qui misericordiam sustinet, & cognoscit per experimentum misereri. Itaque non fuit alia causa, illum per omnia fratribus assimilari, nisi ut misericordiam nobis præstaret nos redimendo, & fieret fidelis, uerusq; & potens pontifex, Deum patrem interpellando pro nobis, nostrisq; propitiaret peccatis. Hæc autem huius miserandæ dispensationis causa fuit: uidit quippe humanum genus morti intentum, peccatorum uinculis ligatum, & misertus est eius, sicut fidelis pontifex, reconcilians nos Deo patri, & reconciliando purgās. Ministerium etenim sacerdotis atque pontificis est, fidelem esse, ut possit eos, quorum sacerdos est, liberare à peccatis. Pontifex dicitur, eò quod pontem, id est, uiam præbeat suis sequētib; suo bono exemplo. Ita & dominus pontem fecit nobis, id est, uitæ uiam ostendit, dum diceret, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Pontem etiam nobis fecit, quoniam aperuit nobis ianuam patriæ cælestis, ubi modò consistit, interpellans pro nobis Deum patrem. In eo enim, in qua passus est ipse, & tentatus, potēs est & eis, qui tentamur, auxiliari. In eo, inquit, id est, homine: Quo ipse tentatus est. Sed non superatus & passus à ministris illius: potens est uinctos liberare, rētaosq; adiuuare ne uincantur: quia tentationes non solū sicut Deus cognouit, sed etiā sicut homo experimēto probauit. Ac propterea nõ

Ii 5 soldin

solum per hoc quod Deus est, potest nobis misereri, sed insuper per hoc quod homo est: quonia eiusdem potestatis est homo assumptus a uerbo, cuius erat & idē uerbo. ¶ Vnde fratres sancti uocationis celestis participes considerate apostolum & pontificem confessionis nostræ IESVM, qui fidelis est ei, qui fecit illū: sicut & Moyses in omni domo illius. Fratres eos uocat tam carne, quā spiritu: qui ex eodē genere erant, eandemque fidem habebant: Sanctos, quod sanctificati fuerant fide passionis CHRISTI, & aqua baptismatis: quia participes erant celestis uocationis, hoc est, patrie celestis, ad quam omnes uocauit, dicens: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Considerate, inquit, apostolum & pontificem fidei nostræ IESVM. Apostolus Græcè, Latinè dicitur missus: & dominus IESVS apostolus fuit, quia gratis a Deo patre missus est, sicut ipse testatur, dicens: Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israël. Et: Sicut misit me pater, & ego mitto nos. Vnde egregius prædicator aliolo co dicit: Misit Deus filium suum factum ex muliere. Pontifex autem confessionis nostræ est, quia confessionem fidei nostræ prætendit ante Deum patrem. Qui fidelis est eidem Deo patri, qui fecit illū: Iuxta quod alibi dicitur: Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Non tantum autem de humanitatis essentia dictū, in qua ipse fidelis fuit, Deo patri obediens usque ad mortē. Nonne fidelis erat deo patri, quando omnia que agebat, non suę glorię reputabat, sed patris: dicens: Pater in me manens, ipse facit opera. Sicut & Moyses, inquit, fidelis erat, uel fuit, in omni domo eius. Domum Dei hic, populum Dei debemus intelligere, plebem scilicet Israëliticam, cui Moyses præpositus est a Deo: de qua domo dicit

cit Esaias: Vineam Sabaoth, domus est Israël. Et iterum hortando: Domus Iacob uenite ambulemus in lumine domini. In qua domo Moyses fidelis fuit: id est, deuotus, & bonæ uoluntatis, deferens ea, quæ Dei erant, sibi que non usurpans gloriam Dei. Amplior enim gloriæ iste præ MOYSE dignus habitus est: quanto ampliorcm honorem habet dominus, qui fabricauit illam. Hoc in loco autem erit hypallage in sensu, aut satis necessaria subauditio: supponetur hoc modo: Tanto maioris gloriæ CHRISTVS præ Moysē dignus inuentus est, quanto maiorem honorem habet honorem, subaudi, dominus, qui fabricauit eandem domum. Sive: Tanto maioris gloriæ CHRISTVS præ Moysē dignus inuentus est: quanto maiorem honorem habet fabricator a domo, quam ipse fabricauit. Redditque causam, quare maioris gloriæ sit dominus, quam domus ab eo fabricata. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est. Hic factorem a factura discernit, utriusque domus autorem Deum esse intelligi uolens, & populi uidelicet. Et Moyses quidem fidelis erat. Hoc est, deuotus, & bonæ uoluntatis. In tota domo eius, tanquam famulus, in testimonium eorum. Subaudi uerborum. Quæ dicenda erant. CHRISTVS autem tanquam filius, in domo sua. Habitat, ordinans & disponens illā. Quanta differentia est inter famulum, quem pater familiās præponit domui suæ, & filium quem relinquit hæredem: tanta differentia & distantia inter Moysen & CHRISTVM. Moyses autem fidelis & deuotus famulus fuit in domo Dei omnipotentis: hoc est, in plebe Israëlitica, in testimonium eorum uerborum, que per illum dicenda erant ad populum: quoniam testis erat uerborum dei ad populum, iterumque populi ad De-

ad Deum. CHRISTVS uero liberè ordinat domū suam, tanquam filius hæreditatem paternam: de qua modo subiūgit apostolus, dicens: *Quæ domus sumus nos, si fiducia & gloriā spei usq; ad finem firmā retineamus.* Hærtur iterum apostolus Hebræos fortiter stare in fide, & perseverare in bono opere, iungens se more solito illis: *Domus, inquit, Dei sumus, si fiduciam, id est, fidem rectam, & gloriā spei nostræ firmam retineamus usq; ad finem mortis nostræ, uel usq; ad diem iudicii.* Gloria spei nostræ est, qua gloriamur nos in spe iam esse filios Dei: & quomodo tenemus in spe, credimus nos possessuros esse in re. Bona enim quæ nobis promissa sunt, in hac pœnali uita habere nequaquam possumus: quamobrem habentes fidem rectam, spem certam spectemus patienter præmia nobis à domino promissa. sequitur: *Quapropter sicut dicit spiritus sanctus, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra: & cætera, usq;: Si introibunt in requiem meā.* De spe paulò superius locutus fuerat beatus apostolus, quòd oporteat sperare ea, quæ futura sunt: & de inde testimonium propheticum sub comparatione, quomodo illi perierunt, qui desperauerunt de potètia omnipotentis Dei: & quid promeruerunt pauci, qui sub spe certa promissis Dei crediderunt: quia ergo obscure locutus est Apostolus, necesse est replicari historiā ueteris testamenti, ut manifestior fiat oratio. Eductus populus Israëliticus de Aegyptiaca seruitute in signis & mirabilibus domini, cum multam uiam desertam perambulassent, passi à domino manna, aqua de petra potati, eiusq; protecliōe tutati, cōsiliū inierunt omnes, mittere de singulis tribubus principes exploratores, qui deberent speculari atq; considerare terram sibi à domino cōcessam: qui per

gentes

gentes iustauerunt terram: reuersiq; sunt post spatium quadraginta dierum ad multitudinem, renuntiantes terram fertilissimam, magnorumq; fructuū procreatricem: sed habere urbes inexpugnabiles, uirosq; fortissimos esse in ea, utpote de stirpe Enach, id est, gygantum. Israëlita uerò ingrati & insensati, quos oportebat tantorum Dei beneficiorum reminiſci, q̄modo eos clausos in medio tanta exercitus multitudinis Aegyptiorum eripuerit: de periculis etiam fluminum: fontes de petra sine defectu donauerit: manna tribuerit: aliq; innumerabilia beneficia eis contulerit, necdum crediderunt, desperantes de eius potentia: nec horum aliquid remorati sunt: sed timore desperabili perterriti murmurando dixerunt: *Vt nam non introducat nos dominus in terram illam: reuertamur in Aegyptum.* Deus igitur iratus, quòd sic citò obliti fuerunt operum ac mirabilium eius, iurauit quòd non esset intratura generatio illa in requiem & patriam olim patribus promissam: sicq; illa sexcēta millia, quæ egressa sunt de Aegypto, perierunt, præter tantummodo Caleph, uidelicet filium Iephonæ, & Iosue filium Nun, qui seditionem populi compescere nisi sunt, creduli promissioni domini. Notandum autē, tres requies ab apostolo in hac epistola cōmemorari: unā sabbati, quo requieuit Deus ab operibus suis: secundam Palæstinam, in quam ingressi Israëlita, requieturi erant à miseria & laboribus multis: tertiam quoq; quæ uera est requies, regnum uidelicet cœlorum: ad quam quos peruenire contigerit, planissimè requiescent à laboribus & ærūnis huius seculi: de qua hîc apostolus prophetando spiritaliter loquitur, dicens: *Quapropter, subaudi, quia domus Dei sumus, si fidem rectā & gloriā spei firmam*

firmam retinuerimus, nolite obdurare corda uestrae ne similia patiamini, qualia progenitores uestri passi sunt, priuati reque promissa. Hortatur Apostolus Hebræos his uerbis, ut non essent infideles & increduli, & perderent requiem æternam sibi à domino promissam, sicut perdidērunt patres eorum requiem temporalem. *Nolite, inquit, obdurare corda uestra, sicut Obdurauerūt patres uestri. In exacerbatione. Id est, amaricatione, quando me ad amaritudinem prouocauerunt. Secundum dicunt tentationis eorum in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri. Multis modis, dicentes: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Et: Nunquid poterit nos introducere in terram patribus promissam? Quod autem dicit, Hodie, non loquitur Psalmista ad illos, qui mortui sunt in deserto murmurando contra Deum, & increduli existendo: sed potius ad illos, qui dominicæ prædicationis tempore fuerunt, apostolorumq; & usq; ad finem seculi futuri sunt. Hodie, inquit, id est, in die noui testamēti: uel omni tempore, quandiu dicitur hodie, nolite obdurare corda uestra: hodie nanq; pro sempiterno ponitur, donec mundus & uita præsens manet. sequitur: Probauerunt & uiderunt opera mea. Quadraginta annis. Quod dicit, Probauerūt opera, & mirabilia mea: nõ est ita intelligēdum, ut dicatur: probauerunt: id est, elegerunt causa gratiarum actionū: sed potius probatio hæc ad curiositatē est referenda & tentationē. Probauerunt, inquit, opera mea: hoc est, curiositatis causa exquisierunt tentantes, utrūnam omnipotens esset. Sed quid factū est? Uiderūt illa per quadraginta annos, & permanerūt ingrati. Potest quod dicit, Quadraginta annis: & ad sequentia coniungi. Quadragenarius autem numerus mysticus in diuina scriptura*

ptura habetur. Quadraginta diebus dominus in deserto ieiunauit, ut triumpharet de illo, per quem illi quadraginta annis murmurauerunt in deserto contra Deum: consummatiq; tot. A gloria uictoriæ in passione et resurrectione quadraginta diebus fuit cū discipulis antē, quàm cælorum altitudinē penetraret. Primis ergo quadraginta diebus tērationem huius peregrinationis ostendit: posterioribus quadraginta diebus consolationem, qua consolandi sunt in patria: corpus enim eius, id est, ecclesia, necesse est ut tentationes patiat in præsentī seculo, ut postmodum peruenire possit ad gaudia patriæ cœlestis: tamen & in præsentī non deest ille consolator, qui dixit: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummatidē seculi. sequitur: Propter quod. Subaudi, q̄a tentauerūt me, causatq; curiositatis quadraginta annis opera mea probauerūt. Offensus sui generationi huic. Plus est dici offensum, siue infensum, q̄ iratū: quoniam qui irascitur, facile potest ab ira reuocari: qui uerò infensus, siue offensus, aut uix, aut nullo modo potest placari. Ita omnipotens Deus offensus, id est, ualde, & implacabiliter iratus fuit illis sexcentis millibus, qui perierūt in deserto. Et dixi. Ad Moysen, & Aaron, uel etiā ad Iosue. Semper hi errant corde. Multis modis castigauit eos omnipotens Deus: sed illi semper corde errauerūt, à uia ueritatis, & rectitudinis deuiantes: quicumque enim uoluntati Dei non obsecundat, errat à rectitudine iustitiæ. Ipsi uerò non cognouerunt uias meas. Non cognouerunt dicit, hoc est, non approbauerunt, nec elegerunt actiones meas, & præcepta mea. Vel, Non cognouerunt, quia noluerunt adhuc cognoscere, ut & tenerent & obseruarent illa. Quibus iurauit in ira mea, si introibunt in requiem

quem meam. Si aliquando ponitur pro affirmatione, aliquando pro dubitatione, aliquando pro abnegatione, ut in præfenti loco pro non: & in psalmodicente propheta: Si reddidi retribuētibus mihi mala: id est, non reddidi. Ordo uerborum est: Non intrabunt in requiem meam, sicut iuravi in ira mea. Ira enim Dei uindicta illius est: loqui enim Dei magnū est: iurare uerò nimis metuendum: cū enim omnis sermo illius pro iuramento accipi debeat, quoniam uerus est: dicitur aliquādo iurare ad exaggeratam uim rei, & ut terrorē incutiat auditoribus. Sic dicitur & irasci more humano, cū semper ipse idē maneat, quatenus dum audimus illum iratū, metuemus peccare. Quod autem dixit, Nō intrabunt in requiem meam: hīc sicut supra dictum est, geminam regulam debemus intelligere, unā scilicet terrenæ promissionis promissam Abraham, quam illi perdidērūt propter infidelitatem suam: alteram uerò uitam eternam, de qua Apostolus spiritaliter loquitur: in quā non intrabunt Iudæi in infidelitate manentes. Videte fratres ne fortē sit in aliquo uestrum cor malum incredulitatis discedendi à Deo uiuo. Hortatur iterum eos Apostolus blādiendo, uocās eos fratres, & dās consiliū, quomodo intrare possint in requiem. Fratres mei carne: fratres etiā fide, uidete, id est, caute, summatim diligētia attendite, ne fortē sit in aliquo uestrum uoluntas nō bona, & cor malum incredulitatis discedendi à Deo uiuo, sicut fuit in illis, qui errauerunt in deserto adorando idola, & perearis sicut illi perierunt. Sed exhortamini uosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduret quis ex uobis fallacia peccati. Quia illis Iudæis scribebat, qui iā crediderant, & inter quos tales erant, qui alios in fide, spe, bonisq; operibus exhortari

hortari poterant, ideo taliter loquitur: Exhortamini, inquiens, uos inuicē, & corrigite uosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur: id est, omni tempore præfentis uitæ, in quo est spatium pœnitendi: si quisquam peccauerit, non desperet de uenia, quandiu uiuit: nec obduretur aliquis uestrum fallacia peccati: id est, desperatione, decipiente peccato in fidelitatis, quasi per pœnitentiam non possit promereri indulgētiam. Ille enim qui salutem perfectē nō credit, solet plerumq; in desperationē ruere: redditq; causam, quare nemo debeat desperare de uenia, dicens: Participes em̄ CHRIS T I effecti sumus. Quid est participes CHRIS T I effecti sumus? CHRIS T O participamur & iungimur, utpote unum & in illo existentes: siquidem hoc participamur illi, quia ipse caput nostrum, & nos membra illius, cohæredes & concorporales illi secundum spiritalem hominem, qui creatus est in ipso. In eo etiam participamur, quia corpus & sanguinem eius sumimus ad redemptionem nostram, quapropter non est desperandum. Si tamen initium substantiæ eius usque ad finem firmum retineamus, dum dicitur: hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Contra Deum per infidelitatem. Quem admodum in illa exacerbatione. Subaudi, obdurauerunt patres uestri corda sua. Initium substantiæ dicit fidem CHRIS T I, per quam subsistimus, & renati sumus: quia ipse est fundamentum omnium uirtutum. Et bene substantiam eam uocat, quia sicut corpus anima subsistit, et uiuificatur: ita anima fide subsistit in Deo, & uiuit hac fide, sine qua nihil est: unde dicitur per prophetā, Iustus aut̄ meus ex fide uiuit. Et idē egregius prædicator, Sine fide impossibile est placere deo. Substantia aut̄ CHRIS T I appellatur fides,

des, uel quia ab illo datur, uel certè, quia ipse per ea habitat in cordibus fidelium: iuxta quod idem apostolus aliàs dicit, optando in interiore homine habitare CHRIS TV M per fidè in cordibus uestris. Tunc ergo ueraciter CHRIS TI participes sumus, si fidem eius usque ad finem mortis nostræ, uel usque ad diè iudicij firmam retinuerimus, omni uidelicet tempore, quandiu dicitur per prophetam, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. *Quidam enim audientes exacerbauerunt: sed non omnes qui profecti sum ab Aegypto per Moysen.* Illius historiae tacite mentionem facit, quando reuersis exploratoribus dixerunt murmurando: Vtinam non introducat nos dominus in terram illam. Iosue autem & Caleph glorificauerunt Deum, dicentes ad omnem multitudinem: Potens est dominus in fide. Ideoq; nihil eis profuit, quòd audierunt, quoniam in eam intrare non meruerunt.

C A P. III.

*

Post hæc uerba exhortationis subiungens Apostolus, & dicens: *Ingreдемur enim in requiè eius, qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iurauit in ira mea, si introibit in requiem meam.* Isto in loco ad cõpletionem sensus necesse est adijcere aliquid. Ingređiamur, inquit, in requiem patriæ cœlestis à Deo nobis promissam, ne fortè dicatur nobis, si fuerimus increduli, quemadmodũ illis, qui non introierunt, Si introibunt: id est, non introibũt in requiem meã. Quibus uerbis horratur omnes intrare in requiem domini, ne fortè ob infidelitatem nobis dicatur, quòd illis dictum est: nam sicut certum est, quòd increduli non introibunt: sic certum fixumq; habetur, quòd credentes introibunt. *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis.*

perfectis. Id est, ornatu mundi perfecto. Dixit enim in quodam loco de diè septima sic: *Et requieuit Deus diè septima ab omnibus operibus suis.* In Genesi dixit deus per Moysen istud. His uerbis uult Apostolus ostendere aliam esse requiem ad quam uocati sumus, quàm fuerat illa in Palæstina, ad quam Iudæi uocati sunt. Non dicit nos intraturos in illam quæ fuit in Palæstina: sed ostendit illos nõ intrasse propter duritiã cordis sui, nec in Palæstinam, nec in requiem cœlestè: dicit ergo de prima requie sic: *Requieuit dominus diè septima ab omnibus operibus suis.* Requieuit quidem à cõditione nouarum creaturarum: sed non requieuit à gubernatione eorum, quæ fecerat, & ut quotidie ex ipsis etiam nunc producat: unde ueritas in euangelio Iudæis dicit, Pater meus usque modò operatur, & ego operor: non enim plus fuit Deum mundum ex nihilo creare, quàm factum gubernare. Præmissa ergo prima requie septimæ diè, in qua regeuit Deus, subiunxit secundã, quæ promissa est populo Dei, dicens: *De illa quidè quodam loco ita dixit Deus per Moysen. Et in isto. Subauditur, loco. Rursum dicit, Si introibunt in requiem meam.* Si, uerò coniunctio, sicut iam supra dictum est, pro affirmatione, pro dubitatione, uel pro abnegatione accipi potest: superius namque pro negatione duobus in locis posita est: ubi ait iurasse Deum propter incredulitatè illorum. Si introibunt in requiè meã: hoc est, non introibunt: hic uerò pro affirmatione potest accipi, sub alio sensu, sicut Ioan. Chrysost. alijq; doctores exponunt, quasi diceret. Si introibunt in requiem meã, subintelligitur, bene habebũt: & hoc de requie, quæ fuit in Palæstina accipit: Vnde protinus addit: *Quoniam ergo super est quosdam introire in eam, & ij quibus prioribus annunciatum est,*

§16 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
non introierunt, propter incredulitatem. Quia pauci intra
uerunt in eam requiem, quæ fuit in Palæstina: id est,
duo tantum, Caleph & Iosue, ex omnibus illis, qui
de Aegypto exierunt: ideo dicit: Quoniam superest,
uel restat quosdam introire in requiem terræ repro
missionis: & hi, id est, sexcenta milia, quibus priori
bus annunciatum est, non intrauerunt in eam, sed ca
dauera eorum prostrata sunt in deserto. Iterum ter
minat diem quendam hodie in Dauid dicendo: post tantum tē
poris, sicut supra dictum est: hodie si uocem eius audieritis, no
lite obdurare corda uestra. Ordo uerborum est, post tan
tum temporis, quod illi murmurauerunt, & mortui
sunt in deserto: terminat, hoc est, statuit et desinit spi
ritus sanctus iterum quendam diē, tempus uidelicet
noui testamenti dicendo per Dauid, Hodie, &c. Vbi
Apostolus ex persona prophetæ loquitur, Hodie si
uocē eius audieritis: quasi diceret alijs uerbis, O Iu
dæi, conciuēs mei, nolite putare, quod istud quod Da
uid dixit: Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdu
rare corda uestra, ad illud pertineat, qd illi murmura
uerunt in deserto: uel quod causa salutis illorū dix
erit, qui iam mortui erant, quoniam ad aliud tempus
pertinet, uidelicet ad tempus noui testamenti: à die
enim murmurationis eorum in deserto multum tem
pus est usq; ad Dauid, & usq; ad nos, quibus Dauid
ista loquebatur: simulq; consyderandum, diem pro tē
pore dominici aduentus, nouiq; testamenti accipien
dū. Et quod dixit: In dauid: tale est, quasi per Dauid,
mutans præpositionem more solito. Potest & ita in
telligi, quod dixit: Terminat quādam diem: hoc est,
terminum & finem ponit spiritus sanctus præteriti
temporis, quod fuit à die murmurationis eorum: &
dat initium alteri tempori, dicendo per Dauid, Ho
die, se.

die, sequitur: Nam si eis Iesus. Filius Naue, ductor po
puli Israëliti. Præstitisset requiem. Subaudi, uerā. Num
quā de alia loqueretur. Dauid. Post hac die. Id est, de
inceps, postquam illam adepti sunt. Hic ostendit ter
tiam quādam requiem, de qua Dauid dixit, Hodie,
&c. non illam significans, ad quam Iesus filius Naue
populum introduxit, sed aliam quādam multo excel
lentiorē, ad quam non typicus Iesus, sed uerus intro
ducit quotidie eos, qui sunt eius: si em Iesus filius Na
ue ueram præstitisset requiem populo cuius ductor
extitit, nequaquā de alia rege loqueretur Dauid po
steā. Certum est ergo quasi futurum est quosdam ac
cipere requiem, quæ per illam significata est, quæ fuit
in Palæstina. Itaq; Subaudi, quia Iesus filius Naue nō
præstitit ueram requiem populo, cui præerat. Relin
quitur. Id est, reseruatur in futurum. Sabbatismus populo
Dei. Credendi ueraciter, reseruatur in futurum uita
scilicet æterna, quæ præcellit sabbatum legis: quoniā
in illo quiescebant tantum corpora: in ista autem
animæ populi Dei. Vnde & sequitur: Qui enim ingres
sus est in requiē eius. Dei omnipotētis, qui est uita eter
na. Etiam ipse requieuit ab operibus suis. Terrenis, omni
busq; laboribus. Sicut & a suis deus. Requieuit die septi
ma. Requies Dei perfectio operum illius intelligen
da est, uidelicet dū sexta die finita primordiali rerū
creatione, in septimo cessauit à creatione nouarum
naturarum: per illam uerō requiem Dei, quæ non est
æterna, studiose prouocat nos, ut ad requiem æternę
beatitudinis illam, quam sabbatismū appellat, totis
nisiibus anhelemus. Quisquis ergo istud Dei sabbatū
intrauerit, requiescit perpetuō ab omni labore & o
pere: sicut Deus requiescit à creatione nouarū rerū.
Festinemus ergo ingredi in illam requiem: ut ne in idipsum q; in
Kk 3 cidat

cidat incredulitatis exemplum. Magna quidem res, & salutaris est fides, quoniam sine hac non est saluari possibile alicui, sicut scriptum est, Sine fide impossibile est placere Deo. Sed ad salutem non sufficit sola fides: necessarium est enim operari per dilectionem fidei & conuersari dignè Deo: quia fides sine operibus mortua est. Considerans proinde apostolus fidelitatem perpetuæ uitæ, hortatur dicens: Festinemus fide recta, operatione sancta introire in illam requiem patriæ cælestis nobis promissam, ne aliquis uestrum incidat in idipsum exemplum incredulitatis & desperationis, in quod illi ceciderunt. Festinemus, inquit, quoniam non sufficit sola fides, sed debet addi & uita fidei condigna: sufficienter enim exemplo parentum nostrorum docemur, ne in idipsum incidentes, in quo illi ceciderunt, talia patiamur, qualia & illi passi sunt. *uiuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Apostolo dicente & hortante, festinemus ingredi in requiem patriæ cælestis fide & operatione, ne aliquis nostrum incidat in idipsum infidelitatis exemplum, in quod illi ceciderunt: & non ueniant nobis talia, qualia illis uenerunt, qui prostrati sunt in deserto: poterant illi Iudæi respondere: Nequaquam nobis talia euenient, quia non habemus prophetas & iudices, per quorum ora nobis loquatur dominus, sicut illi habuerunt: ideoque quicquid egerimus, excusabiles erimus. Ad hæc Apostolus uolens ostendere eundem nos habere iudicem, quem illi habuerunt, qui illos propter incredulitatem damnauit, dixit, Non est ita: uiuus est enim sermo Dei & efficax. Sermo Dei patris & uerbum filius est: qui potentialiter interfecit illa sexcenta millia in deserto ob suam infidelitatem, & quia ei noluerunt credere. Hic est sermo,

sermo, qui nunquam moritur, sed semper idem manet: iuxta quod Psalmista dicit: Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. Hic est sermo, qui de seipso dicit, Si quis sermonem meum serauerit, mortem non gustabit in æternum: Si enim illi sermonem Dei seruassent rectè credendo, & bene uiuendo, uiuerent temporali, & æterna uita, terramque re promissionis intrarent. Similiter & nos, si serauerimus sermonem eius, uiuemus: requiemque cælestem intrabimus. Iste sermo Dei patris, qui semper uiuit cū Deo patre, & per quem omnia pater iudicat, efficax est, hoc est, ad operandum facilis: quia sine difficultate operatur: Ipse enim dixit, & facta sunt, & omnia quæcunq; uoluit, fecit. Penetrabilior quoque est omni gladio ancipiti: hoc est, ex utraque parte acuto, quia gladius materialis utraque parte acutus, membra potest diuidere à corpore, & penetrare secreta carnis, adeo ut animam à corpore faciat exire, ipsum quoque corpus in mortem redigat: sed tamen ipsam animam non potest diuidere minutatim, neque secreta eius penetrare: Vnde dominus dicit: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, quia animam non possunt occidere. Sequitur: *Et pertingens. Idem sermo Dei. Vsq; ad diuisionem animæ, ac spiritus, cōpagum quoque, ac medullarum, & discretor cogitationum & inuentionum cordis.* Anima uiuimus, spiritu rationaliter intelligimus: uita nobis carnalis cum bestiis communis est, ratio spiritalis cum angelis: & sunt quædam peccata, quæ pertinent specialius ad corpus, ut est odium, ira, dolus, inuidia, ceteraque huiusmodi, quæ sine actu corporis non consistunt: & quia corpus anima uiuificatur, non incongruè per animam possumus intelligere peccata corporalia: per spiritum uero peccata spiritalia, quæ in secreto

mentis uersantur. Iterum per compages debemus intelligere cogitationes, quæ sibi inuicem compaginantur, dum una alterâ sublequitur: per medullas uerò, subtiles intentiones. Et hoc est, quod subiungit: *Discrator cogitationum & intentionum cordis.* Sermo ergo Dei patris in tantum est efficax & penetrabilior omni gladio ancipiti, ut discernat inter opera carnis, et opera spiritus: inter carnalia peccata, et spiritalia: & inter cogitationes bonas malasue: & intentiones bonas, & malas: potest enim cogitatio utrumque bona esse, & intentio mala: uerbi gratia, ut sub comparatione loquamur: Est quædam uidua, cuius possessio hæreditaria à fortiore inuaditur: accedens autem ad iudicem legisq; doctorem, deprecatur quatenus suscipiat eius causam, sitq; ei in auxilium, qualiter obtinere possit hæreditatem sibi abstractam, promittens ei aut centum solidos, aut etiam non modicam partem eiusdem hæreditatis: qui ingrediens ecclesiam Dei prosternt se in faciem orans & dicens: *Deus æternæ, qui omnia iustè iudicas, & qui dixisti, iudicate populo, defendite uiduam: præbe mihi auxilium hodie, quatenus causam huius uiduæ obtinere possim.* Hæc dicēs, cogitatio quidem & uerba bona sunt, sed intētio nequam: quoniam nisi illi uidua aliquid promississet, quod ille speraret se accepturū, nequaquam causam illius suscepisset. Hæc subtilitatem cogitationum, & intentionum cordis discernit & diiudicat sermo Dei, consyderans quo animo, uel quo desyderio quisque seruiat in corde: tantum penetrabilis est eius intuitus, ut omnia nostra que agimus, uel cogitamus, certius ab illo, quam à nobis ipsis cognoscatur. Illū ergo habeamus in testimonium actuum nostrorum, cogitationumq; uel intentionum nostrarum, quem

iudi-

iudicem habituri sumus: timeamus eius præsentiam, cuius scientiam nullatenus effugere ualeamus: unde sequitur: *Et non est ulla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda, et aperta sunt oculis eius.* Hoc est, præsentia illius. Quomodo ergo potest aliqua res illi incognita esse, à quo omnia facta sunt? Nec mirum si totis ubiq; totam suam agnoscat creaturam: hinc maxime terruit Apostolus Iudæos dicens: *Omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius. Ad quem nobis sermo. Ad quem filium.* Nisi quia ipsi reddituri sumus rationem actuum nostrorum, simulq; cogitationum & intentionum. *Habemus ergo pontificem magnum, qui penetravit cælos* I E S U filium Dei, *teneamus spei nostræ confessionem.* Id est, fidem nominis eius. Paululum in superioribus de diuinitate filij Dei differens, dixit: *Omnia nuda & aperta sunt oculis eius: Nūc autem, quia de carne loquitur, & de pontificatu disputat illius, qui semetipsum obtulit in ara crucis causa nostræ salutis: ipse enim pontifex siue sacerdos: ipse & sacrificium.* Pontifex namq; dicitur, eò quòd pontem & uiam præbeat populo: & ipse dominus uiam rectitudinis nobis exhibuit, per quam ambulare debemus, dicens: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Et pontem ad patriam cœlestem perueniendi præstitit sanguine passionis suæ cum aqua baptisatis: uel quia ipse primus cælos penetravit. Ergo Moyses ductor populi, cui promissa est requies transitoria, non intrauit in requiem populo sibi credito promissam: unde & magnum pontificem eum appellat, qui habet æternum sacerdotium: semper uiuens, ad interpellandum pro nobis: sic enim dixit de illo angelus ad Mariam: *Hic erit magnus, & filius altissimi uocabitur: ostendens illum esse filium Dei:*

Kk 5 dixit

dixit IESVM filium Dei, quod nusquam de Moyse dicere uoluit, sed potius eum famulum eius dixit. Sequitur: Non enim habemus pontificem, qui non possit compati. Siue condolere. In infirmitatibus nostris. Hoc est dicere, Non ignorat, quæ nostra sunt: uenit enim per uiam humanæ conditionis per omnia sine peccato: quapropter non solum quia Deus est, & omnia nouit, cognoscit infirmitatem fragilitatis nostræ, & potest misereri: uerum etiam per hoc quod participatus factus est fragilitatis carnis absq; peccato, & cognoscit, & indulgere ualet. Multi pontifices ignorat eos, qui in tribulatione sunt constituti, neq; quæ sit tribulatio in quolibet sciunt: impossibile est afflictiones afflictorum nosse ei, qui experimentum afflictionis non habuit, & sensibiliter omnia non sustinuit. Pontifex autem noster competenter omnia sustinuit, quæ fuerunt illata humanæ miseriæ post peccatum primi hominis: & tunc interiora uelaminis ad thronum paternæ maiestatis ascendit, unde & sequitur: Tentatum. Subaudi, habemus pontificem. Per omnia. Tentamenta. Pro similitudine carnis peccati absq; peccato. Tentatus est CHRISVS multis modis per omnia tentamenta, sed non est superatus tentationibus, quin potius probatus uictor exiit. Tentamenta autem, quibus tentatus est, hæc fuerunt: esuries, sitis, tentatio diaboli, persecutio Iudæorum, sputa, accusationes, calumniæ, repulsio à propria gente, ad ultimam crucifixio, & mors. Tentatus est his modis siquidem in similitudine carnis absq; peccato: sed cum ueritate CHRISVS ueram carnem habuisset, quare dicit pro similitudine carnis illum esse tentatum? In hoc enim quia homo factus est, ueram carnem habuit: in hoc uero, quia carnem peccati non habuit, sed absq; peccato, similitudi-

similitudinem nostræ carnis habuit, quæ est caro peccati: nam peccatum non habuit, nec dolus inueniendus est in ore eius. Quod si peccatum habere potuisset, haberet utique iam non similitudinem carnis peccati, sed in ueritate carnem peccati: caro enim nostra caro peccati est: quia cum peccato concipimur, cum peccato nascimur. Illius autem caro non fuit peccati, sed mundiciæ, & castitatis, atq; innocentia: quapropter non est tentatus in carne peccati, ut peccatum faceret: sed in similitudine carnis peccati, ut absque peccato maneret. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Quia pontificem habemus, qui scit compati infirmitatibus nostris, per hoc quod omnia similia sustinuit: & potest adiuuare, per hoc quod Deus est, qui iam penetravit propria uirtute cælorum altitudinem. Hortatur Apostolus accedere nos ad thronum eius cum fiducia, & dicit: Adeamus mente & contemplatione: per fidem quoq; bonis operibus exornatam. Ad thronum gratiæ: hoc est, ad fidem filij Dei, qui nobis datus est à Deo patre, & qui sedet in plenitudine paternæ maiestatis, gratis potest nobis dimittere peccata nostra: gratia namque Dei filius illius appellatur nobis gratis donatus. Iuxta quod idem Apostolus in hac ipsa epistola manifestè dicit: Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Et quare debeamus accedere ad thronum eius fide & deuotione subdit, inueniens: Ut misericordiam consequamur: id est, remissionem peccatorum: & gratiam, donorum spiritus sancti, siue indulgentiam: inueniamus in auxilio opportuno, id est, in presenti seculo: nunc enim opportunum est tempus auxilij & misericordiæ illius: de quo Apostolus aliàs dicit:

dicir: Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis. Et de quo propheta: Tempore (inquit) accepro exaudiui te. Quū enim in presenti seculo miseriam cordiam suā prætittit dimittendo ei peccata, & gratia donorum spiritalium recipiet illum, utiq; in futuro regno secum regnare permittit: & quia pontifex noster est, sedens in throno gloriae paternae, omnia tribuit, quę nobis ad salutem uenire certissimum est.

CAP. V. ¶ Omnis namq; pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in ijs, quę ad Deum pertinent, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis. Qui possit condolare ijs, qui ignorāt, & errant: quoniam & ipse circumdatus est infirmitate: & propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis. In his uerbis quaedam ponit Apostolus cōmunia CHRISTO, & sacerdotibus legis ueteris: nam quod ait, Omnis pontifex ex hominibus assumptus: sicut Aaron & CHRISTVS pro hominibus constituitur in his officijs quę ad Deum pertinent, orando pro illorum salute: hoc commune est CHRISTO & illis sacerdotibus: pontificis enim est officium inter Deum stare & populū: Deum deprecari pro populi delictis. Hoc CHRISTVS, per hoc quod homo & Deus est, fecit, seipsum offerens pro peccatis nostris, semper uiuens ad interpellandum Deum patrem pro nobis. Semel quidem ex hominibus assumptus, semper pro omnibus interpellat. Iterum quod dicit: Ut offerat dona & sacrificia pro peccatis: ex parte cōmune est, & ex parte minime, atq; dissimile: nam in hoc, quia CHRISTVS sacrificium obtulit pro populi delictis, quod & illi agebant, communio est: sed in hoc, quod ille pro se non obtulit, sicut illi pro suis delictis offerebāt sacrificia, boues scilicet, arietes, hircos & cætera talia: CHRIS-

STVS

STVS uerò rationale animal pro totius mūdi salute, hoc est, seipsum, qui est agnus, iuxta quod Ioannes dicit: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, & reliqua quę sequuntur. iam non sunt communia: etenim quod dicit: Qui possit condolare his, qui ignorāt, & errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate carnis, in qua tentari potuit per omnia similitudine carnis peccati absq; peccato. Hic iam excellentia est, pertinens ad CHRISTVM, de qua paulò superius plenius differuimus: per hoc enim quod similia passus est, potest cōpati: & per hoc, quod Deus est in utraq; substantia, potens est misereri. Quod uerò adiunxit, Et propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis: hoc ad sacerdotes legales, siue nostri tēporis magis pertinet, quàm ad CHRISTVM, qui peccatum non fecit. Potest & illud quod dixit, Quoniam & circumdatus est infirmitate, referri ad sacerdotes legis, siue nostros: Ita ut infirmitas accipiatur pro peccato: & quia ipsi circumdati sunt infirmitate carnis, hoc est, peccato: indigēt ut populo, ita & pro se offerre. His uerbis ostendere uoluit Apostolus, quid sit ille pontifex, & demonstrare, quę pertineāt ad pontificem, & quod sit eius ministerium, et quę sint signa pontificatus, uidelicet ut offerat dona, & sacrificia pro peccatis, sciens cōdolere his qui ignoranter errāt: ac deinde disputare aggressus est, quomodo quis ad sacerdotiū accedere debeat, dicens: Nec quisquam sumit sibi honorem. Sacerdotij. Sed qui uocatur à Deo tanquam Aaron. Subaudi, uocatus est signo florentis uirge, siue signo incendij illorum, qui eius pontificatui inuidentes dignitatem sacerdotij affectando inuadere moliebantur. His enim duobus signis ostensis, demonstratus est sa-

est sacerdos à Deo electus. Cōfundit autem, ac percutit beatus Apostolus sacerdotes cupidos honoris, ac sacerdotij auidos, qui sponte se immittunt & ingerunt ad ministerium sacerdotale, non uocatione Dei uel uoluntate, sed potius interuentu munerum: quia non pro populi salute, sed pro ambitione seculi hoc agunt. Sic & CHRISTVS non semetipsum clarificauit, ut pontifex fieret: sed ille qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Glorifico, honorifico, clarifico, tria quidem sunt uerba unum sensum habentia, quod Græcè pro Latino positum habetur *δοξάζω*: nam quod in euangelio euangelista dixit dominum dixisse. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est: hic Apostolus glorificationē nominauit. CHRISTVS ergo semetipsum non glorificauit, siue clarificauit, ut à semetipso pontifex fieret, pontificatusq; honorem haberet: quia non erat à semetipso: & hoc est quod ipse dominus in euangelio dicit: Non ueni à meipso: sed ille me misit. Et iterum: Gloriam meam non quero. Et: Est pater meus qui glorificat me. Sicut ergo à semetipso non uenit, quia à seipso nō erat, suamq; gloriam non quærebat: ita non seipsum clarificauit, ut pontificatus honorem à seipso haberet: sed à patre, clarificatus est ad eum die baptismatis dicente: Hic est filius meus dilectus. Quæ glorificatio, siue clarificatio multo antè per prophetam spiritu sancto inspirante prædicta est, loquente in persona filij Dei, & dicente: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Et quia omnipotenti Deo omnia futura quasi iam præterita aut præsentia sunt, quod ei post bāptismum dicturus erat, quasi iam dictum habebat: quapropter præterito tempore usus est, inquit: Dominus dixit ad me: Nomine autem domini

domini, Deum patrem intelligere debemus, & ut in CHRISTO unam personam esse credamus, adiecit: Ego hodie genui te: hoc est dicere, quod proprie Deo competit. Sequitur: Quemadmodū & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Ex superiori uersiculo ista pendent, ubi dicit Apostolus: Quia CHRISTVS non semetipsum clarificauit, ut pontifex fieret: sed Deus pater, qui locutus est ei, Filius meus es tu: ipse clarificauit eum. Quemadmodum & in alio loco psalmi dicitur ad filium: Tu es sacerdos in æternum, &c. Considerandum autem, CHRISTVM non esse sacerdotem secundum id quod genitus est à Deo patre ante omnia secula, coæternus gignenti, & consubstantialis, uerus Deus manens apud patrem: sed secundum hoc, quod natus est ex utero uirginali, in fine temporum homo factus: non propter uictimam quam pro nobis obtulit, à his acceptam carnem uidelicet & sanguinem suum. Sed quare secundum ordinem Melchisedech, & non secundum ordinem Aaron dicatur existere sacerdos, diuersæ causæ existunt: & prima quidem est, quia Melchisedech secundum legalia mandata non fuit sacerdos, sed secundum cuiusdam singularis sacerdotij dignitatem panem offerēs Deo, non brutorum animalium sanguinē: in cuius ordine sacerdotij CHRISTVS factus est sacerdos, non temporalis, sed æternus: nec offerens uictimas legales, sed instar illius panem & uinum, carnem uidelicet et sanguinem suum, unde dixit: Caro (inquiens) mea uerè est cibus, & sanguis meus uerè est porus. Ita quoq; duo munera, panem uidelicet & uinum commisit ecclesie sue in memoria sui offerēda: unde patet sacrificium pecudum perisse, quod fuit ordinis Aaron: & illud manere potius, quod

quod fuit ordinis Melchisedech: quia **CHRISTVS** corroborauit, & ecclesiã tenere docuit. Secunda causa est, quia Melchisedech rex & sacerdos fuit, unctusq; fuit nõ oleo uisibili, sicut sacerdotes legis, sed oleo spiritus sancti: & **CHRISTVS** hac gemina dignitate insignitus manet: nam quod regiã dignitatem possideat, ipse manifestè dicit: Ego autem confitutus sum rex ab eo: id est, à Deo patre. Et post resurrectionem suam dicit: Data est (inquit) mihi omnis potestas in cælo & in terra. Psalmista quoque dicit ad Deum patrem: Deus iudicium tuum regi da. Quod uerò sicut sacerdos existat, satis patet: quoniam se ipsum obtulit in ara crucis pro nobis, & nunc interpellat Deum patrem pro nostra salute: quodq; etiam unctus sit, non oleo uisibili, sed plenitudine spiritus sancti, Psalmista nobis innuit dicens ad ipsum: O Deus, unxit te Deus tuus oleo lætitię præ cõsortibus tuis: hoc est, plenitudine spiritus sancti. Tertia quoque causa est, quare secundũ ordinem Melchisedech, et nõ secundum Aaron **CHRISTVS** dicatur sacerdos: uidelicet, quia sicut de Melchisedech semel legitur in diuina scriptura, & de eius sacerdotio: ita **CHRISTVS** semel seipsum obtulit immolandũ pro nobis. Sequitur: Qui in diebus carnis suę preces supplicationesq; ad Deum, qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore ualido & lachrymis offerens. Ad Deum: id est, ad Deum patrem. Dies carnis domini nostri, dies sunt in quibus carnem sumpsit, in quibus natus est & passus, & in quibus mortale corpus inhabitauit: omnia autè que ipse egit in carne, preces supplicationesq; fuerunt pro peccatis generis humani: sacra uerò sanguinis eius effusio clamor ualidus: in quo, Exauditus est. A Deo patre. Pro sua reuerentia. Hoc est, propter uoluntariam

ariam obedientiam & perfectissimam charitatem. Nonne cum lachrymis preces fundebat, dicens: Tristis est anima mea usq; ad mortem. Et, Pater transfer calicem istum à me: Et quia uoluntariè fuit obediens Deo patri usq; ad mortem, exaudiuit illũ, die tertia resuscitando: iuxta quod Psalmista dicit: Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Dicitur autem sudisse preces, supplicationesq;, non timore mortis, quam sponte suscipiebat: sed potius causa nostrę salutis uoluntatè paternę dispensationis prepositi uoluntati carnis suę: ut ueram ostenderet in se ipso naturam humanitatis nostrę. Notandum autè, quia reuerentia secundum sententiã Cassiodori accipitur aliquando pro amore, aliquando pro timore: hinc uerò pro summa ponitur charitate, qua filius Deum nos dilexit: & pro summa obedientia, qua fuit obediens patri usque ad mortem. Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex his, quę passus est obedientiam: & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternę: appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchisedech. Cum esset (inquit) filius in ueritate, dedit obedientiam ex his opprobrijs & tormētis, quę passus est: hoc est, uoluntariam exhibuit patri obedientiam ex parte humanitatis: hanc obedientiã quam hinc dedisse filium Dei dicit Apostolus, hoc est, uoluntariè suscepisse, alio loco ostendit, ubi ait: Cum in forma Dei esset, semetipsum exinaniuit, formã serui accipiẽs, factusq; obediens patri usq; ad mortem. In eo uerò quod ait: Et consummatus, id est, perfectus in sacerdotio omninq; obedientia factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternę: quantum lucrum sit ostendit eius passio eiusq; obedientia, qui omnibus credentibus sufficit ad uitam æternam. Sequitur: De quo. Non

de Melchisedech, sed de CHRISTO. Nobis *grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum.* * Non incarnationis culpa, cum reuelata sunt mysteria à seculis abscondita: sed potius illorum tarditate: quia imbecilles, id est, infirmi in fide, & fragiles sensu ad intelligenda profunda mysteria, qui etiam pro tempore magistri debuerant esse: unde et ipse reddit causam, dicens: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Ac deinde subiungit. *Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus.* Sub quo penè ab initio legem habuistis, & prophetas. *Rursum indigetis, ut uos doceamini.* A me, a iustis apostolis. *Quæ sunt elementa exordij sermonum Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.* Ad eos loquitur, qui diu inopantes in lege exercitatum sentium debuerant habere de aduentu CHRISTI per dicta legis & prophetarum: per gratiam quoque, quæ per eum credentibus allata est. Qui certè cum debuissent magistri esse gentilium, propter tempus præteritum, in quo omnia superius memorata habuerunt, rursum indigebant, ut docerentur ab illo, cæterisque apostolis, quæ sunt elementa exordij sermonum Dei. Elementa dicuntur quasi eleuamenta, eò quòd ex ipsis cætera originè sumant: initia uidelicet, et fundamenta creaturarum. A quibusdam etiam dicuntur elementa per i, quasi fabricamenta: ab eo quòd est elimo, elimas, quasi ex eis fabricata sint omnia. Hic autem elementa, siue eleuamenta duobus modis possumus intelligere: scilicet ipsos characteres & pronuntiationes literarum, à quibus exordium sumunt sermones, uel certè ipsa initia & fundamenta fidei: quasi diceret, hoc indigetis, ut doceamini, quæ sunt elementa literarum, uel initia fidei: cum debueritis profunditatem mysteriorum intelligendo scrutari, & perfecti esse

esse in fide. Facti estis (inquit) quasi infantes, quibus lacte opus sit: id est, simplici doctrina, non solido cibo: id est, perfecta doctrina, profundisque mysterijs: beatus enim Apostolus habet consuetudinè, ut simplicem doctrinam lactis nomine designet: perfectam autem solidum cibum appellat: unde dicit Corinthiis minus perfectis: *Lac uobis dedi, non escam: quia necdum potestis capere. Lac ergo simplicis doctrina est, incarnatio filij Dei, passio, resurrectio illius, ascensio ad cælos.* Solidus uerò cibus, perfecti sermonis, est mysteriū trinitatis, quomodo tres sint in personis, & unum in substantia deitatis. Sed qui non potest intelligere, quod euāgelista ait, *Verbum caro factum est & habitauit in nobis: quomodo poterit ad altitudinem eius peruenire, ubi ait, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum?* Sequitur: *Omnis enim qui lactis est particeps.* Id est, simplicis tantum doctrinæ. *Expers est sermonis iustitiæ.* Hoc est, alienus est à discretionem perfectæ iustitiæ: quia nondum potest penetrare arcana mysteriorum, nec scit, ut expedit, discretionem facere inter bonum & malum. *Redditus causam quare.* *Paruulus (inquit) enim est. Sensu & intellectu.* *Perfeclorum autem.* *Hominum.* *Est solidus cibus.* Id est, qui perfectos habent sensus. Illis panduntur alta & obscura mysteria de diuinitate omnipotentis Dei: unde & sequitur: *Eorum.* *Dico esse solidum.* *Qui pro consuetudine.* *Electiois.* *Exercitatos habem sensus.* Hoc est, studijs literarum extensos. *Ad discretionem boni & mali.* Non ad discretionem hæreticæ prauitatis. Sicut paruulus inter cibum & cibum discernere nescit, & sepe in noxijs sumendis cibus periclitatur, si nō prohibetur à seniore: ita indoctus quisque, qui discretio-

nem doctrinarum nescit, facile decipitur, atq; in errore periclitatur. Quapropter dicit: Quia omnis qui lactis est particeps, ex pers est sermonis iustitiae quod enim in lacte & solido cibo, hoc in indocto & sapiente differt. Sicut lac paruulis congruit, & solidus cibus etate perfectis: ita indoctis humilis sermo, & sapientibus arcanum mysterium nosse conuenit, qui exercitatos habet sensus studio lectionis. Ex usu siquidem lectionis, frequenti meditatione diuinarum scripturarum efficiuntur sensus nostri exercitati et extensi ad maiora intelligenda. Vnde Psalmista beatum dicit esse uirum, qui in lege domini meditabitur die ac nocte. ¶ Quapropter inermittentes inchoationis CHRISTI sermonem, ad perfectionem feramur. Quapropter quia exercitatos sensus decet nos habere in lege domini, intermittentes sermonem inchoationis CHRISTI, ad profunda, & alta mysteria diuinitatis eius ducamur. Sermonem inchoationis CHRISTI uocat initium fidei, instructionem uidelicet de natiuitate CHRISTI humana, de passione eius, de resurrectione, ascensione, & gratia baptismatis: sicut enim eum, qui literis imbuendus est, elementa literarum oportet primum audire: sic & Christianus primo omnium de his debet instrui, & postmodum ad mysteria diuinitatis uenire. Non rursum iacimus fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis et fidei ad Deum. Fundamentum poenitentiae uocat, unde primum instrui debet, qui baptizandus est, si tamen ad aetatem intelligibilem peruenit: hoc est, ut credat dominum IESUM CHRISTUM genitum ex Deo patre ante omnia secula, natum de uirgine in fine temporum pro salute generis humani sine femine uiri, passum, mortuum, resurrexisse tertia die, ascendisse ad caelos, uenturum

turum ad iudicium, ut reddat unicuique secundum opera sua, resurrectionem corporum, incommutabilitatem animarum: bonos in gloria, malos in poena manere: omnipotentem Deum trinitatem habere in personis, unitatem in substantia: postquam omnia ista confessus fuerit se credere, debet confiteri peccata sua, sicque iniungenda est ei poenitentia aut quadraginta, aut uiginti, aut etiam septem dierum, sicut in passionibus sanctorum legimus: ac debet deinde baptizari abrenuntians diabolo & omnibus popis eius, omnibusque operibus eius. Baptizatus uero debet plenius instrui de diuinitate, ut credat patrem ingentum, filium genitum, spiritum sanctum nec genitum, nec ingentum, sed ab utroque procedentem, regulam quoque uiuendi secundum doctrinam euangelicam, atque apostolicam, quae debeat agere bona, & quae uitare mala. Quia ergo Iudaei, quibus Apostolus ista scribebat, iam baptizati erant, iamque fundamentum superius scriptum perceperant, hortatur illos ad ista maiora tendere, & opus non esse, ut iterent illud fundamentum poenitentiae, quod ideo sic uocat, quia sicut dictum est, baptizando poenitentia prius iniungebatur. Vnde in Actis apostolorum Paulus dicit Iudaeis ad fidem concurrentibus: Poenitentiam agite, & baptizetur unusquisque uestrum. Non debet (inquit) esse necessesse, ut iterum iaciamus fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis: & fundamentum fidei, per quam acceditur ad Deum, quod in uobis iactum est antequam ad baptismi gratiam uenissetis. Poenitentiam ab operibus mortuis agere, est ipsa opera mala per poenitentiam delere, quae animam mortificabant: opera namque mortis sunt peccata: nam sicut anima uiuificatur fide, aliisque uirtutibus: ita infidelitate moritur & peccatis.

tis. Sequitur: non rursus iacentes fundamentum,
 Baptismatum doctrine. Fundamētum baptismatum do-
 ctrinae, est institutio & doctrina baptismatis, uideli-
 cet quid contineat in se baptismus, & quid conferat
 ad fidem accedentibus. Sed quod dixit plurali nume-
 ro, Baptismatum fundamentum, pro uarietate acci-
 pientium posuit, non quod plura baptismata debent
 intelligi, sed unum: quia sicut unus est Deus, & una
 fides, ita & unum baptisma. Impositionis quoque manuum.
 Fundamentum non debemus rursus iacere. Imposi-
 tionem manuum appellat, per quam plenissime cre-
 ditur accipi donum spiritus sancti, quod post bap-
 tismum ad confirmationem unitatis in ecclesia à ponti-
 ficibus fieri solet: his igitur in ecclesia perceptis, fi-
 des resurrectionis & iudicij futuri habēda est. Vnde
 subiungit Apostolus dicens: *Ac resurrectionis mortuorum,
 & iudicij æterni.* Fundamentum non debetis rursus ia-
 cere, ut iterum instruamini de fide generalis resurre-
 ctionis, & iudicij æterni, quod dabitur iustis, pari-
 terque iniustis: quasi iam nō sitis de istis instructi. No-
 tandumque, ad omnia semper subaudiendum esse, Non
 rursus. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Hoc
 est, & ad maiora uos ducemus, & de his omnibus,
 quæ enumerauimus plenissime docebimus uos, ut
 non sit iterum necesse ex toto & à capite ponere fun-
 damentum. Ne uerò ullatenus quis secundum, uel
 tertium æstimaret post peccata fieri baptisma: mox
 subintulit, dicens. *Impossibile est enim eos, qui semel sunt il-
 luminati. Sub luce sancti spiritus in baptismo fidei.
 Gustauerunt etiam donum cœlesti.* Hoc est, remissionem
 perceperunt in baptismo, siue communicauerunt
 corpori & sanguini domini post baptisma. Et parti-
 cipes facti sunt spiritus sancti. In distributionibus scilicet do-

cet donorum. *Gustauerunt nihilominus bonum Dei uerbum.*
 Id est, doctrinam euangelicam intellexerunt. *Vir-
 tutesque seculi ueruri.* Hoc est, glorificationem, resurre-
 ctionem, uitamque futurā. Et prolapsi sunt. A fide CHRIS-
 TI, negando illum: aut etiam ad criminalia prola-
 psi peccata. *Renouari iterum ad penitentiam.* Hoc est,
 nouos fieri per penitentiam: subauditur à superiori-
 bus, impossibile est. Impossibile est (inquit) iterum re-
 nouari posse eos per penitentiam & per bap-
 tismum, qui postquam omnia superius memorata per-
 ceperunt, prolapsi sunt ad immundiciam crimina-
 lium peccatorum, aut etiam ad infidelitatem. Non
 dixit, *Difficile est:* sed, *impossibile.* Quod enim diffi-
 cile utcumque potest agi: impossibile uero est, quod nul-
 lo modo fieri potest. Quid ergo? exclusa est peni-
 tentia post baptismum, & uenia delictorum? Absit:
 Duo siquidem sunt genera penitentia: Vnum qui-
 dem ante baptismum, quod deprecatio baptismi po-
 test appellari: de quo superius diximus: quia iniun-
 gitur illis, qui instruuntur antè, quam ad baptismum
 perueniant: quam beatus Apostolus hic excludit, di-
 cens: non posse iterum renouari per penitentia: qua-
 tenus penitentia facta iterum baptizetur. Alterum
 autè genus penitentia: est, per quod post baptismum
 delentur peccata: quod beatus Apostolus non exclu-
 dit. Terret ergo omnes, ut timeāt post baptismi gra-
 tiam grauioribus peccatis se implicare: quia non po-
 test fieri secūda renouatio per lauacrum baptismatis.
 Nam sicut CHRISTVS semel mortuus, & semel re-
 surgens, iam non moritur: ita semel gratia bap-
 tismatis agenda est, nec potest iterari: nisi dubium fuerit,
 utrum nam quis captus ab hostibus sit baptizatus.
 Renouari autem dixit, nouum fieri: nouum autem fa-

cere hominem, sacri baptismatis est, de quo propheta dicit: Renouabitur sicut aquila iuuentus tua. Impossibile est, inquam, iterum renouari posse aliquem per poenitentiam, quæ sit per baptismum, ad hoc, ut iterum baptizetur, poenitentia expleta: quia ea, quæ supra memorata sunt, perceperunt, uirtutes seculi uenturi gustauerunt. Quod dixit: Gustauerunt uirtutes seculi uenturi, tale est, ac si diceret: Si cognouerunt, quod in resurrectione uenturi sunt electi sicut angeli Dei in caelo, quod & iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui, nullo modo possunt iterum renouari per poenitentiam, & baptismum iteratum, si peccauerint criminale peccatum, sicut in primo baptismo noui effecti sunt: Erant enim qui uolebant baptismum iterare, dicentes: Quicquid peccauero, non est mihi curæ: quoniam præcipiam me baptizare rursus, & reuouabor totus, sicut prius. Quod Apostolus ex toto denegat, nullo modo posse fieri, & quia uirtus baptismatis in cruce, & in sepultura CHRISTI maximè constat, proinde subiunxit: Rursum crucifigentes sibi metipsos filium Dei, & ostemui habemus. Tamen non ideo denegatur poenitentia: quia licet non renouentur in baptismo iterum: indulgentiam tamen ualebunt accipere per confessionem peccatorum, per humilitatem, per poenitentiam, per eleemosynam, si habetur facultas, & si dimiserint fratribus in se peccantibus. Hoc est, qui iterum baptizari uolunt & derisioni habere, hoc est enim ostentui habere: sed non potest fieri, quoniam sicut CHRISTVS semel mortuus est carne in cruce, ita & nos semel mori possumus in baptismo pro peccato. Terra enim sæpe superuenientem bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem

à Deo.

à Deo. Hoc paradegmate Iudæos arguit, qui sæpe biberunt imbrem cælestis doctrinæ, sed nunquam germina fidei, bonorumque operum protulerunt. Ponit autem primum comparationem de bona terra, ac deinde de mala: Terra (inquit) bibens imbrem: id est, bona uoluntatis anima accipiens gratiam spiritus sancti, imbremque diuinorum eloquiorum: Et generans herbam opportunam, hoc est, uirtutes, fidemque perfectam proferens: suis prædicatoribus, à quibus excolitur, siue sibi metipsi, accipit benedictionem uitæ æternæ, uel abundantiam uirtutum, ut ferat fructus trigefimos, sexagesimos, pariterque centesimos: nihil enim opportunius fide perfecta in filium Dei cum uita optima. Proferens ergo Apostolus de anima florenti uirtutibus hoc exemplum, Deique benedictionem dignam, mox subiunxit aliud paradegma de illa, quæ suam negligit salutem, dum frequenter imbrem cælestis doctrinæ posset suscipere. Proferens autem spinas, & tribulos, reprobata est, & maledictioni proxima. Per spinas & tribulos punitiones peccatorum possumus intellegere, quibus pūgitur anima: de quibus dominus Adæ dixit: Terra tua spinas & tribulos germinabit tibi: id est, caro tua punitiones peccatorum, & aculeos uirtutum proferet tibi. Siue spinas & tribulos, curas superfluas, sollicitudinesque istius seculi debemus accipere: de quibus dominus dicit in euangelio: Curæ ergo istius mundi, & sollicitudinis diuitiarum terra reprobata est, hoc est, laude indigna, & maledictioni proxima. Notandumque, quia non dixit, Maledicta est: sed Maledictioni proxima: quādiu enim reseruat ad poenitentiam, quasi non est maledicta: sin uerò poenitentiam noluerit agere, iam maledicta erit. Vnde sequitur: Cuius consummatio. Id est, finis illius animæ in

L15 prauo

prauo opere & perseverantia mala usque ad exitum uita. In combustionem. Subaudi, ignis eterni erit. Nunc quidem quandiu spatium poenitendi habet, maledictioni est proxima, sed si permanserit in iniquitate sua, combustioni eterni supplicij subiacebit: hec enim combustio non erit nisi ijs, qui usque in finem permanserint in peccatis suis: quia, In quacumq; die conuersus fuerit peccator, uita uiuet, & non morietur. Postq; sufficienter increpauit eos, terruit, ac percussit, blandiendo alloquitur eos, ne desperatos redderet: sed tamen neque in omnibus adulatur, neque in omnibus percutit: dicit ergo: *Confidimus autē in uobis dilectissimi meliora & uiciniora saluti, tametsi ita loquamur. Quia nō habuit unde ad præsens laudaret, laudat eos de spe futurorum, quam habebat de illis: quasi diceret, non dicimus ueluti putantes uos spinis plenos, sed timētes ne tales efficiamini: melius est enim uos uerbis terreri, quam ut rebus doleatis: optima quæq; operanda à uobis confidimus, uestræq; saluti proficua, quamuis ita loquamur. Nam quod superius diximus, scilicet, de reprobâ terra, & combustioni proxima, non de uobis hoc diximus, quia meliora de uobis credimus: reduxit quoq; eis præterita bona illorum in memoriam, quatenus ex præteritis posset adducere ad bona quæq;. Ideoq; subiunxit: Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis uestri & dilectionis, quæ ostendistis in nomine eius. Ecce quomodo recreauit animos eorū, & confortauit, præterita bona opera ad mentem reuocans. Quia in omnipotentem dominum obliuio non cadit, ideo non obliuiscitur operum & laborum fidelium suorum. Et in hoc est iustus, quia remunerat electos suos pro se laborantes: si enim obliuisceretur operum illorum, nec eos remuneraret, utcun-*
que

que iniustus putaretur: quod omnino nefas est dicere: unde Apostolus: Non (inquit) iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis, laborisq; uestri, dilectionis, quam ostēdistis pro amore nominis eius in inuicem, & in omnes. Qui ministrastis sanctis, & ministratis. Adhuc secundum uestrum posse. De illis sanctis dicit, qui uenientes ad fidem CHRISTI, expoliati sunt à Iudæis: quos laudat in hac epistola, dicens, Rapinā bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis: & de quibus Esaias antē prædixerat: Et qui recessit (inquit) à malo, Iudæorū prædæ patuit. Istitis talibus expoliatis, ij qui nō fuerant expoliati, prout poterant, ministrabant. Quale uerò, quantumue desiderium haberet de salute eorum, sequentibus uerbis ex parte exprimit, dicens: *Cupimus autem unumquemque uestrum eandem ostendere sollicitudinem. Subaudi, quam retro habuistis. Ad expletionem spei usque ad finem. Vitæ uestræ: siue de die iudicij. Ut non segnes efficiamini. Hoc est, desides, & pigri in bono opere, & in mandatis dei persciendis. Desyderamus (inquit) uos non tantum circa uerba, sed etiam in uirtutibus conuersari: non quasi uestra propria culpantes, sed ut de futuris solliciti sitis admonentes: hoc est, quales fuistis primum, tales cupimus & modo esse, & in futurum. Et non dixit, Volo: quod est autoritatis diuinæ: sed quod erat paternæ dilectionis: hoc est, Cupimus unumquemque eandem erga fratres semper ostendere maximam curam, quam olim habuistis ad completionem spei humanæ æternam resurrectionem. Expletio enim spei, est adeptio rerū, quas nos consequuturos speramus. Verum imitatores. Cupimus uos esse. Eorum qui fide & patientia hereditabunt promissiones. Hortatur iterum eos ut fide non ficta, & patientia perfecta*

fecta expectent promissiones Dei, & hæreditatem, quæ sanctis suis promisit: quod dupliciter accipi potest, scilicet ut referatur ad patriarchas, & sanctos ueteris testamenti, qui multas promissiones acceperunt de CHRISTO, & hæreditatem terræ repromissionis, qui fidem habentes perfectã, qua crediderunt Deo, implere posse, quæ promisit: & patientiam sollicitissimam, quia non in se, sed in filiis suis promissiones expectauerunt implendas, meruerunt amici dei esse, & in filiis suis easdem repromissiones hæreditare. Potest et ad apostolos, aliosque sanctos referri, qui per fidem & patientiam meruerunt consequi, & hæreditare promissiones æternæ benedictionis à domino sibi & omnibus promissas fidelibus. *Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit maiorem, per quem iuraret, iurauit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Ut firmus corroboraret ea, quæ superius dixerat de sanctis, quod hereditauerunt promissiones Dei fide & patientia: idcirco utitur exemplis: sed mira sapientia eius: aliquando enim laudibus extollendo blanditur eis, aliquando minis terret: nam in superioribus terret eos, ne infideles essent, & minus creduli promissionibus Dei: nunc autem exemplis hortatur ad poenitentiam & fidem, ut indubitanter credant, non solum Deo dicente, uerum etiam iurante per semetipsum. Si promittente Deo iniquum est non credere, quod impium est Deo iurante fidem non accommodare? Iurauit autem Deus pater Abrahæ per semetipsum: quia neminem habuit maiorem, per quem iuraret, dicens: Nisi benedicens benedicam te, &c. Repetitio uerbi, confirmatio est rei. Nisi, in hoc loco affirmatiuè ponitur pro Certè, siue pro Quia: & est sensus: Certè semper benedicam te in filiis*

in filiis tuis, semperque multiplicabo te. Et sic longanimiter ferēs, adeptus est repromissiones. Hoc est, diu patientiam credendo, sustinens consecutus est promissionem in filiis suis de terra repromissionis, quam eis promissit, dicens: Terram hanc tibi dabo, & filiis tuis. Et in super promissionem de CHRISTO, de quo ait: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Sequitur: Homines enim per maiores sui iuram, & omnis controuersie eorum finis ad confirmationem est iuramentum. Quasi diceret, Si hominibus in futurum creditur, de quibus per prophetam dicitur: Omnis homo mendax: quanto magis Dei iuramento credi oportet, qui est ueritas, & nec falli, nec mentiri potest: & cui insuper sine iuramento credi oportet? Homines (inquit) per maiorem sui iurant, hoc est, per dominum, qui est eorum creator. Iuramentum quoque est finis omnis contentions eorum ad confirmationem: quia per iuramentum credendum est, nec debet postmodum querela fieri iuramento completo, sed finis contentions debet esse iuramentum sub confirmatione. In quo. Subaudi, iuramento: uel propterea quia confirmatio rei iuramentum est. Volens Deus ostendere abundantius immobilitatem consilii sui pollicitationes hereditibus. Id est, patribus, siue promissionis hereditibus. Interposuit iusurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri, Deum fortissimum solatium habeamus. Id est, firmiter illi credamus. Qui confugimus. Credendo. Ad tenendam propositam spem. Hoc est, ad accipiendam promissam remunerationem. Duas res immobiles hic debemus accipere promissionem Dei de CHRISTO, qua dixit: In semine tuo benedicentur omnes gentes: & iusurandum illius, quod dixit: Per memetipsum iurauit tibi: promissio enim illius immobilis est, quia non potuit mutari: & iuramentum illius ueridicum. Qui dam

dam etiam unam rem immobilem intelligi uolunt, promissionem & iuramentum illius: alterum autem completionem ipsius rei. Propositam uero spem dicit ueritatem rerum gestarum, promissionem uidelicet patriæ cœlestis, ad quam percipiendam confugimus per fidem. *Quam. Spem. Sicut anchoram habemus anime tutam, ac firmam.* Sicut anchora iactata in naui non permittit eam circumferri, nec periclitari, licet uenti commoueat eam, sed iactata firmiter tenet nauem inter procillas & fluctus: ita fides spe futurorum bonorum roborata firmat mentem nostram inter prospera huius seculi & aduersa: & introduxit nos in speciem rerum, quam modo fide, & spe tenemus. Ideoque addidit apostolus, dicens: *Et incedentem usque in interiora uelaminis.* In interiora uelaminis uocat secreta regni cœlorum, & gaudia patriæ cœlestis: uelum enim, quod erat ante sancta sanctorum, significat cœlum: quæ uero erant intra uelum, secreta regni cœlorum: spes autem interiora uelaminis penetrat, dum mentis contemplatione futura bona conspicit, dum cœlestia præmia absque ulla dubitatione credit sibi prouenire: sperat, amat, operibusque ostendit, quid credat, & quod speret. Si hanc spem non habuerimus, utique submergemur, non tantum in spiritualibus, uerum etiam in carnalibus, sicut submergitur nauis non habens iactatam anchoram: sed si prophetæ uoci obaudierimus, dicentis: *Iacta in domino curam tuam, & ipse te enutriet, tunc nostra spes fixa in interiora uelaminis nulla infidelitate mergi poterit.* Sequitur: *Vbi præcursor pro nobis introiit Iesus uisus in interiora uelaminis: sed cum additamento, dicens, Vbi præcursor pro nobis introiit: ueluti absque dubio nos oporteat prosequi præcursorem nostrum. Præcursorem uero & consequentem in eadem uia esse conuenit.* CHRISTVS itaque resurgens à mortuis, præcurrit nos ad altitudinem cœlorum: factusque est nobis præcursor, aperiendo nobis cœlum, & gaudia patriæ cœlestis reddendo. Si ergo uolumus subsequi præcursorem nostrum, debemus, sicut & ille ambulauit, & nos ambulare. Hoc autem ad naturam humanitatis filij Dei refert, in qua semetipsum obtulit Deo patri in ara crucis, sacrificium salutis nostræ. Quare CHRISTVS secundum Melchisedech dicatur existere sacerdos, satis aperte (ut reor) paulò superius ostensum est: sed quod dicit illum introisse in interiora uelaminis, more pontificum Iudæorum loquitur, qui semel in anno ingrediebantur intra uelum & sancta sanctorum, oraturi pro populo: & CHRISTVS secreta regni cœlorum penetrans orat assidue pro salute fidelium suorum. ¶ *Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi fuit, qui obuiauit Abraham regresso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham.* Tradunt Hebræi Melchisedech ipsum esse Sæ primogenitum Noë, qui eo tempore, quo natus est Abraham, habuerit annos gratis ducentos nonaginta duos: eoque tempore, quo mortuus est Abraham, habuerit annos quingentos septuaginta quinque: & ita superuixerit Abraham annos triginta quinque: quibus expletis facti sunt omnes dies uitæ illius sexcenti anni: nec esse mirum si Abraham obuiam processerit, eique panem & ui-

currendo: & est alicuius præcursor, sicut Ioannes CHRISTI. Considerandum autem, quia non dixit simpliciter, Introiit Iesus in interiora uelaminis: sed cum additamento, dicens, Vbi præcursor pro nobis introiit: ueluti absque dubio nos oporteat prosequi præcursorem nostrum. Præcursorem uero & consequentem in eadem uia esse conuenit. CHRISTVS itaque resurgens à mortuis, præcurrit nos ad altitudinem cœlorum: factusque est nobis præcursor, aperiendo nobis cœlum, & gaudia patriæ cœlestis reddendo. Si ergo uolumus subsequi præcursorem nostrum, debemus, sicut & ille ambulauit, & nos ambulare. Hoc autem ad naturam humanitatis filij Dei refert, in qua semetipsum obtulit Deo patri in ara crucis, sacrificium salutis nostræ. Quare CHRISTVS secundum Melchisedech dicatur existere sacerdos, satis aperte (ut reor) paulò superius ostensum est: sed quod dicit illum introisse in interiora uelaminis, more pontificum Iudæorum loquitur, qui semel in anno ingrediebantur intra uelum & sancta sanctorum, oraturi pro populo: & CHRISTVS secreta regni cœlorum penetrans orat assidue pro salute fidelium suorum. ¶ *Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi fuit, qui obuiauit Abraham regresso à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraham.* Tradunt Hebræi Melchisedech ipsum esse Sæ primogenitum Noë, qui eo tempore, quo natus est Abraham, habuerit annos gratis ducentos nonaginta duos: eoque tempore, quo mortuus est Abraham, habuerit annos quingentos septuaginta quinque: & ita superuixerit Abraham annos triginta quinque: quibus expletis facti sunt omnes dies uitæ illius sexcenti anni: nec esse mirum si Abraham obuiam processerit, eique panem & ui-

& uinum obtulerit, quod abnepoti suo iura paternitatis debebat: & benedixerit ei, decimasque prædæ atque uictoriæ ab eo acceperit, sicut sacerdos excelsi, et summi Dei, non fallorum Deorum, & idolorum: qui fuit etiam rex Salem: Salem autem, sicut beatus Hieronymus dicit, non est putanda Hierusalem, ut Iosephus historiographus, nostrorumque plurimi arbitrantur: sed oppidum est iuxta Scitopolim, quod usque hodie appellatur Salē, siue Salim: de quo teste beato Hieronymo, in euangelio legitur: Erat (inquit Ioannes) baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aqua multe erat illic. Idcirco autem fit ista uarietas nominū, quia Hebræis multis in locis per consonantes solūmodo scribunt, subtractis uocalibus, atque ita secundum arbitriū legentis pronuntiatur non uno semper, eodemque modo. Ostenditur autem in eodem oppido palatium Melchisedech regis, ex magnitudine ruinarum ostendens ueteris operis excellentiam. Ad quam ciuitatem, siue oppidum, legitur Iacob descendisse, qui fuit in terra Chanaan regionis Sichæ. Considerandū quoque est, quod Abraham de cæde hostium reuertens, quos persecutus est usque Dan, non in uia reuersionis habuit Hierusalem, sed potius Salē oppidum supra memoratum. Primum quidem Melchisedech, qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem uitæ habens. Sæpius autem beatus Apostolus Melchisedech in typum domini saluatoris introducit: quāuis enim penè omnes sancti & patriarchæ, & prophete priores in aliqua re figurā domini saluatoris expresserint: hic tamē Melchisedech specialius, qui nō fuit de genere Iudæorum, in typum præcessit sacerdotij filij Dei, de quo dicit Deus pater in psalmo cix.

Tu

Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Ordinem autem eius multis modis interpretari possumus, sicut supra dictum est, scilicet quod solius rex fuerit, & sacerdos, & ante circumcisionem functus sacerdotio, ut non gentes à Iudæis, sed Iudæi à gentibus sacerdotium acceperint: neque uictus oleo uisibili, ut Mōsaica præcepta constituunt, sed oleo exultationis, fideique puritate: neque carnis & sanguinis uictimas immolauerit, sed pane & uino, simplicitate & puro sacrificio christi dedicata uerit sacerdotium. Sed primus, ut Apostolus dicit, in hoc assimilatur filio Dei, quia interpretatur rex iustitiæ. Melchon etenim, siue Melchi, regem sonat, sedech uero iustus, siue iustitia: & quis est uerus rex iustitiæ, nisi christus, qui dicit in psalmo, Ego autem constitutus sum rex ab eo. Ipse enim iustus, & recte regit, & gubernat electos suos, iustitiæ amator effectos. Deinde autem assimilatur filio Dei per id, quod dicitur rex pacis, quod pertinet ad christum: Salem quippe interpretatur pax: christus igitur nos iustificat, qui est rex iustitiæ, & ipse pacificat omnia, quæ in cælis, & quæ in terris sunt, qui nascendo, & moriendo, resurgendo atque ascendendo pacem attulit mundo, qui secundum diuinitatem sine fine, & sine initio rex est, ex æterno patre æternus, quamuis ex temporali matre temporalis esset: sicut istius Melchisedech non legimus initium, uel finem in scriptura sacra: sic non legimus filij Dei initium uel finem: non est enim aliquid horū in natura deitatis: & in hoc est similitudo, quod nec illius, nec istius initium legitur uel finis. Illius autem, qui non est scriptum: istius quidem, quia omnino non est: neque enim sub quo natus est Melchisedech legitur,

M m gatur,

gitur, neque quando mortuus est narratur: sed subito
introducitur, sicut & Helias. Nec omnino creden-
dum est, quod Melchisedech sine patre, aut sine ma-
tre esset, cum Christus quoque secundum utranque
naturam & matrem habuerit, & patrem: sed propte-
rea hoc dicitur de illo, quia subito introducitur, in di-
uina scriptura, sicut diximus, & genealogia illius non
commemoratur: de quo & dicitur, Assimilatus autem fi-
lio Dei. In his omnibus superius dictis. Manet sacerdos
in eternum. Non in se, sed in Christo. Nam Melchise-
dech mortuus est, sed figura eius eternaliter in Chri-
sto manet. Similitudo autem hic non pro ætate poni-
tur, sed pro figura. Intuemini autem quantus sit hic, cui deci-
mas dedit de præcipuis Abraham patriarcha. Conuertit ser-
monem suum ad eos, qui gloriantur se filios esse A-
brahæ, & nobilitate generis ab illo ducere se iactant:
Vnde in euangelio domino eum præponere cona-
bantur, dum dicerent: Nūquid tu maior es patre no-
stro Abraham, qui mortuus est? Vt ergo illorum su-
perbiam confunderet Apostolus, dixit: Intuemini, et
attendite diligenter, quā tus fuerit hic Melchisedech,
sacerdos Dei summi, cui decimas dedit Abraham
patriarcha de præcipuis: id est, de melioribus spo-
liis. Quibus uerbis uult ostendere, maioris dignita-
tis & honoris fuisse Melchisedech, quā Abraham:
ac per hoc maius, & sanctius fore sacerdotium Chri-
sti, quā Iudæorum: quasi diceret: Quem uos homi-
nibus excellentiorem omnibus æstimatis, hic deci-
mas obtulit Melchisedech, qui in figura Christi præ-
cessit. Et quid de filiis Leui sacerdotiū accipientes, mandatiū
habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fra-
tribus suis: quāquā & ipsi de lūbis exierint Abraham. Tanta (in-
quit) est excellentia sacerdotij, ut etiā ipsi qui eundē
habue-

habuerant progenitorem, & ab uno patre descende-
rant, propter excellentiæ meritum, quā meliores erant
fratribus suis, utpote Aaron, qui inter mortuos & ui-
uentes stans, iram domini placauit, sacerdotij dignita-
tem mererentur adipisci: ac propterea nisi maioris
dignitatis esset Melchisedech, quā Abraham, nequaquā
Abraham alienigenæ decimas dedisset, sicut Aaron
maioris meriti fuit, quā fratres illius tribuum reli-
quarum: dicit ergo: Et quidem de filiis Leui accipien-
tes sacerdotium, sicut accepit Aaron & filij eius, mā-
datum & præceptum habent secundum legem, sume-
re decimas à populo, quasi meliores illis, & hoc à fra-
tribus suis, cum unū eundemque habuissent progeni-
torem: iuxta quod Apostolus manifestat, dicens: Quā-
quā & ipsi fratres Leui de lūbis exierint Abraham.
Cuius autē generatio. Id est, Melchisedech. Non adnumera-
tur in eis. Id est, in filiis Leui. Decimas sumpsit ab Abraham
et hunc. Hoc est, Abraham. Qui habebat promissiones. De
filio Dei. Benedixit. Ille Melchisedech. Hic ostendit in-
circuncisum sacerdotem, sacerdote circunciso multo
esse sublimiorem. Quomodo ergo hæc ostendit: utique
quia ipse Leui, ex quo sacerdotale genus ortū est, de-
cimatus est à Melchisedech in lumbis progenitoris
sui: iamque erat Abraham circuncisus: iamque promis-
siones de CIRCUMCISIO acceperat, quod in semine eius
benedicerentur omnes gentes, quando benedictus
est à Melchisedech sacerdote incircunciso, dans ei de-
cimas totius prædæ. Benedicens autem eum Melchi-
sedech ait: Benedictus Abraham Deo, quo protegen-
te hostes in manu eius sunt, & alia, quæ sequuntur in
eodem loco. Sine autē ulla contradictione, quæ minus est, à melio-
re benedicatur. Quasi diceret: Omnibus luce clarior uide-
tur, quæ minor à maiore benedicit: Vnde Abraham qua-

348 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
si minor, à Melchisedech tanquam à meliore benedi-
citur, uel benedictionē percepit: proinde maior est,
ac melior typus CHRISTI, quàm illius, qui promil-
siones de CHRISTO habebat. Et hic quidem morientes
homines decimas accipiunt: ibi autem contestatur, quia uiuit.
Et ut ita dictum sit, per Abraham & Leui, Qui decimas ac-
cepit, decimatus est. Hic, inquit, hoc est, in præsentis secu-
lo, uel in templo, quod adhuc stabat: Morientes ho-
mines: filij uidelicet Leui, qui mortales ac moribundi
sunt: decimas accipiunt. Ibi autē: id est, in alia uita: in
loco ubi dicitur de CHRISTO: Tu es sacerdos in æter-
num: cōtestatur Deus pater cū iuramento, quia uiuit
CHRISTVS. Vnde dicit Psalmista: Iurauit dominus
& non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum secū-
dum ordinē Melchisedech. Adhuc enim in lumbis. Hoc
est, in propagine seminis. Patris erat, Leui. Quando ob-
iurauit ei Melchisedech. Quomodo dicit Leui decimatus
esse à Melchisedech, cū necdum natus esset, præfer-
tim cū & filius fuerit naturalis Iacob: utiq; non in
se est decimatus, sed in Abraham, de cuius progenie
descendit, quando Abraham decimas obtulit Mel-
chisedech, in illo omnes filij eius dederunt. Quapro-
pter dicit Apostolus, qui decimas in filiis suis à fra-
tribus accepit, decimatus est per Abraham, siue in A-
braham. Quibus uerbis declaratur, quia nisi sacerdo-
tium Melchisedech, qui in figura CHRISTI sacerdo-
tium præcessit, maioris dignitatis non esset, nequa-
quam Abraham, omnesq; filij eius ab illo decimati es-
sent: dū enim sacerdotium à sacerdotio decimatur,
maioris dignitatis unum altero ostenditur. Si ergo eo
summatio per sacerdotium Leuiticum erat: populus enim sub
ipso legem accepit: quid adhuc necessarium secundum ordinē Mel-
chisedech aliū exurgere sacerdotem, & non secundum ordinē

Aaron

Aaron dicit: Translato enim sacerdotio necesse est, ut legis trans-
latio fiat. Hic incipit iam plenius differentias noui te-
stamenti ostendere, dicens: Si consummatio, id est, per-
fectio uitæ, atque iustificationis, per sacerdotium Le-
uiticum fuit, quid necesse fuit aliū exurgere sacerdo-
tem secundum ordinem Melchisedech? Namq; Aarō
primum post legem datam sacerdotē fuisse de tribu
Leui nulli dubiū est: ideo sacerdotium, quo functus
est, Leuiticum nominauit sacerdotiū. Vel certē quia
ipse Leui in filiis functus illo sacerdotio est: nam ne-
potes illius susceperunt illud, Moyses scilicet, & Aa-
ron cum reliquis fratribus ex eadem tribu: nam ge-
nuit Caah, Caah uerò Amram, Amram autē Moysen
& Aaron. Ideo dicit populum sub illo sacerdotio le-
gem accepisse: quia Moyses & Aaron principes erāt
illis temporibus in populo, quia ipsam legē admini-
strauerunt de tribu sacerdotali existentes: ergo sacer-
dotio Leuitico multo melior est ordo sacerdotij Mel-
chisedech, qui typum gerebat sacerdotis nostri: ne-
quaquam enim dixisset, Secundum ordinem Melchi-
sedech: si illud sacerdotiū Aarō melius esset, sub quo
populus Iudeorum legem accepit. Si autem sacerdo-
tium legis translatum est ad CHRISTVM secundum
ordinem Melchisedech, necesse est, ut & legis trans-
latio fiat: hoc est, à lege Moyfi necesse est trāsire ad
legem euangelij: neq; enim potest sine lege sacerdos,
& sine testamento esse, & sine præceptis. Summis nisi
bus laborat apostolus, ut à lege Moyfi faceret transi-
re ad legem euāgelij, à carnalibus ad spiritualia. In quo
enim hæc dicitur, de alia tribu est, de qua nullus altario præsid-
uit. Manifestū est enim, quod ex Iuda ortus sit dominus noster:
in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses est locutus. In quo
enim (ait) hæc dicuntur: Id est, de quo hæc dicitur, quod

M m 3 est

est, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech dominum significant saluatorem de alia tribu esse, q̄ de sacerdotali, de illa uidelicet, de qua nullus altario præfatus fuit: hoc est, de tribu Iuda: non autem ordine tantummodo, neq; testamento, uel præceptis mutatum est, sed etiam tribu. & quomodo translatus est sacerdotium de tribu in tribu: de sacerdotali uidelicet ad regalem: ut eadem ipsa sit sacerdotalis & regalis in CHRISTO, qui est rex & sacerdos. Intueere mysterium: Primum fuit regale sacerdotium Melchisedech, secundum consequentiam huius sermonis: Secundum autem fuit sacerdotium solummodo sacerdotale in Aarō: Tertium iterum fuit regale sacerdotium in CHRISTO, sicut & primū. Vnde ecclesia modo regale sacerdotium habet, dicente Petro apostolo: Vos genus sanctum, regale sacerdotium. Tribus ergo Iuda, ex qua dominus ortus est per Mariā uirginem, cum semper regia esset, nunquam sacerdotalis, in CHRISTO fuit utrunq; & regalis & sacerdotalis: translato ex toto sacerdotio à tribu Leui, quæ antea sacerdotalis erat. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum ordinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum uirtutem uitæ insolubilis. Cōtestatur enim Deus pater, loquens ad filium. Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Defectus dictionis isto in loco habetur satis necessarius: quapropter dicatur ita: Et amplius adhuc manifestum est: subaudi, destructum esse sacerdotium legis per hoc, quod CHRISTVS non secundum ordinem Aaron dicatur sacerdos esse in æternum, sed secundum ordinem Melchisedech: per hoc, quia de tribu Leui non fuit. Quod enim dicit, Si secundum ordinem Melchisedech exurge-

urgeret alius sacerdos: non dubitatiue loquitur, sed affirmatiue: quasi diceret, Amplius adhuc per hoc demonstratur destructum esse sacerdotium legis: quia secundum ordinem Melchisedech surrexit CHRISTVS alius sacerdos, qui non secundum carnalis mandati legem factus est sacerdos, sicut Aaron. Legem carnalis mandati uocat, quia ex maxima parte carnalis erat, carnalia præcipiens in circuncisionibus, in mundatione corporis, in hostijs & oblationibus, in discretionibus ciborum, dierum, ac temporum, dicens: Mane extra castra: laua corpus tuum: offer hoc uel illud: abstine ab his cibis: obserua ista tempora, cæteraque his similia, quæ omnia morte finienda erant. CHRISTVS autem sacerdotium spiritale est, & secundum uirtutem uitæ insolubilis: id est, secundum potentiam uitæ indeficientis: quæ nullo mortis interuentu solui poterit: habet enim CHRISTVS in se uitam insolubilem: quia quamuis ad tempus mortuus esset carne, tamen in æternum diuinitate uiuit, & insuper humanitate, postquam uictor à mortuis resurrexit. Vnde Deus pater cōtestatur iurando, quia uiuit, dicens per Psalmistam: Tu es sacerdos in æternum. Reprobatio quidem fit præcedemisi mandati. Hoc est, legis Moyfi. Propter infirmitatem eius & inutilitatem. Infirmitatem in hoc loco habebat lex: quia operantes se, non ualebat iuuare: inutilitatem uero, quia nemini regnum cælorum ualebat a perire. Vnde sequitur: Nihil enim ad perfectum adduxit lex. Quid enim? nihil profuit lex? profuit quidem aliquid corpora mundando, peccata quædam relaxanda: sed nihil ad hoc profuit, ut perfectos facere potuisset seruietes in ea, quoniam grauiora peccata non tollebat, nec ianuam pariter cælestis alicui aperiēbat: quapropter reprobata

est, ut gratiæ dei daretur locus, in qua perfectio constaret: utilis quidem fuit fidē habentibus in CHRISTO, non illis, qui totam spem suam in carnalibus oblationibus ponebant. *Introductio uerò melioris spei* Subaudi, est modò in gratia. *In qua. Spe. Proximamus ad Deū.* Habuit quidem lex spem, sed non talem, qualem gratia præstitit: sperabant enim beneplacentes, legemq; custodientes possidere terram, iuxta illud. Si uolueritis, & audieritis me, bona terra comedetis: nihilq; ærumnosum pati, prosperè uiuere, sicut dictum est: Qui fecerit eam, uiuet. Hic autem speramus, quia plangentes & euangelica præcepta custodientes, nō terram possidebimus, sed cælum. Insuper etiam, quod cælum multo melius est, speramus proximè deo consistere, ad ipsum solium paternum peruenire, & ministrare ei cum angelis, iuxta quod saluator dixit in euangelio: Fulgebunt iusti sicut sol in regno patris sui: eruntq; sicut angeli Dei in cælo. Hoc uerò sacerdotium, per quod hanc gloriam possessuri sumus, non est sine iureiurando, ut firmā Dei promissionem credamus. Vnde apostolus subdit. *Et quantum est. Subaudi, firmum istud sacerdotium CHRISTI, de quo loquimur, utiq; multum: quia Non sine iureiurando. Firmatum est. Alij quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt. Ut Aaron, filijq; eius, quibus Deus non iurauit, quòd esset sacerdos in æternum secundum ordinem legis. Hæc autem cū iureiurando, Sacerdos factus est. Per eum. Hoc est, per Deū patrē. Qui dixit ad illū: Iurauit dominus, & non poenitebit eū. Id est, non mutabit iuramentum suum. Quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Imantum melioris testamenti sponsor. Siue promissor. Factus est Iesus. Subaudi, in quantum cū iure iurando dei patris sui sacerdotiū tenet: in quantum*

sacerdo-

sacerdotium CHRISTI, quod iuramento Dei est sanctum, sua dignitate præcellit etiā gratia euangelij legē Moyse. Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes. Secundū legem. Idcirco quòd morte prohiberemur permanere: hic autem. CHRISTVS, cui pater dixit cum iureiurando: Tu es sacerdos in æternum. Eò quòd permanet in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Duas hic ponit differentias beatus Apostolus: quia sacerdos noster nō habet finem, sicut sacerdotes legis: & quia cum iureiurando suum sacerdotium possessurus est. Quia enim sacerdotes legis mortales erant, plures facti sunt in ipsa lege, sicuti Aaron & filij eius: ideo quòd morte præuenti, prohiberentur permanere in sacerdotio: mortuis enim patribus, succedebāt filij in locum ipsorum: IESVS autem solus, quia immortalis est, sempiternum habet sacerdotium: nec ullum habere poterit subsequenter: eò quòd ipse maneat in æternum. Sequitur: Vnde & saluare in perpetuum potest, accedens per semetipsum ad Deum, semper uiuens, ad interpellandum pro nobis. Vnde, inquit, quia CHRISTVS in æternum manet, & sempiternum habet sacerdotium, semper interpellat pro nobis, semperq; potest saluare. Quod uerò quidam codices habent, Accedens per semetipsum ad Deum: quidam uerò plurali numero, Accedentes: utrunq; recipi potest. CHRISTVS ergo pontifex noster non per alium pōtificem maiorem ipse accedit ad Deum patrem, sed per semetipsum: ideoq; potest saluare in se credentes. Potest & ita intelligi, quod dicit: Saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: nam quia puri homines sumus, per illum accedimus ad Deum patrem (quia mediator existens adstat uultui Dei pro nobis) dirigentes per illum preces nostras ad patrem. Vnde sa-

M m 5 cerdo-

554 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
cerdotes ecclesie altari assistentes dicunt: Suscipe do-
mine preces populi tui, per dominum nostrum I E-
S V M C H R I S T V M, filium tuum. Et quia semper
uiuuit, semper interpellat pro nobis: Alij uerò pon-
tifices quia semper non erant, semper non interpella-
bant. Interpellat autem pro nobis per hoc, quod hu-
manam naturam assumpsit pro nobis, quam assidue
ostendit uultui Dei pro nobis, & miseretur secundū
utranq; substantiam. Talis enim decebat, ut nobis esset pon-
tifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus,
& excelsior cœlis factus. Nō eramus digni, nec promere-
hamur talem habere pontificem: sed necesse erat no-
bis, ut talem haberemus pōtificem, qui esset sanctus
in interiore homine, innocens manibus, impolluto
corpore, segregatus à peccatoribus. Idem ab omni
peccato immunis, & à conuersatione peccatorū sepa-
ratus. In hoc enim fuit separatus, quia alij homines
cum peccato concipiuntur, & nascuntur, atq; ab hoc
seculo cum peccato transeunt: hic autem sine pecca-
to est conceptus, sine peccato est natus, & sine pecca-
to ab hoc mundo transiit: quoniam peccatum non fe-
cit, nec dolus inuentus est in ore eius. Factus est ex-
celsior cœlis, quando quadragesimo die admirandę
sue resurrectionis super omnes cœlos, & super om-
nes ordines cœlestium spirituum eleuatus est ad cō-
sessum paternę maiestatis, ubi nūc sedet in plenitudi-
dine honoris, glorię. Potest & ita intelligi, quod dixit:
Talis nobis decebat, ut esset pontifex: quasi dice-
ret: Iudei uelut serui timore legis Deo seruientes lega-
les pontifices habuerunt, sibi conseruos, mortalesq;
ac peccatores, qui pro semetipsis similiter indigebāt
offerre: nos autem quibus dictū est, Iam nō dico uos
seruos, sed amicos meos, & quia filij Dei sumus, ser-
uicndo

uicndo illi amore filiationis, decet, ut habeamus pō-
tificem immortalem segregatum à peccatoribus. Se-
quitur: Qui non haberet quotidie necessitatem, quemadmo-
dū sacerdotes legis, prius pro suis delictis hostias offerre: deinde
pro populi: hoc enim fecit semel se offerendo. Dominus no-
ster I E S V S C H R I S T V S quid fecit: utiq; obtulit sa-
crificium non pro suis delictis, sed pro nostris: &
semel hoc fecit, non amplius: quia semel mortuus pro
peccatis nostris, & iam non moritur: mors illi ultra
non dominabitur: Magnitudinem C H R I S T I sa-
crificij hic ostendit, quod semel oblatum tantum pre-
ualuit, quantum omnia sacrificia legalia non ualue-
runt: unum enim fuit, & semel oblatum, & sufficit
in sempiternum ad tollenda omnia peccata creden-
tium. Pontifices autem Iudeorum peccatores erant:
& ideo necesse habebant pro suis delictis hostias
offerre: & idcirco sacrificia illa hominem iustifica-
re non poterant, quia inconueniens erat, ut pro ho-
mine rationali irrationale animal offerretur. Quæ-
rebatur pontifex sine peccato, & hostia rationabi-
lis, nec inueniebatur: inuentus est unus sine peccato
Deus & homo, & obtulit seipsum rationabile sa-
crificium pro salute hominis rationalis. Lex enim ho-
mines constituit sacerdotes, infirmitatem habentes. Et di-
xit dominus ad Moysen: Vnges Aaron & filios
eius mihi in sacerdotes: sed quia illi infirmitatem,
hoc est, peccata habebant, ut pro populi, ita pro
suis delictis hostias offerrent. Iste autem tam
potens est, ut non indigeret pro se offerre, sed insuper
semel oblato sue carnis sacrificio omnium saluti suf-
ficeret. Sermo autem iurisiurandi qui post legem est, filium in
eternum perfectum. Subaudi, ostendit, siue perfectum
constituit sacerdotem, non infirmitate grauatum,
sicut

sicut lex constituit suos post legem, factus est sermo Dei patris ad Dauid de CHRISTO cum iureiurando, ubi dicitur: Iurauit dominus, & non pœnitabit eum, tu es sacerdos in æternum. Ponit hic Apostolus filij nomen ad distinctionem seruorum, qui fuerunt in lege: quia serui infirmi fuerunt, siue quia peccato res, siue quia mortales erant: filium uerò perfectum ostendit, quia semper uiuit, & sine peccato est.

G. A. P. VIII.

¶ *Capitulum autem super ea quæ dicuntur.* Hoc est, re-
 petitio super ea, quæ dicuntur de CHRISTO: quo di-
 cto significat aliquid summum & magnum: & quasi
 recapitulatione præcedentis dispositionis ad rem
 ipsam deducit auditorem. *Talem habemus pontificem.*
 Subaudi, qualem superius diximus, sanctum uideli-
 cet, innocentem, impollutum, segregatum à peccato-
 ribus, & qualem adhuc dicturi sumus in sequenti-
 bus. *Qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, san-
 ctorum minister, & tabernaculi ueri, quod fixit Deus, & non ho-
 mo.* Sedem magnitudinis in cœlis debemus accipere
 plenitudinem paternæ maiestatis, in qua filius Dei
 sedet: quæ etiam designatur per dexteram: nec est
 pueriliter accipiendum, quòd Deus pater dexteram
 aut sinistram habeat, qui spiritus est omnia implens:
 ut ita sedeat filius in dextera illius, sicut solet sedere
 filius iuxta patrem suum regem. Sed, sicut diximus,
 plenitudinem maiestatis, summamq; gloriam beati-
 tudinis, & prosperitatis, debemus per dexteram in-
 telligere, in qua filius sedet. Sedere autem pro habi-
 tare ponitur. Pontifex ergo noster, qui consedit in
 summa gloria paternæ maiestatis in cœlis, sancto-
 rum minister est: quod duobus modis accipi potest:
 Veniens quippe dominus in mundum per incarna-
 tionis exhibitionem, ministravit sanctis apostolis,
 alijsq;

alijsq; fidelibus, etiam qui adhuc futuri sunt, panem
 refectiois uerbi spiritualis, & potum doctrinæ euan-
 gelicæ, dicens: Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat. Et:
 Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis,
 & ego reficiam uos. Ministravit illis etiam docu-
 mentum fidei, & gratiam baptismatis, & insuper,
 quod maius fuit, sacramentū redemptionis per pas-
 sionem suam, & cognitionem mysteriorum in lege
 & prophetis, ac post ascensionem ministravit ele-
 ctis suis, apparens in mundo. Dicatur & aliter: San-
 ctorum minister erit in futurum, quādo semetipsum
 ministrabit illis, et cognoscent eum cum patre et spi-
 ritu sancto sicuti est: scilicet cum dederit regnum
 suum Deo & patri. Vnde in euangelio de se sub per-
 sonā patrisfamiliæ loquens, dicit: Amen dico uo-
 bis, quòd præcinget se, & faciet illos discumbere, &
 transiens ministrabit illis. Transire enim dicitur,
 quia electos suos de iudicio ad regnum transire fa-
 ciet, uel ad contemplationem humanitatis in diu-
 nitatis suæ cognitionem nos eleuabit. Ministrabit il-
 lis, cum se, & patrem cum spiritu sancto eis manife-
 stabit: nam cibus & uita illorum uisio sanctæ trinita-
 tis erit, sicut ipse dicit ad patrem: Hæc est uita æter-
 na, ut cognoscant te cum spiritu sancto, & IESUM
 CHRISTUM quem misisti, unum & uerum Deum.
 Tabernaculi quoq; ueri minister est, quod cōstituit,
 siue composuit Deus, & non homo: Id est, cœli, quod
 nobis ipse administrat, ut claritate syderum illius il-
 lustremur. Tabernaculum enim quod Beselehel com-
 posuit in deserto, siue quod templum Salomon fecit
 in terra repromissionis, non fuit uerum: quia & uetu-
 state consumptum est, nec semper durare potuit:
 ideòq; tabernaculum uerum cœlum uocat, quoniam
 in æter-

558 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
in æternum stabit, nullaq; uetustate consumetur. Po-
test & altiori sensu intelligi, ut tabernaculum ue-
rum accipiantur anime sanctorum: quibus ipse filius
Dei gaudia patrie celestis administrat, & in quibus
habitare dignatur: iuxta quod per prophetam dicit:
Inhabitabo in illis, & inambulabo. Et Apostolus, in
interiore homine habitare **CHRISTVM** per fidē in
cordibus nostris. Et, Templum Dei sanctū est, quod
estis uos. Omnis enim pontifex ad offerenda munera & ho-
stias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid quod
offerat. Nō potest esse sacerdos, nisi habeat, quod offe-
rat: pontifices enim ueteris sacerdotij secundū pra-
ceptum legis munera & hostias pro populi offere-
bant delictis: **CHRISTVS** uerō in sempiterna diui-
nitatis suae natura eum non haberet, quod offerret,
sumpsit ex nobis, quod pro nobis offerret: id est, car-
nem humanam: seipsum uidelicet, quē obtulit in ara
crucis. Quid ergo tā aptum immolationi, q̄ carora-
tionalis pro irrationali? & quid tam mundum pro
mundandis, quā carnē sine ulla contagione, & im-
maculatam offerret? Et quoniam quatuor in omni sa-
crificio consideranda sunt, uidelicet, cui offeratur: a
quo offeratur: quid offeratur: pro quibus offeratur:
hæc etiam possumus hinc reperire satis elegāter: quia
enim nulli sacrificium debetur, nisi soli Deo: ponti-
fex noster mundam hostiā pro nobis Deo patri ob-
tulit. Idem existens sacerdos ad sacrificium, offert
etiam sacrificium Deo patri acceptum per ecclesiam
suam. Dum ergo nos offerimus sacramenta corpo-
ris eius, ipse offert. Si ergo esset super terram. Subaudi
sacerdos terrenus secundum ordinem Aaron. Nec ef-
set sacerdos. Secundum ordinem Melchisedech. Cum
esset. Sacerdotes Leuitici generis. Qui offerrent secundum

dum legem munera, qui exemplari & umbræ deseruiunt cele-
stium, sicut responsum est Moysi, cum consummasset. Ac perfe-
cisset. Tabernaculū. Oraculi. Si esset terrenus pontifex
super terram, sicut Aaron, uel alius secundum ordi-
nem Melchisedech, immortalis, & sine peccato, qui
sacrificijs potuisset mundare genus humanum, perfe-
ctumq; reddere, non esset utiq; sacerdos secundum
ordinem Melchisedech in æternum: quia satis essent,
qui offerrent legalia munera. Sed quia Aaron & filij
eius mortales erant, & peccatores, quapropter non
poterant genus humanum perfectum reddere: ideo
uenit **CHRISTVS** sine peccato, qui in æternū suum
sacerdotium teneret, suoq; sacrificio genus huma-
num perfectissimē mundaret: nō talis, quales illi fue-
runt, qui exemplari & umbræ deseruiunt celestium.
Exemplar est figura & similitudo, per quod alia res
ostēditur: sicut imago expressa in pariete exemplar
est, & figura ueri luminis. Sacerdotes igitur Iudæo-
rum exemplari: id est, figura, & umbræ celestium
mysteriorum deseruiabant, quia omnia illa similitu-
dines & figuræ erant istorum, quæ in ecclesia modō
in ueritate aguntur. Celestia autem mysteria dicit
spiritalia, quod obseruatores suos in ueritate ad cœ-
lestia ducunt. Nonne cœleste altare est fides no-
stra, in qua offerimus quotidie orationes nostras
Deo? Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi
ostensum est in monte. Quoniam auditus noster minus
aptus esse uidetur ad disciplinam percipiendam
quā uisus: non enim ita animo commendamus, quæ
audimus, quomodo illa quæ ipso uisu percipimus:
Ideo non solum auditu, uerum etiā uisu demonstra-
tum est Moysi à domino in monte, quod erat factu-
rus cooperante Beselehel: unde dicit: Vide ut omnia
facias

facias secundum illam similitudinem, quæ tibi in monte ostensa est. Quod autem dicit, intelligendum est tã de tabernaculi constructione, ualorumq; eius, quàm de sacrificijs & hostijs, quæ ibi oblaturi erant. Nunc autem melius sortitus est ministerium. Sacerdotij uidelicet dignitatem. *Quomo et melioris testamenti mediator est: quod in melioribus re promissionibus sancitum est.* Hoc est, firmatum, statutum, & corroboratum. Vides (inquit) quanto melior ista celebratio illa, quæ tunc temporis agebatur: siquidem illa ad exemplar & figura est, ista ueritas, sicut in euangelio loquitur: Lex per Moysen data est: gratia & ueritas per IESVM CHRISTVM facta est. Nunc hoc est, in nouissima mundi ætate, tanto melius ministerium sortitus est sacerdotij CHRISTVS, quàm fuisset illud legale, quanto & melioris testamenti mediator est: Quanto meliora sunt cœlestia terrenis, æterna temporalibus: tanto melioris testamenti dator est IESVS, & tanto melioribus promissionibus confirmatum est. Istud testamentum etenim temporalia ac terrena promittebat, dicens: Si uolueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Et: Obserua, quæ præcipio tibi, ut sis longæuus super terram: cæteratq; ijs similia promittens temporalia atq; terrena. Nouum uero, quod per CHRISTVM datum est, promittit, ac tribuit cœlestia & terrena, uitamq; perfectam per gratiam baptismatis, & fidem dominicæ passionis, & remissionem omnium peccatorum. Et: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Et: Quia erunt electi sicut angeli Dei in cœlo. Et insuper quod maius est, quod dicitur in euangelio Ioannis: Quotquot (inquit) receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Ecce quomodo melioris testamenti media-

mediator & dator est CHRISTVS, & quomodo melioribus promissionibus confirmatum est. In hoc quoq; melius sacerdotium sortitus est, quia illud fuit temporale, istud æternum. Illud non poterat hominem iustificare, nec regnum cœlorum suis obseruato-ribus referare: istud uerò & perfectè iustificat hominem, statimq; regnum cœlorum aperit. Mediator autem testamenti appellatur dominus, quia sicut Moyses mediator fuit inter Deum & populum, uerba Dei ad populum referens, iterumq; populi ad Deum: ita & CHRISTVS uerba Dei patris nobis retulit, iterumq; nostra refert ad illum. Transiens Apostolus à sacerdote & sacrificio, tunc demum & testamenti differentiam facit, dicens, *Nam si illud prius. Testamentum. Culpa uacasset, non utique secundi. Testamenti. Locus inquireretur.* Hoc est: si illud testamentum legis peccata posset auferre, ut obseruatores sui inculpabiles essent, non secundi testamenti locus relinqueretur: sed quia illud non fuit perfectum, illo sublato inuentus est locus aptus secundi testamenti. Sequitur: *Vituperans enim eos. Id est, non approbans dignos laude. Dicit. Per prophetam. Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamentum nouum.* Quantum ad litteram pertinet, per domum Israël decem tribus intelliguntur, quæ separauerunt se à domo Dauid temporibus Hieroboam: per domum autem Iuda duæ tribus, Iuda, & Benjamin cum tribu sacerdotali, quæ adhæserunt domui Dauid. Altiori autem intellectu per utranque domum debemus intelligere omnes tam ex Iudæis, quàm ex gentibus credentes, qui Deum rectè confitendo, quod interpretatur Iudas, ueri Israëlita, hoc est, Deum mente uidentes

sunt, quibus Deus perfecit, atq; compleuit testamentum nouum: gratiam scilicet euangelij. Testamentum autem nouum dicitur, ad differentiam ueteris. Ut uerò altius dicamus: Vetus testamentum ad hoc dicitur, eò quòd hominem in uetustate peccati positum nouum reddere non ualebat. At uerò nouum testamentum est dictum, eò quòd ueterem, id est, peccato ueteris hominis Adæ commaculatum, nouum efficiat in baptisate per fidem dominicę passionis: quod non est simile testamento ueteri, quod fecit cum patribus eorum: quia illud terrena promittebat, ac temporalia, & præcipiebat carnalia: istud uerò æterna, & cœlestia promittit, præcipiens spiritalia. Quod uero dixit: In die qua apprehendi manum illorum, ut edu- cerem eos de terra Aegypti: magnā familiaritatem suam omnipotens Deus ostendit, quam exhibuit illi populo: more enim mulierum loquitur sermo diuinus, quæ solent paruulorum manus apprehendere, & plerunq; ad se cōducere, plerunq; etiā huc illucq; sustentando illos, ne labantur, utpote firmos gressus adhuc non habentes: sic omnipotens Deus, cum ille populus puerilis ac paruulus esset, quia neque gressus bonæ operationis habebat, neque fortitudinem, qua se posset exoluere de iugo opprimentium, retēdit ei manum suam, magnum uidelicet auxilium pietatis suæ: & extraxit eum de fornace ferrea, trahens ad cognitionem suam, & amplexus gratissimos: simulq; deducens per deserti uastitatem, in- troduxit terram omnibus meliorem. Sed quia non permanserunt in testamento eius: hoc est, non ser- uauerunt, quod præceptum est eis in testamento: neglexit eos: hoc est, dimisit eos ire secundum de- syderia cordis eorum, iuxta quod psalmista dixit.

Notan-

Notandum autem, quia quum dixisset sermo diui- nus: Perficiam testamentum: addidit: Non secundum testamentum quod feci cum patribus eorum. Ne fortè Iudei possent oblatrando dicere, illud testamentum de- struendum esse, de quo dixit Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Discretè manifestauit, de quo loqueretur, cum subintulit: In die qua apprehen- di manum illorum, ut educaerem eos de terra Aegypti: Quoniā ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, di- cit dominus. De lege enim hoc dixit, quam quinquagesima die egressionis illorum de terra Aegypti da- tam esse constat in monte Sinai, in qua non perman- serunt patres eorum, sed fecerunt uitulum in Oreb, & adorauerunt. Nam illud quod pepigit cum Abra- ham, in c h r i s t o completum est, in quo bene- dicentur omnes gentes. Quia hoc testamentum quod dis- sponam domui Israël. Omnibus scilicet credentibus. Post dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum superscribam eas: & ero eis in Deum: & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisq; pro- ximum suum, & unusquisq; fratrem suum, dicens: Cognosce do- minum: quoniam omnes scient me a maiore usque ad minorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatum eorum non memorabor amplius. Magna distantia inter le- gem & legem, inter scripturam & scripturam, in- ter doctores legis doctoresq; euangelij, inter li- teram & gratiam spiritalis intelligentiæ. Nam litera legis scripta est in tabulis lapideis: gratia au- tem spiritalis intelligentiæ data est fidelibus per spi- ritum sanctum in corde: per quem spiritum charitas Dei diffusa est in cordibus fidelium. Hoc autem quod dicit: Dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum scribam eas: specialiter ad sanctos

N n 2 Apосто-

Apostolos pertinet, qui gratiam noui testamenti nō habuerunt scriptam in tabulis lapideis, neq; in membranis: sed in mente & cordibus suis diuinitus habuerunt exaratam. Primum quidem dominicam passionem, quando (sicut Mattheus narrat) ascendit in montem, ibiq; cum eis illum prolixum sermonē habuit: ubi institutio totius perfectæ uitæ continetur. Secundō uerō post resurrectionem suam, quando (sicut Lucas testatur) aperuit eis sensum, ut intelligerent omnia, quæ scripta erant in lege Moysi, & prophetis, & psalmis de ipso. Deinde uerō decimo die ascensionis suæ discunt quicquid mortalibus de Deo sciendum erat. Quomodo possent euangelistæ tanta miracula, ac uerba cœlestia, post eius ascensionē scribere, nisi ea in cordium tabulis diuinitus exarata haberent? præcipuè beatus Ioannes, qui sexagesimo quinto anno post domini ascensionem, euangelium scripsit, quomodo posset tantam diuinitatem illius proferre, quam ipse dominus eis protulit, maxime nocte qua comprehensus est? Nos autem partim in cordibus, plenius autem in membranis scriptum habemus, ab illis nobis relictu, ut in his meditando exerceamur. Quod autē subiungit: Non docebit unusquisq; proximum suum, et unusquisq; fratrem suum, dicens: Cognosce dominum: non est ad præsens tempus referendum, ubi inuicem docemur: sed sicut dicit beatus Augustinus dum loqueretur propheta Hieremias de primo domini aduentu, subito conuertit oculum mentis ad secundum, post quem nemo docebit proximum suum, ut cognoscat dominum: quoniam omnes electi positi in eius contemplatione, uidebūt, & cognoscent illum, sicuti est: nam in præsentī (sicut diximus) docemur inuicem. Postea peccatorum illorum

rum non erit memor: quoniam omnes expoliati ab omni fece mortalitatis, & corruptionis corporis in mutabilitate atq; peccato, resurrectionis gloria donati, fulgebunt sicut angeli Dei in cœlo. Dicendo autē nouum, ueterauit prius. Sumens Apostolus fiduciā et auctoritatem ex dictis propheticis, ubi dicitur: Cōsummabo testamentū nouum super domum Israël, ostendit illud iam liquidius esse finiendum. Dicente (inquit) Deo per prophetam, Consummabo testamentum nouū, ueterauit prius: hoc est, in uetustatē redegit, siue uetustum ostendit illud, quod erat prius. Vnde & subiungit. Quod autem antiquatur, & senescit, prope in meritū est. Quasi diceret, quia sermo diuinus per hoc quod dixit, testamentum nouū futurum, ostendit uetustum esse prius. Datur igitur intelligi, quia si antiquatur, & uetustum est prius testamentum, in proximo est, ut intereat, finemq; accipiat. Hoc uerō intelligendum est non de præceptis uitæ ac morum, in quibus lex manet, concordans in euangelio, sed de mandatis sacrificiorum carnalium. In quibus adueniente, quem præfigurabant, finem acceptura erat lex.

¶ Habuit quidem & prius iustificationes culturæ, & sanctū CAP. I. ✠
seculare. Prius (inquit) testamentum habuit iustificationes culturæ: quia per diuinum cultum iustificabantur homines à leuioribus culpis. Habuit & sanctum seculare, in quo seculi homines, hoc est, gentiles ad Iudaismum transeuntes recipiebat: patet etiā non solum Iudæis, sed etiam talibus gentilibus. Sanctum ergo seculare, locum uocat atriorum, ubi gentiles stabant ad orandum post Iudæos. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ sancta dicitur. Non de illo tabernaculo disputaturus hic Apostolus, quod Moy-

566 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
pes fecit in eremo, ubi tantummodo unum candelabrum fuit: sed de templo, quod postea Salomon edificauit in Hierusalem, ubi fuerunt plura candelabra. Vnde quod Primum dicit, non est referendum ad tempus, sed potius ad locum: dicit enim illud templum Salomonis beatus Apostolus duo tabernacula: & primum quidem tabernaculum appellat illam partem templi, ubi erant candelabra & mensa, super quam ponebantur duodecim panes calidi, sex hinc, & sex inde: & super panes duæ pateræ aureæ plene thure, una hinc, & hinc, & altera inde, erantq; ibi à sabbato usq; ad sabbatum. Erat etiam ibi altare aureum, ubi offerebatur incensum timiamatis manè & uespere: cum qua parte templi comprehendit altare holocaustorum, quod erat sub diuo ante fores tēpli domini, in quo tabernaculo licitè ingrediebantur sacerdotes et reliqui ministri quotidie. Secundū autem tabernaculū uult intelligi sancta sanctorū, illam uidelicet partē templi, quæ diuidebatur pariete uiginti cubitorum, & uelo, quod pendeat ante parietē, ubi intrinsecus erat arca Moyfi continens in se tabulas legis, & urnam aureā, in qua erat manna, uirga quoque Aaron, quæ fronderat: ipsa autem plano schemate erat facta, ideoq; super illam erat tabula aurea, quæ appellabatur propiciatorium, eò quòd inde loqueretur dominus Moyfi & sacerdotibus. Et super ipsam arcam erant duo cherubim, qui alis suis obumbrabant tabulam propiciatoriū, uersisq; uultibus respiciebant in propiciatorium. In istud secundum tabernaculum, hoc est, in sancta sanctorum, nemo ingrediebatur, nisi solus pontifex semel in anno: accepto sanguine in uasculo ingrediebatur intrā oraturus pro populo, septima decima uidelicet die septimi à

AD HEBRÆOS. 567
mi à festiuitate paschali, quæ dies quidem appellabatur Propitiationis. In crastinū autem sequebatur festiuitas tabernaculorum. Spiritualiter autem ad illud primum tabernaculū, ubi sacerdotes licitè ingrediebantur, statum præsentis ecclesie significat, ubi sunt plura candelabra, sancti uidelicet prædicatores, qui sibi, & alijs lucent uerbo & exemplis. Vel etiam ubi sunt dona spiritus sancti, quibus fidelium corda illuminantur, qui per fidem in ecclesia constitunt. Est & mensa Dei, uidelicet scriptura, de qua psalmista dicit: Parasti in conspectu meo mensam. Est et propositio panum in mensa, intellectus uidelicet sacræ scripture, quo quotidie reficiuntur animæ fidelium. Possumus & panem intelligere corpus & sanguinē domini, quod in ecclesia consecratur. Post uelamenum autem secundum tabernaculum est, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtextam ex omni parte auro. in qua urna aurea, habens manna, & uirga Aaron, quæ fronderat, & tabule testamenti. De his singulis, quomodo & qualiter essent ordinata, secundum literā paulò superius elucidatum est: qua propter spiritualia mysteria uideamus. Velamenum post quod erat tabernaculū, quod appellabatur sancta sanctorum causa suæ dignitatis (sicut cantica canticorum) significat cælum, post quod Deus in interiora patriæ cælestis. Eleuato uelo ingrediebatur pontifex cum sanguine in sancta sanctorum oraturus pro populo: & dominus pontifex noster cum sanguinē passionis suæ eadem passione peracta referato cælo sancta sanctorum penetravit, ubi assidue Deum patrem exorat pro nobis. In sanctis sanctorū erat thuribulum, quia *C H R I S T V S* in secretis patriæ cælestis consistit, per quæ orationes nostras ad Deum patrem
Na 4 dirigi.

dirigimus. Arca testamēti circumtexta ex omni parte auro, caro est domini saluatoris, qui autor est utriusq; testamenti, & qui interius plenus diuinitate, exterius refulgebat uirtute miraculorum, uerborumq; cœlestiū. In auro solet claritas sermonis designari, sicut sapiētia dicit: Concupisce sapiētiā, sicut aurum. Vrna aurea habens manna, CHRIS TVS est, in quo manna diuinitatis est, qui dixit: Ego sum panis uiuus, qui de cœlo descendi. Virga Aaron quæ fronderat, sacerdotum dignitas, quæ semper floret in CHRISTO: siue potentia imperialis est. Duæ tabulæ testamenti in arca, duo sunt testamenta consistentia. Sequitur: *Super quæ erant.* Hoc est, super arcam. Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium. Duo Cherubinte gentia (quæ interpretantur plenitudo scientiæ) duo sunt testamenta, in quibus plenitudo est scientiæ, quæ regunt CHRIS TVM, qui est propitiatio pro peccatis: quia in diuina scriptura latet. De quibus omnibus. Quid mysterij in se habeant. Non est modò dicendum per singula. Fortassis ideo reticuit, quia multis sermonibus opus habebant: siue quia necdum erant capaces omnia portare. Hi uerò ita compositis. Et ordinatis, quæ diximus esse tam in primo tabernaculo, quam in secundo: hoc est, in sancta sanctorum. In priori quidem tabernaculo. Hoc est, in illa parte templi, ubi & altare incensi erat, & ante cuius etiam fores erat altare holocaustorum. *Semper introibam: sacerdotes sacrificiorum officia consummames.* Non est ita intelligendum, quòd in templo super altare incensi hostias offerrent, aut ibi perficerent sacrificia uictimarum: sed potius sacrificiorum officia possumus accipere incensum, ad quod offerendum semper ingrediebantur sacerdotes mane &

ne & uesper: siue consummato & perfectò sacrificio ante templum in altari holocaustorum semper ingrediebantur in templum cum incenso. Potest & tercio modo intelligi, ut, sicut superius diximus, cum tēplo altare etiam holocaustorum comprehēderit, ac per hoc à parte totum uoluit comprehendere: utrumque tamen pro uero accipi potest. In hoc secundo autē semel in anno solus pontifex non sine sanguine, quem offerret pro sua, & populi ignorantia. Secundum tabernaculum, in quod solus pontifex cum sanguine ingrediebatur significat interiora patriæ cœlestis. Ille uerò pontifex designat CHRIS TVM, qui semel ingressus est sancta sanctorum intra uelum, impleta passione sua: ut assistat nūc uultui Dei pro nobis orans, nō pro suis, sed pro nostris delictis. Nisi fortè dicatur orare pro suis, propter communionem quam habet cum corpore suo, quod est ecclesia: unde dicit in passione: Deus meus, Deus meus, quare me deliquisti? Longè à salute mea uerba delictorum meorum. Quæ sunt enim uerba delictorum, nisi corporis eius, quod nos sumus: ipse enim peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Hoc significatē spiritu sancto, nondū pro palatam esse sanctorum uiam. Id est, hoc significante spiritu sancto ad Moysen, nondum uenisse CHRIS TVM, qui semel cum sanguine passionis suæ ingrederetur cœlorum secreta. Quasi diceret alijs uerbis, Ideo solus pontifex cum sanguine intrabat semel in sancta sanctorum, ut discamus, quia cœleste regnum inaccessibile erat adhuc mortalibus, quoad usque ueniret CHRIS TVS, qui expleta passione aperiret nobis ianuam patriæ cœlestis, referato uelo, id est, cœlo: nondum enim manifesta erat sanctorum uia, ingrediendi in patriam cœlestem: siue non manifesta

ra intelligentia: quia ignorabant homines, quid significarent illa mysteria. Nec putemus illuc nos non posse ingredi, quia pontifex noster prior ingressus est: ipse namque dicit ad patrem: Pater uolo, ubi ego sum, & isti sint mecum. Et alibi: Vbi ego sum, illic & minister meus erit. Et quia adhuc templum stabat, quando Apostolus ista loquebatur: & munera legalia, quamuis sine causa, ibi offerebantur, ideo subiunxit, dicens: Adhuc priore tabernaculo habemus statum: quæ. Subaudi, res. Parabola est. Hoc est, figura, & similitudo. Temporis instantis. Siue presentis: quod enim agebatur in templo tunc temporis, figura erat & similitudo istius ueritatis: quæ etiam in ecclesia cõplebatur. Sequitur: *Iuxta quam.* Subauditur, parabolam, siue figuram. *Munera et hostiæ offeruntur.* Adhuc ibi à sacerdotibus. *Quæ.* Munera, uel hostiæ. Non possum perfectum facere seruientem iuxta conscientiam. Conscientia dicitur cordis scientia, per quam intelligitur mens hominis. Illa (inquit) munera carnalia non poterant perfectum reddere seruientem in lege perfectione mentis, quia non ualebant mentem iustificare, dum non tollebant peccata: neminem enim ad perfectum adduxit lex, sed in quibus & maxima parte mundatio legis constabat, subsequenter ostendit, inquit: *Solummodo in cibis, et in potibus, et uarijs baptismatibus, et iustitijs carnis.* Subaudi, uidebatur perfectum facere seruientem. *Usque ad tempus correctionis.* Id est, meliorationis, & emendationis. *Impositis.* Istis iustitijs carnis. Hæ iustitiæ carnales in differentia ciborum, & potuum, ac uariorum baptismatum, siue lauationum, usque ad tempus dominici aduentus impositæ fuerunt, sicut & reliqua, quæ in figura agebantur: Domino autem adueniente, correctæ sunt, hoc est, emendatæ, & in

melius

melius mutatæ. Nam per munda animalia, quæ lex præcipit, ut edantur, significantur munda opera: per immunda uerò animalia, immunda opera intelliguntur, à quibus abstinendum est. Per potus uerò mundos, doctrinam ecclesiasticorum uirorum: per immundos uerò, doctrinam hæreticorum nihilominus intelligere debemus. De baptismatibus uerò Iudæorum plenius in euangelio Marci legitur, ubi uituperabant Pharisei dominum, & discipulos eius, non lotis manibus manducare: omnes enim lauationes eorum nomine baptismi designat. Aliquando autem manus solummodo lauant, aliquando pedes, aliquando totum corpus, quando aut aliquid immundum contingunt, aut etiam si ad mortuum ingrediuntur: sed frustra lauant manus atque corpus, dum continent fonte saluatoris ablui, nam quod propheta dicit: Lauamini, mundi estote, & mundamini, qui fertis uasa domini. Illi solummodo carnaliter intelligebant: cum potius de lauatione baptismatis CHRISTI, & munditia operum dictum sit. Istia omnia imposita erant usque ad tempus correctionis: hoc est, ad tempus dominici aduentus: postea uerò immutata sunt à CHRISTO in melius: quia dum carnaliter obseruabantur, munditiam corporis adimplebant: dum uerò spiritualiter ceperunt obseruari, munditiam animæ pariter ceperunt obseruare. CHRISTVS autem assistens pontifex futurorum bonorum per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum: id est, non huius creationis. Pontifex Iudæorum, qui semel in anno cum sanguine introibat intra uelum in sancta sanctorum, oraturus pro populo, CHRISTVM dominum significabat, sicut iam multis in locis declaratum est: qui cum sanguine passionis suæ, referat cælo ingressus secreta patriæ cælestis, ubi nunc

nunc assistit uultui Dei pro nobis. Pontifex autem futurorum bonorum, duobus modis appellatur. Futura enim bona quæ ipse nobis administravit, fuerunt uerba cælestia, natiuitas ipsius, baptisimus, passio, resurrectio, remissio peccatorum, perfectaque iustificatio: quæ idcirco futura bona appellantur, uel quia mysterijs præfigurata sunt: uel etiã, quia prædicta sunt in diuinis oraculis. Altiori autem intellectu, futura bona possumus accipere, gaudia patrie cælestis, quæ nobis per CHRISTVM ministrata sunt: Vnde & pontifex appellatur, eò quod pontem, id est, uiam iustitiæ ad patriam cælestem ascendendi nobis exhibebit. Alia translatio habet, CHRISTVS adueniens pontifex futurorũ: nisi enim aduenisset, nequaquam futura bona nobis ministrasset, neque assisteret uultui dei pro nobis. Notandum, quia non dixit simpliciter Apostolus, illum assistere, sed per tabernaculum: usus etiam comparatiuo gradu dicens: Amplius: & perfectius: Tabernaculum autem per quod assistit Deo patri, humanitas illius: quoniam nisi homo fieret, nequaquam Deo patri assistere posset. Tabernaculum ergo, corpus domini amplius est tabernaculo Moyse, tabernaculo quoque Salomonis: quia illa manibus carnalium hominum facta sunt: hoc uero intra uterum uirginis sine semine uiri, totius trinitatis opere effigiatum est: siue in hoc amplius & maius illis tabernaculis, quia diuinitas uerbi, quæ tora non potest comprehendi in tabernaculo manu factò, in illo homine plenissime requiescit: perfectius siue sanctius in hoc est illis tabernaculis, quia neutrum illorum sibi ministrantes sanctificare, perfectosque facere potest. Quod dixit, Non manu factum: exposuit ipse dicens: id est, non huius creationis, cuius nos sumus, quia nõ

fuit

fuit uirili semine concretum. Iste est lapis, quem uidit Daniël abscisum de monte sine manibus: hoc est, de populo Iudæorũ natum sine semine uiri, & coitu masculi. Neque per sanguinem hircorum aut uitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta. Nõ cum sanguine legalium animalium, à quo perfecte iustificatio nõ poterat dari: sed cum sanguine passionis suæ introiuit in patriam cælestem: quo sanguine omnes sunt redempti perfecte que iustificati, non temporali, sed æterna redemptione: de hac redemptione dicitur per Zachariam: Visitauit nos, & fecit redemptionem plebis suæ. Redemptio autem ad captiuos pertinet, & nos captiui eramus, captiuati à diabolo, in primo parente nostro. Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis uitule aspersus inquinatos sanctificat ad emendationem carnis, quanto magis sanguis CHRISTI, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruendum Deo uiuenti: Si sanguis animalium irrationabilium poterat carnem emundare, & sicut tunc temporis uidebatur, sanctificabatur, si quis immundus aspersus fuisset illo sanguine: multo magis sanguis Christi poterat mundare animam, & plenissime iustificare: sed ne quis putaret plenam iustificationem & emundationem prouenire asperione illius sanguinis legalis, subintulit Apostolus, carnis emundationem secundum legem per illum dari: quasi diceret, Sanctificatur quidem caro, & emundatur, propter legis præceptum: sed tamen anima non expiatur. Addidit quoque differentie causam, per quam demonstrauit illum sanguinem animalium nõ esse immaculatum, dicens de Christo: Qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo.

Spiritus

Spiritus sanctus qui repleuit illū hominem in utero uirginali, custodiuit eū, ut absq; peccato ab hoc mundo trāfiret, essetq; immaculatum sacrificiū, in odore suauitatis Deo patri. Emūdabit conscientia nostrā, id est, mentem nostrā: Ab operibus mortuis. Opera mortua sunt peccata quę animā occidunt: sicut enim anima uiuit uirtutibus, quę opera uitę appellantur: ita moritur uitijs et peccatis, simulq; trahitur ad mortē eterne perditionis. & benedixit, ab operibus mortuis: si quis em̄ in lege tāgebat mortuū, polluebatur, tamē asperione sanguinis postea mundabatur: similiter qui imitatus fuerit opus mortuę anime, inquinatus, tamē per fidē dominicę passionis mūdatur. Qui enim tetigerit picē, inquinabitur ab ea: hoc est, si per pœnitentiā & gratiam baptismatis quis fuerit ablutus ab operibus mortuis, si eadem iterū attigerit, cōtaminabitur. Sequitur: Ad seruiendū deo uiuēri. Hic apertissime ostēdit, quia opera mortua habētes, nō possunt seruire uero & uiuo deo: quia illa mortua sunt, & falsa: si enim qui mortuum, aut aliquid immundū tangebatur, non oportebat eum intrare in templum: quanto magis quis mortua opera habens, non poterit intrare in cœlum? Et idco noui testamēti mediator est, ut morte intercedeme. Siue interueniente. In redemptionem earum pręuocationum, quę erant sub priori testamēto, re promissionem accipiant, qui uocati sunt æternæ hereditatis. Vbi em̄ testamētum, mors necesse est intercedat. Seu interueniat. Testatoris. Testamētū enim in mortuis cōsummatum est alioquin. Id est, aliter. Nondum ualeat. Firmū est testamētū. Dū uiuit. Ille. Qui testatus est. Leges humanas hīc uidetur apostolus tāgere quę solent testamētū, quod alter alteri facit de hereditate sua firmū facere, quousq; testator ipsius testamēti morte interuenien-

niente discesserit: mortuo uerō illo testatore, q̄ testamētū fecit, omnino iam firmum manet. In hūc modum testamētū uitę eterne, quod à Christo accepimus, non aliter nobis firmū manere poterit, nisi ipse morte sua illud roborasset: Tantum em̄ erat peccatū nostrū, ut aliter nō potuissēmus redimi & saluari, nisi unigenitus dei filius, pro nobis moreretur: & quia ad illud consequendū, quod ipse promiserat, indigni eramus, ipse nobis morte sua mediator factus est, ut per suā mortem indebitā, illam quę nobis debebatur auferret. Et quia fortassis poterāt multi minus perfecti dubitare de promissionibus domini, maximē ex eo quod mortuus est, quasi infirmus, beatus apostolus exponit exēpla ex cōmuni consuetudine legum humanarū ostendens, quia non uiuentibus testatoribus, sed morientibus, firmantur testamēta, forritudinemq; accipiūt: quandiu em̄ uiuit testator, potest imutare sententiā suam: quapropter uolēs apostolus esse firmum testamētum quod Christus nobis dimisit, idem dicit, inquit: Christus noui testamēti mediator est, ut morte sua interueniente in redemptionem illarum pręuocationum, quę non poterāt auferri, & deleri in priori testamēto, deletę autē sunt per passionem, ut re promissionem æternæ hereditatis accipiant illi, qui uocati sunt æterna uocatione: nā non loquitur hīc de generali uocatione, de qua dominus ait: Multi uocati, sed pauci electi: sed de illa de qua idē egregius prædicator ait, loquēs de electis: Quos præsciuit, hos & prædestinauit: & quos prædestinauit, hos & uocauit: & quos uocauit, hos & iustificauit. Titulum autē æternę hereditatis ex parte in presenti seculo iā possidemus, nobis à domino datū euāgelium, uidelicet illius, q̄d obseruatores suos eternaliter

ter cum Deo facit uiuere: gratiam spiritus sancti, remissionem peccatorum, cognitionem suam, & pacem, quã nobis reliquit pergens ad passionem: Pacem (inquit) relinquo uobis. Istum quidem hæreditatis titulum quasi arrham in præfenti habemus, sed perfectius nobis supplebitur, cum erit deus omnia in omnibus, cum tradiderit Christus regnum Deo & patri, cum fuerimus perducti ad gaudia patriæ cœlestis, in qua futuri sunt electi sicut angeli Dei in cœlo uidentes Deum sicuti est. Et hæc erit perfecta hæreditas electorum, quam Christus in morte sua confirmauit. *Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Id est, confirmatum, & consecratum. Lecto enim omni mandato legis à Moysse uniuerso populo, accipiens sanguinem uitulorum, & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo ipsum quoque librum, & omnem populum asperfit. Omnia ista in figura agebantur: nam uitulus ille, qui plerumque sacerdos existens uitulum, hoc est, semetipsum obtulit Deo patri in ara crucis. Iste est uitulus, quem pater maeruit pro reuersione filij prodigi. Hircus quoque qui pro peccato offerebatur, eundem Christum significat, qui pro peccatoribus oblatus est: iuxta quod idem Apostolus aliàs ait: Eum qui non nouerat peccatum, Deus pater pro nobis peccatum fecit: hoc est, hostiam pro peccato: quod enim uetus testamentum sanguine respersum est ad confirmationem, similiter & populus, typicè significabatur sanguine passionis Christi nouum testamentum confirmandum, et populum credentem mundandum. Aqua autem, qua populus aspergebatur, aqua est baptismatis, qua fideles perfunduntur. Lana coccinea charitatem Christi, qua pro nobis passus est, & de qua alibi dicitur: Sic Deus*

dilexit

dilexit mundum, ut unigenitum suum daret pro mundo, Hyssopus herba humilis est, et in petra nascens, per quam humilitas designatur CHRISTI & fortitudo, qua interiora nostra purgantur: Nam huius herbae genere pulmonum uitia solent curari. Potest & per hyssopum pœnitentia intelligi, quæ fortiter peracta interiora uitia mentis purgat. Dicens: Hic sanguis testamenti quod mandauit ad uos Deus. Quasi diceret: hæc est confirmatio huius testamenti, quod mandauit ad uos Deus: iste sanguis præfigurabat illum sanguinem, qui de latere CHRISTI in cruce manauit: hoc sanguine CHRISTVS & nos asperfit, & testamentum suum confirmauit, sicut ipse dixit: Hic est sanguis noui testamenti, in remissionem peccatorum. Etiam tabernaculum & omnia uasa ministerij sanguine similiter asperfit. Tabernaculum illi intelligendi sunt, de quibus per prophetam Deus dicit: Inhabitabo illis, & inambulabo. & de quibus Apostolus alibi dicit: Templum Dei sanctum est, quod estis uos. Vasa uero diuersa, fideles sunt ecclesie diuersa officia habentes: Quidam etenim sunt uasa predicationis, sicut Paulus, de quo dominus ad Ananiam ait: Vas electionis est mihi iste. Quidam uero diuersos gradus, ac uaria officia habent, quæ idem egregius commemorans dicit: Alij darunt per spiritum sermo sapientie, alij sermo scientie, alij propheta, alij genera linguarum, alij gratia curationum, & alij atque alij diuersa dona habent, quæ singulis horum diuidit spiritus sanctus, prout uult. Tabernaculum ergo & omnia uasa illius sanguine asperguntur: quia uniuersalis ecclesia cum omnibus sibi ministrantibus sanguine passionis CHRISTI mundatur. Et omnia penè in sanguine mundantur, secundum legem: & sine sanguinis effusione non fit remissio. Quare dixit, Penè in sanguine

Oo

guine

guine mundantur omnia, secundum legē: & sine sanguinis effusione non sit remissio: quoniam in illis non erat perfecta mundatio, neque perfecta remissio: corpora enim, quantum ad legem pertinet, mundabatur aspersione, siue effusione sanguinis animalium, leuiatim peccata relaxabantur: sed in hoc, quia maiora crimina non tollebat, neque perfectum hominem reddebat, non erat perfecta mundatio: perfecta autem mundatio & remissio in sanguine CHRISTI consistit, quod pro nobis fusus est in remissionem peccatorum: sine cuius sanguinis effusione nemo redimitur. Neesse est ergo exemplaria quidem celestium his. Sacrificiis, & aspersioneibus. Mundari: Ipsa autem celestia melioribus hostiis mundantur quam istis. Sacrificia legalia, exemplaria, id est, figuram & similitudinem uocant: ista autem, quae modo in ueritate in ecclesia celebrantur, celestia appellat, id est, spiritalia: quoniam spiritualiter sunt agenda: siue celestia, eodem quod illos, qui in ueritate ea celebrant, ad celestia perducant. Exemplaria, inquit, celestia mysteriorum, ac rerum, quae in lege agebantur, in figuram istorum, quae modo in ecclesia complentur, neesse erat talibus sacrificiis typicis & aspersioneibus figuratiuis, quae uera praefigurabant, in lege uti. Ipsa autem celestia, id est, spiritalia, quae in ueritate modo in ecclesia celebrantur, melioribus hostiis mundantur istis legalibus: sanguine uidelicet passionis CHRISTI. Nam quia quae uera sacrificia, quibus perfecte possent homines mundari, nec inueniebantur, neesse fuit tandiu manere illa, quousque uera uenirent. Non enim in manufactis IESVS introiit, exemplaria uerorum: sed in ipsum caelum, ut appareat nunc uultui Dei pro nobis. Non introiit, inquit, IESVS in manufactis, subaudi, quae sunt exemplaria uerorum. Manufacta appellat sancta sanctorum, quae

primum

primum manibus Beselehel facta sunt in eremo, ac postea similiter manibus operatorum in templo Salomonis, in quae non introiit IESVS, sed in ipsum caelum, quod non est manibus hominum factum, sed effusione & uoluntate Dei uerbi extentum. Igitur illa fuerunt exemplaria & figura uerorum: quia ista uera sancta sanctorum praefigurabant, quae CHRISTVS semel intrauit. Introire autem IESVM dicimus secundum id, quod homo est: nam secundum quod Deus est, ubique est, & omnia implet, nec in manufacta hominum introiit, sed in ipsum caelum, iussione Dei creatum: nec hanc solam differentiam ostendit, sed etiam pontificem proximum factorem, ut appareat uultui Dei pro nobis: hoc est, ut seipsum exhibeat praesentis patris, nobisque illum propitium reddat. Unde Ioannes dicit: Aduocatum habemus apud patrem IESVM CHRISTVM: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Neque ut saepe offerat semetipsum: quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin oportebat eum saepe pati ab origine mundi. Non est CHRISTVS ad hoc ingressus in sancta sanctorum, ut saepe semetipsum offerat, quemadmodum pontifex Iudeorum ingrediebatur in sancta per singulos annos: neque cum sanguine alieno, sed cum suo: quoniam ipse, qui est sacerdos, & sacrificium, semel semetipsum obtulit in ara crucis: at uero resurgens iam non moritur: mors ei ultra non dominabitur: nec est neesse, ut amplius moriatur: quoniam ad salutem omnium creditum satis sufficit una passio eius. Alioquin: hoc est, si aliter esset, ut semel passus non prodesset, saepe pius oportebat eum crucifigi ab origine mundi: hoc est, quot fuerunt electi, et quot futuri sunt, pro singulis mori illum oporteret, si eos redimere uellet: sed

OO 2 noluit

noluit nisi tantum semel mori: quia una morte illius redemptio facta est. Nunc autem semel in consummatione seculorum. Hoc est, in fine seculorum, in nouissima etate. Ad desinitudinem peccati per hostiam suam apparuit. Hoc est, per corpus suum, quod fecit hostiam pro peccato. Semel (inquit) in finem seculorum ad hoc apparuit, ut per hostiam suam destrueret peccatum: merito tunc apparuit, quando multa erant: ut ostenderet diuitias gratie sue: si enim in principio fieret, fortassis nullus crederet, & hoc semel in consummatione peccatorum per proprium sanguinem non per alienum. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & CHRISTVS semel oblatum ad multorum exhaurienda peccata: secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem. Sicut hominibus statutum est ac decretum, ut non possint mori, nisi semel: postea autem accipiunt iudicium: hoc est, prout unusquisque gessit in corpore, siue bonum, siue malum: sic & CHRISTVS semel oblatum est a semetipso, ad multorum tollenda peccata: nec potest amplius mori: sed neque indigemus. Notandum autem, ad multorum tollenda peccata illum esse oblatum, & non omnium: quia non omnes credituri sunt. Tale quidem et ipse dominus a postolis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro uobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Quod autem sequitur, Secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem: tale est, ac si diceret: Primum quidem apparuit ille per hostiam suam: hoc est, per corpus mortale, quod fuit hostia pro peccato: secundo autem apparebit sine hostia pro peccato: quia non erit iam hostia pro peccato, sicut prius fuit: non enim poterit deinceps mori. Sicut enim unusquisque nostrum post mortem recipit iuxta opera sua, ita CHRISTVS de uicta morte, & ad pro-

regno

regno, secundo apparebit expectantibus se in salutem, ut iuste uindictam suos, qui iniuste passus est ab alienis. Melior est haec apparitio expectantibus se in salutem, quam communis uisio, de qua dicitur: Videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Hoc est ergo secundo apparere sine peccato: iam non uideri in similitudine carnis peccati: sed nec aliorum peccata portantem in corpore suo super lignum, sicut in primo ad uerum fecit: nec interuenire amplius pro peccatis, sed uindictam exercere in peccatores. ¶ Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indefinenter, nunquam potest credentes perfectos facere. Ordo uerborum est: Habens lex umbram futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, nunquam potest accedentes ad se perfectos facere eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indefinenter per singulos annos. Futura bona duobus modis intelligenda sunt: uidelicet uel sacramenta quae in ueritate in CHRISTO & in ecclesia completa sunt, quae futura erant, ut uenirent: uel etiam gaudia patriae caelestis. Vmbram autem uocat figuram, & similitudinem: imaginem autem pro ueritate ponit. Multifariam autem sacramenta CHRISTI & ecclesiae ostendebat, donec ueniret ipsa ueritas CHRISTVS, qui interiorum eiusdem figurae sensum data gratia spiritus sancti, ecclesiae suae patefaceret, simulque moriendo in creatura omnia illa sacramenta reuelaret. Nunquam autem potuit accedentes ad se perfecte mundare eisdem ipsis hostiis, quas semper offerebant ipsi sacerdotes per singulos annos, easdem ipsas hostias irrationabiles offerebant omnibus annis: arietes uidelicet, boues, hircos, turtures & columbas. Sequitur: Alioquin cessassent offerri: ideo quod mul-

CAP. X.

¶ 3 lam

lam haberem ultra conscientiam peccati cultores illius semel mundati: sed in ipsis commemoratio peccatorum per annos singulos fit. Alioquin: hoc est, si ab omnibus peccatis liberati essent, & cessassent offerri illarum hostiarum, eod quod nullam haberent ultra conscientiam: id est, memoriam, & recordationem peccatorum illorum, a quibus cultores illius semel mundati essent: sed quia hoc non potuit fieri, & nunquam potuerunt maiora & criminalia peccata illis sacrificijs mundari, fit per singulos annos commemoratio peccatorum in ipsis hostijs, uerbi gratia: Si obtulisset quis praesenti anno hostias pro peccato aut adulterij, aut sacrilegij, aut parricidij, necesse erat, ut omnibus annis id ageret: quoniam non poterat perfecte expiare ab illo piaculo: proinde accusatio peccatorum fuit, quod fiebat, non solutio. Accusatio infirmitatis, non uirtutis ostensio. In eo enim quod offerebatur, redargutio peccatorum: in eod quod semper offerebantur, redargutio infirmitatis eiusdem sacrificij. Propter quam causam imperauit semper offerri? Propter infirmitatem: quia non poterat perfecte mundare, ut & memoria, & redargutio peccatorum fieret. Quid ergo dicendum est? nunquid & sacerdotes nostri quotidie idem non agunt, dum non offerunt assidue sacrificium? Offerunt quidem, sed ad recordationem mortis eius: & quia nos quotidie peccamus, & quotidie indigemus mundari: quia ille non potest iam mori, dedit nobis hoc sacramentum corporis & sanguinis sui, ut sicut passio illius redemptio & absolutio fuit mundi, ita etiam ista oblatio redemptio & mundatio fit omnibus in uera fide offerentibus, bonamque intentionem habentibus. In hoc enim differt ab illo ueteri sacrificio saepius repetito istud nostrum, quod similiter repetitur: quia istud

istud est ueritas, illud figura: istud perfectum reddit hominem, illud minime: & istud non causa infirmitatis suae repetitur, quod non possit perfectam salutem conferre: sed in commemorationem passionis CHRISTI, sicut ipse dixit: Hoc facite (inquiens) in meam commemorationem. Et una est haec hostia, non multae, sicut ille erant. Quomodo una est, & non multae, cum a multis diuersis in locis diuersisque temporibus offeratur? Aptissime ergo animaduertendum est, quia diuinitas uerbi Dei, quae una est, & omnia replet, & tota ubique est, ipsa facit, ut non sint plura sacrificia, sed unum, licet a multis offeratur: & sit unum corpus CHRISTI cum illo, quod suscepit in utero uirginali, non multa corpora: nec nunc quidem aliud magnum, aliud minus, aliud hodie, aliud cras offeramus, sed semper id ipsum aequam magnitudinem habens: proinde unum est hoc sacrificium CHRISTI, non diuersa, sicut illorum erant. Nam si aliter esset, quoniam multis in locis offeratur, multi essent CHRISTI: quod absit. Unus ergo ubique est, & hic plenus existens, & illic plenum unum corpus ubique habens. Et sicut qui ubique offertur, unum corpus est, non multa corpora: ita etiam & unum sacrificium. Sequitur: Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Quae ratio esse poterat, ut rationalis homo sanguine irrationalis animalis mundaretur? quapropter leuiora peccata purgabatur, corpusque mundabatur, quantum ad legem pertinet: tamen impossibile erat criminalia & grauiora peccata illis sacrificijs mundari: unde ne minem ad perfectum adduxit lex. Ideo ingrediens mundum dixit: Hostiam & oblationem nolui: corpus autem aptasti mihi. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce uenio, in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deum uoluntatem

tatem tuam. Anteriores hostiæ ostenduntur his uerbis inutiles esse ad integram perfectamq; mundationem, & forma magis fuisse, nec esse acceptabiles Deo: quoniam ab initio non placuerunt ei: non enim putandum, quod omnipotens Deus nidore carnalium, & concrematione animalium unquam delectatus fuerit: licet legatur odoratus esse odore suauitatis, sed fide & desiderio offerentis: Vnde per Hieremiam dicit: Holocaustomata uestra non sunt accepta mihi: & uictimæ uestræ non placuerunt mihi. Et per Esaiam: Non offeratis (inquit) ultra sacrificiū: incensum abominatio est mihi: qui mactat bouem, quasi qui ex cerebret canem. Sed questio hinc potest oriri non modica, Quare imperauerit, ut offerri debuissent, si illi non placuerūt, nec uolūtatis illius fuit. Quæ gemina solutione potest solui. Considerans omnipotens deus animos Iudæorum pronos ad colenda idola, & ritū gentium imitandum, imperauit eis multa sacrificia offerre: ne ociosi sine sacrificijs sedentes, in cultum Deorū alienorū, dū uidissent alios offerre, inciderēt: maluitq; sibi offerri à se creata, q̄ idolis, dæmoniorumq; portētis: imposuitq; illis seruitutē, non iustificationem, quia non est eius uoluntas talia offerri. Tali modo & egregius predicator, utpote creatorē creatura sequens, suis indictis peregit, dicens: Volo omnes homines esse sicut meipsum, id est, castos, continentēsq;. Et iterum: Volo, inquit, iuuenes nubere, filios procreare, propter fornicationem, & adulterium. Ecce duas uoluntates constituit: sed tamen non sunt eius ambę. Primum dicens, Volo omnes homines esse in continentia, sicut meipsum: uolūtatem suā ex presit. Secundo uerò, Volo iuuenes nubere: in dulgentiæ causa taliter locutus est, ppter fragilitatē carnis.

carnis. Similiter non erat uoluntas omnipotentis Dei talia sacrificia offerri: sed propter illorum infirmitatem præcepit. Vnde superius dixit, Quia non solum non uoluit, sed nec desiderauit. Potest & ita solui: Vt quia futurum erat uerum sacrificium CHRISTUS in ecclesia, præcepit tyrum & figuratiua sacrificia præcedere: & re uera ita necesse erat, ut sicut uerbis prænunciabatur, ita etiam & mysterijs præsignaretur, quatenus à figuratijs transirent ad ueritatem. Sed quia illi non placuerunt illa sacrificia, aduenit iterum, de quo Apostolus ait: Ideo, inquit, quia impossibile erat sanguine hircorum auferri peccata: & quia non placebant Deo talia sacrificia, ingrediens mundum, non dubium quin CHRISTVS dicit: Ingressio autem ista nihil est aliud, nisi missio eius, apparitio eius uidelicet humanitatis. Quando enim qui ubiq; præsens erat, sed tamen inuisibilis, factus postea homo uisibilis, mundo apparuit: quodammodo ubi erat, illuc ingressus est. Et quid dicit Deo patri? Hostiam, inquit, & oblationem noluit: corpus autem a prasti (siue perfecisti) mihi: illud tibi offeram sacrificium acceptum. Holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce uenio per incarnationis mysteriū, ut meo sacrificio redimam genus humanum. Holocaustum dicebatur sacrificium, quod totum cremabatur in altari, quasi totum incensum: nam ἅλον, holon, dicitur totum, καυσόν, caustum uerò incensum: sicut holouitreum totum uitreum. Sed si holocaustomata pro peccato non ei placebant: quæri potest, quomodo mundabantur? Ad quod respondendum est, quia fide, & poenitentia digna mundabantur, sicut mundatus est Dauid à peccato adulterij, atque homicidij.

perfecta autem mundatio in **CHRIST** i aduentu data est. In capite libri scriptum est de me, ut faciam Deum uoluntatem tuam. De huius libri capite diuersa doctoribus disputantur. Quidam enim intelligunt hic initium Genesis, ubi scriptum est: In principio: id est, in filio: fecit Deus cælum & terram. Quidam primum psalmum, quem quidam referunt ad **CHRISTVM**: quidam ad quemlibet electum, in quo dicitur: In lege domini uoluntas eius. Sed quia in his nihil de morte **CHRISTI** præfiguratur, de qua Apostolus sermonem per totum hunc locum habet: melius uidetur intelligi de initio libri Leuitici dictum: qui liber cum totus de sacrificijs, & hostijs contineatur, primum sacrificium de uitulo præcepit offerri, dicens: Si quis ex uobis hostiam offert Deo de pecoribus, masculum immaculatum offerat: hoc est, uitulum de bubus, siue de armento. Vitulus iste de bubus assumptus, atq; in sacrificium oblatus, est **CHRISTVS**, de genere patriarcharum ortus, ac pro salute generis humani immolatus: uoluntas enim Dei patris fuit, ut filius sua passione genus humanum redimeret: unde ipse filius appropinquans passioni dicit: Sed ut cognoscat mundus, quia diligo patrem. Et: Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc: id est, eamus ad passionem. Superius dicens, quia hostias, & oblationes, & holocausta pro peccato noluit, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce uenio, ut faciam Deum uoluntatem tuam. Aufferit primum. Subaudi, testamentum, dum eius oblationes respuit. Ut sequens statuatur. Scilicet testamentum: id est, stare & permanere faciat. In qua uoluntate Dei patris, quam filius adimpleuit. Sanctificati sumus. In baptisate. Per oblationem corporis **IESV CHRISTI** semel,

semel. Quod dicit, semel, tale est, ac si diceret, Sanctificati sumus in baptisate per passionem, quam **CHRISTVS** celebrauit semel. Et omnis quidem sacerdos legis præstò est. Altari. Quotidie ministrans, & eandem offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata. Subaudi criminalia, atq; capitalia. Hic autem. Haud dubium quin **CHRISTVS**. Vnam pro peccatis offerens hostiam in semper: nunc sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedem eius. Ministrare, siue offerre, signum ministracionis est, per quod intelligitur humilitas **CHRISTI**. Ara uero signum est iudicantis, & dominantis, ut ei ministraretur, per quod ostenditur exaltatio & gloria **CHRISTI**, qui humilis apparuit: nunc autem exaltatus super omnem creaturam, habitat in plenitudine maiestatis expectans, & considerans tempus de reliquo quando iudicet. Et cuius rei causa fiat ista dilatio exponit, dicens: Ut ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Inimici eius sunt Iudæi, hæretici, & falsi Christiani, omnesq; infideles, qui subiiciendi sunt potestati illius. Hic & necessaria subiectio potest intelligi, quæ pertinet ad reprobos in nequitia permanentes: & uoluntaria, quæ pertinet ad electos, qui deserentes uiam nequitiae sponte subdunt se **CHRISTO**. Illi sacerdotes Iudæorum multas quoti die offerendo hostias, non potuerunt auferre peccata: **CHRISTVS** autem semel semetipsum offerens, abstulit peccata mundi: sedet nunc in gloria Dei patris. Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos. Comestatur autem nobis spiritus sanctus: postquam etenim dixit: Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in membris eorum super scribam eas: & peccatorum, & iniquitatum

iniquitatum eorum non recordabor amplius. Contestatur, inquit, nos & spiritus sanctus: id est, testimonio suo uerba nostra confirmat, non solum per psalmistam, sed etiam per prophetam, quia illæ hostiæ iam non sunt offerendæ. In sequentibus uerbis defectus est sententiæ satis necessarius: quæ propter dicitur ita: Postquam enim dixit omnipotens Deus per prophetam Hieremiam: Hoc autem est testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam illas: statim subintulit, Et peccatum eorum non memorabor amplius: ostendens iam non fore deinceps necessarias hostias figuratiuas: quod etiam Apostolus manifestat, dum subdit. Vbi autem horum. Peccatorum. Remissio: iam non est. Necessaria. Oblatio pro peccato. Nam postquam hoc testamentum adimpletum est, quod Deus per prophetam promittebat, statim illæ hostiæ finem acceperunt: quia ueniente ueritate, umbra discessit. Notandum ergo, quia ubi recordatio peccatorum non est, quæ in baptisate per fidem dominicæ passionis dimittitur, iam non est necessaria oblatio legis pro peccato. Habemus itaq; frates fiduciam in introitu sanctorum in sanguine CHRISTI, quam initiauit nobis uiam nouam & uiuentem per uelamen: id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei. Haftenus ostendit pontificis, & hostiarum, tabernaculi quoq; & testamenti, atque repromissionis distantiam, multaq; differentia: nunc inuitando hortatur ad ea, quæ per CHRISTVM in ueritate nobis aduenerunt, dans autoritatem de magno pontifice & dicens: Propterea, inquit, habemus plus fiduciæ per sanguinem CHRISTI mundati, quam illi qui carnaliter hostias

stias offerebant: quia hostia nostra uera & rationalis est. Intantum enim maiorem fiduciam habemus in ingressu cælorum per sanguinem CHRISTI: in quantum magis cohæredes effecti sumus. Nullus ad dona spiritus sancti peruenire ualebit, nisi per fidem, siue fiduciam, id est, per uiam nouam & uiuentem, quam initiauit nobis CHRISTVS: hoc est, initium utendi dedit: uiam uerò nouam dicit fidem, quæ per CHRISTVM data, siue exemplum humilitatis, per quod ipse perrexit, humilians semetipsum usque ad mortem: Possumus & nouam uiam accipere aditum patriæ cælestis nobis per CHRISTVM referatum: qui idcirco uia noua appellatur, quoniam nulli antè ingressibilis fuit. Dicendo autem, Nouam, conatur ostendere, cuncta maiora noua habere, siquidem nunc aperta est nobis uia fidei, per quam plenissimam iustificationem accipimus, & apertæ sunt nobis portæ cæli, quod nemini antea concedebatur. Viuentem quoq; eam appellauit: hoc est, semper manentem & semper patentem: quoniam & fides recta æternaliter manebit & porta cæli semper patebit. Initiauit autem hanc uiam nobis CHRISTVS: id est, dedicauit, & confirmauit, seu dedit per uelamē: id est, carnem suam. Idemq; primò aperuit illam uiam, ascendendo ad patriam cælestem, & ipse primò initium nobis dedit utendi. Caro autem dominica non incongruè nomine uelaminis designatur: quia sicut uelum celabat arcam, & ea, quæ ultra erant: ita ultra illam diuinitas uerbi latebat. Et sicut per uelamen perueniebatur ad interiora: ita per humanitatem peruenitur ad diuinitatis cognitionem. Sacerdos autem magnus super domum Dei CHRISTVS intelligitur, qui est a Deo patre

patre constitutus super ecclesiam: iuxta quod ipse dicit: Ego autem constitutus sum rex ab eo. Sequitur: Accedamus cum uero corde, & in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala: & abluti corpus aqua munda. Ex superioribus ista pendent, ubi dicit Apostolus: Habentes itaq; fratres fiduciam in ingressu sanctorum per sanguinem CHRISTI, accedamus ad Deum cum uero corde. Quid est in uero corde accedere ad CHRISTUM? Exposuit subiungens: In plenitudine fidei, ut credamus resurrectionem generalem futuram: quasi diceret: Iam quia fiduciam habemus ingredi patriam cœlestem, non debemus hæsitare, quod quorundam sit resurrectio, quorundam uero non: sed uera fide debemus credere, omnes homines resurrecturos, quosdam ad gloriam, quosdam uero ad pœnam. Nam si quis de hoc hæsitat, non habet ueram, plenamq; fidem. Potest & aliter intelligi: Plena fides est, quæ concipitur corde, confitetur ore, & operibus bonis exornatur. Hac fide accedendum est ad dominum, quicumque uolunt introitum patriæ cœlestis referari. Necessè est ergo, ut sint corda aspersi: id est, mundati per corda à conscientia mala, à peccatis, à uoluntate mala, siue munda corda habentes: simulq; ostendit, quia non fides sola, sed etiam uita cum uirtutibus queritur: quoniam fides sine operibus mortua est. Iudæi corpora mundabant, non conscientiam. Et abluti, inquit, corpus, siue ablutum corpus habentes: aqua munda: hoc est, aqua baptismatis. Idcirco autem dicit corpus aqua baptismatis abluendum: quia dum corpus abluatur aqua, spiritu sancto sanctificatur anima. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est, qui re promissit. Confessionem spei inde-

inde-

indeclinabiliter tenemus, si non desperamus de patria cœlesti, de omnibus, quæ nobis promissit dominus: uel si firmiter ea obseruamus, quæ professi sumus in baptisate. Sicut enim fidelis & uerus remunerator est CHRISTVS in promissionibus: ita fideles uult nos esse in promissis nostris, quæ uouimus tempore baptismatis, diabolo contradicere, CHRISTO quoque seruire. Et consideremus inuicem in prouocationem charitatis, & honorum operum. Hoc est, consideremus diligenter inter nos, & quemcunque uiderimus maiorem charitatem habere, operibusq; melioribus intentum, prouocemur illius exemplo, quatenus eum summo opere imitemur: in eum intendamus, ut diligamur: ex dilectione quippe bona opera procedunt. Quapropter bonum est magnum dilectionis, nihilq; est bonum, quod non per charitatem fit: quoniam plenitudo legis est dilectio. Non deseremus collectionem nostram. Id est, congregationem fidelium. Sicut est consuetudinis quibusdam: sed consolames. Subaudi, nos inuicem. In hoc loco non solum admonuit, sed etiam culpauit, & terruit unitatem charitatis scindentes: erant enim multi, qui conturbabant congregationem fidelium, quasi non possent habitare inter illos causa suæ sanctitatis, & deserebant collectionem illorum, habitantes soli, ut Deo liberius uiderentur uacare. Isti tales superbia distenti despiciebant cæteros, & scindebant charitatem: quos Apostolus utrunq; & admonet & terret, hortans, ne deserant societatem fidelium, sed potius consolari simpliciores optent & suo exemplo confortari: tantum enim ualeat societas fidelium, ut ubi duo uel tres cōgregati fuerint in nomine saluatoris, ipse sit in medio eorum. Sequitur:

tur: Et tanto magis. Sectamini charitatem, uosq; inuicem consolamini. Quanto uideritis appropinquare diem. Iudicij, in quo singulorum merita examinabuntur. Vel extremum diem uitæ nostræ: dicit enim alio loco: Nihil solliciti sitis, dominus enim propè est. Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam ueritatis. Id est, post notitiam ueræ fidei, gratiæq; baptismatis. Iam non relinquatur pro peccatis hostia. Sponte peccantibus nobis, & deliberatè, postquam accepimus agnitionem ueræ fidei, & postquam mundati sumus in baptisinate, non reseruatur ultra nobis hostia pro peccato, quæ pro nobis offeratur, sicut in ueteri testamento donatum est, hostias sæpius offerre pro peccato. Neq; enim CHRISTVS, qui est hostia nostra, iterum immolandum est pro peccatis nostris: hoc enim semel factum est, & secundò opus non est: sed magis opus est post acceptam gratiam permanere in fide recta, & munditia bonorum operum. Mundatus es in baptisinate: liber es à criminibus, omnibusq; peccatis: factus es filius Dei: Si ad primū reuersus fueris, grauissimum te expectabit iudicium sequens, nisi per dignam pœnitentiam reuocatus fueris. His autem uerbis non pœnitentiam excludit: neq; propitiacionem, quæ fit per pœnitentiam: neq; repellit & deijcit per desperationem delinquentium: sed secundum excludit lauacrum baptismi: Nō enim ita est inimicus salutis nostræ, ut diceret, non esse ultra pœnitentiam, neq; peccatorum remissionem: sed hostia, inquit, ultra non est: hoc est, crux ultra nō est, ut iterum CHRISTVS crucifigatur, iterumq; nos baptizemur. Nam sicut CHRISTVS semel mortuus est, & iam non moritur: ita & nos semel baptizati instar mortis eius, & sepulturæ, sicut Apostolus aliàs dicit, Consepulsi cū illo

illo per baptismum in morte: iam non possumus rebaptizari. Quanto magis ubi plures fuerunt, maior erit gratia eius in illis? Terribilis autem quedam expectatio iudicij, et ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Æmulatio aliquando pro imitatione ponitur: aliquando pro inuidia: hic autem pro consumptione & uindicta accipitur. Terret ergo Apostolus omnes, ut metuant post baptismi lauacrum ad uitia relabi: quia non possunt rebaptizari. Terret etiam, ut si peccauerint, pœnitentiam statim studeant agere dignam: quoniam quicumq; pœnitentiæ medicamentum neglexerit, uindicta, & consumptio ignis æterni deuorabit eum. Quapropter unusquisq; ad pœnitentiæ, dum tempus habet, medicamenta confugiat, ne igni tradatur æterno. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus uel tribus testibus. Scilicet conuictus. Moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamini pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ communiam fecerit. Moysi dicitur esse lex ideo, quia per Moysen data est à domino: sicut & nos soliti sumus dicere in oratione dominica ad dominum: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie: non quod noster antea fuerit: sed cum ab illo datur, noster efficitur. Incutit autem Apostolus terrorem Christianis, sumens comparationem à lege Moysi, quam si quis transgressus fuisset, irritam eam, & inanem faciens, duobus uel tribus testibus conuictus, sine ulla miseratione, & uenia, à iudicibus diiudicatus confestim occidebatur. Dicit ergo: Si ille qui legem, quæ per feruum data est, transgressus fuerit, sine ulla miseratione occidebatur: quanto magis maiora supplicia sustinebit, qui filium Dei conculcauerit? Vtiq; quanto

maior est CHRISTVS Moyses, & gratia euangelij a filio data, quam lex per seruum data, & administrata: tanto maiora & deteriora merebitur supplicia, qui conculcauerit CHRISTVM. Sed quomodo possumus illum conculcare, qui in dextera Dei patris sedet, cleuatus super omnes caelos? Dum praecpta illius pro nihilo ducimus, dedignantur ea implere: tunc utiq; eum conculcamus. Sicut enim ea quae conculcamus, pro nihilo ducimus, et nullius honoris: sic & qui liberè peccant absq; timore, & absq; poenitentia, CHRISTVM conculcant, siue contemnunt, atque despiciunt: eum iudicem futurum minime formidant. Vel certè CHRISTVM conculcat, quicumq; corpus illius indigne percipit. Siue (ut tertio modo dicamus) CHRISTVM conculcat, qui malè uiuendo de tabernaculo cordis sui eum expellit, qui dixit: Inhabitabo in illis & inambulabo. Sanguinem quoq; testamenti pollutum ducit: siue, ut in Graeco habetur, communem, uel immundum, qui sanguinem passionis CHRISTI pro nihilo ducit, quo testamentum nouum confirmatum est: & quo etiam ipse sanctificatur à tempore passionis. Alio nihilominus modo sanguinem testamenti pollutum ducere, est mysterium sanguinis CHRISTI indigne percipere, nullamq; differentiam inter illū, ac reliquos facere: cum in illo sanctificatus sit tempore baptismi, & possit etiam quotidie sanctificari, si dignè perceperit eum. de talibus dicit Apostolus: Qui manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans, siue discernens corpus & sanguinem domini à reliquis cibis & potibus. Spiritui quoque gratiae, id est, spiritui sancto, contumeliam facit, qui de tabernaculo cordis sui malè uiuendo illum eiecit. Vel qui non credit,

credit, quod per illum in ecclesia fit remissio peccatorum: Vel certè qui blasphemat illum, opera eius denegando, & diabolo tribuendo. Vnde dominus dicit: Qui blasphemauerit in spiritu sancto, non remittetur illi neq; hinc, neq; in futuro. Qui idcirco spiritus gratiae uocatur: uel quia per illū gratis nobis dimittuntur peccata: uel certè quia illo distribuente, dimittuntur gratiae donorum spirituum fidelibus, quas Apostolus commemorat dicens: Et alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae: alij sermo scientiae, & cetera, usq; dum concludit dicens: Haec omnia operatur unus, atq; idem spiritus: diuidens singulis prout uult. Scimus enim qui dixit, *Mihi uindictam, ego reddam.* Loquitur Deus omnipotens per prophetam. *Mihi iniuriam & contumeliam facienti, uindictam reddam: & ego retribuam eis iuxta quod merentur.* Et iterum, *Quia iudicabit dominus populum suum.* De iniuriam hoc dictum est, *Ego retribuam eis, qui malè faciunt: non de his qui malè patiuntur.* De his uidelicet, qui negligenter uiuunt, & per poenitentiam se purgare nolunt: sed cum malè faciant, securè ad mensam dominicam accedunt. Populum autem, quem dominus iudicare dicitur, dupliciter possumus intellegere: & ad electum scilicet populum referre: & ad reprobum. Iudicabit enim dominus populum suū: hoc est, separabit plebem suam: & discernet bonos à malis: fideles ab infidelibus. Quod si ad reprobos relatum fuerit, iudicare, pro damnare accipiendum erit. Populus autem domini appellatur, non per gratiam, sed per creationem. *Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis.* Incidit in manus domini, qui iudicium hominis contremiscens, iudicium omnipotentis Dei parui pendit. Incidit quoq; in manus, id est,

in potestatem, & iudicium omnipotentis Dei, quisquis post peccatum contemnit pœnitentiam agere, Quicumq; ergo peccator est, si nō pœnituerit de peccatis suis, incidet in horrendum & ualde extimendum iudicium omnipotentis Dei, qui reddet unicuique secundū opera sua. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum. Optimi medicorum cum uulnus secauerint, & per incisionem augmentum doloris fecerint, solatium, & remedium illi loco adhibent, ubi dolor inest, & perturbatam refouent animam. Postquā autem reuocauerint illum, alteram non dant iam sectionem, quin etiam illa, quæ facta sunt, medicamentibus mitioribus, & ualentibus amplitudinem mitigare, & dolores confouent. Sic & Apostolus isto in loco more illorū agit. Postquā enim concussit animas eorum, & compunxit mentione gehennæ, affirmans omnibus modis perituros, qui gratiæ Dei iniuriam faciunt aliquando: & hoc ex lege Moysi, alijsq; testimonijs edocens, ac dicens metuendum esse incidere in manus Dei uiuentis: protinus, ne multo timore in desperationem ruerent, consolatur eos per laudem, blandimenta, & orationes, reducens eis ad memoriā præterita illorum bona opera: Rememoramini, inquit, pristinos dies, in quibus illuminati per fidem, & confortati per gratiam diuinam, magnum certamen sustinistis passionum: ac si diceret: Quando introducti estis ad fidem, quando in initio fidei eratis, tantam fortitudinem demonstrastis, ut magnum certamen passionū sustineretis pro CHRISTI nomine à contribulibus uestris. Iudei enim credentes quidam expoliati sunt à non credentibus: quidam uerò non. Illi uerò, qui nō fuerunt expoliati, subministrabant

bant alijs de facultatibus suis: quapropter cum hoc agnouissent infideles, multa mala intulere utriusq; unde non dicit Apostolus simpliciter certamen sustinuisse eos: sed addidit, magnum: nec dicit, tentationes: sed passiones. Et in altero quidem opprobrijs & tribulationibus spectaculum facti. Estis. In altero autē socij taliter conuersantium effecti. Ex parte quidē, inquit, opprobrijs, id est, contumelijs, & irrisionibus, tribulationibus spectaculum facti estis: hoc est, publicè & in conspectu multorum irrisi. Ex parte autē altera effecti estis socij in compassione taliter conuersantium: apostolorū uidelicet, & eorum qui sunt expoliati proprijs facultatibus, & uerberibus afflicti, atq; in carcerē reuulsi. Duobus modis ostendit eos bene laborasse: scilicet, uel quia et publicè cōtumelijs et tribulationibus sunt diuersis afflicti: quod genus humanum grauius sustinet in conspectu plurimorum aliquid inhonestū aut uerbis, aut factis pati: seu etiam, quia positus in carceribus compatiebatur, uictumq; ac uestimentū, prout poterant, subministrabant: unde facti erant eorum socij: quoniam mercedem & retributionem, quam percipit prædicator ueritatis pro CHRISTI nomine positus in carcere, alijsq; tormentis afflictus, eandem recepturus est ille, qui ei subsidium præbet, ne deficiat in tribulationibus, sicut ipsa ueritas promittit, dicens: Qui recipit prophetā in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Notandumq; quia non dixit simpliciter, Tribulationibus afflictos: sed etiam argumentum fecit, dicens: Spectaculum facti estis. Cum enim secretè exprobratur, facilius tolerare uidetur. Quod uerò illi ea exhibuerint, quæ enume rauimus apertius iam ostendit, dum sequitur: Nam & iunctis compassi estis: & rapinam bonorum uestrorum cum gau

dio suscepistis. Mirabiliter laudat eos in fide: quoniam si fidem non haberent meliora se recepturos pro hac substantia subtracta, non cum gaudio suscepissent rapinam eius. Quamdiu enim permillum est eis, cōpassi sunt alijs expoliatis atq; in carcere positus. Expoliati uerò cum gaudio susceperunt rapinam, & damnum sibi illatum, credentes se meliora recepturos: unde subdit: *Cognoscetes uos habere meliorem & manentem substantiam.* Quasi diceret: Videntes diuitius spiritalis uobis pro istis temporalibus futuras, sustinuitis cum gaudio rapinam bonorum temporalium. Hoc autem totum fuit apostolicum opus, & dignum fortibus animabus, ut flagellis gauderent. Sicut in Actibus apostolorum dicitur: Euntes autem a conspectu consilij, ibant gaudentes, quoniam digni habitus sunt pro nomine IESU contumeliam pati. Et ut demonstraret istam temporalem substantiam non esse semper mansuram, ideo dixit illos meliorem habere substantiam, & manentem: prout diceret, firmam, & substantialem, atque perpetuam, quæ perire non possit, sicut ista terrena perit. Nolite itaq; amittere confidentiam uestram, quæ magnam habet remunerationem. Id est, Nolite deficere in tribulationibus: quia magna est remuneratio. Apparet autem quia in magna confidentia erant ad Deum: quam ne amitterent, instantissime hortatur. Facilius enim integra conseruantur, quam amissa recuperantur: qua propter quod tenetur, & formidinem habet, necesse est, ut fortitudinem habeat. Nihil, inquit, uobis necessarium est, nisi ut stetis firmiter in fide uestra, & permaneat in fortitudine uestra, quæ magnam habet remunerationem apud Deum. *Patientia enim uobis necessaria est: ut uoluntatem Dei faciemes, promissionem reportetis.* O quant

ta ma-

ta magnitudo hortationis, & consolationis. Velut si quis ad atletam, & certatorem hoc diceret: Qui cunctos superasset, nullumq; relictum haberet, & qui sibi decertare posset. Verbi gratia: dum ille diceret: Jam quia superavi omnes, nullusq; est qui mecum decertet, da mihi coronam: poterat illi quilibet dicere: Sustine parumper, usque dum ueniat arbiter, aut etiam rex, qui tibi brauium referat pro uictoria tua. Quod si ille athleta impatienter ferret non tolerans sitim aquæ & aestuationis, dicens: Aut dare quod mereor, aut recedam. Diceretur illi, Patienter sustine hanc morulam, in proximo est, ut ueniat imperator, qui tibi reddet premium: tristatur quidem, sed multo amplius si publice, & in conspectu multorum: Genus enim humanum sicut ualde delectatur laude publica: ita facile captiuatur opprobrijs aperte sibi illatis. Isto modo hortatur eos Apostolus, ne deficerent, sed patienter expectarent domini aduentum: Patientia, inquit, uobis necessaria est: Hoc est, uerum opus habetis, uidelicet ut perseueretis in agone, donec recipiatis coronam condignam labori uestro. Non enim qui cœperit, coronabitur: sed qui perseuerauerit in certamine usq; in finem, hic saluus erit. In patientia (inquit dominus) possidebitis animas uestras. Reportetis, dixit, promissionem, id est, accipietis gloriam sempiternæ beatitudinis. Adhuc enim aliquamulum modicum, qui uenit us est, ueniet, & non tardabit. Haud dubium quin CHRISTVM significet: consolatur eos tanquam parum sit temporis, usque dum uenit: non modica enim consolatio est laboris, citò sperare iudicem, & remunerationem constantis certaminisq; remuneratorem. *Iustus autem meus ex fide uiuit.* Quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.

Pp 4 Hoc

Hoc propheticum testimonium intulit Apostolus ad exhortationem fidei, in acquisitionem animæ. Sicut uita corporis anima, ita uita animæ fides est: que uidelicet concipitur corde, cõfiteatur ore, exornatur opere: quoniam fides sine operibus mortua est, à qua fide si quis se subtraxerit, nõ placebit uoluntati Dei. Non enim est putandum, quòd Deus pater, aut spiritus sanctus, aut filius etiã in natura diuinitatis habeat animam: sed more humano loquens diuina scriptura, nobis consulendo uoluntatem illius, animæ uocabulo exprimit. Considerandum autem, quia sicut displicebit qui hæsitauerit, ita placebit Deo, qui crediderit, uiuens in fide sua recta: Laborastis, inquit, in certamine, expectate eam spem, nolite hic quærere, quæ speratis: quia iustus ex fide uiuit. Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem: sed fidei in acquisitionem animæ. Non sumus, inquit, ego & uos filij eorum paganorum atq; gentilium, qui se subtrahunt à uita fidei & luce sempiterna ad perditionem animarum suarum: sed sumus filij patriarcharum, qui fide probati, & in fide perfecti fuerant, ut acquirerent sibi suas animas ad salutem, & insuper aliorum suo exemplo.

CAP. XI. ¶ Est autem fides sperandarum substantiarum, argumentum non apparentium. Ordo uerborum est, Fides est substantia sperandarum rerum, argumentum uidelicet rerum non apparentium. Fides est ea credere, quæ non uidentur: & dum ea credimus in ueritate aut fuisse, aut esse, aut futura esse, quæ non uidimus, ipsa fides facit ea subsistere in corde nostro, quasi oculis corporeis. In rebus autem quæ uidentur, neque credulitas dici potest, neque incredulitas: sed potius agnitio dicenda est. At uerò fides est ita animum firmum esse de his, quæ non uidentur

dentur, sicut de his quæ iam uidentur, & dum hoc fit, fides facit ea subsistere in nobis credendo: uerbi gratia, ut ex multis saltem paucis utamur exemplis: Resurrectio generalis necdum facta est: & cum necdum sit in substantia, spes facit eam subsistere in anima nostra, quasi præ oculis illam habeamus. Hoc est, quod dixi, substantiam esse fidem illarum rerum, quæ sperantur, necdumq; uidentur: & si argumentum est eadem fides rerum, quæ necdum apparent, quid est, quòd eam iam uolunt uidere? Arguere dicebant anti qui ostendere: à quo uenit argumentum, quasi ostensio, & præmonstratio futurarum rerum, & illarum, quæ non uidentur. Est autem propriè argumentum oratio, quæ rei dubiæ fidem facit. Profectò ergo liquet, quia fides illarum rerum argumentum est, quæ apparere non possunt: quæ enim apparent, iam fidem non habent, sicut superius diximus, sed agnitionem. Dum ergo uidit Thomas, dum palpauit, cur ei dicitur, Quia uidisti me, credidisti? Sed aliud uidit, aliud credidit. A mortali enim homine diuinitas uideri non potest. Videndo ergo credidit, qui considerando hominem uerum Deum, quem uidere non poterat, exclamauit. In hac enim. Subaudi, fide. Testimonium. Iustitiæ. Consecuti sunt senes. Senes hinc debemus intelligere patres ueteris testamèti: patriarchas uidelicet, prophetas, aliosq; iustos, qui in fide, qua crediderunt Deo, eiusq; promissionibus, testimonium laudis, atque iustitiæ promeruerunt. Unde Abraham quia credidit Deo, reputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei appellatus est. Hæc autem fides ita est accipienda, ut credatur in corde, confiteatur ore, & ornentur operibus: Ille enim uerè credit, qui exercet operando, quod credit: quo contrà de his qui fidem nomine te-

nus retinent, Paulus dicit: Confitentur se nosse Deū factis autem negant. Fide intelligimus aptata esse secula uerbo Dei: ut ex inuisibilibus uisibilia fierem. Quia animæ Hebræorum debiles adhuc erant, & à fide quiddam initium sumpserant: ex passionibus autem tribulationum pusillanimes efficiebantur, minusque patienter mala sibi irrogata ferebāt: hortatus est eos Apostolus primò ex seipsis, dicens: Rememoramini pristinos dies: deinde ex scriptura diuina dicere: Quia iustus ex fide uiuit: deinde uerò ex rationibus, ostendens fidem esse substantiam rerum non apparentium: Nunc autem ex progenitoribus incipit loqui, mirabiliter eos ponens in exemplum: quia sicut illi omnes per fidem saluati sunt, ita & nos omnes per fidem saluamur: Cùm enim inuenit anima in eisdem passionibus socium, requiescit, & respirat: ac in fide & tribulationibus qualibuscunq; solet accidere. Valde enim fragile est genus humanum, nimiumq; hæsitans in cogitatione: qua propter necessaria est consolatio ex præcedentiū fide & patientia. Apostolus ergo ex patribus quidem eos hortatur: sed primùm ex communi initio, dicens: Manifestum est, inquit, quia non exstantibus, quæ sunt, Deus effecit, sed ex inuisibilibus uisibilia, ex non existentibus existentia. Ratiocinando ergo hoc inuenire nō possumus, quo modo fecerit ex nihilo omnia: uel ex inuisibilibus uisibilia: quia non eramus, quando facta sunt. Vnde ergo certum habetur? Vtique manifestum est, quòd fidei res est ista credere, fide quippe credimus aptata, id est, perfecta, seu facta secula: quia non ex uisibilibus, sed ex inuisibilibus facta sunt, quæ uidentur. In uisibilia autem id possumus intelligere informem materiam, de qua dicitur in exordio Genesis: In principi-

pia

pio (inquit) creauit Deus cælum & terram. In cœli autem nomine non est intelligendum istud cælum corporale, quod appellatur firmamentum: sed angelica natura, cœliq; spiritalia. Per terram uerò intelligitur informis materia, de qua postmodum omnia facta sunt: uidelicet omnia corporalia, quæ tunc quodammodo inuisibilia erant, quando tenebræ erāt super faciem abyssi. Ex inuisibili autē materia facta sunt uisibilia, quādo per species & formas diuisa, & discreta sunt omnia. Potest & alio modo intelligi quod dicit: Ex inuisibilibus uisibilia fierent: Inuisibiliter mundus, antequam formaretur, in Dei sapientia erat: qui tamen per expletionem operis factus est uisibilis operibus humanis. Quòd autem dicit secula perfecta esse uerbo Dei: Per secula debemus intelligere omnia quæ facta sunt in tempora siue secula uerbo Dei patris: iuxta quod Ioannes dixit: Omnia per ipsum facta sunt. Secula uerò, ut Ouidius Naso dicit, dicuntur à sequendo, eò quòd sese sequantur, atque reuoluantur, teste Varrone. Secula autē ex eo dici possunt, ex quo uarietas cepit esse temporis. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente Deo muneribus eius: et per illam defunctus adhuc loquitur. Pōnit primū eum qui mala passus est, & hoc à fratre, proprium illorum ponens exemplum: etenim eadem passi fuerant illi à contribulibus suis, & fratribus. Plurimam quippe, id est, maiorem hostiam Abel obtulit Deo, quam Cain: non quòd illa hostia rebus carnalibus maior extitisset: sed quicquid melius habuit Abel, per fidem Deo beneuolo animo protulit, & exinde ei sua multiplicata fuerunt: & intelligimus, ipsam per hoc placuisse Deo: fide nanque hoc fecit:

cit, quia qui credidit ea, quæ bona uoluntate offere-
 bar, Deo placere, scq; remunerandum à Deo, testimo-
 nium quoque Deo perhibente muneribus eius: siue
 quòd ignis descendit de cælo, ut in Theodotione le-
 gitur: quia inflāmauit dominus super Abel, & super
 munera eius: seu per illam sentētiā, qua à domino
 in euangelio est laudatus, comprobatus est esse ius-
 tus: sic enim dicit dominus in euangelio: Amen di-
 co uobis, requiretur à uobis sanguis iustorum, qui ef-
 fusus est super terram, à sanguine Abel iusti, usq; ad
 sanguinem Zachariæ filij Barachiæ. Per illam etiam
 hostiam adhuc loquitur iam defunctus, & dicitur:
 Sanguis Abel clamat ad me de terra. Siue adhuc lo-
 quitur: hoc est, interemit quidem eum corpore, sed
 eius gloriam non potuit interimere cum eo: dum
 enim gloria illius in toto mundo prædicatur, dum
 laus eius in hominum ore uersatur, dum eum omnes
 admirantur, quotidie adhuc defunctus loquitur. Qui
 enim alios suo exemplo admonet, ut iusti sint, quo-
 modo non loquitur? Fide Enoch placuit Deo, & translatus
 est, ne uideret mortem: & non inueniebatur: quia illum transu-
 lit Deus. Enoch placuit Deo per fidem: quia fuit bonis
 operibus exornatus, credens se omnino per illā
 placere Deo: quapropter trāsatus est in paradysum
 terrenum, unde quondā Adam eiectus est: uidelicet
 ne experiretur mortem corporalem, donec tempus
 à Deo constitutū percurrat: quo habitu uitæ, uel quo
 statu consistat modò in paradiso, non est nostrum in-
 quirere. Hoc tamen credendum est, quia sine aliqua
 molestia, & sine aliquo dolore, aut labore quiescit in
 illo paradiso. Et sicut ille uiuit sine aliqua impugna-
 tione carnis, sine aliqua concupiscentia carnis, ita ni-
 si primus homo peccasset, completo omni numero
 electo-

electorum à paradiso terreno transferretur ad pa-
 radysum cælestem. Ut autē transferretur, causa fuit,
 quòd placuerat Deo: sed ut placeret Deo, causa fuit
 eius fides. Nisi enim crederet, quòd redditurus ei es-
 set Deus mercedem laboris sui, quomodo placeret ei?
 Ante translationem enim testimonium habuit, placuisse Deo.
 Dicēte scriptura: Quia ambulauit Enoch cum Deo,
 obtemperans uoluntati eius. Sine fide enim impossibile
 est placere Deo. Credebat enim Enoch: quia si quis cre-
 diderit esse Deum, & ad eum accesserit, retributionē
 haberet: quia ergo fides fundamentum est omnium
 bonorum, ideo sine fide non potest Deo placere. Cre-
 dere enim oportet accedentem ad Deum, quia est: & inquiren-
 tibus se remunerator sit. Sic quicumq; accedit ad Deum
 credendo: credere oportet illum, quia Deus est: hoc
 est, semper habet esse: iuxta quod ipse dicit ad Moy-
 sen: Ego sum q sum. Et: Qui est misit me ad uos. Cre-
 dere etiam debet, quia inquirentibus se per bona ope-
 ra, iuxta quod Psalmista dicit: Querite dominum: &
 confortamini: æternus & uerus remunerator sit. Fide
 Noë responso accepto de his, quæ adhuc non uidebantur. Id
 est, de imbribus. Metuens aptauit arcam in salutem domus
 suæ, per quam. Fidem. Damnauit mūdum. Comparatione
 scilicet melioris fidei & facti. Et iustitiæ, quæ per fidem
 est, hæres institutus est. Fide credidit Deo, quòd inductu-
 rus esset aquas super terram, dicente sibi illo: Finis
 uniuersæ carnis uenit coram me, & inducam aquas
 super eos: fac tibi arcam de lignis leuigatis, & cæte-
 ra quæ subsequuntur: Ideoq; saluatus est cum omni
 domo sua: hoc est, familia sua. Perfectum autem ope-
 ris aut rationis, experimento nihil in hac causa profe-
 cit: Nubebant, inquit, alij, ut dominus in euangelio,
 & ær ferenus erat: signa quoque nulla apparebant
 diluuij.

diluit. Veruntamen ille timuit, atque per fidem de his, quæ adhuc non uidebat, metuens, construxit arcam in salutem familiæ suæ: per quam fidem damnauit mundum comparatione fidei suæ, quam mundus habere noluit: ostendit enim eos dignos hoc supplicio, qui neq; per centum annorum spatium illius arcæ constructione corrigi uoluerunt: per fidem quoque, nõ per legem, hæres iustitiæ est institutus, dum ipse solus fidem patrum tenuit: & ab illo cæteri discedebant. Hæres autem regni cælorum, uel heres mundi dicitur, quia de suo semine fuit reparatio mundi & ex hoc apparuit iustus, quia Deo credidit. Fide qui uocatur Abraham, obediuit exire in locum, quem accepturus erat in hereditatem, & exiuit, nesciens quò iret. Quasi diceret: Et ipse Abraham per fidem placuit Deo: statim enim ut ei dixit Deus: Exi de terra tua: & uade in terram, quam monstra uero tibi: daboq; tibi illam, & semini tuo: credidit Deo, & exiuit in locum, in quem ei præceperat, nesciens quò iret: ignotus enim erat ei locus & habitatio illius terræ: & in quantum ambulauit, per fidem ambulauit: siue nesciens quò iret, quoniam quem imitaretur, non habebat. Fide moratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Casula diminutiuum nomen est à casa, id est, domo. Hic autem pro tentorijs tabernaculisq; positum est, in quibus Abraham cum Isaac & Iacob habitauit, more uiatorum, & peregrinorum, docens eos fidem Dei, utpote cohæredes promissionis suæ. Ea enim promissio, quæ facta est ad Abraham, facta est ad Isaac & Iacob, omnesq; simul cohæredes sunt in repromissionibus Abraham. Abraham namq; dictum est: In te benedicentur omnes gentes terræ: & in Isaac

Isaac uocabitur tibi semen. Ad Isaac autem: Cõplens, inquit, Deus iuramentum quod spondidit Abraham patri tuo: Multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli: daboq; posteris tuis uniuersas regiones has. Ad Iacob quoq; dixit, Ego Deus omnipotens: crescere, & multiplicare faciam gentes ex te: daboq; tibi terram, quam dedi Abraham, & Isaac. Ecce quomodo omnes cohæredes sunt in promissionibus Abraham. Notandum autem est, quia fides Abraham duplicatur pro magnitudine fidei: unde & caput fidei dicitur. Nam sicut fide exiuit de terra sua, nesciens quò iret: sic fide mansit, & demoratus est in terra sua, quasi in aliena: uidit filium ibi ut peregrinum habitantem: uidit nepotem: uidit seipsum in aliena terra peregrinantem, & nihil turbatur, quanquam ad ipsum dictum esset: Quia tibi dabo & semini tuo: tamen neq; ipse, neq; Isaac, neq; Iacob positi sunt in hanc promissionem: sed successio illorum. Et quia quando obediuit Deo exiens de terra sua, non uocabatur Abraham, sed Abram, ideo consideratè dixit Apostolus: Fide qui uocatur nunc Abraham, tunc uocabatur Abram, moratus est in terra promissionis, quasi in aliena. Primum quidem uocatus est ille Ram, deinde Abram, ad extremum Abraham. Expectabat enim fundamēta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus. Ciuitas super perna fundamentum habere dicitur, propter stabilitatem firmitatemq; sui: in qua qui semel locum inuenierit, nunq̄ poterit exhæredari, neq; euelli: Ideo, inquit, illi fide morati sunt in terra repromissionis, quasi in aliena. Repromissiones in terra factas non attendebant, sed futuram quietem quærebant. Ostenderunt enim seipsos maioribus esse dignos: idcirco nõ permisit eos accipere ista, quia maiora dare uolebat. Fide & ipsa

Sarra sterilis uirtutem in cōceptione seminis accepit, etiam p̄ter tempus etatis: quoniam fidelem ei edidit esse cum, qui promiserat. Quæstio hīc oritur: Quare dicit, fide accepisse Sarram uirtutem concipiendi, cum ab angelo reprehēsa sit, cur riserit, causa infidelitatis: Ritus enim ille etiam si gaudij fuit, plenæ fidei non fuit: Risus autem Abrahamæ & gaudij & plenæ fidei fuit. quæ ita soluitur: Quia & si primum dubitauit, postmodum tamen uerbis angeli solidata est in fide, & euacuata dubitationis causa, introducta est fides, quæ dedit uirtutem in conceptione seminis: quia iā mortificata erat ætate, & sterilis: Duplex enim erat præclusio, una tēporis, senuerat quippe iam: alia uerò naturæ, sterilis enim erat: sed ad suscipiendum, & retinendum semen accepit uirtutem. Mulieres nanque ex duabus præcipuè rebus steriles esse solent: siue quia in uulua uirtutem caloris non habent, qua excoquant semen uiri, si in senectutem uenit, cum deficiunt muliebria: siue quando uulua concluditur etiam in iuuentute, ut non perueniat semen ad loca conceptionis. Contra quæ Deus dedit uirtutem: hoc est, cōtra sterilitatem & senectutem. Ad locum etenim conceptionis satis peruenit semē: & postquam peruenit, dedit parus soliditatem mulieris: factumque est, ut fidei soliditate uteri insolida confortarentur, & omnia possibilia fierent credēti. Propter quod et ab uno orti sum, et hoc emortuo, tanquam sydera cæli in multitudinem, et sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis. Propter hoc, inquit quia uterque ueram habuit fidem, Abraham uidelicet, & Sarra: ab uno corpore Abrahamæ & Sarrae orti sunt innumerabiles populi. His uerbis uoluit ostendere, quia non solum genuit Sarra, uerum etiam & plures quam aliqua fecundarum mulierum. Vnum autem

tutem corpus dicit habere illos duos, propter hoc quod dicitur in Genesi: Quia erūt duo in carne una. Addidit quoque adhuc: Et hoc, ingens, corpore emortuo nati sunt: non uita mortuo, sed semine. Senex enim homo semen quidem tantum fundere potest: sed tamen soliditate seminis caret, ut filios procreare possit, nisi forte de adulescentula, ut alij ferunt. Si cut sydera cæli, uel arena maris: hyperbolicos dictū est. Per sydera autem cæli boni intelligendi sunt ex utroque populo filij Abrahamæ per fidem. At uerò per Arenam maris reprobis accipiuntur ex Iudaico populo filij Abrahamæ per carnē, qui terrena semper quærentes, pondere peccatorum grauantur. Et si stellæ cæli, siue arena maris, uel etiā illi, qui designati sunt, per hæc innumerabiles sunt: Deo autem, cui omnia patent, numerabiles existunt. Iuxta fidem. Id est, cum fide. Defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, et salutantes, et confidentes, quia peregrini, et hospites sum super terram. Qui enim hæc dicunt. Subaudi, quia peregrini sunt super terram. Significant se patriam inquirere. Et si quidem illius. Subaudi, terræ. Meminissent, de qua exierunt, habebam utique tempus reuertendi. Nunc autē. Dum nolunt reuerti ad eam, de qua exierunt, sed morantur in aliena, quasi peregrini. Meliorem appetum, id est, cœlestem. Duo quædam hic dignum est quærere. Cum enim supra dixisset: Translatus est Enoch, & non uidebatur, ne uideret mortem: hic dicit: Quia secundum fidem omnes isti mortui sunt. Et cum iterum dixisset, Non accepisse eos repromissiones, sed à longe eos aspexisse: superius dixit de Abel: Quia testimonium consecutus est, quod esset iustus. Et de Enoch, quia translatus est. De Noë quoque, quia saluatus est condemnatione mundi. De Abraham

braham nihilominus etiam Isaac, & Iacob nulli dubium, quin plurimas promissiones tã de CHRISTO, quã de terra repromissionis acceperint. Quæ duo huiusmodi solutionem gerunt: quod primò dixit: Omnes isti mortui sunt cum fide: ita est intelligendum, Omnes isti mortui sunt, præter solum Enoch, quem nouimus esse translatum. Quod uerò subintulir, nõ accepisse eos repromissiones: manifestum est, quia in quibusdam rebus acceperunt: in quibusdam minimè, neq; plenitudinè. Accepit siquidem Enoch, ne uideret mortem: accepit Noè, ut saluaretur, acceperunt & illi plurimi: Sed hæc quædam erant illis libamina: quædam erant & primæ degustationes futurorum, non plenitudo promissionum. Deus enim nõ solã, quæ futura sunt, nobis largitur: sed etiam quæ huius uitæ sunt necessaria, præstat: sicut discipulis suis dicebat: Primùm quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia temporalia, in quantum uobis expediunt, adiicientur uobis. In hoc enim, quia in præsentis seculo ex parte laudem iustitiæ promeruerunt, nec cum impijs perierunt, locupletesq; fuerunt bonis temporalibus, licet peregrini essent: ut pote legitur de Abrahamã, quod erat diues in argento & auro: aliquas degustationes promissionum perceperat. In hoc uerò, quia plenam promissionem: de longè tamen aspiciabant promissiones, quas ueniens CHRISTVS prædicauit, dicens: Quoniam si quis dimiserit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem propter me, centuplum accipiet, & uitam æternam possidebit. istam promissionem non sunt consecuti illi ante domini aduentum, licet omnia sua reliquissent, sicut & apostoli: siue etiam promissiones de domini aduentu non sunt cõsecuti: quoniam licet eis promissus

esset,

esset, tamen non uiderunt eum præsentem in mûdo. Salutabant easdem quoq; promissiones, id est, optabant, sicut dominus ait in euangelio: Multi reges & prophetæ cupierunt uidere, quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & nõ audierunt. Ex mera phora nauigantium dixit, salutantes, qui à longè prospicientes desideratas ciuitates, antequam ingrediantur, eas salutatione præueniunt: easq; sibi familiares efficiunt. Aspiciabant autem in fide istas promissiones, salutabant desiderio, confitebatur sermone, quod peregrini essent, iuxta quod Psalmista dicit. Quoniam peregrinus sum apud te, sicut omnes patres mei. Peregrinus à peregre, id est, à longè proficiscendo dictus est: Peragrarè enim, perambulare dicimus: nam in tabernaculis habitabant, qui sepulchra pecunijs emebant. Notum est quomodo peregrini erant, intantum, ut etiam ubi suos sepelirent mortuos: non haberent. Quia propter primò iustus est peregrinum esse mûdi huius & hospitem, nihilq; commune habere cum regibus huius seculi, remoueri ab eis, sicut peregrinus. Ideo non confunditur. Id est, non erubescit. Deus uocari Deus illorum. Parauit enim illis ciuitatem. Ideo, inquit, quia illi Deo crediderunt, nihilq; de terrenis sibi præsumperunt, ad hoc ut in illis spem suã ponerent: idcirco non erubescit omnipotens Deus uocari Deus illorum. Sic enim ipse dixit: Ego sum Deus Abrahamã, Deus Isaac, & Deus Iacob: per fidem uidelicet & uitæ meritum: Sicut enim glorificatur, quando benignorum, & optimorum hominum Deus uocatur, & colentium uirtutem: sic è contrario confunditur, & erubescit in impijs nephandum, si inuocetur ab illis: unde dicit per prophetam: Per uos nomen meum blasphematur inter gentes.

Q9 2 Illi

Illi autem erant ita clari uirtutibus, ita confidentia pleni, ut non confunderetur, sed potius glorificaretur, cum illorum uocaretur Deus. Dicit autem generaliter, Deus terræ, & Deus cæli: siquidem & Deus gentium: & non solum gentium, sed etiam totius mundi: eo quod ipse condidit omnia. Sanctorum uero illorum non sic dicitur Deus solummodo per creationem, sed sicut amicus. Dicitur & dominus nunc Deus Christianorum. Parauit, inquit, ciuitatem illis: Hierusalem scilicet cælestem, ideoque non dedit illis in præsentia ecclesia hæreditatem. Vel etiam ideo non erubescit uocari Deus illorum: quia secum prædestinavit illos regnare in cælesti ciuitate. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur: & unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissionem. Ad quem dictum est: Quia in Isaac uocabitur tibi semen: arbitrans, quia & a mortuis suscitare potens est Deus. Quid est quod beatus Iacobus in epistola sua mentionem Abrahamæ faciens, laudat eum summo opere ex operibus suis: beatus uero Apostolus non opera illius, sed fidem attentissime commendat. Recte igitur beatus Iacobus ex operibus eum laudat, quem sciebat etiam fide perfectum: quoniam illis scribebat, qui fidem quidem uidebantur habere, sed eandem fidem bonis operibus non exornabant. At uero beatus Paulus qui illis scribebat, qui opera bona legis uidebantur habere, sed fidem perfectam non habebant, iure fidem Abrahamæ attentius commemorat, quatenus studerent eum imitari: unde certe ut ostenderent, quia qui filij Abrahamæ uolunt esse, necesse est, ut fidem & opera habeant, merito unus ex fide, alter nihilominus laudauit eum ex operibus. Fide, inquit, obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, licet non haberet filium liberum, nisi illum: & in illo per-

cepisset

cepisset promissiones, quod multarum gentium esset futurus pater: tamen non fuit ideo inobediens Deo: et quanquam contraria iterum audiret, dicente sibi domino: Offer Isaac filium tuum mihi: a quo iam audierat: Quia in Isaac uocabitur tibi semen: non hæsitauit de promissionibus, credens quod a mortuis posset illum suscitare Deus: & ex eo multitudinem populorum multiplicare. Quapropter ideo filium mox offerre uoluit, quia a Deo hunc continuo resuscitandum credebat. Sed ne posset quisquam dicere, quia habebat alium filium, ex quo sperabat repromissionem implendam, propterea confidens obtulit istum, dicit Apostolus: Etiam unigenitum obtulit filium Abraham ipse, qui repromissiones de illo perceperat. Quare ergo tentauit illum Deus? Nunquid ignorabat foret illum esse uirum in fide & probatum? sciebat utique tentauit autem eum, non ut ipse cognosceret, sed ut alijs demonstraret, & manifestam eius fortitudinem faceret, sicut ipse ostendit, dicens: Nunc cognoui, quod timeas dominum: id est, alios cognoscere feci, quod timeas Deum. Unde & in parabola cum accepit. Parabola, Græco uocabulo Latine dicitur similitudo, siue figura. Accepit eum in parabola de morte a Deo, qui dixit ei: Ne extendas manum tuam super puerum: quia ariete occiso iste saluatus est. Occisus est Isaac, quantum ad uoluntatem patris pertinet. Deinde redonauit illum Deus patriarchæ in parabola, id est, in figura & similitudine passionis CHRISTI. In similitudine erant omnia, quæ tunc agebantur in Abraham, quæ pro nobis uerus Abraham, Deus uidelicet pater creator omnium gentium, in fine seculi agere disposuerat. Abraham siquidem figuram Dei patris gestabat: Isaac uero figuram CHRISTI. Abraham por-

Q9 5 tabat,

614 D. PRIMAS. COMM. IN EPIST.
tabat, ut scriptura dicit, ignem & gladii: quia Deus
pater gladium passionis CHRISTI quodammodo
portauit, quando eum occidi permisit: unde dicit fi-
lius in psalmo ad eum: Quoniam quem tu percussisti,
hoc est, percuti permisisti, percuti sunt. Et Deus
pater per Zachariam: Percutiam pastore, id est, per-
cuti permittam. Ignis quoque, quem ferebat, calor &
fauor summæ dilectionis illius est, qua nos diligit,
de qua dicitur: Sic Deus dilexit mundum, ut unigeni-
tum suum daret pro nobis. Nam sicut Abraham uni-
cum & dilectum filium Deo uictimam obtulit: ita De-
us pater unicum filium pro nobis omnibus tradidit.
Isaac autem ipse sibi ligna gestabat, quibus erat im-
ponendus: quia & CHRISTVS portabat lignum cru-
cis, in quo crucifigeretur. Aries significabat carnem
CHRISTI. Isaac oblatus est, & non est interfectus,
sed aries tantum: quia CHRISTVS in passione obla-
tus est, sed diuinitas illius impassibilis mansit. Fide &
de futuris benedixit Isaac, Iacob, & Esau. Fide de futuris
benedixit eis, quia iuxta quod eis imprecatus est, ita
postea omnia illis credidit euenire, & quæ futura il-
lis erant, ea benedicendo optauit. Potest aliter intel-
ligi: De futuris mysterijs benedixit eis: quia Iacob
figuram CHRISTI siue populi Christiani gestabat,
Esau uero Iudaici. Fide Iacob moriens singulos filiorum Io-
seph benedixit, & adorauit fastigium uirgæ eius. Legimus
in Genesi, quod audiens Ioseph ægrotare patrem
suum, uenit ad eum, & obtulit ei duos filios suos Es-
fraim, & Manasse ad benedicendum: qui fidem ha-
bens omnia illis euenire, iuxta quod eis exorabat, be-
nedixit eos. Idcirco autem dicitur singulos illorum
benedixisse: quia super utrumque propriam benedi-
ctionem fudit, posuitque minorem ante maiorem: quo-
niam

AD HEBRÆOS. 615
niam prouidebat res ita futuras. Quodque sequitur:
Et adorauit fastigium uirgæ eius: id est, uirgæ Ioseph
intelligi dupliciter potest: spiritu siquidem prophe-
tico afflatus Iacob, cognouit designari per illam uir-
gam Ioseph regnum CHRISTI: per fastigium uero,
id est, summitatem uirgæ potentiam & honorem
CHRISTI regni, de qua Psalmista dicit: Virga re-
cta, est, uirga regni tui. Ergo non uirgam adorauit
pro Deo, secundum ritum gentilium, qui idola cole-
bant: sed in uirga CHRISTVM, cuius regnum & po-
tentiam prouidebat figurari in illa. Quantum uero
ad literam pertinet, fortassis secundum contuetudi-
nem illius temporis adorauit uirgam Ioseph, quem
uidebat dominum esse totius regni terræ Aegypti:
ea scilicet ratione Hester legitur adorasse uirgam
Assueri. Fide Ioseph moriens de profectioe filiorum Isi ael
memoratus est: & de osibus suis mandauit. De profectio-
ne filiorum Israël locutus est, credens omnia uera
esse, quæ promiserat patribus eorum: præcipue quod
dixerat ad Abraham: Scito prænoscēs, quia peregrini-
um erit semen tuum in terra non sua, maleque tracta-
bunt illos annis cccc. ueruntamen gētem, cui serui-
erint, iudicabo ego, dicit dominus: & post hæc reuer-
tentur in terram patrum suorum. Nequaquam ergo
de suis ossibus mādaret Ioseph, nisi plena fide spera-
ret reditum eorum in terram repromissionis. Dicit
enim ei: Visitās uisitabit uos dominus post dies mul-
tos: Ferte ossa mea hinc uobiscū: & non solum tribus
Ioseph ossa patris sui deportauerat secum per deser-
tum in terram repromissionis: sed etiam reliqui tribus
omnia patriarcharum ossa detulerunt, sepelieruntque
ea in Sichem, qui euenit in possessionem tribus Io-
seph. Nam Abraham, Isaac, & Iacob in spelunca du-
Q9 4 plici Ar-

plici Arbez: quam Abrahā emerat, à filiis Eth, sepul-
ti sunt cum Sarra, & Rebecca, & Lia: ubi & Adam
cum Eua sepultus quiescebat. Fortassis uerò quærit
aliquis, quæ causa extiterit, ut omnes illi sancti pa-
tres in terra repromissionis maluerint sepeliri, quā
alio in loco. Cui respondendum est: nō curam geren-
do sepulchrorum hoc agebant: sed potius quia spi-
ritu sancto præuidebant dominum in ea terra ge-
nus humanum per mortem redempturum, ibiq; re-
surrecturum summo cum desyderio, ibi conselitari
optabant: quatenus eo resurgente pariter cum eo re-
surgerent. Nos autem nō debemus pusillanimes fie-
ri ubicunque sepeliamur, cum plurimorum marty-
rum nesciamus ubi corpora eorum gloriosa iaceant
humata. Fide Moyses natus occultatus est tribus mensibus à
parentibus: eò quòd uidißent elegantem infantem, et nō timue-
runt regis edictum. Non sua fide occultatus est Moyses,
qui adhuc fari non poterat: sed fide parentum suoru
patris scilicet, ac matris, qui fidem habētes, quòd om-
nipotens Deus posset eum liberare & custodire,
seruauerunt illum tribus mensibus: deinde uerò cum
non potuissent eum celare propter uagitum ipsius,
posuerunt eum in fiscellam scirpeam, posueruntq; eum
in carectum fluminis. Edictum enim erat huiusmo-
di regis, ut omnes pueri in flumine iactarentur. Sed
quid est, quòd dicit, non timuisse eos regis edictum?
Si non timuerunt, quare custodierunt? In hoc ergo
timuerunt, quia non sunt ausi retinere eum. In hoc
uerò quasi non timuerunt, quia non proiecerunt il-
lum in apertum fluuium, sed in fiscella posuerunt eum:
fisciq; immiserunt carecto fluminis, habentes sp̄e atq;
fiduciā, quòd omnipotens Deus custodiret illum: Qua
propter ac si non timuissent, reputatur illis. Vnde
ergo

ergo isti sperauerunt saluari puerum, nisi fide: Vide-
runt, inquit, elegantem infantem: siquidem ab ortu
natiuitatis magna fuit illi infusa gratia uenustatis:
non natura hoc operante, quòd natus est honestus
infantulus, sed gratiæ diuinæ dono, qui etiam barba-
ram illam mulierem Aegyptiam, filiā uidelicet Pha-
raonis ad hoc excitauit, ut amaret eum, ut sumeret, &
nutraret. Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filiū filie
Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei, quā tempo-
ralis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias estimans
thesauro Aegyptiorum improprium CHRISTI: aspicebat
enim in remunerationem. Tanquam si diceret ad eos, qui
bus hæc scribebat: Nullus nostrum dimisit aulam re-
galem amplam & claram, neq; tales thesauros, neq;
cum posset filius regis esse, contempsit, sicut Moyses
fecit, qui nō solum contempsit, sed etiam abnegauit:
cælo quippe proposito, noluit admirari Aegyptia-
ci regni pulchritudinem: magis eligens cum populo
Dei affligi, quā peccati habere iucunditatem. Pec-
carum nanq; deputauit, si maneret in aula regis læti-
cia temporali fruens, suosq; fratres in tribulatione
relinqueret. Non affligi, inquam, cum alijs, peccatum
esse putauit. Si igitur ille non affligi alacriter cum
alijs peccatum esse iudicauit, quantum cumulum pec-
cati habituri sunt, qui à congregatione fidelium de-
serunt? Vos, inquit, pro uobis ipsis patimini. Ille
autem non solum pro se, solum aspiciens in remunera-
tionem, sed etiam pro alijs hoc elegit, ut mercedem
maiolem acciperet, ultroq; projecit in tanta pe-
ricula, cum ei liceret & piè uiuere, & secularibus bo-
nis perfrui. Maiores, inquit, diuitias estimans thesau-
ro Aegyptiorum improprium CHRISTI. Improp-
teriu CHRISTI dicit, quia pro CHRISTO sustinuit

Moyſes improprium, qui unius eſſentię ſecundum diuinitatem eſt cum patre. Siue improprium CHRIS-
 TI dicitur: hoc eſt, qualem ſuſtinuit CHRIS-
 TVS à ſuis propinquis. Sicut enim CHRIS-
 TVS improprium ſuſtinuit à ſuis, quos uenerat redimere, quando ei di-
 xerant, Dæmonium habes, & cætera mala ei intule-
 runt uſq; ad paſſionem: ita et Moyſes improprium
 ſuſtinuit in fratribus ſuis, quos uolebat liberare: di-
 cebant enim ei: Quis te conſtituit principem, aut
 iudicem ſuper nos? Nunquid interficere me uis,
 ſicut interfeciſti heri Aegyptium? Similiter quando
 quilibet à domeſticis, uel ab eis, quibus beneficiū præ-
 ſtitit, improprium ſuſtinuit, improprium CHRIS-
 TI patitur. Aſpiciebat, inquit, in remunerationem
 ſuam, & populi. Itaq; quando quiſq; aduerſi patitur
 aliquid, debet reducere ad memoriam, quam remu-
 nationem à domino exinde fit recepturus. Fide re-
 liquit Aegyptum, non ueritus animoſitatem regis: inuiſibilem
 enim tanquam præſentem ſuſtinuit. Legimus in Exodo,
 quia cum Moyſi dictum eſſet à quodam Hebræo, qui
 faciebat iniuriam fratri, quem Moyſes uoluit incre-
 pare. Nunquid interficere me uis, ſicut interfeciſti
 heri Aegyptiū? fugit Moyſes in uerbo iſto, eò quòd
 Pharaò audito hoc, quæreret, ut eū interficeret. Sed
 cum manifeſtum ſit, fugiſſe illum in Madiam, quid
 eſt quod beatus Apoſtolus dicit, Non ueritus ani-
 moſitatem regis? Si enim non timuit, quare fugit?
 quòd ergo fugit, fidens fuit, credens à Deo liberari:
 & præſtendit exterius timorem, cum interius nullum
 haberet metū: ideoq; ſic ei reputatur, quaſi non timu-
 iſſet. Idcirco enim noluit ibi manere, ne cauſa iactan-
 tię uideretur ſe in apertum periculū præcipitare, ac
 tentare dominū Deum ſuū, quod omnino fieri nō li-
 cet.

cer. Sancti enim quādiu habēt quid faciant, Deum
 tentare non debēt, ſed debent imitari dominū ſuum,
 qui frequenter locum dedit Iudæis, audientes quod
 ipſe præcipit, dicens: Cum uos perſecuti fuerint in
 una ciuitate, fugite in aliam. Fuga ergo Moyſi tora
 fuit exterior: quoniam maximam fidem de Dei auxi-
 lio habebat. Vnde Apoſtolus dicit: Inuiſibilem, in-
 quiens, dominum tanquam præſentē ſuſtinuit. Quod
 eſt dicere: Ita erat fidens de Dei adiutorio, & ita ſem-
 per de eius protectione ſecurus erat, tanquam omni-
 potentem Deum, qui naturæ eſt inuiſibilis, ſemper
 præſentem aſpiceret. Fide celebrauit paſcha & ſanguinis
 eſuſionem, ne qui uaſtabat primitiua, tangeret eos. Fide, qua
 Moyſes credidit per illum ſanguinem ſaluandum
 eſſe populum, celebrauit paſcha. Ex ſanguinis eſu-
 ſione celebrauit paſcha, quo liniuit poſtes, ne ange-
 lus, qui primitiua Aegyptiorum uaſtabat, aſſigeret
 Iſraëlitæ: ac ſi illis diceret: Si ſanguis agni typici in
 medio Aegyptiorum, & in tanta deuaſtatione illæ-
 ſos ſeruauit Iudæos, quorum poſtes fuerunt reſperſi
 illo ſanguine: multo amplius ſaluabit nos ſanguis ue-
 ri agni, hoc eſt, CHRISTI: quorum hoſtia, id eſt,
 frontes ſigno munitę ſunt paſſionis CHRISTI. Ti-
 muit enim illum ſanguinem angelus, intelligens ibi
 dominicam mortem: ac propterea nō tetigit poſtes,
 licet quod fiebat, nihil eſſet, ſed quod per illud ſigni-
 ficabatur, magnum erat. Sanguine agni illinuntur
 Iſraëlitæ poſtes, ne uaſtator angelus audeat infer-
 re mortē: ſignatur dominicę mortis ſigno fideles po-
 puli in frontibus ad tutelam ſalutis, ut ab interitu li-
 berentur. Fide tranſierunt mare Rubrum, tanquā per aridam
 terram: quod experti Aegyptij, deuorati ſunt. Ac ſi diceret
 illis, quibus iſta ſcribebat: Intantum fidem firmiter
 tenere

tenere debemus, ut quando in desperationem aliquis animus noster fluctuat, tunc quoque fidi simus, ut libere remur, ac si usque ad mortem ueniamus, ac si de nobis ab omnibus desperetur. Quamnam spes poterat esse illis: ex una enim parte erat mare, ex altera cingebatur altissimis montibus, à tertia erant hostes: si uellent fugere, aut in mari erant perituri, aut in manus Aegyptiorum inciderent: habentes autem fidem, cuncta uicerunt. Fide enim, qua credidit Moyses Deo, ad uerbum illius percussit mare, & diuisit illud in x i i. diuisiones: Iuxta quod in psalmo dicitur: *Credentesque omnes illæ tribus sicco uestigio posse transire, mare ingressæ sunt: sed tribus Iuda primum. Iuxta quod in Osee legitur: Lauda, inquit, princeps cum Deo in mari: quia propter illud mare Hebræis fuit à dextris & sinistris pro muro, præbens eis siccum iter, Aegyptios submersit. Vnde dicit Apostolus: Quia experti illud Aegyptij deuorati sunt. Cognouerunt enim, quod mare esset: ex hoc enim apparuit aquam esse, quia illi uenientes absorpti sunt: & ex hoc apparuit non esse phantasmam, sed rerum ueritatem: quia experti Aegyptij deuorati sunt. Allegoricè autem mare Rubrum baptismus est, rubore sanguinis CHRISTI consecratus. Hebræi qui exierunt de Aegypto, & transierunt per mare Rubrum, fideles sunt, qui derelinquentes tenebras infidelitatis, transierunt per fontem baptismatis. Pharaon & Aegyptij mortui sunt in mari: quia in fonte baptismatis mortuus est diabolus, amittendo potestatem quam habebat: mortua sunt etiam peccata originalia, & actualia, si qua antea erant. Fide muri Hiericho carruerunt circuitu dierum septem. Non enim tubarum sonitu murorum saxa deiect, etiam si per x. mille an*

nos

nos quis tubis insonaret: sed fide, qua crediderunt Deo, deiecerunt illos. Legimus quod domino Iosue præceperat arcam deportari per septem dies in circuitu Hiericho, ac sic perfonare tubis. Septimo autem die cum increpuissent tubis, corruerunt muri Hiericho, quod à magno mysterio non uacat. Hiericho, quæ interpretatur luna, speciem huius mundi tenet: quia sicut luna menstruis completionibus deficit, ita hic mundus quotidianis defectibus cadit. In arca uero, ecclesia figuratur. In tubis autem æreis, prædicatores fortes accipiuntur. Iosue qui circumducit arcam, CHRISTVS est, qui ecclesiam suam per hunc mundum gubernat. Hanc uero urbem Hiericho diebus septem Israëlitarum ferentes arcam, æneis tubis clangentibus circumueunt, & muri eius per arcæ præsentiam, atque ærearum tubarum sonitum cadunt: quia in hoc tempore, quod septem dierum uicissitudine uoluitur, dum fertur arca: id est, dum orbem circumiens nouatur ecclesia ad prædicantium uoces, quasi ad tubarum sonitum: muri Hiericho: id est, elatio huius mundi, & principes, atque superbia infidelitatis obstacula corruunt: donec in fine temporum mors nouissima inimica destruetur. Fide Raab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace. Magnam consolationem, & exhortationem beatus Apostolus isto in loco omnibus præbet: ut si meretrix & idololatra sola fide saluata est, multo magis illi saluabuntur, qui ad grauiora non sunt prolapsi: ac si patenter diceret, Inhonestum est, si meretrice infideliores estis. Illa tantum homines nuntiantes audiuit, confestimque credidit: uos autem non solum homines auditis: uerum etiam uoces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur: & insuper ipsum filiū Dei ad uos missum

sum non agnoscitis: nam & in Raab effectus fidei cōsequutus est: omnibus quippe pereuntibus, sola saluata est. Raab autem, quæ interpretatur dilata, figuram tenet ecclesiæ, quæ dilata est ab oriente, in occidentem, ab aquilone in meridiem: & latitudinem charitatis habet, intantum ut etiam pro ipsius inimicis orationem fundat: & bene de extraneis, atq; alijs gentibus erat illa Raab meretrix, iuuenibus in desiderijs carnis, ac fornicationibus deseruiens: quia deflexa aliena erat ante domini aduentum à Deo, secundum desideria carnis uiuens, fornicationi atq; idololatriæ deseruiens: postquam autem IESVS uerus misit ad eam duos exploratores: hoc est, Petrum & Paulum, siue duo testamenta, fidelis effecta, reliquit fornicationem idololatriæ, sicq; saluata est, & saluatur quotidie, ne pereat cum infidelibus. Hucusq; narrauit de legislatore, & de patribus antiquis: nunc dicturus est de iudicibus, qui fuerunt post Iosue, nomina eorum tantummodo commemorans, propter breuitatem sermonis: qui per fidem pugnauerunt & gentes plurimas uicerunt. Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrarem. Hoc est, deficiet me tempus destinatum ad scribendam epistolam, si cuncta illorum facta prosequi uoluerò, quos hactenus commemorauì: siue quæ narrare possum de his, qui successores illorum fuerunt. De Gedeon, Barach, Sanson, Iepthe, Dauid, Samuël, & prophetis, qui per fidem uicerunt regna. Quòd omnes in commune commemorat, illud est, quòd singulorū opera eadem fide acta sunt: quia omnes illi simul per fidem uicerunt regna. Gedeon siquidem accipiens signum à domino, in ccc. uiris, qui hauserunt aquam, ac de quibus dominus dixit ei, In his superabis Madian. In uellere

quos

quodque humido, sicco repletus prostrauit Zebee, & Salmana: accepitq; uictoriam ex hostibus. Allegoricè autem Gedeon qui interpretatur in utero circumiens, significat dominum IESVM CHRISTVM, qui per incarnationis mysterium in utero uirginis collocatus, plenitudine diuinitatis, qua omnia replet, totum mundum circumdat: quia implendo omnia, circumdat omnia. ccc. autem uiri, qui manibus aquam hauserunt, & accepto igne in lagænis contra Madian profecti sunt, contractisq; lagænis ignis resplenduit, tubisq; increpauerunt, simulq; hostes in fugam uersi sunt, typum tenet sanctorum prædicatorum, qui fidem sanctæ trinitatis habentes, signo dominicæ passionis insigniti sunt: quod designatur per Tau, literam, quæ suo numero ccc. exprimit: & quæ apud ueteres Iudæos similitudinem crucis habebat. Lagænae autem, quæ sunt uasa fictilia, significant corpora torundem prædicatorum infirma, de quibus idem egregius prædicator dicit: Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus. Sonus tubarum uocem prædicatorum exprimit. Fractis ergo lagænis resplenduit ignis, hostesq; in fugam uersi sunt Madianitæ, qui typum tenent principū: quia postquam sancti martyres ab hoc seculo deficiunt, crescunt miracula: sicq; uirtute miraculorum concussi in fugam uertuntur, scilicet aut fidei se subdendo: aut etiam à tormentis cessando, uicti timore signorum. Illud quoq; nō uacat à mysterio quòd Gedeone orante uellus primò madidum fuit, & terra sicca: secundò uerò uellus siccum, & tota terra madida. Vellus enim figurā tenet populi Iudaici: terra autē omnium gētium. Iure ergo uellus primò madidum fuit, terra māsse sicca: quia quando Iudaicus populus rore superuic sapientie

pientię fuit humectatus ante domini aduentum, omnes gentes siccitate fidei, & sapientię exiccatae erāt. Iterum quum post domini aduentum omnes gentes rore sapientię fuerunt madidę effectę, Iudęa ariditate perijt. Barach, ipse est Lapidoth maritus Debbo re, qui fide, qua credidit prophetissę, superauit Sissaram, omnesq; currus eius. Sanson fide qua credidit impetrare a Deo, quod orabat, plures interfecit moriens, quā uiuens: dixit enim: Domine Deus memēro mei, & redde nunc mihi pristinam fortitudinem Deus meus, ut ulciscar me de inimicis meis: & promissione duorum luminum unam recipiam ultionē. Iepthe fidem habuit, pugnando contra filios Ammon, & in filiam suam offerendo, licet in hoc stultē egisset, quōd omnipotentem Deum sanguinem humanum fundens putauit placare: nouit siquidem, ut si ei dominus uictoriam daret de filijs Ammon, imolaret ei quicumque primus occurreret ei de domo sua, quod ita & fecit: nam occurrit ei filia sua: quam post deploratam uirginitatem occidit. Sed potest queri, qua de causa mos inoleuerit, ut omni anno uirgines Hebræorum plorent filiam Iepthe: quę ista cognoscitur esse ratio, ut dum cernunt deplorari illam a filiabus suis, nemo ad tantam stultitiam, tantumq; piaculum audeat profilire, ut Deo sanguinē fundat humanum. Dauid fide plenus processit contra Philisteum, & interfecit eum: & quoniam Deo credidit, multas promissiones de CHRISTO promeruit. Samuel propheta et sacerdos fidem habuit perfectam: quia unxit Dauid in regem ad uerbū domini: & occidendo regem Amalech. Operati sunt iustitiam. Quia quod crediderunt, opere compleuerunt, exornantes eandem fidem. Adepti sunt repromissiones. De CHR

STO: uel de patria cęlesti. Abraham enim de CHRISTO promissionem accepit, dicente sibi domino: In semine tuo: id est, in CHRISTO: benedicentur omnes gentes. Dauid quoq; plurimas, cui dominus dixit: Quum dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis tuis, & firma bo thronum eius super thronum tuum. Et alibi: De fructu uētris tui ponam super sedem meam. Et cum iureiu: ādo: Semel, inquit, iurauit in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in eternū manebit. *Obturaerunt ora leonū.* Ut Sanson, Dauid, Daniel bis missus in lacum. *Extinxerunt impctum ignis.* Sicut tres pueri, Danielis focij, iussu Nabuchodonosor, Chaldaica urgente uesania, missi sunt in fornacem ignis ardentis, qui bus nihil molestię intulit. *Effugauerunt aciem gladij.* Id est, repulerunt fortitudinem hostium a se ualide pugnando: sicut Iosue, Gedeon, Dauid, aliq; principes, & reges Iudæorū. *Com:diuerunt de infirmitate.* Ut Iob, & Ezechias, qui quum ægrotasset usq; ad mortem, domino sibi propitio redditus est pristinę sanitati per spatium xv. annorum: possumus & infirmitatis nomine malum captiuitatis intelligere: de qua liberati sunt domino uolente, Cyro iubente, Esdra, & Neemia procurante. *Fortes facti sunt in bello.* Ut Iesus Naue successor Moysi: Sanson qui mandibula asini multos Philistinorum interfecit: Dauid quoque rex: Iudas Machabæus, & fratres eius, quorum temporibus etiam sex milia Iudæorum interfecerunt centum milia hostium: & tria milia missi Antiochiam in auxilium Demetrii, perimerunt cx. milia. *Castra uerterunt exterorum.* Id est, in fugam frequenter cōgerunt. Castra dicuntur a castrando, eō quōd ibi castratur libido: non est enim mos militaris, ut pergen

tes in prælium uxores, aut fœminas alias secum ducant. Duo quondam principes terræ, cum comitatu uxorum perrexerunt in bellum: Darius uidelicet, atque Antonius: sed uterque inibi corruit. Darius quidem superatus est ab Alexandro: Antonius uerò ab Octauiano Augusto. *Acceperunt mulieres, de resurrectione mortuos suos.* Eas mulières dicit, quarum filij ab Helia & Heliseo resuscitati sunt: quos illæ acceperunt post resurrectionem: non ut eos haberent in maritos, sed quos amiserant in morte, receperunt uiuos. *Alij autem distenti sunt, non suscipiemes redemptionem, ut meliorem inuenirent resurrectionem.* Plurimi sanctorum distenti sunt: hoc est, in cruce extensi, funibus colligati, sicut beatus Andreas. Seu distentia hoc est, ad capita duarum arborum colligati, ac disrupti. Vel etiam ad brachia equorum indomitorum extenti, sicq; ab eis disrupti. Vel certè distenti sunt: hoc est, decollati: quæ omnia in sanctis martyribus uidentur esse complera. Non susceperunt redemptionem: hoc est, liberationem in præsentia, ad hoc ut saluarentur à tormētis, ut meliorem atq; gloriosorem inuenirent resurrectionem in futurū: quoniam quò ampliora quis tormenta pro Deo in præsentia sustinet, eò gloriosior in resurrectione apparebit. *Alij uerò ludibria & uerbera experti, insuper & uincula, & carceres.* Ludibria dicuntur à ludo: hoc est, irrisione: primò enim sancti martyres ludibrijs atq; irrisionibus ludebantur, deinde uerberibus afficiebantur: sicq; uinculis astricti ponebantur in carcerem: ad postremum uerò interficiebantur diuersis, et exquisitis tormentis. *Lapidati sunt.* Ut Naboth, Hieremias in Aegypto, à reliquijs transmigratorū: Ezechiel in Babilone: alijq; quamplures in nouo testamento. *Seci sunt.*

sunt. Hic pluralis numerus pro singulari positus est: neminem enim legimus sanctorum in ueteri testamento sectum, nisi Esaiam, prophetam: quem fecit secari terra lignea Manasses rex, qui filiam eius habebat in uxorem. *Temati sunt.* Ut Abraham & alij multi non ad deceptionem, sed potius ad probationem: illa scilicet tentatione, de qua dicitur: Tentat uos dominus Deus uester: id est, probat uos: nam Deus intentator malorum est. *In occisione gladij mortui sunt.* Ut Urias, & Iofias, & alij multi. *Circueerunt in melotis, in pellibus caprinis, egestes, angustiati, afflicti.* Heliam in hoc loco debemus intelligere, & alios, qui taliter egerunt: & qui afflicti undiq; penurijs & tribulationibus angustiati fide sustinuerunt omnia: ut ad desiderium superiorum possent peruenire. Omnis autem indigentia, & egestas angustia uocatur: quia angustiatu homo, id est, affligitur seu fame, seu alia inopia. Melotam dicunt quidam genus esse uestimenti ex pellibus caprinis, ex uno latere dependens, quo genere uestimenti propter asperitatem in Aegypto monachi dicuntur uti. Helias quoq; legitur uiuus illo fuisse: & μέλωρ Græcè, ouis dicitur, uel quadrupes quodlibet: unde μέλωρ pellis ouina. At uerò quidam dicunt ex pellibus taxi genus uestimenti esse compositum: est enim animal, quod taxus uocatur, solitus in cauernis terræ habitare, cuius pellis hispida esse fertur, à quo nomine deriuatur uocabulum huius uestis, id est, à melo melora. Quibus dignus non erat mundus. Mundi nomine hic sub una significatione possumus intelligere amatores mūdi, qui terrena solummodo appetentes ab amore creatoris sui longè remoti erant: ac propterea non erant digni tales locios habere, quales fuerunt illi, quorum magnalia

Apostolus supra descripsit. Siue mundi nomine possunt accipi omnia, quæ continentur inter cælum & terram, aurum uidelicet, argentum, gemmæ, atq; omnia pretiosa: insuper & ipsi reprobi amore mundanarum rerum decepti. His ergo sanctis non erat dignus mundus: hoc est, si totus mundus redigeretur sub pretio, non poterat uni illorum rectè comparari: neque etiam si omnia illa in pretium dari potuissent, talem aliquem uirum emere possent. Vt ergo ex pluribus paucorum memoriam agamus, quomodo poterat talis ac tātus uir comparari, ut Moyses fuit: qui quādo uoluit, mare diuisit: quando uoluit, aquas eius reduxit: quando uoluit, manna de cælo descendere fecit: aquam de petra produxit, & cætera innumerabilia fecit. Vel quomodo poterat comparari tantus uir, ut fuit Iosue successor eius: qui quando uoluit, solem ac lunā, illa duo maxima luminaria uno in loco stare fecit, dicens: Sol contra Gabaon ne mouearis: & luna contra uallem Hailon. Fortassis tamē dicit aliquis, ideo non poterant emi, quia non quibant inueniri. Vtiq; uerum est, quia non poterant in toto mundo similes illorum inueniri: & si potuissent comparari, quomodo quod totus mundus nequibat perficere, hoc unus illorum uerbo agebat: nā quum totus mundus temporibus Heliæ laborasset per tres annos & sex menses siccitate, nec potuisset pluuiam impetrare, uerbo Heliæ: aperta sunt cataractæ cæli, & uenit pluuia super faciem terræ. In solitudinibus errantes, & in montibus et speluncis, et in cauernis terræ. Heliæ exitium prophetarum hīc uult intelligi, & filios prophetarum, qui temporibus Achab & Iezabelis fugati sunt, eò quòd uoluisset eos Iezabel interficere: tūc temporis pauit eos quinquagenos Abdias in speluncis &

cis & in cauernis terræ: unde & meruit donum prophetiæ: iuxta quod dominus dicit in euangelio: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et hi omnes testimonio fidei probati. Inuenti. Non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid prouideme, uti non sine nobis consummareretur. Qui omnes testimonio fidei sunt probati, nisi omnes superius memorati: quorum tam præclara & laudabilis fides commemorata est: stellæ uidelicet, & firmamenti terreni homines, & cælestes angeli: uiui lapides, & splendide margaritæ, quorum opera, quæ egerunt, fidem eorum confirmant: quoniam absque fide impossibile est placere Deo: testimonio itaq; fidei fuerunt probati: hoc est, operatione sancta, quæ per fidem operabatur, laude digni inuenti sunt: fides enim illorum operibus mundis declarabatur: sed quum ita essent perfecti, repromissionem non acceperunt. Dicit ergo aliquis: Quid eis profuit Deo seruisse, si hætenus sine præmio permanent? Absit hoc à fidelium cordibus, ut credamus eos sine præmio manere: adhuc quippe mortali carne circumdati, magnū præmium perceperunt, uiuendi scilicet, Deū cognoscendi, multaq; mirabilia patrandi: nunc uerò quiescunt in anima, in beatitudine regni cælestis, ineffabili lætitia perfruentes. Sed uideamus, quid Ioannes de illis in Apocalypsi sua dicat: sicq; nobis manifestabitur, quā promissionem nō perceperunt: Vidi (inquit Ioānes) sub altare Dei animas interfectorum propter uerbum Dei, quod habebant, & clamabant uoce magna, dicentes: Usq; quo domine sanctus et uerus non iudicas, & uindicas sanguinē nostrum de his, qui habitāt in terra? Et datae sunt illis singulæ stolæ albæ: & dictū est illis, ut quiescerent: tēpus adhuc modicū,

R r 5 donec

donec impleatur numerus conseruorum, & fratrum illorum. Singulas stolas modò habent anime sanctorum, de sua immortalitate gaudetes: & de felicitate, qua fruuntur, exultantes. Binas uerò stolas habebunt cum in generali resurrectione receperint immortalitatem, & incorruptionem in corpore, quam modò habent solummodo in anima. Hanc ergo re promissionem necdum perceperunt, de qua Elaias dicit: In terra sua duplicia possidebunt post generalem resurrectionem. Et re uera ita dignum est, ut qui in corpore & anima Deo seruierunt, in corpore pariter & anima remunerationem percipiant: quodque sequitur: Deo pro nobis melius aliquid providente: uti ne sine nobis consummarentur: hoc est, perfectionem consequerentur illi. More humano agitur: uerbi gratia, sicut quidam filij reuertentes de agro dicunt patri: Pater laborauimus hodie, & stum solis per pessum sumus: tempus est ut tribuas nobis refectionem. Et ille eis respondet: Sustinete parum per filij, quousque ueniat frater uestri, qui similiter laborant: & tunc cum eis plenissime epulabimini: Sic omnipotens Deus quodammodo egit, quum non dedit electis immortalitatem in corpore: ut maior gloria sit, maiusque desiderium, quum omnes generaliter in die iudicij binas stolas acceperint: & hoc est quod dicit: Ne sine nobis, qui adhuc hic peregrinamur, perfectionem consequerentur in resurrectione corporum. ¶ Ideoque: *Et nos tantam habemus impositam nubem testium, deponentes omne pondus et circumstantes nos peccatum, per patientiam curramus propositum nobis certamen.* Nubem testium, appellat multitudinem patriarcharum, ac prophetarum, reliquorumque fidelium, qui testes fuerunt perfectæ fidei: testes etiam filij Dei, quem prædixerunt uenturam in mundum.

CAP. XII.

dum: qui bene nubes uocantur, ob altitudinem & multitudinem meritorum: sicut enim nubes à sole illuminatur, eiusque calore perfunditur, sicque postmodum terram calefacit, & plerumque imbrificat illam, plerumque autem coruscationes emittit: ita illi sancti patres à uero sole calefacti, atque illuminati, suo exemplo corda hominum calefaciunt, atque illuminant, suoque tempore pluuiam emiserunt uerbis, & coruscauerunt miraculis. Imposita est ergo nobis in exemplum tam magna nubes testium, ut fidem illorum & opera imitari satagamus: quapropter simus deponetes omne pondus uitiorum per penitentiam, somnum quoque pigritie, & cogitationes infirmas. Per hoc autem quod subdidit: Et circumstantes nos peccatum simus deponentes: ostendit Iudæos in omni parte à diabolo tentari, desiderijque carnalibus deseruire, multisque peccatis abundare. Per patientiam curramus nobis propositum certamen: ut sicut illi sustinuerunt patienter aduersa huius seculi, ita & nos sustineamus. Non dixit, addamus cursui nostro aliquid: sed in eodem manentes, curramus destinatum nobis certamen: iuxta quod Psalmista dicit: Viam mædatorum tuorum cucurri. In presenti enim seculo in certamine sumus positi contra uitia carnis, contra dæmones, contra falsos fratres: & necesse est, ut patienter curramus, siue expleamus certamen istud, quatenus peruenire possimus ad promissum certaminis præmiū. *Aspicientes in autorem fidei, et consummatorem IESUM: qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusionis contempta.* Sic filij parentes, & discipuli magistrum in studio operis, atque in certaminibus attendunt, informantes mentem ex parte doctorum, sumentes quasdam regulas ab eis per usum. Ita & nos, si uolumus currere,

R r 4 & dis-

& discere, ut bene curramus, ad autorem, seu consummatorem CHRISTVM attēdamus, qui dixit nobis: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Et alibi: Si me, inquit, persecuti sunt, & vos persequentur. Et, Si patrem familiās Beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius? Attēdamus ergo in CHRISTVM, & accipiamus in illo exemplum patientiæ, qui dixit: Qui perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit. Ipse namq; autor fidei & consummator. Autor fidei nobis est, quia ipse nobis fidem infundit: nō enim possumus credere, nisi ab illo præueniamur: unde ipse fidelibus dicit: Non uos me elegistis, sed ego elegi uos. Ipse cōsummator fidei, siue perfectior est: quia consummationem siue perfectionem nobis præstat, in hoc, ut in fide perseueremus. Siue in hoc est perfectior fidei, quia dat uoluntatem atq; possibilitatem perficiēdi bonum, quo ipsa fides exornetur: nam fides sine operibus nō est perfecta, sed mortua. In illo enim omnes perfectionem habemus, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem. Ipse filius Dei proponens sibi: hoc est, in præsentī statuēs gaudium resurrectionis, atque ascensionis in cœlum, totiusq; glorię, quam percepit post resurrectionem, sustinuit crucem propter hoc quod in postremo uidebat sibi profuturum. Confusione contempta: hoc est, pro nihilo deputata uerecundia: quoniam sine erubescencia et pudore illud opprobrium sustinuit. Gaudiū namq; maximum fuit illi, quod pro nobis est passus, ut uoluntatem Dei patris impleret: pro qua postea potentiam super omnem creaturam accepit: unde ipse dicit: Desyderio desyderauī hoc pascha manducare uobiscum. Si igitur ille, qui habuit nullam necessitatē, ut crucifigeretur, crucifixus est propter nos: quan-

to ma-

to magis nobis iustum est omnia fortiter tolerare? Ad hoc itaq; dominus apparuit in carne, ut humanā uitam admonendo excitaret, exempla præbendo accenderet, moriendo redimeret, resurgendo repararet, propterea enim moriebatur, ut doceret nos nihil æstimare gloriam, quæ ab hominibus defertur. *Atque in dextera sedis Dei sedet.* Hoc est, in prosperitate æternæ uitæ: & in plenitudine paternæ maiestatis: si nulla esset alia promissio & exhortatio, istud solū exemplum debuerat sufficere, quod in hoc loco de CHRISTO ostendit Apostolus, ad persuadendum omnia aduersa patiēter tolerare, ut cum CHRISTO mereamur confedere. *Recogitate enim cum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum com adictionem: ut ne fatigemini, animis uestris deficientes.* Omnia aduersa quæ CHRISTVS sustinuit à Iudæis, plagas scilicet, irrisiōes, sputa, colaphos, alapas, blasphemias, ipsamq; mortem, Apostolus solo nomine contradictionis ostēdere uoluit: Rememoramini, inquit, CHRISTVM qui talia, ac tanta contraria sustinuit pro peccatoribus, qui peccatum non fecerat, ut uos qui transgressores, & peccatores esse dignoscemini, non deficientes fatigemini in animis uestris, sed imitando illum sustinete similia patienter. Aduersus semetipsum sustinuit CHRISTVS contradictionem: id est, dimisit secundum quod uoluerunt facere contra se, nihil eis contradicens. Hortatur autem eos, ne deficient in tribulationibus, dum usq; ad martyrium & sanguinis effusionem adhuc non peruenerant: unde & iubdit: *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatū repugnantes.* Ac si diceret: Etsi amisit facultates terrenas: ex poliatī à contribulibus uestris: tamen mortem non sustinuitis: adhuc enim uiui manetis. Vique

R r 5 ad ian-

ad sanguinem reficit, pugnans aduersus peccatum, qui pro ueritate fidei aduersus infideles pugnat usq; ad mortem: sicut apostoli, eorumq; successores fecerunt: nam infidelitas peccatum maximum est: dum autem quis uult, decipit aut blāditijs, aut terroribus, pugnans pro fide contra infidelē, utiq; aduersus peccatū repugnat. Potest & de omni peccato intelligi, de mala uidelicet suggestionē, & praua uolūtate, in mūdōq; desiderio: quibus qui resistit, nō consentiendo eis, aduersus pugnat. Et oblitus estis cōsolationis, quæ uobis tanquam filijs loquitur, dicens: Fili mi noli negligere disciplinam domini: ne q; fatigeris, dum ab eo argueris. Sapientia Dei patris, quæ per Salomonem loquebatur, intra cetera etiā hoc protulit per os illius: quod beatus apostolus modō in exemplū assumpsit Iudeos cohortās, ne deficiant in tribulatione, qui à domino arguuntur causa probatiōis. Dicit ergo: Fili mi noli negligere, siue negligenter ducere disciplinam domini. Disciplina dicta est à discēdo: quæ alio nomine correctio morum potest appellari: dum enim quis angustijs & tribulationibus afficitur, nō debet fatigari, nec deficere: sed potius patienter portare, recogitans, quia à domino corripitur. Quæ enim diligit dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quæ recipit. Ideo hæc testimonia proponit Apostolus, ut sicut filij à patribus suis flagellantur, ut digni sint ad hereditatem paternam accedere: unde & plerunq; stare tota nocte in frigore iubentur, uarijsq; modis exercentur: ita & isti similiter correptiones à Deo alacri animo sustineant, ut ad ueram hereditatem perpetuæ patriæ peruenire sint idonei. Sunt enim multi, qui in prosperis domino seruiunt: sed rāmen in aduersis excedunt: hi tales nō sunt adhuc perfectē probati ad hereditatē captan-

captandam. Vnde Apostolus, quem in prosperis bene uiuere docuit, ne in correptione deficiat, hortatur: quoniam filium, quem diligit dominus, ad hoc ut hæredem illū regni cœlorum constituat, castigat illum uarijs, diuersisq; modis: & flagellat aut infirmitate, aut paupertate, aut persecutione, aut tormētis, omnem filium, quem recipit secū in gloriam. Notandum autem, quia nō omnis qui flagellatur filius est: sed omnis qui filius est, flagellatur. Quem ergo sanctorum ab hoc seculo ad hereditatem supernam legitimus peruenisse sine flagellatione diuina? Quapropter tanto minus de flagello, quo castigamur, murmurare debemus: quanto arctius in eo paternæ dilectionis affectum sentimus: unde ipse dicit: Ego q̄s amo, arguo, & castigo. At uerō multi flagellantur, ut Antiochus, & Herodes, non ut ad hereditatem assumantur, sed ut hic demonstretur ex parte, quæ mala passuri sint post mortem. In disciplina perseuerate: Tanquam filijs. Charissimis. Vobis offert se Deus. Subaudi, hereditatem patriæ cœlestis: ac si diceret: Melius est uobis per disciplinam, & correptionem, quæ affectu paterno agitur, transire ad hereditatem cœlestem, q̄ extra disciplinam esse: sicut ad pœnas descēdere: putatis enim, quod odio uos habeat, ac dereliquerit Deus per hæc, quæ passi estis, si enim hæc non pateremini, tunc magis uos hoc cogitare competebat: nam si flagellat omnem filium, quem recipit: qui non flagellatur, sine dubio nō est in numero filiorū. His uerbis ostendit eis, quia unde putabant se derelictos esse, inde magis credere poterant diligi ab illo. Quis enim filius quem non corripit pater? Solet aliquoties paterfamilias filios alienos negligere, suos uerō castigare, & corripere, ne eos opprimat negligentia. Nullus est pater

pater sapiens, qui nō corripiat filios delinquentes: & aliquando bona agentes increpat, ut ad meliora accendātur. Vnde & Heli, ga filios suos non corripuit, non meruit eos hæredes sacerdotij post se relinquere. *Quòd si extra. Illam. Disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes. Boni filij, uel sancti patres, superius memorati. Ergo adulteri, & non filij estis. Quisquis extra illam disciplinam domini manet, cuius disciplinæ participes facti sunt omnes boni filij pertinentes ad hæreditatem cœlestem, adulterinus filius est, nec pertinet ad hæreditatem paternam: quia non est filius liber. Cauete, ne sitis adulterini filij: omnes enim infideles & negligentes, disciplinamq; domini contemnent, adulterini, & non filij reputantur. Deinde patres quidem carnis nostræ habuimus eruditores, & reuerbamur eos: num multo magis obtemperabimus patri spirituum, & uiuemus? Deinde, subaudi, considerare debemus, ga patres habuimus eruditores, & timebamus eos: non ne multo magis obtemperabimus Deo, patri spirituum, & uiuemus in gloria æterna? Pater spirituum: id est, creator animarū, Deus omnipotens est, qui bona creauit primū ex nihilo: deinde uerò ex elementis corpora hominum, aliorumq; animalium. Animam uerò hominis ex nihilo creauit, & creat adhuc. Nō est em̄ putandum, quòd anima pars deitatis sit: quoniam deitas increata est: anima autem creatura est. Idcirco autem omnipotentem Deum creatorem animarum appellat, non corporum, quum omnium creator sit: quia corpus nostrum ex semine paterno & materno conficitur: anima uerò semper à Deo ex nihilo creatur. Si, inquit, patres carnales timebamus, à quibus temporaliter erudiebamur, uti hæredes illorum mereremur fieri: quanto magis creatori ani*

ri animarum obedire, atq; obtemperare debemus, ut cum illo in gloria æternæ beatitudinis uiuamus: Nec solummodo differentia est inter eos propter discretionem personarum: quia isti terreni, ille est cœlestis: sed etiam ipsa causa disciplinæ atq; eruditionis. Non enim ad eandem causam, uel ad ipsas res spirituales erudiūt: sed ad quod eis uidetur, sicut Apostolus manifestat, dicens. *Et illi quidem. Patres, ex quorum semine corpora sumpsimus. In tempore paucorum dierum secundum suam uoluntatem erudiebāt nos: hic autem. Pater uidelicet spirituum. Ad id quod utile est. Erudit nos: hoc est, ad salutem, & utilitatem animæ nostræ. In recipiēdo sanctificationem eius. Illi quidem patres carnales ad hoc erudiunt nos, ut ipsi simus utiles secundū suam uoluntatem, quæ in omnibus nō est utilis: Deus uerò omnipotēs ad omnia utilia nos instituit, ut salutem animæ nostræ consequamur, & accipiamus sanctificationem eius: uidelicet, ut simus sancti, sicut & ipse, secundum quendam modū: iuxta quod ipse dicit: Sancti estote, quia & ego sanctus sum. Ad hoc (inquam) nos erudit, & castigat, ut nos dignos efficiat suis muneribus. Vnaquæq; etenim gens secundum suam uoluntatem filios suos erudit: sicut cōsuetudo fuit Romanorum, suos filios erudire in re militari, Græcorum, literis instituire suos. Omnis autē disciplina in præsemit quidem non uidetur esse gaudij, sed mœroris. Postea autē fructum peccatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Omnis, inquit, disciplina tam humana, quàm diuina, tunc quando discitur, nō uidetur esse disciplina gaudij, sed mœroris. Ideo autem hanc omnem & diuinā et humanam disciplinam uocauit, quia quicquid discitur, disciplina uocatur. Idcirco autem in præsemit nō uidetur esse disciplina gaudij, sed mœroris: quòd flagella-*

gellatus sæpissime confringitur, de quo agitur, sustinet famem, patitur frigus, omnemq; laborē: at uerō quum peruenerit ad perfectionem, gaudet, & lætatur gratissimamq; mercedem recipit, sicut apostolus dicit: Postea (inquiens) quum peruenerit ad culmen perfectionis, reddet eadem disciplina pacatissimum fructum iustitię per eam exercitatis: id est, per eandem disciplinam probatis, atq; perfectis, Fructū autem pacatissimum uocat gratissimā, atq; acceptissimam remunerationem, quam percipiunt ij, qui per eandem disciplinam exercentur atq; probantur. uerbi gratia: Romani tirones, qui in disciplina rei militaris sunt exercitati, multa contraria primū sustinentes, postea gauisi sunt, monarchiam totius orbis possidentes. Similiter intelligendum de ijs, qui in disciplina affliguntur, qui præmia æterna recepturi sunt: sicut sancti apostoli, martyres, & doctores ecclesię. Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite: & gressus rectos facite pedibus uestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanctur. Propter quod, quia propter disciplinam mercedis præmiū redditur, gaudiumq; subsequitur: uel propterea ut possitis hæreditatē supernam cum bonis filijs percipere. Remissas manus à bono opere, & torpētes ocio pigritię. Et soluta genua erigite, ad bona opera agēda. Per pedes autem et genua debemus accipere opera, sicut et per manus per gressus autem intellectū, intentionemq; mentis: & est sensus: Talia opera agite, quę perfectum intellectum habeant, quod bona intentione fiant. Recte inquit, ambulate: nec laudatio plus ad crescat, sed potius ad statum rectitudinis erigat. Remissas manus, & genua soluta mādāt erigere, sicut Esaias præcipit, dicens: Confortate manus dissolutas, & genua debi-

lia ro-

lia roborate, ut non claudicans quis erret: id est, ut non hæsitans quis in fide, bonisq; operibus, erret à uia rectitudinis: magis autem sanetur à peccatis, credendo recte in Deum: ac si diceret: Qui nō credit recte, melius est ut firmitus, & tenacius credat, quatenus omnibus modis inueniat medicinam animę suę. His autem uerbis hæsitaciones eorum tangit, ad hoc ut sine aliqua dubitatione crederent in eū. *Pacem sequimini cum omnibus.* Subaudi, bonis. Et sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Deum. Plurima quidem sunt, quę formam discretionemq; Christianitatis ostēdunt: sed plus omnibus, ac melius charitatis mutuę affectus, & pax, quę hominum corda consociat. Quapropter dicit ipsa ueritas: Pacem relinquo uobis. Et iterū: In hoc cognoscēt omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem. Propterea etiam & apostolus dicit: Pacem sectamini cū omnibus bonis. Pacis autem nomine intelligenda est dilectio, & cōcordia. Sanctimonia autem dicitur castitas mentis et corporis: ac si diceret: Ita diligite oēs bonos, ut uosmet ipsos: & sit in uobis castitas, siue munditia mentis & corporis: quoniā sine pace, & sanctimonia nemo uidebit Deū. Beati enim pacifici, quoniam filij Dei uocabuntur. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei.* Quod dicit: Contemplantes, id est, diligenter attendentes, at que considerātes, ne quis uestrum desit gratiæ Dei. Sic loquitur cum eis, tāquam cum uiatoribus, qui cū numero & comitatu longa itinera permaneant: quibus solet dicere is, qui præest: Videte ne aliquis remaneat, qui non pergat uobiscū: ueluti si diceret: Nō hoc tantum requiro, ut uos soli gratiā consequamini, patriamq; cœlestē intretis: sed etiā ut inspiciatis & cæ-

teros.

teros. Gratiam dicit fidem, spem, & charitatem, per quam meretur homo gratiam Dei inuenire: quia cum istis habet & reliquas. Sive gratiam Dei dicit remissionem peccatorum, quæ nobis gratis datur. In baptisate, uel à fide perfecta, cæterisque uirtutibus, Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, & per illam inquinemur multi. Radicem amaritudinis uocat malam uoluntatem, prauamque intentionem, unde procedit peccatum amaritudinis. Nam sicut radix amara fructus dulces non potest proferre, sed sui similes, hoc est, amarus: sulfureus quoque fons aquas non habiles ad bibendum: ita mala uoluntas, et intentio praua, malam operationem & peccatum amaritudinis à se emittunt, quibus impeditur iter ad patriam ascendendi cælestem: atque per illam malam uoluntatem, de qua procedunt semina nequitiae, inquinantur multi: quia modicum fermentum totam massam corrumpit: & uno peccato infidelitatis omnia opera, quæ poterant esse bona, deprauantur: & uno peccatore multi coinquinantur: radicem enim amaritudinis specialiter peccatum infidelitatis uoluit intelligi, licet & ad malam uoluntatem atque intentionem, ut diximus, referatur. Et congruè peccatum amarum dixit esse: quoniam nihil est amarius illo, postquam fuerit perpetratum: quod ex experimento cognoscunt illi, qui post admissum delictum conscientie mœrore macerantur, diraque satis amaritudine consumuntur, intantum ut amaritudo ipsius delicti ipsum intellectum, ipsamque rationem aliquoties subuertat, sicut de Cain legimus, qui in desperationem ruit. Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam uendidit primogenita sua. Fornicator appellatur Esau, qui contra uoluntatem patris & matris, uxores alienigenas duxit. Prophanus autem propriè

propriè dicitur irreligiosus, quasi porro, id est, longe à phano, & templo Dei. Hic autem pro gastrimargo, sive pro illo, qui utile pro inuiti uendit, ponitur: quod bene congruit Esau, qui fuit gastrimargus, atque gulosus, uendens primogenita sua pro uili cibo, pro lenticula scilicet rufa. Primogenita autem isto in loco appellantur honor, & dignitas sacerdotii: ante sacerdotium enim Aaron, quod à Deo constitutum est in lege, omnes primogeniti sacerdotes erant: sicut fuit Sè, qui & Melchisedech, primogenitus Noë. Magna etenim dignitas erat habere primogenita: quoniam & de substantia, & hæreditate paterna maiorem portionem sumebat: uestimentoque ornatus locupletior splendebat. Vnde legitur in Genesi, quod Rebecca accipiens uestimenta Esau ualde bona, quæ apud se domi habebat, induit ea Iacob, sicque adduxit eum ad patrem, qui ut sensit odorem ac fragrantiam uestimentorum eius, dixit: Ecce odor filij mei, quasi odor agri. Quia ergo inter Iudæos erant quidam sectatores Esau in fornicatione, atque gastrimargia, re ducit eis à postolo ad memoriam factum Esau, hortans cauendum ab omnibus illis, ne quis illius similis foret, qui pro dilectione temporalium rerum usque ad uendendam suam primogenita peruenit: propria siquidem negligentia & cupiditate uendidit honorem, quæ à Deo perceperat, & pro parua re magnam gloriam perdidit: postremus enim effectus est, qui primus erat: & qui erat secundus, mansit primus. Scitote enim, quoniam & postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus est. Subaudi, à Deo. Narrat historia Genesim, quod Esau reuertens de agro, ut comperit præuentum se à fratre ad benedictionem patris, dixit cum lachrymis & clamore magno: Num unam tantum benedi-

tionem habes pater? benedic etiam & mihi. Cui Isaac: Dominum tuum illum constitui: & tibi, fili mi, ultra quid faciam? Tandem uictus Isaac clamoribus illius, dedit ei benedictionem in diuitiis huius seculi, & his, quæ terra profert abundare, dicens: In pinguedine terræ, & in rore cæli desuper, erit benedictio tua. Apparet ergo, quia quum uoluisset hæreditare, & benedictionem paternam, dignitatem uidelicet sacerdotij recipere, quam iam amiserat, nec nõ & sanctitatem patris cum spiritu prophetiæ, peccatis impediētibus, ad hoc perductus est, ut reprobaretur à Deo, & fraudaretur à fratre benedictione paterna, unde & sequitur: *Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quanquàm cum lachrymis inquisisset eam. Quare non inuenit pœnitentiæ locum: id est, ueniam per pœnitentiam, quam cum lachrymis quæsiuit? Quia non ita quæsiuit, ut debuit: lachrymæ enim illæ indignationis fuerunt potius amissi honoris, & rancoris contra fratrem, quàm humilitatis, ueræq; pœnitentiæ: unde & dixit: Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum. Quapropter quanquàm cum lachrymis inquisisset eam, iam ad illum locum benedictionis non potuit peruenire, ut frater suus. Ita enim debuerat pœnitere, sicut de Petro legimus, quòd quum dominum negasset, egressus foras fleuit amarissimè: idcirco illi remissum est tam grande peccatum: quoniam sicut debuit, pœnitentiam egit. Non enim accessistis ad tractabilem, & accessibilem ignem, & turbam, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & uocem uerborum. Mos est illorum, qui comparationem faciunt, ut alteram partem deprimant, atq; extenuent, ut res alterius partis emineat: sic & Apostolus ex comparatione illorum, quæ fuerunt in ueteri testamento,*

nostra

nostra maiora declarat et clariora: mansuetiora quoque, & meliora, atque admiratione digna: facit enim nunc differentiam inter CHRISTVM & Moysen, inter legem & euangelium, inter cælum et montem Sina, inter asperisionem sanguinis legalis, & emundationem sanguinis CHRISTI: multo enim meliora sunt ista, quàm fuissent illa: ibi enim umbra requiescebat, hic ueritas tenetur, & panditur. Non enim accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem: id est, non accessistis ad uisibile, & palpabile lumen ignis, quod uisu corporeo tractari possit, sicut de ueteri Iudaico populo legimus: sed ad inuisibilem, & incomprehensibilem Deum. Hæc in Sina monte facta referuntur, quando data est lex, ignis, turbo uidelicet, & caligo, procella, tubæ sonus, & uox uerborum. Visus est, inquit, dominus in monte Sina. Turbo est uentus ualidus, auferens stipulas, & leuiora quæque puluere terræ inuoluens. Plerumq; etiam ea tollit, quæ grauiora sunt. Caligo est tenebrositas fumæ & ignis. Procella est tēpestas, & pluuia. Facta sunt autem ista, quando lex dabatur, ut corda Iudæorum prona ad peccandum concuterentur, ne ipsam legem auderent transgredi. Vnde & terræ motus extitit ibi, ut ipsi ex toto terrore percussi, ad Deum cælorum confugium facerent. Tenebræ autem, siue caligo, obscuritatem ipsius legis designat. Turbo, siue commotio uentorum, cōminationem ipsius legis, quæ dicit: Si quis hoc, uel illud fecerit, occidatur. Procella autem ipsam uindictam. Tubæ sonitus, præsentiam, & aduentum Dei omnipotentis. Vnde idem Apostolus aliàs dicit: In iussu, & in uoce archangeli, & in tuba Dei descēdet de cælo. Per tubam autem intelligi tur ipsa uox angelorum: non cū est putandum, quòd

gnea, aut cornea tuba Dei angeli increperunt. Vox quoque uerborum non ipsius omnipotentis Dei intelligitur, sed angelorum: per subiectam enim creaturam: id est, per angelum loquebatur deus ad Moysen: nam quod non esset uox Dei, dominus demonstrat in euangelio, loquens Iudæis: Neque uocem eius audistis: neque speciem eius uidistis. Et quod Moyses cum angelo, non cum domino fuerit loquutus, ostendit beatus Stephanus in concione sua, quam habuit cum Iudæis: Hic est, inquit, Moyses, qui fuit cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina. Euangelium autem non fuit datum in tremore, neque cum comminatione, sed affectu paterno loquutus est dominus filiis: nam ascendens in montem, quando inter cetera precepta uite octo beatitudines eis protulit, non paruerunt, neque uisa sunt signa, quibus terreretur, sicut quando lex data est. Sequitur: Quia. Subaudi uocem tubarum, & angelorum. Qui audierunt excusauerunt se, ne eis fieret uerbum. Hoc est, ne eis loqueretur. Non enim portabant, quod dicebatur. Ad eos: hoc est, non poterant ferre uocem angeli pre timore: unde & dixerunt Moysi: Loquere tu nobis: non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur: nimio enim timore fuerant percussi, uidentes totum montem Sinam fumare, procillas quoque & tonitrua, & uoces tubarum. Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Subauditur, lapidibus grandinis caelitus missis: sicut enim preceperat dominus: Longe se faciant filii Israël à monte: quoniam si homo, aut aliqua bestia accesserit ad montem, lapidibus grandinis interficietur. Et ita terribile erat, quod uidebatur. Subauditur, ut neque auderent audire, neque accedere ad montem. Moyses enim dixit, Extremus sum, & tremebundus. Si Moyses exterritus est, quid

quid dicendum de alijs: Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem caelestem. Ex superioribus ista pendunt, ubi dictum est. Non accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem montis Sinai: sed accessistis ad Sion montem. Cetera per partes iam dicta sunt. Per Sion autem, quae interpretatur speculatio: & per Hierusalem, quae dicitur uisio pacis, uult intelligi caelestem patriam, ecclesiam uidelicet supernam, quae constat ex angelis, & hominibus iustis: ad quam acceditur fide, & desiderio. Accessistis, inquit, ad Sion montem: hoc est, ad ciuitatem Dei uiuentis: Hierusalem caelestem fide & desiderio. Et. Accessistis. Ad frequentiam. Siue multitudinem. Multorum milium angelorum. Consociati illis in fide, consociandi iterum in gloria. Iuxta quod dominus dicit: Erunt electi sicut angeli Dei in caelo. Et. Accessistis. Ad ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in caelis. Ecclesiam primitiuorum debemus accipere in apostolis, qui primi crediderunt, quorum fide illi adiuncti sunt credendo: & quorum nomina scripta sunt in memoria omnipotentis Dei: Iuxta quod ipsa ueritas eis dixit, Gaude te, quod nomina uestra scripta sunt in caelis. Et. Accessistis ad dominum. Iudicem omnium Deum. Id est, ad dominum IESUM, qui dicit: Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio. Per illum enim iudicabit Deus pater non solummodo Iudæos, sed omnes homines. Et. Accessistis. Ad spiritum iustorum perfectorum. Spiritum perfectorum uocat spiritum sanctum, per quem iusti uocantur omnes in baptisate accipientes ab illo remissionem omnium peccatorum. Et bene iustificantur, quia tunc iusti uocantur, dum ab omnibus contagijs mundantur. Siue spiritum iustorum perfectorum dicit animas sanctorum,

qui apud Deum probabiles exiterunt, quibus coniuncti fide & desiderio fuerunt illi. Et. Accessistis quoque. Ad IESVM mediatorem testamenti noui. Dominus IESVS per hoc quod homo pariter & Deus est, mediator noster est: quoniã sicut Moyses mediator fuit inter Deum & populum, uerba Dei referens ad populum, rursusq; populi ad Deum: secundum quod ipse dicit: Ego sequester uester & medius inter Deum & uos: ita & dominus IESVS uerba Dei patris retulit nobis: & modò nostra refert ad illum, interpellans assidue pro nobis, simulq; sua passione confirmauit nobis testamentum nouum. Ad asperisionem quoque sanguinis. Accessistis. Melius loquentem quàm Abel. More legis asperisionis nomine emundationem CHRIS T I sanguinis intimauit: quoniã mundatio, quæ per sanguinem fiebat, asperisio uocabatur. Accesserunt ergo illi ad sanguinem CHRIS T I, siue emundationem: hoc est, ad passionem eius: quoniã fide passiois eius mundati sunt. Sanguis autem CHRIS T I melius quàm sanguis Abel loquitur: quia sanguis Abel uindictã exposcebat fratris à Deo: sanguis uerò CHRIS T I uitam, & indulgentiam implorat suis persecutoribus, dicere illo ad patrem: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Vel certè melius loquitur, dum nos loquentes facit, quod dominus ipse est filius Dei uiui, cuius passione sumus redèpti, & baptis mate abluti: & quia per sanguinem eius sumus effecti filij Dei. Videte ne recusetis loquentem. Quod est dicere: Cauete, ne contemnatis IESVM loquentem per euangelium suum: quoniã in dextera Dei sedet, confiderans quod unusquisq; nostrum agit. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de cælo loquentem nobis auertimus. Subauditur,

tur, non effugiemus: ac si diceret: Si patres uestri uin dictã omnipotētis Dei nō effugerūt, qui præcepta illius præuaricati sunt fabricando idolum, quæ per Moysen, uel p angelū data sunt illis, quorū uterq; in terra loquebat: multo magis nos non poterimus eua dere uindictam illius, si præcepta, quæ per filium data sunt, contempserimus. Illi, inquit, in terra loquentem audierunt: nos de cælo. Propter unitatem autem personæ, quam habet filius Dei in duabus naturis, dicitur de cælo nobis loqui. In terra autem uidebatur loqui per humanitatem: sed erat in terra, & in cælo per diuinitatem: Vnde ipse dicit: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo. Similiter dum euangelium prædicatur in terris, ipse quoq; de cælo nobis loquitur. Quapropter audiendus est multo magis, quàm Moyses. Sequitur: Cuius uox mouit terram tunc. Subaudi, quãdo data est lex. Nunc autem repromittit dicens: Adhuc semel ego mouebo, non solum terram, sed etiam cælum. Ipse qui tunc iussione mouit montem Sina, & terram in circuitu eius, ubi populus stabat, quãdo Moysi dedit legem: ipse nunc repromittit non partem terræ mouendam à se, neq; ipsam totam terram solummodo, sed etiam cælum. Et ideo quanto maiora fieri promittit, tanto magis timendus est. Licet enim terræ motus fuerit in diuersis locis, diuersisq; partibus mūdi, non fuit tantus per totū mundū. Et si mora est terra, tamen non cælum. Vnde bene dicit, semel futurū esse hoc in die iudicij, ostendens quia nunquàm iterum mouebuntur: Vnde sequitur: Quod autè adhuc dicit semel, ostendit mobilium translationem tanquam factorū, ut maneat ea, quæ sunt immobilia. Ista motio cæli & terræ ad innouationē, & meliorationem illorū pertinet: terra

quidem motum appropinquante die iudicij sustinebit: sed pariter innouabuntur cœlum & terra, & mouebuntur ab hac specie in meliorationem: iuxta quod idem apostolus alibi dicit: Præterit figura huius mundi. Mutata figura, remanebit substantia: eritque postea cœlum nouum, & terra noua. Cœlum autem hic non sydereum, neque æthereum: sed istud aëreum accipe, à quo & aues cœli dicuntur. Itaque regnum Dei immobile suscipientes. Subauditur, nunc in spe, quod percipi sumus in re. Habeamus gratiam, per quam seruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia. Regnum immobile, ecclesia est cœlestis, quæ constat ex angelis sanctis, & hominibus iustis: Regnum autem Dei, ista ecclesia est: & regnum ecclesiæ, omnipotens Deus est. Hoc regnum modò suscipimus in spe, tunc uerò percipi sumus in re, quum tradiderit CHRIS T VS regnum Deo patri. Idcirco autem immobile appellatur, quoniam si cœlū & terra immobiliter permanebunt post immutationem, multo magis electi post resurrectionem immobiliter immortalitatem in corpore, & incommutabilitatem in anima percipient, regnaturi æternaliter cum Deo: eruntque ipsi regnum immobile omnipotentis Dei: & regnum illorum contemplatio sanctæ trinitatis. Et quia istud regnum immobile modò suscipimus in spe, hortatur apostolus, ut habeamus gratiam, per quam seruiamus Deo placentes illi. Gratiam autē dicit fidem rectam, spem certā, charitatem perfectā, cū operatiōe sancta, per quæ debemus Deo seruire cū metu, timentes illum ut Deū, & iudicem omnium, & cum reuerentia diligentes illum ut patrē. Timere enim debemus, & ne hic flagellemur, & postmodum à requie separemur. Etenim Deus noster ignis consumens est. Deus omnipotens ignis appellatur,

pellatur, non ut materiam, quam fecit, consumat, sed quam exterius homo attrahit, rubiginē scilicet peccatorum: nō enim illud consumit, quod ipse fecit: sed quod malitia hominum intulit. Agit & aliud iste ignis, dum corda uidelicet hominum ad amorē Dei accendit: de quo igne ueritas dicit: Ignem ueni mitte re in terram, & quid uolo, nisi ut ardeat? Terra enim uocata sunt corda terrena, quæ dum semper in infirmis cogitationibus, desiderijsque terrenis uersantur, à malignis spiritibus quasi terra conculcantur. Sed ignem dominus in terram mittit, cū afflatu sancti spiritus corda carnalium hominum ad amorem Dei & proximi accēdit. Ecce quare appellatur omnipotens Deus ignis, uidelicet quia rubiginem peccatorum consumit, & corda hominum ad charitatem accēdit. Sed potest adhuc queri, quare assimiletur igni: Ar uerò respondendum: Quia sicut ignis later in filicibus & petris, ita omnipotens Deus in creatura sua manet, sed tamen non uidetur. ¶ Charitas fraternitatis maneat in uobis. Quod est dicere: Ita diligite omnes, sicut uosmetipfos, recogitantes uos habere unum patrem Deum omnipotentem, & unam matrem ecclesiam: siue ex uno patre Adam, & una matre editos. Et hospitalitatē nolite obliuisci. Non dixit, hospitales estote: sed, hospitalitatem nolite obliuisci. Fuerant illi satis hospitalitati dediti antequam expoliati essent prorsus facultatibus: sed postquam enudati sunt ex maxima parte propria substantia, erant iterum nimium tenaces: qua propter hortatur eos Apostolus, ut secundum possibilitatis modum hospitalitatis officium adimplerent, dicens eis: Hospitalitatem pristinā nolite obliuioni tradere. Hospitalitas autē hilari mente & animo læto est agenda: iuxta quod beatus Pe-

CAP. XIII.

trus dicit: Hospitales inuicē sine murmuratione. Et alibi: Hilarem enim datorum diligit Deus. Sequitur: Per hanc enim placuerunt quidam. Deo. Angelis hospitio receptis. Vt Abraham, qui meruit promissionem accipere: & Loth, qui liberatus est de excidio Sodomorum. Vnde & ipse iudex omnium diciturus est in die examinis: *Quandiu fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis. Mememote uinctorum, tanquam simul uincti. Hoc est, sicut optaretis uobis subueniri, uestrisq; meminisse, si essetis uincti in carcere: ita mementote illorum, qui pro fide CHRISTI uinculati tenentur. Et laborantium, tanquam & ipsi in corpore morantes. Quod est dicere: Quia in corpore adhuc estis morantes, per quod experimento cognoscitis, quid necesse sit laborantibus, mementote illorum, qui laborant in doctrina, & in operatione sancta, subministrando uictum, & uestimentum, sicut uelletis uestri meminisse, si taliter laboraretis: per hoc enim quia in corpore mortali manetis, sicut & illi, experimento probatis, quia militia est uita hominis super terram: & homo ad laborem nascitur, & uis ad uolatum. Honorable connubium in omnibus. Sit uobis: siue, placet Deo. Et thorus immaculatus. Connubium dicitur à conhabendo. Erant quidam tunc temporis, qui condemnabant nuptias, dicentes immundū esse conjugale connubium, nec posse esse mundum, à lecto conjugis surgentem: unde beatus Apostolus legitimū connubium dicit, quod causa amoris filiorum sit, non causa libidinis explendæ: non solum concedit, sed etiam dicit Deo placere. Honorabile enim connubium est, amore filiorū legitimè uxorem ducere: tēporibusq; certis ab ea abstinere, nec plures uxores habere: quia in initio, ut scriptura dicit, creauit Deus masculū &*

fœmi-

fœminam, dixitq; eis: Crescite & multiplicamini. In sequentibus quoq; dicitur, quod futuri essent duo in carne una: huiuscemodi thorus immaculatus est: hoc est, legitimum recubitus absq; fornicationis causa: & immaculatus lectus, immaculati & illi inde surgentes: hoc est, maculam peccati inde non trahētes. Vnde beatus Matthæus dicit quodā loco, Quia coniugium legitimū, & thorus legitimus sordes habent quodammodo in commixtione seminis: sed peccati maculam non habent: melius est enim uxorem legitimam ducere, quàm cum meretricibus fornicari, aut etiam aliorum uxores uiolare. Sin uerò legitimum non fuerit connubium: neq; amore filiorum, sed causa libidinis explendæ, fuerintq; plures uxores, iam non est honorabile cōnubium, neq; thorus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus. Fornicari est quocunq; modo pollui, libidinemq; expleri: Adulterari uerò est alterius thori uiolare: unde aduulter dicitur, quasi alterius uiolans thori. Sed nunquid omnipotens Deus solummodo fornicatores et adulteros iudicabit: hoc est, dānabit, prætermisissis homicidis, sacrilegis, furibus, alijsq; diuersis criminibus inuolutis? Minime. Quare ergo Apostolus specialiter fornicatores et adulteros iudicandos fore dixit? Nimirū quia de homicidis, sacrilegis, latronibus, parricidis, atq; alijs pōdere peccatorū grauatissima nulla hesitatio est, quin sint damnandi. De fornicatoribus uerò, & adulteris, erant tunc tēporis, qui dubitabāt, dicentes, ad hoc factos masculos et fœminas, ut simul coeant: ideoq; nō esse peccatū cum qualibet muliere concubere: quod omnino lōgè abest à ueritate. Vnde Apostolus cū primò dixisset: Honorabile cōnubiū, et thori immaculatum placere Deo: mox subintulit:

Quia

Quia fornicatores, & adulteros iudicabit Deus: ostēdens iustē iudicari fornicatores, & adulteros. Si em̄ connubiū concessum est, iustē fornicatores supplicijs afficiuntur: iuste puniuntur adulteri. *Sim mores sine avaritia: comemi pr̄ semibus.* Mos est honestas uite, & bene uiuendi. Nō dixit, possidete: sed, sint mores, id est, uita & cōuersatio uestra, sine avaritia. Auarus dicitur audius auri, uidelicet qui tenax est in largiēdo, & cupidus in accipiēdo: et qui manum habet collectā ad dandum, et extentam ad accipiendum. De quo omnino quidā sapiens admonet, dicens: Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & collecta ad dandum. Fortassis postquam expoliati fuerant propria facultate à non credentibus, cupiebant sub pr̄tentu eleemosynæ iterum congregare diuitias: ideoq; monuit Apostolus, ut essent mores illorū sine avaritia cōtenti tantū presentibus necessarijs, non pr̄cogitantes de futuro. Iuxta quod alibi hortatus fuerat, dicens: **Habentes uictū & uestitum, his contēti simus.** Et ne forte dicerent: **Quid facturi erimus, si necessaria nobis cōtigerit deesse?** protinus consolationē addidit, adhibens post testimonium de libro Iesu Naue. *Ipse enim. Deus omnipotens. Dixit: Non te deserā, neq; derelinquam.* Post mortē Moyse dixit dominus Iosue: Sicut fui cum Moyse, ita ero tecū: confortare, & esto robustus: non te deseram, neq; derelinquam. Quod exemplū ut pertinet ad Iosue, ita & ad omnē electum, qui spem suam in Deo positam habet. Nulla enim ratione mentitur, si in illo spē nostram ponamus. Ita. Subaudi, est ille nobiscū. *Vt confidemer dicamus: Dominus mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo.* Hominis nomine intelligitur hīc non solum carnalis quilibet aduersarius: sed etiam antiquus hostis, qui homo ap-

pella-

pellatur, ab officio suo uocabulū sumens, eod quod hominem decipiat: sicut & CHRIS TVS leo appellatur, propter fortitudinē. Vnde propheta dicit: **Eripe me domine ab homine malo: id est, diabolo.** Oportet ergo nos in omnibus tribulationibus seu tētationibus hunc uersiculum Psalmodographi, seu Apostoli exclamare, dicens: **Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi quilibet hostis, aut aduersarius.** *Memote pr̄positoru uestrorum, qui uobis loquuti sunt uerbum Dei, quorum imuetes exitum, conuersationis imitami fidem.* Omnes quidē pr̄lati, & doctores, in quantum bona pr̄dicant, & bona operantur, audiendi sunt, & imitandi: in quantum uerō aut non rectē pr̄dicāt, aut male uiuunt, neq; audiendi sunt, neq; imitādi: uerbi gratia: **Qui rectē pr̄dicando bene uiuit, & audiendus est, & imitandus est: si uerō neutrū agit, non est imitandus, neq; audiendus.** At uerō si rectē pr̄dicat, licet malē uiuat, non est contemnendus, ut non audiat: unde dominus dicit: **Quæ dicunt, facite: quæ autē faciunt, facere nolite.** Quia ergo isti bonos pr̄positos habuerant, sanctos uidelicet apostolos, eorumq; successores, hortatur eos, ut memores sint illorū: eorumq; conuersationis considerantes exitū, perseuerantiam usq; in finem in fide recta, bonisq; operibus imitentur. **Fidem: hoc est, firmitatē omnium bonorum: quia ergo finem bonum habuit eorū conuersatio, idcirco imitami fidem illorum.** **Fidem autē firmitatem, seu perseuerantiam illorū dicit.** CHRIS TVS IESVS heri & hodie, ipse & in secula. Ad superiora pertinent ista, ubi testatus est dixisse dominū: **Non te deseram, neq; derelinquam: poterāt illi respondere: Hoc non pertinet ad nostrum auxilium, quia non est nobis promissum, sed potius Iosue promisit hoc Deus.**

Ad hæc

Ad hæc Apostolus: Nolite deficere, quoniam futurum pertinet ad Iosue ista promissio, ita pertinet ad uos: quoniam CHRISTVS IESVS, qui unius existens essentiae cum patre, tunc temporis ipse fuit, ipse est, ipse erit & in secula. Nolite putare quasi qui tunc fuit, non sit modo: idem enim qui fuit heri, idem erit & in seculum. Heri autem præteritum significat tempus, Hodie præsens, Secula uero futurum sine termino: tanquam diceret: Ante secula, in secula, & post secula, semper manebit: sicut de illo propheta dicit: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. *Doctrinis uarijs & peregrinis nolite abduci.* Doctrinae uariae & peregrinae, noua dogmata sunt hæreticorum, quibus abducuntur, & separantur simpliciores à ueritate fidei: superstitiones quoque Iudaeorum, qui docent abstinendum à quibusdam cibis, quod lex prohibet: quosdam uero cōcedunt: quia ergo inter illos erant quidam carnaliter sapientes, qui esearum obseruatione & differentia seducebant quosdam, abstrahentes eos à doctrina euangelica, quæ dicit: Omnia munda mundis: alloquitur illos Apostolus, ne illorum doctrina peregrina abducerentur, quod apertius manifestat, subiungens: *Optimum est enim gratia stabilire cor non escis, quæ non profuerunt ambulanti in eis.* Optimum, inquit, & perfectum est stabilire cor, & consolidare animum in gratia noui testamenti, ut habeatis fidem perfectam, credentes omnia munda mundis: non stabilire in differentijs, & obseruationibus esearum, dicentes quosdam cibos mundos, quosdam immundos, quæ nihil profuerunt ambulanti in illis obseruationibus. Post domini enim aduentum omnia illa, quæ in figura contingebant, cessauerunt: & maxime postquam dominus dixit: Non quod intrat

in os

in os coinquinat hominem: sed omnia sunt munda mundis. Vidit siquidem cuncta, quæ fecit, erantque ualde bona. Melius est enim fidem retinere cum perfecto opere, quam de differentia ciborum disputare, reiiciendo illa, quæ Deus munda creauit, una namque est perfecta obseruantia, abstinere à peccato: nihil enim prodest abstinere à cibis, si non à peccatis abstinetur. Nam licet gererent illi studium circa huiusmodi obseruationes, nihil eis profuit, si fidem non habuerunt. In hoc enim quod legem custodierunt, profuit illis: in hoc quod eis non uesciebantur, nihil utilitatis perceperunt. *Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deseruiunt.* Legale consuetudinem & mysterium, spiritalemque sensum refert. Legis quidem præceptum erat, ut decima die septimi mensis à festiuitate paschali, festiuitate uidelicet propitiacionis, acciperet uitulum & hircum, & immolarent eum in castris: Sanguinem autem illorum animalium ferret pontifex in sancta sanctorum solus oraturus pro populo: carnes uero illorum portarentur extra castra, ibique concremarentur: nec esse licitum alicui tabernaculo deseruienti ex illis comedere. Spiritualiter autem illa duo animalia, uitulus uidelicet, & hircus figuram tenent domini saluatoris: Ipse est uitulus, quem pius pater in regressione filij prodigi immolauit: ipse & hircus: quoniam pro peccatoribus oblati sunt. Pontifex quoque ille, qui cum sanguine illorum animalium intrabat in sancta sanctorum, oraturus pro populo, typum gerebat istius ueri pontificis, qui cum sanguine passionis sue interiora patrie cocleitis penetrauit, oraturus pro fidelibus suis. Immolabantur illa animalia intra castra, sed carnes illorum extra castra comburebantur: quia & redemptor noster

in Hic-

in Hierusalem, quasi intra castra immolatus est, uocibus & iudicio filiorum Israël: sed carnes illius extra Hierusalem in cruce combustæ sunt igne passionis: quando enim ad iudicatus est morti, clamantibus Iudeis: Reus est mortis: crucifige, crucifige eum, quodammodo, quā tum ad illos pertinet, immolatus est: quod Marcus euāgelista uolens nobis ostendere ita esse dicit: Erat hora tertia quādo crucifixerunt eum: linguis uidelicet suis. Nam hora sexta in cruce leuatus est extra Hierusalē, ibiq; corpus eius combustum est igne passionis. Altare autē illud Iudeorum, quod fiebat extra castra, ubi consumebantur carnes, altare ecclesie est, ubi quotidie cōsecratur corpus **CHRISTI**. Habemus ergo altare ecclesie, ubi consecratur corpus dominicū, de quo non habet potestatem edere, qui tabernaculo corporis sui deseruiunt: fornicatores uidelicet, adulteri, ebriosi, immūdi: & ii, qui seminant inter fratres discordias: omnesq; qui uoluptatibus & desyderijs carnis suæ deseruiunt. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat, & bibit. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora ci emanantur extra castra. Hæc quomodo ad dominum pertinent, satis, ut reor, dicta sunt. Sed quia ipse caput est omnium electorum, per carnes illorum animalium, possunt intelligi omnes electi, qui extra castra: hoc est, extra conuersationem secularium, carnaliumq; hominum mortificant membra sua cū uitijs et concupiscentijs: siue dum exemplum dominicæ passionis martyrij palmam subeūt. Iuxta quod beatus Petrus hortatur, dicens: **CHRISTVS** passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamur uestigi eius. Infertur sanguis illorum intra sancta per pontificem,

tificem, dum eorum uita laudabilis Deo patri presentatur per uerum sacerdotem **IESVM**, qui est aduocatus noster, interpellans pro nobis. Et congruè per sanguinem uita accipitur: quia uita hominis in sanguine est. Siue sanguis illorum infertur in sancta, dū illorum anime cum triumpho passionis ad cœlestia deferuntur. Bene quoq; in altari consumuntur: quia omnia ista sancti martyres in fide adimplent, quæ se credunt à Deo remunerari. De his quæ in hoc altari consecrantur, non habent potestatem edere, qui tabernaculo deseruiunt: quoniam ad ea, quæ sancti martyres in fide perfecta sustinendo adimplent, non audent accedere ij, qui carnaliter uiuunt, & amore huius seculi tenentur adstricti. Propter quod. Subaudi, mysterium adimplendum. Et **IESVS** ut sanctificet et per suum sanguinem populum. In se credentem. Extra portam passus est. Sicut liber euangeliorum testatur, dominus extra portam Hierusalem passus est in loco decollatorum, qui uocabatur Caluaria. Ut ergo dominus umbram & figuram in ueritatem conuerteret, quæ de se suisq; membris præfigurabatur, suisq; sanguine redimeret, atq; mundaret populum in se credentem, extra Hierusalem passus est. Exeamus igitur, ad eum extra castra, improprium eius portantes. Quia ergo dominus pro nobis passus est, hortatur Apostolus, ut imitemur illum, dicens: Igitur quia ipse extra castra passus est, ut nos sanctificaret: egrediamur ad eum extra conuersationem carnalium hominum mortificantes membra nostra cum uitijs & concupiscentijs. Imitemur & eius passionem, martyrium pro illo sustinendo. Hoc est enim improprium illius portare, eadem, quæ ille sustinuit, pati. Crux enim illius improprium eius uidetur esse pa-

T r ganis:

ganis : nobis autem est sanctificatio & redemptio. Exeamus igitur ad eum extra castra, despicientes praesentia, amantes futura, contemnentes uisibilia, desyderantes aeterna sequi. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Certum est, quia in hoc mundo non possumus habere habitaculum aeternum, neque ciuitatem semper manentem: quoniam mundus transibit, & concupiscentia eius. Quapropter debemus tendere uiribus summis ad ciuitatem caelestem Hierusalem, quae habitatorem habet Deum aeternaliter permanurum. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo: id est, fructum laborum confitemini nomini eius. Per ipsum: id est, per CHRISTVM, debemus offerre Deo patri sacrificium laudis, & gratiarum actiones pro omnibus bonis. Fructum labiorum uocat, quia eadem laudes & gratiarum actiones fructum praemiorum merentur. Vnde Apostolus dicit: Quia ore confessio fit ad salutem. Illi ergo pecudes offerebant: nos autem nihil horum offerimus, sed solam gratiarum actionem Deo offerre debemus. De hoc sacrificio dicit Psalmista: Immola Deo sacrificium laudis. Beneficentiae autem & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostijs promeretur Deus. Beneficus dicitur, homo largus, & eleemosynae deditus: inde beneficentia dicitur largitas eleemosynarum. Beneficentiae, inquit, & communicationis nolite obliuisci: id est, largitatis eleemosynarum, & communicationis, quam communicare, & participare debetis alijs ex facultatibus uestris, nolite obliuisci. Si alijs uestras rapere substantias, tamen ex eis, quae habetis, eleemosynas dare nolite obliuisci, sicut propheta dicit: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. Talibus enim hostijs & muneribus eleemosynarum

narum promeretur Deus adipisci: unde dicit per prophetam: Misericordiam uolo, & non sacrificium. Non est considerandus pauper, qui uidetur accipere, sed potius qui iussit dare: eleemosyna enim quae pauperi largitur in terra, a Deo recipitur in caelo. Et noli attendere, quod hoc sit tibi redditurus, quod accepit: tu enim terrena dedisti, aeterna mercaberis. Obedite praepositis uestris, & subiaccete eis. Obediendum est omnimodis praelatis & praedicatoribus, in quantum doctrina & mores illorum sancti & pii existunt. Si autem a uia rectitudinis deuiauerint, sicut Scribae & Pharisei, non faciamus qualia agunt, sed qualia dicunt, nisi forte in fide contrarij extiterint. Nam si in fide contrarij extiterint, non solum uitandi sunt, sed etiam fugiendi. At si bene docuerint, discrepauerint autem moribus, audi CHRISTVM dicentem de talibus in persona Scribarum & Phariseorum: Super cathedram Moysi sederunt Scribae & Pharisei: Omnia ergo quaecumque dixerint uobis, seruate & facite: secundum uero opera eorum nolite facere: dicunt enim, et non faciunt. Ipsi enim peruigilant quasi rationem pro anima uestris reddituri: ut cum gaudio hoc faciant, non ut gememes. Omnibus quidem praelatis & praepositis obediendum est, nisi forte a ueritate fidei aberrauerint: praecipue tamen illis, qui peruigilant: hoc est, sine intermissione uigilant in bono exemplo, in praedicatione, & cura exteriorum, solliciti existentes, qualiter pro eis rationem reddant: ideo subditi debemus esse praelatis nostris, qui solliciti sunt pro nobis, utpote pro nobis rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: id est, cum laetitia & hilari mente curam uestram agant, & non cum murmure & perturbatione animi sint: quoniam plerumque mala conuersa-

T t 2 tio, &

tio, & inobedientia subiectorum, ad amaritudinem prouocat animo prelatorum, ad eò ut segniores, atq; tristiores circa profectum illorū existant. Siue obedire debemus illis, ut in die iudicij cū gaudio pro nobis rationem reddant, securi de premio, & nō gementes, anxij de nostra damnatione. Hoc enim non expedit uobis. Subauditur, ut illi gemendo curā uestri agant, uel pro uobis rationem cum tristitia reddant. Orate pro nobis. Hic superbiam elationemq; mentis quorundam pontificum destruit, qui typo superbiæ inflati dedignātur deprecari suos subiectos, quatenus pro eis orationes fundant. Si ergo ille, qui ad hoc à Deo uocatus est, ut doctor & magister omnium gērium fieret, non est dedignatus petere, quatenus pro illo subiecti eius, quos domino acquisierat, orarent: quanto magis indigent pleni inuidia, rapina, alijsq; uitijs respersi, orationibus subiectorum subueniri & sequitur: *Confidimus enim, quoniam bonam conscientiam habemus in omnibus bene uolentes conuersari.* Culpatur Apostolus à Iudæis, quòd non diligeret gentem suam sicuti gentiles, ideoq; blandè ac deprecatoriè alloquitur illos, ostendens se bonam uoluntatem habere in omnibus: hoc est, & in Iudæis, & in gentibus. Confidimus, inquit, & ego, & socij mei, bonam uoluntatem habere in omnibus hominibus, bene uolentes conuersari, tam erga Iudæos, quàm gentiles. Nolite aliquas accusationes aut detractiones proferre: quoniam conscientia nostra in nullo nos reprehendit, neq; damnat, quòd bonam uoluntatem non habeamus erga uos. Amplius autem deprecor uos hoc facere, quòd celerius restituatur uobis. Voluntatis quidem meæ est uenire, ideoq; attentè deprecor uos pro me orare, ut citò desyderium meū impleatur ueniendi ad uos.

Et no-

Et notandū, quòd primò postulat ab eis orationis suffragium: ac deinde non simpliciter, sed rota intentione, & omni prorsus studio piam orationē pro eis ad dominum fundit, inquit: *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni, dominum nostrum IESVM CHRISTVM.* Deus pacis, isto loco intelligitur Deus pater, à quo uera pax procedit, qui est amator pacis, & qui nos pacificauit per sanguinem filij sui: Ipse eduxit pastorem magnum ouium de mortuis: id est, de sepulchro, qui locus propriè mortuorum est, suscitauit illum tertia die: Iuxta quòd ipse filius appropinquans passioni orabat, dicens: *Pater clarifica filium tuum: id est, suscita filium tuum.* Et quid dicit ei idem Deus pater in psalmo? *Exurge gloria mea: exurge psalterium: id est, chorus omnium uirtutum.* Cui filius: *Exurgam diluculo.* Deus ergo pater eduxit filium suum de mortuis: hoc est, de inferno, uel de sepulchro: Iuxta quòd Psalmista prædixerat: *Nō dabis sanctum tuum uidere corruptionem.* Et ut ita dicamus, ipse filius suscitauit semetipsum per potentiā uerbi: nam sicut tota trinitas eduxit illum à mortuis, quoniam indiuisibiliter operantur illæ tres personæ. Magnus autem pastor dominus IESVS est, quia ad pascua uitæ & amœna prata uirētis paradisi suas oues perducit. Ipse est pastor qui dicit in euangelio: *Ego sum pastor bonus. Oues eius electi sunt, de quibus ipse dicit: Oues meę uocem meam audiunt, & sequuntur me: & ego uitam æternam do eis. Aptet uos.* Id est, præparet uos, perfectosq; reddat. In omni bono, ut faciatis eius uoluntatem: *faciens in uobis quòd placeat coram se per IESVM CHRISTVM, cui est gloria in secula seculorum, Amen.* Deus, inquit, pacis aptet uos in omni

T t 3 bono:

662 D. PRIMAS.COM.IN EPIST.
bono: hoc est, faciat uos a pros in fide recta, in doctrina sana, in operatione perfecta, ut possitis eius uoluntatem perficere, faciens in uobis ipse, quod placeat coram se per Iesum CHRISTVM. A uobis enim nihil boni habere potestis, nisi illo praeueniente, & subsequente: Iuxta quod Psalmista exorat dicens: Misericordia eius praeueniet me: & misericordia eius subsequetur me. Apostolus quoque aliam dicit: Deus est qui operatur in uobis & uelle & perficere: quoniam per illum facti, & redempti sumus: & per illum, quicquid boni habemus, nobis ministratur. Cui est gloria: id est, Deo patri & Iesu CHRISTO, in omnia futura secula, amen. Amen autem confirmatio est, pro eo quod est, fiat: uel, ita est uerum, ut dixi. Rogo autem uos fratres, ut sufferatis uerbum solatiij: etenim per paucos scripsi uobis. Nota quod totam epistolam unum uerbum appellauit: nec dixit: Rogo uos, ut sufferatis patienter uerbum admonitionis, quia pusillanimes erant: sed uerbum solatiij: hoc est, uerbum consolationis, uerbum adhortationis. Non enim scripsi uobis multa, sed pauca, ad comparationem illorum, quae uobis dicerem, si praesens essem: timens uobis oneri esse. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum. Timotheus coepiscopus erat beati Apostoli, & adiutor in praedicatione, quem dicit dimissum a se, & ad praedicationem directum: siue ab Athenis, ubi illum dimiserat forassis Apostolus. Potest etiam intelligi, quod in carcere fuerit retentus, sicut tunc fuerit dimissus. Cum quo. Id est, cum Timotheo. Si celerius uenerit ad nos, uidebo uos. Mansuetiores eos uult reddere, dicens se pariter ad eos uenire. Salutate omnes praepositos uestros, & omnes sanctos. Sicut generaliter omnibus Hebraeis haec epistolam scripserat: ita generaliter omnes salutat,
& ui-